

จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่น
ในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม
ตุลาคม 2563
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่น
ในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้”
ของ นายนิโรธ ศรีมันตะ
ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี)

.....ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นฤฎิภา นวพันธ์)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สันต์ จันทรสมศักดิ์)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัชรินทร์ จินต์วุฒิ)

อนุมัติ

.....
(ศาสตราจารย์ ดร.ไพศาล มุณีสว่าง)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

16 ต.ค. 2563

ประกาศคุณูปการ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงในความกรุณาของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นงนุช นวพันธ์ ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้อุทิศสละเวลาอันมีค่ามาเป็นที่ปรึกษา พร้อมทั้งให้คำแนะนำตลอดระยะเวลาในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สันต์ จันทร์สมศักดิ์ คณบดี คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรฯ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิริมาศ เสงษ์ศรี ประธานหลักสูตร และคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิในหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ที่ให้ความรู้ทั้งทางวิชาการ แนวความคิด และทางเทคนิคการทำงาน ตลอดจนความกรุณาในหนังสือ ตำรา ผลงานทางวิชาการต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิและผู้สร้างผลงานทางวิชาการมากมายที่เป็นประโยชน์และเป็นแรงบันดาลใจในการวิจัยครั้งนี้ และขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัชรินทร์ จินต์วุฒิ กรรมการ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์ด้วยความเอาใจใส่ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้อย่างสมบูรณ์และทรงคุณค่า

ขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรพันธ์ โสมะเกษตริน ที่สนับสนุนช่วยเหลือ ให้คำแนะนำในการทำวิจัยครั้งนี้ รวมถึงขอกราบขอบพระคุณ ผู้นำและชาวชุมชนบ้านกันจวน อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ บ้านสนวน อำเภอห้วยราช จังหวัดบุรีรัมย์ บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ รวมถึงชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวกูยในพื้นที่อีสานใต้ทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างดีในการเข้าไปทำวิจัยและเก็บข้อมูล

เหนือสิ่งอื่นใดขอกราบขอบพระคุณ บิดา มารดา ของผู้วิจัย ตลอดจนญาติพี่น้องตระกูล มาตขาว และตระกูลศรีมันตะ ที่ให้กำลังใจและให้การสนับสนุนในทุก ๆ ด้านอย่างดีที่สุดเสมอมา

คุณค่าและคุณประโยชน์อันพึงจะมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบและอุทิศแด่ผู้มีพระคุณทุก ๆ ท่าน ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ทั้งทางวิชาการและทางวิชาชีพสถาปัตยกรรม รวมถึงผู้สนใจในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำไปใช้เพื่อสร้างประโยชน์เพื่อพื้นที่อีสานใต้ต่อไป

นิโรธ ศรีมันตะ

ชื่อเรื่อง	จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้
ผู้วิจัย	นิโรธ ศรีมันตะ
ประธานที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นงนุช นวพันธุ์
ประเภทสารนิพนธ์	วิทยานิพนธ์ ปร.ด. สาขาสถาปัตยกรรม, มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2563
คำสำคัญ	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น, สถาปัตยกรรมร่วมสมัย เรือนพื้นถิ่น อีสานใต้ เขมรถิ่นไทย กุญ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ 1) เพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กุญ 2) เพื่ออธิบายสภาพการณ์ รูปแบบพลวัตของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นรวมทั้งการอธิบายสาเหตุ ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยของเรือนพื้นถิ่นในบริบทพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้ การศึกษาครั้งนี้อาศัยกรอบหลักการของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาภาคเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการศึกษากรณีศึกษา (Case Study) ชุมชนและเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม คุณลักษณะทางบริบทสภาพแวดล้อม คุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าและความหมาย และคุณลักษณะเหล่านี้มีพลวัต การปรับเปลี่ยน สูญหาย โดยปัจจัยสาเหตุของกระบวนการเปลี่ยนแปลง คือ ผลพวงจากโลกทัศน์ใหม่และวัฒนธรรมสยาม การปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล วัฒนธรรมหลังยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและกระบวนการพัฒนาชาตินับแต่ พ.ศ. 2505 ส่งผลให้เกิดรูปแบบพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย ซึ่งรูปแบบของพลวัตดังกล่าวปรากฏสิ่งที่ยังคงเป็นลักษณะร่วมคงอยู่และสืบทอดจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ได้แก่ 1) การสืบทอดส่งต่อด้านรูปธรรม คือ การมีหน้าเรือน การเป็นเรือนหลังใหญ่และเรือนเดี่ยว และการคงอยู่ของเรือนชาน 2) การสืบทอดส่งต่อด้านนามธรรม คือ คติความเชื่อร่วมในการนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติ ค่านิยมในการแสดงฐานะ

ที่ปรากฏในบ้านเรือน และคติในการดำเนินชีวิตที่ปรากฏในบ้านเรือนที่สะท้อนระบบเครือญาติและบรรพบุรุษ

นอกจากนี้ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า รูปแบบพลวัต ที่แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยมี 3 ลักษณะสำคัญ คือ 1) พลวัตเชิงเลื่อนไหล มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป 2) พลวัตเชิงปรับเปลี่ยน เป็นกระบวนการการเปลี่ยนแปลงแบบปรับเปลี่ยน เลือกรับ การปรับประยุกต์ใช้ และ 3) พลวัตเชิงก้าวกระโดด มีรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปทรง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง และการเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานที่ว่าง

Title FROM VERNACULAR TO CONTEMPORARY ARCHITECTURE:
HOUSES IN CULTURAL CONTEXT OF LOWER
NORTHEASTERN REGION OF THAILAND

Author Niroth Srimunta

Advisor Assistant Professor Nattika Navapan, Ph.D.

Academic Paper Thesis Ph.D. in Architecture, Naresuan University, 2020

Keywords Vernacular Architecture, Contemporary Architecture,
Vernacular Houses, Lower Northeastern Region of Thailand,
Thai-Khmer, Kui

ABSTRACT

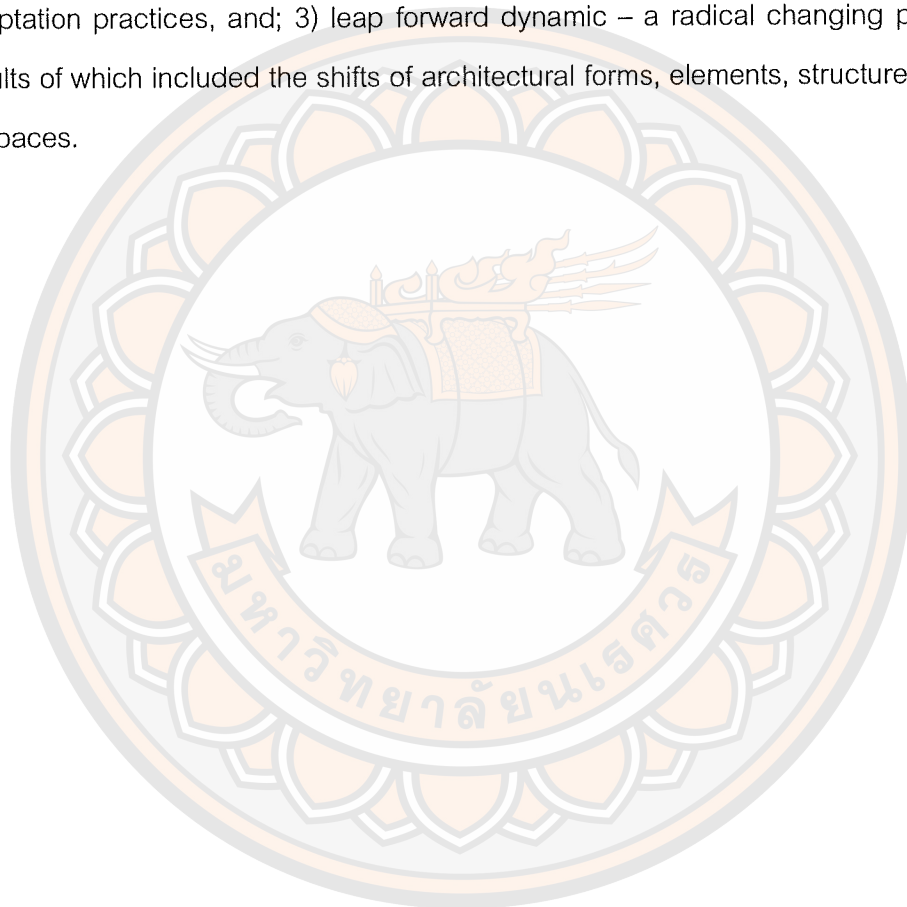
This research, entitled "From Vernacular to Contemporary Architecture: Houses in Cultural Context of Lower Northeastern Region of Thailand", had two main objectives of study; 1) to examine the indigenous architecture of Thai-Khmer and Kui ethnic groups within the Cultural Context of Lower Northeastern Region of Thailand, and 2) to reveal dynamic characteristics of the vernacular architecture and main agents of their changes from vernacular to contemporary architecture. This study was based on the principles of qualitative research using the Documentary Research method and the Case Study method. The studied cases were houses in Thai-Khmer's and Kui's communities in three provinces of Thailand; Buriram, Surin and Sisaket.

The results of the study showed the importance of vernacular houses in terms of their socio-cultural, contextual, and architectural values and meanings. The study also displayed the changing characteristics of the houses and four main agents of these changes; 1) a revision of Siamese culture, 2) Thai government reformation in 1893, 3) a cultural change after the shift of political regime in 1932, and 4) a launch of the national social and economic development plan in 1961.

In spite of the changing appearances of the house, the traditional attributes still remained, both tangibly and intangibly, to a certain extent. Tangibly, the contemporary houses showed the presence of the building elements indicating main entrances, the

upper verandah spaces, and the single-building house forms. Intangibly, the contemporary houses displayed the inheritance of beliefs in supernatural power, the traditional expression of social status values, and the kinship-based way of life.

In addition, the changing processes from vernacular to contemporary houses as shown in this study could be described as three patterns; 1) flow dynamic - a gradual changing process; 2) adaptive dynamic – a changing process through selection and adaptation practices, and; 3) leap forward dynamic – a radical changing process, the results of which included the shifts of architectural forms, elements, structures, and uses of spaces.

สารบัญ

บทที่	หน้า
1	บทนำ..... 1
	ความสำคัญและที่มาของการศึกษา 1
	คำถามและสมมติฐานในการศึกษา..... 6
	เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา 7
	ขอบเขตของการศึกษา 7
	ระเบียบวิธีการดำเนินการศึกษา..... 8
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ 9
	ข้อตกลงเบื้องต้น 9
	คำสำคัญและนิยามศัพท์เฉพาะในการศึกษา..... 10
2	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 13
	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 13
	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน..... 47
	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้..... 58
	พลวัต และการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 89
	สถาปัตยกรรมร่วมสมัย 108
	สรุปสาระสำคัญการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 116
3	กรอบแนวคิดและระเบียบวิธีการศึกษา..... 120
	กรอบแนวคิดของการศึกษา (Conceptual Framework)..... 120
	ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology)..... 123
	วิธีดำเนินการศึกษา (Research Method)..... 124
	การเลือกกรณีศึกษา (Case Selection) 132

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ผลการศึกษา	140
ข้อมูลภาพรวมพื้นที่ศึกษา	141
ข้อมูลองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม	145
ข้อมูลด้านบริบทสภาพแวดล้อม	152
ข้อมูลด้านสถาปัตยกรรม	167
สรุปกรณีศึกษาระดับเรือนพื้นถิ่น	213
5 การวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา	216
ภาพรวมบริบทของพื้นที่ศึกษา	216
อภิปรายผลด้านคุณลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	218
อภิปรายผลด้านพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	257
6 บทสรุป	273
สรุปผลการศึกษา	276
ข้อจำกัดในการศึกษา	284
ข้อเสนอแนะ	284
บรรณานุกรม	286
ภาคผนวก	298
ประวัติผู้วิจัย	342

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1	สรุปแนวทางการศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... 46
2	จำนวน และพื้นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย ของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน..... 52
3	สัดส่วน จำนวน ประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เป้าหมายการศึกษา (อีสานใต้)..... 62
4	จำนวนประชากรและถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย 64
5	จำนวนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ในพื้นที่อีสานใต้ 86
6	องค์ประกอบและรายละเอียดในการศึกษา..... 122
7	องค์ประกอบและวิธีศึกษา 124
8	สรุปลักษณะข้อมูลและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล..... 130
9	สรุปจำนวนกรณีศึกษาระดับชุมชน..... 133
10	สรุปจำนวนกรณีศึกษาระดับเรือนพื้นถิ่น 135
11	สรุปเปรียบเทียบวิธีการศึกษา เนื้อหาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม 137
12	สรุปเปรียบเทียบวิธีการศึกษา เนื้อหาด้านสถาปัตยกรรมร่วมสมัย..... 138
13	สรุปเปรียบเทียบวิธีการศึกษา เนื้อหาด้านพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย 139
14	จำนวนกรณีศึกษาระดับชุมชนและกรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่น 141
15	เปรียบเทียบลักษณะคติความเชื่อเรื่องผีในชุมชนเขมรถิ่นไทยและกวย 149
16	การส่งต่อลักษณะทางรูปธรรม และนามธรรมของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย 256
17	สรุปพลวัตองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม..... 270

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1	ขอบเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) 48
2	ตุบต่อเหล้า 56
3	ลักษณะเรือนอีสานประเภทพักอาศัยถาวรประเภทต่างๆ..... 57
4	ลักษณะภูมิประเทศภาคอีสาน และพื้นที่อีสานใต้ 60
5	แผนที่แสดงการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย..... 65
6	โลกทัศน์ คติความเชื่อของชาวเขมร 68
7	เรือนแบบทรงหลังคาจอมแห หรือ เรือนเขมร (Khmer House) 71
8	เรือนแบบทรงหลังคาจั่ว (Kantang House)..... 72
9	เรือนแบบทรงหลังคาปีกนก (Bak Nok) 73
10	เรือนแบบหลังคาปั้นหย่า (Bid House) 73
11	ผังเรือนชาวเขมรในประเทศกัมพูชา 77
12	แผนที่แสดงการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์กวย 85
13	เรือนกลุ่มชาติพันธุ์กวย..... 87
14	ผังเรือนชาวกวย (จำแนกตามครัว) 88
15	แผนภาพแสดงสัดส่วนการใช้พื้นที่ชุมชน 100
16	การนำเอาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นมาใช้กับอาคารไทยร่วมสมัย..... 115
17	ตัวอย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมอีสานร่วมสมัย..... 116
18	สรุปกระบวนการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 119
19	กรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual Framework)..... 123
20	สรุปขั้นตอนและวิธีการศึกษา..... 136
21	จำนวนกลุ่มชาติพันธุ์จำแนกตามกลุ่มภาษา 142
22	แผนที่พื้นที่ศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ 145
23	พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกวย 150
24	พิธีแห่นางเทียนของชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย ชุมชนบ้านกันจวน อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ 152
25	ลักษณะสัณฐานของพื้นที่อีสานใต้ 155

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
26	การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกวยในพื้นที่อีสานใต้	158
27	การกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกวยในพื้นที่อีสานใต้	158
28	สภาพบริบททั่วไปโดยรอบชุมชนในบริบทพื้นที่อีสานใต้	159
29	ผังชุมชนและภาพถ่ายดาวเทียม ชุมชนบ้านกันจาน อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ	160
30	บริบทโดยรอบชุมชน บ้านกันจาน อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ	161
31	ผังชุมชนและภาพถ่ายดาวเทียม ชุมชนบ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	162
32	ผังชุมชนและภาพถ่ายดาวเทียม ชุมชนบ้านตากลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	163
33	ผังบริเวณเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม (กรณีศึกษา 1K03 ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย) .	164
34	ผังบริเวณเรือนกลุ่มพื้นถิ่นประยุกต์ (กรณีศึกษา 2S01 ชุมชนชาวกวย)	165
35	ผังบริเวณเรือนกลุ่มชาวกวยเลี้ยงช้าง (กรณีศึกษา 3S01 ชุมชนชาวกวย)	166
36	เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของชาวเขมรในพื้นที่อำเภอกันทรลักษ์ จังหวัดศรีสะเกษ (พ.ศ. 2454) และแบบเรือนหลังคาปั้นหยา (Bid House) ชาวเขมรในกัมพูชา	168
37	กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นอายุมากกว่า 70 ปี ในพื้นที่อีสานใต้	171
38	เรือนจั่วคู่ 1K01 บ้านติม อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ	173
39	องค์ประกอบเรือน 1K01 บ้านติม อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ	174
40	ลักษณะรูปแบบเรือนจั่วคู่ 1K01 บ้านติม อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ	174
41	การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเรือน 1K01 บ้านติม อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ	175
42	เรือนจั่วคู่ 1K02 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	175
43	พื้นที่ชานครัว (ซ้าย) และพื้นที่ภายใน (ขวา) เรือนจั่วคู่ 1K02 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	177
44	ลักษณะรูปแบบเรือนจั่วคู่ 1K02 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	178
45	เรือนจั่วเดี่ยว 1K03 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	179
46	ลักษณะรูปแบบเรือนจั่วเดี่ยว 1K03 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	180
47	ส่วนประดับอาคาร เรือนจั่วเดี่ยว 1K03 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	181
48	เรือนจั่วเดี่ยว 1K04 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	182

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
49	ส่วนประกอบอาคาร เรือนจั่วเดี่ยว 1K04 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	183
50	ลักษณะรูปแบบเรือนจั่วเดี่ยว 1K04 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	183
51	เรือนจั่วเดี่ยว 1S01 ชุมชนชาวภูยกุย บ้านเมืองที่ อ.เมือง จ.สุรินทร์	184
52	เรือนจั่วเดี่ยว 1S01 ชุมชนชาวภูยกุย บ้านเมืองที่ อ.เมือง จ.สุรินทร์	186
53	รูปแบบเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ในพื้นที่อีสานใต้	188
54	เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม 2K01 บ้านกันจาน	
	อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ	189
55	เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม 2K01 บ้านกันจาน	
	อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ	191
56	เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก (หลังใหญ่) 2K02 บ้านสนวน	
	อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	192
57	ส่วนประกอบอาคาร เรือนพื้นถิ่นประยุกต์อิทธิพลภายนอก (หลังใหญ่) 2K02	193
58	รูปแบบเรือนพื้นถิ่นประยุกต์อิทธิพลภายนอก (หลังใหญ่) 2K02	194
59	เรือนพื้นถิ่นประยุกต์รูปแบบเมือง บ้านกันจาน อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ	195
60	เรือนพื้นถิ่นประยุกต์รูปแบบเมือง 2K04	196
61	เรือนพื้นถิ่นประยุกต์รูปแบบเมือง ใน จ.ศรีสะเกษ	197
62	เรือนพื้นถิ่นประยุกต์อิทธิพลภายนอก (หลังเดี่ยว) 2S01 บ้านตากแดด	
	อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	198
63	รูปแบบเรือนพื้นถิ่นประยุกต์อิทธิพลภายนอก (หลังเดี่ยว) 2S01 บ้านตากแดด	
	อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	199
64	รูปแบบเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ในพื้นที่อีสานใต้	202
65	ผังเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ 3K01 แบบหลังใหญ่ บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	203
66	พื้นถิ่นสมัยใหม่ใต้ถุนสูง 3K01 แบบหลังใหญ่ บ้านสนวน	
	อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	205
67	เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีใต้ถุน) บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	206

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ		หน้า
68	การติดผ้ายันต์สีแดงในการปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวเขมรถิ่นไทย (บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์)	207
69	เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีชั้นล่าง) 3K03	208
70	เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีชั้นล่าง) 3K03	209
71	เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยวแบบมีชั้นล่าง	210
72	เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว แบบมีระเบียง	210
73	เรือนพื้นดินสมัยใหม่แบบสากลนิยม 3K04	211
74	เรือนพื้นดินสมัยใหม่วิถีประยุกต์ 3S01 ชาวภูย (เลี้ยงช้าง) บ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	212
75	สรุปกรณีศึกษาระดับเรือนพื้นดิน.....	214
76	ลักษณะการใช้ที่ว่างในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย (กรณีศึกษาชุมชนบ้านกันจัน อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ).....	227
77	ศาลปะเนียะปลิงในผังบริเวณของเรือนพักอาศัยพื้นดินในชุมชน ชาวเขมรถิ่นไทย (ชุมชนบ้านกันจัน อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ).....	229
78	เรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิม (เรือนจั่วคู่) ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	233
79	เรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิมลักษณะเรือนจั่วเดี่ยวในพื้นที่บริบท วัฒนธรรมอีสานใต้	235
80	เรือนพื้นดินประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	236
81	เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังใหญ่ ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	237
82	เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังเดี่ยว ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	239
83	เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลเมือง ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	241
84	เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังใหญ่ ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้.....	242
85	เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังใหญ่ ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้.....	243
86	เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีใต้ถุน) ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	244

สารบัญญภาพ (ต่อ)

ภาพ	หน้า
87 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่สองชั้น ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้.....	245
88 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ (มีระเบียง) ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	246
89 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ (ชาวกุลเลี้ยงช้าง) ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	247
90 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่สองชั้นหลังใหญ่และแบบมีระเบียง ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	248
91 รูปแบบเรือนสมัยใหม่.....	249
92 เปรียบเทียบลักษณะเรือนหลังใหญ่และเรือนหลังเดี่ยวกรณีศึกษา	253
93 การเปลี่ยนแปลงชุมชนของพื้นที่อีสานใต้	265
94 การเปลี่ยนแปลงรูปทรงเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	267
95 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่วางเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	269
96 การลำดับเหตุการณ์ความสัมพันธ์ สาเหตุ ปัจจัย การเปลี่ยนแปลง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและชุมชนกรณีศึกษา A3.....	272
97 สรุปผลการศึกษา.....	275

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของการศึกษา

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแสดงให้เห็นคุณค่าและความหมายทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่างๆ และยังเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของการปรับตัวและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมต่างๆ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าจากสถานการณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน และสูญหายไปเป็นอย่างมากจากในอดีตจนถึงปัจจุบันอันเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจ ความก้าวหน้าทางวิทยาการเทคโนโลยี วัสดุในการก่อสร้าง และการเปลี่ยนแปลงทางบริบทสภาพแวดล้อมและทรัพยากร ฯลฯ ทำให้การศึกษาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อทำความเข้าใจ สร้างองค์ความรู้ทางวิชาการเพิ่มเติม รวมทั้งการศึกษาถึงการนำเอาคุณค่าและความหมายในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไปใช้ประโยชน์ในต่อไปนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยการศึกษาเรื่อง "จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้" เป็นการศึกษาในพื้นที่เฉพาะเจาะจงในพื้นที่บริบทอนุวัฒนธรรมของกลุ่มชนในภาคอีสาน โดยศึกษาผ่านสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นซึ่งมีความสัมพันธ์กับวิถีความเป็นอยู่ และเป็นสิ่งที่สามารถสะท้อนให้เห็นพลวัต การเปลี่ยนแปลงคุณค่าและความหมายทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น การดำรงอยู่กับสภาพแวดล้อม และลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรม โดยมีความสำคัญและที่มาของการศึกษาครั้งนี้ 3 ประการ ได้แก่ 1) คุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 2) ปัญหาการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน สูญหายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และ 3) ช่องว่างและข้อจำกัดทางวิชาการ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. คุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

จากความสำคัญที่ว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งที่มีความคุณค่าและความหมาย ทั้งในมิติทางสังคม วัฒนธรรม คุณค่าเชิงศิลปะสถาปัตยกรรม และการดำรงอยู่กับสภาพแวดล้อมของผู้คนที่สะท้อนถึงความสามารถในเชิงภูมิปัญญาของมนุษย์ในการปรับตัว การสร้างสรรค์ผลงานทางสถาปัตยกรรมได้อย่างสอดคล้อง เรียบง่าย และตรงไปตรงมา (ฉิติ เสงวีรัมย์, 2530; พีระเดชจักรพันธ์ และคณะ, 2553; ระวีวรรณ โอฟารัตน์มณี, 2556; วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2553ก, วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2553ข; วีระ อินพันทั้ง, 2550; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2530; อรศิริ ปาณินท์, 2539ข;

อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2542ข) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงมีคุณค่าและความหมายที่สัมพันธ์กับปัจจัยเหล่านั้นและมีคุณค่าในตัวของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเอง

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะช่วยให้เข้าใจสภาพทางสังคม เพราะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของประชาชน (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2553ข) โดยเฉพาะในพื้นที่ของประเทศไทยซึ่งการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ต่างๆ นั้นก่อให้เกิดความหลากหลายของวัฒนธรรมในลักษณะพหุลักษณะทางวัฒนธรรม (ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2556; สมหมาย ชินนาค, 2556) ชีวิตและสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มากับตัวสถาปัตยกรรมเป็นปัจจัยที่กำหนดความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ทั้งความหลากหลายของรูปแบบ และความหลากหลายของอนุวัฒนธรรมที่อยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมหลักเดียวกันทำให้การศึกษาค้นคว้าด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความน่าสนใจและต่อเนื่อง (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2542ข) ซึ่งการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทำได้ทั้งในระดับมหภาค เช่น สภาพแวดล้อม ชุมชน กายภาพ และการวางผังชุมชน และระดับจุลภาค ที่เป็นอาคาร บ้านเรือนพื้นถิ่น ที่วางเรือน ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2547)

จากมุมมองหรือแนวคิดที่ว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีคุณค่าและความหมาย ซึ่งปรากฏในสามประการ อันประกอบด้วย ประการแรก คือ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสามารถสะท้อนให้เห็นถึงสังคมวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ประการที่สอง คือ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแสดงให้เห็นถึงการตอบสนองต่อการดำรงอยู่กับสภาพแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมและกลมกลืน และประการที่สาม คือ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นผลผลิตทางศิลปะและสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าและความหมาย (อรศิริ ปาณินท์, 2544) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จึงไม่ได้มีความหมายเชิงรูปธรรมในคุณลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏของตัวอาคารเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่มีความหมายนามธรรมในเชิงกระบวนการอันมีความสัมพันธ์ระหว่างสังคมและวัฒนธรรม การดำรงชีพของผู้คนและสิ่งแวดล้อมเฉพาะถิ่น เป็นภูมิปัญญาและคติความเชื่อที่สะสมส่งต่อจากอดีตสู่ปัจจุบัน และก่อให้เกิดคุณค่าและความหมายในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ควรค่าแก่การศึกษา

การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเรือนที่อยู่อาศัย ในมิติความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับบริบทวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ อันเป็นหลักสำคัญของคุณค่าในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (อรศิริ ปาณินท์, 2544) บ้านเรือนเป็นสิ่งที่แสดงออกโดยตรงถึงคุณค่า จินตภาพ การรับรู้และวิถีชีวิต ความแตกต่างของวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดรูปแบบและการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกัน ทำให้เข้าใจถึงกระบวนการออกแบบและความหมายของพื้นฐานความต้องการของการอยู่อาศัยและที่พักอาศัย (Rapoport, 1969) ซึ่งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะ

สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างกลมกลืนระหว่างวิถีชีวิต การดำรงชีพของผู้คนกับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2547) อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการก่อเกิดคุณค่าและความหมายที่มีต่อสังคมวัฒนธรรม คุณค่าทางสถาปัตยกรรมและภูมิปัญญาของมนุษย์ในท้องถิ่นนั้นๆ อีกด้วย (อรศิริ ปาณินท์, 2544)

2. ปัญหาการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน สูญหายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเชื่องช้าค่อยเป็นค่อยไปมายาวนาน จนถึงยุคสมัยการปฏิวัติอุตสาหกรรมอัตราการเปลี่ยนแปลงเริ่มมีมากขึ้น วัฒนธรรมและระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่จากตะวันตกได้แพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยอย่างรวดเร็ว รวมทั้งความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ระบบสื่อสาร และการคมนาคม ซึ่งทำให้สังคมไทยหรือกลุ่มชนบางกลุ่มขาดความมั่นใจในคุณค่าของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน จึงเกิดการละเลยและลืมเลือกรูปแบบวัฒนธรรมที่มีคุณค่าบางประการไป ซึ่งคุณค่าเหล่านั้นไม่ได้หมายถึงเพียงแค่ความงามหรือความประณีตเท่านั้น แต่ครอบคลุมไปถึงอาคาร สถานที่ที่สะท้อนให้เห็นวงจรชีวิตของชุมชนทุกระดับด้วย และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบอาคารที่มีคุณค่านั้น ย่อมทำให้ระบบชีวิตบางประการที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องถูกตัดขาดไปด้วย (พีระเดช จักรพันธุ์ และคณะ, 2553) การเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมเพื่อตอบสนองของความสะดวกรวดเร็วในการอยู่อาศัยและความรวดเร็วในการก่อสร้าง และความต้องการของแต่ละบุคคลนั้นเกิดขึ้นทั้งในเมืองและในสังคมชนบทด้วยเช่นกัน (ชานาญ บุญญาพุทธิพงศ์, 2553)

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงหรือการปรับเปลี่ยนทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นเกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชน สภาพแวดล้อมชุมชน ภูมิทัศน์ชุมชน ผังบริเวณ รูปแบบของอาคาร ตลอดจนการจัดวางพื้นที่ใช้สอยและองค์ประกอบย่อยของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (จตุพล อังสุเวช, 2555; วันดี พิณจวรสิน, 2555; ศรัณย์ สมันตรัฐ, 2556; ศุภติ โพธิ์ไทร และชวาพร ศักดิ์ศรี, 2555; สุธิตา สัตยากร และพุดตาน จันทรางกูร, 2555; อรศิริ ปาณินท์, 2555; อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2555) การใช้ที่ว่างในตัวเรือน รูปแบบเรือนและวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ที่ว่างสาธารณะในชุมชน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาสร้างสรรค์ และเครื่องมือเครื่องใช้ ที่ผูกโยงกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม ต่างมีความสัมพันธ์กับความแปรเปลี่ยนทางนิเวศวิทยาและสภาพแวดล้อมที่แตกต่างหรือคล้ายคลึงกัน อันเป็นผลจากปัจจัยทางพัฒนาการทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนนโยบายและการพัฒนาต่างๆ จากรัฐ เป็นต้น (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2555) รวมทั้งอิทธิพลของวัสดุสมัยใหม่ สภาพเศรษฐกิจสังคมการเมือง และการสื่อสารไร้พรมแดนที่แผ่ขยายไปยังพื้นที่ทางวัฒนธรรมต่างๆ ทำให้วัฒนธรรมกลุ่มย่อยอยู่ในภาวะวิกฤต มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีแนวโน้มที่จะเสื่อมถอยและสูญหายไปมากที่สุด (วัชรินทร์ จินต์วุฒิ, 2547)

สำหรับสถานการณ์หรือสภาพปัจจุบันของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของประเทศไทย ตลอดจนในพื้นที่ภาคอีสานนั้นมีการเปลี่ยนแปลงในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นอย่างมากหรือมีการสูญหายไปอย่างรวดเร็ว ความเจริญก้าวหน้าทางการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการคมนาคมขนส่ง ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เช่น รูปแบบการใช้วัสดุในการก่อสร้างบ้านเรือน พฤติกรรมการใช้พื้นที่ และบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (ชำนาญ บุญญาพุทธิพงศ์, 2553) สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมที่ผูกโยงกับวิถีชีวิต และการดำรงอยู่กับสภาพแวดล้อมในพื้นที่ต่างๆ นั้นมีการเปลี่ยนแปลงไป หรือบางกลุ่มได้สูญหายไป จึงจำเป็นต้องศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญไว้เพื่อเป็นแนวทางการวางแผนการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมต่อไป (วัชรินทร์ จินต์วุฒิ, และศุภกิจ ยิ้มสรวล, 2554)

ดังนั้น รูปธรรมของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เช่น บริบทสภาพแวดล้อมทางกายภาพ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ตลอดจนรูปแบบของอาคารบ้านเรือนและประโยชน์ใช้สอย ที่ผูกโยงเข้ากับรูปแบบเชิงนามธรรม เช่น สังคมและวัฒนธรรม วิถีความเป็นอยู่ รวมทั้งคติความเชื่อบางประการ จึงมีการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน หรือสูญหายไป จากสถานการณ์ข้างต้น อาจเป็นไปได้ยาก ที่จะอนุรักษ์เรือนพื้นถิ่นหรือสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต่างๆ ให้คงอยู่ในสภาพหรือรูปแบบดั้งเดิมเหมือนในอดีต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการอนุรักษ์รูปแบบเชิงนามธรรมยิ่งเป็นไปได้ยากในสมัยสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน จึงควรมีการศึกษาในพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อเข้าใจในรูปแบบลักษณะดั้งเดิมในอดีต การส่งต่อ สืบทอดลักษณะบางประการมาสู่สังคมร่วมสมัย ทั้งเชิงรูปธรรม และเชิงนามธรรมของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพื่อหาแนวทางของการนำคุณค่าและความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไปใช้กับบริบทสังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัยอย่างสอดคล้องและเหมาะสม อีกทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ สืบสานมรดกวัฒนธรรมที่หลากหลายของประเทศไทยต่อไป

3. ช่องว่างและข้อจำกัดทางวิชาการ

จากการศึกษาสถานภาพผลงานทางวิชาการสาขาสถาปัตยกรรมของประเทศในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลงานวิชาการในภาคอีสานของ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, วีระ อินพันทัง และสันติ ฉันทวิลาสวงศ์ (2554) พบว่า เริ่มมีงานวิชาการด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวกับเรือนอีสาน ตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2520 และขาดช่วงไปจนถึงปี พ.ศ. 2530 ที่มีการผลักดันให้มีการศึกษาเรือนอีสานอย่างจริงจัง เช่น การจัดงานสัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสานขึ้น (29 ต.ค. - 1 พ.ย. 2530) โดยกรมมาธิการสถาปนิกอีสาน อย่างไรก็ตามงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับเรือนไทยอีสาน และเรือนของกลุ่มชนหม่น้อยในพื้นที่อีสานยังมีไม่มากนัก ส่วนงานวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมประเภทวัดอีสานส่วนใหญ่ปรากฏในช่วงทศวรรษ 2530 มีลักษณะการวิเคราะห์

รูปแบบทั่วไปอย่างสังเขปและส่วนใหญ่เน้นไปยังอาคารประเภทลิม งานวิชาการด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานมีค่อนข้างน้อยและมีลักษณะบุกเบิกเพื่อรื้อฟื้นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยให้ความสำคัญกับอาคารศาสนาพื้นบ้าน รวมทั้งการพยายามชี้ให้เห็นถึงคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ความงามแบบพื้นบ้าน ความสมถะเรียบง่าย เป็นต้น และงานวิชาการด้านการอนุรักษ์ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาแนวทางการบูรณะและอนุรักษ์ตัวอาคารหรือสถาปัตยกรรมในลักษณะที่เป็นโบราณสถาน (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, วีระ อินพันทัง, และสันติ ฉันทวิลาสวงศ์, 2544)

นอกจากนี้แล้ว เมื่อศึกษาเพิ่มเติมในสถานภาพและผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน พบว่า ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญไปยังการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา รวมทั้งมีการศึกษาถึงสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นไทยอีสาน โดยศึกษาถึง รูปแบบของอาคาร องค์ประกอบ การใช้พื้นที่ว่าง และคติความเชื่อที่ผูกโยงกับอาคาร ส่วนเนื้อหา ด้านสภาพแวดล้อมและบริบทชุมชนยังมีการศึกษาอยู่น้อย อีกทั้งพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่ ที่ทำการศึกษามุ่งเน้นไปยังพื้นที่อีสานตอนกลางและตอนเหนือและส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ไท-ลาวในภาพของการเป็นวัฒนธรรมหลักของภาคอีสาน (ดูภาคผนวก ก)

การศึกษาสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์วัฒนธรรมในพื้นที่อีสาน โดยเฉพาะในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมรในบริบทของวัฒนธรรมพื้นถิ่นอีสานใต้ซึ่งมีผลงานวิชาการอยู่อย่างจำกัด ทั้งประเด็นรูปแบบหรือองค์ประกอบทาง สถาปัตยกรรม การใช้พื้นที่ว่าง และคติความเชื่อที่ผูกโยงกับอาคาร และประเด็นเนื้อหา ด้านสภาพแวดล้อมและบริบทชุมชน จึงควรต้องมีการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญไว้เพื่อเป็น ประโยชน์ในการอนุรักษ์ การสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมพื้นถิ่น หรือประโยชน์ทางวิชาการในด้าน อื่นๆ ต่อไป

ดังนั้น จากเหตุผลความสำคัญด้านคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่มาของปัญหาการ เปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน สูญหายไป และช่องว่างของผลงานวิชาการ ถือเป็นเหตุผลหลัก ในการศึกษา ซึ่งการศึกษาดังนี้มุ่งเน้นไปยังพื้นที่อนุวัฒนธรรม คือ พื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของกลุ่มชนชาติพันธุ์มอญ-เขมร ในประเทศไทย โดยทำการศึกษา ผ่านสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น ในหลักสำคัญของคุณค่าและความหมาย พลวัตของงาน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในมิติความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อมพื้นถิ่น และ รูปแบบทางสถาปัตยกรรม ที่เกี่ยวเนื่องกับบริบทวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่

คำถามและสมมติฐานในการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจและอธิบายลักษณะ รูปแบบ และการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ รวมทั้งคติความเชื่อที่สำคัญในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีความสัมพันธ์กับปัจจัยหรือองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรมและบริบทสภาพแวดล้อม โดยมีการสร้างคำถามและสมมติฐานในการศึกษาเพื่อเป็นการกำหนดทิศทางการดำเนินการศึกษาดังต่อไปนี้

1. คำถามในการศึกษา

จากหลักการและเหตุผลของการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดการสร้างกรอบคำถามในการศึกษาเพื่อหาคำตอบไว้เป็นแนวทางของการศึกษา ประกอบด้วย

1.1 คำถามหลัก

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมพื้นถิ่นอีสานใต้มีพลวัต การเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยน หรือการสูญหายไป อย่างไร และเพราะเหตุใด

1.2 คำถามรอง

1.2.1 รูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้มีลักษณะเฉพาะถิ่นอย่างไร ในองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมเฉพาะถิ่น และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

1.2.2 รูปแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยของเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้มีลักษณะอย่างไร ในองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมเฉพาะถิ่น และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

1.2.3 การสืบทอด ส่งต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่เรือนพื้นถิ่นร่วมสมัย มีลักษณะอย่างไร ในเชิงรูปธรรมและเชิงนามธรรม

2. สมมติฐานในการศึกษา

สมมติฐานของการศึกษาเป็นการตั้งข้อสังเกตและข้อสงสัยไว้อย่างกว้างๆ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพิสูจน์ทราบข้อค้นพบหรือองค์ความรู้จากการศึกษาค้นคว้า ประกอบด้วย

2.1 สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้มีคุณค่าและความหมายเฉพาะถิ่น โดยสะท้อนผ่านองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และสถาปัตยกรรม ของพื้นที่นั้นๆ

2.2 รูปแบบพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถศึกษารูปแบบ และสาเหตุปัจจัยของพลวัต หรือการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ผ่านองค์ประกอบทางสังคม วัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และสถาปัตยกรรมได้

เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษาเรื่อง จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะถิ่นของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ผ่านองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม
2. เพื่ออธิบายสภาพการณ์ รูปแบบพลวัตของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น และอธิบายสาเหตุ ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นจากอดีตสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้

ขอบเขตของการศึกษา

จากคำถามของการศึกษา สมมติฐาน และเป้าหมายวัตถุประสงค์ต่างๆ ข้างต้น จึงทำการแบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็นรายประเด็น และกำหนดขอบเขตของการศึกษาในหัวข้อต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษา

โดยส่วนใหญ่แล้วการศึกษาทางวิชาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ของประเทศไทยมุ่งเน้นหรือให้ความสำคัญไปยังกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยทางตอนกลางและตอนเหนือของภาคเป็นส่วนใหญ่ สาระสำคัญของการเลือกพื้นที่ศึกษาครั้งนี้จึงเป็นการเติมเต็มเนื้อหาทางวิชาการที่ยังมีการศึกษาอยู่อย่างจำกัด คือ พื้นที่การตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสานใต้) ซึ่งเป็นพื้นที่วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์สายวัฒนธรรมมอญ-เขมร (ดูภาคผนวก ข)

ดังนั้นการกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาจึงเป็นการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ภายใต้งานวิจัยพื้นฐานทางอนุวัฒนธรรมบริบทอีสานใต้ โดยศึกษาภาพรวมทั้งในเขตเมืองและพื้นที่ชนบทนอกเขตเมือง และเจาะจงชุมชนกรณีศึกษาที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร ระหว่างพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูลถึงเทือกเขาพนมดงรัก ตั้งแต่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ เป็นพื้นที่หลักของการศึกษา เนื่องจากเป็นถิ่นฐานสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์หลักในการศึกษาครั้งนี้ คือ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร-ถิ่นไทย และกลุ่มชาติพันธุ์กูย

2. ขอบเขตด้านเนื้อหาการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ มีเนื้อหาสาระของการศึกษาอยู่ 2 ส่วนที่สำคัญ คือ

- 2.1 เนื้อหาการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นการศึกษาเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะถิ่น ของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ โดยเน้นไปยังกลุ่มอาคารบ้านเรือนเพื่อการอยู่อาศัยเป็นหลัก เนื่องจากเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ใกล้ชิดและสามารถ

สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ซึ่งผูกโยงกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น และสะท้อนพลวัตของบริบทสังคมวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษาได้เป็นอย่างดี

2.2 เนื้อหาการศึกษาพลวัตในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นการศึกษาถึงรูปแบบพัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จากเรือนพักอาศัยรูปแบบดั้งเดิมมาสู่เรือนพักอาศัยรูปแบบร่วมสมัย เพื่ออธิบายสภาพการณ์ รูปแบบ และพลวัตของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น และอธิบายสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในอดีตสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้

ขอบเขตเนื้อหาสาระข้างต้น สามารถกำหนดองค์ประกอบเพื่อทำการศึกษา อธิบายหาคำตอบและการสรุปผลการศึกษา ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วยเนื้อหาของวิถีชีวิต คติความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรม
2. องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม ประกอบด้วยเนื้อหาของบริบทสภาพแวดล้อม ชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณ
3. องค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม ประกอบด้วยเนื้อหาของรูปทรง องค์ประกอบการใช้สอย และส่วนประกอบอาคารสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น

ระเบียบวิธีการดำเนินการศึกษา

การศึกษาเรื่อง จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ เป็นการศึกษาโดยอาศัยกรอบหลักการของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาภาคเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการศึกษากรณีศึกษา (Case Study) ที่เป็นข้อมูลสำคัญ ทั้งกรณีศึกษาระดับชุมชน และกรณีศึกษาระดับอาคาร โดยเก็บข้อมูลภาคสนาม (Survey Research) ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ศึกษา (Field Survey) การรังวัด (Measure Survey) การสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในเชิงลึก (Depth-Interview) และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Participation Observation)

การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็นการวิเคราะห์ในแบบองค์รวม (Holistic Approach) เพื่อให้เกิดความเข้าใจในภาพใหญ่และอาศัยวิธีวิเคราะห์เนื้อหาโดยวิจัย (Content Analysis) ตามองค์ประกอบในการศึกษาด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านบริบทสภาพแวดล้อม และด้านสถาปัตยกรรม โดยวิเคราะห์ในรายประเด็นตามกรอบวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ การวิเคราะห์เชิงสัณฐาน (Morphological analysis) การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) และการวิเคราะห์เชิงตีความ (Interpretation Analysis) ในคุณค่าและความหมายสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การสรุปผลการศึกษาเป็นการอภิปรายถึงพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ทั้งสาเหตุปัจจัยการเปลี่ยนแปลง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงรูปธรรมและการเปลี่ยนแปลงเชิงนามธรรมในสถาปัตยกรรม เรือนพื้นถิ่นที่นำมาสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในสังคมวัฒนธรรมยุคปัจจุบัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์ความรู้ด้านพลวัตของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้ เพื่อใช้เป็นประโยชน์ในทางวิชาการด้านสถาปัตยกรรม
2. ความรู้ทางสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และองค์ความรู้ด้านสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ที่ช่วยขยายองค์ความรู้ทางวิชาการสถาปัตยกรรม และวิทยาศาสตร์อื่นๆ
3. ชุดข้อมูลทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้ เพื่อเป็นฐานข้อมูลวิชาการสถาปัตยกรรม หรือวิชาชีพสถาปนิก ในการพัฒนาผลงานด้านสถาปัตยกรรมต่อไป

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นเท่านั้น เนื่องจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนพักอาศัย เป็นสิ่งปลูกสร้างที่สะท้อนให้เห็นถึงพลวัต คุณค่า และความหมายอย่างใกล้ชิดที่มีต่อสังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และงานสถาปัตยกรรมเอง
2. พื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี การศึกษาครั้งนี้เลือกพื้นที่เจาะจงไปยังจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ เนื่องจากเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร และเป็นแหล่งข้อมูลที่มีมากที่สุด
3. การศึกษาครั้งนี้อาจมีบางส่วนที่เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในประวัติศาสตร์ พัฒนาการและมิติทางสังคม อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษากลุ่มคนหรือผู้คนที่ การศึกษาไม่มีเจตนาหรือเป้าประสงค์เพื่อจำแนกหรือแบ่งแยกให้เกิดความแตกต่างในสังคม กลุ่มคน ผู้คน ตลอดจนสถาปัตยกรรม
4. สภาพปัจจุบันของพื้นที่ศึกษาและกลุ่มตัวอย่างสิ่งปลูกสร้างพื้นถิ่นย่อมมีการเปลี่ยนแปลง สูญหายไปตามยุคสมัย การศึกษาสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นบริบทวัฒนธรรมอีสาน

ได้ในแบบแผนดั้งเดิมจึงจำเป็นต้องศึกษาจากทั้งเอกสาร หนังสืออ้างอิง และบันทึกทางสถาปัตยกรรมต่างๆ ร่วมกับการสำรวจภาคสนามประกอบด้วย

คำสำคัญและนิยามศัพท์เฉพาะในการศึกษา

1. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง สถาปัตยกรรมประเภทเรือนพื้นถิ่น หรือสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น เพื่อการอยู่อาศัยในระดับชาวบ้านที่มีพื้นฐานการก่อรูปมาจากการปรับตัวตามวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับบริบทสภาพแวดล้อม คติความเชื่อ และบริบททางสังคมวัฒนธรรม ตามพื้นถิ่นนั้นๆ

2. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย หมายถึง เรือนพื้นถิ่นร่วมสมัยอันสืบสานพัฒนาจากลักษณะพิเศษเฉพาะถิ่นทั้งรูปแบบทางรูปธรรมและรูปแบบทางนามธรรม และเป็นสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่ยังปรากฏอยู่ในขอบเขตพื้นที่ศึกษาและช่วงเวลาการศึกษา อันประกอบด้วย

2.1 เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม คือ เรือนพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 70 ปีขึ้นไป

2.2 เรือนพื้นถิ่นประยุกต์ คือ เรือนพื้นถิ่นที่มีอายุราว 70-50 ปี และ

2.3 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ คือ เรือนพื้นถิ่นที่มีอายุราวน้อยกว่า 50 ปีลงมา

ซึ่งการแบ่งช่วงอายุเรือนพื้นถิ่นนี้เป็นการแบ่งตามช่วงอายุอาคารที่ปรากฏในพื้นที่ศึกษาและเป็นช่วงอายุที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่มีความแตกต่างที่ชัดเจน โดยไม่ได้แบ่งตามเกณฑ์อื่นๆ

3. ลักษณะเฉพาะถิ่น หมายถึง ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่มีองค์ประกอบที่โดดเด่น มีอัตลักษณ์เฉพาะอันเป็นผลมาจากองค์ประกอบ ดังนี้

3.1 องค์ประกอบด้านสังคม เศรษฐกิจ ได้แก่ ลักษณะเฉพาะด้านวิถีชีวิต คติความเชื่อและประเพณี

3.2 องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม ได้แก่ ลักษณะเฉพาะด้านบริบทสภาพแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณ

3.3 องค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม ได้แก่ ลักษณะเฉพาะด้านรูปทรงองค์ประกอบการใช้สอย และส่วนประกอบอาคาร

4. บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ หมายถึง พื้นที่ทางวัฒนธรรม ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ประกอบด้วย จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี และประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช และอื่นๆ (ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ เนื่องจากเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา คือ กลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร)

5. มรดกวัฒนธรรมพื้นถิ่น หมายถึง วัฒนธรรมที่มีคุณค่าและความหมาย สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นหนึ่ง (จากอดีตส่งต่อมายังปัจจุบัน) หมายถึงรวมถึงวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible) เช่น วัตถุ อาคาร บ้านเรือน เครื่องมือ เป็นต้น และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible) เช่น ประเพณี เทศกาล พิธีกรรม ความเชื่อ เป็นต้น

6. พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง กระบวนการในการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จากรูปแบบดั้งเดิมมาสู่รูปแบบร่วมสมัย ซึ่งอธิบายด้วยรูปแบบ พัฒนาการ และสาเหตุความสัมพันธ์ในการเปลี่ยนแปลงหรือปรากฏการณ์นั้นๆ ผ่านองค์ประกอบด้านสังคม วัฒนธรรม องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม

7. กลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาในกลุ่มตระกูลมอญ-เขมร ในพื้นที่อีสานใต้ ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร และกลุ่มชาติพันธุ์บูร (ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อเท่านั้น เนื่องจากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเด่นชัดทางวัฒนธรรม จำนวนประชากร และพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐาน)

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นการศึกษาถึงแนวคิด แนวทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เป็นทั้งการขยายความเข้าใจในองค์ความรู้และเป็นการศึกษาเน้นในประเด็น และเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ เพื่อจะนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษา การกำหนดประเด็นและการกำหนดแนวทางการศึกษา ตลอดจนการออกแบบระเบียบวิธีการดำเนินการศึกษาต่อไป ซึ่งการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทนี้ ประกอบไปด้วยเนื้อหาสาระสำคัญ 3 ด้าน คือ

1. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

เป็นการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น รวมทั้งแนวทางการศึกษาในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยการทบทวนเนื้อหาสาระและบริบททางวิชาการที่มีความเกี่ยวข้อง เพื่อทราบประเด็นเนื้อหาสาระของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ตลอดจนเนื้อหาภายใต้บริบทวัฒนธรรมอีสาน และการศึกษาข้อมูลสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานได้

2. พลวัตในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การศึกษาพลวัต การเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นการศึกษาเพื่อทบทวนถึงสถานการณ์ปัจจุบันในประเด็นสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ภายใต้การศึกษาคุณลักษณะ รูปแบบ ตลอดจนสาเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ทั้งมิติทางสังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

3. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย

การทบทวนเนื้อหาสาระด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย เป็นการศึกษาถึงแนวคิด หลักการ และรูปแบบของสถาปัตยกรรมร่วมสมัย รวมทั้งการสร้างความรู้ความเข้าใจในการสืบทอด ส่งต่อของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นจากรูปแบบดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นร่วมสมัยภายใต้บริบทวัฒนธรรมพื้นถิ่น ทั้งบริบทเชิงรูปธรรม และบริบทเชิงนามธรรม

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การศึกษาเนื้อหาสาระด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสาระสำคัญที่จะใช้เชื่อมโยงไปสู่ประเด็นอื่นๆ ในการศึกษาทั้งหมด เพื่อให้เนื้อหาครอบคลุมและครบถ้วน จึงมีประเด็นการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใน 4 ประเด็น คือ กรอบนิยามและความหมาย แนวคิดและวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานใต้ โดยมีเนื้อหาการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

1. กรอบนิยามและความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจำเป็นต้องมีการจำกัดความหมาย ให้เกิดความเข้าใจซึ่งพื้นฐานของสิ่งที่จะศึกษา เพื่อเป็นการกำหนดขอบเขตนิยามรวมทั้งเป็นการสร้างกรอบแนวความคิดในการศึกษาให้มีความชัดเจนตามธรรมชาติพื้นฐานหรือแก่น ของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นการวิเคราะห์ถึงแนวคิดของกรอบนิยามของนักวิชาการ สถาปนิก ตามช่วงยุคสมัย ดังต่อไปนี้

วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์ (2553ข) ได้กล่าวถึงคำว่า "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น" ว่ามาจากภาษาอังกฤษคำว่า Vernacular Architecture การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างเป็นระบบโดยสถาปนิกและสถาบันการศึกษานั้นเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้ และเป็นการศึกษาจากกลุ่มสาขาวิชาอื่นๆ ก่อนที่วงการสถาปัตยกรรมจะเริ่มเห็นความสำคัญ ซึ่งกระแสดูความสนใจ และการให้คำจำกัดความหรือคำนิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยนักวิชาการตะวันตก เริ่มเกิดขึ้นราวปลายศตวรรษที่ 20 ภายหลังจากได้มีการนำแสดงผลงานของ Bernard Rudofsky ในนิทรรศการ "The Exhibition of Architecture without Architects" ซึ่งจัดขึ้นโดยพิพิธภัณฑ์ The Museum of Modern Art, New York ในเดือนพฤศจิกายน ปี ค.ศ.1964 ครั้งนั้นเป็นการแสดงผลงานค้นคว้าและภาพถ่ายอาคารของชาวบ้านจากภูมิภาคต่างๆ ของโลก ซึ่งถูกเรียกว่า "Non-Pedigreed Architecture" (Rudofsky, 1964) นอกจากนี้ วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์ (2553ข) ยังได้กล่าวถึง อาคารอาศัยระดับชาวบ้าน อีกว่าในระยะแรกๆ ไม่ได้รับการยอมรับว่ามีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม จนกระทั่งมีการศึกษากันกว้างขวางมากขึ้น จึงยอมรับว่าอาคารของชาวบ้านต่างๆ ไป แม้ไม่ได้รับการออกแบบโดยสถาปนิกก็มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมด้วยเช่นกัน จากนิทรรศการของ Bernard Rudofsky งานอาคารพักอาศัยระดับชาวบ้านจึงได้รับการยกย่องเป็น "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น" (วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2553ข)

จากการที่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีจุดเริ่มจากสิ่งที่ไม่เคยมีความหมายในเชิงวิชาการ และไม่ค่อยได้รับความสนใจในสังคม แต่เมื่อเริ่มมีการศึกษาและทำความเข้าใจแล้วสิ่งที่ปรากฏให้เห็นเป็นสิ่งที่มีความค่าทั้งเชิงเนื้อหาและบริบทในงานสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การศึกษาเรียนรู้ กระแสการทำความเข้าใจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในราว ค.ศ. 1960 เป็นต้นมา

นับกว่า 60 ปีที่ผ่านมา ความพยายามในการศึกษาและความสนใจที่จะอธิบายปรากฏการณ์ของงานสถาปัตยกรรมประเภทนี้ในช่วงหลายศตวรรษมานั้น นักวิชาการได้อธิบายความหมายและพยายามเสนอนิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้มากมาย แต่เป็นเรื่องยากที่จะหา นิยามอันเป็นที่น่าพอใจ (Rapoport, 1969) ถึงอย่างไรก็ยังมีการศึกษาและเสนอนิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอยู่อย่างต่อเนื่อง กระแสความสนใจในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้แพร่ไปยังพื้นที่ต่างๆ จากประเทศตะวันตก ในยุโรป อเมริกา รวมทั้งในเอเชียและประเทศไทยเอง ผลงานทางวิชาการและผลการศึกษาต่างอธิบายและแสดงเหตุผลตามมุมมอง กระบวนทัศน์ หลักการ แนวคิด และทฤษฎี ต่างๆ มากมาย รวบรวมและสรุปได้ดังต่อไปนี้

1.1 การให้ความหมายสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในต่างประเทศ

Bernard Rudofsky (1964) ได้กล่าวไว้ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไม่ได้มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนผ่านตามแบบวงจรสมัยนิยม (Fashion Cycles) แต่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความสมบูรณ์ลงตัวเป็นสิ่งที่มีความจริงแท้ ที่ค่อนข้างเปลี่ยนแปลงหรือปรับเปลี่ยนไปได้เล็กน้อย กฎเกณฑ์ รูปทรงและวิธีก่อสร้าง จึงอาจสูญหายเปลี่ยนแปลงตามปัจจัยเวลา (Rudofsky, 1964)

จากนิยามแรกๆ ที่ปรากฏในหน้าประวัติศาสตร์วิชาการของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นเป็นกรอบนิยามความหมายที่สร้างขึ้นเพื่ออธิบายงานสถาปัตยกรรมที่ไม่เคยได้รับความสนใจจากผู้คนในขณะนั้น หรือที่เรียกว่า Non-Pedigreed Architecture ซึ่งทัศนคติที่มีต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสมัยนั้นอาจยังไม่ครอบคลุมในมิติอื่นๆ หรือกล่าวได้ว่าเป็นเพียงความสนใจในรูปแบบทางกายภาพ (Physical Appearance) ของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกิดขึ้น ในมุมมองของ Bernard Rudofsky ที่เห็นว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความสมบูรณ์ลงตัวเป็นสิ่งที่มีความจริงแท้ นั้น ยังมีข้อโต้แย้งทางวิชาการปัจจุบันว่า การอ้างถึงความแท้ (Authenticity) บนพื้นแผ่นดินจะแสดงให้เห็นถึงการแบ่งแยกและโอกาสในการคัดออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกล่าวถึงความเฉพาะเจาะจงทางวัฒนธรรม (Sharr, 2007; สันต์ สุวัจฉราภินันท์, และอภิญา เพ็องฟูสกุล, 2555) ซึ่งข้อโต้แย้งดังกล่าวนี้เป็นมุมมองการให้นิยามภายใต้ความเป็นอัตลักษณ์หรือรากเหง้าของวัฒนธรรม และยังมีข้อโต้แย้งในประเด็นการเปลี่ยนแปลงสถานะ ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ Bernard Rudofsky เห็นว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีการเปลี่ยนแปลงค่อยข้างน้อยตามปัจจัยเวลา จากนิยามดังกล่าวนักวิชาการ

ในช่วงต่อมาได้ให้ข้อโต้แย้งว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงได้เสมอ และมีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่อง

จากกรอบนิยามของ Bernard Rudofsky ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลในยุคแรกเริ่มที่มีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นเป็นการให้ความหมายต่อสถาปัตยกรรมที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในเชิงกายภาพที่ปรากฏ สิ่งที่ตาเห็นเพียงอย่างเดียวจนละเลยการศึกษารูปแบบอื่นๆ (ธนิศร์ เสถียรนาม และนพดล ตั้งสกุล, 2557) กรอบนิยามในช่วงแรกเริ่มจึงเป็นไปเพื่ออธิบายให้เกิดประเด็นความสนใจและแสดงให้เห็นคุณค่าทางกายภาพของสถาปัตยกรรมมากกว่าที่จะเน้นกรอบนิยามความหมายในมิติด้านอื่นๆ

ในปี ค.ศ. 1969 ผลงานของ Amos Rapoport ได้กล่าวถึง วิธีที่จะอธิบายความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาจเป็นการหาความหมายว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นมีการบวนการออกแบบและการก่อสร้างมาอย่างไร สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไม่ค่อยมีการอ้างอิงหรือกล่าวถึงทฤษฎีและหลักสุนทรียศาสตร์ในการปลูกสร้าง แต่มักกล่าวถึงความเกี่ยวข้องกับพื้นที่และสภาพภูมิอากาศพื้นต่างๆ การคำนึงถึงการอยู่อาศัยของผู้คนและสภาพแวดล้อมโดยรวม สร้างขึ้นตามวิถีธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงเฉพาะถิ่น เป็นต้น (Rapoport, 1969)

กรอบนิยามในช่วงเวลาถัดมา พบว่า Amos Rapoport ได้ทำการศึกษา House Form and Culture เพื่อจำแนกคุณลักษณะและกระบวนการของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จากวิธีการของ Rapoport เป็นการพยายามที่สร้างกรอบความหมายจากการจำแนกประเภทเชิงคุณลักษณะของกระบวนการการผลิต (ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยและการปลูกสร้าง) และคุณลักษณะของผลผลิต (สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น) ที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นถึงการสร้างความหมายนั้นมีการชี้ไปยังมิติของความสัมพันธ์ของกระบวนการ (Process) หรือการก่อเกิดผลผลิต (Products) ที่เป็นตัวงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั่นเอง

R. W. Brunskill (1978) ได้กล่าวถึงคำว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) ว่าหมายถึง อาคารที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์แห่งการใช้ประโยชน์เป็นสำคัญ (Utilitarian) ในการอยู่อาศัยของคนท้องถิ่น รองรับกิจกรรมประจำวัน ที่สอดคล้องกับประเพณีของตน และสร้างโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น "อาคารชาวบ้าน" (Peasant Building) หรือ "สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน" (Folk Architecture) (Brunskill, 1978)

จะเห็นได้ว่ากรอบนิยามความหมายนี้ ของ R. W. Brunskill ได้มุ่งไปยังความสำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมของผู้ใช้งาน มีการจำกัดความในระบบพื้นที่ทางประเพณี และวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ซึ่งกรอบนิยามความหมายลักษณะนี้เริ่มชี้ชัดลงไปในความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับระดับชาวบ้าน พื้นบ้าน ซึ่งมีความหมายเจาะจงพื้นที่แคบลง

ในบทความของ Suha Ozkan, Mete Turan, & Okan Ustunkok (1979) ได้กล่าวถึง ธรรมชาติของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Dialectical Nature of Vernacular Architecture) มีคุณลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ ประการแรก สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีคุณค่าจากการสั่งสมประสบการณ์จากความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (Experiential Value) ประการที่สอง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเกิดจากการมีส่วนร่วม (Participation) ในลักษณะร่วมของผู้คนในสังคมและปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ประการที่สาม ความพอดีต่อสภาพแวดล้อม (Environmental Adequacy) ในประเด็นความสัมพันธ์ของการปรับตัวตามสภาพแวดล้อม (Flexible Environment) ลักษณะเฉพาะตัว (Identity) และสอดคล้องตามสภาพเศรษฐกิจ (Economy) และประการสุดท้าย สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความหมาย (Intended Meaning) เข้าใจง่าย ชัดเจนภายใต้ความซับซ้อนของวิถีชีวิต และไม่ยุ่งยาก (Ozkan, Turan, & Ustunkok, 1979) นอกจากนี้ Suha Ozkan (1985) ยังให้ความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ว่าเป็นประเพณีการก่อสร้างที่ปรากฏและคงอยู่มากกว่าศตวรรษ ซึ่งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาศัยความสัมพันธ์และการปรับตัวของรูปทรงอาคาร กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม นิเวศวิทยา และสภาพภูมิอากาศ (Ozkan, 1985)

งานเขียนของ Suha Ozkan ข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงการสร้างกรอบความหมายของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่หลากหลายมิติมากขึ้นในแง่ของกระบวนการ โดยให้ความหมายเชิงคุณลักษณะ 4 ประการนั้น จะเห็นว่ามีกรอบความหมายของตัวแปรความสัมพันธ์ให้กว้างออกไป จากผู้คนเป็นกลุ่มคนในสังคม จากกิจวัตรเป็นความสัมพันธ์เชิงการมีส่วนร่วม จากสิ่งแวดล้อมเป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติ เป็นต้น นอกจากนี้แล้ว Suha Ozkan ยังได้กล่าวถึงนิยามเรื่อง "ความหมาย" ของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่บ่งบอกถึงการทำความเข้าใจ ทั้งที่มีต่อสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ การมีส่วนร่วม รวมทั้งกระบวนการทางความหมายของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นด้วย เช่นเดียวกับ ธนิศร์ เสถียรนาม และนพดล ตั้งสกุล (2557) ได้ระบุถึงผลงานของ Mete Turan (1990) โดยกล่าวว่าความหลากหลายและความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์ทางสังคม ก่อให้เกิดคุณลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายรวมถึงกิจกรรมเชิงปฏิบัติ (Practical Activity) ที่ดำเนินไปอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมอันมีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการ (Process) และความรู้ความเชี่ยวชาญพิเศษ (Turan, 1990 อ้างถึงใน ธนิศร์ เสถียรนาม และนพดล ตั้งสกุล, 2557)

Andoni Alonso, Inaki Arzoz, & Nicanor Uraua (1996) ได้ให้หลักการของคุณลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้ 5 ลักษณะ คือ 1) ผู้สร้าง (Builder) ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญ (อาจหมายถึงความเชี่ยวชาญในทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม) 2) มีการสร้างความกลมกลืนในวัสดุ

ธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ 3) เป็นอาคารที่สร้างเกี่ยวข้องกับสำนึก (Intuitive) ไม่มีแบบพิมพ์เขียว 4) มีความสมดุลระหว่างสังคม/เศรษฐกิจ และคุณลักษณะความงาม และ 5) รูปแบบและลักษณะพัฒนาอย่างช้าๆ จากลักษณะแบบประเพณีจนเหมาะกับกลุ่มชนในภูมิภาค (Alonso, Arzo, & Ursua, 1996)

จากความหมายของ Andoni Alonso, Inaki Arzo, & Nicanor Uraua ได้กล่าวถึงหลักคุณลักษณะของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีกครั้ง ซึ่งเป็นการสร้างกรอบให้เห็นถึงความเป็นสามัญลักษณะของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้งผู้คน วัสดุ และยังได้เน้นย้ำความสัมพันธ์ที่ก่อเกิดระหว่างสังคมและสิ่งแวดล้อม เช่นเดียวกับความหมายที่ Suha Ozkan ได้ให้ไว้ข้างต้น แต่อย่างไรก็ตาม Andoni Alonso, Inaki Arzo, & Nicanor Uraua ยังได้กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับรูปแบบ และลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่ามีพัฒนาการอย่างช้าๆ ตามกระบวนการทางสังคม

Paul Oliver (1997) กล่าวถึง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หรือ สถาปัตยกรรมประเพณี ว่าเป็นอาคารที่มีมากมายรายล้อมทั่วโลก เป็นสถาปัตยกรรมของประชาชน เพื่อประชาชน ที่ไม่ถูกออกแบบโดยสถาปนิก แต่เป็นการสร้างสรรค์โดยเจ้าของหรือชุมชน (owner-built or community-built) ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่หาได้ในท้องถิ่น (utilizing available resources) ด้วยกรรมวิธีตามแบบประเพณี (traditional techniques) (Oliver, 1997)

นอกจากนี้แล้ว Paul Oliver (2006) ยังกล่าวถึง รากศัพท์ (etymological) คำว่า "architecture" มาจากรากศัพท์ Latin หมายถึง ศาสตร์แห่งการก่อสร้าง (science of building) ส่วนคำว่า "vernacular" หมายถึง พื้นเมือง (native) ดังนั้น คำว่า "native science of building" (ศาสตร์การก่อสร้างพื้นบ้าน) จึงน่าจะเหมาะกับนิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Oliver, 2006)

จากข้อความข้างต้นของ Paul Oliver ได้เน้นย้ำความเป็นสามัญลักษณะ (ordinary) ของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งเป็นกรอบนิยามความหมายที่เน้นไปยังกระบวนการผลิต (process) ในเรื่องของกรรมวิธีการผลิต (ศาสตร์การก่อสร้างแบบประเพณีพื้นบ้าน) ผู้สร้าง (คนพื้นเมือง) และทรัพยากร (วัสดุในพื้นที่) ซึ่งเป็นคุณค่าความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของการดำเนินชีวิตและเศรษฐกิจของประชาชนผู้ซึ่งเป็นเจ้าของ

ในยุคหลัง Martine Laffon, & Caroline Laffon (2004) ได้ทำการศึกษาที่อยู่อาศัยและวัฒนธรรมของผู้คนในประเทศต่างๆ ได้กล่าวถึงว่า การที่จะทราบถึงประวัติศาสตร์ของมนุษย์จำเป็นต้องทำความเข้าใจหรือมองที่ที่อยู่อาศัย ซึ่งบ้านเรือนจะบ่งบอกถึงลักษณะของการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย และวิธีการสร้างอาณาบริเวณ ซึ่งจะเผยให้เห็นถึงตำนานและความเชื่อ ความกลัว

และวิธีปกป้องตนเอง ความสัมพันธ์ของการอยู่อาศัยและชุมชน เป็นความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างโลก น้ำ อากาศ และแสง

ผลงานของ Martine, & Caroline ข้างต้นนั้นได้เน้นประเด็นไปที่วัฒนธรรมของการอยู่อาศัย ซึ่งชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของคติความเชื่อ และสิ่งแวดล้อมรอบๆ ถิ่นฐานและที่อยู่อาศัยนั้นเป็นสิ่งที่แสดงเรื่องราว ความเป็นมา ตลอดจนประวัติศาสตร์ของผู้คนได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นแนวคิดของการศึกษาที่เน้นไปยังบ้านเรือน ซึ่งเป็นวัตถุเชิงวัฒนธรรมที่เป็นสิ่งสะท้อนเรื่องราวของผู้คนและประวัติศาสตร์ของที่ต่างๆ ได้

Nezar AlSayyad ได้กล่าวถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในศตวรรษที่ 21 ว่ามีสองสิ่งที่ต้องคำนึงถึง สิ่งแรกคือ นิรุกติศาสตร์ (Etymologically) ซึ่งว่าด้วยความดั้งเดิม อุดมการณ์ต่อสถานที่ องค์ประกอบและกระบวนการที่ผลิตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นขึ้นโดยปราศจากความต้องการแฝง และสามารถปลูกสร้างด้วยเจ้าของเอง สิ่งที่สองคือ ญาณวิทยา (Epistemologically) การพิจารณาถึงแนวทางการศึกษา การแบ่งประเภท ความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ว่ามีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน (AlSayyad, 2005)

จากกรอบความหมายของ Nezar AlSayyad เริ่มแสดงให้เห็นการแสวงหาแนวทางการย้อนกลับไปศึกษาหาความหมายของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้งมิติด้านสถานที่ องค์ประกอบและกระบวนการที่ผลิต อันจะนำไปสู่ความเข้าใจถึงงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในยุคปัจจุบันได้

1.2 การให้ความหมายสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย

สำหรับในประเทศไทยนั้นการศึกษาทางวิชาการเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเริ่มมีความสำคัญในช่วงราว 40 ปีที่ผ่านมา กรอบนิยามความหมายแรกเริ่มเป็นการอ้างอิงจากนิยามของต่างชาติ และประสบการณ์ส่วนบุคคลของทั้งนักวิชาการและสถาปนิกที่สั่งสมจากการศึกษาและทำงานด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น นิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นไม่ได้มีความหมายจำเพาะเจาะจงตายตัวอย่างชัดเจน กรอบนิยามความหมายที่เกิดขึ้นจากการศึกษาทางวิชาการของไทยนั้นมีความแตกต่างจากต่างประเทศในแง่ความเจาะจงเชิงพื้นที่ และเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของภูมิภาค โดยรวบรวมและสรุปการให้ความหมายสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

อรศิริ ปาณินท์ (2539) ได้ระบุว่า รูปแบบการใช้สอย การจัดที่ว่าง และมวลทางสถาปัตยกรรมของพื้นถิ่นในแต่ละแห่ง เกี่ยวเนื่องกับความเชื่อ ประเพณี ศาสนา ซึ่งส่งผลต่อการวางผัง กลุ่มบ้าน หมู่บ้าน ความเชื่อที่ยึดมั่นในแต่ละถิ่นนั้นเป็นเรื่องราวทางมานุษยวิทยา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงเป็นความรู้เกี่ยวเนื่องอีกมากมายในแง่วิชาการ ทั้งการสร้างสรรค์ต่างๆ

ที่มาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ความเกี่ยวเนื่องกับนิเวศวิทยาท้องถิ่น การดำรงชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรม และความเชื่อของท้องถิ่นกันอย่างแน่นแฟ้น (อรศิริ ปาณินท์, 2539ข)

กรอบความหมายที่ศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์ ซึ่งสร้างผลงานวิชาการด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของไทยไว้อย่างมากมาย ได้กล่าวถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเชิงคุณลักษณะทางกายภาพ ทั้งรูปแบบการใช้สอย การจัดที่ว่าง และมวล ว่ามีความเกี่ยวเนื่องกับคุณลักษณะทางเจตคติ คือ ความสัมพันธ์กับนิเวศวิทยาท้องถิ่น วิถีชีวิต และความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น จากมุมมองนี้แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับกระบวนการของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีต่อระบบโครงสร้างชุมชนทั้งระดับสังคมขนาดใหญ่จนถึงหน่วยสังคมย่อยขนาดครัวเรือน

พระเดช จักรพันธุ์ และคณะ (2539) ได้ให้ความหมายโดยทั่วไปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่าหมายถึงสิ่งก่อสร้างต่างๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่มนุษย์สร้างขึ้นในแต่ละท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม เพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้นๆ รูปแบบของสิ่งก่อสร้างอาจจะพัฒนาไปจากรูปแบบเดิมโดยปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิต ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการพัฒนาเพื่อให้มีรูปแบบเฉพาะตัวขึ้นได้

จากความหมายข้างต้นศาสตราจารย์พิเศษพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจักรพันธ์ เพ็ญศิริ และคณะ ได้ให้กรอบนิยามในแบบกว้าง ซึ่งมีประเด็นของกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้น อันแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมและความต้องการของแต่ละวิถีชุมชน และมีปัจจัยเรื่องเวลาเป็นส่วนเกี่ยวข้องของการพัฒนางานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้เกิดความเหมาะสมลงตัวกับการใช้งานตามแบบวิถีของมนุษย์ในแต่ละท้องถิ่น (พระเดช จักรพันธุ์ และคณะ, 2553)

วิโรฒ ศรีสุโร (2543) ได้ให้ความหมายคำว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่า หมายถึงสถาปัตยกรรมที่ถือกำเนิดจากภูมิปัญญาของชุมชนที่มีได้อยู่ในเมืองหลวง ส่วนใหญ่จะอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ อันเป็นชนบทห่างไกลจากความเจริญทางวัตถุ มีอิทธิพลทางสภาพภูมิอากาศ ฝน ความเชื่อและศาสนา สภาพทางเศรษฐกิจ และอิทธิพลทางวัสดุและอุปกรณ์การก่อสร้างเป็นอิทธิพลที่หล่อหลอมให้ช่างหรือสถาปนิกพื้นบ้านแต่ละภูมิภาคนั้นได้สร้างสรรค์ผลงานออกมา (วิโรฒ ศรีสุโร, 2543)

จากกรอบนิยามของรองศาสตราจารย์วิโรฒ ศรีสุโรได้แยกพื้นที่ของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นออกไป ตามปัจจัยความเจริญทางเศรษฐกิจ และมีนัยยะความเป็นสามัญลักษณะของบริบทเฉพาะถิ่น อันเกิดจากปัจจัยทางสภาพภูมิอากาศ คติความเชื่อแต่ละเผ่าชน สภาพทางเศรษฐกิจ และอิทธิพลทางวัสดุและอุปกรณ์การก่อสร้าง ซึ่งเป็นการระบุขอบเขตพื้นที่ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นออกจากวัฒนธรรมแบบเมืองหลวงและเน้นไปยังสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามภูมิภาค

ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์ (2547ก) ได้กล่าวถึงงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่ามีแรงพุ่งสมานฉันท์ (Centripetally of Space) ที่มีเรือนเกาะอยู่กับชานคล้ายๆ กัน เป็นสถาปัตยกรรมแบบ "Archetype" (อสังการศาสตร์) ที่เกิดจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่มาจากธรรมชาติโดยตรงไม่ได้ผ่านการสังเคราะห์หากแต่ผ่าน "การสัมผัสด้วยมือและด้วยใจ" (ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์, 2547ก)

งานเขียนของ รองศาสตราจารย์ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์ เป็นการอธิบายและแสดงความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยและการเกิดพื้นที่ว่างที่มาจากธรรมชาติ หรือความต้องการการใช้สอยที่แท้จริงของผู้ใช้งาน หรือชาวบ้าน ที่สร้างสมองค์ความรู้และพัฒนาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นขึ้น

วีระ อินพันทัง (2550) ระบุว่า สถาปัตยกรรมชาวบ้านเปี่ยมด้วยประโยชน์ใช้สอย สิ่งที่ชาวบ้านสร้างสอดคล้องกับสภาพดินฟ้าอากาศ ไม่ได้มีการใช้ระบบอุปกรณ์ใดๆ เพื่อสร้างความอยู่สบาย แต่ใช้หลักของความสอดคล้องกับทิศทางแดดลม และการปลูกสร้างอาคารนั้นเป็นเพื่อการรองรับการใช้งานในวิถีชีวิตโดยตรงไปตรงมา สิ่งปลูกสร้างของแต่ละชุมชนนั้นมีรูปแบบเฉพาะไม่เหมือนกัน นั่นคือ การมีอัตลักษณ์ซึ่งเกิดจากใช้ทรัพยากรภายในท้องถิ่นเป็นวัสดุปลูกสร้าง ยังผลให้สถาปัตยกรรมในแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันไปตามคุณสมบัติของวัสดุต่างชนิดกัน (วีระ อินพันทัง, 2550)

จากกรอบนิยามข้างต้น วีระ อินพันทัง ได้กรอบนิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่ามีลักษณะกระบวนการที่สอดคล้องปรับเปลี่ยน ตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติเฉพาะถิ่น (passive) มากกว่าการใช้อุปกรณ์หรือเทคโนโลยี (active) เพื่อสร้างภาวะการอยู่อาศัยที่สบาย (comfortable) และเป็นกระบวนการผลิต (production) ที่ตรงไปตรงมา เพื่อตอบสนองการใช้งานตามพื้นถิ่นและวัสดุที่แตกต่างกันออกไป จึงมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างตามพื้นถิ่นนั้นๆ

ในทำนองเดียวกับการนิยามความหมายของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดย ศาสตราจารย์เลอสม สถาปิตานนท์ ที่อธิบายธรรมชาติของลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่า "การสร้างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นประเพณีในการถ่ายทอดความต้องการของมนุษย์อย่างตรงไปตรงมาโดยปราศจากการปรุงแต่งใดๆ นำไปสู่รูปทรงทางกายภาพที่มีคุณค่า ซึ่งแนวคิดที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของคนจำนวนมากนี้สืบทอดจนเป็นประเพณีและวัฒนธรรมของพื้นถิ่นนั้น ยิ่งไปกว่าการออกแบบที่ หูหยา ยิ่งใหญ่ ซึ่งทำตามความนิยมของคนส่วนน้อย ซึ่งแสดงถึงวัฒนธรรมของชนชั้นสูง" งานสถาปัตยกรรมของชนชั้นผู้ปกครอง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีวิวัฒนาการมากจากการใช้แม่แบบที่มีการปรับและแปรเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องโดยไม่มีทฤษฎีหรือสุนทรียที่เสถียร แม่แบบจะได้รับการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และองค์ประกอบทางด้านเศรษฐกิจ (เลอสม สถาปิตานนท์, 2551)

จากกรอบนิยามดังกล่าว ยังเป็นการเน้นไปยังความเป็นสามัญลักษณะของกระบวนการผลิตของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และความตรงไปตรงมาตามความต้องการของผู้ใช้งาน ซึ่งหล่อหลอมขึ้นด้วยปัจจัยทางธรรมชาติและสังคม

รองศาสตราจารย์ธาดา สุทธิธรรม ยังได้ให้ความหมายของคำว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ว่าหมายถึง “สถาปัตยกรรมเฉพาะพื้นที่ ที่ตั้งอยู่บนบริบทที่แตกต่างกันไม่ว่าจะในด้านสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ของแต่ละกลุ่มชน อันเป็นผลทำให้เกิดสถาปัตยกรรมที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงมีปรากฏในทุกประเทศและซอกมุมโลกที่มีมนุษย์อาศัยอยู่” (ธาดา สุทธิธรรม, 2554)

รองศาสตราจารย์ระวีวรรณ โอฟาร์รัตน์มณี ผู้สร้างผลงานทางวิชาการสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้มากมาย และได้ทำการศึกษาบ้านเรือนในอุษาคเนย์ของกลุ่มชาติพันธุ์กว่า 60 กลุ่มชาติพันธุ์ โดยได้กล่าวถึง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ว่าเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงซ้อน” (Multiple Relation System) ระหว่างปัจจัยหลายปัจจัยด้วยกัน การก่อรูป (Formative) ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีรากฐานจากสังคมวัฒนธรรม (Social Culture) ความเชื่อ (Ideology) และภูมิปัญญา (Intellectuals) ทำให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีลักษณะเฉพาะ (Endemic) (ระวีวรรณ โอฟาร์รัตน์มณี, 2556)

1.3 สรุปรอบนิยามความหมาย

จากกรอบนิยามหรือความหมายต่างๆ แสดงให้เห็นมุมมองและการให้ความสำคัญในประเด็นหรือแง่มุมต่างๆ จากทั้งนักวิชาการ สถาปนิก ทั้งต่างประเทศและในประเทศ ซึ่งเป็นการรวบรวมไว้เพียงบางส่วน อาจยังมีนักวิชาการหรือสถาปนิกที่ได้กล่าวถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้อีกมากจากทั่วโลก จากเนื้อหาข้างต้นจึงพอสรุปรอบนิยามความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ดังนี้

“สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น” ซึ่งประกอบด้วยคำสองคำ คือ สถาปัตยกรรม และพื้นถิ่น สามารถนิยามความหมายออกได้เป็นสองประเด็น คือ คำว่า สถาปัตยกรรม หมายถึง สิ่งก่อสร้างต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ส่วนความหมายของคำว่า พื้นถิ่น หมายถึง พื้นที่ ถิ่นที่ ซึ่งมีลักษณะแตกต่างทางสภาพแวดล้อม ทั้งทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่นั้นๆ เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของความหมายของคำ สถาปัตยกรรม และ พื้นถิ่น จะพบว่า มุมมองของคำว่า สถาปัตยกรรม เป็นลักษณะเชิงกายภาพที่ปรากฏ มองเห็นจับต้องได้ และรายละเอียดทางกายภาพที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อมนั้นๆ ซึ่งหมายรวมถึงลักษณะ รูปแบบ รูปทรง ทางกายภาพที่ปรากฏขึ้น ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ตามแบบฉบับของตน ส่วนมุมมองของคำว่า พื้นถิ่นนั้นนอกจากหมายถึง

พื้นที่ ตำแหน่งทางกายภาพแล้ว ยังเป็นมุมมองที่มีมิติทางสังคม ความเชื่อ การสั่งสมทางปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการตามสภาพแวดล้อม สถาปณภูมิอากาศ โดยประชาชนในพื้นที่เอง วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมถิ่นที่นั้นๆ เป็นลักษณะที่แตกต่างหรือคล้ายคลึงกับพื้นที่อื่นๆ ก็ได้

จากการศึกษา ทบทวน การให้ความหมาย และกรอบนิยาม ของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) นั้น ไม่ได้มีความหมายเชิงรูปธรรม เพียงรูปลักษณะ องค์ประกอบ สัดส่วน หรือความงามลงตัวของตัวอาคาร (Building) เพียงอย่างเดียว แต่มีความหมายนามธรรมในเชิงกระบวนการ (Process) อันมีความสัมพันธ์ทางสังคม การดำรงชีวิตของมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมเฉพาะถิ่นนั้นๆ ด้วย

ทั้งนี้จากบทสรุปของกรอบนิยามความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นข้างต้น เป็นเพียงกรอบนิยามที่วิเคราะห์หรือรวบรวมจากการให้ความหมายของนักวิชาการ สถาปนิก ที่เคยให้ความหมาย ซึ่งประเด็นความหมายหรือนิยามอาจปรากฏเพิ่มได้อีกในต่อไป ซึ่งผู้เขียนได้สรุปกรอบนิยามและความหมายไว้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาส่วนต่อไป โดยกรอบนิยามและความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากทั้งในและต่างประเทศจึงพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นกระบวนการ

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตั้งอยู่บนหลักของกระบวนการทางสังคมวัฒนธรรมซึ่งส่งผลต่อรูปแบบผลผลิตหรืองานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้เกิดความหลากหลาย โดยมีความสัมพันธ์ของปัจจัยระหว่าง ความต้องการตอบสนองในการดำเนินชีวิตมนุษย์ (Human Needs) กระบวนการเชิงสังคม (Social-Science) และสิ่งแวดล้อม (Environment)

2. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีคุณลักษณะพิเศษเฉพาะ

รูปแบบผลผลิต (Products) ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความหมาย (Meaning) ตามความสัมพันธ์ของรูปแบบทางกระบวนการ (Process) ที่เกิดขึ้นเฉพาะถิ่น ก่อให้เกิดคุณลักษณะทางกายภาพ (Physical) และคุณลักษณะทางเจตคติ (Sentiment) และคุณลักษณะการผลิต (Production aspects) ที่มีคุณลักษณะเฉพาะตามกระบวนการที่เกิดขึ้นของแต่ละถิ่นที่

3. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีคุณค่าและความหมาย

งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสะท้อนให้เห็นพัฒนาการและความเคลื่อนไหวทางสังคมมนุษย์ได้ จึงถือเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-Cultural Values) คุณค่าของการอยู่ร่วมกับบริบทสภาพแวดล้อม (Environmental Values) และคุณค่าทางสถาปัตยกรรม (Architectural Values)

4. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีพลวัต

ทั้งรูปแบบเชิงผลผลิต (Products) รูปแบบเชิงการผลิต (Productions) และรูปแบบเชิงกระบวนการ (Process) ของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหรือกระบวนการเชิงการก่อรูป มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ทั้งการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวแบบพัฒนาการ (Evolution) แบบเปลี่ยนรูป (Transformation) และแบบปฏิวัติ (Revolution) ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์เชิงกระบวนการที่เกิดขึ้นของแต่ละถิ่นที่จากอดีตจนยุคสมัยปัจจุบัน

2. ความสำคัญ แนวคิด และวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

เพื่ออธิบายและกำหนดกรอบแนวทางการศึกษาให้ชัดเจนและง่ายยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องทำการศึกษาถึงองค์ประกอบและคำถามที่มีต่องานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยการพัฒนาทฤษฎีและผลงานการศึกษาที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ สามารถสรุปประเด็นได้ 3 ประเด็นสำคัญ คือ ความสำคัญของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แนวคิดในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และแนวทางวิธีการและประเด็นในการศึกษา โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 ความสำคัญของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์ (2553ข) ระบุว่าความสำคัญของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จะช่วยสะท้อนและให้บทเรียนให้เกิดความเข้าใจต่อสภาพสังคม (Society) และวัฒนธรรมของประชาชน (Popular Culture) ที่แฝงอยู่ในตัวอาคารซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ที่ยิ่งใหญ่อย่างหนึ่งของมนุษยชาติ (วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2553ข) ในทิศทางเดียวกัน Amos Rapoport (1969) ที่ให้เหตุผลของการศึกษา House Form and Culture ไว้สองประการคือ ประการแรก บ้านเรือนเหล่านั้นเป็นสิ่งที่แสดงออกโดยตรงถึงการเปลี่ยนแปลงคุณค่า จินตภาพ การรับรู้ และวิถีชีวิต ที่มีความแน่นแฟ้นและประการที่สอง เป็นการศึกษาเปรียบเทียบทางวัฒนธรรม (Cross-Culture) คือ ความแตกต่างของวัฒนธรรมที่อยู่ร่วมกัน ส่งผลให้เกิดรูปแบบและการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกัน และการเปรียบเทียบเช่นนี้จะทำให้เข้าใจถึงธรรมชาติพื้นฐานของกระบวนการออกแบบ และความหมายของพื้นฐานความต้องการ (Design Process & Basic Need) ของการอยู่อาศัยและที่พักอาศัย (Rapoport, 1969) ซึ่งการศึกษาเชิงเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือน ความแตกต่าง ที่มาของความเหมือน หรือที่มาของความแตกต่าง รวมทั้งการศึกษาศักยภาพในการสืบทอดวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าไว้เป็นข้อมูล อาจช่วยส่งผลมายังการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมร่วมสมัยได้ในต่อไป (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2542ข)

วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์ (2553ก) ได้ระบุถึงความสำคัญของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่าเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ (Phenomena) ทั้งหมดในสังคม เพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงรูปแบบของชีวิตในรูปลักษณะต่างๆ รูปทรงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นย่อมเกิดจากกระบวนการปรับปรุงแก้ไข

สิ่งบกพร่องต่างๆ ให้เหมาะสมกับสภาพของความเป็นอยู่ด้วยช่วงเวลาที่ยาวนาน (วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2553ก) ทำนองเดียวกับ วีระ อินพันทั้ง (2550) ที่กล่าวว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสะท้อนโลกทัศน์ของผู้คนและถิ่นฐานออกมาให้ประจักษ์ สถาปัตยกรรมชาวบ้านจึงเสมือนหนังสือบันทึกข้อมูลวิถีชีวิต วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมของถิ่นที่ไว้ในตน การสร้างอัตลักษณ์ การคำนึงถึงสภาพภูมิอากาศของที่ตั้ง และประโยชน์ใช้สอย ล้วนเป็นทฤษฎีการออกแบบที่สอนในสถาบันอุดมศึกษา (วีระ อินพันทั้ง, 2550) ซึ่งการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นการศึกษาภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่เกิดจากการสั่งสมองค์ความรู้และประสบการณ์เพื่อแก้ปัญหาของการตั้งถิ่นฐาน และการอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นการศึกษาการอยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์แต่ครั้งอดีต โดยอาศัยสถาปัตยกรรมเป็นสื่อกลาง (ศุภกิจ ยิ้มสรวล, 2547)

งานศึกษาเชิงวิชาการเกี่ยวกับบ้านเรือนในอุษาคเนย์ ของระวีวรรณ โอฟารัตน์มณี (2556) ซึ่งได้กล่าวถึงการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่ามีมุมมองที่แยกส่วนเชิงวิชาการและเชิงพื้นที่ ในสองศาสตร์หลัก คือ สังคมมานุษยวิทยา และ ทางสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม ซึ่งมีมุมมองและเป้าหมายไม่เหมือนกัน คือ มุมมองเชิงสังคมมานุษยวิทยา มุ่งศึกษาบ้านเรือนวิถีชีวิตและความเชื่อในเชิงลึกเพื่อทำความเข้าใจในวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น ส่วนมุมมองเชิงสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม มุ่งสำรวจลักษณะและความสัมพันธ์เชิงกายภาพเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ยกระดับความรู้ ปัญญา และนำไปใช้สร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่เหมาะสม แต่ทั้งสองศาสตร์ต่างมีจุดร่วมในการใช้บ้านเรือน (สถาปัตยกรรม) เป็นโจทย์ในการศึกษาและเข้าใจในวัฒนธรรมของมนุษย์ (ระวีวรรณ โอฟารัตน์มณี, 2556)

ดังนั้น จากความสำคัญและเหตุผลของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของนักวิชาการ และสถาปนิกข้างต้น ต่างแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสร้างความเข้าใจในพื้นฐานการอยู่อาศัย ที่มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของผู้คน สังคมวัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม ที่สะท้อนผ่านการศึกษางานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของแต่ละพื้นที่ ภูมิภาค หรือท้องถิ่นนั้นได้

2.2 แนวคิดในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สำหรับแนวคิดหรือมุมมองในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นส่วนสำคัญที่จะใช้เป็นตัวกำหนดกรอบทิศทางของการศึกษาคั้งนี้ จากการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถจำแนกและสรุปแนวคิดที่สำคัญในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้ดังต่อไปนี้

2.2.1 แนวคิดเชิงคุณค่าและความหมาย

จากความสำคัญที่ว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งที่มีความหมายและความหมาย ทั้งในทางสังคมวัฒนธรรม คุณค่าเชิงสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม ที่สะท้อนถึงความสามารถในเชิงภูมิปัญญาของมนุษย์ในการปรับตัว สร้างสรรค์ผลงานทางสถาปัตยกรรมได้อย่างสอดคล้อง เรียบง่าย และตรงไปตรงมา (อิติ เสงร์ศมี, 2530; พีระเดช จักรพันธ์ และคณะ, 2553; ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2556; วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2553ก; วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2553ข; วีระ อินพันทัง, 2550; อนุวิทย์ เจริญสุภกุล, 2530; อรศิริ ปาณินท์, 2539ข; อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2542ข)

อรศิริ ปาณินท์ และคณะ (2542ข) ได้กล่าวถึงแนวคิดคุณค่าและความหมายในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่าอาจมีหลายมิติปัจจัย ซึ่งคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาจสะท้อนผ่านปัจจัยโดยจำแนกความสำคัญของคุณค่านั้นได้ 3 ประการ คือ

- 1) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าที่ตัวสถาปัตยกรรมเอง เช่น เรือนไทยแบบประเพณี ที่มีองค์ประกอบที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม เป็นต้น
- 2) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าจากการคงอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ประเมินได้ด้วยลักษณะของการคงอยู่ของสถาปัตยกรรมนั้นๆ กับสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมจะบ่งบอกลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นได้เป็นอย่างดี
- 3) สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะแสดงลักษณะทางกายภาพที่เห็นได้ชัด และแสดงให้เห็นถึงคุณค่าจากการคงอยู่ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน สอดคล้องและสมดุล และบ่งบอกลักษณะเฉพาะกลุ่มนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี

จากทั้ง 3 ปัจจัยความสำคัญของคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นข้างต้น ถือเป็นกรอบแนวคิดหลักที่สำคัญของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งเป็นปัจจัยที่เชื่อมโยงกันและก่อเป็นคุณลักษณะพิเศษเฉพาะของแต่ละท้องถิ่น

นอกจากนี้แล้ว อรศิริ ปาณินท์ (2542ก) ยังได้กล่าวถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่ว่าเกิดจาก 3 องค์ประกอบหลัก คือ ปัจจัยทางกายภาพที่สังเกตได้ วิถีชีวิตและกิจกรรมของประชาชน และความหมายหรือระบบคุณค่าและความเชื่อของชุมชน ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 3 ไม่ได้มีเกณฑ์หรือสัดส่วนที่ชัดเจนในการรวมกันเพื่อทำให้เกิดเอกลักษณ์ของชุมชน แต่ละชุมชนต่างมีเอกลักษณ์ของตนและเหมาะสมสำหรับพื้นที่นั้นๆ (อรศิริ ปาณินท์, 2542ก) ซึ่งแต่ละองค์ประกอบเหล่านั้นต่างมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน หากมีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบอันหนึ่งอันใดย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์และบรรยากาศของสถานที่ไปด้วย (วันดี พินิจวรสิน, และเพกา เสนาะเมือง, 2550)

2.2.2 แนวคิดเชิงนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536, น.66-69) ได้กล่าวถึง นิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ว่าเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นภายใต้ทฤษฎีวิวัฒนาการที่แพร่หลายในศตวรรษที่ 19 โดยการนำแนวคิดวิวัฒนาการทางชีววิทยาของ Charles Darwin มาใช้กับสังคมและวิถีความเป็นอยู่ของมนุษย์ โดยมีแนวความคิดสำคัญ 2 แนวคิด คือ

1. แนวคิดวิวัฒนาการสายเดี่ยว (Unilinear Evolution) เป็นการอธิบายการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากแบบง่ายไปสู่ความเจริญก้าวหน้า โดยมีสมมติฐานที่ว่าสังคมมนุษย์ทุกสังคมจะมีภาวะเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ คือ เริ่มต้นจากสังคมแบบง่ายแล้วค่อยเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่สลับซับซ้อน และทุกสังคมจะผ่านขั้นตอนต่างๆ เหมือนกัน

2. แนวคิดวิวัฒนาการหลายสาย (Multilinear Evolution) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นหลังจากแนวคิดวิวัฒนาการสายเดี่ยวเริ่มเสื่อมถอยลง และมีแนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) เข้ามาแทนที่ เนื่องจากเกิดข้อสรุปใหม่ว่าสังคมไม่จำเป็นต้องผ่านขั้นตอนวิวัฒนาการทุกขั้นตอนเสมอไป และวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมอาจมีหลายสายก็ได้

Julian H. Steward นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ผู้ริเริ่มแนวคิดวิวัฒนาการหลายสาย ใน Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution (1979) ที่ได้กล่าวถึงแนวคิดและวิธีการศึกษาของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม ในแนวคิดความสัมพันธ์กับการดำรงอยู่ของมนุษย์ในฐานะเครื่องมือการแก้ปัญหา และความสำคัญของสภาพแวดล้อมและอิทธิพลของสภาพแวดล้อมต่อพัฒนาการทางวัฒนธรรม โดยหลักการสำคัญของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือ การศึกษาถึงแบบแผนวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นการปรับตัวและการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม และ Steward (1979, p.37) ได้เสนอแนวคิดแก่นวัฒนธรรม (Cultural Core) รวมถึงรูปแบบทางสังคม การเมือง และศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแบบแผนที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงใกล้ชิดกับกิจกรรมกับกิจกรรมการดำรงชีวิต และการจัดการทางเศรษฐกิจ (Steward, 1979)

นอกจากนี้ Steward (1979, pp.39-42) ได้กล่าวถึงกระบวนการพื้นฐานของนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Fundamental Procedures of Cultural Ecology) ที่มีแบบแผนวัฒนธรรมจากทั้งการสะสมคิดค้น และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ไว้ 3 ประเด็น ดังนี้

1) วัฒนธรรมเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีทางการผลิต ซึ่งเรียกว่า วัตถุวัฒนธรรม (Material Culture) ซึ่งมีลักษณะความสำคัญแตกต่างกันไปตามสภาวะสิ่งแวดล้อมของแต่ละพื้นที่

2) ความสัมพันธ์ระหว่างแบบแผนทางพฤติกรรมของมนุษย์กับการใช้ประโยชน์ (Exploitation) จากเทคโนโลยีการผลิตต่างๆ

3) แบบแผนวัฒนธรรมอื่นๆ ในรูปแบบพฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมเพื่อการดำรงชีวิตซึ่งอธิบายต้นกำเนิดของลักษณะทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่างๆ เช่น แบบแผนทางประชากร แบบแผนการตั้งถิ่นฐาน ระบบเครือญาติ การครอบครองและการใช้ประโยชน์ที่ดิน เป็นต้น

เช่นเดียวกับ อมรา พงศาพิชญ์ (2543) ได้ถูกกล่าวถึงใน สุภาวดี เชื้อพราหมณ์ และอรศิริ ปานินท์ (2556, น.131-154) ได้ชี้ถึงวิธีการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ว่า จำเป็นต้องอาศัยแนวคิดทางมานุษยวิทยาในการพิจารณา 2 แนวคิดสำคัญ คือ

1) แนวคิดวิวัฒนาการ (Evolutionism) ที่เป็นการมองการเปลี่ยนแปลงในลักษณะแนวตั้งผ่านเวลา แนวคิดวิวัฒนาการได้มีการเชื่อมโยงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมกับสิ่งแวดล้อมเรียกว่า แนวคิดนิเวศวัฒนธรรม โดย Steward (1979) ที่ได้วิเคราะห์ระบบนิเวศเพื่อค้นหาลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมแต่ละแห่ง และเน้นถึงความแตกต่างกันของวัฒนธรรม

2) แนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusionism) เป็นการเปรียบเทียบสังคมวัฒนธรรมกับพื้นที่ข้างเคียงซึ่งเป็นการศึกษาในแนวราบ มองว่าวัฒนธรรมไม่จำเป็นต้องมีจุดกำเนิดร่วมกัน การศึกษาสังคมวัฒนธรรมนั้นจำเป็นต้องศึกษาทุกแง่มุมในลักษณะองค์รวม (Holistic) อย่างละเอียด โดยเน้นการศึกษาข้อมูลพื้นที่มากกว่าการสร้างหรือทดสอบทฤษฎี และมองว่าวัฒนธรรมแต่ละพื้นที่มีอัตลักษณ์ (Identity) และคุณค่าในตัวเอง (Value) ซึ่งมีประวัติศาสตร์และพัฒนาการของตนเองอย่างไม่หยุดนิ่ง และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

นอกจากนี้แล้ว สุภาวดี เชื้อพราหมณ์ และอรศิริ ปานินท์ (2556) ได้กล่าวถึง Steward (1979) ซึ่งเห็นว่าวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมวางอยู่บนรากฐานของเหตุผล แต่เป็นเพราะว่าสภาพการณ์และสภาวะแวดล้อมมีความแตกต่างกันออกไป วัฒนธรรมสองวัฒนธรรมจึงมีพื้นฐานของการปรับตัว การแก้ปัญหาและมีวิวัฒนาการแตกต่างกัน ซึ่งเป็นความสำคัญของสภาพแวดล้อมและอิทธิพลของสภาพแวดล้อมต่อพัฒนาการทางวัฒนธรรม (สุภาวดี เชื้อพราหมณ์, และอรศิริ ปานินท์, 2556)

ศรีศักร วัลลิโภดม ได้อธิบายไว้ในบทนำของ วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ (2556) โดยได้อธิบายถึงนิเวศวัฒนธรรมในมิติเชิงการจัดการทรัพยากรร่วมกันของสังคมท้องถิ่น ไว้ว่า ความสัมพันธ์ของคนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคมบ้านและเมืองในอดีต คนแต่ดั้งเดิมในสังคมเกษตรกรรมที่แม้พึ่งพิงธรรมชาตินั้นไม่มีทางอยู่ได้อย่างโดดๆ

แต่เพียงชุมชนเดียว โดยเฉพาะชุมชนบ้านหรือหมู่บ้าน หากต้องอยู่อาศัยร่วมกันในพื้นที่ซึ่งเป็นภูมิ
 นิเวศธรรมชาติเดียวกัน เพราะต้องพึ่งธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ต้องมีการปรับตัว
 เข้ากับสภาพแวดล้อมในภูมินิเวศเดียวกัน จนเกิดรูปแบบในเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมและการใช้
 ทรัพยากร การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นธรรมชาติร่วมกัน ซึ่งการปรับตัวดังกล่าวเป็นสิ่งที่ทำให้
 เกิดนิเวศวัฒนธรรมหรือท้องถิ่นขึ้นมา ดังนั้น ท้องถิ่นหรือนิเวศวัฒนธรรมที่ประกอบด้วยชุมชน
 หลายชุมชนปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมธรรมชาติร่วมกันนั้นคือ พื้นที่ทางวัฒนธรรม และศรีศักร
 วัลลิโภดม ยังได้กล่าวถึงการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องอาศัยความเชื่อที่
 นอกเหนือธรรมชาติ เพื่อเป็นสิ่งช่วยควบคุมความประพฤติและพฤติกรรมของคนในชุมชน ในนิเวศ
 วัฒนธรรมหรือท้องถิ่น ทุกสิ่งที่เป็นธรรมชาติทั้งพื้นที่ในแม่น้ำลำคลอง ทุ่งหญ้า ป่าเขา ต้นไม้ สัตว์
 จะมีสิ่งนอกเหนือธรรมชาติเกี่ยวข้องอยู่เสมอ หรือที่เรียกว่า ผี หรือ พลังงานทางจิตวิญญาณ เป็น
 ความเชื่อที่ผู้คนในทุกชุมชนท้องถิ่นรับรู้และเชื่อฟังข้อห้ามและกฎเกณฑ์จารีตของการใช้ประโยชน์
 จากธรรมชาติหรือทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน (วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ, 2556)

นอกจากนี้ วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ (2556, น.23) ยังได้ให้นิยามถึง นิเวศ
 วัฒนธรรม ว่า หมายถึงพื้นที่เฉพาะซึ่งมนุษย์สร้างบ้านสร้างเมืองขึ้นมาเป็นท้องถิ่นต่างๆ แต่ละแห่ง
 ย่อมไม่เหมือนกัน นิเวศวัฒนธรรมในแต่ละแห่งมักเป็นการมองจากคนภายในที่มีต่อสภาพแวดล้อม
 อย่างละเอียด เห็นความหลากหลายทางชีวภาพ ความหลากหลายทางชาติพันธุ์หลายชุมชนใน
 พื้นที่เดียวกัน จากนั้นมีการกำหนดหรือสร้างเป็นองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิต สร้างกติกาการอยู่
 ร่วมกัน สร้างประเพณี ความเชื่อในพื้นที่เดียวกัน

ส่วนการศึกษาในทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น นิเวศวิทยาวัฒนธรรม หรือ
 นิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) หมายถึง การใช้วัฒนธรรมเป็นสื่อในการปรับตัวเพื่อการดำรง
 ชีพและสภาพแวดล้อมอยู่ในภาวะสมดุล เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของระบบนิเวศและ
 วัฒนธรรมที่ส่งผลไปยังภูมิปัญญาที่มีคุณค่า สามารถศึกษาทั้งในระดับมหภาค เช่น ระบบนิเวศ
 สภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ จนถึงระดับจุลภาค เช่น เรือ และ การอยู่ ตลอดจนเทคโนโลยีพื้นบ้าน
 ที่ต้องอาศัยภูมิปัญญาในการปรับตัวให้เกิดความสมดุล พอเพียง และพอดี ระหว่างการดำรงชีวิต
 และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2547)

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหรือเรือนพื้นถิ่นจึงจำเป็นต้องศึกษาแบบ
 องค์รวมหรือการบูรณาการหลายวิธีวิจัยเข้าด้วยกัน ซึ่งการมองสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นส่วนหนึ่ง
 ของสภาพแวดล้อมและสังคม จะทำให้สามารถสร้างองค์ความรู้ที่สะท้อนความจริงของ
 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้อย่างหลากหลายและกว้างขวางขึ้น (อรศิริ ปาณินท์, 2551)

วัชรินทร์ จินต์วุฒิ และศุภกิจ ยิ้มสรวล (2554) ได้สรุปการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นผ่านแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมไว้ว่า การศึกษาสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นตามแนวทางมานุษยวิทยา ควรทำการศึกษาและเข้าใจถึง วิถีชีวิต และสภาพแวดล้อม ของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ ซึ่งเป็นปัจจัยส่งผลต่อรูปแบบทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่ม รวมถึงการทำความเข้าใจถึง ภูมิปัญญาการปรับตัวของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และการจัดระเบียบทางสังคมของกลุ่มคนในอดีตและปัจจุบัน ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ดังนั้น จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องข้างต้น จึงพอสรุปได้ว่า นิเวศวัฒนธรรม นั้นเป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยา ที่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นการศึกษาเพื่อเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างการปรับตัวของมนุษย์กับอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่สอดคล้อง เหมาะสม ลงตัวในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม ที่มีความหลากหลายทั้งทางชีวภาพ สภาพาสีงแวดล้อม กลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนหลายชุมชน โดยเน้นการศึกษาจากทั้งระดับมหภาค เช่น สภาพแวดล้อม ชุมชน กายภาพและการวางผังชุมชน และระดับจุลภาค ที่เป็นอาคาร บ้านเรือนพื้นถิ่น ที่วางเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ตลอดจนแนวคิด คติความเชื่อ ที่กำหนดสร้างหรือกำหนดองค์ความรู้ในการดำเนินชีวิตร่วมกัน สะสมถ่ายทอดสืบต่อกันมาภายใต้สภาวะแวดล้อมแต่ละถิ่นที่

2.2.3 แนวคิดเชิงพื้นที่วัฒนธรรม

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทยมีขอบเขตการศึกษาสองลักษณะ (วีระ อินพันทัง, 2543) กล่าวคือ ลักษณะแรก เป็นขอบเขตการศึกษาที่กำหนดโดยผู้คนที่อยู่อาศัยหรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นเจ้าของพื้นที่วัฒนธรรมเป็นข้อกำหนดในการศึกษา เช่น การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาติพันธุ์ไทเขิน ไทลื้อ ในภาคเหนือ หรือการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาติพันธุ์ไทพวน หรือภูไท ในภาคอีสาน เป็นต้น ส่วนลักษณะที่สอง เป็นขอบเขตการศึกษาที่กำหนดโดยพื้นที่ซึ่งอ้างอิงขอบเขตพื้นที่สมมติเชิงภูมิภาค เช่น การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคใต้ การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นล้านนา หรือสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน เป็นต้น

การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเรือนที่อยู่อาศัย ในมิติความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับบริบทวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ อันเป็นหลักฐานสำคัญของคุณค่าในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (อรศิริ ปาณินท์, 2544) บ้านเรือนเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นโดยตรงถึงคุณค่า จินตภาพ การรับรู้และวิถีชีวิต ความแตกต่างของวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดรูปแบบและการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกัน ทำให้เข้าใจถึงกระบวนการออกแบบและความหมายของพื้นฐานความต้องการของการอยู่อาศัยและที่พักอาศัย (Rapoport, 1969)

ซึ่งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างกลมกลืนระหว่างวิถีชีวิต การดำรงชีพของผู้คนกับสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2547) อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการก่อเกิดคุณค่าและความหมายที่มีต่อสังคมวัฒนธรรม คุณค่าทางสถาปัตยกรรมและภูมิปัญญาของมนุษย์ในท้องถิ่นนั้นๆ อีกด้วย (อรศิริ ปาณินท์, 2544)

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นการศึกษาเพื่อค้นพบความรู้ที่เกี่ยวข้องในเชิงวิชาการและอีกด้านเป็นการเข้าถึงการสร้างสรรค์ต่างๆ ที่มาจากภูมิปัญญา (อรศิริ ปาณินท์, 2539ข) ธนิศร์ เสถียรนาม, และนพดล ตั้งสกุล (2557) ได้ให้ความเห็นว่า เนื้อหาของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยส่วนใหญ่เป็นการศึกษามุ่งเน้นไปในทางการศึกษาเพื่อไขความกระจ่างในรูปแบบ และคุณลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏเป็นส่วนใหญ่ ส่วนในด้านมิติเชิงนามธรรม หรือจิตวิญญาณสภาพแวดล้อมเฉพาะถิ่น รวมทั้งสถานการณ์ของงานศิลปะและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ยังมีผู้ให้ความสนใจอยู่ไม่มาก (ธนิศร์ เสถียรนาม, และนพดล ตั้งสกุล, 2557) ซึ่งการศึกษาคติความเชื่อและสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มีผลต่อการปรับรูปแบบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ก็มีผู้ได้ทำการศึกษาไว้อยู่เช่นกันในลักษณะของงานศึกษาทางเจตคติหรือการศึกษาลักษณะเชิงนามธรรมที่ปรากฏอยู่ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (อริยะ ทรงประไพ, และธนาพร ทศานนท์, 2553)นอกจากการศึกษาเนื้อหาที่เป็นลักษณะทางรูปแบบกายภาพ และการศึกษาทางเจตคติในเชิงมิติทางสังคมวัฒนธรรม หรือมานุษยวิทยาแล้ว การศึกษาในแง่ของเทคโนโลยีและพลังงาน ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก็มีปรากฏผลงานทางวิชาการ เช่น การศึกษาภูมิปัญญาพื้นถิ่นเพื่อสร้างความสบายในอาคาร (วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง และคณะ, 2548)

อรศิริ ปาณินท์ (2539ข) ได้กล่าวถึง วิถีชีวิตและสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นว่าเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การศึกษาในพื้นที่หนึ่งๆ จะพบว่ามีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่อื่นๆ ต่อเนื่องไปอีก การศึกษาส่วนใหญ่ของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังมีข้อจำกัดด้านพื้นที่ของแต่ละสังคมวัฒนธรรมที่ไม่สามารถศึกษาได้ในครั้งเดียว จึงจำเป็นต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมเชื่อมโยงไปยังพื้นที่อื่นๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น การศึกษาเรือนพื้นถิ่นไทย-มอญ ที่ทำการศึกษาต่อเนื่องมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นกลุ่มเพื่อศึกษา ทั้งในกรุงเทพมหานคร ภาคตะวันตก และกลุ่มภาคกลางตอนบนต่อเนื่องกับภาคเหนือตอนล่าง เป็นต้น ตลอดจนงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน บ้านเรือน วังที่ใช้สอย และการจัดวางองค์ประกอบในที่ว่าง (อรศิริ ปาณินท์, 2539ข)

การสร้างความสำเร็จของความหลากหลายในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสามารถศึกษาผ่านการกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อม ของแต่ละถิ่นที่ แสดงให้เห็นของความสัมพันธ์ในกายภาพเชิงรูปธรรม คติความเชื่อเชิงนามธรรม ที่สัมพันธ์กับพื้นที่สภาพแวดล้อมต่างๆ

ดังนั้น การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงมีความสำคัญในการกำหนดเนื้อหาและพื้นที่ในการศึกษา ซึ่งมีส่วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างการศึกษาทางกายภาพที่เป็นรูปธรรมที่ปรากฏ สภาพแวดล้อมเฉพาะถิ่น รวมทั้งตัวสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเอง และการศึกษาที่เป็นคุณลักษณะทางเจตคติที่เป็นความเชื่อทางนามธรรม ในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นกระบวนการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่แตกต่างกันออกไป

2.2.4 แนวคิดเชิงการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การศึกษาทางวิชาการในยุคแรกๆ มีความเห็น และมุมมองต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่าเป็นสิ่งตายตัว มีความจริงแท้ ไม่มีพัฒนาการหรือมีการเปลี่ยนแปลงซ้ำ (Rudofsky, 1964) และแนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ผ่านมาเชื่อว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีสภาพหยุดนิ่ง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง โดยการศึกษาสถาปัตยกรรมที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในสิ่งที่ตาเห็นเพียงอย่างเดียวจนละเลยการศึกษารูปแบบอื่นๆ ทำให้มองข้ามมิติทางวัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่และไม่เข้าใจว่าระบบความคิดของคนมีพลวัต ไม่มีแบบแผนที่ชัดเจน แตกต่างไปตามแต่ละวัฒนธรรมและกาลเวลา ซึ่งส่งผลต่อการก่อรูปและพลวัต การเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยตรง (ธนิศร์ เสถียรนาม, และนพดล ตั้งสกุล, 2557)

สุภาวดี เชื้อพราหมณ์, และอรศิริ ปาณินท์ (2556, น.131-154) ได้เสนอบทความการศึกษาการรอบทฤษฎีและกระบวนการศึกษาแบบองค์รวม นำไปสู่การบูรณาการเครื่องมือวิจัยที่หลากหลายและเหมาะสมกับเงื่อนไขของพื้นที่และช่วงเวลาของการศึกษาวิจัย ชุมชนท้องถิ่นในการเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายของชุมชนรวมทั้งสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยได้เสนอว่า พลวัตเป็นกระบวนการการเปลี่ยนแปลงที่เน้นให้เห็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดหรือแรงผลักดัน (Force) และวิถี (Way) จากแรงผลักดันที่กระทบหรือทิศทางการปรับตัวให้อยู่รอด การเปลี่ยนแปลงของลักษณะการอยู่อาศัย เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตพื้นถิ่นในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมที่มีชีวิตซึ่งเชื่อมโยงกับระบบนิเวศชุมชนนั้นๆ โดยมีความแตกต่างและซับซ้อนตามการปรับตัวในแต่ละเงื่อนไขในถิ่นที่ต่างๆ โดยเฉพาะการปรับตัวในกระแสพัฒนาสมัยใหม่ (สุภาวดี เชื้อพราหมณ์, และอรศิริ ปาณินท์, 2556)

การศึกษากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีหลายแบบและหลายประเด็น สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) ได้สรุปแนวทางการศึกษากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไว้ 7 แนวทาง คือ 1) จำนวนของการเปลี่ยนแปลง 2) ระยะเวลาของการเปลี่ยนแปลง 3) อัตราของการเปลี่ยนแปลง 4) ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง 5) ระดับของการเปลี่ยนแปลง 6) ธรรมชาติหรือพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลง และ 7) มิติของการเปลี่ยนแปลง

นอกจากนี้ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536) ยังได้แบ่งปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไว้ 2 ปัจจัย คือ

1) ปัจจัยภายใน หมายถึง ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมภายในสังคม ซึ่งสามารถมองได้ 2 ลักษณะ คือ ปัจจัยที่แสดงอย่างเปิดเผยหรือตั้งใจ กระทำการเปลี่ยนแปลง (Manifest or Intended) และปัจจัยที่ไม่ได้แสดงอย่างเปิดเผยหรือตั้งใจ

2) ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นภายนอกของสังคม ปัจจัยที่เห็นชัดคือ การเปลี่ยนแปลงของประชากร การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การกระทบจากภายนอก และการยืมหรือแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม

ดังนั้น แนวคิดของสถานการณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งมีปัจจัยที่ส่งผลทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่เป็นปัจจัยแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงมีการพยายามศึกษาเพื่อเข้าใจถึงรูปแบบ และสาเหตุปัจจัยของพลวัต การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2.2.5 แนวคิดการศึกษาเพื่อการนำไปใช้

นอกจากการศึกษาเนื้อหาที่เป็นลักษณะทางรูปแบบกายภาพ และการศึกษาทางเจตคติในเชิงมิติทางสังคมวัฒนธรรม หรือมานุษยวิทยาที่สัมพันธ์กับพื้นที่ต่างๆ แล้ว การศึกษาเพื่อนำเอาคุณลักษณะสำคัญบางประการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมาใช้ประโยชน์หรือประยุกต์ใช้ ก็เป็นแนวคิดหนึ่งของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

แนวทางสำคัญของการศึกษาเพื่อนำสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไปใช้ประโยชน์ คือการศึกษาภูมิปัญญาในการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมในแง่ของเทคโนโลยีและพลังงานในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก็มีปรากฏด้วย ตัวอย่างเช่น การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องพื้นถิ่นไทพวนในประเทศไทย เพื่อนำไปสู่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใหม่บนฐานของภูมิปัญญาและเทคโนโลยีท้องถิ่น (อรศิริ ปาณินท์, 2546ก) การปรับสู่สภาวะน่าสบายด้วยวิถีธรรมชาติของเรือนพักอาศัยพื้นถิ่น (สุทัศน์ เยี่ยมวัฒนา, และกรธิชา อุ่นไพร, 2552) การศึกษาภูมิปัญญาพื้นถิ่นเพื่อสร้างความสบายในอาคาร (วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง และคณะ, 2548) เป็นต้น ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อค้นพบความสำคัญของการใช้ภูมิปัญญาในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพื่อการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมและเสนอแนวทางเพื่อนำมาใช้ในสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ นอกจากนี้แล้ว การศึกษาอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและชุมชนเพื่อนำไปใช้สร้างรูปแบบทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ซึ่งมีทั้งแนวทางที่มีเป้าหมายแบบใหม่ที่ไม่สนใจในงานอนุรักษ์ และแนวทางที่มีเป้าหมายการอนุรักษ์ส่งเสริมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นด้วย

2.3 สรุปแนวคิดสำคัญในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

หลักการอันเป็นแนวความคิดสำคัญของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากผลงานวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้น เพื่อนำไปใช้ในกระบวนการวิจัย สามารถสรุปได้ว่าการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นมีลักษณะแนวคิดของการศึกษาอยู่ 3 แนวคิดสำคัญ คือ

2.3.1 แนวคิดการศึกษาเชิงค้นหา

เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งเน้นการสร้างความเข้าใจในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยการค้นหาในประเด็นของคุณลักษณะ ความสำคัญ คุณค่าและความหมาย ที่แฝงอยู่ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เน้นการสร้างข้อมูลทางกายภาพของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ต่างๆ

2.3.2 แนวคิดการศึกษาปรากฏการณ์

เป็นการมุ่งเน้นศึกษาไปยังปรากฏการณ์ ความสัมพันธ์ พัฒนาการ หรือการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่มีมิติการผูกโยงความสัมพันธ์ของสหวิทยาการในประเด็นอื่นๆ ประกอบการศึกษา ทั้งประวัติศาสตร์ สังคมและมานุษยวิทยา วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม กลุ่มชาติพันธุ์ หรือพื้นที่ทางวัฒนธรรม เป็นต้น เพื่อสร้างความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2.3.3 แนวคิดการศึกษาแบบประยุกต์ใช้

เป็นการศึกษาเพื่อเข้าใจในวิธีการและผลลัพธ์ทางคุณลักษณะที่ปรากฏของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่จำเป็นต้องมีการศึกษาเพื่อค้นคว้าคุณลักษณะสำคัญ คุณค่าและความหมาย ที่แฝงอยู่ในงานสถาปัตยกรรม รวมทั้งการศึกษาเพื่อเข้าใจปรากฏการณ์ ความสัมพันธ์ พัฒนาการ หรือการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพื่อการนำเอาคุณลักษณะพิเศษเหล่านั้นมาประยุกต์ ปรับเปลี่ยน เพื่อสร้างสรรคงานสถาปัตยกรรมในยุคสมัยปัจจุบัน

ดังนั้น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในฐานะตัวแทนหนึ่งของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งบ่งบอกปรากฏการณ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เรื่องราวประวัติศาสตร์จะเผยให้เห็นคุณค่าของรูปแบบแก้ไขปัญหาที่ตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิต การอยู่อาศัย และการตั้งถิ่นฐานของผู้คนที่เหมาะสมลงตัวกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่นั้นๆ นั้น จนกลายเป็นภูมิปัญญาที่สามารถตอบสนองความต้องการในระดับพื้นฐานจนถึงระดับสูงขึ้นไปของผู้คนในสังคม เมื่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งสำคัญและมีคุณค่าควรแก่การศึกษาค้นคว้า การศึกษาค้นคว้าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะนำไปสู่การค้นพบและเพิ่มพูนองค์ความรู้ในเชิงวิชาการ ทั้งที่เป็นศาสตร์สาขาวิชาสถาปัตยกรรม และการบูรณาการร่วมกับศาสตร์สาขาวิชาอื่นๆ ให้ก่อเกิดองค์ความรู้ที่ครอบคลุมมากขึ้น จนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ หรือการสร้างสรรคสมัยใหม่

3. แนวทางวิธีการศึกษาและองค์ประกอบในการศึกษา

การศึกษาทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นศึกษาและแนวทางวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เพื่อเข้าใจในตัวแปรหรือองค์ประกอบที่ใช้ในการศึกษา มีเนื้อหาดังต่อไปนี้

3.1 แนวทางวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

วิวัฒน์ เตมีพันธ์ (2543) ได้เสนอแนวทางศึกษาความหมายของเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นไว้สองประเด็น เพื่อให้เกิดการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่กว้างขวางครอบคลุมความหมายได้ทั้งหมด ประเด็นแรก จำเป็นต้องศึกษาในเชิงระบบก่อสร้าง การจัดพื้นที่เพื่อสนองความจำเป็นพื้นฐานของการดำรงชีพทางกายภาพ ประเด็นที่สอง คือ การศึกษาลึกลงไปถึงความหมายที่เป็นเนื้อหาสาระทางสังคมที่แฝงอยู่กับรูปทรงและการแบ่งพื้นที่ภายในตัวเรือนด้วย และวิวัฒน์ เตมีพันธ์ (2553) ยังได้กล่าวถึงแนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นด้วยวิธีการของ R.W. Brunskill จากหนังสือ Vernacular Architecture สรุปแนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ได้ดังนี้

1. การแบ่งประเภทสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

1.1 อาคารประเภทที่พักอาศัย (Domestic Architecture)

1.2 อาคารสำหรับประกอบการทางการเกษตร (Architecture of Agriculture)

เช่น คอกสัตว์ ยุ้งข้าว โรงเก็บเกวียน ฯลฯ

1.3 อาคารสำหรับประกอบการสำหรับชาวบ้าน (Industrial Vernacular)

เช่น โรงสีข้าว โรงกั้นหลุม โรงงานปั่นหม้อ โรงงานช่างเหล็ก ฯลฯ

2. การศึกษาห้องที่ตั้งของอาคารพื้นถิ่น (Vernacular Zone) โดยศึกษาถึง

สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สภาพดินฟ้าอากาศ สภาพทางธรณีวิทยา ฯลฯ

3. การศึกษาในรายละเอียดของส่วนประกอบอาคารจากวัสดุและวิธีการ

ก่อสร้างโดยแยกส่วนประกอบอาคารออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

3.1 ผนัง วัสดุ และวิธีการก่อสร้าง (Walling: Construction and Material)

3.2 หลังคา รูปร่าง วัสดุและวิธีการก่อสร้าง (Roof: Shape, Construction and Material)

3.3 แปลน และรูปตัด (Plan and Section) ตลอดถึงบันได ประตู และหน้าต่าง

3.4 รายละเอียด (Architectural Detail)

3.5 โรงนา (Farm Building)

3.6 อาคารพื้นถิ่นในเมืองและโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กของชาวบ้าน
(Urban Vernacular and Minor Industrial Building)

หัวข้อที่แบ่งไว้ข้างต้นสามารถนำไปเป็นหัวข้อย่อยหรือศึกษาเชิงลึกเป็นรายการณี โดยแบ่งขั้นตอนได้ดังนี้ (วิวัฒน์ เตมีพันธ์, 2553ข)

1. การศึกษาขั้นแรกจำเป็นต้องศึกษาค้นคว้าหาลักษณะของรูปแบบอาคารโดยการสำรวจ วัดขนาด ด้วยการเขียนร่างภาพ ถ่ายภาพไว้เป็นข้อมูลเบื้องต้น

2. นำข้อมูลมาเขียนแบบละเอียด คือ แปลน รูปตัด รูปด้าน รูป Isometric หรือทัศนียภาพ เพื่อศึกษาถึงปริมาตรของรูปทรง ปริมาตรของเนื้อที่ (Space) ความสัมพันธ์ของปริมาตรพื้นผิว (Surface) ตลอดถึงความสัมพันธ์ของเนื้อที่ภายในอาคาร

3. การนำข้อมูลสู่การตีความและวิเคราะห์

3.1 การวิเคราะห์เบื้องต้น คือ การวิเคราะห์เนื้อที่ที่ใช้สอย โดยใช้ขนาดพื้นที่ที่ใช้สอยของแต่ละอาคาร

3.2 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของพื้นที่ที่ใช้สอย กิจกรรมที่เกิดขึ้นตามมิติของเวลา ฤดูกาล ตลอดจนพฤติกรรมอันเป็นผลมาจากคติความเชื่อ แบบแผนของการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับกิจกรรม โดยหลักของการวิเคราะห์อาศัยจากการสังเกตการณ์ (Observation) และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

3.3 วิเคราะห์จากระบบโครงสร้าง ในด้านวัสดุ วิธีการก่อสร้าง ระบบภายในอาคาร การจัดวางพื้นที่ใช้สอยกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศและทิศทางแดดลม วิธีแก้ปัญหาจากผลกระทบของธรรมชาติ การเลี้ยงและเปิดรับแสงแดด การเปิดรับลมและการป้องกันฝนและพายุ

3.4 การประเมินค่าของอาคาร ได้แก่ คุณค่าของการแก้ปัญหาเรื่องประโยชน์ใช้สอย คุณค่าของการก่อสร้างและการใช้วัสดุ ระบบ วิธีการของโครงสร้าง และการประเมินคุณค่าด้านความงาม

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล (2528) ระบุถึงการพิจารณากระบวนการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่า ต้องพิจารณางานสถาปัตยกรรมในลักษณะของกระบวนการทางวัฒนธรรม โดยถ้ายอมรับสถาปัตยกรรมเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ (ที่อยู่อาศัย) ดังนั้น การพิจารณางานสถาปัตยกรรมให้เป็นผลผลิตสุดท้ายทางกระบวนการวัฒนธรรม ก็ไม่ควรพิจารณาสถาปัตยกรรมในแง่รูปกายภาพที่เป็นผลผลิตสุดท้ายแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องศึกษาถึงกระบวนการก่อรูปตั้งแต่นั้นลงมาจนถึงรูปแบบสุดท้ายที่ปรากฏขึ้นด้วย สำหรับการกำหนดหัวข้อการศึกษาด้าน

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น อนุวิทย์ เจริญศุภกุล (2528) ได้เสนอวิธีการศึกษา โดยเสนอตัวแบบในการศึกษาไว้ ดังนี้

1. การตั้งถิ่นฐานชุมชน มีหัวข้อย่อย คือ

- 1.1 ประวัติชุมชน ประกอบด้วยเนื้อหา ปริภูมิภาค การอพยพ สังคมชุมชน
- 1.2 ภูมิศาสตร์-เศรษฐกิจ ประกอบด้วยเนื้อหา ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ อาชีพ
- 1.3 ระดับชุมชน ประกอบด้วยเนื้อหา หน่วยการตั้งถิ่นฐาน หมู่บ้าน ชุมชน

ตลาด ฯลฯ

2. กระบวนการสร้างรูปทางวัฒนธรรม มีหัวข้อย่อย คือ

2.1 คติความเชื่อ ประกอบด้วยเนื้อหา คติและพิธีกรรมการตั้งถิ่นฐาน คติและพิธีกรรมการปลูกเรือนสร้างเรือน คติการจัดและการใช้พื้นที่

2.2 การสร้างสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ประกอบด้วยเนื้อหา การตั้งศาลและศาสนสถาน การจัดสภาพแวดล้อมตามองค์ประกอบครัวเรือน แบบโครงสร้างผังชุมชนและการเจริญเติบโต

2.3 ความหมายของรูปแบบสถาปัตยกรรม สัญลักษณ์และความหมายของรูปแบบสัญลักษณ์และความหมายขององค์ประกอบ ความเข้าใจและการใช้เนื้อที่ว่างของหน่วยครัวเรือนและชุมชน

3. รูปแบบและคุณค่าทางสถาปัตยกรรม มีหัวข้อย่อย คือ

3.1 ประเภทของเรือนและองค์ประกอบ ประกอบด้วยเนื้อหา เรือนชนบท (เรือนเครื่องผูก) เรือนไม้ เรือนไทย (เรือนไทยภาคกลาง เรือนกาแล ฯลฯ)

3.2 การออกแบบ ประกอบด้วยเนื้อหา แบบแผนตามประเพณี การสนองอารมณ์และการยึดถือรูปสัญลักษณ์ การจัดแผนผัง ความจำเป็นด้านกายภาพ

3.3 การก่อสร้าง ประกอบด้วยเนื้อหา องค์กรรมและประเพณีทางการช่าง เครื่องมือและประเภทของวัสดุก่อสร้าง แบบโครงสร้าง กระบวนการและเทคนิคการก่อสร้าง

นอกจากนี้ วันดี พินิจวรสิน และเพกา เสนาะเมือง (2550) ได้เสนอรูปแบบและแนวทางการศึกษา เพื่อค้นหาเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของชุมชน โดยการเก็บข้อมูลเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ และลักษณะทางสถาปัตยกรรม ไว้ 3 แนวทาง คือ

1. การเก็บรวบรวมเอกสาร ประกอบด้วยข้อมูลหลายๆส่วน เช่น การวาดภาพหรือเขียนบรรยาย การรวบรวมเอกสารและภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์

2. การเก็บรวบรวมด้วยการสัมภาษณ์ เรื่องราวประวัติความเป็นมาและลักษณะอาคาร วิธีและความเชื่อ ประกอบแบบสอบถาม รวมถึงการสอบถามจากผู้ทรงคุณวุฒิที่ทราบเรื่องราว

3. การเก็บรวบรวมด้วยการสำรวจ ประกอบด้วย การสำรวจพื้นที่และองค์ประกอบที่สำคัญของชุมชน การสำรวจอาคารที่ยังหลงเหลืออยู่ และศึกษาลักษณะสถาปัตยกรรมจากพื้นที่อื่นๆ ที่มีรูปแบบใกล้เคียง นอกจากนี้ยังมีการสำรวจโครงข่ายการเชื่อมโยงทั้งระบบถนนและเส้นทางน้ำ

เฉลิมชัย เกรียงชัย (2550) ได้ศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์ กรณีศึกษาอาคารประเภทวัดและบ้าน โดยแบ่งกระบวนการศึกษาออกเป็น 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ประกอบไปด้วยการออกภาคสนาม เก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะสถาปัตยกรรมของวัด และประวัติการตั้งถิ่นฐานและลักษณะทั่วไป กระบวนการสร้างรูปทางวัฒนธรรม รูปแบบเรือนพักอาศัย ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ

ระยะที่ 2 ประกอบไปด้วย ศึกษารายละเอียดข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษา รูปแบบและเทคนิคในการก่อสร้างวัด และบ้าน (เฉลิมชัย เกรียงชัย, 2550)

ในลักษณะเดียวกันวิธีการศึกษาของ อรศิริ ปาณินท์ (2546ข) ที่ทำการศึกษามุขบ้านลอยน้ำของไทย โดยเน้นการสำรวจทางกายภาพด้วยภาพถ่าย และการรังวัดตัวเรือน โดยการสำรวจทางกายภาพ ครอบคลุมการสำรวจหมู่บ้าน และองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับหมู่บ้าน ตัวเรือน และการดำรงชีวิต ผนวกกับการศึกษาจากเอกสารในเนื้อหาของประวัติความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน ระบบสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งสัมพันธ์กับชีวิตและการอยู่อาศัย รวมทั้งการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้อยู่อาศัย (อรศิริ ปาณินท์, 2546ข)

อรศิริ ปาณินท์ (2539ก, 2546) ได้กล่าวถึงการเลือกกรณีศึกษาว่าอาจไม่มีเกณฑ์ตายตัวกำหนดไว้ ซึ่งทำได้โดยการศึกษาในลักษณะภาพรวมเพื่อให้ทราบถึงลักษณะทางกายภาพ โดยทั่วไปก่อนการลงลึกในรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม (อรศิริ ปาณินท์, 2546ก) ซึ่งการเลือกกรณีศึกษาอาจกำหนดจากเงื่อนไขตามลักษณะสถาปัตยกรรม (อรศิริ ปาณินท์, 2539ก) ดังนี้

1. ความแตกต่าง เช่น วัสดุที่ใช้ รูปทรง ระบบโครงสร้าง ของกรณีศึกษา
2. การกระจายตัว สามารถเลือกกรณีศึกษาที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ไม่กระจุกอยู่ที่ใดที่หนึ่ง
3. ขนาด เลือกกรณีศึกษาจากขนาดที่ครอบคลุมตั้งแต่เล็กสุดไปจนใหญ่สุด
4. ขนาดของการอยู่อาศัย ตั้งแต่ครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย

และนอกจากนี้การเลือกกรณีศึกษาข้างต้นแล้วยังสามารถแบ่งกรณีศึกษาตามช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงได้อีกด้วย (เจลิมซัย เ गरังซี่ และคณะ, 2543)

การศึกษารูปแบบบ้านเรือนในอุษาคเนย์ของ ระวีวรณ โอฟารัตน์มณี (2556) ได้แบ่งการศึกษาออกเป็นสองช่วง คือ

ช่วงแรก เป็นการทบทวนเอกสาร ค้นคว้า และร่างภาพบ้านเรือนจำนวนมาก พร้อมกับวิเคราะห์เนื้อหา จัดกลุ่ม แยกประเภท ที่ความหมายและลักษณะเฉพาะ แล้วจึงนำมาเรียบเรียงและจัดทำแผนที่วัฒนธรรมของบ้านเรือน

ช่วงหลัง เป็นการศึกษาภาคสนามเพื่อให้เห็นของจริงและเข้าใจลึกลงไป ในประเด็นการก่อรูปสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากพหุปัจจัย เช่น ภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม ระบบสังคม เครือญาติ วิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อของผู้คนในถิ่นฐานต่างๆ เพื่อให้เห็นถึงระบบความสัมพันธ์แบบองค์รวมระหว่างปัจจัยแวดล้อมกับการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรม (ระวีวรณ โอฟารัตน์มณี, 2556)

ดังนั้น แนวทางวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นข้างต้น อาจจำแนกเป็นการศึกษาที่ศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อเข้าใจคุณลักษณะทางกายภาพ เหตุผลทางประวัติศาสตร์ และการศึกษาเพื่อเข้าใจความสัมพันธ์ของตัวรูปแบบที่มีผลจากสภาพแวดล้อม และกระบวนการสร้างรูปทางวัฒนธรรมที่มีคติความเชื่อเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยจากข้อมูลวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สำคัญข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจำเป็นต้องศึกษาใน 3 ส่วนสำคัญ คือ

1. ส่วนการศึกษากาพรวม

เป็นการทบทวนเอกสาร ค้นคว้า เพื่อเข้าใจภาพรวมของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่จะทำการศึกษา ทั้งในแง่ของเนื้อหาและพื้นที่ที่จะทำการศึกษา ทั้งประวัติความเป็นมา การตั้งถิ่นฐาน ระบบสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งสัมพันธ์กับชีวิตและการอยู่อาศัย

2. ส่วนการจำแนกประเภทและจัดกลุ่ม

เป็นการระบุนิยมหมู่ของการศึกษา การแบ่งประเภทสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากภาพใหญ่สู่ประเด็นการศึกษา เช่น กลุ่มตำแหน่งที่ตั้ง กลุ่มของรูปทรง กลุ่มของระบบโครงสร้าง ตลอดจนกลุ่มทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์ คติความเชื่อ เป็นต้น

3. ส่วนการศึกษาเชิงลึก

เป็นการเก็บข้อมูลตามประเด็นการศึกษา การเลือกพื้นที่ศึกษาและการเลือกกรณีศึกษา ทำได้ทั้งการสำรวจ การสังเกตการณ์ การสัมภาษณ์ เพื่อได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึกของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ทำการศึกษา ทั้งขนาด รูปร่าง สัดส่วน พื้นที่ใช้สอย สภาพแวดล้อม ฯลฯ เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

3.2 องค์ประกอบในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การศึกษารูปแบบบ้านเรือนในอุษาคเนย์ของ ระวีวรรณ โอฬารัตน์มณี (2556) ได้กล่าวว่า องค์ความรู้จากการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะทำให้เข้าใจในระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อมผ่านบ้านเรือนซึ่งเป็นวัตถุวัฒนธรรม เพื่อสร้างความกระจ่างเกี่ยวกับลักษณะเฉพาะของภูมิภาค ตลอดจนวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม การปรับตัวตามสภาพแวดล้อมของมนุษย์ในอุษาคเนย์นับแต่อดีตจนปัจจุบันได้ก่อให้เกิด “นิเวศวัฒนธรรมเฉพาะตัว” สร้างเป็นอัตลักษณ์ให้แก่ละภูมิภาคแตกต่างจากถิ่นฐานอื่นๆ โดยมีปัจจัยพื้นฐานสำคัญหลายประการ ดังนี้

1. สภาพภูมิอากาศ กล่าวคือ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนที่เหมาะสมแก่การอยู่อาศัยและทำกิน การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์อาศัยสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม และอุดมสมบูรณ์ มีการกระจายตัวของประชากรพอเหมาะ ในเชิงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สถาปัตยกรรมเป็นตัวกำหนดทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นวัสดุสร้างบ้านเรือนซึ่งคล้ายกันที่มีผลต่อรูปแบบและเทคนิคก่อสร้าง ตลอดจนความคงทนถาวรของบ้านที่คล้ายกัน

2. ประวัติศาสตร์ ซึ่งข้อมูลประวัติศาสตร์ ได้แสดงให้เห็นถึงลำดับการณ์ทั้งกายภาพและสังคมศาสตร์ โดยดินแดนอุษาคเนย์เป็นแหล่งอารยธรรมโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก นับแต่ยุคหินเก่า ยุคหินใหม่ มาจนถึงยุคโลหะ หลักฐานทางโบราณคดีต่างๆ ที่ค้นพบแสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ยุคโบราณก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลทางศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาในยุคประวัติศาสตร์ การแลกเปลี่ยนไปมาของศาสนาและความเชื่อก่อให้เกิดเป็นวัฒนธรรมระหว่างปรัชญาที่ต่างกัน โดยยังคงไว้ซึ่งพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมต่อธรรมชาติและบรรพบุรุษ

3. กลุ่มภาษาและชาติพันธุ์ ในอุษาคเนย์นับว่ามีลักษณะเป็น พหุลักษณะเชิงชาติพันธุ์ (Pluralism) ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายนับร้อยนับพันกลุ่ม แต่ยังสามารถมองเห็นถึงรากวัฒนธรรม การอพยพย้ายถิ่นในทั่วภูมิภาค ทัวถึง ต่อเนื่องยาวนาน ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกัน ลักษณะปะทะสังสรรค์ เลือกรับปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมหรือการปรับใช้ในภูมิภาค (Localization)

4. สังคมและวัฒนธรรม ลักษณะสังคมในอุษาคเนย์มีลักษณะร่วมกันจากสังคมแบบเครือญาติ เชื่อมโยงกับระบบหมู่บ้าน คำว่า “บ้านและเรือน” จึงหมายถึงความสัมพันธ์ทั้งเชิงสังคมและการปกครอง สังคมเครือญาติเกี่ยวพันลึกซึ้งกับมิติเศรษฐกิจสังคม โดยเฉพาะการดำรงอยู่เป็นชนชาติ เผ่าพันธุ์และการเกณฑ์แรงงานเพื่อทำมาหากิน รวมทั้งตำนานของคนอุษาคเนย์ล้วนมีความเชื่อเรื่องผีในหลายระดับ ผียังเป็นกลไกในการร้อยเรียงคนต่างชาติพันธุ์ เพื่อลดความ

ขัดแย้งระหว่างกลุ่ม นอกจากนี้ผียังเป็นความเชื่อที่โยงไปหาสภาพธรรมชาติเฉพาะถิ่นในอุษาคเนย์ และปรากฏการณ์ธรรมชาติถูกโยงไปสู่อำนาจของผี สิ่งที่ควบคู่ไปกับความเชื่อเรื่องผีของคนในอุษาคเนย์ คือ ขวัญ ถือเป็นพลังของสรรพสิ่ง ความเชื่อเรื่องผี เรื่องขวัญจึงเป็นกลอุบายในการสร้างความผาสุกทางกายและใจ และสร้างสมดุลธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ในสภาพแวดล้อมที่กว้างใหญ่นั้น ดังนั้น ความเป็นญาติ ผี และขวัญ จึงเป็นคติความเชื่อแบบองค์รวม ทำให้เกิดวิถีปฏิบัติสืบกันโดยมีหลักคิดเดียวกันทั่วภูมิภาค

5. การดำรงชีพ การทำนาถือเป็นรูปแบบวิถีดำรงชีพหลัก นอกจากเป็นชาวนาแล้ว ชาวอุษาคเนย์ส่วนใหญ่ยังมีความเกี่ยวข้องกับน้ำ เพราะเป็นดินแดนที่มีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์ โดยนัยยะที่สำคัญ คือ วงจรชาวนา-ชาวน้ำ ได้ผูกโยงกันประเพณี 12 เดือนของสังคมอุษาคเนย์

นอกจากนี้แล้ว ระวีวรรณ โอฟาร์รัตน์มณี (2556) ยังได้ระบุประเด็นศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในเชิงกายภาพและสถาปัตยกรรมที่ก่อให้เกิดอัตลักษณ์เฉพาะถิ่น และเพื่ออธิบายลักษณะกายภาพที่ปรากฏ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางกายภาพกับสังคม (Spatio-social relation) การศึกษาที่มาของอัตลักษณ์บ้านเรือนในอุษาคเนย์มีประเด็นพิจารณา 4 ประเด็น คือ 1) สภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนดรูปแบบที่เหมาะสม 2) เศรษฐกิจก่อให้เกิดการปรับตัวตามวิถีการดำรงชีพ 3) ปัจจัยทางสังคมกำหนดแบบแผนของพื้นที่และการอยู่ร่วมกัน และ 4) โลกทัศน์และความเชื่อเป็นแรงผลักดันการสร้างสรรค์เชิงจิตวิญญาณ (ระวีวรรณ โอฟาร์รัตน์มณี, 2556)

อนุวิทย์ เจริญศุกกุล (2530) ได้ให้นิยามถึงจุดเด่นของงานสถาปัตยกรรมกรรมว่าเป็นลักษณะเฉพาะของรูปชีวิตที่ดำรงอยู่ตามกรณีแวดล้อมหนึ่งๆ และให้ประเด็นการพิจารณาลักษณะหรือจุดเด่นของงานสถาปัตยกรรมอีสานไว้ 3 ประเด็น คือ ภูมิภาค ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ที่มีเหตุปัจจัย ได้แก่ ปรากฏการณ์การพัฒนาของสภาพแวดล้อม นิเวศวิทยาธรรมชาติ และวัฒนธรรมของการตั้งถิ่นฐานชุมชนในระดับต่างๆ (อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, 2530)

การศึกษาแบบโครงสร้างอิฐในงานสถาปัตยกรรมสกุลช่างเขมรและศรีวิชัย โดยการสำรวจหมู่บ้านปรางค์กู๋ อำเภอปรางค์กู๋ จังหวัดศรีสะเกษ ของ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล (2543) ในเอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ เรื่องความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย ได้กล่าวถึงประเด็นการสำรวจไว้ 5 ประเด็น ได้แก่ 1) ตำแหน่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน 2) ผังบริเวณของหมู่บ้าน 3) แบบสถาปัตยกรรมและสวนอีสาน 4) การใช้พื้นที่และโครงสร้างที่ว่าง และ 5) การบูรณะการทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่าการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นมีแนวทางการศึกษาที่หลากหลายตามมิติ ประเด็นของการศึกษา เริ่มจากสภาพแวดล้อม ทำเลที่ตั้ง การวางผังของชุมชน และลึกไปยังตัวสถาปัตยกรรม โครงสร้าง ส่วนประดับที่มีรายละเอียด รวมทั้งการศึกษาถึงประเด็นเชิงนามธรรมของบริบททางสังคมและวัฒนธรรมด้วย (อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, 2543)

การรวบรวมและวิเคราะห์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ของ วัชรินทร์ จินต์วุฒิ (2547) ได้เสนอการศึกษาและสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้ 5 หัวข้อ เพื่อสรุปรูปแบบเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ คือ ประวัติศาสตร์ และสภาพทางกายภาพของพื้นที่ วัฒนธรรมและประเพณีความเชื่อ ผังพื้น รูปด้านของบ้านที่สำรวจ พื้นที่ใช้สอยในแต่ละเรือนที่สำรวจ และรายละเอียดที่เกี่ยวกับวัสดุก่อสร้าง และองค์ประกอบของเรือน (วัชรินทร์ จินต์วุฒิ, 2547)

บทความเสนอผลการศึกษารายละเอียดของชาวเขาทางตอนเหนือในประเทศไทย เพื่อการประมวลให้เห็นลักษณะเด่นของการอยู่อาศัยของกลุ่มชาวเขา โดย สันติ ฉันทวิลาสวงค์ (2548) ได้เสนอหัวข้อการศึกษาไว้ คือ สภาพทั่วไป ประกอบด้วย ข้อกำหนดในอดีต ภูมิลักษณะและภูมิอากาศ วัสดุท้องถิ่น วิธีการดำเนินชีวิต ประเภทของสิ่งปลูกสร้าง ประกอบด้วย เรือนพักอาศัย กระท่อมหรือเตียงนา คอกสัตว์ โรงเหล็ก ยุ้งฉาง และความเชื่อและพิธีกรรม ประกอบด้วย ผีน้ำ ผิดมนุชย์ และพื้นที่เชิงพิธีกรรม (สันติ ฉันทวิลาสวงค์, 2548)

การวิเคราะห์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจำเป็นต้องกำหนดปัจจัย หรือองค์ประกอบที่ใช้ในการวิเคราะห์ เพื่อให้เข้าใจถึงที่มาที่ไปของสิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรมเหล่านั้นเพื่อนำไปสู่การสื่อสารตีความทางสถาปัตยกรรม โดย Clark and Pause (2005) ได้ระบุถึง การวิเคราะห์งานสถาปัตยกรรม เพื่อให้เข้าใจถึงองค์ประกอบและลักษณะของงานสถาปัตยกรรม ซึ่งถือว่าเป็นภาษาในการสื่อสารและทำความเข้าใจต่อแนวคิดและความต้องการของสถาปนิกและผู้ออกแบบ โดย Clark, & Pause (2005) ได้ทำการศึกษาสถาปัตยกรรมแบบอย่างก่อนหน้า (Precedents in Architecture) และจำแนกข้อมูลหรือองค์ประกอบในการวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนแรก เป็นส่วนบันทึกข้อมูล (Documents the Building) ประกอบด้วย ชื่ออาคาร ช่วงเวลาก่อสร้าง สถานที่ตั้ง ตลอดจน ผังบริเวณ ผังพื้น รูปด้าน และรูปตัด

ส่วนที่สอง เป็นส่วนชุดข้อมูลการวิเคราะห์โดยกราฟฟิก (Analysis Diagram) และส่วนรายละเอียดประกอบ (Parti Diagram) เป็นการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมจาก 11 องค์ประกอบ ประกอบด้วย 1) โครงสร้าง (Structure) 2) แสงธรรมชาติ (Natural Light) 3) มวล (Massing) 4) ผังรูปตัดและรูปด้าน (Plan to Section or Elevation) 5) เส้นสัญจรเพื่อใช้ที่ว่าง (Circulation to Use-Space) 6) หน่วยเพื่อสร้างมวล (Unit to Whole) 7) การซ้ำเพื่อสร้างลักษณะเฉพาะ (Repetitive to Unique) 8) สัดส่วนสมมาตรและสมดุล (Symmetry and Balance) 9) สัดส่วนเรขาคณิต (Geometry) 10) การเพิ่มและลดทอน (Additive and Subtractive) 11) ลำดับคุณลักษณะ (Hierarchy) องค์ประกอบทั้ง 11 นี้ สามารถสรุปแนวคิดการก่อรูปของสถาปัตยกรรมที่เป็นแนวคิดหลักของสถาปนิกและผู้ออกแบบได้ (Formative Ideas) (Clark, & Pause, 2005)

นอกจากนี้แล้ว วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง และคณะ (2548) ได้ทำการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นทางสถาปัตยกรรมเพื่อความสบายในอาคารในชุมชนของเชียงใหม่และหลวงพระบาง เพื่อเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้องค์ความรู้เพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืนในการออกแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ โดยพบว่าภูมิปัญญาพื้นถิ่นในการออกแบบอาคารมี 9 ประการ ได้แก่ 1) การเลือกที่ตั้งสภาพแวดล้อมอาคาร 2) การวางอาคารสัมพันธ์กับที่ตั้งอาคาร 3) การออกแบบและประโยชน์ใช้สอยอาคาร 4) การออกแบบเครื่องบังแดดและช่องเปิดอาคาร 5) มวลสารอาคารและวัสดุกรอบอาคาร 6) การออกแบบสภาวะน่าสบายในอาคาร 7) การใช้แสงสว่างจากธรรมชาติในอาคาร 8) การปรับตัวผู้ใช้อาคาร 9) การออกแบบส่วนประกอบที่เอื้ออำนวยเพื่อความสบาย (วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง และคณะ, 2548)

องค์ประกอบการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ชำตัน (หัวข้อ 2 หน้า 23) พบว่า องค์ประกอบสำคัญที่ใช้ในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สามารถจัดกลุ่มเป็นองค์ประกอบของการศึกษาได้ 3 กลุ่ม คือ องค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และ องค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงพลวัต ความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแต่ละช่วงสมัย ความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสภาพแวดล้อม และคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น รายละเอียดดังนี้

1. องค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม

ประกอบด้วยข้อมูลและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับมิติทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่

1.1 วิถีชีวิต

1.1.1 อาชีพ ศึกษาถึงการประกอบอาชีพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทำการศึกษา

1.1.2 สภาพการอยู่อาศัย ศึกษาถึงลักษณะการอยู่อาศัยและสภาพ

ความเป็นอยู่

1.2 คติความเชื่อ

1.2.1 ความเชื่อทั่วไป ศึกษาถึงคติหรือความเชื่อหลักของคนส่วนใหญ่

1.2.2 ความเชื่อในการอยู่อาศัย ศึกษาถึงคติหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้อง

กับการอยู่อาศัย การปลูกสร้างบ้านเรือน เป็นต้น

1.3 ประเพณีวัฒนธรรม

1.3.1 ประเพณีหลัก ศึกษาถึงประเพณีที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมหลักที่ปรากฏเป็นแนวยึดถือทั่วไปของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทำการศึกษา

1.3.2 ประเพณีย่อย ศึกษาถึงประเพณีย่อยที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรม หรือตัวตนเฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทำการศึกษา

2. องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม

ประกอบด้วยข้อมูลและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับบริบทสภาพแวดล้อม เฉพาะถิ่นของพื้นที่ศึกษา ได้แก่

2.1 สภาพแวดล้อมชุมชน

1.2.1) ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ศึกษาถึงสภาพทางกายภาพของพื้นที่ ชุมชน

1.2.2) ลักษณะทางภูมิอากาศ ศึกษาถึงสภาพอากาศ อุณหภูมิ ความร้อนชื้น หรือสภาพอากาศ ฤดู ที่เป็นลักษณะพิเศษเฉพาะ

1.2.3) ทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษาถึงสภาพป่าไม้ ดิน น้ำ เป็นต้น

2.2 การตั้งถิ่นฐาน (Village Planning)

2.2.1 ประวัติ ศึกษาถึงความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐาน

2.2.2 ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ศึกษาถึงตำแหน่งที่ตั้งตามลักษณะ กายภาพ รวมทั้งสภาพภูมิอากาศของพื้นที่การตั้งถิ่นฐานด้วย

2.3 ผังชุมชนและผังบริเวณ (Village Layout)

2.3.1 รูปแบบผังชุมชน ศึกษาถึงลักษณะการจัดวาง รูปทรง ขนาด ของ ผังชุมชน

2.3.2 องค์ประกอบชุมชน ศึกษาถึงระบบถนนหนทาง การใช้ประโยชน์ ที่ดิน ตำแหน่งอาคาร โครงสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

2.3.3 การวางผังกลุ่มอาคารบ้านเรือน ศึกษาถึงตำแหน่ง ทิศทาง รวมทั้งลักษณะการจัดวางเรียงตัวของอาคารบ้านเรือนในชุมชน

3. องค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม

ประกอบด้วยข้อมูลและรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทาง สถาปัตยกรรมในพื้นที่ศึกษา ได้แก่

3.1 รูปทรง

3.1.1 รูปทรงหลังคา ศึกษาถึงลักษณะกายภาพที่ปรากฏของส่วนยอด ทั้งรูปทรง ขนาด สัดส่วนของหลังคา โครงสร้างและวัสดุเมุง รวมทั้งส่วนประกอบหลังคา

3.1.2 รูปทรงอาคาร ศึกษาถึงลักษณะกายภาพที่ปรากฏของส่วนกลาง (ตัวอาคาร) ทั้งรูปทรง ขนาด สัดส่วน รูปด้าน ของอาคาร

3.1.3 ระบบโครงสร้างและวัสดุ ศึกษาถึงการวางผัง ระบบโครงสร้าง เสา คาน องค์กรประกอบและวัสดุในการก่อสร้าง

3.2 องค์กรประกอบการใช้สอย

3.2.1 ที่ว่างและประโยชน์ใช้สอย ศึกษาถึงระบบผังพื้น รูปตัด ความต่อเนื่อง ขนาด และรูปแบบของพื้นที่ใช้สอย

3.2.2 ผังบริเวณ ศึกษาถึงตำแหน่งที่ตั้ง ทิศทางการจัดวางอาคาร พี่ชพรรณ ขนาดและรูปทรงของแปลงที่ดิน

3.2.3 เส้นทางสัญจร ศึกษาถึงการเชื่อมโยงพื้นที่ใช้สอยของอาคารและ ผังบริเวณ

3.3 ส่วนประกอบอาคาร

3.3.1 ส่วนประดับ ศึกษาถึงส่วนประกอบประดับที่ปรากฏบนตัวอาคาร

3.3.2 ช่องเปิด ประตู หน้าต่าง ศึกษาถึงรูปทรง ขนาด ตำแหน่ง และ ทิศทางการเปิดของตัวอาคารสู่สภาพแวดล้อม

3.3.3 บันได ศึกษาถึงรูปแบบ ตำแหน่ง และทิศทางการเชื่อมโยงพื้นที่ ชั้นล่างสู่ชั้นบน

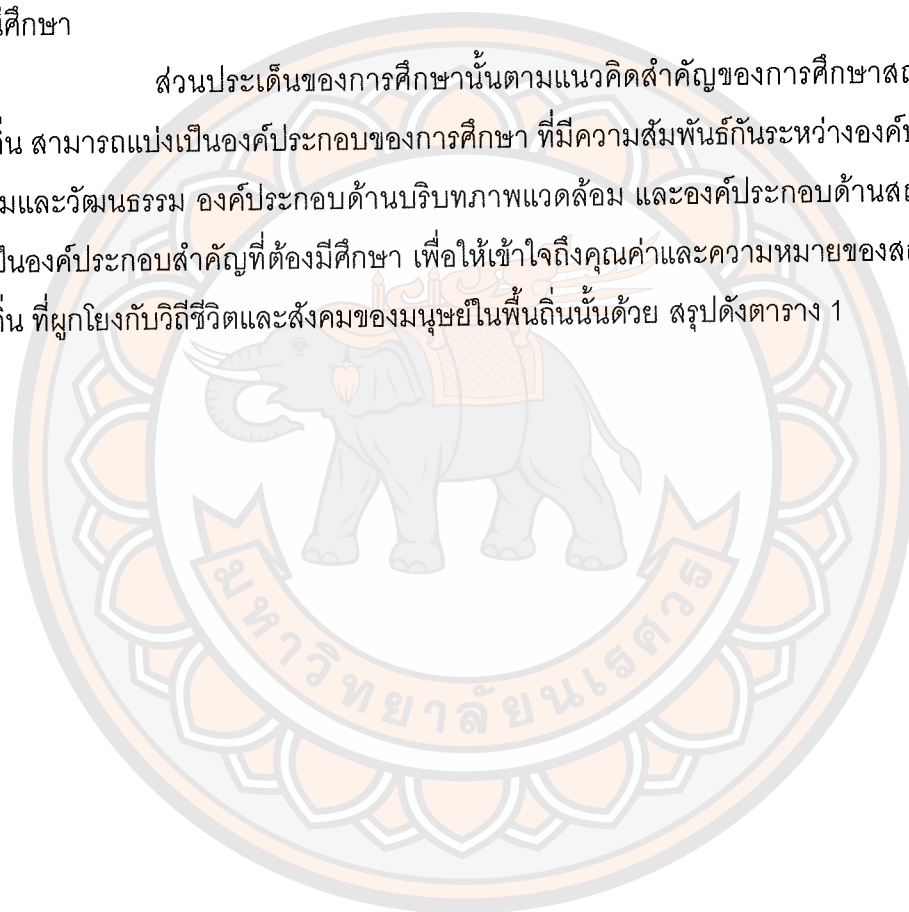
3.3.4 ผนัง ศึกษาถึงระบบผนัง วัสดุ ลักษณะพิเศษของการปิดล้อม

3.3 สรุปแนวทางและวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของผู้คน สภาพสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อม ที่สามารถสะท้อนผ่านงานสถาปัตยกรรมของแต่ละพื้นที่ ภูมิภาค หรือท้องถิ่น โดยการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นมีแนวคิดเกี่ยวข้องมากมาย สรุปเป็นแนวคิดในการศึกษาได้ 5 แนวคิดที่สำคัญ คือ 1) แนวคิดเชิงคุณค่าและความหมาย ที่เกิดจากกระบวนการทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 2) แนวคิดเชิงนิเวศวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม 3) แนวคิดเชิงพื้นที่วัฒนธรรม ที่เกี่ยวเนื่องกับพื้นที่ทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ 4) แนวคิดเชิงเปลี่ยนแปลงของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และ 5) แนวคิดการศึกษาเพื่อนำไปใช้ ที่มุ่งเน้นนำเอาคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไปใช้ประโยชน์ เป็นต้น จากแนวคิดในการศึกษาทั้ง 5 แนวคิด สามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่มตามแนวคิดการศึกษา คือ แนวคิดการศึกษาเพื่อค้นหา (Exploration) แนวคิดเพื่อศึกษาปรากฏการณ์ (Phenomenon) และแนวคิดการศึกษาเพื่อประยุกต์ใช้ (Adaption)

ในส่วนของแนวทางวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น แบ่งเป็นการศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อเข้าใจคุณลักษณะทางกายภาพ และการศึกษาเพื่อเข้าใจความสัมพันธ์ของรูปแบบที่มีผลจากสภาพแวดล้อม และกระบวนการสร้างรูปทางวัฒนธรรม ซึ่งวิธีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมี 3 ส่วนสำคัญ คือ การศึกษาภาพรวม เพื่อเข้าใจภาพรวมของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การจำแนกประเภทและจัดกลุ่มเป็นการระบุมรดกภูมิของการศึกษา และการศึกษาเชิงลึกเป็นการเก็บข้อมูลตามประเด็นการศึกษาโดยการเลือกพื้นที่ศึกษาและการเลือกกรณีศึกษา

ส่วนประเด็นของการศึกษานั้นตามแนวคิดสำคัญของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สามารถแบ่งเป็นองค์ประกอบของการศึกษา ที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างองค์ประกอบด้านสังคมและวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ต้องมีศึกษา เพื่อให้เข้าใจถึงคุณค่าและความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่ผูกโยงกับวิถีชีวิตและสังคมของมนุษย์ในพื้นที่นั้นด้วย สรุปดังตาราง 1

ตาราง 1 สรุปแนวทางการศึกษากิจการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

<p>ความสำคัญ ในการศึกษา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - ศึกษาคุณค่าที่มีอยู่ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น - ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (นิเวศวัฒนธรรม) - ศึกษาอัตลักษณ์กายภาพทางสถาปัตยกรรม - ศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้ 	<p>การศึกษปรากฏการณ์ (Phenomenon)</p> <ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม - ความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมระหว่างพื้นที่ 	<p>*การศึกษเพื่อประยุกต์ใช้ (Adaption)</p> <ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกับศาสตร์สาขาวิชาอื่นๆ
<p>แนวคิดใน การศึกษา</p>	<p>การศึกษาเชิงค้นหา (Exploration)</p> <ul style="list-style-type: none"> - คุณค่าและความหมายในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น - เนื้อหาเชิงรูปธรรม - เนื้อหาเชิงนามธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - ความเหมือน/แตกต่างระหว่างพื้นที่วัฒนธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - การเปลี่ยนแปลง พัฒนาการตามปัจจัยสี่รอบไข
<p>ประเด็น การศึกษา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - รูปแบบ คุณลักษณะ โครงสร้าง - ชุมชน ภูมิทัศน์/นิเวศวัฒนธรรม - สภาพแวดล้อมเฉพาะถิ่น - คติ ความเชื่อ - ภูมิปัญญา ฯลฯ 	<ul style="list-style-type: none"> - ความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ - การก่อรูป องค์ประกอบ คติความเชื่อ - ความสัมพันธ์เชิงมานุษยวิทยา - ความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ - ปริมาณคดี ฯลฯ 	<ul style="list-style-type: none"> - เส้นใยการเปลี่ยนแปลงด้านเวลา - เส้นใยการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม วิถี วิธีการก่อสร้าง - เส้นใยการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ฯลฯ
<p>องค์ประกอบ- ของการศึกษา</p>	<ul style="list-style-type: none"> - องค์ประกอบสังคมวัฒนธรรม - องค์ประกอบสภาพแวดล้อม - องค์ประกอบสถาปัตยกรรม 		

ที่มา: สรุปโดยผู้วิจัย

หมายเหตุ: * การศึกษาค้างนี้ ไม่ใช่นิเวศการศึกษาเพื่อประยุกต์ใช้

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ถือว่าเป็นหน่วยวัฒนธรรมย่อย หรือที่เรียกว่า "อนุวัฒนธรรม" (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2542ข) ของพื้นที่ภาคอีสาน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ต้องทำความเข้าใจภาพรวมในวัฒนธรรมหลักที่เป็นแบบแผนของกลุ่มวัฒนธรรมย่อยของพื้นที่ศึกษา การทำความเข้าใจในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานประกอบด้วยเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะทั่วไปของพื้นที่อีสาน

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (ภาคอีสาน) มีพื้นที่รวมกันราว 168,854 ตร.กม. มีประชากรทั้งหมดราว 21,916,034 คน แบ่งการปกครองออกเป็น 20 จังหวัด (ภาพ 1) และได้แบ่งการปกครองเป็นกลุ่มจังหวัด (พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ พ.ศ. 2551) ดังนี้

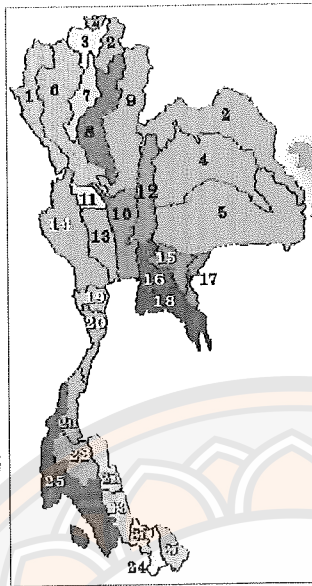
1. กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 1 ประกอบด้วย จังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดหนองบัวลำภู และจังหวัดอุดรธานี
2. กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน 2 ประกอบด้วย จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหาร และจังหวัดสกลนคร
3. กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลาง ประกอบด้วย จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ด
4. กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 1 ประกอบด้วย จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดบุรีรัมย์ และจังหวัดสุรินทร์
5. กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง 2 ประกอบด้วย จังหวัดยโสธร จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดอำนาจเจริญ และจังหวัดอุบลราชธานี

นอกจากการแบ่งพื้นที่ตามเขตการปกครองและการบริหารประเทศแล้ว พื้นที่ภาคอีสานยังแบ่งกลุ่มออกได้ตามเขตลุ่มน้ำสำคัญ 3 ลุ่มน้ำ (ฉัตร เสงวีรัมย์, 2530) คือ

1. ลุ่มน้ำโขง ได้แก่ หนองคาย สกลนคร นครพนม มุกดาหาร เลย อุดรธานี และอุบลราชธานี
2. ลุ่มน้ำชี ได้แก่ ชัยภูมิ กาฬสินธุ์ อุบลราชธานี นครราชสีมา มหาสารคาม เลย ยโสธร ขอนแก่น ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ และอุดรธานี
3. ลุ่มน้ำมูล ได้แก่ บุรีรัมย์ สุรินทร์ อุบลราชธานี นครราชสีมา มหาสารคาม ยโสธร ขอนแก่น ร้อยเอ็ด และศรีสะเกษ

แผนที่ 25 คู่มือใหญ่

1. แม่น้ำฉะวีน
2. แม่น้ำโขง
3. แม่น้ำกก
4. แม่น้ำฮั้ว
5. แม่น้ำมูล
6. แม่น้ำปิง
7. แม่น้ำวัง
8. แม่น้ำแฉม
9. แม่น้ำน่าน
10. แม่น้ำเจ้าพระยา
11. แม่น้ำสะเทกกรัง
12. แม่น้ำป่าสัก
13. แม่น้ำท่าจีน
14. แม่น้ำแม่กลอง
15. แม่น้ำปารำอินบุรี
16. แม่น้ำบางปะกง
17. โกลนทะเลสาบ
18. ซาญี่ทะเลตะวันออก
19. แม่น้ำพรหมบุรี
20. ซาญี่ทะเลประจวบคีรีขันธ์
21. ภาคใต้ฝั่งตะวันออก
22. แม่น้ำท่าปรี
23. ทะเลสาบสงขลา
24. แม่น้ำปัตตานี
25. ภาคใต้ฝั่งตะวันตก

ภาพ 1 ขอบเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน)

ที่มา: rid.go.th/main7.html

2. ประวัติศาสตร์และความสำคัญของภาคอีสาน

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่เริ่มจากวัฒนธรรมสมัยทวารวดี เนื่องจากปรากฏร่องรอยทางวัฒนธรรมทั้งที่โบราณสถาน โบราณวัตถุ และประเพณีที่สืบทอดให้เห็นในปัจจุบัน ซึ่งไม่ได้เน้นความสำคัญในกระบวนการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์โบราณคดี แต่เป็นการศึกษาเพื่อทบทวนถึงพื้นฐานของประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ภาคอีสาน เพื่อสร้างความเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของพื้นที่ศึกษา และมีเป็นพื้นฐานประโยชน์ในการศึกษาครั้งต่อไป ด้วย โดยพื้นที่ภาคอีสานในปัจจุบันเคยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมสมัยมวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ 16 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ก่อนที่จะถูกแทนที่ด้วยอิทธิพลวัฒนธรรมสมัยปกครองของอาณาจักรขอมสมัยรุ่งเรืองและจึงมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ดังนั้นพื้นที่อีสานได้ถูกปกครองด้วยอิทธิพลทางวัฒนธรรมหลายอาณาจักร เปลี่ยนผ่านตามยุคสมัยในอดีตก่อนเข้าสู่ยุครัตนโกสินทร์ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีเนื้อหาสังเขปดังนี้

2.1 วัฒนธรรมสมัยทวาราวดี

สำหรับการศึกษาทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์พื้นที่ภาคอีสานของไทย สามารถแบ่งพื้นที่ลุ่มน้ำออกได้เป็น 3 ลุ่มน้ำสำคัญ ได้แก่ บริเวณลุ่มน้ำโขง บริเวณลุ่มน้ำชี และ บริเวณลุ่มน้ำมูล ซึ่งปรากฏการกระจายตัวของเมืองโบราณในวัฒนธรรมทวาราวดีตามลุ่มน้ำต่างๆ แต่ละบริเวณลุ่มน้ำมีรูปแบบศิลปกรรมที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งการพบเมืองหลักที่มีขนาดใหญ่และพบโบราณสถาน โบราณวัตถุหนาแน่นทุกลุ่มน้ำ แสดงให้เห็นถึงการมีศูนย์กลางหลายศูนย์กลางใน สมัยทวาราวดี (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2558)

ร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญในยุคทวาราวดี ดังเห็นได้จากผังเมืองโบราณที่พบในแต่ละบริเวณลุ่มน้ำ ซึ่งลักษณะสำคัญของผังเมืองในยุคนี้ คือ การขุดคูน้ำคันดินล้อมรอบ ส่วนลักษณะการวางผังไม่สมมาตรหรือจำกัดรูปทรงที่ชัดเจน เช่น เมืองโบราณเมืองฝ้าย มีลักษณะเป็นรูปวงกลม เมืองโบราณเมืองเสมา มีลักษณะเป็นวงกลมซ้อนสองวง เมืองฟ้าแดดสงยาง มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า เป็นต้น

2.2 วัฒนธรรมขอมสมัยพระนคร

ช่วงราว พุทธศตวรรษที่ 16-18 เมื่อวัฒนธรรมทวาราวดีเสื่อมสลาย อิทธิพลของขอมได้แพร่ขยายไปทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกของไทย ศิลปกรรมขอมสมัยพระนครที่แพร่เข้ามาบริเวณลุ่มน้ำมูลมีลักษณะเป็นปราสาทหิน เช่น ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ ปราสาทหินเขาพระวิหาร จังหวัดศรีสะเกษ ปราสาทหินพิมาย และปราสาทหินพนมวัน จังหวัดนครราชสีมา นอกจากนี้แล้วยังปรากฏหลักฐานรูปแบบศิลปกรรมวัฒนธรรมขอมในดินแดนอีสานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-13 คือ พบทับหลังศิลาที่หน้าพระอุโบสถวัดสุปฏิภูมิาราม จังหวัดอุบลราชธานี ทับหลังและตัวปราสาทภูมิโพน จังหวัดสุรินทร์ ลักษณะสำคัญของสถาปัตยกรรมวัฒนธรรมขอมที่พบในภาคอีสาน คือ ธรรมศาลาหรือกู เป็นที่พักสำหรับคนเดินทาง ส่วนอโรคยาศาลาหรือโรงพยาบาล นั้นไม่พบในภาคอีสาน ลักษณะเมืองในยุคนี้มักเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีกำแพงก่อด้วยดินหรือศิลาแลง ล้อมรอบด้วยคูน้ำเป็นชั้นๆ และสร้างสระเก็บน้ำ (บาราย) เพื่ออุปโภคและบริโภค (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2530)

2.3 วัฒนธรรมสมัยกรุงศรีอยุธยาและล้านช้าง

จากหลักฐานโบราณสถานที่ปรากฏอยู่ในภาคอีสานที่มีอยู่ทั้งวัฒนธรรมทวาราวดีและสมัยลพบุรีอันเป็นศิลปะขอมนับเนื่องจากพุทธศตวรรษที่ 8-18 แล้วขาดช่วงไปไม่มีศิลปะสุโขทัยปะปนอยู่เลย จากข้อสันนิษฐานว่า พื้นที่แถบภาคอีสานมีความรุ่งเรืองอยู่แล้วจนไม่ต้องรับวัฒนธรรมจากสุโขทัยรวมทั้งอาณาจักรสุโขทัยซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของขอมไม่อาจแผ่ขยายมายังพื้นที่อิทธิพลของขอมได้ (วิดิ เสงวีรัมย์, 2530) จากการที่อาณาจักรขอมเสื่อมอำนาจลงช่วงปลาย

พุทธศตวรรษที่ 18 มีการรวมหลายเมืองพัฒนาเกิดเป็นอาณาจักร เช่น อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรล้านช้าง รวมทั้งอาณาจักรอยุธยา แม้อยุธยาจะรุ่งเรืองแต่ก็ไม่ได้มีการรุกรานอาณาจักรล้านช้าง (ไพฑูริย์, 2554) ในสมัยเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเมื่ออิทธิพลการปกครองเหนือดินแดนสุวรรณภูมิ พื้นที่แถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการปกครองแต่เดิมจะแบ่งดินแดนอาณาจักรออกเป็นหัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก และหัวเมืองประเทศราช นครราชสีมาในฐานะเป็นหัวเมืองชั้นในมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ (พ.ศ.2199-2231) โดยมีเมืองเวียงจันทน์และจำปาศักดิ์เป็นเมืองประเทศราช เมืองที่อยู่ระหว่างหัวเมืองชั้นในและเมืองประเทศราชมีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นนอก แต่หัวเมืองชั้นนอกในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือสมัยนั้นมีลักษณะต่างจากทั่วๆ ไป คือ การปกครองหัวเมืองชั้นนอกในเขตอีสานนั้นจะปกครองผ่านตระกูลต่างๆ ของขุนนางลาวซึ่งสืบต่ออำนาจตามสายเครือญาติเป็นสำคัญ (ธิตี เสงวีรัมย์, 2530) ช่วงปลายสมัยอยุธยาถึงสยามธนบุรีและกรุงเทพฯ อาณาจักรล้านช้างเริ่มเกิดความแตกแยก และแบ่งเป็นสามฝ่าย คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์

2.4 วัฒนธรรมธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์

ภาคอีสานมีความสำคัญในฐานะเป็นพื้นที่เข้าครอบครองของอาณาจักรต่างๆ ในอดีตเรื่อยมา โดยอาณาจักรล้านช้างประกอบด้วย เวียงจันทน์ หลวงพระบาง และจำปาศักดิ์ ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของสยามธนบุรีและกรุงเทพฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2322-2370 ซึ่งในช่วงปลายสมัยอยุธยาจนต้นรัตนโกสินทร์ อาณาจักรล้านช้างเกิดความแตกแยกและอ่อนอิทธิพล รวมทั้งการขยายอิทธิพลของสยามในเวลานั้นทำให้เกิดการแบ่งเขตแดนการปกครองใหม่ พื้นที่ภาคอีสานจึงตกอยู่ในฐานะหัวเมืองส่วยของสยาม ภายใต้การกำกับดูแลของหัวเมืองเอก คือ นครราชสีมา

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-4 ราชสยามได้มีความพยายามด้านอิทธิพลฝรั่งเศส และชาติตะวันตกที่แผ่อิทธิพลเพื่อเข้าครอบครองพื้นที่แถบอินโดจีน โดยการสร้างความเจริญให้แก่วัฒนกลุ่มชาติจักรวรรดินิยมเหล่านั้น การปรับปรุงการปกครองถือเป็นหนึ่งในนโยบายนั้น ซึ่งเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ราว พ.ศ. 2440 สยามขณะนั้นได้ยกเลิกการปกครองแบบโบราณซึ่งเคยใช้มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งได้ยกเลิกการให้ส่งเครื่องราชบรรณาการให้แก่เมืองหลวง และแบ่งเขตการปกครองหัวเมืองลาวออกเป็น 4 กองใหญ่ๆ รวมเอาหัวเมืองชั้นนอก โท ตริ จัตวา หลายๆ เมือง มารวมเป็น 1 กอง แต่ละกองมีข้าหลวงเทศาภิบาลต่างพระองค์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ใน พ.ศ. 2442 ทรงให้มีการยกเลิกการเรียกว่า ลาว สำหรับคนในภูมิภาคอีสาน โดยตั้งปรากฏความตอนหนึ่ง (สารตราสั่งของกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์) ว่า "แต่นี้สืบไปให้เจ้าหน้าที่แต่ละแผนก ทุกหัวเมืองใหญ่น้อยในมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อจะมีการสำรวจสำมะโนครัว หรือหากมีราษฎรมาติดต่อที่จะใช้

แบบพิมพ์ทางราชการ ให้ปฏิบัติใหม่โดยการกรอกในช่องสัญชาตินั้นว่า ชาตินี้ไทยบังคับสยาม ทั้งสิ้น ห้ามมิให้ลงหรือเขียนในช่องสัญชาติว่า ชาตินี้ลาว ชาตินี้เขมร ส่วย ผู้ไทย ฯลฯ ดังที่เคยปฏิบัติมาก่อน เป็นอันขาด..." (บำเพ็ญ ณ อุบล, และคณิศร์ จันทบุตร, 2535)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการรวมชาติพันธุ์ที่เคยอยู่อาศัยเป็นเอกเทศเข้ามา รวมกันเป็นชนชาติเดียวกัน รู้สึกถึงการมีศูนย์กลางเดียวกัน ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาทำให้พื้นที่ภาคอีสานมีความผสมผสานอย่างชัดเจนมากขึ้น ระหว่างวัฒนธรรมราชรัฐที่หลากหลายและการรับเอา วัฒนธรรมหลวง จากช่วงวัฒนธรรมธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน

3. กลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน

จากข้อมูลการศึกษาเพื่อจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาภาคอีสานในประเทศไทย (2558-2560) (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2558) พบว่า มีกลุ่มชาติพันธุ์ ตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในจังหวัดต่างๆของประเทศไทย จำนวน 67 จังหวัด 56 กลุ่ม มีประชากร รวมกันราว 6,100,000 คน คิดสัดส่วนเป็นร้อยละ 9.68 ของประชากรทั้งประเทศ (ภาคผนวก2) จำแนกพื้นที่ตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานได้ 4 ลักษณะ คือ

3.1 กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง หรือ "ชนชาวเขา" จำนวน 13 กลุ่ม ได้แก่ กะเหรี่ยง ม้ง (แม้ว) เย้า (เมี่ยน) ลีซู (ลีซอ) ล่าหู่ (มูเซอ) อาข่า (อีเกอ) ลีวะ ถิ่น ขมุ จีนฮ่อ ตองซู่ คะฉิ่น และปะหล่อง (ดะลาอั้ง) มีประชากรรวมราว 1,125,525 คน คิดเป็นร้อยละ 18.4 ของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้ง 56 กลุ่ม

3.2 กลุ่มชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบ จำนวน 38 กลุ่ม ได้แก่ มอญ ไทยลื้อ ไทยทรงดำ ไทยใหญ่ ไทยเขิน ไทยยอง ไทยญ่า ไทยยวน ภูไท ลาวครั่ง ลาวแง้ว ลาวกา ลาวดี ลาวเวียง แสก เซเร ปรัง บรู(ไซ) ไชง ไช ทะวัง อิมปี ก่อง กุลา ซอ-โอจ (ซอจั้ง) กูย(ส่วย) ญ้อกรู (ชาวนน) ญ้อ ไย๋ เขมรถิ่นไทย เวียดนาม (ญวน) ญ้อ หมี่ซอ (ปี่ซอ) ของ กระซอง มลายู กะเลิง และลาวไซง (ไทยดำ) มีประชากรรวมราว 4,968,750 คน คิดเป็นร้อยละ 81.37 ของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้ง 56 กลุ่ม

3.3 กลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในทะเล หรือ "ชาวเล" จำนวน 3 กลุ่ม ได้แก่ มอแกน มอแกน และอูรักละไว้ย มีประชากรรวมราว 12,000 คน คิดเป็นร้อยละ 0.19 ของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้ง 56 กลุ่ม

3.4 กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในป่า จำนวน 2 กลุ่ม ได้แก่ มลาบรี (ตองเหลือง) และชาไก (มันนิ) มีประชากรรวม 382 คน คิดเป็นร้อยละ 0.01 ของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้ง 56 กลุ่ม

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น สามารถจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสานได้จำนวน 12 กลุ่ม ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ทั่วพื้นที่ภาคอีสาน มีประชากรรวมราว 2,641,800 คน สรุปได้ดังตาราง 2

ตาราง 2 จำนวน และพื้นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย ของกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน

กลุ่มชาติพันธุ์	จำนวน (คน*)	พื้นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย
1. ภูไท	470,000	กาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนม มุกดาหาร
2. แสก	3,800	นครพนม
3. บุร (ไซ)	500	อุบลราชธานี มุกดาหาร
4. ไช้ทะวืง	1,500	สกลนคร
5. กูย (ส่วย)	400,000	บุรีรัมย์ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ มหาสารคาม นครราชสีมา (สุพรรณบุรี)
6. ฉัสกูร (ชาวบน)	6,000	นครราชสีมา ชัยภูมิ (เพชรบูรณ์)
7. ญ้อ (ไซ)	70,000	หนองคาย สกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์ (สระแก้ว)
8. ไย้ย	50,000	หนองคาย สระแก้ว
9. เขมรถิ่นไทย	1,400,000	สุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ นครราชสีมา อุบลราชธานี มหาสารคาม ร้อยเอ็ด (สระแก้ว ปราจีนบุรี จันทบุรี ฉะเชิงเทรา)
10. เวียดนาม (ญวน)	20,000	นครพนม สกลนคร มุกดาหาร หนองคาย อุบลราชธานี เลย อุดรธานี (จันทบุรี สระแก้ว กรุงเทพฯ)
11. ญอ	15,000	บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ
12. กะเลิง	70,000	หนองคาย สกลนคร นครพนม มุกดาหาร กาฬสินธุ์
รวม	2,641,800	

หมายเหตุ: * จำนวนโดยประมาณ

ที่มา: เรียบเรียงจาก แผนแม่บทการพัฒนาชนกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย (พ.ศ.2558-2560), กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยผู้วิจัย

4. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภาคอีสาน

การทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภาคอีสาน เป็นการศึกษาเพื่อให้เข้าใจพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่ภาคอีสาน ซึ่งเป็นพื้นที่ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย และมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานควบคู่มาประเทศไทย โดยการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภาคอีสาน มีรายละเอียดดังนี้

4.1 อิทธิพลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมอีสาน

อิทธิพลซึ่งเป็นปัจจัยหรือองค์ประกอบที่ทำให้เกิดลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่ภาคอีสาน สามารถแบ่งเป็น 4 อิทธิพล คือ

4.1.1 อิทธิพลทางสภาพสังคมวัฒนธรรม

สังคมอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรม ที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากประเพณีหรือพิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นการสร้าง ความสมดุลทางธรรมชาติ (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2538) โดยพื้นฐานของผู้คนที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานมีความเชื่อในเรื่องของความเป็นญาติ (บรรพบุรุษ) ผี และขวัญ ซึ่งเป็นคติความเชื่อแบบองค์รวม (ระวีวรรณ โอฟารัตน์มณี, 2556) ปลุกฝังสืบทอดต่อกันมา ส่วนจารีตประเพณี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับคนอีสานตั้งแต่เกิดจนตาย คือ ฮีตสิบสอง ที่ถือปฏิบัติในรอบแต่ละเดือน (ธิตี เสงวีรัมย์, 2530)

4.1.2 อิทธิพลจากอารยธรรม

ภาคอีสานเป็นแหล่งอารยธรรมมาตั้งแต่อดีต โดยมีอารยธรรมที่สำคัญ เช่น อารยธรรมขอม อารยธรรมทวารวดี อารยธรรมล้านช้าง อารยธรรมพื้นเมือง และอารยธรรมล้านนา ซึ่งเป็นผลให้เกิดรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมอีสานในลักษณะต่างๆ ตามอิทธิพลที่ได้รับแตกต่างกันออกไป สถาปัตยกรรมอีสานสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ แบบประเพณีรากวัฒนธรรมอินเดีย และแบบประเพณีพื้นเมืองเดิม (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2530) ดังนี้

- 1) แบบประเพณีรากวัฒนธรรมอินเดีย ได้แก่ งานสถาปัตยกรรมแบบอารยธรรมขอม แบบอารยธรรมชางทวารวดี และแบบชางไทยอีสาน
- 2) แบบประเพณีพื้นเมืองเดิม ได้แก่ งานสถาปัตยกรรมประเภทเรือนอยู่อาศัยและเรือนร้านค้า และสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาต่างๆ

4.1.3 อิทธิพลทางสภาพแวดล้อม

ภาคอีสานมีสภาวะอากาศแบบสวันนา (Tropical Savanna Climate) ตามการจำแนกเขตภูมิอากาศแบบ Koppen ซึ่งจะมีอากาศร้อนอุณหภูมิสูงตลอดปี โดยมีฤดูฝน สลับกับฤดูแล้งอย่างเด่นชัด โดยฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม และฤดูแล้งเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนเมษายน ภาคอีสานจึงมีภูมิอากาศที่ร้อนจัด อบอุ่น ลักษณะ

ภูมิอากาศแบบร้อนชื้นสลับร้อนแห้งแล้งหรือฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู ลักษณะสถาปัตยกรรมในภาคอีสานจึงค่อนข้างโปร่ง โล่ง และยื่นชายคาเพื่อป้องกันแดดและระบายอากาศร้อน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ก)

4.1.4 อิทธิพลทางเทคโนโลยีการก่อสร้าง วัสดุ และทรัพยากรธรรมชาติ

โดยพื้นฐานทางเทคโนโลยีการก่อสร้าง และวัสดุในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นการใช้เทคโนโลยีอย่างง่ายที่สร้างสรรค์จากความชำนาญและประสบการณ์ ถ่ายทอดเป็นภูมิปัญญาเฉพาะตน (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2553ข) วัสดุที่เลือกใช้เป็นวัสดุที่หาได้จากท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ ใบไม้ หญ้าคา ใบตองชาติ เป็นต้น อิทธิพลทางเทคโนโลยีการก่อสร้าง วัสดุ และทรัพยากรธรรมชาติ ดังกล่าว ทำให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานมีเอกลักษณ์ทั้งในแง่ของขนาด โครงสร้างที่กระทัดรัด สัดส่วนที่เป็นไปตามความถี่ของการใช้วัสดุ (กิตติปกรณ์ อัมเถื่อน, 2551)

4.2 ประเภทและลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน

ก่อนการขยายความและเจาะลึกในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ การศึกษาครั้งนี้จำเป็นต้องทำการศึกษาเพื่อเข้าใจในลักษณะและรูปแบบทั่วไปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภาคอีสาน โดยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานนั้นแบ่งได้สองประเภทใหญ่ คือ แบบประเพณีนิยมจากวัฒนธรรมอินเดีย และแบบประเพณีพื้นบ้าน ดังนี้

4.2.1 แบบประเพณีจากวัฒนธรรมอินเดีย

เป็นงานสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมประเพณีที่ถ่ายทอดจากอารยธรรมอินโดจีน และที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในระหว่างราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 ก่อนการเข้ามาของเทคนิควิทยาจากโลกตะวันตก โดยมีสามสายสกุลช่าง (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2530) ได้แก่

1) สกุลช่างแบบอารยธรรมเขมร

เป็นงานสถาปัตยกรรมในวัฒนธรรมฮินดูพุทธศาสนา ที่ปรากฏในรูปแบบของปราสาทหิน ที่ใช้วัสดุอิฐ หินอละศิลาแลงเป็นวัสดุหลัก โดยส่วนใหญ่พบได้มาในแถบพื้นที่อีสานใต้ เช่น ปราสาททภูมิโพน จ.สุรินทร์ ปราสาทเมืองต่ำ จ.บุรีรัมย์ ปราสาทหินพิมาย จ.นครราชสีมา

2) สกุลช่างแบบอารยธรรมทวารวดี

เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมตามคติพุทธศาสนาหินยานในแถบลุ่มแม่น้ำชี งานสถาปัตยกรรมจะเป็นโบสถ์ และโบสถ์ที่เป็นรูปอาคาร เช่น เมืองฟ้าแดดสงยาง จ.กาฬสินธุ์ บ้านตาดทอง จ.ยโสธร เป็นต้น

3) สกูลช่างแบบไทยอีสาน

เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่พัฒนาหลังพุทธศตวรรษที่ 18 หลังจากยุควัฒนธรรมเขมรเสื่อมลง และพัฒนามาเป็นรูปแบบหัวเมืองลุ่มน้ำเจ้าพระยาและสัมพันธ์กับศูนย์กลางอำนาจทางล้านช้าง งานสถาปัตยกรรมจึงรับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอยุธยาและล้านช้าง ตัวอย่างเช่น โบสถ์วัดบึง จ.นครราชสีมา หอไตรวัดทุ่งศรีเมือง จ.อุบลราชธานี พระธาตุศรีสองรัก จ.เลย เป็นต้น

ทั้งนี้งานสถาปัตยกรรมทั้งสามสกุลช่างในแบบประเพณีรากวัฒนธรรมอินเดีย จะปรากฏในรูปแบบของอาคารที่เกี่ยวข้องกับคติทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ซึ่งเป็นลักษณะงานสถาปัตยกรรมศักดิ์สิทธิ์ หรือที่เรียกว่าแบบ "วัฒนธรรมหลวง" (วิโรฒ ศรีสุโร, 2543)

4.2.2 แบบประเพณีพื้นเมือง

งานสถาปัตยกรรมพื้นเมืองอีสานขึ้นอยู่กับลักษณะสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรมและการเมืองการปกครอง จะปรากฏอยู่ 3 ประเภท คือ

1) เรือนพักอาศัย

โดยทั่วไปจะแบ่งตามประเภทตามอายุการใช้งานชั่วคราว กึ่งถาวร และถาวร ซึ่งแต่ละประเภทจะมีการใช้วัสดุที่บ่งบอกถึงอายุการใช้งาน แบ่งได้ 3 ประเภท (ธิตี เสงฆ์ศรี, และคณะ, 2535) คือ

1.1) เรือนพักอาศัยชั่วคราว จะใช้งานเฉพาะฤดูกาล เช่น เกียงนาที่ใช้วัสดุอย่างง่าย ยกพื้นสูง โครงไม้ไผ่ หลังคามุงหญ้า พื้นไม้ไผ่สับฟาก ฝาเปิดโล่งหรือใช้ฝาใบตองขาด สามารถรื้อซ่อมแซมสร้างใหม่ได้ง่าย

1.2) เรือนพักอาศัยกึ่งถาวร เป็นเรือนหลังเล็กๆ ในภาษาถิ่นเรียกว่า "เฮือนเหี่ยว" มีลักษณะไม่แข็งแรงมากนัก อาจเป็นแบบเรือนเครื่องผูกหรือแบบเรือนเครื่องสับก็ได้ เรือนประเภทนี้จะไม่ค่อยมีพิธีกรรมในการสร้างหรือการเข้าอยู่อาศัย เป็นลักษณะการแยกตัวออกไปจากเรือนใหญ่เป็นการชั่วคราวในกรณีที่มีการแต่งงานหรือออกเรือน ซึ่งเรือนเหี่ยวสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ตูบเต่าเล้า เป็นการสร้างที่อิงไปกับเล้าข้าว (ยุ้งข้าว) ส่วนต่อเติมเพิ่มมานี้เรียกว่า ตูบ โดยต่อหลังคาออกมาจากเล้าข้าวโดยอิงองศาเท่าเดิมหรือน้อยกว่าก็ได้ เรียกว่า "เทิบ"

ภาพ 2 ตูบต่อเหล่า

ที่มา: <https://museum.msu.ac.th>

1.2.1) เรือนเหย้าตั้งตอดิน เป็นเรือนพักอาศัยที่แยกจากรือนใหญ่ มีเสาดั้งที่จะฝังถึงดินและใช้ไม้ท่อนเดียวสูงขึ้นไปรับอกไก่ ขนาดไม่ใหญ่มาก (3.50x3.50 ม.) นิยมทำแค่ 2 ช่วงเสา ใช้วิธีสร้างแบบเรือนเครื่องผูก

1.2.2) เรือนเหย้าตั้งตั้งคาน เป็นเรือนมีลักษณะมีชานอยู่ด้านหน้า มีระบบโครงสร้างเหมือนเรือนถาวรแต่ใช้วัสดุชั่วคราวเป็นส่วนมาก เสาดั้งตรงกลางจะตั้งอยู่บนคานจึงเรียก ตั้งตั้งคานหรือตั้งตั้งชื่อ โดยทั่วไปองค์ประกอบของการใช้เรือนเหย้าจะมีเพียงสองส่วน คือ ส่วนห้องนอนและห้องเอนกประสงค์ ไม่มีห้องครัวต้องอาศัยเรือนใหญ่ และไม่เป็นการอยู่อาศัยเกิน 2-3 ปี

1.2.3) เรือนพักอาศัยถาวร มีความแตกต่างในการเลือกใช้วัสดุที่คงทน รูปแบบการก่อสร้างที่มั่นคง ประโยชน์การใช้สอยและความประณีตทางฝีมือช่าง และมักมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการก่อสร้างและการเข้าอยู่อาศัย จำแนกได้ 3 ประเภท คือ

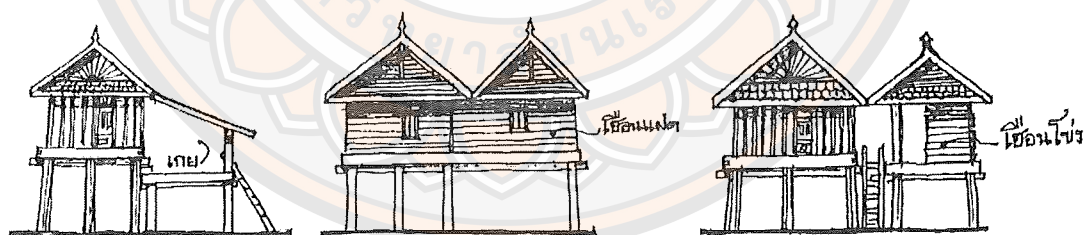
1.2.4) เรือนเกย เป็นเรือนที่ต่อเติมหลังคายื่นออกมาเป็นชานเรือนประเภทนี้นิยมทำ 3 ช่วงเสา เรียกเฮื่อนใหญ่ ใช้เป็นเรือนนอน มีห้องเปิงเป็นที่นอนของลูกชาย ฝาบ่านทำหิ้งตั้งเคารพบูชา และส่วนห้องส่วมเป็นห้องของลูกสาว เฮื่อนใหญ่มักทำจั่วสูงมุงด้วยแป้นไม้หรือขอดิน ส่วนเกยหรือชาน จะมีระดับต่ำกว่าเฮื่อนใหญ่ ส่วนที่ต่อจันทันยาวออกมาคลุม

ชานเรียก เรือนทึบ ใช้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ เช่น รับแขก นั่งเล่นรับประทานอาหาร ส่วนชานแดดระดับจะต่ำกว่าเกินลงมา ส่วนเอนไฟ (เรือนครัว) ส่วนมากจะเป็นเรือนสองเสา โลงถึงกัน ฝานิยมใช้แป้นไม้หรือฝาขัดตะ หลังคามุงด้วยแป้นเกล็ด จั่วทำเป็นระแนงเพื่อประโยชน์ในการระบายอากาศ ส่วนสุดท้ายเป็นส่างแอ่งน้ำ เป็นเพิงมีกะบังหน้ามุงแป้น มีไว้วางหม้อน้ำเพื่อใช้บริโภค (ดูภาพ 3)

1.2.5) เรือนแฝด มีลักษณะคล้ายกับเรือนเกย แต่จะมีเรือนสองเรือนมีจั่วแฝดชิดติดกัน ใช้เสาร่วมกันโดยคานของเรือนแฝดจะมาฝากกับเสาของเรือนใหญ่ เรือนแฝดจะมีเกยหรือไม่ก็ได้

1.2.6) เรือนโข่ง มีลักษณะคล้ายกับเรือนแฝด แต่ต่างกันที่มีโครงสร้างแยกจากกันจากเรือนใหญ่

นอกจากนี้แล้ว ทรงยศ วีระทวีมาศ และคณะ (2548) ได้ระบุถึงรูปแบบเรือนพื้นถิ่นไท-ลาว. นภาคอีสานว่า ในแถบลุ่มน้ำชี แอ่งสกลนครและอีสานเหนือ ซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับเรือนแบบประเพณีพื้นเมืองข้างต้น คือ เรือนจั่วแฝดหรือเรือนจั่วคู่ เรือนจั่วเดี่ยวหรือเรือนเกย รวมทั้งเรือนชั่วคราวซึ่งมี 3 ลักษณะ ได้แก่ เรือนชั่วคราวทั่วไป เรือนเหย้า และเรือนกระต๊อบหรือตูบ (ทรงยศ วีระทวีมาศ และคณะ, 2548) นอกจากนี้เรือนประเภทต่างๆ เล้าข้าวหรือยุ้งข้าว ยังถือเป็นสถาปัตยกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวอีสานที่ส่วนใหญ่ตั้งห่างจากตัวเรือนใหญ่ มีลักษณะพิเศษที่มีการเอาโครงสร้างมาอยู่ภายนอก เพื่อใช้ในการเก็บผลผลิต

ภาพ 3 ลักษณะเรือนอีสานประเภทพักอาศัยถาวรประเภทต่างๆ

ที่มา: วิจิต คณัญญุครอง, และไพโรจน์ เพชรสังหาร, 2530

2) เรือนร้านค้า

โดยทั่วไปเรือนร้านค้าเป็นเรือนแบบกึ่งร้านค้ากึ่งอาศัย ส่วนมากพบตามชุมชนแบบเมือง ตั้งแต่ระดับอำเภอจนถึงจังหวัด ซึ่งลักษณะอาคารจะเป็นทรงตึก ได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจทั้งการค้าและการคมนาคม อนุวิทย์ เจริญศุภกุล (2530) ระบุว่าเรือนร้านค้าจะมีสองประเภทตามระดับชุมชน คือ เรือนร้านค้าในอำเภอ เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวพื้นชั้นล่างติดดิน หลังคามุงสังกะสี ด้านหน้าร้านเป็นประตูผนังบานพับเต็มหน้าถึง อีกประเภทหนึ่งจะเป็นเรือนแถวไม้สองชั้นในตลาดตัวจังหวัด ชั้นบนมีระเบียงยื่นบังแดดฝนให้กับชั้นล่าง ราวระเบียงตีไม้เป็นลวดลายหลายแบบ นอกจากเรือนร้านค้าชั้นเดียวและสองชั้นแล้ว พื้นที่ภาคอีสานยังมีเรือนร้านค้าทรงตึก โครงสร้างไม้ ก่ออิฐถือปูน ที่ได้รับอิทธิพลช่วงสงครามอินโดจีน มีลักษณะเด่น คือ ชุ่มหน้าต่างวงกลมและงานปูนปั้นมีมือสกุลช่างฉวน (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2530)

3) อาคารเกี่ยวกับศาสนา

อาคารศาสนาที่เป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นเมือง ที่แบ่งออกเป็นสกุลช่าง เช่น สิมอีสานพื้นบ้านบริสุทธิ โดยใช้ช่างไทย-อีสาน สิมพื้นบ้านประยุกต์ ทั้งช่างไทย-อีสาน และช่างฉวน สิมพื้นบ้านผสมเมืองหลวง เป็นงานรุ่นหลังๆ ที่ช่างพื้นบ้านอีสานหันมาใช้รูปแบบของเมืองหลวง หรือที่เรียกว่า สิมลูกผสม และสิมที่ลอกเลียนแบบเมืองหลวง โดยใช้รูปแบบ ลวดลายแบบส่วนกลางของเมืองหลวงทั้งสิ้น (วิโรฒ ศรีสุโร, 2541) นอกจากสิมแล้วยังพบว่ามีอาคารที่เกี่ยวข้องกับศาสนาที่เป็นแบบประเพณีพื้นเมืองของอีสานอีกหลายประเภท เช่น กุฏิ พระธาตุ วิหาร หอแจก (ศาลาการเปรียญ) หอไตร และหอโปง (หอระฆัง) ฯลฯ

5. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

สำหรับเนื้อหาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานใต้นั้นได้ทำการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งประเด็นด้านพื้นที่อีสานใต้ กลุ่มชาติพันธุ์ สภาพสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในภาพรวมของบริบทพื้นที่ศึกษา และช่วยในการกำหนดกรณีศึกษาได้ในต่อไป โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1 บริบทพื้นที่อีสานใต้

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับบริบทพื้นที่อีสานใต้ พบว่า อีสานใต้นั้นมีนัยยะหรือความหมาย 3 ประการ คือ

5.1.1 นัยยะเชิงพื้นที่ หมายถึง พื้นที่ทางตอนใต้ของภาคมีขอบเขตพื้นที่ระหว่างลุ่มแม่น้ำมูลจรดเทือกเขาพนมดงรักติดกับประเทศกัมพูชา ตั้งแต่จังหวัดนครราชสีมาจนถึงปากแม่น้ำมูลจังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วยกลุ่มจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี

5.1.2 นัยยะเชิงวัฒนธรรม หมายถึง กลุ่มวัฒนธรรมขอม ที่มีประวัติศาสตร์สืบเนื่องจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน เมื่อก้าวถึงอารยธรรมขอมมักจะนับรวมจังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดยโสธร รวมเข้าเป็นกลุ่มอีสานใต้ด้วย (สมมาตร ผลเกิด, ม.ป.ป.)

5.1.3 นัยยะเชิงชาติพันธุ์ หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษากลุ่มภาษามอญ-เขมร ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-เขมร เป็นประชากรส่วนใหญ่อาศัยในจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ

จากข้อมูลกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคอีสาน (หัวข้อ 3 หน้า 51) พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ใน 3 จังหวัด คือ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดบุรีรัมย์ ดังนั้น การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นครั้งนี้จึงศึกษาข้อมูลในสามพื้นที่นี้

โดยสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ ในการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อีสานใต้ ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นที่ตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนของชาวเขมรมากที่สุด มีลักษณะดังนี้

1. จังหวัดบุรีรัมย์

ภูมิประเทศของจังหวัดบุรีรัมย์มีลักษณะเป็นที่สูงและภูเขาทางตอนใต้ ตอนกลางของจังหวัดเป็นพื้นที่ลูกคลื่นลอนตื้น และที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล ส่วนสภาพภูมิอากาศของจังหวัดบุรีรัมย์จะมีลักษณะแปรปรวนกว่าพื้นที่อื่นๆ เนื่องจากจังหวัดบุรีรัมย์เป็นเขตเงาฝน หรือเขตอับลม (Leeward Side) เพราะมีเทือกเขาพนมดงรักกั้นทำให้มีความชื้นน้อย และระยะห่างจากทะเลอ่าวไทย 350 กิโลเมตร ทำให้ความชื้นสัมพัทธ์ต่ำ อุณหภูมิฤดูหนาวต่ำ อุณหภูมิฤดูร้อนสูง แตกต่างกันชัดเจน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ก)

2. จังหวัดสุรินทร์

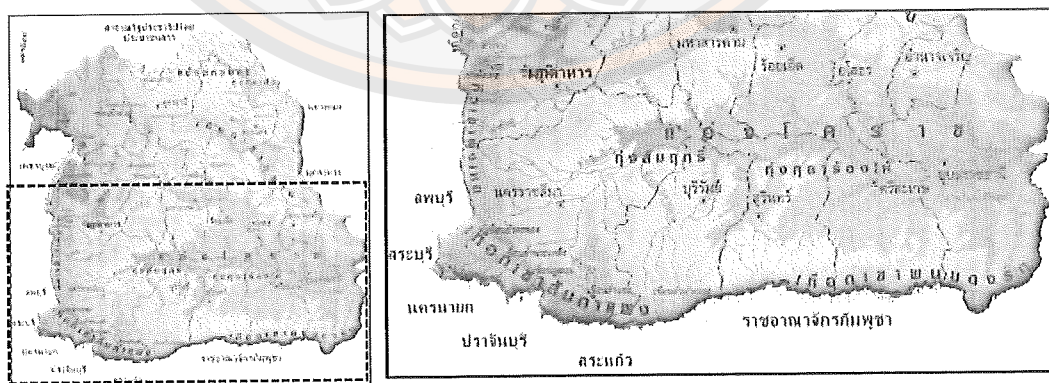
พื้นที่จังหวัดสุรินทร์เป็นที่ราบสูง ทางตอนใต้มีภูเขาสลับซับซ้อนหลายลูกมีป่าทึบสลับป่าเบญจพรรณ ถัดจากภูเขาลาดมาทางตอนกลางและทางทิศเหนือเป็นที่ราบลูกคลื่น ตอนกลางของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่ม บางส่วนเป็นดอนสลับลอนลาด ตอนเหนือของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่มน้ำมูลและทุ่งกุลาร้องไห้ สภาพภูมิอากาศจังหวัดสุรินทร์อยู่ในเขตสภาพอากาศร้อน มีปริมาณน้ำฝนน้อยเพราะมีเทือกเขาพนมดงรักกั้นเป็นเขตเงาฝน (Rain Shadow) น้ำฝนส่วนใหญ่ได้จากลมมรสุมจากทะเลจีนใต้ ฤดูหนาวจะได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้มีอุณหภูมิแตกต่างกันระหว่างฤดูร้อนและฤดูหนาว (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ข)

3. จังหวัดศรีสะเกษ

พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดศรีสะเกษเป็นที่ราบสูงสลับทุ่งนา ทางตอนใต้มีภูเขาและป่าไม้อยู่ (เขาพนมดงรัก) และพื้นที่จะค่อยๆ ลาดลงสู่ทิศเหนือและทิศตะวันตก ซึ่งเต็มไปด้วย

ห้วย คลอง หนอง บึง ต่างๆ ตลอดระยะทางที่ลำน้ำมูลและลำน้ำชีไหลผ่าน สภาพดินร้อยละ 60 เป็นลักษณะดินร่วนปนทรายที่มีการระบายน้ำดีแต่มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ มีเพียงร้อยละ 4.5 ของพื้นที่เท่านั้นที่มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลางถึงค่อนข้างสูง ส่วนที่เหลืออีกประมาณร้อยละ 35.5 เป็นดินภูเขาและเทือกเขา ซึ่งสามารถทำการเกษตรได้บางส่วน มียอดเขาสูงสุดคือ ยอดเขาพนมตาเมื่อน ในเขตอำเภอขุนหาญ สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 673 เมตร และมีแนวชายแดนติดกับประเทศกัมพูชาประมาณ 127 กม. (อ.กันทรลักษ์ 76 กม. อ.ขุนหาญ 18 กม. และอ.ภูสิงห์ 33 กม.) (สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง 2, 2556) ส่วนสภาพภูมิอากาศของจังหวัดศรีสะเกษจะมีปริมาณน้ำฝนน้อยเนื่องจากเป็นเขตเงาฝน (Rain Shadow) เพราะเทือกเขาพนมดงรักกั้นทำให้จังหวัดศรีสะเกษมีอุณหภูมิแตกต่างกันระหว่างฤดูร้อนและฤดูหนาวเช่นเดียวกับจังหวัดสุรินทร์

จากข้อมูลด้านสภาพทางภูมิศาสตร์และสภาพภูมิอากาศของพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นแหล่งของถิ่นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในเขตภาคอีสานตอนใต้ของประเทศไทยนั้น สรุปได้ว่า พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตที่ราบสูงในแอ่งโคราช มีเทือกเขาสูงทางทิศใต้คือเทือกเขาพนมดงรักและบางส่วนของเทือกเขาสันกำแพง ตอนกลางเป็นที่ราบสลับลอนลาดแบบลูกคลื่น และตอนเหนือเป็นที่ราบลุ่มน้ำ ความลาดเอียงไปยังทิศเหนือและทิศตะวันออก ทำให้พื้นที่บริเวณอีสานใต้นั้นมีลำห้วย หนอง คลองและบึงอยู่มากมาย สภาพอากาศมีสภาวะอากาศแบบสวันนา (Tropical Savanna Climate) ซึ่งจะมีอากาศร้อนอุณหภูมิสูงตลอดปี โดยมีฤดูฝนสลับกับฤดูแล้ง โดยฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม และฤดูแล้งเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนเมษายน (ดูภาพ 4)

ภาพ 4 ลักษณะภูมิประเทศภาคอีสาน และพื้นที่อีสานใต้

5.2 สภาพสังคมวัฒนธรรมอีสานใต้

ตามประวัติศาสตร์อีสานใต้เคยเป็นดินแดนที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนตั้งแต่สมัยโบราณ ตั้งแต่สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 (พ.ศ. 1656) อิทธิพลการเมืองการปกครองของขอมได้แผ่ขยายไปกว้างขวางตลอดถึงลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จนสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724) ยังมีอิทธิพลของขอมในแถบนครราชสีมาและปราจีนบุรีอยู่ จากหลักฐานดังกล่าวเป็นสิ่งช่วยยืนยันได้ว่ากลุ่มคนที่พูดภาษาเขมร และรับวัฒนธรรมสืบทอดต่อกันมาเรื่อยจนปัจจุบันในพื้นที่แถบอีสานใต้ (ลัทธิ อริยะะกูกันต์, ม.ป.ป.) เมื่ออารยธรรมขอมได้ล่มสลาย จึงมีการเข้ามาแทนที่กลุ่มคนสายวัฒนธรรมไท-ลาว (ล้านช้าง) ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งรัตนโกสินทร์เรื่อยมา

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่อีสานใต้นั้นปรากฏเป็นชุมชนขนาดเล็กตั้งแต่อดีตจนขยายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ในปัจจุบัน โดยมักตั้งบ้านเรือนตามสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมที่ดินกว้างและอุดมสมบูรณ์ มีการติดต่อกับชุมชนอื่นได้สะดวก เช่น บริเวณที่ราบริมหนองบึงใหญ่หรือที่ราบลุ่มแม่น้ำ (สุทัศน์ กองทรัพย์, 2555) เหมาะแก่การเพาะปลูก ทำให้อาชีพของผู้คนท้องถิ่นในอีสานใต้นิยมปลูกข้าว และทำสวน ส่วนทางใต้ติดกับเทือกเขาพนมดงรักนิยมทำไร่ นอกจากการทำเกษตรแล้วยังนิยมปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ทำให้อีสานใต้มีเอกลักษณ์การทอผ้าที่โดดเด่นถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะผ้าไหมที่เป็นสินค้าสำคัญของจังหวัดในแถบอีสานใต้

5.3 ลักษณะทางกลุ่มชาติพันธุ์ในอีสานใต้

กลุ่มชาติพันธุ์หลักของภาคอีสานเป็นกลุ่มชาติพันธุ์สายไท-ลาว หรือ ไทยอีสาน เป็นส่วนใหญ่อาศัยตั้งถิ่นฐานอยู่ทั่วภูมิภาค พื้นที่อีสานใต้จะมีกลุ่มชาติพันธุ์รอง คือกลุ่มชาติพันธุ์เขมร กูย(ส่วย) และเงอ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์บูร (ไซ) ญี่ฮุกร (ชาวนบ) แต่มีจำนวนน้อยเป็นที่น่าสังเกต คือ จากข้อมูลจำนวนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ ในหัวข้อ 3 จะพบว่าพื้นที่อีสานใต้จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีสัดส่วนจำนวนประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์รอง (ไม่นับรวมกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว) มากที่สุดในภาคอีสาน โดยมีประชากรกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมรรวมกันประมาณ 1,956,500 จากทั้งหมด 2,641,8800 คน หรือคิดเป็นกว่าร้อยละ 74 ของกลุ่มชาติพันธุ์รองทั้งหมดในภาคอีสาน สรุปได้ดังในตาราง 3

ตาราง 3 สัดส่วน จำนวน ประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เป้าหมายการศึกษา (อีสานใต้)

กลุ่มชาติพันธุ์	จำนวนประชากร (คน)	การกระจายตัว
เขมร(ถิ่นไทย)	1,400,000	สุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ นครราชสีมา อุบลราชธานี (มหาสารคาม ร้อยเอ็ด) (สระแก้ว ปราจีนบุรี จันทบุรี ฉะเชิงเทรา)
กวย(ส่วย)	400,000	สุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ นครราชสีมา อุบลราชธานี (มหาสารคาม) (สุพรรณบุรี)
ญ้อ	15,000	สุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์
ฉ้อกร (ชาวนน)	6,000	นครราชสีมา ชัยภูมิ (เพชรบูรณ์)
บูร (โซ)	500	อุบลราชธานี (มุกดาหาร)
รวม	1,956,500	

ที่มา: แผนแม่บทการพัฒนาชนกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย 2558-2560, กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

5.4 กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย

จากการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้นั้นมีอยู่จำนวนน้อย ทำให้การจำแนกรูปแบบ ประเภท หรือลักษณะของสถาปัตยกรรมเป็นไปได้ยาก โดยเฉพาะประเด็น เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ ประเด็นเนื้อหาเชิงคุณค่าและความหมาย ประเด็นการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ประเด็นคุณลักษณะพิเศษในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย ตลอดจนประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

5.4.1 ลักษณะทั่วไปชาวเขมรถิ่นไทย

ภาษาเขมรเป็นภาษาย่อยของกลุ่มภาษามอญ-เขมรตะวันออก (Eastern Mon-Khmer) ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547) “เขมรถิ่นไทย” เป็นชื่อที่นักวิชาการด้านภาษาศาสตร์ (ใน พ.ศ. 2530) ใช้อ้างถึงภาษาเขมร และผู้ที่พูดซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยทั่วไปแล้วชาวเขมรถิ่นไทยจะเรียกตนเองว่า คแมร

แต่หากจะบ่งบอกถึงถิ่นของภาษาและชาติพันธุ์ ชาวเขมรถิ่นไทยจะเรียกตนเองว่า คแมร-ลือ แปลว่า เขมรสูง เรียกภาษาและชาวเขมรในประเทศกัมพูชาว่า คแมร-กรอม แปลว่า เขมรต่ำ (ประกอบ ผลงาม, 2538)

ดังนั้น เขมรถิ่นไทย จึงหมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาเขมรและอาศัยอยู่ในประเทศไทย ภาษาที่ใช้จึงมีความต่างกับชาวเขมรที่อาศัยอยู่ในประเทศกัมพูชา แต่มีลักษณะพื้นฐานทางวัฒนธรรมอื่นๆ ใกล้เคียงกัน

5.4.2 ประวัติศาสตร์และการกระจายตัวของประชากรกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย

ในสารานุกรมชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย เรียบเรียงโดยประกอบ ผลงาม (2538) ได้กล่าวถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งปราสาทเขมรโบราณ ศิลปจารึกและประติมากรรมที่พบได้ในแถบอีสานใต้ ว่า เป็นหลักฐานที่ทำให้นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีสันนิษฐานว่า บริเวณที่ราบสูงโคราชเป็นถิ่นฐานเดิมของชาวเขมรโบราณมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 13 ในสมัยขอมเรืองอำนาจ ก่อนอาณาจักรสุโขทัยประมาณปี พ.ศ. 1700 เมื่อขอมล้อมอำนาจพื้นที่แถบนี้จึงถูกทิ้งให้รกร้าง และสมัยต่อๆ มาไทยและเขมรมีการทำศึกสงครามกันหลายครั้ง ทำให้ชนชาวเขมรต้องถอยร่นไปเรื่อยๆ (ประกอบ ผลงาม, 2538) แต่อีกข้อสันนิษฐานหนึ่ง คาดว่าชาวเขมรถิ่นไทยน่าจะอพยพมาในสมัยหลังประมาณปี พ.ศ. 2324-2325 ครั้งเจ้าเมืองสุรินทร์ยกทัพไปตีเมืองเขมร ซึ่งมีการอพยพของชาวเขมรมายังจังหวัดสุรินทร์เป็นจำนวนมาก ซึ่งชาวเขมรกลุ่มหลังนี้กลายเป็นบรรพบุรุษของชาวเขมรถิ่นไทยในบางพื้นที่ (ไพฑูริย์ มีกุล, 2533 อ้างถึงใน ประกอบ ผลงาม, 2538)

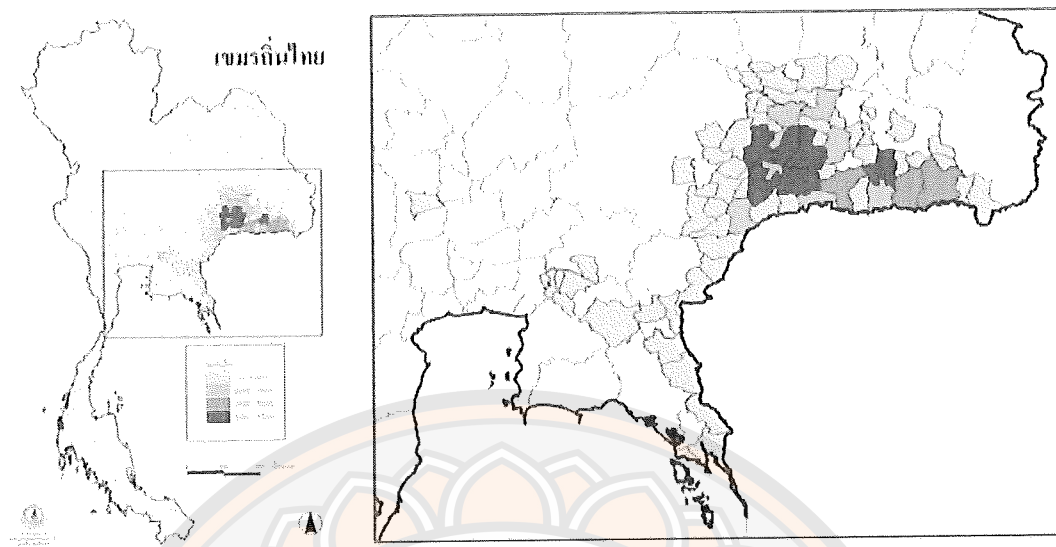
ในจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ มีคนท้องถิ่นพูดภาษาเขมรเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในจังหวัดสุรินทร์ มีประชาชนพูดภาษาเขมรเป็นภาษาแม่มากถึงร้อยละ 90 (ประกอบ ผลงาม, 2538) ชนชาวเขมรถิ่นไทยมีประชากรราว 1,400,000 คน (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547) ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยในเขตภาคอีสานตอนใต้เป็นส่วนใหญ่ อาศัยอยู่ในจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และยังมีบางส่วนอาศัยตั้งถิ่นฐานในจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดนครราชสีมา ร้อยเอ็ด และมหาสารคาม และภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวเขตชายแดนประเทศกัมพูชา ในจังหวัดปราจีนบุรี ทรราช จันทบุรี ฉะเชิงเทรา และสระแก้ว (ประกอบ ผลงาม, 2538) ดังในตาราง 4

ตาราง 4 จำนวนประชากรและถิ่นฐานกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย

จังหวัด	ประชากร (คน)	จังหวัด	ประชากร (คน)
บุรีรัมย์	518,527	ปราจีนบุรี	2,449
สุรินทร์	425,604	ตราด	3,652
ศรีสะเกษ	284,482	จันทบุรี	7,952
อุบลราชธานี	25,181	ฉะเชิงเทรา	8,726
นครราชสีมา	3,833	สระแก้ว	18,951
ร้อยเอ็ด	7,086	อื่นๆ	1,542
มหาสารคาม	3,852		

ที่มา: การสำรวจของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล
ปี พ.ศ. 2537 อ้างถึงใน ประกอบ ผลงาน, 2538

ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาพูดในพื้นที่ศึกษา กระจายอยู่ทุกอำเภอของจังหวัดสุรินทร์ แต่หนาแน่นที่สุดในอำเภอเมือง อำเภอท่าตูม อำเภอลำดวน อำเภอปราสาท อำเภอกาบเชิง อำเภอสังขะ กิ่งอำเภอพนมดงรัก กิ่งอำเภอเขวาสินรินทร์ อำเภอศรีณรงค์ และอำเภอจอมพระ ในจังหวัดบุรีรัมย์มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาเขมรถิ่นไทย ประมาณร้อยละ 18 ในอำเภอเมืองบุรีรัมย์ อำเภอห้วยราช อำเภอประโคนชัย อำเภอกระสัง อำเภอบ้านกรวด และบางส่วนของอำเภอกุเมืองและอำเภอลำทะเมนชัย และในจังหวัดศรีสะเกษมีกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่โบราณกาลแล้ว โดยปัจจุบันอาศัยอยู่ในเขตอำเภอกันทรลักษ์ด้านติดกับเขาพนมดงรัก (บ้านทุ่งใหญ่ บ้านประทาย บ้านบึงมะลู บ้านโดนเออร์ บ้านรุ่ง บ้านทุ่งยาว) อำเภอขุนหาญ (บ้านบักดอง บ้านพราน บ้านทุ่งเลน บ้านลำโรงเกียรติ บ้านไพร บ้านกระมัด บ้านกราม บ้านกันทรอม) อำเภอไพรบึง (บ้านไพรบึง บ้านพราน บ้านลำโรงพลัน บ้านไทร) อำเภอศรีรัตนะ (บ้านลำโรงระวี บ้านศรีแก้ว) ซึ่งชุมชนดังกล่าวเป็นชุมชนโดยรอบปราสาทเขาพระวิหารซึ่งอาศัยอยู่แถบห้วยขยุง ส่วนอีกจำนวนหนึ่งพบว่ามีชาวเขมรถิ่นไทยอาศัยอยู่แถบที่ราบลุ่มห้วยสำราญ แถบอำเภอชุมพลบุรี (ตำบลกันทรารมย์ ตำบลหัวเสือ ตำบลไฉดี ตำบลโคกเพชร ตำบลสะเดาใหญ่) อำเภอภูสิงห์ (ตำบลละลม) และในอำเภอปรางค์กู่ (ตำบลตูม ตำบลลำโรงปราสาท) (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ก, 2544ข, 2544ค) (ภาพ 5)

ภาพ 5 แผนที่แสดงการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย

ที่มา: สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547

5.4.3 ชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมและประเพณีของชาวเขมรถิ่นไทย

ชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของชาวเขมรถิ่นไทยในปัจจุบันมีลักษณะคล้ายกับชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยในชนบททั่วไป กล่าวคือ ชาวเขมรถิ่นไทยส่วนมากอาศัยอยู่ในชนบท มีชีวิตเรียบง่าย ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่ หนุ่ผสมารุ่นใหม่ที่ว่างจากการทำไร่ทำนาจะเดินทางไปรับจ้างในตัวเมืองหรือในเมืองหลวง และเมื่อถึงฤดูเพาะปลูก ก็จะไปประกอบอาชีพหลักของตน เป็นเช่นนี้ไปเรื่อย แม้สภาพดังกล่าวจะคล้ายกับคนไทยแต่จะคล้ายกับชาวเขมรในประเทศกัมพูชามาก เช่น ลักษณะของบ้านชั้นเดียวได้สูง พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน การนับเวลา วัน เดือน ปี การเชื่อเรื่องโชคลาง ฤกษ์ยาม การรักษาโรคแบบพื้นบ้าน การประกอบอาชีพ การละเล่นต่างๆ ตลอดจนอุปนิสัยส่วนบุคคล เป็นต้น (ประกอบ ผลงาม, 2538)

5.4.4 โลกทัศน์และคติความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย

ชาวเขมรถิ่นไทย มีโลกทัศน์และคติความเชื่อที่ผูกโยงกับชีวิตและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยชาวเขมรนับถือเรื่องผีสูงมาก ตั้งแต่ก่อนเกิด จนคลอดมาเป็นทารก การอยู่ดีเป็นสุข หรือจนกระทั่งการเจ็บป่วยและล้มตาย ต่างมีคติความเชื่อในเรื่องผี อยู่ในวิถีชีวิตของชาวเขมร โดยสรุปสังเขป ดังนี้

1) กรู (ครู) ความเชื่อของชาวเขมร

ชาวเขมร-ส่วย เชื่อว่าคนทุกคนที่เกิดมามีเทพเจ้าองค์หนึ่ง ที่เรียกว่า ครู ตามรักษา ทารกที่คลอดออกมา พ่อแม่หรือปู่ย่าตายายจะทำ จวมครูกำเนิด ต้อนรับทันที ชาวเขมรเชื่อว่าครูจะสถิตอยู่ที่ศีรษะเป็นสิงสูง ทำเป็นสิงต่ำ ดังนั้นห้ามเอามือจับศีรษะ ห้ามเอาเท้าถูกศีรษะ หรือเอาของต่ำมาถูกศีรษะ ครูกำเนิด ทำหน้าที่คอยคุ้มครองปกป้องกันตัวเจ้าของ จากภูตผีปีศาจต่างๆ แต่ถ้าหากละเลยไม่ปฏิบัติให้เป็นทีพอใจของครูกำเนิดแล้วครูกำเนิดจะทำร้าย (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ เล่ม 1, 2542)

2) ปลีง (ขวัญ)

ปลีง เป็นภาษาเขมร แปลว่า ขวัญ อาศัยอยู่กับจิตใจของคนชาวเขมร-ส่วย เชื่อว่าจิตใจของคนจะมีปลีงอยู่ 19 ดวง ทำให้จิตใจปกติ มีความสุขสดใส ถ้าหากเกิดเหตุการณ์ที่ทำให้คนนั้นจิตใจตก หวาดกลัว หรือหวาดผวา ก็จะทำให้ขวัญขาดพระองค์จำนวนไป (ละลัวะปลีง) หรือขวัญหายไม่อยู่กับเนื้อกับตัว (บัตปลีง) จำเป็นต้องทำพิธีเรียกขวัญ (เฮาปลีง) นอกจากปลีงจะมีอยู่ในคนแล้วชาวเขมรยังเชื่อว่าปลีงมีอยู่ในสิ่งอื่นๆ เช่น ในข้าวเปลือก จึงเกิดพิธี เรียกขวัญข้าวเปลือก (เฮาปลีง สเร็ว) (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ เล่ม 8, 2544)

3) การนับถือผี (ขมอจ)

เทพและภูตผีหรืออมนุษย์ที่ชาวเขมรนับถือมีมากมาย เป็นความเชื่อตามทัศนะที่ว่า สภาพแวดล้อมนอกจากมีพืช สัตว์ ดิน ฟ้า อากาศ ป่าเขา แม่น้ำ ลำห้วยแล้ว ยังมีพวกอมนุษย์ต่างๆ อยู่ประจำ ส่วนความเชื่อเนื่องจากศาสนาได้มาผสมผสานภายหลัง แต่แนวความเชื่อแต่เดิมก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลง ผี (ขมอจ) ในความหมายของชาวเขมร-ส่วย มีทั้งความหมายในทางร้ายและในทางดีหรือบางครั้งเรียกว่าเทพ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ เล่ม 2, 2542) ความเชื่อเรื่องผีของชาวเขมรถิ่นไทย จำแนกได้ตามลักษณะที่ประจำอาศัยอิทธิฤทธิ์ และความเชื่อในการปกป้องรักษา สรุปสังเขป ดังนี้

3.1) ผีประจำทาง

เป็นความเชื่อต่อผีหรือเทพยดาที่สิงสถิตอาศัยประจำตามสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่สำคัญและเด่นชัด คือ ปูตา (เนียะตา) เป็นเทพยดารักษาหมู่บ้าน โดยมากสถิตตามริมน้ำ หรือไม่ใหญ่ในหมู่บ้าน มักมีการสร้างศาลเจ้า (กะตวมเนียะตา) หรือกระท่อมปูตาประจำหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 2 ระบุว่า ผู้รู้ในทางวัฒนธรรมเขมร-ส่วย มีมติเดียวกันว่า เนียะตา คือศาสนาดั้งเดิมของชาวเขมร-ส่วย เพราะในชุมชนเขมร-ส่วยในแถบนี้แต่โบราณไม่มีศาลพระภูมิ มีอยู่เพียงศาลปูตา (กะตวมเนียะตา) ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ ของคน

ในหมู่บ้านหนึ่งๆ มีความเชื่อว่าเนี่ยะตาสามารถทำให้คนเจ็บป่วย ถ้าใครทำผิดประเพณี หรือการล่วงละเมิดที่สาธารณะประโยชน์ เช่น หนองน้ำ หรือไม้ใหญ่ หรือเป็นที่บนบาน (ร้องทุกข์) ของชาวบ้าน สมัยโบราณ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ เล่ม 2, 2542)

นอกจากนี้ชาวเขมรถิ่นไทยยังมี ความเชื่อใน เจ้าป่า (เมเปรีย) เจ้าเขา (เมพนม) เป็นเทพารักษ์ผู้รักษาป่าและภูเขา อารักษ์ (เทพอารักษ์) เป็นเทพรักษาต้นไม้ใหญ่ๆ หนองบึง เจ้าสัตว์ป่าและท้องทุ่ง (มริงก้องเวียง) เป็นเทพดาที่เลี้ยงและดูแลสัตว์ป่า ชาวภูย (ส่วย) ที่ไปคล้องช้างหรือชาวเขมรที่ไปล่าสัตว์ป่าจะต้องเซ่นขอสัตว์จากเทพดาองค์นี้ กรุงพาลี (กร็องพาลี) เป็นเทพรักษาผืนแผ่นดิน ผู้ที่จะขุดหรือปลูกเรือนต้องเซ่นบูชา หรือผู้ที่จะขุดสระ ขุดบ่อ ก็ต้องทำการเซ่นบูชาเช่นกัน พระภูมิที่นา (เปรียะภูมิ สแระ) เป็นเทพดาผู้รักษาท้องนาเรียกพระภูมินาว่า ยายกะลาตากะลี ในฤดูทำนา ชาวนาจะเซ่นสรวงบูชาบอกกล่าวก่อนโดยเรียก แยรียตา ให้มาทานข้าวปลาอาหารและอวยพรให้ข้าวกล้างอกงาม ลูกหลานจะได้มีอยู่มีกิน พ้นจากความยากจน ฝึปะกำ เป็นผีที่อยู่กับสิ่งของต่างๆ ที่ใช้เป็นอาวุธ มีดพก ดาบ ปืน และเชือกคล้องช้าง ฝึโปง (จราบ) เป็นภูติผีที่อยู่ตามจอมปลวกที่เตียนสะอาด ในป่าลึกบริเวณที่มีดินโปง ดินที่มีแร่ธาตุสำหรับสัตว์ ต้นไม้ต้นหญ้าไม่ขึ้น) จะมีฝึโปงคอยช่วยสัตว์ ส่วนในท้องไร่ท้องนา ฝึโปงจะรักษาทางเกวียนเก่า รักษาคลองระบายน้ำ หรือที่ชาวเขมรเรียกว่า ปลายตึก

3.2) ฝึประจำช่างฝีมือ

เป็นความเชื่อเรื่องผีที่มีความสำคัญต่อการปฏิบัติงานช่าง การแสดง ศิลปะ ต่างๆ เช่น วิชากรรม (ปีสะนอการ์) เป็นเทพแห่งช่างและศิลปะต่างๆ ช่างจะลงมือทำอะไร จะต้องบูชาบวงสรวงเสมอ รวมทั้งเมื่อไปเรียนวิชาช่างต่อจากใคร สาวนาง เป็นเทพที่ประจำอยู่ในเครื่องตีเหล็ก ตีทอง เช่น เบ้าหลอมต่างๆ ค้อน ทั้งสูบลมเป่าไฟ (สน็อบ) ชาวบ้านเรียกเทพองค์นี้อีกชื่อว่า มีแดก คือเจ้าแห่งเหล็ก และ พรายแปดเคียร (เปรีย กบาลปรำแบ็ย) เป็นผีทางศิลปะ คล้ายกับสายเลือดศิลปิน เชื่อว่าคนที่เรียนทางศิลปะและการแสดงต่างๆ มักสืบสายเลือดมาจากผู้ที่เป็นบรรพบุรุษ

3.3) ฝึรักษา (ปกบ้อง)

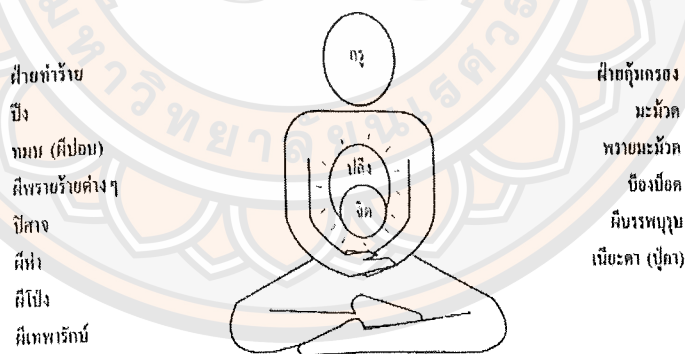
ชาวเขมรมีคติความเชื่อที่ว่าแต่ละบุคคลจะมีเทพดาคอยปกปักรักษาตั้งแต่ก่อนคลอดจนเกิดเป็นทารกหรือที่เรียกว่า กรุกำเนิด จนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ และจนกระทั่งเสียชีวิต เช่น มนาย สะโนน หรือ มนายเดิม เป็นเทพเจ้าที่ปั้นแต่งร่างกายของคนเรา ในตอนที่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา เชื่อว่าคนเราเมื่อจะเกิดเป็นคนนั้นเมื่อปฏิสนธิแล้วจะมีฝึพรายช่วยปั้นแต่งรูปร่างหน้าตาและอุปถัมภ์เลี้ยงดูในครรภ์ ครั้นคลอดออกมาแล้ว ก็ตามมาหวงแหนอีก และ

จะเอาทหารกลับไปเมืองผี ชาวเขมรจึงมีการเป่ามนต์ไล่ผีพรายตนนี้ หรือมีการทำพิธีแบ่งลูกกัน นอกจากนี้ยังมีผีพรายที่มีเทศกาลเลี้ยงผีประจำทุกปีในเดือน 3 ตามจันทรคติ นอกจากจะมีความเชื่อเรื่องผีรักษาแล้วชาวเขมรยังเชื่อว่าการที่ผู้คนเจ็บป่วย ไม่เป็นสุขนั้นเป็นเพราะการกระทำของผี (ขมอจ) หรือคนนั้นไปทำผิดต่อผี (เขาะขมอจ) เป็นต้น

3.4) ผีร้าย

นอกจากความเชื่อเรื่องผีและเทพดาที่คอยปกป้องรักษาแล้ว ชาวเขมรยังเชื่อว่ารอบๆ ตัว ในวิถีชีวิตยังมีผีร้ายที่คอยทำลาย ทำให้ไม่เป็นสุข เจ็บป่วยล้มตาย อีกมากมาย เช่น ผีพราย (ปเรียย) ผีปอบ (ทมบ) ผีกระหัง (อาบ) ผีเปรต ปีศาจ (แบียสัจ) ผีห่าคุณไสย มาร ฯลฯ

จากความคิดความเชื่อที่เป็นโลกทัศน์ของชาวเขมร แสดงให้เห็นว่า คนเขมรมี ภู เป็นผีหรือเทพประจำตัวแต่ละคน ทำหน้าที่รักษา ปสิง (ขวัญ) ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของการดำเนินชีวิต รวมทั้งการมีผีหรือเทพในการช่วยการกระทำต่างๆ ทั้งงานช่าง งานศิลปะ การทำนา การล่าสัตว์ รวมทั้งในการก่อสร้าง บ้านเรือน ในสภาพแวดล้อมภายนอกที่อยู่รอบกาย ตลอดจนชุมชน และ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ต่างๆ จะมีผีหรือเทพดามากมายซึ่งมีทั้งเป็นเทพคอยปกป้องรักษาส่งผลดีและผีหรือเทพที่คอยทำร้าย ดังภาพ 6

ภาพ 6 โลกทัศน์ คติความเชื่อของชาวเขมร

ที่มา: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ เล่ม 2, 2542

5.4.5 คติความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย

1) ประเพณีขึ้นบ้านใหม่ (เล็งปะเตียะทไม)

ประเพณีการขึ้นบ้านใหม่ของชาวเขมรในประเทศไทยถือว่ามี ความสำคัญ เจ้าของบ้านต้องทำพิธีก่อนขึ้นอยู่บ้านหลังใหม่ เมื่อยังไม่ทำพิธีเล็งปะเตียะทไมมีข้อ ห้ามไม่ให้ผู้หญิงขึ้นไปบนบ้าน ขึ้นไปได้เฉพาะผู้ชายซึ่งเป็นคติเก่าแก่โบราณ สำหรับพิธีกรรมขึ้น บ้านใหม่นั้นจะมี ตาพรหม เป็นผู้นำในพิธี การขึ้นบ้านใหม่จะมีความเชื่อเรื่องพระพรหมแฝงอยู่ เห็น ได้จาก ปะติวล ซึ่งหมายถึงไม้ค้ำ เป็นวัตถุที่ทำจากไม้ไผ่หรือหวาย เป็นตะกร้าคล้ายระฆังหงายเพื่อ ใช้ใส่เครื่องเซ่นไหว้ มีด้ามมัดติดกับเสาได้ ปะติวลมีความหมายเป็นที่ประทับของพระพรหมเป็น เทพชั้นสูงที่เสด็จมาจากเบื้องบนจะไม่ลงสู่พื้น นอกจากความเชื่อเรื่องพระพรหมแล้วยังมี กรวบ เลียะ (ฝาปิดครึ่ง) คล้ายฝ่าหม้อ กรวบเลียะ ออกเสียงคล้าย ครบลักษณะ หมายถึง ความว่า ครบ ลักษณะแม่เรือนที่ดี คือทั้งสวย ทั้งดี ทั้งเก่งการบ้านการเรือน รู้จักจับจ่ายใช้สอย รู้รับแขก รู้จัก ต้อนรับญาติพี่น้องได้ดี ในระหว่างพิธีขึ้นบ้านใหม่ กรวบเลียะ ยังมีความหมายว่า การหาทรัพย์มา ได้ต้องรู้จักเก็บออมสะสมจนได้ทรัพย์เป็นก้อนโต อย่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ถือว่าเป็นมงคลอย่างหนึ่ง ของชาวเขมร (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ เล่ม 12, 2542)

2) การเซ่นผีปูด (เล็งเนียะตา)

กวมเนียะตา (กระท่อมปูด) จะมีทุกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการสร้างศาลไว้ที่ หนองน้ำ หรือที่กลางหมู่บ้านหรือที่วัด เมื่อถึงวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปีชาวบ้านจะพากันไปทำ พิธีเซ่นพลี เพื่อขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล เพื่อให้อยู่เย็นเป็นสุข ช่วยคุ้มครองภัยต่างๆ (มูลนิธิ สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ เล่ม 12, 2542)

3) ความเชื่อด้านฤกษ์ยาม (เมอโงเทอบ็อน)

ในสังคมชาวเขมรมีความเชื่อและถือฤกษ์ยาม สำงานพิธีกรรมต่างๆ เช่น งานแต่งงาน บุญ โขนจุก บวชนาค ปลูกเรือน ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ โดยใช้เกณฑ์ โถงดู คือ คำว่า โถง แปลว่าวันหรือตะวัน คำว่าดู แปลว่าล้ม หมายถึงวันเริ่มพิธี เช่น ขึ้น 3 ค่ำ จัน (จันทร์) ทำงาน มงคลดีให้เว้นงานช่าง (ปลูกเรือน) แรม 2 ค่ำ เรียว (ราหู) ทำการมงคลไม่ดีแต่ขุดสระปลูกเรือน ทำไร ่นาดี เป็นต้น (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ เล่ม 11 2544)

4) ยันต์ปลูกเรือน (ลือง ปเตียะ)

เมื่อชาวเขมรปลูกเรือนใหม่ มักติดผ้ายันต์สีแดงไว้ตรงไม้เอกไถ่กลาง เรือน และมีผ้ายันต์สีแดงหรือขาวติดตามยอดเสาทุกยอด เนื่องจากชาวเขมรเชื่อว่าไม้ทุกต้นมี นางไม้รักษา ดังนั้นจึงต้องติดยันต์ไว้เพื่อแก้อาถรรพ์ รวมทั้งการช่วยป้องกันไฟไหม้เรือน ญาติผีเข้ามา

รังควาน บัองกันคุณไสย และบัองกันโจรผู้ร้ายกับทั้งให้อุยเย็นเป็นสุข ตามตำราโบราณ นอกจากนี้แล้วยันต์ส่วนหนึ่งได้เขียนใส่แผ่นทองแดงฝังไว้กับดินที่ปลูกเรือนนั้น (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์ เล่ม 13, 2544)

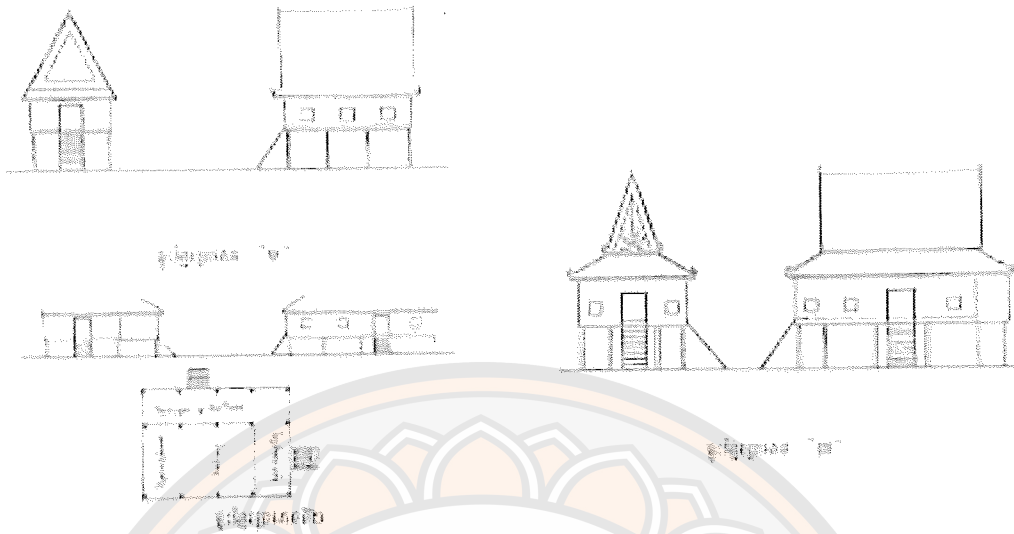
5.5 สภาพแวดล้อมและลักษณะบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร

5.5.1 ลักษณะบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในถิ่นใหญ่

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในถิ่นใหญ่ หมายถึงกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่อาศัยตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศกัมพูชาซึ่งเป็นถิ่นฐานใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ซึ่ง ะวีวรรณ โอฬารัตนมณี (2556) ได้กล่าวถึงลักษณะถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวเขมรว่ามีความคล้ายคลึงกับพม่า มอญ และไทยหลายประการ โดยเฉพาะลักษณะของการปลูกเรือนอยู่ใกล้กับนา รอบเรือนมีสวนผลไม้ พืชผักล้อมไว้ ถัดไปเป็นนาและท้ายหมู่บ้าน รอบเรือนมีขุ้งข้าว บ่อน้ำ คอกสัตว์ เป็นภูมิทัศน์ แต่สิ่งที่คล้ายกันมาก คือ รูปทรงและคติความเชื่อในการปลูกสร้างเรือนและอยู่อาศัย และการรวบรวมข้อมูลของ ศรัญญา หล่อมณีรัตน์ (2552) ที่ได้ทำการศึกษาถึงรูปแบบเรือนของชาวเขมร ระบุถึงลักษณะเด่นและลักษณะแตกต่างที่สำคัญของเรือนเขมร คือ ลักษณะของหลังคา ได้แก่ แบบทรงจอมแห ทรงจั่ว หลังคาปีกนก และทรงปั้นหยา ดังต่อไปนี้

1) เรือนแบบหลังคาทรงจอมแห (Khmer House)

ลักษณะเด่นของเรือนแบบเขมร คือ มีหลังคาทรงจอมแหสูงชันคล้ายเรือนไทยในภาคกลาง เรือนลักษณะนี้มีหนึ่งช่วงเสาในด้านกว้างและมีสองช่วงเสาในด้านยาว แบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 3 ส่วน คือ มีห้องนอน 2 ห้อง และโถงขนาดใหญ่ หากมีการแต่งงานหรือขยายเรือนจะต่อเติมจากส่วนโถงออกไปอีกหนึ่งช่วงเสาทางด้านกว้าง ส่วนใหญ่จะต่อเติมไม่เกินหนึ่งครั้ง (ภาพ 7)

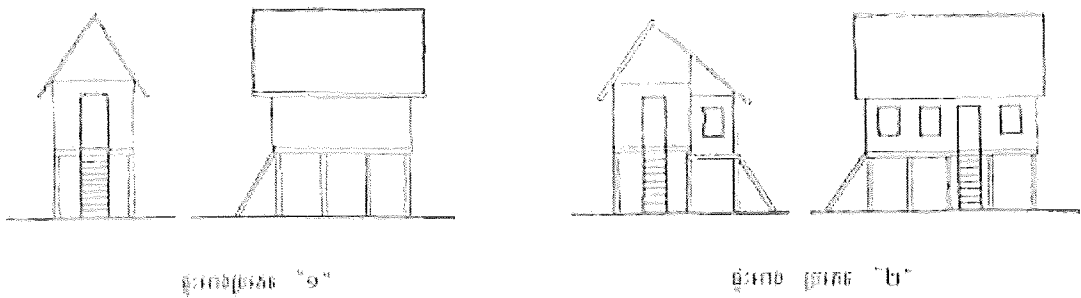
ภาพ 7 เรือนแบบทรงหลังคาจอมแห หรือ เรือนเขมร (Khmer House)

ที่มา: ศรัญญา หล่อมณีรัตน์, 2552

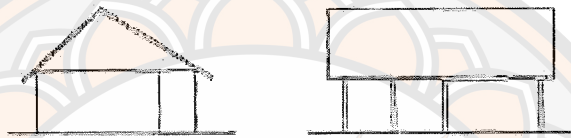
2) เรือนแบบหลังคาทรงจั่ว (Kantang House)

เรือนแบบหลังคาจั่วหรือเรียกว่าโรง มีลักษณะเด่นคือหลังคาสั้นและมุมเอียงแบบหลังคาจั่วแต่ไม่ชันเท่าเรือนแบบเขมร การก่อสร้างจึงใช้วัสดุหลังคาและชายคาน้อย มีลักษณะคล้ายโรงเรือนไม้ไผ่สูงทั่วไป ซึ่งนิยมสร้างในช่วงสงครามภายในประเทศกัมพูชา เพราะประหยัดและก่อสร้างง่าย (Ministry of Royal Palace, 2000 อ้างถึงใน ศรัญญา หล่อมณีรัตน์, 2552) การแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนจะแบ่งเป็นสามส่วนและการต่อเติมเรือนจะเหมือนแบบทรงจอมแห แต่เรือนกันตัง (แบบหลังคาทรงจั่ว) จะไม่มีโถงส่วนหน้า (ใช้เป็นที่ตั้งวงมโหรีในงานแต่งงาน) ด้านยาวของเรือนจึงสั้นกว่าเรือนแบบเขมร ดูภาพ 8

นอกจากเรือนกันตังที่มีไม้ไผ่แล้วยังมีเรือนกันตังแบบไม่มีไม้ไผ่ นิยมสร้างโดยชาวจีนฐานะน้อยที่อพยพมาอยู่ในประเทศกัมพูชาจึงปลูกบ้านในลักษณะโครงสร้างวางบนดินเนื่องจากไม่สิ้นเปลืองวัสดุ ตัวอาคารเข้าถึงได้ง่ายเหมาะกับการค้าขาย เรือนกันตังหากมีการเพิ่มปีกด้านหน้าหรือด้านหลังเรือน จะเรียกว่า “กันตังปากนก” (Kantiang Bak Nok) ซึ่งน่าจะตรงกับคำไทยว่า “ปีกนก” (ศรัญญา หล่อมณีรัตน์, 2552)

เรือนแบบโรงหลังคาจั่วหรือกันดั่งยกใต้ถุนสูง

เรือนแบบโรงหลังคาจั่วหรือกันดั่งโครงสร้างดินพื้นดิน

ภาพ 8 เรือนแบบทรงหลังคาจั่ว (Kantang House)

ที่มา: ศรัญญา หล่อมณีรัตน์, 2552

3) เรือนแบบหลังคาปีกนก (Bak Nok)

เรือนแบบหลังคาปีกนก (ศรัญญา หล่อมณีรัตน์, 2552) หรือเรือนทรงจั่วปั้นหยา (อิสริชัย บุรณะอรุณ และเกรียงไกร เกิดศิริ, 2558) (ในการศึกษาครั้งนี้จะใช้คำว่าจั่วปีกนก) ตัวเรือนมีลักษณะขนาดใหญ่กว่าเรือนแบบทั่วไป เป็นเรือนที่เจ้าของมีฐานะ ตัวเรือนจะเพิ่มโครงสร้างมากขึ้นโดยเฉพาะแนวเสาด้านในเพื่อรับหลังคาที่มีขนาดใหญ่ขึ้นและเพิ่มพื้นที่มุขด้านหน้าที่ใหญ่ขึ้น และมีการประดับส่วนยอดของหลังคาและส่วนชาย เพื่อความสวยงามและอาจใช้ป้องกันนกหรือสัตว์ที่มากาะหลังคา เรือนแบบหลังคาจั่วปีกนกแบ่งเป็นสองลักษณะ (ดูภาพ 9) คือ

3.1) โรงโดล (Rong Doi House) มีลักษณะเด่นของเรือนที่มีหลังคา ด้านหนึ่งเป็นหลังคาจั่วปีกนกอีกด้านหนึ่งเป็นหลังคาจั่วธรรมดา

3.2) โรงเดื่อง (Rong Doeng House) มีลักษณะเด่นของเรือนที่มีจั่วปีกนกทั้งสองด้าน ตัวเรือนทางด้านยาวจะใหญ่กว่าแบบโรงโดลเพื่อรับพื้นที่ระเบียงหรือโถงด้านหน้าและด้านหลัง มีลักษณะรูปด้านสมมาตร

โรงโดล (Rong Dol House)

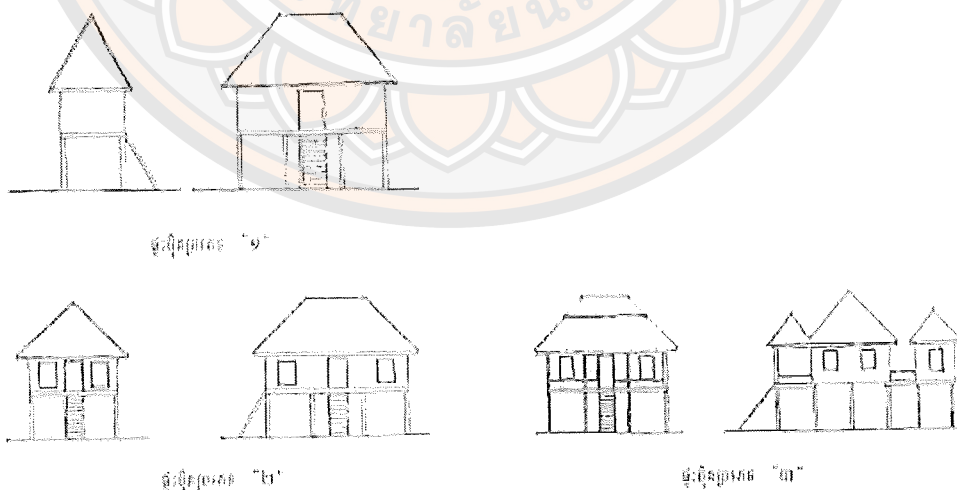
โรงแดง (Rong Doeng House)

ภาพ 9 เรือนแบบทรงหลังคาปีกนก (Bak Nok)

ที่มา: ศรัญญา หล่อมณีรัตน์, 2552

4) เรือนแบบหลังคาบ้านหยา (Bid House)

มีหลังคาเป็นทรงบ้านหยา เป็นเรือนที่นิยมในช่วงหลัง การต่อเติมทำโดยการเพิ่มแนวเสาเช่นเดียวกับเรือนแบบอื่นๆ และบางครั้งมีการต่อเติมพื้นที่ที่โดยแยกหลังคา ระหว่างอาคาร เป็นโถงด้านหน้าห้องนอนและส่วนบริการ (ส่วนบริการ หมายถึง ส่วนห้องน้ำ ห้องครัว) ดูภาพ 10

ภาพ 10 เรือนแบบหลังคาบ้านหยา (Bid House)

ที่มา: ศรัญญา หล่อมณีรัตน์, 2552

อิสริชัย บุรณะอรรจนี และเกรียงไกร เกิดศิริ (2558, น.22) ได้ศึกษาเรือนของชาวเขมรจากการสำรวจภาคสนามกรณีศึกษาพื้นที่รอบทะเลสาบโตนเลในประเทศกัมพูชา ได้ระบุว่า รูปแบบเรือนแบบเขมร (Khmer House) ในปัจจุบันหลงเหลืออยู่น้อยมาก และปรากฏให้เห็นในสถาปัตยกรรมประเภทภูมิวิวัฒน์บางส่วน ส่วนเรือนแบบโรงหรือแบบกันตัง และเรือนแบบโรงโคล สามารถพบเห็นได้ทั่วไป และมีรูปแบบเรือนที่หลากหลายขึ้นอยู่กับความต้องการของพื้นที่ใช้สอยและการปรับตัวในแต่ละครัวเรือนในการอยู่อาศัย ในขณะที่เรือนแบบหลังคาบ้านหย่า เป็นเรือนที่ได้รับความนิยมและแพร่หลายในกลุ่มชาวเขมรเชื้อสายจาม โดยเฉพาะในพื้นที่กำปงจามและละแวกใกล้เคียง โดยสันนิษฐานว่ารูปทรงหลังคาบ้านหย่าได้รับอิทธิพลมาจากรูปแบบเรือนของชาวมุสลิมที่แพร่หลายในแถบคาบสมุทรมลายู (อิสริชัย บุรณะอรรจนี, และเกรียงไกร เกิดศิริ, 2558)

5.5.2 ประโยชน์ใช้สอยภายในตัวเรือนของชาวเขมรในถิ่นใหญ่

การศึกษาของ ศรัญญา หล่อมณีรัตน์ (2552) ได้กล่าวถึงการกำหนดพื้นที่ใช้สอยในเรือนของชาวเขมรว่ามีพื้นที่ใช้สอยหลักอยู่ 3 ส่วน ได้แก่ พื้นที่ส่วนตัว คือ ห้องนอนซึ่งอยู่ด้านในสุด มีพื้นที่กึ่งส่วนตัว คือ โถงนั่งเล่นติดกับบันไดและมีระดับต่ำกว่าห้องนอนเล็กน้อย และมีส่วนบริการ คือ ห้องน้ำและห้องครัว อยู่ด้านหลังแต่บ้านบางหลังอาจมีส่วนบริการอยู่ใต้ถุนของบ้าน นอกจากนี้แล้ว ศรัญญา หล่อมณีรัตน์ (2552) ยังได้ระบุถึงคติหรือข้อห้ามที่เกี่ยวกับพญานาคเรื่องการยกเสาเรือน เพราะความเชื่อที่ว่าจะทำให้เกิดน้ำท่วม ข้อห้ามเรื่องการวางตำแหน่งครัวไม่ควรวางตามยาวขนานกับตัวเรือน เนื่องจากจะทำให้ควันไฟรบกวนพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน ซึ่งขึ้นกับขนาดและทิศทางของลมซึ่งลมประจำถิ่นจะพัดจากทิศใต้ไปทิศเหนือ และข้อห้ามเรื่องเสาโดยชาวเขมรจะไม่นิยมใช้เสาที่โคนเสาเล็กกว่าปลายเสา และเสาที่สั้นกว่าเสาต้นอื่น ควรอยู่หลังบ้าน เป็นต้น

5.5.3 การวางผังบริเวณบ้านเรือนของชาวเขมรถิ่นใหญ่

ศรัญญา หล่อมณีรัตน์ (2552) ได้ระบุถึงหลักสำคัญของการจัดวางผังบริเวณ (Lay Out) ที่ตอบสนองต่อปัจจัยธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นหลักการที่สัมพันธ์กับทิศทางของแดดและลม เพื่อก่อให้เกิดภาวะน่าสบาย โดยชาวเขมรมีความเชื่อในเรื่องทิศทั้งทิศดีและทิศไม่ดี โดยมีหลักสำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1) ตำแหน่งเรือนและทางเข้า

ข้อห้ามของตำแหน่งเรือนและทางเข้า ได้แก่ ห้ามปลูกเรือนตรงกึ่งกลางที่ดิน เพื่อเว้นพื้นที่สำหรับกิจกรรมอื่น ถนนเข้าบ้านไม่ตัดตรงกับตัวเรือน เพราะป้องกันอันตรายจากอุบัติเหตุและสัตว์ต่างๆ รวมทั้งโจรผู้ร้ายด้วย แนวสันหลังคาเรือนหลักไม่ควรวางขนาน

กับถนน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นความเชื่อเดียวกับชาวมอญที่ไม่วางสันหลังคาขนานกับแม่น้ำลำคลอง เนื่องจากจะช่วยดักลมและทำให้ลมจากแม่น้ำพัดตรงกับด้านยาวของเรือนและกระจายสู่พื้นที่ภายในเรือนได้อย่างทั่วถึง หน้าบ้านไม่ควรหันตรงกับวัดวาอาราม เพราะไม่เป็นมงคลและป้องกันญาติผีหรือวิทยาอาคมเข้าสู่เรือน รวมทั้งคว้นจากการเผาศพจะเข้ามารบกวนบ้านเรือนด้วย รวมทั้งถ้าหน้าบ้านหันไปทางทิศใต้จะไม่นิยมสร้างบ้านได้ไปทางทิศตะวันออก สันนิษฐานว่าเป็นเพราะแสงแดดรบกวนสายตา รวมทั้งบ้านเรือนทั่วไปของชาวเขมรจะหันด้านสกัดเป็นด้านหน้าบ้านการมีทางขึ้นหรือบันไดด้านซ้ายจะไม่สะดวกจากน้ำฝนและระดับชายคาที่เตี้ยลงมา

2) องค์ประกอบของเรือนและสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบ

ทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นทิศที่ดีที่สุดในการปลูกเรือนและยุ่งฉางสำหรับเก็บผลผลิต เนื่องจากเป็นทิศที่ไม่โดนละอองฝนและได้รับลมหนาวช่วยระบายลมได้ดี บ่อน้ำควรขุดทิศเหนือ เนื่องจากเป็นทิศที่ไม่ร้อนและแสงแดดในช่วงบ่ายถึงเย็นจะไม่สะท้อนบ่อน้ำ ด้านนั้น หรือหากมีความจำเป็นต้องมีบ่อน้ำให้ขุดห่างจากตัวเรือนออกไป ห้องน้ำและห้องครัวควรหันไปทางทิศตะวันตก เนื่องจากเป็นทิศรับแดดช่วงบ่ายช่วยลดความอับชื้น และช่วยลดความร้อนเข้าสู่ตัวเรือน ส่วนตัวเรือนไม่ควรอยู่ต่ำกว่าเนินดิน เพราะจะทำให้น้ำไหลเข้าตัวเรือนและอาจท่วมขังได้ และไม่สร้างเรือนคร่อมบ่อน้ำและจอมปลวก เพราะเป็นที่ลุ่มน้ำอาจเอ่อล้นท่วมขัง และดินในบริเวณบ่อน้ำอาจทรุดตัว ส่วนบริเวณจอมปลวกลนั้นเป็นบริเวณที่มีปลวกอาจกัดกินโครงสร้างไม้และรบกวนการอยู่อาศัย

นอกจากนี้แล้วชาวเขมรในแถบทางตอนกลางและทางใต้ของของประเทศ กัมพูชายังมีการตั้งถิ่นฐานในที่ลุ่มน้ำท่วมถึง ในลำน้ำโขง ทะเลสาบ และลำน้ำสาขาต่างๆ เรือนของชาวเขมรบริเวณนี้จึงมีเสาสูงที่มีนาอยู่ใกล้เคียง รวมทั้งมีการสร้างเรือนลอยน้ำที่ทะเลสาบโตนเลที่สามสามารถใช้ภูมิปัญญาในการจัดวางและใช้พื้นที่ การขยายพื้นที่อยู่อาศัย เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์แบบประยุกต์ โดยการต่อเรือและต่อแพเรียงเป็นแถว การซ้อนชั้นแบบเอนกประสงค์เพื่อเลี้ยงสัตว์และกระชังปลา การต่อแพเพาะปลูกขนาดย่อม หรือการสร้างร้านค้าลอยน้ำ (ระวีวรรณ โอฟารัตน์มณี, 2556)

อิสริชัย นูรณะอรุณ และเกรียงไกร เกิดศิริ (2558, น.17-21) ยังได้กล่าวถึงเรือนของชาวเขมรจากพื้นที่ศึกษาในทำนองเดียวกันกับระวีวรรณ โอฟารัตน์มณี (2556) อีกว่า นอกจากเรือนของชาวเขมรที่ตั้งถิ่นฐานบนแผ่นดิน (Land-Based Community) แล้วชาวเขมรยังมีการตั้งถิ่นฐานอีกสองลักษณะ คือ ลักษณะชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนแบบพื้นที่ที่มีความแตกต่างของระดับน้ำตามฤดูกาล (Water and Land-Based Community) มีลักษณะ

บ้านเรือนยกพื้นสูงถึง 6-8 เมตร เพื่อรับสภาพในฤดูน้ำหลาก และลักษณะของชุมชนลอยน้ำ (Water-Based Community) ซึ่งลักษณะเรือนที่อยู่อาศัยที่สามารถเคลื่อนย้ายและปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลา และได้จำแนกเรือนลอยน้ำไว้ 4 ประเภท คือ 1) เรือบ้าน (Houseboat) พื้นที่ใช้สอยขนาดเล็ก มีผู้อยู่อาศัยไม่เกิน 4-5 คน ใช้ประโยชน์ในการหาปลาในเวลากลางวันและหลับนอนในเวลากลางคืน ใช้วัสดุमुखด้วยใบไม้หรือสังกะสี เพื่อป้องกันแดด ลม ฝน 2) เรือปะบ้าน (Ferry Houseboat) มีขนาดใหญ่ โครงสร้างฐานด้านล่างทำด้วยเหล็ก ด้านบนปลูกสร้างเรือนไม้จริง มีพื้นที่ใช้สอยภายในกว้างขวาง มีการจัดวางเฟอร์นิเจอร์ใช้สอยต่างๆ ได้ แบ่งพื้นที่ใช้สอยตามการใช้งาน เช่น ห้องนอน ห้องนั่งเล่น ห้องครัว ห้องน้ำ เป็นต้น บริเวณด้านหน้าสามารถใช้เป็นพื้นที่ร้านค้าขนาดเล็กได้ 3) เรือแพ (Bamboo Raft Houseboat) ตัวเรือนสร้างอยู่บนแพโครงสร้างไม้ไผ่ 4) เรือบ้านพร้อมกระชัง (Floating Pen Houseboat) เป็นเรือบ้านที่มีกระชังเพื่อใช้ในการจับสัตว์น้ำ ขนาดทั้งสองข้างของเรือบ้าน

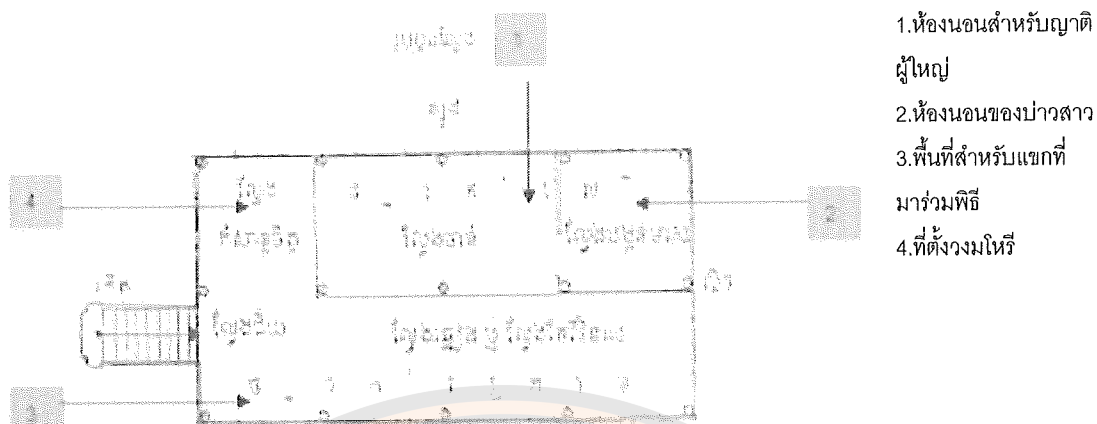
5.5.4 คติความเชื่อในบ้านเรือนของชาวเขมรของชาวเขมรถิ่นใหญ่

ศรัญญา หล่อมณีรัตน์ (2552) ได้กล่าวถึงคติความเชื่อของชาวเขมรในการปลูกเรือนไว้ 3 ประการสำคัญ คือ

1) คติเรื่องการแต่งงานกับการปลูกเรือน

ชาวเขมรจะสร้างเรือนใหม่เมื่อมีการแต่งงาน การจัดงานแต่งงานที่บ้านฝ่ายหญิงโดยเจ้าบ่าวจะย้ายมาอยู่ที่ครอบครัวเจ้าสาวหลังพิธีแต่งงาน โดยฝ่ายชายจะเป็นผู้รับผิดชอบในการปลูกเรือนใหม่ในพื้นที่ของฝ่ายหญิง หากไม่มีพื้นที่ก็ต้องหาพื้นที่ใหม่หากไม่สามารถสร้างเรือนใหม่ได้ก็ต้องสร้างโรงพิธีสำหรับแต่งงาน พื้นที่ว่างในเรือนจึงสะท้อนการจัดพื้นที่เพื่อพิธีการแต่งงาน เช่น พื้นที่โถงด้านหน้าสำหรับตั้งวงมโหรี พื้นที่ด้านข้างสำหรับแขกที่มาในงาน พื้นที่ส่วนในมี 2 ห้องยกสูงกว่าโถงด้านนอกเพื่อเป็นห้องนอนสำหรับญาติผู้ใหญ่และชั้นในสุดเป็นห้องนอนของป่าวสาว ภาพ 11

คติการปลูกเรือนของชาวเขมรยังถือฤกษ์ยามในการกำหนดวันปลูกเรือนให้แล้วเสร็จภายในเวลาที่กำหนด เช่น เดือนที่ควรสร้างเรือนคือเดือนธันวาคม มีนาคม และ พฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงที่ไม่มีฝนตก วันที่ควรยกเสาเรือน คือ วันพุธ พฤหัสบดี วันศุกร์และวันเสาร์ และควรสร้างเรือนให้เสร็จก่อนวันอาทิตย์ นอกจากนี้แล้วชาวเขมรยังมีคติหรือข้อห้ามไม่ให้สร้างเรือนในเวลากลางคืน เรือนหอดต้องสร้างเสร็จก่อนฤกษ์แต่งงาน 1 วัน

1. ห้องนอนสำหรับญาติผู้ใหญ่
2. ห้องนอนของป้าสาว
3. พื้นที่สำหรับแขกที่มาร่วมพิธี
4. ที่ตั้งวงมโหรี

ภาพ 11 ผังเรือนชาวเขมรในประเทศกัมพูชา

ที่มา: ศรีัญญา หล่อมณีรัตน์, 2552

2) คติความเชื่อเรื่องวัสดุในการปลูกเรือน

ชาวเขมรถือคติในการเลือกวัสดุในการปลูกสร้างเรือนมาตั้งแต่สมัยนครวัด (ศตวรรษที่ 9-15) โดยการนำไม้จากป่ามาใช้ในการสร้างเรือนนั้น ก่อนตัดไม้ต้องบวงสรวงขออนุญาตเทพดา ก่อนและมีข้อห้าม คือ ไม้ตัดไม้ที่มีรังของนกหรือสัตว์ ต้นไม้ที่มีรอยหมูป่า ต้นไม้ที่มีโพรง ต้นไม้ที่มีรสขม ต้นไม้ที่ล้มไปทิศตะวันตก หรือต้นไม้ที่อยู่บริเวณทางแยกในป่า เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นกฎเกณฑ์ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ช่วยสงวนและลดการทำลายที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า หรือต้นไม้ที่มีรสขมมักเป็นยาหรือสมุนไพร การห้ามตัดไม้ที่อยู่ทางแยกทำให้คนต้องกระจายไปตัดไม้ในพื้นที่บริเวณอื่นโดยทั่วไปไม่ใช่พื้นที่เข้าถึงได้ง่าย ส่วนทิศล้มของไม้น่าจะเป็นความเชื่อของทศมงคล เป็นต้น

3) ความเชื่อเรื่องโชคลางและจำนวน

การปลูกเรือนใหม่ของชาวเขมรต้องมีหมอดู ในการจัดการ กำหนดและประกอบพิธีกรรม การกำหนดสัดส่วนเรือนของชาวเขมร เช่น บ้านใดต้องมีจำนวนเลขคู่ โดยบ้านใดที่เหมาะสมที่สุด คือ 5 ชั้น ซึ่งเท่ากับความสูงโดยเฉลี่ยของพื้นที่ชั้นล่างถึงชั้นบนรวมทั้งการนำฝ้ายันต์มาติดที่บริเวณนอกกำแพงและเสาของเรือนเพื่อปกป้องทิศทั้งสี่และความเชื่อเรื่องป้องกันไฟไหม้เรือน สัดส่วนของตัวเรือนนั้นสันนิษฐานว่ามาจากหน่วยในการวัดที่ได้รับมาตราวัดแบบอินเดีย เช่นเดียวกับไทย ซึ่งเป็นสัดส่วนมนุษย์ทำให้องค์ประกอบและส่วนสัดส่วนต่างๆ ของเรือนมีความ

สอดคล้องกับสรีระร่างกายของผู้ใช้รวมทั้งสอดคล้องกับวัสดุที่หาได้ในพื้นที่ เช่น ความยาวของเรือนเป็น 2 เท่าของด้านกว้าง (ด้านยาว 22 ศอก ด้านกว้าง 11 ศอก หรือ 5.50 ม. x 11.00 ม)

5.5.5 ลักษณะบ้านเรือนของกลุ่มชาวเขมรถิ่นไทย

ในสารานุกรมชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย ระบุไว้ว่า เรือนของชาวเขมรถิ่นไทยมีลักษณะใกล้เคียงกับคนในภาคอีสานทั่วไป คือ เป็นบ้านชั้นเดียวใต้ถุนสูง (ประกอบ ผลงาม, 2538) จากประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานและอพยพย้ายถิ่น พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ของชาวเขมรถิ่นไทยมีการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในลักษณะที่ว่า กลุ่มชาวเขมรที่รับวัฒนธรรมไท-ลาว จะเรียก เขมรส่วย หรือกลุ่มชาวกูยที่รับวัฒนธรรมไท-ลาว จะเรียกว่า กูยส่วย เป็นต้น (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ค) ดังนั้นลักษณะวัฒนธรรมการอยู่อาศัย รูปแบบบ้านเรือน หรือการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวเขมรถิ่นไทยจึงมีการผสมผสานและใช้รูปแบบของวัฒนธรรมของไท-ลาว

จากการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและลักษณะบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นใหญ่ (หัวซ้อก่อนหน้า) ทำให้ทราบถึงสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นและลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชาวเขมรซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในถิ่นใหญ่ (ประเทศกัมพูชา) ซึ่งอาจเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์เขมรในประเทศไทย ส่วนผลงานการศึกษาสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นของชาวเขมรในไทยนั้นยังมีการศึกษาอย่างจำกัด จากการรวบรวมเอกสาร ผลงานทางวิชาการ หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีผลงานที่ศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยปรากฏ 2 ผลงาน ซึ่งการศึกษาค้างต้นอาจต้องอาศัยการสืบค้นจากรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นของชาวเขมรในถิ่นใหญ่ ข้างต้นประกอบการศึกษา สามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

ในบทความของพรรณพุกกษา จะระ, และจันทนีย์ จิรัตนัฐ (2559, น.195-213) ได้ให้ข้อสังเกตที่ได้ระหว่างการสำรวจ สัมภาษณ์ และการสืบค้นเอกสาร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยที่ทำการศึกษาชุมชนและเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในไทย ซึ่งทำการศึกษาในประเด็นของลักษณะทางกายภาพของชุมชน ผังชุมชน และผังเรือน รวมไปถึงความเชื่อและทิศกับการจัดพื้นที่ด้วยวิธีเปรียบเทียบระหว่างเรือนชาวเขมรในพื้นที่ศึกษาบ้านสวายจี่ ในจังหวัดสุรินทร์ และเรือนชาวเขมรในประเทศกัมพูชา ชุมชนสำโรง เมืองเสียมเรียบ พบว่าเรือนทั้งสองพื้นที่มีองค์ประกอบ และความเชื่อบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน เช่น ความเชื่อเรื่องกรูกำเนิด ความเชื่อเกี่ยวกับยันต์ (ปกบ้อง) และความเชื่อเกี่ยวกับทิศของบันได และได้สรุปไว้ว่า วัฒนธรรมของกลุ่มชาวเขมรในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ยังคงมีความเข้มข้นของการรวมกลุ่มสูง มีวิถีชีวิตและระบบแนวคิดรวมไปถึงรูปแบบบ้านเรือนที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมเดิม แต่ก็ยังมีการส่งผ่าน

ความเชื่อแบบผสมผสานของวัฒนธรรมไท-ลาวปรากฏให้เห็นในเรื่อง ซึ่งลักษณะบางประการอาจไม่สอดคล้องกับชุมชนชาวเขมรในประเทศกัมพูชาหรือเปลี่ยนแปลงไป เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงบริบททางพื้นที่ วิถีชีวิต และความเจริญก้าวหน้าที่แตกต่างกัน โดยผลสรุปกรณีศึกษาในจังหวัดสุรินทร์ มีการวางผังชุมชนที่สอดคล้องกับทิศซึ่งเป็นตัวกำหนดรูปแบบการวางผัง มีความสัมพันธ์กับทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ในองค์ประกอบชุมชนจะมีศาลหลักบ้าน ส่วนในระดับผังเรือนจะแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย พื้นที่โถง พื้นที่ห้องครัว พื้นที่ห้องน้ำ และพื้นที่ห้องนอน ส่วนความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเรือน มีความเชื่อด้านกรูกำเนิด การใช้ผ้ายันต์ การเชื่อเรื่องทิศ การวางตัวเรือน ความเชื่อเกี่ยวกับบันไดและความเชื่อเกี่ยวกับเสาเรือน (พรรณพฤษภา จະระ, และจันทนีย์ จิรัธณัฐ, 2559)

นอกจากนี้แล้วในงานศึกษาเรือนของชาวเขมรในอีสานโดยใช้กรณีศึกษาในอำเภอชุมขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ของเดชณรงค์ วนสันเทียะ (2549) ที่ศึกษาเรือนของชาวเขมรในพื้นที่อีสานใต้ พบว่า เรือนอีสาน-เขมรส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายเรือนแฝด หรือ เรือนโขง มีใต้ถุนสูง เป็นเรือนใหญ่ แต่ลักษณะสำคัญที่พบจากการศึกษาคือเรือนของชาวเขมรถิ่นไทยในพื้นที่ศึกษาไม่มีชานแดดและห้องครัว ส่วนห้องน้ำ (ถาน) ต่อเติมขึ้นในสมัยหลัง พื้นที่ครัวจะใช้บริเวณส่วนเกยของเรือน

ความเชื่อที่ยังคงถือปฏิบัติต่อกันมาอยู่ คือ การหาฤกษ์ยามในการสร้างเรือน พิธีการรองฐานเพื่อลงเสาเอก การฝังรกเด็กที่ได้บันได เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่ให้ความสำคัญกับห้องนอนของพ่อแม่สูง มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการสร้างบ้านเรือน เริ่มจากการเลือกวัน เวลา สถานที่ และมีพิธีกรรมในทุกขั้นตอนของการก่อสร้าง โดยมีเบรียอาจา (ผู้นำในการทำพิธี) เป็นผู้กำหนด และประกอบพิธีกรรมต่างๆ ส่วนความเชื่อเรื่องผ้ายันต์นั้น เดชณรงค์ วนสันเทียะ (2549) ได้ระบุว่าชาวเขมรในกรณีศึกษาติดผ้ายันต์สีแดงไว้ที่ตำแหน่งปลายเสาและปลายเสาทุกต้นมีการใช้ใบบัวรองหมายความแทนความบริสุทธิ์ ส่วนพิธีกรรมก่อนการเข้าอยู่อาศัยจะมีการเชิญของรักษา โดยทำพิธีเช่นไหว้บูชาอัญเชิญมาอยู่ในห้องของพ่อแม่ที่หัวนอนหันไปทางทิศใต้และของรักษาหันหน้าไปยังทิศเหนือ แล้วจึงมีการทำพิธีกรรมขึ้นบ้านใหม่ (เดชณรงค์ วนสันเทียะ, 2549)

ชาวเขมรถิ่นไทยนั้นมีความแตกต่างกันทั้งในแง่ของสภาพแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางชุมชน การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวเขมรในกัมพูชาและชาวเขมรในไทยย่อมมีความเหมือนหรือแตกต่างกันในประเด็นต่างๆ และจากข้อมูลการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะบ้านเรือน ตลอดจนโลกทัศน์ และคติความเชื่อของชาวเขมรข้างต้น

สามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาลักษณะการตั้งถิ่นฐานและลักษณะของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นของชาวเขมรถิ่นไทยในพื้นที่ศึกษา เพื่อสรุปคุณลักษณะเฉพาะถิ่นของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ในองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ได้ในลำดับต่อไป

5.5.6 สรุปลักษณะสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นชาวเขมรถิ่นไทย

กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยจัดอยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาษาในตระกูลออสโตรเอเชียติก เป็นกลุ่มชาติพันธุ์รองหรือกลุ่มอนุวัฒนธรรมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยร่วมกับกลุ่มวัฒนธรรมหลักคือกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของภาคอีสาน พื้นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ทางตอนล่างของภาคอีสานหรืออีสานใต้ โดยเฉพาะในจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดบุรีรัมย์

สำหรับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยนั้น ปรากฏหลักฐานการอยู่อาศัยในพื้นที่อีสานใต้มายาวนานในบริเวณที่ราบสูงโคราชซึ่งเป็นถิ่นฐานเดิมของชาวเขมรโบราณมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 13 ในสมัยขอมเรืองอำนาจ เมื่อขอมเสื่อมอำนาจชนชาวเขมรต้องถอยร่นไปเรื่อยๆ รวมทั้งในสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อรัฐสยามรุ่งเรืองได้มีการอพยพของชาวเขมรจากพื้นที่ลุ่มใต้ที่พวกเขาพนมดงรักและลาวตอนใต้มายังพื้นที่อีสานใต้ได้อย่างต่อเนื่อง

สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนความเป็นอยู่ของชาวเขมรถิ่นไทยจึงเป็นลักษณะการตั้งรับสังคมและวัฒนธรรมจากภายนอกที่เข้มแข็งกว่ามาตลอด ในลักษณะของการกลายกลืน การปรับเปลี่ยน และการเปลี่ยนแปลง ตามยุคสมัย โดยทั่วไปแล้วสังคมและวัฒนธรรมของชาวเขมรถิ่นไทยจะคล้ายคลึงกับวัฒนธรรมอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ก็ยังปรากฏถึงลักษณะเด่นทางประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวเขมร เช่น แขนงโขนตา เนียะตา ยันตีในการปลูกเรือน เป็นต้น

ส่วนลักษณะทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยเฉพาะเรือนอยู่อาศัยของชาวเขมรถิ่นไทยถึงแม้ในปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจนแทบไม่หลงเหลือแบบแผนประเพณีดั้งเดิมแล้ว แต่ก็มีลักษณะสำคัญบางประการที่ยังสืบทอดส่งต่อมายังยุคสมัยปัจจุบันทั้งที่เป็นโลกทัศน์ คติความเชื่อ ของการดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมท้องถิ่น การตั้งถิ่นฐานชุมชน หรือการปลูกสร้างบ้านเรือน เป็นต้น โดยวัฒนธรรมของการอยู่อาศัยที่เป็นลักษณะสำคัญที่ยังคงสืบสานส่งต่อมายังปัจจุบัน สามารถสรุปได้เป็น 3 ประเด็นสำคัญ คือ

1) โลกทัศน์ คติความเชื่อ

1.1) โลกทัศน์ คติความเชื่อ ของการมีชีวิตจากเกิดจนตายของชาวเขมรถิ่นไทย กล่าวโดยสรุป คือ

1.1.1) แก่น ได้แก่ กฐ (ครู) เป็นผีหรือเทพในการกำหนดชีวิต มีปลิง (ขวัญ) เป็นเสมือนตัวควบคุมจิตหรือการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ ความสุขหรือทุกข์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของการดำเนินชีวิต

1.1.2) สภาพแวดล้อม ได้แก่ ผีหรือเทพ ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมภายนอกของชาวเขมรถิ่นไทย มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถส่งผลต่อ แก่น ได้ทั้งในเชิงบวกที่เป็นผลดีและสามารถส่งผลในเชิงลบที่เป็นผลร้าย ดังนั้น โลกทัศน์ คติความเชื่อในชีวิตของชาวเขมรถิ่นไทยจึงมีผลขึ้นอยู่กับการปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมนั้นๆ

1.2) โลกทัศน์ คติความเชื่อของการดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อม ชาวเขมรถิ่นไทยยังมีความเชื่อในผีหรือเทพที่อาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมทุกแห่งทั้งในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชุมชน เช่น เนียะตาที่ปกป้องรักษาหมู่บ้าน เจ้าป่าเจ้าเขาที่เป็นเทพารักษ์ผู้รักษาป่า และภูเขา อารักษ์ในต้นไม้ใหญ่ๆ หนองบึง มริงก้องเวียงเป็นเทพดาที่เลี้ยงและดูแลสัตว์ป่า กร็องพาสีที่คอยรักษาผืนแผ่นดินที่ผู้ที่จะขุดหรือปลุกเรื้อนต้องเซ่นบูชา ตลอดจน พระภูมิที่นา (ปเรียะภูมิสเร) เป็นเทพดาผู้รักษาท้องนาเรียกพระภูมินาวา หรือผีโป่ง (จราบ) เป็นภูติผีที่อยู่ตามจอมปลวกที่เตียนสะอาดคอยช่วยสัตว์และรักษาทางสัญจรและรักษาคลองระบายน้ำในท้องไร่ท้องนา เป็นต้น โลกทัศน์ คติความเชื่อ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นการดำรงชีวิตในท้องถิ่นของชาวเขมรถิ่นไทยที่ผูกโยงกับสภาพแวดล้อม และแสดงให้เห็นถึงการเคารพต่อสภาพแวดล้อมทุกหนแห่งตามธรรมชาติ

2) ความเชื่อมงคลและข้อห้ามในการอยู่อาศัย

2.1) รูปแบบความเชื่อมงคล คือ ความเชื่อที่เมื่อปฏิบัติแล้วนั้นจะส่งผลดี ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลเหนือธรรมชาติหรือภูมิผีหรือเทพารักษ์ และความเชื่อที่เป็นเหตุผลทางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น ห้องน้ำและห้องครัวจะอยู่ทางทิศตะวันตกเพื่อป้องกันความร้อนเข้าสู่พื้นที่ภายในเรือน หรือ จำนวนบันไดเลขคู่ที่เป็นความเชื่อตามกุศโลบายของพุทธศาสนาที่ทำแล้วจะเป็นมงคล และยังสอดคล้องกับพฤติกรรมและสัดส่วนที่เหมาะสมของผู้ใช้อีกด้วย

2.2) รูปแบบข้อห้าม คือ ความเชื่อที่เมื่อปฏิบัติแล้วจะส่งผลร้าย เช่น บ้านเรือนของชาวเขมรไม่ควรวางขนานกับถนนหรือแม่น้ำ ซึ่งเป็นหลักการที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์กับธรรมชาติหรือทิศทางการไหลของลมตามแนวแม่น้ำ หรือการที่หน้าบ้านไม่หันตรงกับวัดวาอาราม

เพราะความเชื่อเรื่องภูติผีแล้วยังเป็นหลักการของการป้องกันมลภาวะทางอากาศคือควันที่จะพัดผ่านเข้าบ้านเรือน เป็นต้น

3) รูปแบบทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น

รูปแบบของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นนั้น สามารถสรุปรูปแบบดั้งเดิมหรือแบบแผนประเพณีของรูปแบบเรือนชาวเขมรในถิ่นใหญ่จากการจำแนกรูปทรงของบ้านเรือนได้ 4 รูปแบบหลัก คือ เรือนหลังคาจอมแห เรือนหลังคาปีกนก เรือนหลังคาจั่ว และเรือนหลังคาปั้นหยา โดยความเชื่อเรื่องทศยังเป็นสิ่งสำคัญของการกำหนดผังบริเวณหรือตำแหน่งที่ตั้งของตัวเรือน ซึ่งตอบสนองปัจจัยทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ส่วนรูปแบบเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มเขมรถิ่นไทย ซึ่งอาจลักษณะบางประการอาจไม่สอดคล้องกับชุมชนชาวเขมรในประเทศกัมพูชาหรืออาจมีการเปลี่ยนแปลงไป จากการศึกษาดูงานการศึกษาทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ชาวเขมรถิ่นไทยยังคงความเชื่อเรื่องทิศการวางผังชุมชนที่สอดคล้องกับทิศซึ่งเป็นตัวกำหนดรูปแบบการวางผัง มีความสัมพันธ์กับทิศ ในองค์ประกอบชุมชนจะมีศาลหลักบ้าน ส่วนในระดับผังเรือนจะแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย พื้นที่โถง พื้นที่ห้องครัว พื้นที่ห้องน้ำ และพื้นที่ห้องนอน ส่วนความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเรือนมีความเชื่อด้านกรูกำเนิด การใช้ผ้ายันต์ การเชื่อเรื่องทิศการวางตัวเรือน ความเชื่อเกี่ยวกับบันไดและความเชื่อเกี่ยวกับเสาเรือน ถึงรูปแบบจะไม่เหมือนกับชาวเขมรในถิ่นใหญ่ทั้งหมดหรืออาจแตกต่างในรายละเอียด แต่ก็ยังแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดในแนวคิดความเชื่อใน แก่น และ สภาพแวดล้อม ที่สอดคล้องคล้ายคลึงกัน

ข้อสังเกตที่สำคัญของลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนเขมรถิ่นไทยนั้น มีข้อสังเกตในสองประเด็น คือ ประเด็นแรก ชาวเขมรในไทยอาศัยในพื้นที่สูงและเป็นเขตเงาฝน มีความชื้นสัมพัทธ์ต่ำ อุณหภูมิสูงในฤดูร้อนและอุณหภูมิต่ำในฤดูหนาว แตกต่างจากชาวเขมรในถิ่นใหญ่ที่อยู่ในเขตรมสูมจากมหาสมุทร ในสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่แตกต่าง กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยมีการปรับตัว เปลี่ยนแปลง ที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างไร ประเด็นที่สอง กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยมีประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมในลักษณะผสมผสานระหว่างสังคมและวัฒนธรรมหลัก ทั้งที่เป็นการแลกเปลี่ยน รวมทั้งความบีบรัดทางวัฒนธรรม ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวเขมรถิ่นไทยส่งผลต่อสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น รวมทั้งแบบแผนและรูปแบบประเพณีดั้งเดิมที่สามารถสืบทอดส่งต่อมายังยุคปัจจุบันมีลักษณะเด่นอย่างไรบ้าง

5.6 กลุ่มชาติพันธุ์กวย

ภาษา กวย/กวย (ส่วย) เป็นภาษาย่อยของกลุ่มภาษามอญ-เขมรตะวันออก (Eastern Mon-Khmer) เช่นเดียวกับภาษาเขมร แต่จัดอยู่ในกลุ่มภาษาอะตูกิ (Katukic) ส่วนภาษาญอจัดเป็นภาษาย่อยของภาษา กวย/กวย (ส่วย) (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547)

5.6.1 ลักษณะทั่วไปของชาว กวย

ภาษา กวย/กวย (ส่วย) นับเป็นภาษาที่เก่าแก่กลุ่มชนหนึ่งที่ยังพูดและรักษาวัฒนธรรมของตนไว้อย่างเด่นชัด แต่ภาษา กวย ไม่มีภาษาเขียน ตัวอย่างหนึ่งที่ปรากฏความสำคัญของภาษา กวย คือ การนับปีแบบไทยมีอย่างน้อย 2 ปีที่เป็นภาษา กวย คือ ปีจอกซึ่งในภาษา กวย แปลว่าหมา และปีมะเส็งหมายถึงงูใหญ่จะตรงกับภาษา ส่วย ว่า กชัญ ที่แปลว่างู จึงสันนิษฐานได้ว่ากลุ่มชนชาว กวย (ส่วย) เคยมีอารยธรรมสูงส่งมาก่อน แม้ว่าอารยธรรมอินเดียแผ่ขยายเข้าดินแดนสุวรรณภูมิ รวมทั้งเขมรและอีสานตอนใต้ตั้งแต่ 3 ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราช ที่ทำให้ภูมิภาคส่วนนี้ได้รับ อารยธรรมอินเดียรวมทั้งภาษาเขียนที่ให้ภาษาปัลลวะ-สันสกฤต และพัฒนามาเป็นภาษาเขมร ภาษาไทยในปัจจุบัน แต่ชาว กวย (ส่วย) ส่วนมากเชี่ยวชาญด้านการจับช้าง การตีเหล็ก หรือการเป็นผู้นำกรบ ซึ่งการจับช้างและการรบต่างเป็นการเสี่ยงภัย ดังนั้นลูกเมียที่อยู่บ้านจึงมีข้อห้ามมากมาย จึงเป็นอาจเป็นเหตุให้ชาว กวย รับอารยธรรมอินเดียน้อยกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ข)

5.6.2 ประวัติศาสตร์และเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์กวยในไทย

ในสารานุกรมชนชาติ กวย (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538) ได้ระบุถึงถิ่นฐานเดิมของชาว กวย ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณตอนเหนือของเมืองกำแพงมในประเทศกัมพูชา ชนชาติ กวย เคยเป็นรัฐอิสระ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 เคยส่งทูตมาค้าขายกับราชสำนักอยุธยา และเคยช่วยกษัตริย์เขมรแห่งนครธมปราบขบถ ต่อมาเขมรได้ใช้อำนาจทหารผนวกอาณาจักร กวย เข้าเป็นส่วนหนึ่งของเขมรตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ไพฑูริย์ มีกุล (2538) ได้ระบุถึงชาว กวย ว่า มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานอยู่เสมอ โดยอพยพจากประเทศกัมพูชาขึ้นเหนือมายังตอนใต้ของประเทศลาวบริเวณเมืองอัตตะปือ แส่นปาง จำปาศักดิ์และสรวัง แต่เนื่องจากภัยทางธรรมชาติและการเมืองชาว กวย จึงมีการอพยพเข้าสู่ตอนใต้ของภาคอีสานของไทย ทางด้านแก่งสะพือ และต่อมาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านนาบอนจ้อ อำเภอดอนจานร้อยเอ็ด จังหวัดอุบลราชธานี และบ้านเจียงอี อำเภอมะนัง จังหวัดศรีสะเกษ และในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร ชาว กวย ถือเป็นชนกลุ่มแรกที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อีสานตอนใต้ (ไพฑูริย์ มีกุล, 2538 อ้างถึงใน สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538)

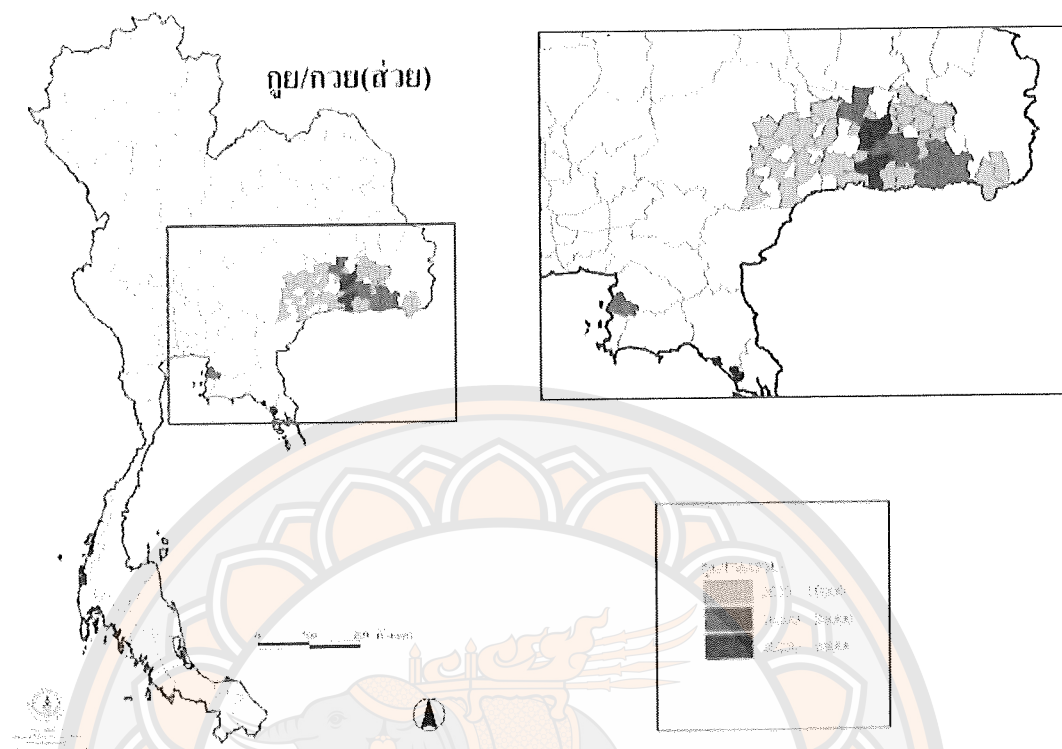
ชาวภูยมีการอพยพเข้ามาในประเทศไทยบริเวณอีสานใต้ตั้งแต่สมัย สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) และมีการอพยพครั้งใหญ่เข้ามาบริเวณจังหวัด สุรินทร์และศรีสะเกษ (พ.ศ. 2245-2326) ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยธนบุรี และหยุดลง ในสมัยรัชกาลที่ 4 สมัยรัตนโกสินทร์ (Preecha Sugasame, 1988 อ้างถึงใน สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538)

ชาวภูยตั้งถิ่นฐานปะปนกับชาวลาวและชาวเขมรในพื้นที่อีสานใต้ จึงมีการ แลกเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม ทำให้ชาวภูยถูกกลืนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ วัฒนธรรมลาวและวัฒนธรรมเขมร ปัจจุบันชาวภูยอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ระหว่างแม่น้ำมูลกับ เทือกเขาพนมดงรัก ครอบคลุมจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษจนถึงอุบลราชธานี นอกจากนี้ยัง พบผู้พูดภาษาภูยในอำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคามและที่หมู่บ้านหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งคาดว่าจะเป็นการอพยพมาจากพื้นที่ดั้งเดิมในจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ (สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538)

นอกจากนี้แล้ว สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ (2547) ยังได้ระบุว่านอกจาก พื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานีแล้ว ยังมีชาวภูยในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด และบางพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียง (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547) ดังภาพ 12

5.6.3 การกระจายตัวของประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ภูยในพื้นที่ศึกษา

ในจังหวัดสุรินทร์มีผู้ใช้ภาษาภูย (ส่วย) มากที่สุดในอำเภอสำโรงทาบ อำเภอท่าตูม กิ่งอำเภอศรีณรงค์ อำเภอจอมพระ และอำเภอศีขรภูมิ (คณะกรรมการฝ่ายประมวล เอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ข) ในจังหวัดบุรีรัมย์มีประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาภูย (ส่วย) ประมาณร้อยละ 2 ของประชากรในจังหวัดบุรีรัมย์ ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ใน อำเภอสตึก กิ่งอำเภอ บ้านด่าน อำเภอห้วยราช อำเภอประโคนชัย อำเภอหนองกี่ และอำเภอหนองหงส์ (คณะกรรมการ ฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ก) และในจังหวัดศรีสะเกษมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษา ภูย 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มภูยเยอ อาศัยในอำเภอเมือง (10 หมู่บ้าน) อำเภอไพรบึง (5 หมู่บ้าน) อำเภอ ราชีไศล (4 หมู่บ้าน) กลุ่มภูยไม้อำเภอราษีไศล (5 หมู่บ้าน) แถบอำเภออุทุมพรพิสัย (9 หมู่บ้าน) ซึ่งชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ภาษาภูย(ไม) จะอาศัยรวมกับกลุ่มชนลาว และกลุ่มภูยปรีอใหญ่ อาศัยใน อำเภอซุซันต์ (5 หมู่บ้าน ในตำบลปรีอใหญ่) ซึ่งสันนิษฐานว่าเพิ่งอพยพมาจากบริเวณมะลูไพรซึ่ง เคยเป็นส่วนหนึ่งของเมืองสตึงตรง ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของเมืองกำปงธมและเมืองกำปงสวาย ประเทศกัมพูชา (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ค)

ภาพ 12 แผนที่แสดงการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ขมุ

ที่มา: สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547

กลุ่มชาติพันธุ์ขมุอาศัยในจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษมากที่สุด โดยมีประชากรชาวขมุในสองจังหวัดรวมกันราว 224,000 คน กระจายตัวอยู่ใน 579 หมู่บ้าน นอกจากนี้แล้วยังมีประชากรชาวขมุบางส่วนอาศัยในจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดอุบลราชธานีอีกด้วย ซึ่งลักษณะประชากรดังกล่าวสอดคล้องกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชาวขมุที่ดั้งเดิมอาศัยอยู่ในอีสานใต้บริเวณจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ ก่อนอพยพเคลื่อนย้ายไปยังพื้นที่อื่นๆ (ตาราง 5)

ตาราง 5 จำนวนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ภายในพื้นที่อีสานใต้

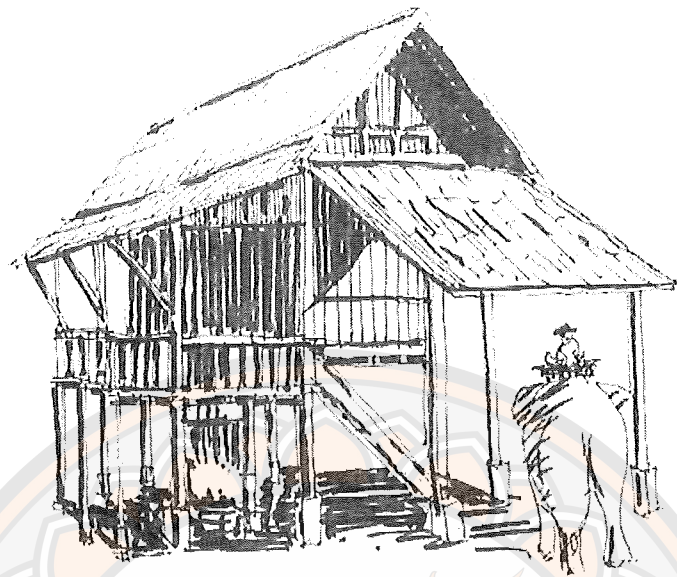
พื้นที่	จำนวนประชากร(คน)	จำนวนหมู่บ้าน
จังหวัดสุรินทร์	119,506	322
จังหวัดศรีสะเกษ	105,852	257
จังหวัดบุรีรัมย์	41,296	96
จังหวัดอุบลราชธานี	6,916	11
รวม	273,570	686

ที่มา: ข้อมูลการสำรวจของวรรณภา เทียนมี, 2533 อ้างถึงใน สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538, น.9

5.7 สภาพแวดล้อมและลักษณะบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์กวย

จากผลงานของ ระวีวรรณ โอฟารัตนมณี (2556) ที่ทำการศึกษาภาพรวมของรูปแบบเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์ ได้ระบุถึงรูปแบบบ้านเรือนของชาวกวยว่า หมู่บ้านชาวกวยมักอยู่ใกล้แหล่งน้ำเพื่อให้ช้างอาบน้ำและใช้บริโภคในครัวเรือน การวางตัวเรือนขนานไปกับลำน้ำ วางกลุ่มเรือนเป็นไปตามเครือข่ายโดยมีลานโล่งเป็นตัวเชื่อมเรือน เรือนมีลักษณะคล้ายเรือนเขมรและเรือนไทลาวที่มีความโปร่ง ใต้ถุนสูง มีหลังคาคลุมด้านหนึ่งเอาไว้ล้มเตียงช้าง และยื่นระเบียงอีกด้านหนึ่งคล้ายเกยเพื่อนั่งเล่น การใช้สอยในเรือนแบ่งเป็นสามส่วน คือ ส่วนนอน ส่วนโถง และส่วนครัว โดยใช้เตาไฟเป็นศูนย์กลาง แต่ปัจจุบันมีการกันส่วนนอนออกจากโถงและแยกเรือนครัวออกจากเรือนนอน ส่วนใต้ถุนเรือนมีการใช้สอยเพื่อวางหูกทอผ้า กระตั้งไหม และวัสดุเครื่องใช้ ส่วนยุ้งข้าวมีทั้งสร้างในพื้นที่ติดตัวเรือน และแยกจากตัวเรือน (ระวีวรรณ โอฟารัตนมณี, 2556) ดังภาพ 13

สอดคล้องกับ เครือจิต ศรีบุญนาถ และคณะ (2536) ที่ได้กล่าวถึงบ้านเรือนของชาวกวยดั้งเดิมว่ามีลักษณะทรงใต้ถุนสูง มีการแบ่งสัดส่วนการใช้พื้นที่ชั้นล่างไว้อย่างเป็นสัดส่วน โดยบ้านของชาวกวยที่เลี้ยงช้างจะยกพื้น (ใต้ถุน) ให้สูงกว่าส่วนอื่นเพื่อให้ช้างลอดเข้าไปยืนได้และมีการปรับดินบริเวณนั้นให้เป็นหมอนสำหรับให้ช้างนอน ส่วนบ้านชาวกวยที่ไม่เลี้ยงช้างจะมีลักษณะใต้ถุนสูงเพื่อให้วัวควายเข้าไปอยู่ได้ (เครือจิต ศรีบุญนาถ และคณะ, 2536 อ้างถึงใน สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538)

ภาพ 13 เรือนกลุ่มชาติพันธุ์กวย

ที่มา: ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2556

นอกจากกลุ่มชาติพันธุ์ชาวกวยที่มีการเลี้ยงช้างแล้วยังมีกลุ่มชาวกวยที่ไม่ได้เลี้ยงช้าง ซึ่งจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม ตีเหล็กหรือหาของป่า โดยการศึกษาลักษณะทางกายภาพ หมูบ้าน ผังหมู่บ้าน ผังเรือน ความเชื่อซึ่งสัมพันธ์กับการวางผังหมู่บ้านและผังเรือน และปัจจัยที่ส่งผลต่อการก่อรูปหมู่บ้านและเรือนที่ยังคงความเชื่อแบบดั้งเดิมของชาวกวยของ ธนานนท์ ลาโพธิ์, และจันทนีย์ จิรัณธัญ (2558) ซึ่งเป็นการศึกษากลุ่มชาวกวยที่ไม่ได้เลี้ยงช้าง โดยใช้กรณีศึกษาชุมชนบ้านโนนสำโรง ในอำเภอห้วยทับทัน จังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้วิธีการสำรวจและสัมภาษณ์ข้อมูลจากปราชญ์และผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน (ธนานนท์ ลาโพธิ์, และจันทนีย์ จิรัณธัญ, 2558) พบว่าการวางผังและการจัดการพื้นที่ภายในชุมชนมีความสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องทิศ ชาวกวยในพื้นที่ศึกษามีความเชื่อเรื่องทิศดีและทิศไม่ดี ซึ่งทิศเป็นตัวกำหนดรูปแบบการจัดการพื้นที่

การสำรวจภาคสนามในพื้นที่กรณีศึกษาของ ธนานนท์ ลาโพธิ์, และจันทนีย์ จิรัณธัญ (2558) สันนิษฐานสรุปได้จากการสัมภาษณ์ปราชญ์และผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ได้ว่าเรือนดั้งเดิมของชาวกวยในพื้นที่กรณีศึกษา จำแนกได้ 2 รูปแบบ (ภาพ 14) คือ

1. เรือนที่มีคร้วอยู่ภายในตัวเรือน มี 3 แบบ คือ แบบมีคร้วอยู่ใต้ถุน แบบมีคร้วอยู่บนเรือนมีการกันห้อง และแบบคร้วอยู่บนชาน

2. เรือนที่มีครีวอยู่นอกตัวเรือน มี 2 แบบ คือ ครีวอยู่นอกเรือน และใช้ครีวนอกเรือนร่วมกัน

ที่มา: ธนานนท์ ลาโพธิ์, และจันทนีย์ จิรัตนธัญญ์, 2558

ดังนั้น กลุ่มชาติพันธุ์กวยเป็นกลุ่มชนเก่าแก่ที่อาศัยอยู่ในแถบอีสานใต้ ลักษณะทางวัฒนธรรมจะถูกกลืนเข้ากับวัฒนธรรมลาวอีสาน และวัฒนธรรมของชาวเขมร ซึ่งชาวกวยมีจำนวนประชากรรวมราว 400,000 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ และศรีสะเกษ เป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งในจังหวัดบุรีรัมย์และอุบลราชธานี (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547)

ลักษณะของบ้านเรือนของชาวกวย จำแนกได้ตามการประกอบอาชีพ 2 รูปแบบ คือ 1) กลุ่มชาวกวยเลี้ยงช้าง และการประกอบอาชีพเกษตรกรรม บ้านเรือนชาวกวยที่มีช้าง ได้ถุนบ้านเรือนจะสูง มีหลังคาคลุมด้านหนึ่งเอาไว้สามเหลี่ยม และยื่นระเบียงอีกด้านหนึ่งคล้ายเกยเพื่อนั่งเล่น การใช้สอยในเรือนแบ่งเป็นสามส่วน คือ ส่วนนอน ส่วนโถง และส่วนครีว โดยใช้เตา

ไฟป็นศูนย์กลาง และ 2) กลุ่มชาวกูยที่ไม่ได้เลี้ยงช้าง บ้านเรือนของชาวกูยที่ไม่เลี้ยงช้างสามารถจำแนกได้ สองลักษณะ คือ เรือนที่มีคร้วอยู่ในเรือน และคร้วอยู่นอกเรือน

พลวัต และการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การศึกษาพลวัต การเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายสถานการณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในปัจจุบัน อันเนื่องจากปัจจุบันงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเริ่มสูญหายและถูกเข้ามาแทนที่ด้วยสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมเป็นปรากฏการณ์ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับสาเหตุปัจจัยระหว่างสภาพแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงทางบริบทสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ภาวะวิฤต โอร่าพีร์ตน์มณี (2560, น.1-16) กล่าวถึง พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาจปรับตัวตามเงื่อนไขที่หลากหลาย ในลักษณะพหุปัจจัยทั้งในแบบเงื่อนไขหรือสถานการณ์แบบปกติและแบบเฉพาะ (ภาวะวิฤต โอร่าพีร์ตน์มณี, 2560, น.1-16) ดังนั้นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในแต่ละท้องถิ่นนั้นจึงมีความหมายและกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องจากรากฐานประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่น รวมทั้งเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่เป็นศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่มีคุณค่าของถิ่นที่นั้นๆ รวมทั้งปัจจัยที่หลากหลายที่อาจเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน

การค้นคว้าเพื่อให้ทราบถึงสถานการณ์และลักษณะการเปลี่ยนแปลงของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกิดขึ้น จะช่วยให้เข้าใจถึงกระบวนการการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและเข้าใจในความสัมพันธ์ถึงเหตุปัจจัยที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในแต่ละช่วงสมัย ดังนั้นการศึกษาด้านพลวัต การเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นครั้งนี้จึงทำการค้นคว้าเอกสารวิชาการทั้งวรรณกรรม บทความวิชาการ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปเป็นประเด็นการศึกษา คือ สถานการณ์การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่อีสานใต้ นับแต่พุทธศตวรรษที่ 23 รวมทั้งสถานการณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในปัจจุบัน และลักษณะการเปลี่ยนแปลงในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. สถานการณ์การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ที่เกี่ยวเนื่องกับพื้นที่อีสานใต้ นับแต่พุทธศตวรรษที่ 23

การศึกษาทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ สถานการณ์การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ที่เกี่ยวเนื่องกับพื้นที่อีสานใต้ นับแต่พุทธศตวรรษที่ 23 แสดงให้เห็นว่าพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้เป็นถิ่นฐานของกลุ่มชนพื้นเมืองดั้งเดิมที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายทางประชากรอยู่เสมอ และต่างมีอิทธิพลและตกอยู่ภายใต้อิทธิพลการปกครองของอาณาจักรที่มีความเข้มแข็งกว่าเรื่อยมา สมทรง บุรุษพัฒน์ (2538) กล่าวถึงชาวกูยว่า ชาวกูยตั้งถิ่น

ฐานเดิมอยู่บริเวณตอนเหนือของเมืองกำแพงมในประเศกัมพูชา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ชนชาติ กูยเคยเป็นรัฐอิสระ มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานอยู่เสมอ โดยอพยพจากประเทศกัมพูชาขึ้นเหนือมายัง ตอนใต้ของประเทศลาวบริเวณเมืองอัตตะปือ แสนปาง จำปาศักดิ์และสรวน แต่เนื่องจากภัยทาง ธรรมชาติและการเมืองชาวกูยจึงมีการอพยพเข้าสู่ตอนใต้ของภาคอีสานของไทย และในบรรดา กลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร ชาวกูยถือเป็นชนกลุ่มแรกที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อีสานตอนใต้ (ไพฑูริย์ มีกุล, 2538 อ้างถึงใน สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538) ชาวกูยมีการอพยพครั้งใหญ่เข้ามาบริเวณ จังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ (พ.ศ. 2245-2326) ในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยธนบุรี และ ทยุดลงในสมัยรัชกาลที่ 4 สมัยรัตนโกสินทร์ (Preecha Sugasame, 1988 อ้างถึงใน สมทรง บุรุษพัฒน์, 2538)

นอกจากนี้แล้วหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทั้งปราสาทเขมรโบราณ ศิลจารึกและ ประติมากรรมที่พบได้ในแถบอีสานใต้ เป็นหลักฐานที่สนับสนุนว่า บริเวณที่ราบสูงโคราชเป็นถิ่น ฐานเดิมของชาวเขมรโบราณมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 13 (ประกอบ ผลงาม, 2538) แต่อีกข้อ สนับสนุนฐานหนึ่ง คาดว่าชาวเขมรถิ่นไทยน่าจะอพยพมาในสมัยหลังประมาณปี พ.ศ. 2324-2325 ครั้งเจ้าเมืองสุรินทร์ยกทัพไปตีเมืองเขมร ซึ่งมีการอพยพของชาวเขมรมายังจังหวัดสุรินทร์เป็น จำนวนมาก ซึ่งชาวเขมรกลุ่มหลังนี้กลายเป็นบรรพบุรุษของชาวเขมรถิ่นไทยในบางพื้นที่ (ไพฑูริย์ มีกุล, 2533 อ้างถึงใน ประกอบ ผลงาม, 2538)

พื้นที่อีสานใต้จึงเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร ทั้งกลุ่มชาติ พันธุ์เขมรถิ่นไทยและชาวกูยที่อาศัยกระจายอยู่ในพื้นที่อีสานใต้มาก่อนพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งสถานการณ์การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ที่เกี่ยวเนื่องกับพื้นที่อีสานใต้นับแต่พุทธศตวรรษที่ 23 มีประเด็นสำคัญดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม สมัยต้นรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 – ปลายรัชกาลที่ 5

ภาคอีสานมีความสำคัญในฐานะเป็นพื้นที่เข้าครอบครองของอาณาจักรต่างๆ ในอดีตเรื่อยมา โดยอาณาจักรล้านช้างประกอบด้วย เวียงจัน หลวงพระบาง และจำปาศักดิ์ ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของสยามธนบุรีและกรุงเทพฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2322-2370 ซึ่งในช่วงปลายสมัย อยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ อาณาจักรล้านช้างเกิดความแตกแยกและอ่อนอิทธิพล รวมทั้งการขยาย อิทธิพลของสยามในเวลานั้นทำให้เกิดการแบ่งเขตแดนการปกครองใหม่ พื้นที่ภาคอีสานและอีสาน ใต้จึงตกอยู่ในฐานะหัวเมืองส่วยของสยาม ภายใต้การกำกับดูแลของหัวเมืองเอก คือ นครราชสีมา

ลักษณะการผสมผสานทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวล้านช้าง เริ่มเข้ามา มีอิทธิพลตั้งแต่สมัยอยุธยา และเริ่มแพร่กระจายวัฒนธรรมวัฒนธรรม ฮีต-คอง ในสมัยธนบุรี ราว ปี 2321 เป็นต้นมา ช้าง (สันติ บุตรชัย อ้างถึงใน สุริยา รักการศิลป์, 2558) โดยจุดเปลี่ยน สำคัญของการเป็นวัฒนธรรมร่วมบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ คือ นโยบายการเป็นไทยเดียวและการหลอมรวมวัฒนธรรม ซึ่งเกิดขึ้นราวรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2408) โดยปรากฏให้มีการห้ามเล่นดนตรี และศิลปะของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งแคว้นลาว แคน และเครื่องดนตรีพื้นบ้านต่างๆ ซึ่งประกาศบังคับ ทั้งกลุ่มชาวลาว เขมร และมอญ เป็นต้น (อรอนงค์ สาระผล, ม.ป.ป.)

กลุ่มชาติพันธุ์ที่ผสมผสานระหว่างลาว เขมร และกวย ต่างต้องตกอยู่ภายใต้หัว เมืองประเทศราชในการปกครองของสยามในขณะนั้น กลุ่มชาวกวย และเขมร ที่อยู่ในพื้นที่อีสานใต้ ถูกเรียกว่า เขมรป่าดง ลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงการดำรงอยู่ภายใต้สภาพแวดล้อมที่ยังอุดมสมบูรณ์ การทำการเกษตรจึงยังคงเป็นการบุกเบิกพื้นที่ทำกินใหม่ จนปรับเปลี่ยนวิถีเกษตรแบบพื้นบ้าน การเรียกเก็บภาษีค่าส่วย ภาษีรัชชูปการ (ค่าหัว) ในช่วงราว พ.ศ. 2345 (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2554) ผู้คนขณะนั้นจำเป็นต้องจ่ายค่าหัวให้กับรัฐ ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนของการทำการเกษตรแบบพื้นบ้าน ไปสู่การทำเกษตรเพื่อหวังผลผลิตเพื่อนำไปขายมาจ่ายภาษีให้กับส่วนกลางจึงเป็นเหตุของการ เปลี่ยนแปลงรูปแบบวิถีเกษตรพื้นบ้านไปอีกประการ

พัฒนาการทางสังคมอีกประการ คือ การเปลี่ยนแปลงจากการบูชาผี การเคารพ ต่อเพศหญิงและบรรพบุรุษ (สุจิตต์ วงษเทศ, 2549, น.252-257) สัญลักษณ์ชุมชนสมัยต้น รัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3-6 ที่เริ่มนิยมสร้างวัดและบำรุงศาสนาพุทธในพื้นที่ภาคอีสาน ดังจะเห็นว่า วัดมีจำนวนมากขึ้นนับแต่ พ.ศ. 2400 เป็นต้นมา (สันติ บุตรีชัย, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สุริยา รักการศิลป์, 2558, น.229-245)

การสร้างวัด สร้างศาสนสถาน และสถานที่ราชการเกิดขึ้นมากตั้งแต่สมัยรัชกาล ที่ 3 โดยเฉพาะวัดที่เป็นแบบประเพณีหลวงที่เป็นกลไกให้เกิดการหลอมรวมคนต่างชาติต่าง เผ่าพันธุ์ที่เข้ามาอยู่ร่วมกันในบ้านเมืองให้กลายเป็นคนไทย นอกจากนี้แล้วการที่อิทธิพลของ จักรวรรดินิยมจากชาติตะวันตกที่แผ่อิทธิพลสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้การเมืองการปกครอง ของสยามในขณะนั้นเริ่มเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์จากแบบแผนนิยมประเพณีดั้งเดิมไปสู่การเมือง การปกครองรูปแบบใหม่ การให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมตะวันตกเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นสมัย รัตนโกสินทร์จนถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ความนิยมตะวันตก (Westernization) จึงมีเพิ่มมากขึ้น เรื่อยมา (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2555)

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม (2555) ยังได้กล่าวถึงพัฒนาการทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมของสยามไว้อีกว่า นับแต่สมัยรัชกาลที่ 1 มีการค้ากับต่างชาติเพิ่มมากขึ้นกว่าอดีต สินค้าภายในประเทศต่างเป็นของป่าที่รัฐได้มาจากการเก็บส่วยของไพร่ส่วย รวมทั้ง การเคลื่อนย้ายประชากรคนจีนที่เข้ามาในประเทศทำให้เกิดรูปแบบเศรษฐกิจค้าแบบใหม่ที่เด่นชัด คือ การเกิดย่านตลาดและเมืองแบบใหม่ จนกระทั่งมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2405 จึงอาจ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการค้าเสรีอันเป็นที่มาของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในประเทศไทย ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการทำเกษตรพื้นบ้านไปสู่การทำเกษตรเพื่อการค้า เป็นต้นมา ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม (2555) ได้กล่าวถึง ลักษณะการปรับปรุงบ้านเมืองการบริหารเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลตะวันตก ไม่เพียงแต่เป็นการปรับตัวให้ทันสมัยแต่ยังเป็นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจการเมืองที่ทำให้อำนาจรัฐมีความเข้มแข็งและสร้างอำนาจรวมศูนย์ในสมัย รัชกาลที่ 5 หรือเรียกว่า อาณานิคมภายใน (Internal Colonization)

1.2 การปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. 2436

ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3-4 รัฐสยามเริ่มมีความพยายามด้านอิทธิพลชาติตะวันตก และอิทธิพลฝรั่งเศสที่แผ่อิทธิพลเพื่อเข้าครอบครองพื้นที่แถบอินโดจีน โดยใช้วิธีการสร้างความเจริญของชาติให้ก้าวหน้ากลุ่มชาติจักรวรรดินิยมเหล่านั้น การปรับปรุงการปกครองอาจถือเป็นหนึ่งในนโยบายนั้น ซึ่งเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ราว พ.ศ. 2440 สยามขณะนั้นได้ยกเลิกการปกครองแบบโบราณซึ่งเคยใช้มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา รวมทั้งได้ยกเลิกการให้ส่งเครื่องราชบรรณาการให้แก่เมืองหลวง และแบ่งเขตการปกครองหัวเมืองลาวออกเป็น 4 กองใหญ่ๆ รวมเอาหัวเมืองชั้นเอก โท ตริ จัตวา หลายๆ เมือง มารวมเป็น 1 กอง แต่ละกองมีข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (บำเพ็ญ ญ อุบล, และคณิงนิธย์ จันทบุตร, 2535)

การปฏิรูปการปกครองแบบระบบมณฑลเทศาภิบาลของสยามราว พ.ศ. 2433 เป็นส่วนสำคัญของการสร้างอาณานิคมภายในประเทศ โดยการนำรูปแบบการปกครองส่วนภูมิภาคแบบอังกฤษมาใช้ในการปกครองดินแดน ที่ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ประเพณี ของกลุ่มชนออสโตรเอเชียติกในพื้นที่ดินแดนตอนเหนือเทือกเขาพนมดงรัก โดยกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติกหรือที่ถูกรเรียกว่า เขมรป่าดง อยู่ในปกครองของมณฑลนครราชสีมาทางหนึ่ง และมณฑลลาวกาว (อุบลราชธานี) อีกทางหนึ่ง

ผลพวงจากการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. 2433 ที่เกิดขึ้น และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคม ที่เกี่ยวเนื่องกับพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีลักษณะสำคัญดังนี้

ผลพวงจากอิทธิพลล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก ทำให้สยามต้องเสียดินแดน การปกครองไปอยู่ใต้อำนาจการปกครองของชาติตะวันตกเป็นจำนวนมาก เช่น การเสียดินแดนรัฐ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิสให้อังกฤษ พ.ศ. 2451 การเสียดินแดนของแม่น้ำโขง (ลาว) ให้ฝรั่งเศส พ.ศ.2436 หรือการเสียดินแดนสิบสองจุไทให้ฝรั่งเศส พ.ศ. 2431 เป็นต้น แต่ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ คือ การเข้ามามีอำนาจปกครองเหนือล้านช้าง (ประเทศลาว) และการเข้าปกครองเสียมเรียบราชรัฐ พระตพบอง พนมสวก และศรีโสภณ (ประเทศกัมพูชา) (อำนาจ ไกรสงคราม และคณะ, 2556) ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการแยกอำนาจปกครองจากรัฐสยามแต่เป็นการแยกพื้นที่เชื่อมโยงทางสังคมวัฒนธรรมที่เคยแลกเปลี่ยน เคลื่อนย้ายกัน ภายใต้อาณานิคมหรือรัฐเดี่ยว เป็นต้น

ก่อนที่จะมีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองในภาคอีสานออกเป็นหัวเมืองด้วยปัจจัยเมื่อครั้งสมัยธนบุรีไม่ได้มีการปกครองหัวเมืองประเทศราช ทั้งเวียงจันทน์ นครพนม และจำปาศักดิ์ ทำให้ช่วงรัตนโกสินทร์ต้องมีการเข้าปกครองแบบมีระบบที่สำคัญคือการแบ่งหัวเมืองและการปกครองเมืองเกิดขึ้น (พ.ศ. 2433) นอกจากนี้ ในราวปี พ.ศ. 2442 ปรากฏให้มีการบังคับใช้สัญชาติ "ไทยในบังคับสยาม" ซึ่งเป็นการหลอมรวมประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและออสโตรเอเชียติก ทั้งเขมร ส่วย ผู้ไทย ฯลฯ ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ให้รู้สึกมีความผูกพันกับกรุงเทพมหานครมากขึ้น (บำเพ็ญ ณ อุบล และคณิงนิศย์ จันทบุตร อ้างถึงใน ดนัย วิโรจน์อุไรเรือง, 2535) กลุ่มชาติพันธุ์อนุวัฒนธรรมไทยในบังคับสยาม พ.ศ. 2442 กลุ่มอนุวัฒนธรรมชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติกบนเขตวัฒนธรรมล้านช้างใต้การปกครองของรัฐสยามสมัยใหม่ในขณะนั้น การให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อีสาน และอีสานใต้ได้เป็น "ไทยในบังคับสยาม" ถือเป็นปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทางวัฒนธรรมสำคัญอีกประการ ซึ่งเป็นกลไกในการหลอมรวมกลุ่มชาติพันธุ์วัฒนธรรมน้อยใหญ่เป็นหนึ่งเดียวทางการปกครอง เป็นต้นมา

การเข้ามาของคนต่างถิ่นเป็นกลไกหนึ่งของการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลฯ ส่งผลต่อการเข้ามาของชนชั้นปกครอง ข้าราชการ กลุ่มคนมีฐานะ และผู้มีการศึกษา โดยเฉพาะในกลุ่มข้าราชการครูถือเป็นกลุ่มคนสำคัญที่มีบทบาทและใกล้ชิด เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนมากกว่ากลุ่มคนอื่นๆ ดังปรากฏในเรื่องกลุ่มรูปตัวเอล โดย พ.ศ. 2460-2509 มีครูประจำบาลสังกัดกระทรวงธรรมการ ที่เข้ามาสอนหนังสือตามโรงเรียนในชุมชนสมัยนั้น ซึ่งครูถือว่ามีอิทธิพลและเป็นที่เคารพของคนในชุมชน จนถึง พ.ศ. 2509-2523 ครูประจำบาลได้ย้ายไปสังกัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด และใน พ.ศ. 2523 ครูประจำบาลจึงเข้าเป็นส่วนราชการของกระทรวงศึกษาธิการ (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554)

สภาพทางสังคมวัฒนธรรมนับแต่ พ.ศ. 2345 การเก็บภาษีช่วยสินค้าจากรัฐสยามมีอย่างต่อเนื่อง จนถึง พ.ศ. 2462 (พระราชบัญญัติลักษณะการเก็บเงินรัฐูปการ พ.ศ. 2462) ทำให้รูปแบบการทำเกษตรแบบพื้นบ้านด้วยระบบเครือญาติอย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีเหลือกินเหลือใช้ มาสู่ระบบการทำเกษตรแบบจ่ายค่า รัฐูปการ คือ เงินช่วยราชการตามที่กำหนดเรียกเก็บจากราษฎรชายที่ไม่ได้เข้ารับราชการทหาร หรือการจ่ายค่าสมพัตสร หรือค่าพลากร ที่เรียกเก็บจากการปลูกต้นไม้ยืนต้น (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542)

การออกโฉนดที่ดิน พ.ศ. 2444 เป็นอีกแนวทางหนึ่ง ในการลดปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดิน ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม การขยายตัวชุมชน และการบุกเบิกพื้นที่ใหม่ รวมทั้งการแบ่งที่ดินเขตที่ดิน การให้กรรมสิทธิ์ที่ดินแก่ผู้คนที่ทำการทำไร่ ทำนา และทำสวน ทำให้ผู้คนออกไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ต่างๆ กระจายตัวกันมากขึ้น จนตั้งเป็นกลุ่มบ้านเรือนและหมู่บ้านในเวลาต่อมา (กรมที่ดิน, 2562)

การคมนาคมเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและพลวัตการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในอดีตการคมนาคมในพื้นที่อีสานใต้เป็นไปอย่างยากลำบาก ระบบการขนส่งในอีสานใต้ก่อนมีทางรถไฟ เป็นทางบกใช้วิธีเดินเท้า วัว ช้าง และเกวียน การเดินทางจากกรุงเทพมหานครสู่พื้นที่อีสานใต้ต้องผ่านทางดงพญาเย็น ซึ่งมีความยากลำบากมาก ทางน้ำก็ใช้เรือขุด เรือกระแซง แพ และต่อมาคือเรือยนต์ เรือกลไฟ เดินเรือได้ปีละ 2-3 เดือน การเดินทางจากอุบลราชธานีทางแม่น้ำมูลมายังท่าช้าง (อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.นครราชสีมา) ใช้เวลานับเดือน ใน พ.ศ. 2435 มีเรือกลไฟ 2 ลำ ชื่อ "บำรุงบูรพาทิศ" ขนาด 45 x 11 ฟุต และ "พาดิษพัฒนา" ขนาด 50 x 12 ฟุต ภายหลังมีการสร้างเส้นทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือจากกรุงเทพมหานคร โดยปี พ.ศ. 2443 รถไฟสายแรกถึงนครราชสีมาเริ่มมาเปิดใช้งาน ทำให้การเดินทางระหว่างอีสานใต้สะดวกสบายและล่นระยะเวลาได้เป็นอย่างมาก เริ่มมีการขนถ่ายผู้คนและสินค้าต่างๆ จนกระทั่ง ในปี เส้นทางรถไฟมาถึงจังหวัดบุรีรัมย์แล้วเสร็จ พ.ศ. 2468 ถึงจังหวัดสุรินทร์ใน พ.ศ. 2469 ถึงจังหวัดศรีสะเกษ ใน พ.ศ. 2471 และ ถึงวารินชำราบ พ.ศ. 2473 ทำให้การคมนาคมขนส่งทั้งผู้คนและสินค้าเป็นไปด้วยความสะดวก การเคลื่อนย้ายประชากรทั้งเข้าและออกพื้นที่อีสานใต้มีเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งวัสดุก่อสร้างบ้านเรือน ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนแปลงรูปทรงของอาคารบ้านเรือนที่สำคัญ (สุวิทย์ ธีรศาศวัต, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สุริยา รักการศิลป์, 2558, น.20-60)

1.3 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การพยายามพัฒนาประเทศสู่รูปแบบการปกครอง สังคม เศรษฐกิจสมัยใหม่ แบบรัฐนิยม เริ่มเข้ามาแทนที่สังคมเกษตรกรรม

แบบพื้นบ้านไปเป็นอย่างมาก เช่น การสร้างถนนหนทางต่างๆ (ตั้งกรมทางหลวง ในปี พ.ศ. 2455) การสร้างถนนมิตรภาพสู่นครราชสีมา ใน พ.ศ. 2498 การตั้งเทศบาลปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2480 และการเปลี่ยนชื่อสยามเป็นประเทศไทย เปลี่ยนสัญชาติกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นสัญชาติไทยใน พ.ศ. 2482

การเปลี่ยนจากสยามเป็นประเทศไทย พ.ศ. 2482 และการให้สัญชาติไทยกับกลุ่มชาติพันธุ์ พ.ศ. 2484 เป็นต้นมา (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2545) เป็นกระบวนการรวมวัฒนธรรมเดียว ต่อเนื่องมานับแต่ปลายรัชกาลที่ 3 การเปลี่ยนชื่อจากสยามเป็นประเทศไทยและการสัญชาติไทยเป็นอีกหนึ่งรูปแบบของการสร้างอิทธิพลการปกครองในประเทศให้มั่นคง ส่งผลต่อลักษณะประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่บริบทที่สามได้ให้เป็นกลุ่มชนที่มีความสำคัญในประเทศมากกว่าในอดีตที่เป็นเพียงกลุ่มชนในบังคับ ซึ่งเป็นการหลอมรวมวัฒนธรรมให้เป็นหนึ่งเดียวอีกประการ

การกระจายอำนาจการบริหารท้องถิ่นการก่อตั้งเทศบาลขึ้นปกครองท้องถิ่นเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2498 เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบประชาธิปไตย เป็นกระบวนการต่อเนื่องจากการที่เกิดขึ้นนับแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยการเข้ามาของคนต่างถิ่น ทั้งพ่อค้าชาวจีน กลุ่มผู้คนที่มิฐานะ และผู้บุกเบิกรายใหม่ เมืองเริ่มมีตึกย่านธุรกิจ ย่านตลาดที่อยู่อาศัย และสถานที่ราชการ ตามจังหวัดต่างๆ ซึ่งการปกครองท้องถิ่นนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม (ปราน สุวรรณมงคล และคณะ, 2537)

1.4 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

นับแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา สังคมวัฒนธรรม และวิถีชีวิต ของกลุ่มชาติพันธุ์ ออสโตรเอเชียติก เริ่มเข้าสู่จุดเปลี่ยนสำคัญ เมื่อเข้าสู่การพัฒนาเศรษฐกิจก้าวกระโดดระยะแรกตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-พ.ศ. 2506) มีการขยายการผลิตและเพิ่มพูนรายได้ประชาชาติ มีการใช้ทรัพยากรเศรษฐกิจอย่างมาก เพื่อพัฒนาการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น และมีพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

ปฏิญญาพันธุ์ พจนะลาวัณย์ (2558) ได้กล่าวถึง หนังสือคำสอนสมัยพัฒนาการ (2506) สำหรับผู้นำชุมชน ว่า มีเนื้อหาการพัฒนาประเทศสู่สังคมเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่ การส่งเสริมการค้าขาย การทำงาน และการพัฒนาท้องถิ่น ดังคำขวัญที่ปรากฏในยุคการปกครองสมัยนั้น เช่น “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางสะดวก” หรือคำกล่าวที่ว่า การสร้างบ้านเรือนในชุมชนต้องมี “แผนผังแบบแปลน” ที่ถูกสุขลักษณะ ไม่เป็นที่ควรอาย เช่น การสร้างห้องน้ำห้องส้วม เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ นับแต่ฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 3 ยังส่งผลต่อการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สู้พื้นที่ชนบท โดยเฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) ที่มีส่วนขยายโครงสร้างพื้นฐานและความเจริญสู่พื้นที่ชนบทมากยิ่งขึ้น (สำนักพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562)

ราวปี พ.ศ. 2500 สังคมเกษตรแบบดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนแปลงแบบแผนสู่เกษตรสมัยใหม่ ผลจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจ (จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์) การพัฒนาเศรษฐกิจของไทยได้เปลี่ยนรูปแบบวิถีสังคมเกษตรเข้าสู่สังคมเกษตรอุตสาหกรรม ชาวนาต่างปรับเปลี่ยนการทำการเกษตรจากการทำนาเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปอ มันสำปะหลัง ยางพารา เป็นต้น เพื่อเพิ่มผลผลิต (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, และพรพีไล เลิศวิชา, 2537)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพีไล เลิศวิชา (2537) กล่าวถึงการเริ่มตั้งถิ่นฐานของชาวนา คือการถางและเผาป่าจะเหลือแต่ตอไม้ ทำให้ใช้ควายไถนาแบบทุ่งราบไม่ได้ ต้องใช้วิธีขุดและหยดเมล็ดพันธุ์ข้าว ทำให้ได้ผลิตน้อย กว่าจะบุกเบิกเป็นพื้นที่ราบทุ่งนากว้างใช้เวลากว่า 20 ปี ชุมชนที่มีความมั่นคงจะมีลักษณะที่เรียกว่า "นากว้างป่าแบน" ซึ่งเป็นช่วงที่ชาวนาจะปลูกข้าวได้ผลผลิตดีขึ้นเหลือใส่แล้วข้าวไว้จนล้น แต่จะนำไปขายก็ยากลำบากเนื่องจากการเดินทางยากลำบากมาก จนกระทั่งในสมัยรัตนโกสินทร์ส่วนสยามได้เข้ามามีอิทธิพลในการปกครอง และมีการเก็บรัชชูปการ หรือเรียกว่า "เสียค่าหัว" ทำให้ชาวนาต้องนำข้าวไปขายเพื่อแลกเป็นเงินมาจ่าย

สภาพแวดล้อมชุมชนในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ มีลักษณะป่าบนพื้นที่ราบทำให้เกิดการแผ้วถางป่าเพื่อพื้นที่ทำกิน และการขยายตัวของชุมชนกันอย่างกว้างขวาง นับแต่ พ.ศ. 2504-2540 เป็นต้นมา สภาพป่าเริ่มเสื่อมโทรมและป่าไม้เริ่มหมดจากพื้นที่อีสานใต้ การทำลายป่าไม้ได้เกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่อีสานใต้แต่เกิดทั่วประเทศโดยเฉพาะในเขตภาคเหนือ ซึ่งเป็นผลจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้มีการใช้ทรัพยากรประเภทต่างๆ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ในอัตราที่สูงมาก ส่งผลให้สภาพป่าไม้ของประเทศไทยเสื่อมโทรมลงเรื่อยๆ อย่างไรก็ตามประเทศไทยได้มีการควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้เพื่อไม่ให้ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ถูกทำลาย อาทิ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และมีพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2507 จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2532 รัฐบาลไทยได้ประกาศยกเลิกสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ป่าบกทั้งหมดหรือที่เรียกกันว่า "ปิดป่า" อันเนื่องจากปัญหาป่าไม้ถูกตัดทำลายอย่างหนักทั้งจากภาคประชาชนและภาคการขยายตัวทางเศรษฐกิจ อันส่งผลไปสู่วิธีปัญหาของการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

การบุกเบิกพื้นที่ทำกินและการตั้งถิ่นฐานชุมชนตั้งแต่ปลายสมัยอยุธยาจนถึงราว พ.ศ. 2500 การพัฒนาเศรษฐกิจชาติเป็นโอกาสให้ผู้คนได้แสวงหาอาชีพและเริ่มหาแหล่งทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ในการสร้างงาน สร้างรายได้ การอพยพของคนต่างถิ่นเพื่อแสวงหาที่ทำกินใหม่เริ่มมีมากขึ้น ทำให้พื้นที่ป่าของภาคอีสานลดลงเป็นอย่างมาก (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2554) การทำเกษตรเศรษฐกิจสมัยใหม่นับแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ทำให้ชาวบ้านต้องลงทุนในการทำเกษตร การลงทุนทำการเกษตรนั้นทำให้ชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสินเพื่อเป็นหมุนเวียนเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน รวมทั้งค่าซ่อมแซมบ้านเรือน และเริ่มสะสมหนี้สิน จนบางรายที่เคยมีที่ดินทำนามากถึง 400 ไร่ ต้องแบ่งขายให้แก่กลุ่มคนที่อพยพมาหาพื้นที่ทำกินรวมทั้งการจ่ายหนี้ให้กับนายทุนจนเกิดเป็นที่ดินแปลงเล็กแปลงน้อย ที่ดินส่วนใหญ่ในชุมชนจึงเป็นของครัวเรือนที่บรรพบุรุษบุกเบิกไว้และกลุ่มนายทุน (พ่อค้าชาวจีน) ปัญหารายได้จากการทำงาน ส่งผลให้เกิดการแสวงหาการทำงานยังต่างถิ่น การไปทำงานยังต่างประเทศจึงเป็นทางเลือกหนึ่งของชาวบ้านในเวลานั้น การสูญเสียที่ดินของชาวนาเริ่มราวทศวรรษที่ 2520 ซึ่งจำต้องขายที่ดินมาจ่ายค่านายหน้าแรงงานเพื่อไปทำงานยังต่างประเทศ และน้อยรายที่จะประสบความสำเร็จกลับมา (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, และพรพีไล เลิศวิชา, 2537)

2. สถานการณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในปัจจุบัน

ในปัจจุบันงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่สืบเนื่องมาอย่างยาวนานนั้น เริ่มสูญหาย เปลี่ยนแปลง หรือปรับเปลี่ยนไปเป็นอย่างมาก ในเมืองบ้านเรือนมีการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมเพื่อตอบสนองความสะดวกสบายในการอยู่อาศัย ความรวดเร็วในการก่อสร้าง และความต้องการเฉพาะของแต่ละบุคคล สังคมชนบทก็มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองสิ่งเหล่านั้นด้วยเช่นกัน (ชำนาญ บุญญาพุทธิพงศ์, 2553) สังเกตได้จากบ้านเรือนในพื้นที่เมืองหรือในชนบทของไทยนั้นมักสร้างหรือดัดแปลงให้เป็นรูปแบบของอาคารสมัยใหม่ด้วยวัสดุอุตสาหกรรมในการก่อสร้าง เป็นโครงสร้างเสาคานคอนกรีตเสริมเหล็กหรือโครงสร้างเหล็ก พื้นชั้นล่างติดดิน ก่ออิฐฉาบปูน เจาะช่องเปิดด้วยบานหน้าต่างกระจกบอลลูมิเนียมจากโรงงาน โครงสร้างหลังคาเป็นหลังคารูปพรรณมุงด้วยแผ่นเหล็กกรีดลอน เป็นต้น

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวพบเห็นได้โดยทั่วไปแทบทุกพื้นที่ของประเทศไทย แต่หากพิจารณาถึงรูปแบบการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ลักษณะอาคารที่อยู่อาศัยของผู้คนในปัจจุบันไม่ได้แปรเปลี่ยนไปเฉพาะวัสดุและรูปทรงของอาคารเท่านั้น รูปแบบพื้นที่การใช้สอยของอาคารที่อยู่อาศัยก็มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งการใช้พื้นที่ว่าง โครงสร้างชุมชน และบริบทของชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน นอกจากนี้แล้วหลักพื้นฐานของการก่อสร้างในระดับพื้นบ้านก็มีการเปลี่ยนแปลงไปทั้งในเทคนิควิธีและการใช้วัสดุ เพื่อตอบสนองรูปแบบของการดำรงชีวิตในรูปแบบสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากรูปแบบดั้งเดิมในอดีตทั้งในระดับชุมชนและในระดับอาคาร ซึ่งมีทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ การปรับเปลี่ยนองค์ประกอบ และการสูญหายไปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น มีปัจจัยที่สำคัญที่เกี่ยวข้องจำแนกได้ ดังนี้

2.1 พัฒนาการทางการเมืองการปกครองในประเทศ

ลักษณะแบบแผนดั้งเดิมถูกใช้ในการปกครองมายาวนานก่อนพุทธศตวรรษที่ 23 จนเกิดกระแสโลกทัศน์แบบใหม่จากอิทธิพลจักรวรรดินิยมช่วงปลายรัชกาลที่ 3 และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเมืองการปกครองสู่ความเป็นรัฐแบบใหม่ใน พ.ศ. 2436 ตลอดจนการที่รัฐบาลเปลี่ยนชื่อราชอาณาจักรสยามเป็นประเทศไทย นับแต่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482 ราษฎรในเขตปกครองของประเทศไทยทุกเผ่าเชื้อชาติพันธุ์จึงเป็นคนไทย อธิปไตยและเส้นสมมติทำให้พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย มีลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ปะปนอยู่รวมกันในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งอาศัยอยู่ก่อนหน้าแล้ว การเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครองในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถือเป็น การเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นสังคมสมัยใหม่

นอกจากการเปลี่ยนแปลงด้านการเมืองการปกครองแล้ว กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ กระตุ้นให้เกิดความเป็นสมัยใหม่ (Modernity) ในสังคมตะวันตก ส่งผลให้กระแสนอกแบบสถาปัตยกรรมยุคสมัยใหม่ (Modern Architecture) แผ่ขยายไปทั่วทุกพื้นที่ของโลก ซึ่งเป็นแนวคิดการออกแบบที่เน้นประโยชน์ใช้สอย การแบ่งแยกกิจกรรมที่ชัดเจน และรูปแบบที่เรียบง่าย (นพดล ตั้งสกุล, 2546) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 กระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองต่างเป็นตัวเร่งเร้าให้สถาปัตยกรรมสมัยใหม่แพร่กระจายไปได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งในประเทศไทยเองที่กระแสสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ได้มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงงานสถาปัตยกรรมของไทยแบบประเพณีดั้งเดิม แต่อย่างไรก็ตามการเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ของไทยนั้นอาจมีเหตุผลแตกต่างจากสังคมตะวันตก (Industrial Revolution) สันต์ สุวัจฉราภินันท์ (2559) ให้ความเห็นว่ามิติความเป็นสมัยใหม่ของไทยไม่ได้เกิดจากเหตุผลของการตอบสนองของการปฏิวัติทางอุตสาหกรรม อย่างเช่นในตะวันตก แต่หากเกิดจากปัจจัยแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่เกิดจากการขยายอิทธิพลเศรษฐกิจการค้าของชาติตะวันตก การเปลี่ยนโลกทัศน์ ความเชื่อที่ผูกโยงกับศาสนาและการปกครอง รวมทั้งความต้องการและการตอบรับรูปแบบกิจกรรมใหม่ๆ ของสังคมสมัยใหม่ (สันต์ สุวัจฉราภินันท์, 2559) ซึ่งลักษณะงานสถาปัตยกรรมที่เป็นแบบสากลนิยม (International Style) ที่ก่อสร้างไปในทุกพื้นที่ในสังคมสมัยใหม่นั้นเป็นสถาปัตยกรรมที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับบริบทของพื้นที่และอาจไม่สามารถตอบสนององลักษณะทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่นได้ จึงมีกระแส

สถาปัตยกรรมที่ค้นหาคุณค่าความมีตัวตนเฉพาะถิ่น และมีการพยายามสร้างความสมดุลระหว่างวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมและความเป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในช่วงกว่า 20 ปีที่ผ่านมา

2.2 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2.2.1 ลักษณะครัวเรือน

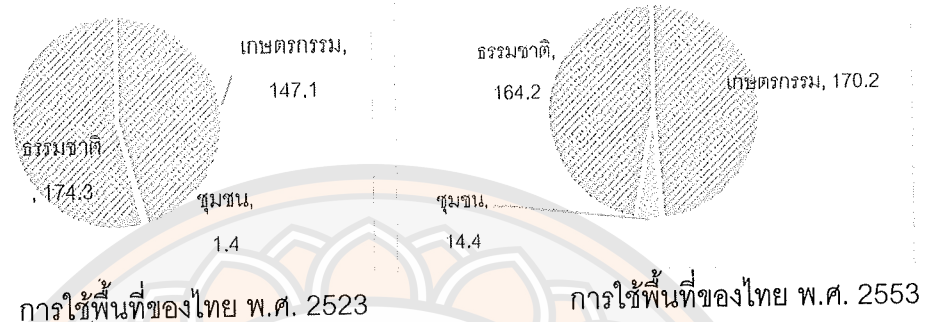
โดยทั่วไปแล้วในสังคมตะวันออกมีการอยู่อาศัยในลักษณะความสัมพันธ์เชิงซ้อน ครัวเรือนซึ่งถือเป็นหน่วยย่อยของการอยู่อาศัยรวมกันเป็นเรือนและการรวมกันของเรือนเป็นบ้าน โดย "บ้าน" หมายถึง หมู่บ้านที่มีหลายเรือน คำว่า "เรือน" หมายถึง หน่วยที่ครัวเรือนอาศัยอยู่ ส่วนคำว่า "ครัวเรือน" หมายถึง คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในเรือนโดยทำกินร่วมครัวกัน (ระวีวรรณ โอบารัตน์มณี, 2556) สังคมของคนไทยแต่ในอดีตเป็นลักษณะครอบครัวใหญ่ ที่อยู่อาศัยกันเป็นเครือญาติหลายครัวเรือน นับแต่ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ ลูกพี่ น้อง จนถึงรุ่นลูกหลาน การปลูกสร้างเรือนในอดีตจึงคำนึงถึงการขยายครัวเรือนไว้ เมื่อครอบครัวขยายก็จะออกเรือนใหม่หรือแยกเรือนไปสร้างหลังใหม่ในบริเวณใกล้ๆ เรือนของพ่อแม่ (สุวิทย์ จิระมณี, 2543) ดังเช่นเรือนโง้งที่แยกโครงสร้างของตัวบ้านไว้เพื่อมีการย้ายเรือนไปปลูกสร้างยังพื้นที่อื่น เป็นต้น

โครงสร้างครัวเรือนแบบในอดีตมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จากข้อมูลขนาดครัวเรือนเฉลี่ย พบว่า ขนาดครัวเรือนเฉลี่ยของครอบครัวไทยลดลงอย่างต่อเนื่อง จากปี พ.ศ. 2503 มีขนาดครัวเรือนเฉลี่ย 5.6 คน/ครัวเรือน จนปี พ.ศ. 2553 ขนาดครัวเรือนเฉลี่ยลดลงที่ 3.04 คน/ครัวเรือน (กระทรวงสาธารณสุข, 2550) แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างครัวเรือนที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบและพื้นที่ใช้สอยของบ้านเรือน มีการเปลี่ยนแปลงไป

2.2.2 การใช้วัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง

งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหรือการปลูกสร้างเรือนพื้นถิ่นในอดีตเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างที่หาได้ในท้องถิ่นนั้นๆ R. W. Brunskill (1978) ได้กล่าวถึง คำว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) ว่าหมายถึง อาคารที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์แห่งการใช้ประโยชน์เป็นสำคัญ (Utilitarian) ในการอยู่อาศัยของคนท้องถิ่น รองรับกิจกรรมประจำวัน ที่สอดคล้องกับประเพณีของตน และสร้างโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น "อาคารชาวบ้าน" (Peasant Building) หรือ "สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน" (Folk architecture) (Brunskill, 1978) การที่งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาจเป็นส่วนหนึ่งในบริบททรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรไม้ ที่นิยมนำมาปลูกสร้างเป็นบ้านเรือนในอดีต เมื่อทรัพยากรเหล่านั้นเริ่มขาดแคลนหรือหรือเริ่มหายากมากขึ้น พื้นที่ป่าถูกแผ้วถางเพื่อทำการเกษตรมากกว่าศตวรรษ การขยายตัวของพื้นที่ชุมชน ประชากรที่เพิ่มมากขึ้นส่งผลให้ความจำเป็นในการใช้วัสดุในการก่อสร้างมีมากขึ้น

ไปด้วย ดังในแผนภูมิเปรียบเทียบการใช้พื้นที่ของไทยที่แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของชุมชนและพื้นที่เกษตรกรรมในช่วง 30 ปี (ระหว่าง พ.ศ. 2523-2553) (ภาพ 15)

ภาพ 15 แผนภาพแสดงสัดส่วนการใช้พื้นที่ชุมชน

ที่มา: กรมพัฒนาที่ดิน, 2560

อย่างไรก็ตามงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาจไม่ได้เป็นส่วนบริโภคหรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่มากกว่าภาคส่วนการเกษตรหรืออุตสาหกรรมก็ตาม แต่ก็มีส่วนในการบริโภคทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งในทรัพยากรป่าไม้ที่มีการนำมาใช้ในการปลูกสร้างบ้านเรือน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยลดน้อยลงไปเรื่อยๆ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ที่ได้เริ่มมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 นอกจากนี้แล้ว การประกาศปิดป่าในปี พ.ศ. 2532 ซึ่งเป็นผลจากการลดลงของทรัพยากรป่าไม้ทำให้วัสดุที่เคยใช้ในการก่อสร้างอาคารบ้านเรือนในรูปแบบดั้งเดิมหายากหรือหาไม่ได้เลย เดิมนิยมใช้ไม้ ไม้สัก, มะค่า, เต็ง, ตะเคียน, ไม้แดง, ประดู่, ชิงชัน, ไม้ยาง, ฯลฯ แต่หลังจากประกาศปิดป่าแล้ว ไม้ที่ใช้กันอยู่ในตลาดจึงเป็นไม้ที่นำเข้ามาจากประเทศเพื่อนบ้าน และการเริ่มใช้วัสดุทดแทนไม้จริง เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว ในช่วงต้นรัชสมัยรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยเริ่มมีรูปแบบการก่อสร้างที่ปรับเปลี่ยนไป การสร้างเรือนแบบตึกฝรั่งเริ่มในช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 (น. ณ ปากน้ำ, 2555) ซึ่งยังคงเป็นการนำเข้าสินค้า รวมทั้งวัสดุ สมัยใหม่ จากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ จนปรากฏชัดในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มีการก่อตั้ง บริษัทปูนซีเมนต์ไทย เพื่อใช้ผลิตวัสดุในการก่อสร้างในประเทศไทยเอง ทดแทนการนำเข้าจากต่างประเทศ

ความนิยมคอนกรีตเริ่มในช่วงสมัยรัชกาลที่ 2 โดนรับอิทธิพลและการติดต่อค้าขายจากจีน เรื่อยมาจนกระทั่งมีการผลิตปูนซีเมนต์แทนการนำเข้ามาจากต่างประเทศ โดยการตั้งโรงงานผลิตปูนซีเมนต์ของสยามเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2456 (โรงงานบางซื่อ) จนกระทั่งปี พ.ศ. 2495 ประเทศไทยเริ่มมีการผลิตคอนกรีตสำเร็จรูปเสริมเหล็กใช้กันอย่างแพร่หลาย และ พ.ศ. 2495-2496 มีการผลิตคอนกรีตสำเร็จรูปและอิฐทนไฟส่งสู่ตลาดวัสดุก่อสร้าง (กฤษฎา ศุภวรรณกุล, ม.ป.ป. อ้างถึงใน รัชตพร บัณฑิต, 2556, น.14-19) แรกเริ่มอาจไม่ได้นิยมในพื้นที่ต่างจังหวัดและชนบทเนื่องจากปัจจัยการขนส่ง จนกระทั่งเข้าสู่ยุคของการพัฒนาชาติ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ พ.ศ. 2504) และในราวปี พ.ศ. 2514 การผลิตปูนซีเมนต์จึงเริ่มเป็นที่นิยมและขยายการใช้งานไปสู่ภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นกระแสการสร้างบ้านครึ่งปูนครึ่งไม้ ดังปรากฏในเรื่องพื้นถิ่นในภาคอีสาน ในเวลาต่อมา

จากลักษณะความยากลำบากในการคมนาคมขนส่งในอดีตก่อนการมีการพัฒนาเส้นทางรถไฟ วัสดุสมัยใหม่ที่นำเข้ามาใช้ในเมืองหลวงยังไม่แพร่หลายสู่ภูมิภาคมากเท่าใดนัก ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมและรูปแบบเรือนพื้นถิ่นจึงเป็นไปอย่างช้า และค่อยเป็นค่อยไป สาเหตุหนึ่งคือการเข้ามาแทนที่การใช้หญ้าคาและแบริ่มมาสู่การใช้สังกะสี โดยปรากฏหลักฐานการใช้สังกะสีราวกว่า 100 ปีมาแล้ว สอดคล้องกับ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สุริยา รักการศิลป์ (2558, น.20-60) ที่ได้กล่าวถึงบันทึกของ Clemens Weiler (1985) วิศวกรชาวเยอรมันที่มากุมการก่อสร้างทางรถไฟสายอีสาน ที่ระบุว่า รถไฟมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมรวมถึงอาคารบ้านเรือนด้วย ที่เห็นได้อย่างชัดเจน ประการแรกคือ การใช้สังกะสีมุงหลังคาเรือน ซึ่งปรากฏว่าตอนนี้บ้านมุงหลังคาด้วยสังกะสีมากมาย ซึ่งเมื่อก่อนบ้านเรือนจะมุงด้วยจากหรือแฝก รวมทั้งสินค้าสมัยใหม่ที่นำเข้ามายังภาคอีสานและส่งออกในพื้นที่อื่นๆ เช่น ผ้า น้ำมันก๊าด เครื่องดื่มต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเบียร์ สินค้าประเภทลูมิเนียม เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม รวมทั้งของใช้ในครัวเรือน และยังได้ระบุไว้อีกว่า เพราะการขนส่งทางรถไฟทำให้ราคาสินค้าลดลง อีกทั้งไม่มีขบวนเกวียน ขบวนช้างหรือขบวนคนหาบที่ส่งสินค้าผ่านดงพญาไฟเหลืออยู่เลย (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สุริยา รักการศิลป์, 2558)

จนกระทั่ง พ.ศ. 2503 ไทยเริ่มมีการผลิตสังกะสีได้เองแทนการนำเข้า (กระทรวงพลังงาน, ม.ป.ป.) กอปรกับการเริ่มยุคพัฒนาชาติตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ที่เริ่มพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพิ่มมากขึ้นทำให้การขนส่งสินค้ารวมทั้งวัสดุก่อสร้างเป็นไปได้สะดวกมากขึ้น ดังนั้น สังกะสีจึงน่าจะได้รับความนิยมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2443 เป็นต้นมา และแพร่หลายหลัง พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา (สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ม.ป.ป. อ้างถึงใน สุริยา รักการศิลป์, 2558; มุสดี ทิพทัส,

และมานพ พงศ์ทัต, 2525; กระทรวงพลังงาน, ม.ป.ป.) ในขณะที่เดียวกันราว พ.ศ. 2481 สยาม ในขณะนั้น เริ่มมีการผลิตกระเบื้องซีเมนต์ไยหินเป็นครั้งแรก (มุสดี ทิพทัต, และมานพ พงศ์ทัต, 2525) ข้อดีคือ แผ่นใหญ่ ไม้ร้อน เสี่ยงเบาเวลาฝนตก แต่ไม่นิยมใช้กันมากเนื่องจากมีราคาสูงกว่า ทนทานน้อยกว่าแผ่นสังกะสี

นับแต่นั้นการที่วัสดุที่ผลิตแบบอุตสาหกรรมได้เข้ามาแทนที่วัสดุธรรมชาติ ที่หาได้ตามท้องถิ่น (Available Resource) เริ่มนิยมมากขึ้น ซึ่งคุณสมบัติ ของวัสดุสมัยใหม่นั้นมี ประสิทธิภาพ คงทน แข็งแรงมากกว่า จึงมีบทบาทเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมี รูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปและมีความหลากหลายมากขึ้น

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังถือว่าเป็นภูมิปัญญาเชิงช่างพื้นบ้านที่อาศัยทักษะ และความชำนาญอย่างง่าย ตรงไปตรงมา เทคนิคการก่อสร้างในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในอดีตมี พัฒนาการทางการก่อสร้างอย่างต่อเนื่องจากเทคโนโลยีการก่อสร้างพื้นบ้านไปสู่รูปแบบ ความก้าวหน้าทางเทคนิคการก่อสร้าง จากรูปแบบการก่อสร้างโดยใช้เครื่องมือง่ายๆ ที่หาได้ทั่วไป จนปัจจุบันที่ใช้เทคนิคการก่อสร้างบ้านเรือนในระดับสูงขึ้นไป ย่อมส่งผลต่อรูปแบบ ลักษณะของเรือน พื้นถิ่นเป็นอย่างมาก การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในปัจจุบันไม่ใช่เพียงเพื่อตอบสนองความต้องการ รูปแบบสมัยใหม่แล้วเท่านั้น แต่ยังสามารถนำมาใช้เพื่อการสร้างสรรค์คุณภาพการอยู่อาศัยที่หันคืน ไปสู่การเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและสร้างความยั่งยืนในงานสถาปัตยกรรมอีกด้วยในปัจจุบัน

2.2.3 โลกทัศน์ และวิถีชีวิต

โลกทัศน์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ทางสังคม และสังคมทุกสังคม ต้องมีอุดมการณ์ เป็นระบบความเชื่อพื้นฐานที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ของธรรมชาติ มนุษย์ในแต่ละสังคมมักจะตีความจากพื้นฐานของความเชื่อนั้น (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, และวิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2539) การเปลี่ยนแปลงด้านโลกทัศน์ของสังคมไทยนั้นมิได้เปลี่ยนสำคัญในช่วงการเข้ามาแสวงหา อาณานิคมของชาติตะวันตก กระแสความเป็นสมัยใหม่ที่แพร่กระจายมายังชนบทย่อมส่งผลต่อคติ ความเชื่อ หรือทัศนะ ต่อการอยู่อาศัยของคนท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นปัจจัยหนึ่งของการเปลี่ยนแปลง รูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ชัด คือ เรือนประยุกต์สู่เรือนสมัยใหม่ ซึ่งเป็น เรือนที่มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงจากเรือนแบบดั้งเดิม โดยประยุกต์จากเรือนเกยหรือเรือนโง่ อาจมี การออกแบบพิเศษโดยอาจนำแบบมาจากเทศบาล หรือมีช่างออกแบบเฉพาะ หรือ เรือนสมัยใหม่ (สร้างในช่วง ปี พ.ศ. 2529) ซึ่งบ้านเรือนที่สร้างตามรูปแบบนี้ในช่วงเวลาขณะนั้นได้รับอิทธิพลจาก สื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งถือเป็นอิทธิพลจากภายนอกที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม พื้นถิ่นในท้องถิ่นอีสาน (จิตติ เสงวีรัมย์ และคณะ, 2535)

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความสัมพันธ์แนบแน่นในการทำหน้าที่ตอบสนองวิถีชีวิตของผู้คน โดยพื้นฐานสังคมอีสานมีอาชีพในการทำเกษตรกรรมเป็นหลัก การเข้ามาแทนที่ของระบบเศรษฐกิจสังคมสมัยใหม่ทำให้เกิดอาชีพที่หลากหลายขึ้นในพื้นที่ต่างๆ บ้านเรือนที่เคยทำหน้าที่เพื่อการอยู่อาศัยของกลุ่มคนอาชีพหนึ่งจึงเปลี่ยนแปลงไปสู่การตอบสนองของคนหลากหลายวิถีชีวิตมากขึ้น รวมทั้งยุคสมัยที่เปลี่ยนไปรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนก็แตกต่างกันออกไปด้วย

3. ลักษณะการเปลี่ยนแปลงในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นเกิดขึ้นในทั้งระดับชุมชน สภาพแวดล้อมชุมชน ภูมิทัศน์ชุมชน ระดับบริเวณ รูปแบบของอาคาร ตลอดจนการจัดวางพื้นที่ใช้สอยและองค์ประกอบย่อย ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (จตุพล อังศุเวช, 2555; วันดี พินิจวรสิน, 2555; ศรัณย์ สมันตรัฐ, 2556; ศรุตี โพธิ์ไทร, และชวภาพร ศักดิ์ศรี, 2555; สุธิดา สัตยากร, และ พุดตาน จันทรวงูร, 2555; อรศิริ ปาณินท์, 2555; อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2555) ดังนี้

3.1 การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและบริบทชุมชน

พัฒนาการของผังชุมชนพื้นถิ่นนั้นจะปรากฏลักษณะ "ทวีลักษณะ" ของแบบแผนของผังหมู่บ้านพื้นถิ่นดั้งเดิมที่เป็นรูปทรงอิสระตามกลุ่มเรือนและลักษณะทางภูมิศาสตร์ กับลักษณะผังชุมชนระบบตารางที่เป็นการพัฒนารูปแบบใหม่จากรัฐ (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2555)

การเปลี่ยนแปลงที่ว่างของชุมชนนั้นมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงจากภูมิปัญญาพื้นถิ่นที่สัมพันธ์กับบริบทธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งยังเป็นศูนย์กลางรวมตัวของผู้นั้น เช่น วัดกลางบ้าน พื้นที่ว่างระหว่างกลุ่มเรือน ตลอดจนพื้นที่ว่างของเรือน (สุธิดา สัตยากร, และ พุดตาน จันทรวงูร, 2555)

ปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายทางวัฒนธรรมของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในฐานะผลผลิตทางสังคมวัฒนธรรม สามารถศึกษาได้ตามแนวคิดทฤษฎีองค์รวม นิเวศวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยศึกษาได้ใน 3 ระดับ คือ ระดับระบบนิเวศชุมชน พิจารณาฐานทรัพยากรของชุมชนในการทำมาหากินและภูมิทัศน์ ระดับชุมชน พิจารณาลักษณะการตั้งถิ่นฐานและองค์ประกอบชุมชน ซึ่งสะท้อนกิจกรรมของชุมชน และระดับเรือน เลือกตัวแทนของชุมชน และพิจารณาลักษณะการอยู่อาศัยในเรือน (สุภาวดี เชื้อพราหมณ์, และอรศิริ ปาณินท์, 2556)

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและบริบทชุมชน จึงเป็นการศึกษาในภาพกว้างที่ต้องอาศัยความเข้าใจในลักษณะองค์รวม จากสภาพแวดล้อมของชุมชน ภูมิทัศน์ชุมชน องค์ประกอบของชุมชน ระดับที่วางในชุมชน และค่อยศึกษาในเรื่องของการอยู่อาศัยหรือสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลงไป

3.2 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงบริบทสภาพแวดล้อมชุมชนภาคอีสาน

การใช้พื้นที่และโครงสร้างที่วางของชุมชนคนอีสาน ชาวบ้านได้มีการจัดการใช้พื้นที่ออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนแรก เป็นประเภทที่ใช้หลับนอน และอยู่อาศัย จะยกระดับไว้ชั้นบน พื้นที่เหล่านี้จะถูกจัดให้มีสัดส่วนในลักษณะของห้องปิดและห้องเปิดตามความจำเป็น ส่วนที่สอง เป็นพื้นที่ประเภทเลี้ยงชีพกับกิจกรรมร่วมกันของชุมชนจะจัดไว้ระดับพื้นดินทั้งสิ้น (อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2543) การอยู่อาศัยแบบโครงสร้างเครือญาติทำให้ชุมชนแบบอีสานหมู่บ้านหนึ่งๆ เกิดการรวมกลุ่มหนาแน่น วางตัวเรือนยาวตามตะวันยกเยื้องไปมา บริเวณที่วางรอบตัวเรือนแต่ละหลัง กำหนดเป็นลานบ้านใช้เป็นทางสัญจรไปมาหาสู่กันได้ (สุวิทย์ จิระมณี, 2543)

นอกจากนี้แล้ว ธาดา สุทธิธรรม (2549) ได้ทำการศึกษารูปแบบและแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท สรุปลงได้ว่า แผนผังหรือการตั้งชุมชนอีสานมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. ภูมิที่ตั้ง โดยชุมชนเผ่าไทนิยมเลือกภูมิที่ตั้งที่เหมาะสมทางธรรมชาติพร้อมต่อการดำรงชีวิต ต่างจากผู้คนสมัยทวารวดีและเขมร คือ ไม่นิยมใช้พลังงานคนเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่

2. องค์ประกอบของการใช้ที่ดินในชุมชน พบว่า ความเชื่อเรื่องผี ทั้งเทวดา อารักษ์และดวงวิญญาณบรรพบุรุษ รวมทั้งการฝังศพในป่าช้ามีผลต่อการวางแผนผังการใช้ที่ดินของชุมชนอย่างสูง

3. เทคโนโลยีด้านผังเมือง จากสภาพภูมิประเทศที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต ทั้งการมีที่ตั้งบ้านเรือนที่มั่นคง มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรที่พอเพียง ชนเผ่าไทจึงไม่มีเทคโนโลยีด้านผังเมืองปรากฏให้เห็น มีเพียงบางกลุ่มชน (ไทเลย) และชาวล้านนา ที่มีการนำเทคโนโลยีระบบเหมืองฝาย เนื่องจากสภาพพื้นที่ที่แตกต่าง

4. ลักษณะภาพรวมของแผนผังชุมชนเผ่าไท สรุปลงได้ คือ ชุมชนชาวเผ่าไทมีลักษณะคล้ายคลึงกันแทบทุกเผ่า มีลักษณะไม่มีแบบมาตรฐานของลักษณะชุมชนสอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ แตกต่างจากชุมชนชาวเขมรที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิศาสตร์ มีองค์ประกอบพื้นฐาน ได้แก่ หลักร้านและลานกลางบ้าน ดอนปู้ตา ป่าช้า และวัด ลักษณะความเชื่อเรื่องผีไม่มีระบุไว้ในคติความเชื่อชัดเจน ลักษณะภูมิประเทศและระบบนิเวศของป่าเป็นตัวกำหนดในการเลือกที่ตั้งป่าช้าและดอนปู้ตา

นอกจากนี้แล้ว ธาตุ สุธรรม ยังได้สรุปถึงปัจจัยหรือสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อแผนผังชุมชนไว้ ดังนี้

1. การขยายตัวของแผนผังชุมชน มีทั้งการขยายตัวเพื่อรองรับประชากรที่เพิ่มขึ้น และการขยายตัวไปเพื่อตั้งชุมชนใหม่

2. การรुकกล้าพื้นที่สาธารณประโยชน์ เช่น การรुकกล้าพื้นที่ป่าช้าของวัดป่า เป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ของป่าอย่างเห็นได้ชัด การเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งคือความนิยมในเรื่องการฉาบฉวยด้วยเมรุแบบภาคกลางจึงมีการสร้างเมรุในพื้นที่ป่า นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าตอนปู้ตาเพื่อใช้ประโยชน์สาธารณะอื่น เช่น โรงเรียน ที่ทำการราชการ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังมีการรुकกล้าพื้นที่และทางน้ำสาธารณะให้เห็นด้วย

3. การเปลี่ยนแปลงที่มีต่อสถาปัตยกรรม การรูกถอนและสร้างอาคารตามแบบสมัยใหม่ที่ใช้วัสดุอุตสาหกรรม ลักษณะบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ซึ่งส่งผลให้ภาพลักษณ์และเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป หรืออาคารทางศาสนา ที่บางชุมชนก็ยังรักษาไว้ได้ดี โดยผ่านทาง การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม แต่วัดที่สร้างใหม่ ล้วนก่อสร้างตามรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลางทั้งสิ้น

4. การก่อสร้างสิ่งสาธารณูปโภคและสาธารณูปการอย่างใหม่ ระบบถนน ประปา ไฟฟ้า หรือโทรศัพท์ และที่ทำการรัฐบาลต่างๆ ซึ่งระบบสาธารณะเหล่านี้แทรกเข้ากับโครงสร้างผังชุมชนดั้งเดิม แต่บางชุมชนไม่สามารถสร้างบนโครงสร้างแผนผังชุมชนดั้งเดิมได้เป็นปัจจัยทำให้รูปแบบผังของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

5. การเปลี่ยนแปลงด้านความเชื่อและการใช้ประโยชน์ เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงนามธรรมหรือจิตวิญญาณมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพขององค์ประกอบเมืองมากกว่าสิ่งอื่น การจัดการรูปแบบใหม่ของรัฐบาล มีการนำพื้นที่ชุมชนมาใช้ประโยชน์ใหม่ มีความขัดแย้งกับวิถีชีวิตแบบชนบท จึงเสี่ยงต่อการขาดความเชื่อมโยงทั้งในด้านความเชื่อและสำนึกต่อองค์ประกอบเหล่านี้ไป

จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นบริบทของชุมชนจากเดิมมีการเปลี่ยนแปลงไป ทั้งรูปแบบพื้นที่ในการสร้างบ้านเรือนที่แต่เดิมเป็นผืนใหญ่อยู่อาศัยกันแบบเครือญาติ ถูกแบ่งย่อยเป็นพื้นที่ดินแปลงเล็กกลึง มีรั้วรอบขอบชิด โครงสร้างการเชื่อมต่อของที่ว่างชุมชนมีความจำกัดมากขึ้น บ้านเรือนที่เคยรวมกลุ่มกันเป็น "คุ้ม" ฟังพาทอาศัยกันแบบบ้านใกล้เรือนเคียง กลายเป็นเพียงพื้นที่สมมุติเพื่อใช้แบ่งขอบเขตการบริหารปกครอง รูปแบบโครงสร้างผังชุมชนปรับเปลี่ยนไปตามความเจริญและประชากรที่ขยายตัวมากขึ้น ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมแบบวิถีดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป ทั้งภูมิทัศน์ที่มนุษย์สร้างขึ้น ภูมิทัศน์ที่มีวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และภูมิทัศน์ที่เชื่อมโยงทางความเชื่อ

3.3 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการใช้งานอาคาร

การศึกษาความแปรเปลี่ยนในรายละเอียดของตัวเรือนทั้งผังพื้นและการใช้สอย พื้นฐานสำหรับชีวิต โดยเรือนพื้นดินในไทยจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันทุกแห่ง ซึ่งมีพื้นที่ใช้งานหลัก ประกอบด้วย ชานบันได ชานโถง ต่อเนื่องกับระเบียงใต้ชายคา ห้องนอน ครัวไฟ และได้ถุนเรือน จะต่างกันในรูปแบบของหลังคาและวัสดุในการก่อสร้างที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นหนึ่งเดียวระหว่าง เรือนและสภาพแวดล้อม ชีวิตความเชื่อในแต่ละอนุวัฒนธรรม (อรศิริ ปาณินท์, 2554)

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในระดับอาคารที่เป็นทั้ง อาคารสาธารณะ อาคารทางศาสนา ตลอดจนอาคารเรือนอยู่อาศัย ซึ่งเป็นการศึกษาในลักษณะ การอธิบายปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพหรือตัวอาคารที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจชุมชน และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานร่วมด้วย ถึงแม้ว่าองค์ประกอบทางกายภาพของเรือนพื้นดินจะมีการเปลี่ยนแปลงแต่ก็ยังคงปรากฏเค้าโครง ของเดิมอยู่ การอธิบายถึงลักษณะสัณฐานวิทยา (Morphological Characteristics) ของเรือนพื้น ดินด้วยวิธีวิเคราะห์ระบบเชิงพื้นที่ (Systematic) จะทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการของเรือนพื้นดิน (Wandee Pinijarasin, 2004)

จากกรณีศึกษาสัดส่วนเรือนไทยเดิมที่สร้างขึ้นในภาคกลางของประเทศไทยที่มี อายุกว่า 100 ปี และมีการเปรียบเทียบสัดส่วนพื้นที่ของเรือนที่ทำการศึกษา โดย ฤทัย จงใจรัก (2539) แสดงให้เห็นว่าเรือนอยู่อาศัยในภูมิภาคที่ทำการสำรวจทั้งหมดมีพื้นที่ชานมากกว่าร้อยละ 20 ของพื้นที่ใช้สอยอื่นๆ ทั้งหมดเล็กใหญ่แตกต่างกันไป โดยชานซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่เปิดรับสภาพ อากาศภายนอกและเป็นหัวใจหลักของพื้นที่ใช้สอยของบ้านเรือนในอดีต (ฤทัย จงใจรัก, 2539)

เช่นเดียวกับเรือนในอีสานมีพื้นที่ "เกย" (ชานโถงมีหลังคาคลุม) หรือเรือนล้านนา ที่มีพื้นที่ "เติน" เป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่งใช้สอยอย่างเอนกประสงค์ ระบบพื้นที่ใช้สอย (Spatial System) ของบ้านเรือนที่มีการปรับเปลี่ยนจากอดีตซึ่งมีหน้าที่แบบไม่เจาะจงสร้างไว้เพื่อใช้ประโยชน์อย่าง เอนกประสงค์เป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของบ้านเรือนพื้นดิน และการมีพื้นที่ใช้สอยเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน โดยทั่วไปพื้นที่สำหรับการอยู่อาศัยหลับนอนจะอยู่ชั้นบน พื้นที่ชั้นล่างใช้ประโยชน์เพื่อ กิจกรรมอื่นๆ ตามวิถีการดำรงชีพของท้องถิ่น แต่ปัจจุบันการสร้างบ้านเรือนมักความเจาะจงในการ สร้างพื้นที่ใช้สอยแบ่งกันห้องหรือที่ว่างเพื่อประโยชน์หน้าที่การใช้งานอย่างชัดเจนและมีความ ซับซ้อนมากกว่าบ้านเรือนในอดีตเป็นอย่างมาก

นอกจากการศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของตัวสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ตลอดจนองค์ประกอบของอาคารแล้ว การเปลี่ยนแปลงในเรื่องกระบวนการ ก่อสร้าง โครงสร้างและวัสดุก่อสร้างยังเป็นประเด็นที่มีการทำการศึกษาด้วย ซึ่งสามารถศึกษาได้ทั้ง

พัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และความเหมือนความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ (Poomchai Punpairoj, 2013)

เทคโนโลยีพื้นบ้านหรือภูมิปัญญาก่อสร้างบ้านในชนบท หมายถึง อุปกรณ์หรือเครื่องมือเครื่องใช้ตลอดจนกระบวนการ ความรู้ ความคิดของชาวบ้าน เป็นวัตถุที่ใช้ประดิษฐ์เป็นเครื่องมือและกระบวนการขั้นตอน นอกจากนี้ยังใช้เป็นเครื่องทุ่นแรงตามหลักกลศาสตร์ได้ด้วย (ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น, 2558) การปลูกสร้างบ้านเรือนที่ใช้เครื่องมือช่างอย่างง่ายแต่เดิมในอดีตรวมทั้งขั้นตอนการก่อสร้างตั้งแต่การเตรียมการจนถึงการก่อสร้างล้วนเป็นพื้นฐานงานช่างที่สะสมมาตลอดชั่วอายุคนเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ในแต่ละขั้นตอน เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงสู่ยุคความก้าวหน้าทางวิทยาการ ทำให้งานก่อสร้างในระดับช่างพื้นถิ่นมีความสะดวกสบายมากขึ้น เครื่องมือการก่อสร้างสมัยใหม่ รวมทั้งวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างในระบบอุตสาหกรรม ทำให้การก่อสร้างในปัจจุบันรวดเร็ว และง่ายขึ้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ภูมิปัญญางานช่างที่สั่งสมมานั้นอาจถูกละเลยหรือละทิ้งไป

การเข้ามาแทนที่ของเทคโนโลยีการก่อสร้างที่ก้าวหน้าทำให้ทักษะงานช่างของช่างพื้นบ้านต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบ และฝึกฝนความชำนาญ ให้สามารถใช้วัสดุและอุปกรณ์เหล่านั้นได้อย่างเชี่ยวชาญ การเข้ามาแทนที่ของวัสดุอุปกรณ์ประกอบอาคารสำเร็จรูป ในรูปแบบวัสดุเชิงอุตสาหกรรมบางอย่าง ทำให้พื้นฐานงานช่างหัตถกรรม ที่ต้องอาศัยความปราณีตในการประดิษฐ์วัสดุ ส่วนประกอบ หรือส่วนประดับอาคาร ได้ค่อยๆ สูญหายไปตามกาลเวลาอีกด้วย

3.4 ลักษณะการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและการใช้งานอาคารในภาคอีสาน

เมื่อศึกษาพัฒนาการของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น พบว่า หากย้อนกลับไปกว่า 60 ปีก่อนหน้า สภาพบ้านเรือนของชาวอีสานมักปลูกสร้างด้วยไม้เป็นหลัก รูปแบบลักษณะเป็นเรือนเกยส่วนใหญ่ จากการศึกษารวบรวมรูปแบบบ้านพักอาศัยในเขตชนบทอีสานแถบลุ่มน้ำชี (จังหวัดขอนแก่น, มหาสารคาม, กาฬสินธุ์, ร้อยเอ็ด, และยโสธร) ได้มีการสำรวจและบันทึกบ้านเรือนของชาวอีสานไว้ ใน 5 จังหวัด 20 อำเภอ 25 หมู่บ้าน ทำรังวัดจำนวน 24 หลัง และไม่มีแบบรังวัด 24 หลัง รวม จำนวน 68 หลัง โดยจำแนกออกเป็น 7 ประเภท คือ เรือนเกย จำนวน 27 หลัง เรือนแฝด จำนวน 6 หลัง เรือนโง้ง จำนวน 11 หลัง เรือนปั้นหยา จำนวน 7 หลัง เรือนร้านค้าและเรือนมีระเบียง จำนวน 6 หลัง เรือนประยุกต์ จำนวน 7 หลัง และเรือนสมัยใหม่ จำนวน 4 หลัง (ธิตี เสงวีรัมย์ และคณะ, 2535) (ดูภาคผนวก ค)

จากข้อมูลการศึกษาข้างต้นสามารถนำมาวิเคราะห์ เพื่อทราบอัตราส่วนของประเภทเรือนในเขตชนบทอีสาน (ณ ช่วงเวลาการสำรวจ พ.ศ.2534-2535) แสดงให้เห็นถึงลักษณะบริบทโดยทั่วไปของบ้านเรือนและการอยู่อาศัยของชาวอีสาน โดยเรือนเกยเป็นเรือนที่สำรวจพบ

มากที่สุด จำนวน 27 หลัง รองลงมาเป็นเรือนโง่ง จำนวน 11 หลัง เรือนปั้นหยาและเรือนประยุกต์ประเภทละ 7 หลัง ตามลำดับ และจากข้อมูลการสำรวจยังพบว่าเรือนโง่งเป็นเรือนที่มีอายุเก่ากว่าเรือนประเภทอื่นโดยหลังที่สำรวจพบว่ามีอายุเก่าแก่ที่สุดสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2434 ซึ่งพหาคาดเดาจากจำนวนสัดส่วนดังกล่าวได้ว่าคนอีสานส่วนใหญ่ในพื้นที่ชนบทนิยมปลูกสร้างเรือนที่อยู่อาศัยแบบเรือนเกยและเรือนโง่งเป็นส่วนใหญ่ตั้งแต่ช่วงก่อน พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา

สถาปัตยกรรมร่วมสมัย

การทบทวนวรรณกรรมและการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยในลักษณะปรากฏการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม และรูปแบบของสถาปัตยกรรมในเชิงประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ทั้งในภาพรวมและในพื้นที่ศึกษา เพื่อสร้างความเข้าใจในกรอบนิยามความหมายของ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย ได้แบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็น 4 ประเด็นตั้งแต่ระดับกว้างจนถึงระดับพื้นที่ศึกษา คือ แนวคิดมูลฐานและแนวคิดของสถาปัตยกรรมร่วมสมัย สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในประเทศไทย และกระแสแนวคิดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย และ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยในประเทศไทย ดังต่อไปนี้

1. มูลฐานและแนวคิดของสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

คำว่า สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ สถาปัตยกรรมนวยุค หรือ สถาปัตยกรรมยุคใหม่ เป็นคำที่หมายถึงสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 18-19 ของประเทศตะวันตกและยุโรป ผู้ศึกษาเลือกใช้คำว่า "สถาปัตยกรรมสมัยใหม่" เพื่อหมายถึง Modern Architecture ในภาษาอังกฤษ เพราะเป็นคำที่ใช้โดยทั่วไป

"Modernism" เป็นการบ่งบอกถึงยุคสมัย ที่มีรากฐานมาจากการเปลี่ยนแปลงในสังคมตะวันตกในช่วงปี พ.ศ. 2443-2543 หรือ ค.ศ. 1900-2000 (สันต์ สุวัจนราภินันท์, 2559) ลักษณะเด่นชัดของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ คือ การแสดงออกถึงสัจธรรมแห่งโครงสร้างและหน้าที่ใช้สอย (Structure and Function) ความพึงพอใจทางสถาปัตยกรรมทั้งมวลต้องเกิดจากความสามารถตอบสนองต่อความจำเป็นที่กำหนดไว้อย่างเปิดเผย ตรงไปตรงมา การประดิษฐ์ตกแต่งและการเล่นรูปแบบที่ปราศจากความจำเป็นดังสไตล์เก่าแก่ดั้งเดิมได้ถูกปฏิเสธ และค่านิยมของสถาปัตยกรรมที่เน้นประโยชน์ใช้สอยได้ก่อให้เกิดลักษณะเด่นที่เรียกว่า สไตส์สากล (The International Style) (ประทีป มาลากุล, 2542)

เหตุผลและแนวความคิดที่นำมาสู่สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศตะวันตกช่วงศตวรรษที่ 18-19 นั้นเกิดจากเหตุผลสำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรกเป็นความก้าวหน้าทางวิทยาการที่ก่อให้เกิดระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมแทนที่การใช้แรงงานคน

ประการที่สองคือประชาชนในสมัยนั้นมีความตื่นตัวกับรูปแบบสังคมสมัยใหม่ และมีการศึกษากันแพร่หลาย และประการที่สามคือการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรในเกือบทุกประเทศมีส่วนทำให้มีการเปลี่ยนแปลงสังคม และเศรษฐกิจ รวมทั้งมีส่วนทำให้เกิดการขยายตัวของเมือง (ม.ล. ประทีป มาลากุล, 2542)

นอกจากเหตุผลข้างต้น สันต์ สุวัจฉราภินันท์ (2559) ได้สรุปประเด็นนิยามความเป็น "สมัยใหม่" ผ่านงานศิลปะและสถาปัตยกรรมไว้ 4 ประเด็น คือ

1. มาตรฐาน (standardization) เป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการปรับเปลี่ยนจากระบบการผลิตแบบครัวเรือนมาสู่การควบคุมการผลิตด้วยเครื่องจักรกลที่มีศักยภาพในการผลิตที่คงที่ และทำให้สิ่งที่ถูกผลิตออกมาสามารถควบคุมคุณภาพได้ด้วย "มาตรฐาน" เดียวกัน

2. ระบบการผลิตแบบเครื่องจักรอุตสาหกรรม (mass production) การปฏิวัติอุตสาหกรรมส่งผลให้การผลิตแบบจำนวนมากมีความเป็นไปได้และส่งผลให้ผลิตได้จำนวนครั้งละมากๆ เพื่อเพียงพอต่อความต้องการของผู้คน อย่างไรก็ตามการผลิตแบบเครื่องจักรอุตสาหกรรมนั้นส่งผลกระทบต่อหลายสิ่งตามมา เช่น ความเป็นเจ้าของ ความแท้ และความเป็นต้นแบบ ในฐานะที่เป็นสิ่งที่สามารถ "ผลิตซ้ำได้"

3. วัสดุ และเทคโนโลยีการผลิต (material and technology) ถือเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในแง่ของรูปลักษณ์และวิธีการคิด ดังเช่นการผลิตชิ้นส่วนบ้านสำเร็จรูป หรือกระบวนการคิดงานศิลปะแบบ pop art

4. รูปแบบตอบรับการเปลี่ยนแปลง (appearance) การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งสำคัญต่อการกำหนดความเป็นสมัยใหม่ ทำให้เกิดความประทับใจ ความต้องการ จนเกิดการเลียนแบบ หรือการรับเอารูปแบบสมัยใหม่ไปใช้กว้างขวาง ความเป็นสมัยใหม่จึงกลายเป็นส่วนในการกระตุ้นให้เกิดการรับเอาเทคโนโลยีการผลิต วัสดุ และระบบการผลิตที่ได้มาตรฐาน เข้าไปใช้ในสังคม และพื้นที่ต่างๆ เหล่านั้นด้วย

ดังนั้นรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ได้รับกระแสแนวคิดที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศโลกตะวันตกและอเมริกาเหนือ โดยเป็นลักษณะของการออกแบบที่ตอบสนองเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของสังคม และการขยายตัวทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ลักษณะของสถาปัตยกรรมจึงมีหน้าที่เพื่อตอบรับเงื่อนไขดังกล่าวเป็นหลัก พื้นฐานความเป็นสมัยใหม่ (Modernism) ในงานสถาปัตยกรรมตะวันตกจึงมีลักษณะสำคัญ คือ การปรับตัวทางแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม อันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงของค่านิยมด้านความงาม การลดทอนสิ่งประดับตกแต่งของอาคาร การใช้ชิ้นส่วน

ต่างๆ ของอาคารบ้านเรือน ที่ผลิตในเชิงอุตสาหกรรม และการใช้เทคโนโลยีและวัสดุในการก่อสร้างสมัยใหม่ (ณรงพน ไส้ประกอบทรัพย์, 2558) ลักษณะสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (modern architecture) จึงมีรูปทรงเรียบง่าย (simple form) การแสดงออกของโครงสร้างอย่างตรงไปตรงมา (visually expressive structures) มีการตกแต่งเชิงนามธรรม (abstract ornamentation) และเน้นประโยชน์ใช้สอย (functionality) (Rashid, & Ara, 2015)

ในส่วนของความเป็นสมัยใหม่ของไทยอาจไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการพัฒนาทางอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ในแบบอย่างประเทศตะวันตก แต่ลักษณะการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ของไทยเกิดจาก 3 เหตุผล คือ เหตุผลแรกเป็นกระแสการสร้างความสำเร็จตามแบบอย่างตะวันตก (westernization) เหตุผลที่สองคือการเปลี่ยนแปลงทางโลกทัศน์จากความเชื่อดั้งเดิมแบบอย่างจารีตโบราณที่เคยมีมาของชนชั้นปกครองสู่คติความเชื่อรูปแบบใหม่ เหตุผลสุดท้ายคือเกิดจากความต้องการที่ผู้คนต่างตอบรับกิจกรรมรูปแบบใหม่ๆ และสังคมแบบใหม่ที่เป็นกระแสในยุคเวลานั้น (สันต์ สุวัจจราภินันท์, 2559)

การเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ของไทยมี 2 ช่วงที่สำคัญ คือ สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ของไทยมีจุดเริ่มในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 สืบเนื่องมาจากในสมัยรัชกาลที่ 5 และช่วงที่สอง คือ ช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 (ชาติตรี ประภิตนนทการ, 2547) เช่นเดียวกับ วิมลสิทธิ หรยางกูร และคณะ (2558) กล่าวถึงสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ว่าการสร้างความศิวิไลซ์ให้กับบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 4 และที่ 5 รวมทั้งต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475) งานสถาปัตยกรรมได้มีการแปรเปลี่ยนสู่รูปแบบตะวันตกมากขึ้นตามลำดับเมื่ออิทธิพลสถาปัตยกรรมโมเดิร์น รวมทั้งโพสท์โมเดิร์น และอื่นๆ ได้แผ่ขยายครอบคลุมไปทั่วโลก โดยรวมงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทยจึงตกอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ด้วยรูปแบบสมัยใหม่ (modern) ที่จัดเป็นรูปแบบสากล (international style) (วิมลสิทธิ หรยางกูร และคณะ, 2558)

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นจึงพอสรุปได้ว่าลักษณะที่สำคัญของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ของไทยในทั้งสองช่วงเวลาดังกล่าว มีลักษณะดังนี้

1. ช่วงรัชกาลที่ 3-4 อันเป็นช่วงที่ได้รับอิทธิพลการแสวงหาอาณานิคมของชาติจากทวีปยุโรปและอเมริกา ซึ่งสถาปัตยกรรมในช่วงเวลานี้อาจไม่ใช่ลักษณะของความเป็นสมัยใหม่ในแบบคติแนวคิดชาติตะวันตกซึ่งเกิดจากการตอบสนองรับการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ของไทยมีลักษณะของการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงตัวตน ให้ก้าวทันแบบอย่างชาติตะวันตก แบบอย่างสถาปัตยกรรมในยุคนี้จึงเป็นการสร้างความหมายถึงความศิวิไลซ์และความมีตัวตนของชาติสยามที่ทัดเทียมชาติตะวันตกอื่นๆ เพื่อเป็นการ

คานอำนาจของประเทศจักรวรรดินิยมที่ขยายอิทธิพลในสมัยนั้น ลักษณะสถาปัตยกรรมจึงปรากฏอาคารที่สร้างเป็นตึกแบบอย่างยุโรปมากขึ้น

2. ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยคณะราษฎรตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ซึ่งชาติรี ประภิตนนทการ (2548) ได้ย้าว่า เป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อของสังคมไทย แสดงให้เห็นถึงคตินิยมสมัยใหม่ผ่านงานสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงความเรียบง่ายของรูปทรง การลดทอนรายละเอียดที่ซับซ้อน ไม่นิยมเล่นกับลวดลายมากนัก โดยลดทอนให้เหลือเพียงเส้นสายเรขาคณิตแบบง่ายเท่านั้น ที่สำคัญคือมีการนำวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง สมัยใหม่ในยุคนั้น คือ คอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งงานสถาปัตยกรรมภายใต้คตินิยมความทันสมัยของแบบอย่างคณะราษฎรแบ่งเป็นสองรูปแบบ คือ รูปแบบสถาปัตยกรรมทันสมัย และ รูปแบบอาคารไทยเครื่องคอนกรีต (ชาติรี ประภิตนนทการ, 2548)

ในผลงานของ Peter L. Laurence ปรากฏคำว่า "Modern or Contemporary Architecture" และได้กล่าว ถึงการเปลี่ยนผ่านของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (modern architecture) ไปสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย (contemporary architecture) ในช่วงราวๆ ปี 1959 ว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านยุคสมัย (generational shift) สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ได้เริ่มประสบวิกฤติในราวปี ค.ศ. 1950 จนในปี ค.ศ. 1959 กลุ่มสถาปนิกรุ่นใหม่ไม่เห็นด้วยกับแนวทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ซึ่งแรงผลักดันและแนวคิดที่ทำให้สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 เปลี่ยนไปสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 20 ต้องพิจารณาถึงเหตุผลวิกฤติการณ์ของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วง ค.ศ. 1950 (Laurence, 2014)

สำหรับเหตุผลวิกฤติการณ์ของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่นั้นคือการไม่สามารถตอบสนองกับเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่ต้องการความหมายของสถานที่ได้อีกต่อไป รวมทั้งสถาปัตยกรรมสมัยใหม่มีปัญหาในทางปฏิบัติของมูลค่าการก่อสร้าง การบำรุงรักษา ปัญหาเทคโนโลยีอาคาร ปัญหาทางสภาพแวดล้อม และปัญหาของการส่องสว่างและเสียงภายในอาคาร กระแสสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงระหว่งการเปลี่ยนผ่านจากยุคสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern) ไปสู่ยุคของสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ (Postmodern) ในประเทศตะวันตกนี้ จึงได้เปลี่ยนแนวคิดไปสู่แนวค้นหาสัญลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม เพื่อสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะตนโดยอ้างอิงกับบริบทและแบบอย่างสถาปัตยกรรมในอดีต (ณรงพน ไส้ประกอบทรัพย์, 2558)

นอกจากนี้แล้ว กระแสหลังยุคอาณานิคม (Postcolonial) เป็นประเด็นที่ควรพิจารณาถึงกระแสสถาปัตยกรรมร่วมสมัย แม้ประเทศที่ไม่ได้ตกเป็นเมืองขึ้นก็ยังคงได้รับอิทธิพลตะวันตกอยู่ (Shannon, 2014) ซึ่งการยอมรับในสถาปัตยกรรมสมัยใหม่นั้นอาจเพราะรู้สึกถึงความ

เหนือกว่าทางวัฒนธรรมเท่านั้น (Brent C. Brolin, 1976, แปลโดย สมชาติ จิ่งสิริอารักษ์, 2544) รวมทั้ง นพดล ตั้งสกุล (2546) ได้เสนอบทความแนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยเพื่อการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น โดยระบุว่า ประเทศต่างๆ ที่เคยตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่นมาก่อน ภายหลังจากได้รับเอกราชต่างก็ได้พัฒนาประเทศของตนในทุกๆ ด้าน เพื่อให้ทัดเทียมประเทศตะวันตก สถาปัตยกรรมจึงเป็นรูปแบบการพัฒนาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่จนกระทั่งกลางศตวรรษที่ 20 เกิดมีความแตกต่างระหว่างสังคมสมัยใหม่กับวัฒนธรรมเดิม ทำให้หลายประเทศได้หันกลับมาสนใจมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานและแบบอย่างของตนเอง เพื่อแสดงออกถึงเอกราช ความหลุดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้น โดยการสร้างจุดสมดุลระหว่างประเพณีดั้งเดิมและความเป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่

จากเหตุผลและมูลฐานข้างต้น พิจารณาถึงแนวคิดสถาปัตยกรรมร่วมสมัย (Contemporary Architecture) ได้สองประเด็น คือ ประแรก คือ การเปลี่ยนแปลงแนวคิดและแสวงหาแนวทางใหม่ของกลุ่มสถาปนิกสมัยใหม่ ที่เห็นว่าสถาปัตยกรรมขณะนั้นไม่อาจตอบสนองต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมในขณะนั้นทั้งแง่การสร้าง ความหมาย และการแก้ปัญหาทางสถาปัตยกรรมเอง ประเด็นที่สองคือกระแสการค้นหาและสร้างสัญลักษณ์ ที่ผนวกเข้ากับแนวคิดที่คำถึงถึงบริบทที่ตั้งแวดล้อม และการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นและนวัตกรรมสมัยใหม่ (ณรงพน ไส้ประกอบทรัพย์, 2558) เป็นกระแสที่แพร่ไปยังประเทศต่าง ภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก ช่วงหลังอาณานิคม

2. สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในไทย

สถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัย เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่เกิดจากกระแสโพสต์โมเดิร์น เช่นเดียวกับแนวทางการฟื้นฟูสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ลักษณะของสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัย คือ การประยุกต์รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี หรือสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ด้วยการนำเอาองค์ประกอบบางส่วนมาใช้กับอาคารสมัยใหม่ มีการเปลี่ยนแปลง ลดทอนรายละเอียด แต่ให้คงเค้าที่มา เพื่ออ้างอิงถึงในแง่ความหมาย (ผุสดี ทิพทัส และคณะ, ม.ป.ป.)

งานแนวสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยปรากฏตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 จนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งเป็นรูปแบบที่ต้องการมีเอกลักษณ์ไทยบางประการ โดยมีองค์ประกอบบางส่วนที่สื่อถึงลักษณะไทย แต่รูปแบบทั่วไปยังคงเป็นแบบแนวโมเดิร์น โดยมีทั้งเน้นเอกลักษณ์ไทยเฉพาะส่วน และการเน้นบรรยากาศรวมให้มีเอกลักษณ์ไทย (วิญญู อารักษ์ และคณะ, 2558)

สถาบันศิลปสถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ ได้ระบุถึง สถาปัตยกรรมไทยประยุกต์และสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัย ว่าเป็นลักษณะการปรับเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรม และการใช้สอยไปตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม โดยอาคารบางหลังถูกปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้

สอยไปภายใต้รูปลักษณะเดิมเพื่อสนองต่อความต้องการใช้สอยใหม่ๆ และอาคารบางหลังที่แม้จะได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ทั้งหมด แต่ก็ยังคงจับเค้าเดิมมาเป็นฐานในการคิดการออกแบบ ซึ่งอาจมีระดับของการคลี่คลายในด้านรูปแบบมากน้อยแตกต่างกันไป เป็นงานที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือการใช้สอยอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ปัจจุบัน (สถาปนาศิลปสถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ, 2561)

3. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย

"คตินิยมสมัยใหม่พื้นถิ่น" (Vernacular Modernism) เป็นแนวคิดสืบเนื่องเรื่อยมาจากแนวคิดสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นหลังกระแสสถาปัตยกรรมแบบอย่างนานาชาติ ซึ่งเป็นการหวนกลับมาคำนึงการประยุกต์ใช้องค์ประกอบ วิธีการ และแบบอย่างของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อตอบรับกับสภาพภูมิประเทศ (ณรงพน ไส้ประกอบทรัพย์, 2558) เช่นเดียวกับ ผู้สดี ทิพทัส ได้กล่าวถึง "การฟื้นฟูสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น" (Vernacular Revival) ว่าเป็นแนวทางหนึ่งซึ่งถือกำเนิดขึ้นจากกระแสโพสต์โมเดิร์น (Postmodern) ที่ต่อต้านความซ้ำซากจำเจ นำเป้าหมาย ของรูปแบบสถาปัตยกรรมโมเดิร์นระยะหลังที่แพร่กระจายไปอย่างดาษดื่นและกำลังเสื่อมคุณภาพลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวสถาปัตยกรรมสากล (International Style) ที่เป็นส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรมโมเดิร์นในภาพรวม (ผู้สดี ทิพทัส และคณะ, ม.ป.ป.)

4. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยในประเทศไทย

จากทศวรรษที่ 1950 ถึง 1980 สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modernist Architecture) ที่สร้างในประเทศไทย ได้ละเลย (Omitted) การอ้างอิงลักษณะท้องถิ่น ภายหลังยุคทศวรรษ 1980 (ราว พ.ศ. 2515-2525) เป็นต้นมา สถาปนิกไทยเริ่มหันกลับไปใช้ลักษณะประเพณีของชาติมาใช้ร่วมในการออกแบบสมัยใหม่รวมทั้งบริบทท้องถิ่น ซึ่งถือว่าประสบความสำเร็จในการนำไปใช้กับอาคารที่เป็นบ้านเรือน รีสอร์ท พิพิธภัณฑสถาน และวัด (Sthapitanonda, & Mertens, 2005)

ในประเทศไทย มูลฐานและแนวคิดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย มีความต่อเนื่องจากกระแสการค้นหาและการสร้างเอกลักษณ์ความเป็นไทย ในงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏชัดเจนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 จนมาถึงการให้ความสำคัญกับบริบทท้องถิ่นของไทยเริ่มมีมากขึ้นราว พ.ศ. 2516 เนื่องมาจากสถาปนิกในช่วงเวลานั้นได้ถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

ในบทความของ Punpairoj (2013) ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความเข้าใจในความเป็นพื้นถิ่นซึ่งมีลักษณะร่วมสมัย ได้เสนอการสำรวจจิตศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใหม่ ประเภทอาคารบ้านพักอาศัยในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย โดยแบ่งเป็น อาคารเรือนไทยเดิมเก่าแก่ที่กำลังเปลี่ยนแปลง (Transformation) ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ. 1960 และเรือนไทยรูปแบบใหม่ที่ถูก

สร้างขึ้นมาใหม่ (Reproduction) เริ่มตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ. 1990 ได้ชี้ให้เห็นว่าในช่วงต้นศตวรรษที่ 21 บ้านเรือนพื้นถิ่นรูปแบบใหม่ได้ถูกพัฒนาขึ้นอย่างชัดเจนเคียงคู่กับการพัฒนาสู่ความทันสมัยในด้านอื่นๆ (Punpairoj, 2013)

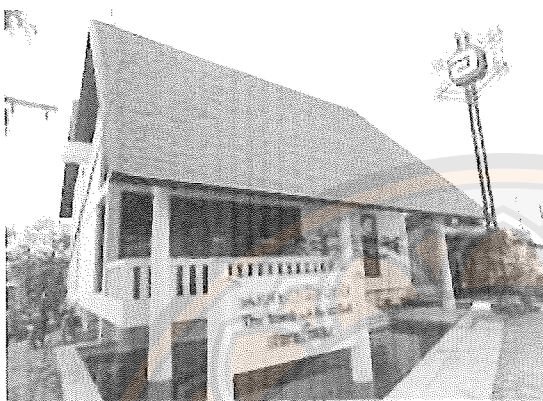
ดังนั้นปัจจัยสำคัญของพัฒนาการทางแนวคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยของไทย อาจพิจารณาได้ 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก เป็นกระแสแนวคิดสถาปัตยกรรมที่เกิดช่วงเปลี่ยนผ่านของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern) ไปสู่สถาปัตยกรรมสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ (Postmodern) จากแนวคิดแบบสากลนิยม (International Style) ไปสู่แนวคิดแบบคตินิยมสมัยใหม่เชิงบริบท (Contextual Modernism) ที่หันมาให้ความสำคัญกับบริบทแบบแผนและองค์ประกอบพื้นถิ่น ประเด็นที่สอง เป็นปัจจัยภายในที่แนวคิดของสถาปัตยกรรมไทยเริ่มมีการแสวงหาแนวทางการเป็นไทยหรืออัตลักษณ์ไทยและเริ่มมีการให้ความสำคัญกับสถาปัตยกรรมบริบทพื้นถิ่นที่มีมากขึ้นในราว พ.ศ. 2500 สืบเนื่องมา

งานสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะพื้นถิ่นร่วมสมัย หมายถึง งานสถาปัตยกรรมที่มีรูปลักษณะเช่นเดียวกับสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ในพื้นที่เดียวกันด้วยการใช้วัสดุ เทคนิคการก่อสร้าง และรูปแบบทำนองเดียวกัน ในถิ่นที่เดียวกัน (วิญญู อาจารย์ และคณะ, 2558) การก่อสร้างสถาปัตยกรรมท้องถิ่นใดๆ ลงในพื้นที่ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ที่มีความสำคัญในด้านศิลปวัฒนธรรมหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่การสร้างสรรคงานสถาปัตยกรรมจะต้องคำนึงถึงบริบทของพื้นที่อันเป็นแรงผลักดันให้เกิดการสร้างสรรคงานสถาปัตยกรรมใหม่ ที่สอดคล้องกับแก่นแกนทางวัฒนธรรมเดิมที่มีมา (ประกิจ ลักคนผจง, 2552)

มิติความหมายในแง่ภูมิปัญญาศิลปะนั้น งานศิลปะร่วมสมัยในท้องถิ่น เป็นการผสมผสานวัฒนธรรมดั้งเดิมกับปัจจุบันหรือการนำศิลปะเก่ามาดัดแปลงพัฒนาให้สอดคล้องกับปัจจุบัน รวมทั้งการพัฒนางานศิลปะร่วมสมัยในท้องถิ่นโดยมีวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นเป็นรากฐานอย่างไม่มีรูปแบบ โดยมีแนวความคิดของสังคมท้องถิ่นและวัฒนธรรมปัจจุบันเป็นรากฐานหรือสร้างขึ้นเพื่อรับใช้สังคมไทยยุคปัจจุบันที่เกิดจากความคิด และประยุกต์ใช้อย่างบูรณาการ สอดคล้อง สัมพันธ์ และส่งผลต่อกันระหว่างศิลปะวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น (เขมชาติ เทพไชย, 2557)

ในงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยของไทยที่ให้ความสำคัญกับบริบทท้องถิ่น ได้มีความพยายามใช้แบบแผน ระเบียบ และรูปลักษณะของศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่น ตัวอย่างผลงานของภาคอีสาน เช่น โบสถ์วัดศาลาลอย ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา ที่ออกแบบโดย วิโรฒ ศรีสุโร ซึ่งได้รับอิทธิพลจากกระแสแนวคิดการสร้างเอกลักษณ์ความเป็นไทยในงานสถาปัตยกรรมซึ่งเกิดขึ้นในช่วงก่อนหน้านั้น และส่งผลมายังช่วงปลายของ พ.ศ. 2501-2516 รวมทั้งในช่วง พ.ศ. 2517-2525 มีความพยายามที่จะสร้างสรรค์อาคารที่มีเอกลักษณ์ประจำของท้องถิ่นขึ้นแทนที่จะ

สร้างอาคารรูปแบบมาตรฐานที่ใช้เหมือนกันหมดไม่ว่าจะสร้างในท้องถิ่นใด โดยมีการนำเอาลักษณะของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นมาใช้กับอาคารไทยร่วมสมัย (มุสดี ทิพทัส, 2539ก) ตัวอย่างคือ อาคารธนาคารเอเชียสาขาน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น (ภาพ 16)

ธนาคารเอเชีย สาขาน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ออกแบบโดย ดร.สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยาภายใต้แนวคิดการนำเอาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นมาใช้กับอาคารไทยร่วมสมัย

ภาพ 16 การนำเอาเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นมาใช้กับอาคารไทยร่วมสมัย

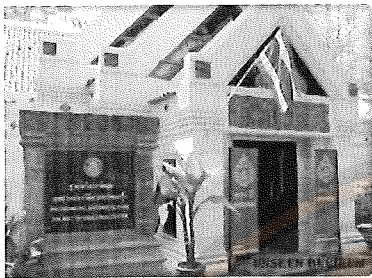
ที่มา: มุสดี ทิพทัส, 2539ก

ในส่วนของสถาปัตยกรรมร่วมสมัยในอีสานได้รับเอาแบบประเพณีรากวัฒนธรรมอินเดีย ได้แก่ งานสถาปัตยกรรมแบบอารยธรรมขอม แบบอารยธรรมช่างทวารวดี และแบบช่างไทยอีสาน และแบบประเพณีพื้นเมืองเดิม ได้แก่ งานสถาปัตยกรรมประเภทเรือนอยู่อาศัยและเรือนร้านค้า และสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาต่างๆ (อนวิทย์ เจริญศุภกุล, 2530)

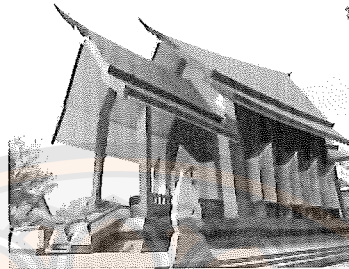
สำหรับงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยของภาคอีสานเป็นสถาปัตยกรรมอีสานใหม่ที่สื่อรูปแบบทั้งเชิงรูปธรรมและนามธรรม โดยได้รับอิทธิพลพื้นฐานทางภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสถาปัตยกรรมขอม อาคารทางพุทธศาสนา และรูปแบบเรือนอีสาน (ภาพ 17)

สถาปัตยกรรมอีสานได้รับอิทธิพลจากปัจจัยด้านอารยธรรมต่างๆ ในลักษณะของวัฒนธรรมผสม เป็นรูปแบบผสมผสานกลมกลืนเป็นลักษณะของสถาปัตยกรรมอีสาน (กิตต์ มักรารุณ, 2542) และงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยของพื้นที่อีสานได้นั้น เป็นการสร้างอัตลักษณ์ขึ้นโดยช่างพื้นบ้านที่มีความพยายามสร้างผลงานตามแบบศิลปะเขมร ด้วยการผสมผสานการฉีกฝืน ทักษะ และสร้างความรู้จากแม่แบบหรือแบบอย่างจากปราสาทหินที่มีอยู่มากมายในท้องถิ่น เป็นงานพื้นบ้านที่ใช้งานศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่น ประตูโขงวัดลำโรงระวี อำเภอศรีรัตนะ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น (ติก แสนวนุญ, 2560) นอกจากผลงานในสกุลช่างพื้นบ้าน

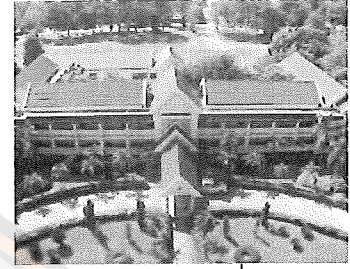
ที่ปรากฏในงานอาคารศาสนาแล้ว อาคารสาธารณะ เช่น โรงแรม สถาบันการศึกษา หรือหน่วยงานของรัฐ ก็มีการออกแบบและสร้างตามลักษณะแบบอย่างวัฒนธรรมปราสาทขอม เช่น โรงแรมพนมพิมาน มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น

ศูนย์บริการพนมสูง จ.บุรีรัมย์
ที่มา: <http://www.tatcontactcenter.com>

วัดศาลาลอย จ.นครราชสีมา
ที่มา: <http://nkr.mcu.ac.th>

สำนักงานชลประทานที่ 4
จ.ขอนแก่น
ที่มา: <http://irrigation.rid.go.th>

รูปแบบสถาปัตยกรรมอีสานร่วมสมัยจากอิทธิพลภูมิปัญญาวัฒนธรรมขอม

รูปแบบสถาปัตยกรรมอีสานร่วมสมัยจากอิทธิพลภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา

รูปแบบสถาปัตยกรรมอีสานร่วมสมัยจากอิทธิพลภูมิปัญญาเรือนพื้นถิ่นอีสาน

ภาพ 17 ตัวอย่างรูปแบบสถาปัตยกรรมอีสานร่วมสมัย

สรุปสาระสำคัญการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ

1. ความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นสิ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในการดำรงชีพ ตามหลักมานุษยวิทยาในงานสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะเรือนพื้นถิ่นที่มีความใกล้ชิดผูกโยงกับวิถีความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่นั้นๆ สามารถสะท้อนความเฉพาะถิ่นของแต่ละบริบท

2. คุณค่าและความหมายสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นกระบวนการที่เกิดจากการหล่อหลอมระหว่างปัจจัยนำเข้าด้านสังคมเศรษฐกิจ คติความเชื่อ สภาพแวดล้อม ซึ่งเป็นบริบทปัจจัยภายใน และ ปัจจัยภายนอกที่พัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การปกครอง ฯลฯ ทำให้กระบวนการสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีพลวัต การเปลี่ยนแปลง ในรูปแบบต่างๆ

3. พื้นที่วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร มีการศึกษาอยู่ไม่มาก โดยเฉพาะการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างการดำรงชีวิตและสภาพแวดล้อม ทั้งในระดับชุมชนและในระดับอาคารบ้านเรือน

ซึ่งสาระสำคัญทั้ง 3 ประเด็น นำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดและระเบียบวิธีการดำเนินการศึกษาให้สอดคล้องตรงตามวัตถุประสงค์ ในบทต่อไป

สำหรับสถานการณ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในรอบกว่า 20-50 ปีมานี้ โดยมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชน จนถึงระดับอาคาร จากลักษณะของการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ชุมชน และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งจากภายในพื้นถิ่นเอง และจากภายนอกทั้งเป็นการพัฒนาจากนโยบายภาครัฐ เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งในระดับใหญ่ไปจนถึงระดับเล็กที่เป็นส่วนประกอบของอาคาร ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมชุมชน ภูมิทัศน์ชุมชน องค์ประกอบของชุมชน ระดับที่วางในชุมชน รวมทั้งบริบทภาพรวมของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นๆ

2. การเปลี่ยนแปลงในระดับอาคาร เป็นการศึกษาถึงองค์ประกอบทางกายภาพของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เทคโนโลยีระบบโครงสร้างและวัสดุ การเปลี่ยนแปลงการจัดวางพื้นที่ใช้สอย การเปลี่ยนแปลงในงานช่าง และศิลปะส่วนประกอบอาคาร

สำหรับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นสามารถกล่าวโดยสรุปว่าเกิดขึ้นจากสองปัจจัยเป็นหลัก คือ

1. ปัจจัยภายนอก เป็นเหตุที่เกิดภายนอกพื้นที่ ท้องถิ่น อดีตจนปัจจุบัน ซึ่งส่วนจะส่งผลมาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมก่อนและส่งผลไปยังสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้งในระบบชุมชนและในระดับอาคาร เช่น การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสภาพสังคมในแต่ละช่วงสมัย

2. ปัจจัยภายใน เป็นเหตุที่เกิดในพื้นที่ ท้องถิ่นเอง ส่งผลมาถึงการเปลี่ยนแปลงยังสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้งในระบบชุมชนและในระดับอาคารโดยตรง เช่น การเปลี่ยนแปลงของครอบครัว โครงสร้างครัวเรือน การลดลงของทรัพยากรในพื้นที่ การเปลี่ยนแปลงวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้าง ฯลฯ

ประเด็นสถาปัตยกรรมร่วมสมัย พื้นฐานความเป็นสมัยใหม่ (Modernism) ในงานสถาปัตยกรรมตะวันตกจึงลักษณะสำคัญ คือ การปรับตัวทางแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม ส่วนลักษณะการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ของไทยเกิดจาก 3 เหตุผล คือ 1) เป็นกระแสการสร้างความสำเร็จตามแบบอย่างตะวันตก (westernization) 2) การเปลี่ยนแปลงทางโลกทัศน์จากความเชื่อดั้งเดิมแบบอย่างจารีตโบราณที่เคยมีมาของชนปกครองสู่คติความเชื่อรูปแบบใหม่ และ 3) เกิดจากความต้องการที่ผู้คนต่างตอบรับกิจกรรมรูปแบบใหม่ๆ และสังคมแบบใหม่ที่เป็นกระแสในยุคเวลานั้น โดยสรุปสาระสำคัญดังนี้

1. การเข้าสู่สมัยใหม่ของไทยมี 2 ช่วงที่สำคัญ คือ สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ของไทยมีจุดเริ่มในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 สืบเนื่องมาจนในสมัยรัชกาลที่ 5 และช่วงที่สอง คือ ช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และ

2. งานแนวสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยปรากฏตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 จนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งเป็นรูปแบบที่ต้องการมีเอกลักษณ์ไทยบางประการ

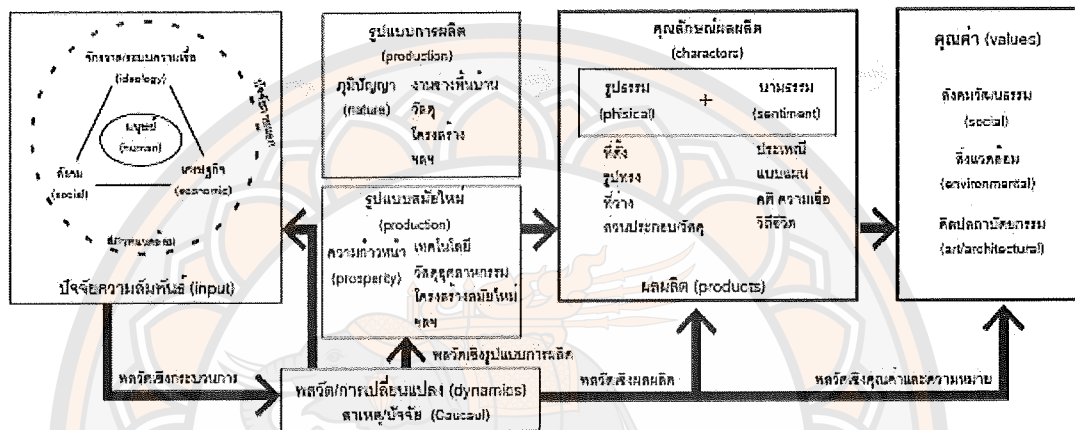
3. คตินิยมสมัยใหม่พื้นถิ่น (Vernacular Modernism) เป็นแนวคิดสืบเนื่องเรื่อยมาจากแนวคิดสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นหลังกระแสสถาปัตยกรรมแบบอย่างนานาชาติ

4. มูลฐานและแนวคิดสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย มีความต่อเนื่องจากการค้นหาและการสร้างเอกลักษณ์ความเป็นไทย ในงานสถาปัตยกรรมที่ปรากฏชัดเจนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 จนมาถึงการให้ความสำคัญกับบริบทท้องถิ่นของไทยเริ่มมีมากขึ้นราว พ.ศ. 2516

เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของความหมายของ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จะพบว่า มุมมองของคำว่า สถาปัตยกรรม เป็นลักษณะเชิงกายภาพที่ปรากฏ มองเห็นจับต้องได้ และรายละเอียดทางกายภาพที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อมนั้นๆ ซึ่งหมายรวมถึง ลักษณะ รูปแบบ รูปทรง ทางกายภาพที่ปรากฏขึ้น ส่วนมุมมองของคำว่า พื้นถิ่น นั้นนอกจากหมายถึงพื้นที่ ตำแหน่งทางกายภาพแล้ว ยังเป็นมุมมองหรือความหมายที่มีมิติทางสังคม การตั้งสมทางปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตามสภาพแวดล้อม สภาพภูมิอากาศ โดยประชาชนหรือผู้คนในพื้นที่เอง วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมพื้นถิ่นนั้นๆ เป็นลักษณะที่แตกต่างหรือคล้ายคลึงกับพื้นที่อื่นๆ ก็ได้

ผลการทบทวนวรรณกรรม งานวิจัย และผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง สามารถนำไปสู่การสร้างกรอบแนวคิดในการศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งกระบวนการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นความสัมพันธ์ในกระบวนการเปลี่ยนแปลง ที่ส่งผลต่อรูปแบบการผลิต คือ ปัจจัยทางภูมิปัญญาหรือแบบแผนคติดั้งเดิม ไปสู่รูปแบบการผลิตสมัยใหม่ทั้ง

ความก้าวหน้า โลกทัศน์สมัยใหม่ ส่งผลไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางคุณลักษณะผลผลิต คือ รูปแบบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ทั้งรูปแบบทางการภาพที่ปรากฏในแบบรูปธรรม และแบบแผน คติ ความเชื่อ และวิถีเฉพาะที่เป็นลักษณะนามธรรมอีกด้วย ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงส่งผลให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสะท้อนความมีคุณค่าและความหมายที่มีต่อสังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมเฉพาะถิ่น ตลอดจนคุณค่าทางสถาปัตยกรรม (ภาพ 18)

ภาพ 18 โครงกระบวนการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

บทที่ 3

กรอบแนวคิดและระเบียบวิธีการศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ภายใต้หลักการและเหตุผล กระบวนทัศน์ คำถามในการศึกษา และสมมติฐานของการศึกษา สามารถสร้างกรอบแนวคิดของการศึกษา ระเบียบวิธีวิจัย วิธีการดำเนินการศึกษา และการเลือกพื้นที่ศึกษา รวมทั้งกำหนดองค์ประกอบและรายละเอียดในการศึกษาต่างๆ เพื่อให้การศึกษาคั้งนี้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และได้คำตอบในการศึกษาครบถ้วน ครอบคลุม ตามหลักทางวิชาการ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กรอบแนวคิดของการศึกษา (Conceptual Framework)

การสร้างกรอบแนวคิดของการศึกษาที่ได้จากหลักการและเหตุผล ที่เป็นสาเหตุและความสำคัญในการศึกษา รวมทั้งคำถามในการศึกษาที่เป็นข้อสงสัยและสมมติฐานเบื้องต้นนั้น เพื่อให้การศึกษากลับไปตามวัตถุประสงค์และได้คำตอบในการศึกษาครบถ้วน ครอบคลุม จึงมีการกำหนดกรอบแนวคิดขึ้นเพื่อใช้เป็นกรอบและกำหนดทิศทางการศึกษาทั้งแนวคิดหลักของการศึกษาที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม เนื้อหาสาระที่จะทำการศึกษา และองค์ประกอบที่จำเป็นในการศึกษา ขยายความดังต่อไปนี้

1. แนวคิดหลักในการศึกษา

แนวคิดหลักสำคัญ (Main Idea) ที่ใช้เป็นกรอบในการศึกษาคั้งนี้ เป็นแนวคิดที่เกิดจากกรอบนิยามความหมาย วิธีการ และผลการศึกษาด้านต่างๆ ที่ได้จากการศึกษา ทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งพบว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) นั้นไม่ได้มีความหมายในเชิงรูปธรรมแค่เพียงรูปลักษณะ องค์ประกอบ สัดส่วน หรือความงามของตัวอาคาร (Building) ที่ปรากฏให้เห็นเท่านั้น แต่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความหมายนามธรรม ในเชิงกระบวนการ (Process) อันเป็นกระบวนการของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อมเฉพาะถิ่น และองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ ด้วย

ทั้งนี้จากบทสรุปของกรอบนิยามความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นข้างต้นเป็นเพียงกรอบนิยามที่วิเคราะห์รวบรวมจากการให้ความหมายของนักวิชาการ สถาปนิก ที่เคยให้

ความหมายไว้ ซึ่งผู้เขียนได้สรุปกรอบนิยามครั้งนี้ไว้ (ภาพ 18) เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการสร้างแนวทางในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในส่วนเนื้อหาต่างๆ ต่อไป

2. เนื้อหาในการศึกษา

จากกรอบนิยามความหมายที่ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นกระบวนการเชิงสังคมและวัฒนธรรม ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะถิ่นที่ก่อให้เกิดลักษณะงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าและความหมายต่อสังคมวัฒนธรรม การตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม และคุณค่าทางศิลปะสถาปัตยกรรม ตลอดจนสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงและปรับเปลี่ยนอยู่อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งการสร้างความรู้เข้าใจในลักษณะสถาปัตยกรรมร่วมสมัยภายใต้บริบทวัฒนธรรมในปัจจุบันนั้น นำไปสู่การสร้างกรอบเนื้อหาสาระของการศึกษาที่สำคัญ 3 ประการ ดังต่อไปนี้

2.1 เนื้อหาด้านคุณค่าและความหมายในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การศึกษาเนื้อหาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นการศึกษาในแนวคิดเชิงสถาปัตยกรรม (Architectural Approach) คือ คุณค่าและความหมายในเชิงคุณลักษณะพิเศษเฉพาะถิ่นที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ทั้งที่เป็นคุณลักษณะทางรูปธรรมที่เป็นกายภาพที่จับต้องได้ (Tangible Feature) ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับสังคมวัฒนธรรม ในประเด็นวิถีชีวิต คติความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรม รวมทั้งความสัมพันธ์ขององค์ประกอบเชิงคุณลักษณะรูปธรรม (Tangible Features) ซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทางบริบทสภาพแวดล้อม ในประเด็นสภาพแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณบ้านเรือน และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ในประเด็นรูปทรง องค์ประกอบการใช้สอย และส่วนประกอบอาคาร จากรูปแบบเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิม

2.2 เนื้อหาด้านสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

การศึกษาเนื้อหาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยเป็นการอธิบายคุณลักษณะที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมร่วมสมัยประเภทเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ที่เกิดจากพลวัตการเปลี่ยนแปลง โดยมุ่งเน้นความเข้าใจความสัมพันธ์ขององค์ประกอบเชิงคุณลักษณะนามธรรม (Intangible Features) ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับสังคมวัฒนธรรม ในประเด็นวิถีชีวิต คติความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรม รวมทั้งความสัมพันธ์ขององค์ประกอบเชิงคุณลักษณะรูปธรรม (Tangible Features) ซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทางบริบทสภาพแวดล้อม ในประเด็นสภาพแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณบ้านเรือน และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ในประเด็นรูปทรง องค์ประกอบการใช้สอย และส่วนประกอบอาคาร ที่สืบทอดส่งต่อจากรูปแบบดั้งเดิม

2.3 เนื้อหาด้านพลวัตในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

การศึกษาเนื้อหาด้านพลวัต การเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่เน้นไปยังการศึกษาปัจจัยและสาเหตุ (Causal) ของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ พัฒนาการใน

สถาปัตยกรรมประเภทเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ เป็นแนวคิดเชิงสังคมมานุษยวิทยา ในงานสถาปัตยกรรม (Anthropology in Architecture) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ในรูปแบบ พัฒนาการ ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สะท้อนให้เห็นพลวัต การเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จากเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่เรือนร่วมสมัย ที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม การปรับตัวกับ สภาพแวดล้อมของผู้คน

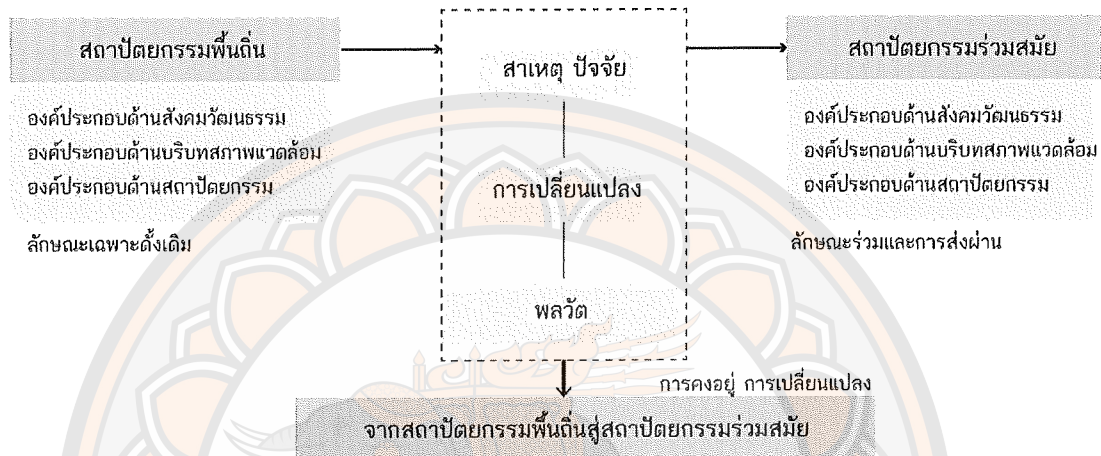
3. องค์ประกอบในการศึกษา

จากการทบทวรรณกรรม ผลงานวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (หัวข้อ 3.2 หน้า 39) สามารถกำหนดองค์ประกอบและรายละเอียดการศึกษาเพื่ออธิบายคุณค่าและความหมายในงาน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การอธิบายพลวัต การเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และลักษณะ สถาปัตยกรรมร่วมสมัย ได้ 3 องค์ประกอบการศึกษา ดังตาราง 6

ตาราง 6 องค์ประกอบและรายละเอียดในการศึกษา

องค์ประกอบ ด้านสังคม วัฒนธรรม	1. วิถีชีวิต -อาชีพ -สภาพการอยู่อาศัย	2. คติความเชื่อ -ความเชื่อทั่วไป -ความเชื่อในการอยู่อาศัย	3. ประเพณีวัฒนธรรม -ประเพณีหลักทั่วไป -ประเพณีรอง -ประเพณีในการอยู่อาศัย
องค์ประกอบด้านบริบท สภาพแวดล้อม	1. สภาพแวดล้อม ชุมชน -ลักษณะทางภูมิศาสตร์ -ลักษณะทาง ภูมิอากาศ -ทรัพยากรธรรมชาติ	2. การตั้งถิ่นฐาน -ประวัติการตั้งถิ่นฐาน -ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน	3. ผังชุมชนและผัง บริเวณ -รูปแบบผังชุมชน -องค์ประกอบชุมชน -การวางผังกลุ่มอาคาร บ้านเรือน
องค์ประกอบด้าน สถาปัตยกรรม	1. รูปทรง -รูปทรงหลังคา -รูปทรงอาคาร -ระบบโครงสร้างและ วัสดุ	2. องค์ประกอบการใช้ สอย -ที่ว่างและประโยชน์ใช้ สอย -เส้นทางสัญจร	3. ส่วนประกอบอาคาร -ส่วนประดับ -ช่องเปิด ประตู หน้าต่าง -ผนัง

จากแนวคิดหลัก เนื้อหาการศึกษา และองค์ประกอบการศึกษา ซึ่งได้จากการศึกษา ทบทวนวรรณกรรม ผลงานวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในบทที่ 2 สามารถกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual Framework) เพื่อใช้เป็นกรอบในการออกแบบระเบียบวิธีวิจัย และออกแบบวิธีการดำเนินการศึกษาในส่วนตัวต่อไป สรุปได้ดังภาพ 19

ภาพ 19 กรอบแนวคิดในการศึกษา (Conceptual Framework)

ระเบียบวิธีวิจัย (Research Methodology)

การศึกษาเรื่อง จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ประกอบไปด้วยวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะถิ่นของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ผ่านองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม
2. เพื่ออธิบายสภาพการณ์ รูปแบบพลวัตของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น และอธิบายสาเหตุ ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นจากอดีตสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้

โดยการศึกษาครั้งนี้ครอบคลุมหลักการของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาภาคเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการวิจัยเชิงกรณีศึกษา (Case Study Research) ที่เน้นใช้ข้อมูลสำคัญ ทั้งกรณีศึกษาระดับชุมชน และกรณีศึกษาระดับอาคาร โดยเก็บข้อมูลภาคสนาม (Survey Research) ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ศึกษา (Field Survey) การรังวัด (Measure Survey) การสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในเชิงลึก (Depth-Interview) และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Participation Observation)

การวิเคราะห์ข้อมูลอาศัยการวิเคราะห์ในแบบองค์รวม (Holistic Approach) คือ การทำความเข้าใจในภาพใหญ่ของบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ทั้งในมิติด้านสังคมวัฒนธรรม และแนวทางการวิเคราะห์เนื้อหาใจหายวิจัย (Content Analysis) ตามองค์ประกอบในการศึกษาด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านบริบทสภาพแวดล้อม และด้านสถาปัตยกรรม โดยใช้วิธีวิเคราะห์ในใจหายรายประเด็นตามกรอบวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ

การสรุปผลการศึกษาเป็นการอภิปรายถึงพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ทั้งสาเหตุปัจจัยการเปลี่ยนแปลง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงรูปธรรมและการเปลี่ยนแปลงเชิงนามธรรมในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่นำมาสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในสังคมวัฒนธรรมยุคปัจจุบัน

วิธีดำเนินการศึกษา (Research Method)

1. ขั้นตอนการศึกษา

1.1 ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นโดยทบทวนภาคเอกสาร บทความวิชาการ งานวิจัย ในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการการศึกษา ได้แก่ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย

1.2 การเก็บข้อมูลพื้นที่ระดับชุมชนและกรณีศึกษาที่เป็นเรือนพื้นถิ่น โดยแบ่งประเด็นเนื้อหาและวิธีการศึกษา ดังตารางต่อไปนี้ (ตาราง 7)

ตาราง 7 องค์ประกอบและวิธีศึกษา

1) ด้านสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วย วิธีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรม	ใช้วิธีศึกษาภาคเอกสาร (documentary) ร่วมกับการสำรวจสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participation observation)
2) ด้านบริบทสภาพแวดล้อม ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมชุมชนที่ตั้งชุมชน ผังชุมชน และผังบริเวณ	ใช้วิธีศึกษาแผนผัง (plan) แผนที่ (map) และภาพถ่ายดาวเทียมในระดับชุมชนร่วมกับการสำรวจสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participation observation)
3) ด้านสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย รูปทรงอาคาร องค์ประกอบการใช้สอยอาคาร และองค์ประกอบอาคาร	ใช้วิธีสำรวจจริงวัด (measure survey) บันทึกภาพ และภาพร่าง รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก (dept.-interview) ร่วมกับการสำรวจสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participation observation)

1.3 จัดลำดับข้อมูลการศึกษาเป็นรายประเด็น คือ ประเด็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ประเด็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย และประเด็นพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

1.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ตามประเด็นการศึกษาโดยวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ คือ วิเคราะห์คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานใต้ การวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย และการวิเคราะห์รูปแบบและสาเหตุปัจจัยของพลวัต การเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานใต้ ผ่านองค์ประกอบการศึกษา คือ องค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม โดยใช้วิธีวิเคราะห์เชิงสัณฐาน (Morphology) วิธีวิเคราะห์ลำดับเหตุการณ์ (Chronological) วิธีวิเคราะห์เชิงตีความ (Interpretation)

1.5 การสรุปและอภิปรายผลการวิเคราะห์ข้อมูล จะทำการสรุปผลและอภิปรายผล การศึกษาในสามประเด็นตามวัตถุประสงค์และเนื้อหาการศึกษา คือ ประเด็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ประเด็นการส่งผ่านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ และประเด็นพลวัตในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

เมื่อกำหนดเนื้อหาสาระ พื้นที่ศึกษา รวมทั้งกรณีศึกษาแล้ว การศึกษาตามกรอบเนื้อหาสาระที่กำหนดไว้เบื้องต้น จำเป็นต้องศึกษาตามเนื้อหาสาระที่มีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกันในแต่ละประเด็น โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการวิจัยเชิงกรณีศึกษา (Case Study Research) เป็นหลัก ดังหัวข้อต่อไปนี้

2.1 ประเภทข้อมูลการศึกษา

การศึกษาคั้งนี้ รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล จำแนกได้ 2 ประเภท คือ

2.1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) เป็นข้อมูลจากแหล่ง (Source) ซึ่งเป็นศึกษาข้อมูลโดยตรงจากพื้นที่ในระดับชุมชน และในระดับสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น โดยศึกษาภาคสนาม (Field Study) การสำรวจจริงวัด (Measure Survey) การสังเกตการณ์ (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview)

2.1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) เป็นข้อมูลจากเอกสาร (Literature) ประกอบด้วยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) บันทึกทางสถาปัตยกรรม (Architectural Records) ข้อมูลแผนที่ (map) ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่าย และแผนผัง ตลอดจนบันทึกเรื่องเล่าพื้นบ้าน (Folklores) รวมทั้งข้อมูลกรณีศึกษา (Case study)

2.2 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study)

ดังนั้น เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการครบถ้วนและตรงตามระเบียบวิธีวิจัย จึงใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ตามวิธีการเก็บรวบรวม ดังนี้

แบบบันทึกภาคสนาม (Field Note)

2.2.1 การสำรวจจริงวัด (Measure Survey) ทำการสำรวจ วัดขนาดพื้นที่ สัดส่วนของอาคารที่เป็นกรณีศึกษา โดยใช้แบบบันทึกการสำรวจ (Measure Note) มีอุปกรณ์สำรวจ เช่น สายวัด กระจาด ปากกา เป็นต้น เพื่อนำมาเขียนแบบละเอียดต่อไป (ภาคผนวก ง)

2.2.2 การสังเกตการณ์ (Observation) ใช้แบบบันทึกสังเกตการณ์ (Record Card) ที่กำหนดรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้เบื้องต้น เพื่อทำรายการ (Checklist) โดยมีอุปกรณ์กล้องถ่ายภาพ ภาพลายเส้น เป็นต้น (ภาคผนวก จ)

2.2.3 แบบสัมภาษณ์ (Interview) การศึกษานี้เป็นการศึกษาจากการสร้างกรอบแนวคิดที่มีลักษณะเจาะจง การสัมภาษณ์จึงเป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structural interview) เพื่อกำหนดประเด็นการศึกษาให้เป็นไปตามกรอบประเด็นการศึกษา (ภาคผนวก ฉ) โดยทำการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหรือกลุ่มประชากร ดังนี้

1) ประชาชนชุมชน หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งช่างพื้นบ้านที่มีความรู้ความเข้าใจในความเป็นมาของอาคารบ้านเรือนในชุมชนเป็นอย่างดี

2) ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้นำตามกฎหมาย ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งผู้นำทางจิตใจ ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน พระสงฆ์ ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน

3) เจ้าของเรือนหรือผู้อยู่อาศัย หมายถึง ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับเรือนกรณีศึกษาโดยตรง ซึ่งมีสิทธิ์โดยชอบธรรมและสามารถให้การอนุญาตเพื่อทำการศึกษาเรือนกรณีศึกษาได้

3. การวิเคราะห์และสรุปข้อมูล

จากการศึกษาประเด็นเนื้อหาสาระทั้ง 3 ประเด็น คือ ประเด็นคุณลักษณะพิเศษของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ประเด็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และประเด็นพลวัต การเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภายใต้บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาแล้ว การสรุปผลการศึกษาก็จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์เนื้อหาตามโจทย์วิจัย (Contents Analysis) ดังนี้

3.1 การวิเคราะห์เชิงสัณฐาน (Morphological analysis) เพื่อศึกษากายภาพภายนอกทางสถาปัตยกรรม ชุมชน และสถานที่ต่างๆ โดยเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของคุณลักษณะทางวัตถุ (objects) โดยมุ่งเข้าใจถึงกฎเกณฑ์ของกระบวนการวิธีหรือกระบวนการก่อเกิด

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม รวมถึงแนวคิด คติที่ส่งผลต่อรูปแบบและคุณลักษณะเฉพาะถิ่นของอาคารในพื้นที่ศึกษา

3.2 การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) เพื่อระบุความเหมือน ความแตกต่าง รวมทั้งกระบวนการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบของกรณีศึกษาทั้งระดับชุมชน และระดับอาคารบ้านเรือน ในแต่ละช่วงเวลาที่เกิดขึ้นบนบริบทพื้นฐานวัฒนธรรมอีสานใต้โดยการลำดับเหตุการณ์ (Chronology)

3.3 การวิเคราะห์เชิงตีความ (Interpretation Analysis) ในคุณค่าและความหมาย สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีเป้าหมายที่การระบุรูปแบบ (Determining) และสร้างความเข้าใจ (Understanding) พลวัตของสถาปัตยกรรม รวมทั้งสาเหตุและปัจจัยของกระบวนการเปลี่ยนแปลง

การสรุปผลการศึกษานำไปสู่องค์ความรู้ด้านลักษณะเฉพาะดั้งเดิมและการสืบทอด ส่งต่อสู่ลักษณะทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ผ่านองค์ประกอบทาง สังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม และสามารถอธิบาย สภาพการณ์ รูปแบบพลวัตของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น รวมทั้งอธิบายสาเหตุ ปัจจัยการ เปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นจากอดีตสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทพื้นที่วัฒนธรรม อีสานใต้ โดยมีเนื้อหา ดังต่อไปนี้

1. เนื้อหาด้านคุณลักษณะพิเศษสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

จากกรอบแนวคิดในการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นซึ่งเป็นแนวคิดเชิงคุณค่า และความหมายของคุณลักษณะเฉพาะถิ่นที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อ อธิบายคุณลักษณะพิเศษในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภายใต้บริบทพื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่วัฒนธรรม อีสานใต้ ซึ่งสรุปได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบการศึกษา ดังนี้

1.1 องค์ประกอบการศึกษาด้านสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วยประเด็นเนื้อหา สาระที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต คติความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาบริบท วัฒนธรรมอีสานใต้

1.2 องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม ประกอบด้วยประเด็นเนื้อหาสาระที่ เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

1.3 องค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม ประกอบด้วยประเด็นเนื้อหาสาระที่ เกี่ยวข้องกับรูปทรง องค์ประกอบการใช้สอย และส่วนประกอบอาคาร ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษาบริบท วัฒนธรรมอีสานใต้

2. เนื้อหาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย

เนื้อหาของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย เป็นการศึกษาเพื่ออธิบายลักษณะสำคัญที่ส่งผ่านพลวัตในงานสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีประเด็นเนื้อหาสาระที่ประกอบด้วย

2.1 องค์ประกอบการศึกษาด้านสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วยประเด็นเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต คติความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรม ที่ยังคงปรากฏในพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

2.2 องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม ประกอบด้วยประเด็นเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณ ที่ยังคงปรากฏในพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

2.3 องค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม ประกอบด้วยประเด็นเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับรูปทรง องค์ประกอบการใช้สอย และส่วนประกอบอาคาร ที่ยังคงปรากฏในพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

3. เนื้อหาด้านพลวัตในงานสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

การวิเคราะห์ด้านพลวัต การเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีกระบวนการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน หรือสูญหาย อันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม จากสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นร่วมสมัย ดังนี้

3.1 ประเด็นเนื้อหาสาระด้านรูปแบบ (Pattern) เป็นการศึกษาถึงคุณลักษณะเชิงรูปธรรม (Tangible Aspects) ประกอบด้วยประเด็นเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ คือ บริบทสภาพแวดล้อม ได้แก่สภาพแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณ รวมทั้งองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม ได้แก่ รูปทรง องค์ประกอบการใช้สอย และส่วนประกอบอาคาร รวมทั้งสรุปคุณลักษณะทางนามธรรม (Intangible Aspects) ประกอบด้วยประเด็นเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับเจตคติที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ได้แก่ วิถีชีวิต คติความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรม เพื่ออธิบายถึงรูปแบบ พัฒนาการในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามลักษณะที่เปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน หรือสูญหายไปขององค์ประกอบการศึกษาทั้ง 3 ด้าน (หัวข้อ 3) ที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของพื้นที่ศึกษาตามช่วงเวลา จากเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่เรือนพื้นถิ่นร่วมสมัย

3.2 ประเด็นเนื้อหาสาระด้านปัจจัยและสาเหตุ (Casual) ของการปรากฏรูปแบบพัฒนาการในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งเป็นการศึกษาทางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์สำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องและมีอิทธิพลกับพลวัตที่เกิดขึ้น ทั้งองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ที่ส่งผลต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรม จากเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่เรือนพื้นถิ่นร่วมสมัย เพื่ออธิบายถึงเหตุผลของรูปแบบ และกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

โดยวิธีดำเนินการศึกษา (Research Method) ในการศึกษาเรื่อง จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ สามารถสรุปลักษณะข้อมูลและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ดังตาราง 8

ตาราง 8 สรุปลักษณะข้อมูลและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขอบเขต	ลักษณะข้อมูล	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล			ผู้ให้ข้อมูล
		เอกสาร	การสำรวจ	สังเกตการณ์	
กรณีศึกษาชุมชน ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป	1.1 อาชีพทั่วไปของชุมชน	/	/	/	ปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชน
	1.2 สภาพทั่วไปการอยู่อาศัยชุมชน	/	/	/	ชาวบ้าน
	1.3 คติความเชื่อหลัก	/	/	/	
	1.4 ประเพณีวัฒนธรรม	/	/	/	
	1.5 ประวัติชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน	/	/	/	
ส่วนที่ 2 ข้อมูลกายภาพ	2.1 ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน				
	2.2 ลักษณะทางภูมิศาสตร์				
	2.3 ภูมิอากาศ				
	2.4 ทรัพยากรสำคัญของชุมชน				
	2.5 รูปแบบแผนผังชุมชน				
ส่วนที่ 3 ข้อมูลทั่วไป อาคารบ้านเรือนในชุมชน	3.1 การวางผังกลุ่มอาคารบ้านเรือนในชุมชน	/	/	/	
	3.2 รูปทรงหลังคา	/	/	/	
	3.3 รูปทรงอาคาร	/	/	/	
	3.4 ระบบโครงสร้างและวัสดุ	/	/	/	
	3.5 ส่วนประดับอาคาร	/	/	/	
	3.6 ผัง	/	/	/	

ตาราง 8 (ต่อ)

ขอบเขต	ลักษณะข้อมูล	วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล		ผู้ให้ข้อมูล
		เอกสาร	การสำรวจ	
3.7 ของเปิด		/	/	
3.8 ที่ว่างและการใช้ประโยชน์		/	/	ปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชน ชาวบ้านทั่วไป
กรณีศึกษาระดับเรือนพื้นดิน				
ส่วนที่ 4 ข้อมูลทั่วไปเรือนพื้นดิน		/	/	เจ้าของเรือน ปราชญ์ ชุมชน ผู้นำชุมชน
4.1 ประวัติความเป็นมาเรือนพื้นดิน		/	/	
4.2 อาชีพหลักของครัวเรือน		/	/	
4.3 สภาพการอยู่อาศัยของครัวเรือน		/	/	
ส่วนที่ 5 ข้อมูลกายภาพเรือนพื้นดิน				
5.1 รูปทรงหลังคา		/	/	
5.2 รูปทรงอาคาร		/	/	
5.3 ระบบโครงสร้างและวัสดุ		/	/	
5.4 ส่วนประดับอาคาร		/	/	
5.5 ผนัง		/	/	
5.6 ของเปิด		/	/	
5.7 ที่ว่างและการใช้ประโยชน์		/	/	เจ้าของเรือน ปราชญ์ ชุมชน ผู้นำชุมชน

การเลือกกรณีศึกษา (Case Selection)

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า "อีสานใต้" มีความหมายในสองลักษณะ คือ ความหมายของขอบเขตพื้นที่ และความหมายทางวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสามารถทำการศึกษาได้เป็นสองลักษณะ คือ กำหนดการศึกษาโดยใช้ขอบเขตพื้นที่ และการศึกษาโดยมุ่งเน้นไปยังกลุ่มชาติพันธุ์หรือพื้นที่วัฒนธรรม โดยส่วนใหญ่ การศึกษาทางวิชาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน) ของประเทศไทยมุ่งเน้นหรือให้ความสำคัญไปยังกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลักและมีความเด่นชัดทางวัฒนธรรมของพื้นที่ภาคอีสานรวมทั้งลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏเด่นชัดจึงมีการศึกษาบริเวณถิ่นฐานอยู่อาศัยทางตอนกลางและตอนเหนือของภาคเป็นส่วนใหญ่ สารสำคัญของการเลือกพื้นที่ศึกษาครั้งนี้จึงเป็นการเพิ่มเติมเนื้อหาทางวิชาการและสร้างองค์ความรู้ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสร้างองค์ความรู้ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยเน้นการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยมอญ-เขมรซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยทางตอนใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสานใต้) ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย กลุ่มชาติพันธุ์กูย (ส่วย) เป็นหลัก

ดังนั้นการกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาจึงเป็นการคัดเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยกำหนดเงื่อนไข ภายใต้พื้นฐานทางวัฒนธรรมท้องถิ่นบริบทอีสานใต้ทั้งในเขตเมืองและพื้นที่ชนบทนอกเขตเมือง ทั้งนี้จากการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 สรุปได้ว่าพื้นที่อีสานใต้ประกอบไปด้วย 5 จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี มีประชากรกลุ่มชาติพันธุ์หลักอาศัยอยู่ 3 กลุ่ม ได้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว กลุ่มชาติพันธุ์ไทโคราช กลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร (ส่วไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547) โดยเหตุผลในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษา ดังนี้

1. การศึกษาครั้งนี้เน้นไปยังกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร ซึ่งยังมีการศึกษาเนื้อหาทางวิชาการด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอยู่ไม่มาก (ดูภาคผนวก ก)
2. พื้นที่อีสานใต้มีขอบเขตที่กว้าง จึงต้องจำกัดขอบเขตให้กระชับตามเงื่อนไขด้านระยะเวลาในการศึกษา
3. จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ มีประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ครอบคลุมทุกชาติพันธุ์ จึงไม่เลือกศึกษาพื้นที่จังหวัดอุบลราชธานีและนครราชสีมาในการศึกษาครั้งนี้
4. กลุ่มชาติพันธุ์บูร (ชาบูร) กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ กลุ่มชาติพันธุ์ฉัณกูร (บน) และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มีจำนวนประชากรน้อยจึงไม่นำมาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ตัวแทน

ดังนั้นการศึกษาคั้งนี้จะเลือกศึกษาเฉพาะจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ และศึกษาเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และกลุ่มชาติพันธุ์กวย(่วย) เป็นหลัก

1. เกณฑ์การเลือกกรณีศึกษาระดับชุมชน

การกำหนดเงื่อนไขหรือเกณฑ์ในการคัดเลือกกรณีศึกษาเพื่อให้สอดคล้องตรงตามวัตถุประสงค์และเนื้อหาสาระ (Study Contents) ของการศึกษาทั้งสามด้าน คือ คุณลักษณะพิเศษเฉพาะถิ่นบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ โดยใช้กรณีศึกษา (Case Study) เพื่อทำการอธิบายองค์ประกอบและรายละเอียดในการศึกษา โดยมีเกณฑ์เพื่อกำหนดกรณีศึกษาที่นำมาใช้เป็นข้อมูล ดังนี้

1.1 เป็นชุมชนที่มีบริบทสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และกลุ่มชาติพันธุ์กวย โดยเลือกกรณีศึกษาจากชุมชนที่บริบททางวัฒนธรรมที่เด่นชัด (ดูหัวข้อ 5.4 หน้า 62 และหัวข้อ 5.6 หน้า 83)

1.2 กรณีศึกษาระดับชุมชนต้องตั้งอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ คือ พื้นที่อีสานใต้

1.3 กรณีศึกษามีผู้ให้ข้อมูลที่นำเชื่อถือได้ ทั้งชาวบ้านทั่วไป ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีข้อมูลในอดีต รวมทั้งผู้นำชุมชนหรือปราชญ์ชุมชนที่ยินดีให้ข้อมูลในการศึกษาคั้งนี้

ทั้งนี้กรณีศึกษาระดับชุมชนต้องเป็นชุมชนที่ยินยอมให้ผู้วิจัยเข้าศึกษาได้ และมีองค์ประกอบเนื้อหาในการศึกษาที่สามารถศึกษาได้ สรุปได้ดังตาราง 9

ตาราง 9 สรุปจำนวนกรณีศึกษาระดับชุมชน

กรณีศึกษาระดับชุมชน	ชุมชนที่ 1	ชุมชนที่ 2	ชุมชนที่ 3
พื้นที่ศึกษา	บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	บ้านกันจาน อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ	บ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์
กลุ่มชาติพันธุ์	เขมรถิ่นไทย		กวย
จำนวนผู้ให้ข้อมูล (คน)	4	3	3

2. เกณฑ์การเลือกกรณีศึกษาระดับอาคาร

ข้อมูลกรณีศึกษาระดับอาคารเรือนพื้นถิ่น จะเป็นข้อมูลสำคัญของการศึกษาคั้งนี้ การคัดเลือกกรณีศึกษาจึงต้องมีการศึกษาภาพรวมของกรณีศึกษาเพื่อใช้เป็นกรณีอ้างอิง และช่วยให้การคัดเลือกกรณีศึกษาระดับอาคารได้ดีมากยิ่งขึ้น โดยเกณฑ์การคัดเลือกกรณีศึกษามีดังต่อไปนี้

2.1 คัดเลือกจากความสมบูรณ์ของกรณีศึกษาในเชิงความครอบคลุมด้านรูปทรง องค์ประกอบการใช้สอย และองค์ประกอบอาคาร

2.2 ความน่าเชื่อถือของผู้ให้ข้อมูล และมีการยินยอมจากเจ้าของสถานที่และเจ้าของบ้านเรือนที่ยินยอมให้ผู้วิจัยสามารถเข้าสำรวจกรณีศึกษาได้

2.3 เป็นสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่ตั้งอยู่ในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และกลุ่มชาติพันธุ์กวย และตั้งอยู่ในพื้นที่อีสานใต้

กรณีศึกษาเกี่ยวข้องกับ องค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม เพื่อทำการศึกษารูปทรง องค์ประกอบการใช้สอย และส่วนประกอบอาคาร (ดูหัวข้อ 3) แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก ทำการศึกษาภาพรวมของสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในพื้นที่อีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ เพื่อใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงจำนวนหนึ่ง และส่วนที่สอง ทำการคัดเลือกกรณีศึกษาจากข้อมูลอ้างอิงภาพรวมเรือนพื้นถิ่นโดยเป็นเรือนพื้นถิ่นในชุมชนกรณีศึกษารวมทั้งชุมชนอื่นๆ ที่เป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวกวย ในพื้นที่อีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ และทำการจำแนกกลุ่มกรณีศึกษาระดับอาคารตามช่วงอายุสภาพอาคาร ประวัติความเป็นมา จากการสำรวจเบื้องต้นตามช่วงสมัยอายุอาคาร (สรุปดังในตาราง 10) ดังนี้

1. ช่วงสมัยที่ยังคงเค้าโครงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแบบดั้งเดิม เก็บข้อมูลกรณีศึกษาจากงานสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น (อายุมากกว่า 70 ปี) ในงานวิจัยนี้เรียกว่า เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม ซึ่งจากการลงพื้นที่สำรวจภาพรวมมีเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมที่สามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงจำนวน 14 หลัง และใช้เป็นกรณีศึกษาจำนวน 5 หลัง ซึ่งเป็นตัวแทนของเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมที่ครอบคลุมทุกรูปแบบ

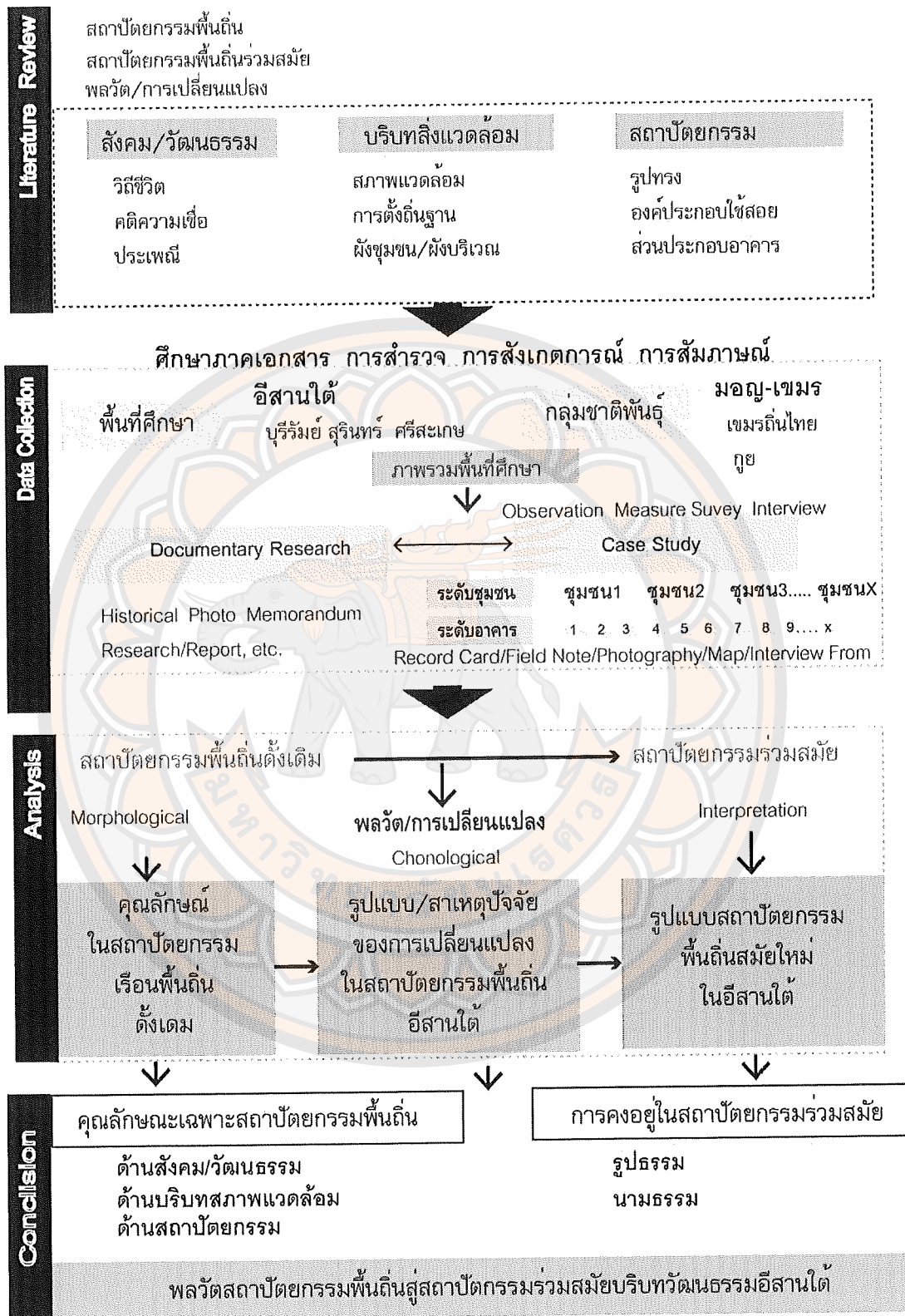
2. ช่วงสมัยที่เริ่มมีการบันทึกทางสถาปัตยกรรม เก็บข้อมูลกรณีศึกษาจากงานสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น (อายุราว 50 - 70 ปี) ในงานวิจัยนี้เรียกว่า เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ ซึ่งจากการลงพื้นที่สำรวจภาพรวมมีเรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ที่สามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิงจำนวน 16 หลัง และใช้เป็นกรณีศึกษาจำนวน 4 หลัง ซึ่งเป็นตัวแทนของเรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ครอบคลุมทุกรูปแบบ

3. ช่วงสมัยของการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนในงานสถาปัตยกรรม เก็บข้อมูลกรณีศึกษาจากงานสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น (อายุน้อยกว่า 50 ปี) ในงานวิจัยนี้เรียกว่า เรือนพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่ ซึ่งจากการลงพื้นที่สำรวจภาพรวมมีเรือนพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่ที่สามารถใช้เป็นข้อมูลอ้างอิง จำนวน 16 หลัง และใช้เป็นกรณีศึกษาจำนวน 5 หลัง ซึ่งเป็นตัวแทนของเรือนพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่ครอบคลุมทุกรูปแบบ

ทั้งนี้จากการลงพื้นที่สำรวจภาพรวม พบว่า ปรากฏมีชุมชนและเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ญจำนวนน้อยกว่ากลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย การเลือกกรณีศึกษาระดับอาคารที่เป็นเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ญจึงมีสัดส่วนน้อยกว่ากรณีศึกษาที่เป็นเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย โดยมีจำนวนกรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยที่มีอายุมากกว่า 70 ปี จำนวน 4 หลัง อายุราว 50 - 70 ปี จำนวน 3 หลัง และอายุน้อยกว่า 50 ปี จำนวน 4 หลัง รวมทั้งสิ้น 11 หลัง และมีจำนวนกรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ญที่มีอายุมากกว่า 70 ปี จำนวน 1 หลัง อายุราว 50 - 70 ปี จำนวน 1 หลัง และอายุน้อยกว่า 50 ปี จำนวน 1 หลัง รวมทั้งสิ้น 3 หลัง (ดังตาราง 10)

ตาราง 10 สรุปจำนวนกรณีศึกษาระดับเรือนพื้นถิ่น

กรณีศึกษา เรือนพื้นถิ่น	เรือนพื้นถิ่น อายุมากกว่า 70 ปี	เรือนพื้นถิ่น อายุราว 50 - 70 ปี	เรือนพื้นถิ่น อายุน้อยกว่า 50 ปี
ข้อมูลภาพรวม (หลัง)	14	16	16
จำนวนกรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่น	5	4	5
กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย	4	3	4
กลุ่มชาติพันธุ์ญ	1	1	1

ภาพ 20 สรุปขั้นตอนและวิธีการศึกษา

ตาราง 11 สรุประเบียบวิธีการศึกษา เนื้อหาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม

Contents	Working Hypothesis	Research Questions	Objectives			Data Collections			Analysis Methods	
			Documentary	Observation	Interview	Measure	Survey			
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริเวณพื้นที่	รูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมในบริเวณพื้นที่	เพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะถิ่นของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริเวณพื้นที่ผ่านองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม							
ศึกษาเรือนที่อยู่อาศัย (Vernacular House)	บริเวณพื้นที่ที่มีคุณค่าและความหมายเฉพาะถิ่น โดยสะท้อนผ่านองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม	ศึกษาเรือนที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมจากเอกสาร	เก็บข้อมูลจากเรือนที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิมจากเอกสาร						เก็บข้อมูลจากเรือนที่อยู่อาศัยปัจจุบัน แบ่งกลุ่มอายุการสำรวจออกเป็น 3 ช่วงเวลา คือ	/Morphological Analysis
ศึกษาเชิงคุณค่า และความหมาย (Value of Vernacular Architecture)	คุณค่าและความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม	คุณค่าและความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม	เก็บข้อมูลจากเอกสาร และจัดกลุ่มข้อมูลตามความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 3 ด้าน ได้แก่ สังคม สิ่งแวดล้อม และศิลปะสถาปัตยกรรม	เก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participation-observation) ในปัจจัย 3 ด้าน ได้แก่ สังคม สิ่งแวดล้อม และศิลปะสถาปัตยกรรม	เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง	เก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม	เก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม	ช่วงเวลา คือ -สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอายุเก่า ที่มีอายุมากกว่า 70 ปี -สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอายุกลาง ที่มีอายุระหว่าง 50-70 ปี	Interpretation Comparative	

ตาราง 12 สรุประเบียบวิธีการศึกษา เนื้อหาด้านสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

Contents	Working Hypothesis	Research Questions	Objectives	Data Collections			Analysis Methods
				Documentary	Observation	Interview	
ศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย	รูปแบบพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากอดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถศึกษา รูปแบบ และสาเหตุปัจจัยของ พลวัต หรือการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ผ่านองค์ประกอบ	1.รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	1.รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้	เก็บข้อมูลจากเอกสาร และจัดกลุ่มข้อมูลของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย เติงนามธรรมที่สัมพันธ์กับงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย	สังเกตการณ์ เก็บข้อมูลจาก การสัมภาษณ์ และการสนทนา และ การศึกษา	เก็บข้อมูลสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย จาก การศึกษา	เปรียบเทียบสถาปัตยกรรม Interpretation Comparative
องค์ประกอบ (Tangible Aspects)	ทางสังคม วัฒนธรรม บริบท สภาพแวดล้อม และสถาปัตยกรรม	2.การสืบทอด องค์ประกอบแบบทางสถาปัตยกรรมจากเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่เรือนพื้นถิ่นร่วมสมัย มีลักษณะอย่างไร ในเชิงรูปธรรม และเชิงนามธรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย	เก็บข้อมูลจากเอกสาร และจัดกลุ่มข้อมูลของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย	เก็บข้อมูลจาก สังเกตการณ์ จากการสัมภาษณ์ และการศึกษา	เก็บข้อมูลสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย จาก การศึกษา	Interpretation Comparative

ตาราง 13 สรุประเบียบวิธีการศึกษา เนื้อหาด้านพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย

Contents	Working Hypothesis	Research Questions	Data Collections			Analysis Methods
			Objectives	Documentary	Observation	
ศึกษาพลวัตการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	รูปแบบพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากอดีตสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมพื้นถิ่นอีสานได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร	เก็บข้อมูลจากเอกสารและจัดกลุ่มข้อมูลตามรูปแบบพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามช่วงเวลา	เก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในหมู่บ้านและพัฒนาการทางกายภาพของอาคารชุมชน	เก็บข้อมูลจากเรือนที่อยู่อาศัยปัจจุบัน 3 แห่ง -สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอายุเก่าที่มีอายุมากกว่า 70 ปี -สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอายุกลาง ที่มีอายุระหว่าง 50-70 ปี -และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอายุใหม่ ที่มีอายุน้อยกว่า 50 ปี	Chronological /Time-Series Analysis
ศึกษาการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น	พื้นที่จากอดีตจนถึงปัจจุบันสามารถศึกษาและพัฒนาแบบและสถาปัตยกรรมร่วมสมัยได้หรือไม่	การเปลี่ยนแปลงการปรับเปลี่ยนหรือการสูญเสียหายไปอย่างไร และเพราะเหตุใด	เก็บข้อมูลจากเอกสารและจัดกลุ่มข้อมูลตามรูปแบบพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามช่วงเวลา	เก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในหมู่บ้านและพัฒนาการทางกายภาพของอาคารชุมชน	เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์เชิงลึก	Interpretation Comparative
ศึกษาการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรม (Causal)	รูปแบบพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากอดีตสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมพื้นถิ่นอีสานได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร	เก็บข้อมูลจากเอกสารและจัดกลุ่มข้อมูลตามรูปแบบพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามช่วงเวลา	เก็บข้อมูลจากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในหมู่บ้านและพัฒนาการทางกายภาพของอาคารชุมชน	เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สัมภาษณ์เชิงลึก	Interpretation Comparative

บทที่ 4

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา จากการสำรวจภาคสนาม (Field Study) โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์ (Observation) การสำรวจจริงวัด (Measure Survey) ร่วมกับการสัมภาษณ์ (Interview) ควบคู่กับการศึกษาภาคเอกสาร (Documentary) โดยการศึกษาภาพรวมของชุมชนทั่วไปในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ และสถาปัตยกรรมเรือนอยู่อาศัยพื้นถิ่นที่กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ศึกษาจำนวน 47 หลัง เพื่อนำไปใช้ค้นหาเนื้อหาการศึกษาและนำไปสู่การเลือกพื้นที่กรณีศึกษา (Case Study)

จากการศึกษาภาคสนามในภาพรวมของบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ พบว่า ชุมชนจำแนกตามวัฒนธรรมมีลักษณะผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไท-ลาว และอนุวัฒนธรรมอื่น ทั้งวัฒนธรรมเขมร กูย รวมถึงไทยโคราช การศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาชุมชนที่เลือกเป็นกรณีศึกษา คือ 1) เป็นชุมชนที่มีบริบทสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ออสโตรเอเชียติก ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และกลุ่มชาติพันธุ์กูย 2) กรณีศึกษาระดับชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ คือ พื้นที่อีสานใต้ 3) กรณีศึกษามีผู้ให้ข้อมูลที่นำเชื่อถือได้ ทั้งชาวบ้านทั่วไป ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีข้อมูลในอดีต รวมทั้งผู้นำชุมชนหรือปราชญ์ชุมชนที่ยินดีให้ข้อมูล และ 4) เป็นชุมชนที่ยินยอมให้ผู้วิจัยเข้าศึกษาได้ โดยแบ่งเป็นกรณีศึกษาระดับชุมชน 3 ชุมชน และเลือกกรณีศึกษาสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นจำนวน 14 หลัง จากข้อมูลการศึกษาภาพรวมของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจำนวน 46 หลัง โดยเกณฑ์การคัดเลือกกรณีศึกษา มีดังต่อไปนี้ 1) คัดเลือกจากความสมบูรณ์ของกรณีศึกษาในเชิงความครบถ้วนด้านรูปทรง องค์ประกอบการใช้สอย และองค์ประกอบอาคาร 2) ความน่าเชื่อถือของผู้ให้ข้อมูล และมีการยินยอมจากเจ้าของสถานที่และเจ้าของบ้านเรือนที่ยินยอมให้ผู้วิจัยสามารถเข้าสำรวจกรณีศึกษาได้ และ 3) เป็นสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่ตั้งอยู่ในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และกลุ่มชาติพันธุ์กูย และตั้งอยู่ในพื้นที่อีสานใต้ ดังตาราง 14

ตาราง 14 จำนวนกรณีศึกษาระดับชุมชนและกรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่น

ชุมชน	กรณีศึกษาระดับชุมชน	กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่น
เขมรถิ่นไทย	ชุมชนบ้านกันจวน อ.พุซันธุ์ จ.ศรีสะเกษ	1. เรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิม 5 หลัง
	ชุมชนบ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์	2. เรือนพื้นดินรูปแบบประยุกต์ 4 หลัง
กุย	ชุมชนบ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์	3. เรือนพื้นดินรูปแบบสมัยใหม่ 5 หลัง

ผลการศึกษาแบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็น 4 ส่วน คือ 1) ข้อมูลภาพรวมพื้นที่ศึกษา 2) ข้อมูลการศึกษาองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม 3) ข้อมูลการศึกษาองค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และ 4) ข้อมูลการศึกษาองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม โดยมีรายละเอียดข้อมูลการศึกษา รายละเอียดต่อไป

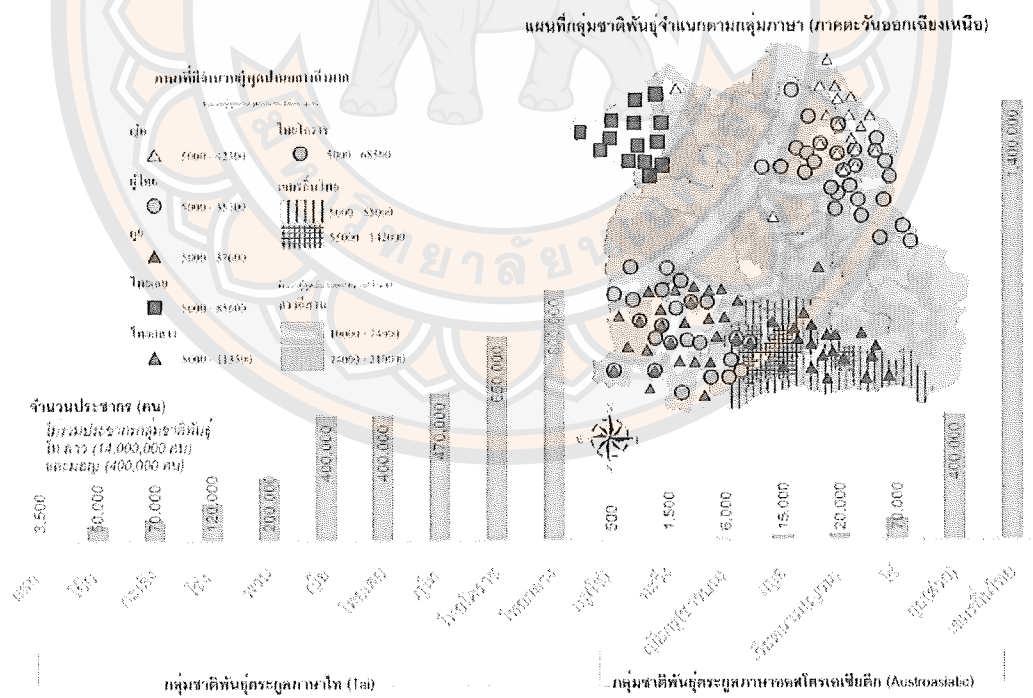
ข้อมูลภาพรวมพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของผู้คนมากมายหลายกลุ่มชน สายวัฒนธรรมของกลุ่มชนในภาคอีสานจำแนกได้ 4 สายวัฒนธรรมตามลักษณะทางภาษาและวัฒนธรรม ได้แก่ สายวัฒนธรรมไท-ลาว สายวัฒนธรรมมอญ-เขมร สายวัฒนธรรมโคราช และสายวัฒนธรรมอื่นๆ (อุทอง ประศาสนวิจิตร, 2551) นอกจากกลุ่มชาติพันธุ์สายวัฒนธรรมไท-ลาวที่เป็นกลุ่มวัฒนธรรมหลักและมีประชากรเป็นจำนวนมากและอาจเป็นเสมือนภาพตัวแทนวัฒนธรรมของภาคอีสานแล้วยังปรากฏกลุ่มชาติพันธุ์รองซึ่งเป็นประชากรกลุ่มย่อยหรือกลุ่มอนุวัฒนธรรม โดยมีจำนวนประชากรรวมราว 2,641,800 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 11.87 ของประชากรภาคอีสานทั้งหมดซึ่งหนึ่งในจำนวนนั้นมีประชากรกลุ่มวัฒนธรรมมอญ-เขมรราว 1,956,500 คน (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547) ซึ่งมีมากกว่าครึ่งหนึ่งของกลุ่มอนุวัฒนธรรมทั้งหมดในภาคอีสาน

พื้นที่ตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสานใต้เป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร โดยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยมีจำนวนมากที่สุดจำนวนราว 1,400,000 คน (ภาพ 21) และจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ทั้งที่เป็นปราสาทเขมรโบราณ ศิลจารึกและประติมากรรมที่พบได้ในแถบอีสานใต้เป็นหลักฐานที่ทำให้นักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าบริเวณที่ราบสูงโคราชเป็นถิ่นฐานเดิมของชาวเขมรโบราณมาตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 13 ในสมัยอารยธรรมขอมเรืองอำนาจ เมื่อขอมเสื่อมอำนาจพื้นที่แถบนี้จึงถูกทิ้งให้กร้างและสมัยต่อๆ มาไทยและเขมรมีการ

ทำศึกสงครามกันหลายครั้งทำให้ชนชาวเขมรต้องถอยร่นไปเรื่อยๆ แต่อีกข้อสันนิษฐานหนึ่งคาดว่า ชาวเขมรถิ่นไทยน่าจะอพยพมาในสมัยหลังประมาณปี พ.ศ. 2324-2325 ครั้งเจ้าเมืองสุรินทร์ยกทัพ ไปตีเมืองเขมรซึ่งทำให้เกิดการอพยพของชาวเขมรมายังจังหวัดสุรินทร์และพื้นที่ข้างเคียงเป็น จำนวนมาก ชาวเขมรกลุ่มหลังนี้กลายเป็นบรรพบุรุษของชาวเขมรถิ่นไทยในบางพื้นที่ในปัจจุบัน (ประกอบ ผลงาม, 2538)

ชาวเขมรถิ่นไทยหรือชาวไทยที่มีวัฒนธรรมหรือเชื้อสายเขมร หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ ภาษาเขมรและอาศัยอยู่ในประเทศไทยซึ่งภาษาเขมรเป็นภาษาย่อยของกลุ่มภาษามอญ-เขมร ตะวันออก (Eastern Mon-Khmer) ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547) ซึ่งคำว่า "เขมรถิ่นไทย" เป็นชื่อที่นักวิชาการด้านภาษาศาสตร์ใช้อ้าง ถึงภาษาเขมรและผู้ที่พูดซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศไทย ชาวเขมรถิ่นไทยจะเรียกตนเองว่า คแมร และ หากจะบ่งบอกถึงถิ่นของภาษาและชาติพันธุ์ ชาวเขมรถิ่นไทยจะเรียกตนเองว่า คแมร-ลือ แปลว่า เขมรสูง เรียกภาษาและชาวเขมรในประเทศกัมพูชาว่า คแมร-กรอม แปลว่า เขมรต่ำ (ประกอบ ผลงาม, 2538, น.1)

ภาพ 21 จำนวนกลุ่มชาติพันธุ์จำแนกตามกลุ่มภาษา

ที่มา: ผู้วิจัย โดยอ้างอิงข้อมูลจาก สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนพักอาศัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ โดยทำการสำรวจภาพรวมในเชิงกระบวนการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ อันเป็นพื้นที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก คือ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกวย ซึ่งประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่ทั้ง 3 จังหวัด (ภาพ 22) ดังนี้

1. จังหวัดบุรีรัมย์

จังหวัดบุรีรัมย์มีพื้นที่ราว 10,393 ตร.กม. ทิศตะวันออกติดกับจังหวัดสุรินทร์ ทิศเหนือติดกับจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม และสุรินทร์ ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดนครราชสีมา ทิศใต้ติดกับจังหวัดสระแก้ว เพื่อศึกษาเส้นกำแพงบางส่วน และประเทศกัมพูชาโดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นแนวเขตแดน

จังหวัดบุรีรัมย์แบ่งการปกครองออกเป็น 23 อำเภอ มีประชากรราว 1.594 ล้านคน โดยกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิมในจังหวัดบุรีรัมย์ 4 กลุ่ม ได้แก่ ลาว ไทยโคราช เขมรถิ่นไทย และกวย (ส่วย) ลักษณะการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์แบ่งตามภาษาพูด คือ 1) กลุ่มชาวลาว โดยมากอาศัยทางตอนเหนือและตอนกลางของจังหวัด ในอำเภอลำปลายมาศ พุทไธสง บ้านใหม่ไชยพจน์ นาโพธิ์ สตึก โนนแดง โนนสุวรรณ หนองกี่ คูเมือง หนองหงส์ ปะคำ และเมืองบุรีรัมย์ 2) กลุ่มชาวเขมรถิ่นไทย อาศัยทางตอนกลางและตอนใต้ของจังหวัด ในอำเภอเมืองบุรีรัมย์ ห้วยราช กระสัง บ้านกรวด ประโคนชัย คูเมือง และพลับพลาชัย 3) กลุ่มชาวไทยโคราช อาศัยทางตะวันตกและใต้ของจังหวัด ในอำเภอนางรอง เมืองบุรีรัมย์ ละหานทราย ปะคำ ชำนิ และหนองกี่ (รวมภาษาไทยภาคกลางด้วย) และ 4) กลุ่มชาวกวย (ส่วย) อาศัยในพื้นที่บางส่วนของอำเภอสตึก บ้านด่าน ห้วยราช ประโคนชัย หนองกี่ และหนองหงส์ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ก)

2. จังหวัดสุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์มีพื้นที่ราว 8,124 ตร.กม. ทิศตะวันออกติดกับจังหวัดศรีสะเกษ ทิศเหนือติดกับจังหวัดร้อยเอ็ดและมหาสารคาม ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดบุรีรัมย์ ทิศใต้ติดกับประเทศกัมพูชาโดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นแนวเขตแดน

จังหวัดสุรินทร์ แบ่งการปกครองออกเป็น 17 อำเภอ มีประชากรราว 1.391 ล้านคน โดยชาวเขมร และกวย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิมในจังหวัดสุรินทร์ (สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2260) โดยได้มีอพยพถิ่นฐานจากฝั่งขวาของแม่น้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานที่อำเภอจอมพระ อำเภอสังขะ อำเภอศรีขรภูมิ และในพื้นที่อำเภอขุนขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ข)

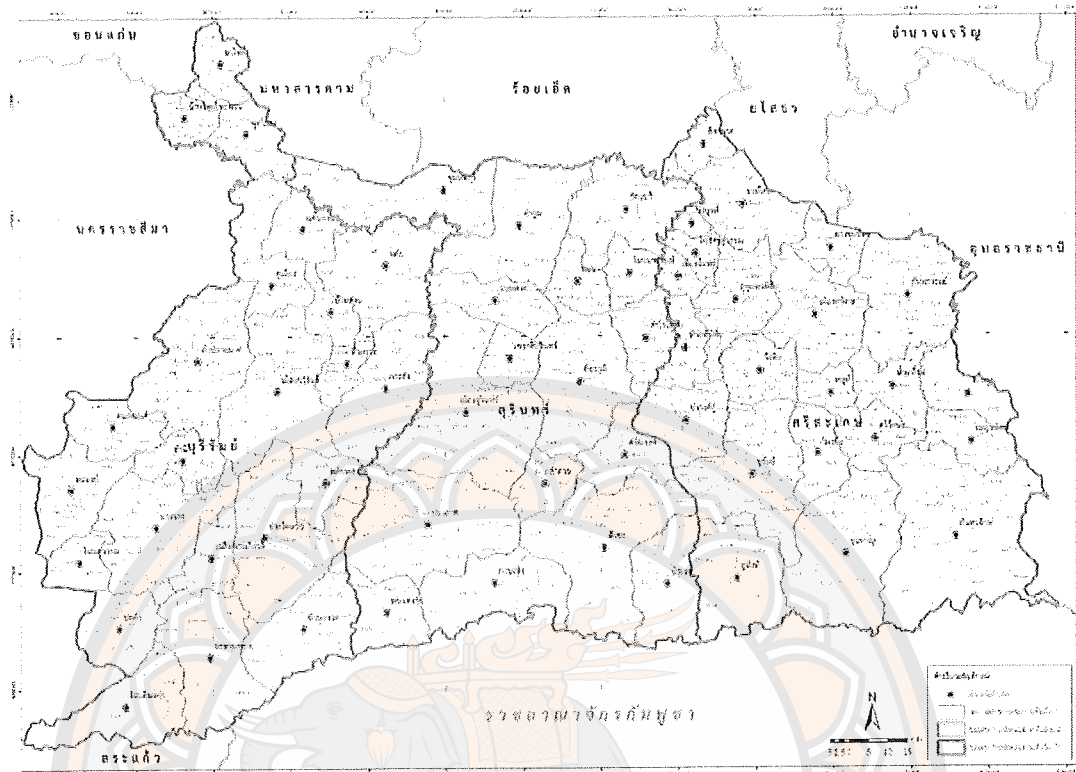
ส่วนชาวเขมรถิ่นไทยกระจายอยู่ทั่วจังหวัดสุรินทร์ โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอท่าตูม อำเภอลำดวน อำเภอปราสาท อำเภอกาบเชิง อำเภอสังขะ อำเภอศรีขรภูมิ อำเภอพนมดงรัก อำเภอเขวาสินรินทร์ และอำเภอจอมพระ

3. จังหวัดศรีสะเกษ

จังหวัดศรีสะเกษมีพื้นที่ราว 8,839 ตร.กม.ทิศตะวันออกติดกับจังหวัดอุบลราชธานี ทิศเหนือติดกับจังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร และร้อยเอ็ด ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดสุรินทร์ และทิศใต้ติดกับประเทศกัมพูชาโดยมีเทือกเขาพนมดงรักเป็นแนวเขตแดน

จังหวัดศรีสะเกษ แบ่งการปกครองออกเป็น 22 อำเภอ มีประชากรราว 1.47 ล้านคน โดยมีกลุ่มชาติพันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิมในจังหวัดศรีสะเกษประกอบด้วย 4 กลุ่มหลักๆ คือ กลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร กูย (ส่วย) และเยอ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถือเป็นกลุ่มอนุวัฒนธรรมที่สำคัญในจังหวัดศรีสะเกษ ที่มีการตั้งถิ่นฐานมาแต่โบราณ การกระจายตัวของกลุ่มประชากรเขมรถิ่นไทยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในอำเภอกันทรลักษ์ อำเภอขุนหาญ อำเภอไพรบึง และอำเภอศรีรัตนะ ส่วนชาวเขมรถิ่นไทยอีกกลุ่มอาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอขุขันธ์ ปรางค์กู่ และอำเภอภูสิงห์ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ค)

จากการศึกษาภาคสนามโดยการสำรวจ สังเกตการณ์ภาพรวมในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ซึ่งถือได้ว่าเป็นพื้นที่หลักในการตั้งถิ่นฐานของ อนุวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ ออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) ที่ยังมีความเด่นชัดมากที่สุดในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และกูย ปรากฏลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัด คือ วัฒนธรรมไท-ลาว (อีสาน) วัฒนธรรมสยาม (ไทยโคราช) วัฒนธรรมเขมร และวัฒนธรรมย่อยอื่นๆ เช่น กูย (ส่วย) และเยอ โดยประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์สายวัฒนธรรมไท-ลาว (อีสาน) กระจายทุกพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัด พุทธศาสนาอีสาน มีประเพณี และความเป็นอยู่แบบชาวอีสาน รองลงมาจะเป็นประชากรกลุ่มชาติพันธุ์สายวัฒนธรรมเขมร พุทธศาสนาเขมร มีวิถีและแนวปฏิบัติรวมทั้งประเพณีแบบวัฒนธรรมเขมรถิ่นไทย กระจายตัวอยู่ทางตอนใต้ของภูมิภาคอีสานใต้เป็นส่วนใหญ่ ส่วนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์กูย (ส่วย) มีจำนวนน้อยกว่าเนื่องจากการผสมผสานกันไปกับกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวและเขมรถิ่นไทย โดยอาศัยอยู่ในทางตอนเหนือของจังหวัดสุรินทร์ และตอนกลางของจังหวัดศรีสะเกษ และประชากรกลุ่มชาติพันธุ์สายวัฒนธรรมเยอ อาศัยอยู่ในจังหวัดศรีสะเกษ

ภาพ 22 แผนที่พื้นที่ศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ

ที่มา: ผู้วิจัย โดยปรับปรุงข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดศรีสะเกษ

ข้อมูลองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม

การศึกษาข้อมูลด้านสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วย ข้อมูลด้านวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรม ใช้วิธีศึกษาภาคเอกสาร (documentary) ร่วมกับการศึกษาภาคสนามโดยการสำรวจสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วม (participation observation) โดยให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลและประชากรในชุมชนร่วมสร้างคำถามและให้เหตุผลร่วมกัน โดยข้อมูลองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม ในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ มีข้อมูลการศึกษา ดังนี้

1. ข้อมูลการศึกษาด้านวิถีชีวิต

ลักษณะการประกอบอาชีพของชุมชนในพื้นที่ชนบทของพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ คือ การทำการเกษตร โดยการทำนาเป็นอาชีพหลักที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน จากการศึกษาภาคเอกสาร พบว่า ภายหลังปี พ.ศ. 2500 (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1) ชุมชนในภาคอีสานเริ่มปรับตัวเข้าสู่เศรษฐกิจสมัยใหม่ทำให้รูปแบบสังคมชาวนาแบบพื้นบ้านดั้งเดิมมีการเปลี่ยนแปลงไป การปลูกพืชเศรษฐกิจเริ่มเข้ามาแทนการทำนาแบบพื้นบ้าน

เช่น ปอ และมันสำปะหลัง การเติบโตทางเศรษฐกิจส่งผลให้อาชีพในภาคการเกษตรถูกแทนที่ด้วยการเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมเพิ่มมากขึ้น ชาวนาที่เป็นเจ้าของพื้นที่ทำกินมีการอพยพย้ายถิ่นเพื่อไปทำงานต่างถิ่นเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงจากสังคมพึ่งพาอาศัยกันในอดีตไปสู่ระบบทุนนิยมสมัยใหม่ในสังคมชนบท ทำให้ชาวนาต้องมีการไปทำงานในต่างประเทศอีกด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลง "ระบบนิเวศน์ชาวนา" ไปอย่างมาก (ฉัตรทิพ นาถสุภา, และพรพิไล เลิศวิชา, 2537) จากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวนาในทศวรรษ 2500 สอดคล้องกับการศึกษาภาคสนาม พบว่า ปัจจุบันเจ้าของเรือนในชุมชนเป็นผู้สูงวัยและลูกหลานไปทำงานต่างถิ่น ส่วนผู้ที่ยังอาศัยอยู่ในชุมชนจะเป็นผู้สืบทอดทำอาชีพการเกษตร หรือทำงานในเขตพื้นที่ เช่น อาชีพรับจ้างในเขตเมือง อาชีพราชการ เป็นต้น

จากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ชาวบ้านทั่วไปในพื้นที่กรณีศึกษาระดับชุมชน พบว่า กลุ่มชาวเขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาวกูยจะมีเป็นครัวเรือนใหญ่มีญาติพี่น้องจำนวนมาก แต่สภาพการอยู่อาศัยของคนในชุมชนจะเป็นแบบเครือญาติแบบสมัยใหม่ คือต่างคนต่างอยู่ไม่ค่อยมีการปฏิสัมพันธ์ หรือช่วยเหลือพึ่งพากันเหมือนอย่างในอดีต แต่หากมีงานประเพณีหรือเหตุจำเป็นชาวบ้านก็ยังสามารพพึ่งพาอาศัยกันได้ นอกจากนี้แล้วยังมีข้อสังเกตในการศึกษาภาคสนาม ซึ่งพบว่า ขนาดครัวเรือนในปัจจุบันจะอยู่อาศัยกันประมาณ 2-4 คนต่อครัวเรือน โดยส่วนใหญ่เนื่องจากประชากรในวัยหนุ่มสาวได้ออกไปทำงานนอกพื้นที่ ในบางครัวเรือนมีผู้สูงวัยอยู่อาศัยเพียง 1 คน เป็นต้น แต่หากเมื่อมีกิจกรรมร่วมกันชาวบ้านในชุมชนจึงมาร่วมกัน หรือแม้กระทั่งกิจกรรมประจำวันในครอบครัว พบว่า ในช่วงเช้าจะมีกิจกรรมร่วมกัน เช่น การหุงหาอาหารร่วมกัน การรับประทานอาหารเช้า ส่วนในช่วงเวลากลางวันผู้คนในชุมชนก็จะไปทำภารกิจของตน จนถึงเย็นจึงมีกิจกรรมร่วมกันอีกครั้ง

1.1 วิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย

จากการสัมภาษณ์ข้อมูลจากชาวบ้านในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย บ้านกันจวน และบ้านสนวน พบว่า ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีที่ดินทำการเกษตรประมาณ 5-15 ไร่ โดยส่วนใหญ่จะใช้ทำนา กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยในปัจจุบันไม่ได้ทำการเกษตรที่เป็นการทำนาเพียงอย่างเดียว แต่พบว่ามีไร่มันสำปะหลัง สวนยางพารา รวมทั้งพืชเศรษฐกิจอื่นๆ โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่แถบเทือกเขาพนมดงรัก และในชุมชนกรณีศึกษาก็มีรายได้จากการทำนาไม่มากนัก ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายต่างๆ ซึ่งต่างจากในอดีตที่เคยทำนาแบบพออยู่พอกินและไม่มีความขัดสนทางเศรษฐกิจเหมือนปัจจุบัน และเมื่อเว้นว่างจากการทำนา คนในชุมชนบางกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้านหรือผู้หญิงจะมีการทอผ้าจากไหม โดยมีพื้นที่ในบริเวณบ้านเรือนปลูกหม่อนเพื่อใช้

เลี้ยงไหม นอกจากการทำนาแล้วยังพบว่าชาวนาบางส่วนในชุมชนต่างเคยไปทำงานยังต่างพื้นที่ ทั้งในเมืองใหญ่ๆ ของภาคอีสาน และกรุงเทพมหานคร ในระหว่างรอฤดูกาลทำนา

1.2 วิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์กูย

การศึกษาข้อมูลด้านวิถีชีวิตของกลุ่มชาวกูย พบว่า วิถีชีวิตของชาวกูยจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับชาวเขมรถิ่นไทยและชาวอีสานตามชนบททั่วไป โดยมีวิถีอาชีพการทำนา เมื่อว่างจากฤดูกาลทำนาก็จะทำการทอผ้า แต่ขนาดครัวเรือนของชาวกูยจะไม่ค่อยมีขนาดใหญ่ มากเหมือนชาวเขมรถิ่นไทย ชาวกูยในชุมชนชาวกูยบ้านตากกลางส่วนใหญ่ จะมีที่ดินทำกินราว 5-15 ไร่ และใช้เพื่อการทำนาเช่นเดียวกับชุมชนชนบทอื่นๆ นอกจากนี้แล้ว การสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนชาวกูยที่เป็นกลุ่มเลี้ยงช้าง พบว่า เคยนำช้างออกไปไกลถึงจังหวัดภาคตะวันออก เพื่อเพิ่มรายได้จากการทำนาที่มีผลกำไรไม่มาก ในบางรายไปนานหลายปีจึงกลับมายังชุมชนของตน

2. ข้อมูลด้านคติ ความเชื่อ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต และพื้นฐานของการอยู่อาศัย

การศึกษาภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ในชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทย บ้านกันจวน บ้านสนวน และชุมชนชาวกูย บ้านตากกลาง พบว่า คติความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นหลักสำคัญในวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กูย โดยมีลักษณะร่วมกันคล้ายกันในคติความเชื่อ คือ การมีความเชื่อในผี ซึ่งแบ่งออกเป็น ผีดี ผีร้าย และผีทั่วไป ส่วนลักษณะที่แตกต่างจากกันคือ ในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยจะให้ความสำคัญกับผีบรรพบุรุษและครู ส่วนในชุมชนชาวกูยจะให้ความสำคัญกับปะกำเป็นหลักสำคัญในการถือปฏิบัติ ส่วนความเชื่ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับผี พบว่า เป็นความเชื่อเหมือนกลุ่มคนโดยทั่วไป ที่ยังเชื่อว่ามีผีอยู่ในสถานที่ต่างๆ เช่น ผีปอบ ผีกระสือ ผีกะหัง หรือผีนางไม้ ผีที่อาศัยอยู่ตามสภาพแวดล้อมทั่วไป (ตาราง 15)

2.1 คติ ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย

ชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทย มีคติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ อยู่ 3 ประเภท คือ 1) ผีดี ที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลผู้คน ได้แก่ กูว์กำเนิด (ครู) ผีบรรพบุรุษ เนียะตา (ศาลประจำหมู่บ้าน) และผีอารักษ์ 2) ผีไม่ดี ที่จะคอยทำร้ายผู้คนและชุมชน ได้แก่ ทะมบ (ผีปอบ) ผีกระสือ ผีกระหัง ผีพราย ผีจะราบ (จอมปลวก) ผีหมาดำ 3) ผีทั่วไป ที่ไม่ทำร้ายและไม่ส่งผลดีกับผู้คน ได้แก่ ผีปอบจี้ (สัมภเวสี) ที่เร่ร่อนตามสถานที่ต่างๆ

ในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย พบว่า ผีบรรพบุรุษเป็นหลักสำคัญของคนในชุมชน ลักษณะคติความเชื่อที่ปรากฏเป็นความเชื่อร่วมกันในชุมชน การสำรวจและสังเกตการณ์ พบว่า ชุมชนเขมรถิ่นไทยยังปรากฏมีศาลปู่ตา หรือที่เรียกว่า "เนียะตา" หรือ เรียกว่า "ตา" แล้วตามด้วยชื่อ เช่น ตากะจะ (ตั้งชื่อตามผู้นำชุมชน) ตากะสัง (ตั้งตามชื่อต้นกะสัง) เป็นต้น ซึ่งเนียะตาหรือศาล

ปูตาในบางชุมชนอาจมีมากกว่า 1 แห่ง หรืออาจอยู่ในบริเวณบ้านของเอกชนบางราย ซึ่งการสัมภาษณ์ (ผู้ใหญ่อุดลย์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2562) พบว่า เดิมเนียะตาในบริเวณบ้านเป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้านโดยทั่วไป แต่ภายหลังเมื่อมีการแบ่งเขตที่ดิน เนียะตาจึงมาอยู่ในเขตที่ดินของตน แต่ก็ยังมีชาวบ้านบางส่วนมากราบไหว้บูชาอยู่ในปัจจุบัน (ภาพ 23)

การสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับความเชื่อของชุมชนเขมร (ผู้ใหญ่อุดลย์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2562) พบว่า ชาวเขมรจะมีความเชื่อเกี่ยวกับ ครูและขวัญประจำตัว เรียกว่า กรุกำเนิด ซึ่งติดตัวมาตั้งแต่เกิด มักเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษมาคอยปกป้องรักษาทารก โดยมีการสร้างศาลขนาดเล็กไว้ในบริเวณบ้าน เรียกว่า “ปะเตียปลิง” เมื่อเด็กหรือทารกมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วย จะเป็นสถานที่อัญเชิญผีบรรพบุรุษมาอยู่อาศัย เพื่อคอยปกป้องรักษาให้บุคคลนั้นรอดปลอดภัย นอกจากความเชื่อในบริเวณบ้านแล้ว ยังพบว่าในชุมชนของทั้งชาวเขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวกูย จะมีการสร้างศาลไว้ตามทุ่งนาหรือพื้นที่เกษตรกรรม ในภาษาเขมรถิ่นไทยเรียกว่า “กะตวมตา” ซึ่งสร้างไว้เพื่อคอยปกป้องรักษาพื้นที่การเกษตรและบูชาเมื่อเข้าสู่ฤดูเพาะปลูก เมื่อกะตวมตาเริ่มฝูฟุ้งก็จะมีการสร้างขึ้นใหม่ (ภาพ 23)

นอกจากคติความเชื่อเรื่องผีแล้วยังพบว่าในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยยังปรากฏลักษณะการเล่นผีเข้าทรง ที่เรียกว่า “แมมด” (แม่มด) ซึ่งเป็นสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ที่สืบทอดเป็นมรดกจากบรรพบุรุษ นิยมเล่นในสตรี และมีพิธีการเสี่ยงทายเพื่อส่งต่อให้กับลูกหลานซึ่งถือเป็นมรดกจากบรรพบุรุษ ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยในพื้นที่อีสานใต้ (แม่อรุณ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2562)

2.2 คติ ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์กูย

ชุมชนของชาวกูยที่มีคติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติหรือผี อยู่ 3 ประเภท คือ 1) ผีดี ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีมอ ผีปะกำ ผีชะจัว 2) ผีร้าย ที่ทำร้ายผู้คนและชุมชน ได้แก่ ผีงัก (แหล่งน้ำ) ผีหมาดำ ผีจะราบ (จอมปลวก) ผีนางไม้ ผีมะนะห์ (ปอบ) ผีमारโพง (กระสือ) 3) ผีทั่วไป ได้แก่ ผีอะตูปอะต๊ับ (สัมภเวสี) ที่เร่รอนตามสถานที่ต่างๆ (ชาญชัย คงเพียงธรรม และคณะ, 2556)

ในชุมชนชาวกูยจะมีพิธีเช่นผีปะกำ เป็นพิธีที่ในอดีตเมื่อหมอช้าง (คนจับช้าง) ที่ออกไปคล้องช้างในป่า ต้องทำพิธีเช่นไหว้เชือกปะกำ (เชือกหรือหนังที่ในการคล้องช้างทำจากหนังควาย ตัวผู้ 1 ตัว ตัวเมีย 2 ตัว ได้หนังควาย 3 เส้น พันรวมเป็นเกลียวให้เป็นเชือกเส้นเดียวกัน แล้วทำเป็นปวงบาศก์จากนั้นนำไปปลุกเสกเพื่อใช้สำหรับคล้องช้าง) โดยพิธีอัญเชิญผีปะกำ ซึ่งเป็นวิญญาณบรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวกูยเคารพบูชาให้เข้ามาสิงสถิตในเชือกปะกำ โดยแต่ละบ้านจะต้องสร้างศาลเก็บเชือกปะกำให้แยกออกจากตัวบ้าน โดยมีความเชื่อว่าเงาของศาลปะกำจะไม่ทอดทับตัวบ้านและเงาของตัวบ้านจะไม่ทอดทับตัวศาลปะกำ ทำให้ทุกครอบครัวจะต้องเคารพกราบไหว้เป็นประจำ ห้ามล่วงเกิน ห้ามเหยียบ ห้ามสตรี และบุคคลที่ไม่ใช่สายโลหิตแตะต้องหรือขึ้นไปบนหอ

หรือศาลปะกำ หากไม่ปฏิบัติตาม บางคนอาจมีอาการเหมือนคนบ้า เสียสติ ต้องทำพิธีขอขมา เรียกว่า "ผิดปะกำ" นอกจากศาลปะกำจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับช่างแล้ว ยังเป็นที่เคารพบูชาและการขอพรให้โชคลาภหรือขจัดปัดเป่าความทุกข์ของบุคคลในชุมชนอีกด้วย ชุมชนชาวกูยที่มีศาลปู่ประจำหมู่บ้าน เรียกว่า "ยะจู้" ซึ่งมีทั้งยะจู้ที่เป็นหิ้งบูชา เพื่อคอยปกป้องรักษาบ้านเรือน รวมทั้งยะจู้ที่เป็นศาลอยู่รักษาในบริเวณวัดอีกด้วย (ตารุน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2562)

ตาราง 15 เปรียบเทียบลักษณะคติความเชื่อเรื่องผีในชุมชนเขมรถิ่นไทยและกูย

ชุมชน	ผีดี	ผีร้าย	ผีทั่วไป
ชาวเขมรถิ่นไทย	กฐ ผีบรรพบุรุษ เนียะตา และ ผีอารักษ์	ทะมบ ผีกระสือ ผีกระหัง ผีพราย ผีจะราบ ผีหมาดำ	ผีปรอจี้
ชาวกูย	ผีบรรพบุรุษ ผีมอ ผีปะกำ ผียะจู้	ผีจิก ผีหมาดำ ผีจะราบ ผีนางไม้ ผีมะ ผีमारโพง	ผีอะตุ๊บอะตุ๊บ

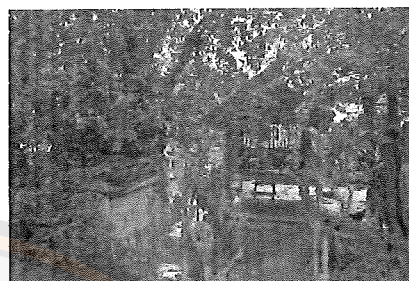
ที่มา: สรุปข้อมูลจาก ชาญชัย คงเพียรธรรม และคณะ, 2556 และการศึกษาภาคสนาม

การศึกษา คติความเชื่อในการอยู่อาศัยและบ้านเรือน พบว่า มีคติความเชื่อสำคัญในบ้านเรือน คือ ในกลุ่มเรือนดั้งเดิมของทั้งชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูยมีคติในการหันหน้าเรือนไปทางทิศตะวันออก และภายในเรือนมีความเชื่อเรื่องห้องนอนและห้องสำคัญหรือพื้นที่สำคัญของเรือน โดยห้องนอนของเจ้าของเรือนจะเป็นพื้นที่ค่อนข้างสงวนรักษา เนื่องจากเป็นพื้นที่เก็บของศักดิ์สิทธิ์และสิ่งของรักษา เช่น อัฐิบรรพบุรุษ ของคลังตามความเชื่อ และสิ่งของศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ รวมถึงเก็บรักษาเมล็ด ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ แต่ความเข้มข้นและการให้ความสำคัญในกลุ่มชาวเขมรถิ่นไทยจะมีสูงกว่ากลุ่มชาวกูยมาก นอกจากนี้แล้วคติความเชื่อในการสร้างบ้านเรือน พบว่า ปัจจุบันไม่ได้ให้ความสำคัญกับความเชื่อในการก่อสร้างมากเท่าใดนัก จากการสัมภาษณ์เรื่องคติในการก่อสร้าง พบว่า ในอดีตมีการถือฤกษ์ยามในการก่อสร้างอยู่มาก โดยให้พระเป็นผู้ฤกษ์ยามในการก่อสร้าง มีการวางเสาเอกเสาโทโดยผูกหัวเสาด้วย ไทร ผ่าไหม (หรือผ้าลงอักขระ) ก่อด้วย อ้อย เป็นต้น มีการวางใบบัวและวางเหรียญไว้บริเวณฐานเสาเป็นเงิน 9 บาท บางข้อมูลระบุว่ามีการฝังแผ่นทองคำลงไปในฐานะรากอีกด้วยตามความเชื่อ ในส่วนเรื่องผ้ายัญที่วางบนหัวเสาหรือชื่อนบ้าน

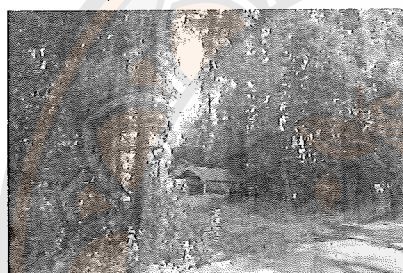
ตามแบบเขมรนั้น ไม่มีการระบุถึงมากเท่าใด แต่การศึกษาพบว่ามีการใช้ผ้ายันต์ในเสาเรือน บางหลังอยู่ (ดูข้อมูลการศึกษาด้านสถาปัตยกรรม หัวข้อ 4)

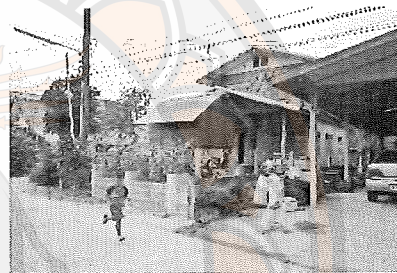
ศาลปะเตียปลิงในบริเวณบ้านของ
ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย

ศาลเนียะตา (ปู่ตา) ในบริเวณบ้านของ
ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย

ศาลเนียะตาในชุมชนชาวเขมร

ศาลปะกำในชุมชนชาวกูย

ภาพ 23 พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูย

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ กรกฎาคม-ธันวาคม 2562

3. ข้อมูลด้านประเพณีวัฒนธรรม

พื้นที่อีสานใต้มีการผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมหลายกระแส และเป็นที่อยู่อาศัยของผู้คนหลายเชื้อชาติได้แก่ กูย เขมร ไทยลาว และไทยโคราช โดยมีฮีตสิบสองคองสิบสี่เป็นหลักทางสังคมประเพณี ซึ่งการศึกษาพบว่าชาวบ้านในชุมชนยังคงปฏิบัติตามลักษณะ 12 เดือน ดังนี้ 1) เดือนอ้าย (ธันวาคม) บุญเข้ากรรม คือ การอยู่ปริวาสกรรมของภิกษุผู้ต้องอาบัติ 2) เดือนยี่ (มกราคม) บุญคุณลาน บุญคุ้ม บุญคุ้มข้าว-ใหม่ คือ การสูขวัญข้าว 3) เดือนสาม (กุมภาพันธ์) บุญข้าวจี คือ วันทำบุญในวันมาฆบูชา 4) เดือนสี่ (มีนาคม) บุญพระเวส คือ บุญพระเวสสันดรหรือบุญมหาชาติ 5) เดือนห้า (เมษายน) บุญสงน้ำ คือ ประเพณีตรุษสงกรานต์ การสงน้ำพระ ก่อเจดีย์ทราย ปลอ่ยสัตว์ 6) เดือนหก (พฤษภาคม) บุญบั้งไฟ วันวิสาขบูชา และการลี้ยงตาแยก คือ การบูชาพญาแถน เริ่มการเกษตร 7) เดือนเจ็ด (มิถุนายน) บุญซำฮะ คือ บุญบูชาบรรพบุรุษ

มีการเช่นสรงหลักเมือง หลักบ้าน ปู่ตา ผีตาแฮก ผีเมือง เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ 8) เดือนแปด (กรกฎาคม) บุญเข้าพรรษา คือ ทำบุญเข้าพรรษาสำหรับพระสงฆ์ 9) เดือนเก้า (สิงหาคม) บุญข้าวประดับดิน คือ การทำบุญเพื่ออุทิศแก่ญาติผู้ล่วงลับ เพื่อบูชาผีบรรพบุรุษและผีไร้ญาติ 10) เดือนสิบ (กันยายน) บุญข้าวสาก คือ เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายเช่นเดียวกับ บุญข้าวประดับดิน 11) เดือนสิบเอ็ด (ตุลาคม) บุญออกพรรษา คือ พระภิกษุสามเณรจะมารวมกัน ทำพิธีออกวัสสาปวารณา (จำพรรษา) และ 12) เดือนสิบสอง (พฤศจิกายน) บุญกฐิน คือ การทำบุญกองกฐิน ทอดผ้ากฐิน

3.1 ประเพณีกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย

ผลการศึกษาภาคสนาม บ้านกันจวน อ.อุ้มผาง พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย ยังคงมีเอกลักษณ์ทางประเพณีวัฒนธรรมของตนที่เด่นชัด คือ พิธีเซ่นไหว้ผี และบรรพบุรุษของชาวไทยเชื้อสายเขมรในพื้นที่อีสานใต้รวมถึงชาวเขมรในประเทศกัมพูชา ซึ่งคล้าย บุญข้าวสากในเดือน 10 ตามฮีตสิบสองของชาวอีสาน แต่มีความต่างในรายละเอียด ซึ่งพิธีเซ่นไหว้ผี เป็นพิธีกรรมทางความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเรื่องผีบรรพบุรุษ เป็นการทำบุญเซ่นไหว้ เพื่ออุทิศส่วนกุศล ให้กับผู้ล่วงลับไปแล้ว โดยเฉพาะบรรพบุรุษหรือญาติที่ใกล้ชิด รวมทั้งผู้ล่วงลับไปแล้วโดยไม่เจาะจงว่าเป็นเครือญาติ ซึ่งจัดขึ้นตั้งแต่วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 โดยการเซ่นไหว้จัดขึ้นบริเวณโถงในบ้านเรือน ติดกับกระเบื้องหรือชานทางเข้า โดยปูเสื่อผืนใหญ่ มีการปูที่นอนวางหมอนไว้ ส่วนมากจะหันหัวนอนไปทางทิศตะวันออกหรือทิศเหนือ จุดเทียน 2 เล่ม มีของเซ่นไหว้จำนวนมาก มีทั้งขนม เช่น ขนมข้าวต้มห่อ ข้าวต้มมัด ขนมเทียน ขนมใส่ไส้ ฯลฯ ของบูชาบรรพบุรุษ ได้แก่ กรวยดอกไม้ เงินทองของมีค่า เสื้อผ้า ผ้าใส่รอง และผ้าชิ้นใหม่ อาหารและเครื่องดื่ม เช่น เป็ดต้มหรือไก่ต้ม หรือหัวหมู น้ำดื่ม น้ำอัดลม เหล้าขาว (ปัจจุบันมีการใช้เบียร์) เป็นต้น ลูกหลานจะปักธูปไว้ตามจานอาหารเพื่อเชษฐดวงวิญญาณบรรพบุรุษมารับของเซ่นไหว้ เมื่อถึงช่วงค่ำจะมีการนำของเซ่นไหว้ไปทำพิธีสวดมนต์เย็นที่วัด และในช่วงก่อนเช้าจะมีการทำพิธีที่วัดอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระสงฆ์ลงโบสถ์ ชาวบ้านจะพากันจุดธูปเทียน นำกระเซอโขนตา (ตะกร้าใส่ของเซ่นไหว้) เดินวนรอบโบสถ์ 3 รอบ และนำของเส้นไว้ไปวางไว้ตามอัฐิบรรพบุรุษ และบริเวณต่างๆ ในวัด และกลับไปเตรียมตัวเพื่อการทำบุญตักบาตรเช้า

ภาพ 24 พิธีแซนโถงตาของชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย ชุมชนบ้านกันจวน
อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ กันยายน 2562

3.2 ประเพณีกลุ่มชาติพันธุ์กวย

ในชุมชนบ้านตากกลาง ซึ่งเป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์กวย นอกจากจะมีพิธีกรรมการเซ่นไหว้ผีปะกำซึ่งเป็นประเพณีสำคัญของชุมชนที่จัดทำขึ้นอันเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีการอยู่อาศัยกับช้าง การแต่งงาน หรือกิจกรรมอื่นๆ ที่คนในครอบครัวจัดทำขึ้น ในช่วงเดือนหก (พฤษภาคม) จะมีการบูชาศาลประจำหมู่บ้านหรือที่เรียกว่า ยะจิว เพื่อเซ่นไหว้ในพิธีการที่เกี่ยวกับการเริ่มฤดูกาลเพาะปลูก โดยมีการเลี้ยงทาย ฟัวฝนและความอุดมสมบูรณ์ โดยชาวบ้านจะนำส่วนกระดูกของไก่มาเลี้ยงทาย ซึ่งลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับการเลี้ยงตาแฮก ตามประเพณีฮีตสิบสองตามประเพณีของอีสาน ยังพบว่าในปัจจุบันชุมชนบ้านตากกลางและชุมชนชาวกวย ในพื้นที่อำเภอท่าตูมและพื้นที่อื่นๆ ยังมีการรักษาประเพณีเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรอยู่

ข้อมูลด้านบริบทสภาพแวดล้อม

ข้อมูลด้านสภาพแวดล้อม ประกอบด้วยการศึกษาสภาพแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณ โดยใช้วิธีศึกษาแผนผัง (plan) แผนที่ (map) และภาพถ่ายดาวเทียม ในระดับชุมชนร่วมกับการสำรวจสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participation observation) และการสัมภาษณ์

1. สภาพแวดล้อมชุมชน

ลักษณะสัณฐานของแผ่นดิน (Landform) ของพื้นที่อีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ อยู่ในพื้นที่ที่ราบสูงโคราชทางด้านใต้ แบ่งออกเป็นสองลักษณะ คือ พื้นที่ภูเขา ได้แก่ เทือกเขาพนมดงรักที่เป็นแนวยาวทางตอนใต้ ซึ่งเป็นเขตแดนระหว่างประเทศไทยและประเทศกัมพูชา และพื้นที่ราบ ได้แก่ พื้นราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำมูล ที่ไหลผ่านทั้งจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และ

ศรีสะเกษ โดยมีลำน้ำสาขา เช่น ลำปลายมาศ ลำนางรอง ลำชี ห้วยเสนง ห้วยทับทัน ห้วยสำราญ ห้วยทา ห้วยขยุง เป็นต้น

นอกจากแหล่งน้ำแล้ว พื้นที่อีสานใต้ยังมีทรัพยากรธรรมชาติประเภทป่าไม้ที่สามารถนำมาใช้ในการดำรงชีวิต โดยมีลักษณะเป็นป่าบนที่ราบเป็นส่วนใหญ่ และป่าสมบูรณ (เทือกเขาพนมดงรัก) โดยจำแนกทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อีสานใต้ได้ 3 ประเภทหลัก คือ 1) ป่าแดงหรือป่าโคก ป่าแพะหรือป่าเต็งรัง มีพืชธรรมชาติ ได้แก่ ไม้ไผ่ หญ้าเพ็ก ไม้สกุลยาง ไม้พลวง ไม้เหียง ไม้สะแบก ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้มะค่า ไม้แต้ ไม้จะบก ต้นน้ำเกลี้ยง ไม้ตะเคียน เป็นต้น 2) ป่าเบญจพรรณ ได้แก่ ไม้ไผ่ป่า ไม้รวก สีเสียด ตะเคียน ราชพฤกษ์ รกฟ้า เสลา ประดู่ ชิงชัน มะค่า พยุง ตะแบก เป็นต้น และ 3) ป่าบุ่ง ป่าทาม เป็นป่าในที่ลุ่มริมฝั่งน้ำ ได้แก่ ป่าบุ่ง ป่าทาม เป็นต้น (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ก; 2544ข; 2544ค) จากข้อมูลโครงการจัดทำข้อมูลสภาพพื้นที่ป่าไม้ ปี พ.ศ. 2559-2560 พบว่า สภาพป่าไม้ในปัจจุบันพบว่า จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ มีพื้นที่ป่าไม้ราวร้อยละ 8.75, 8.37 และ 11.48 ของพื้นที่ ตามลำดับ (สำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้, 2560)

ลักษณะพื้นฐานของพื้นที่อีสานใต้ที่เทือกเขาพนมดงรักมีลักษณะสูงต่ำไม่เท่ากัน จึงเป็นจุดที่สามารถใช้เป็นเส้นทางผ่านแดนระหว่างประเทศไทยและประเทศกัมพูชาหลายจุด และบางพื้นที่พบว่าเป็นที่ราบติดต่อกันระหว่างสองประเทศที่ในอดีตชาวบ้านที่เป็นชาวเขมรสามารถเดินติดต่อไปมาหาสู่กันได้ ในปัจจุบันมีจุดผ่านแดนที่สำคัญ คือ ช่องสายตะกู (อ.บ้านกรวด จ.บุรีรัมย์) ช่องจอม (อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์) และ ช่องสง่า (อ.ภูสิงห์ จ.ศรีสะเกษ) รวมถึงช่องทางขึ้นเขาพระวิหาร (อ.กัณฑ์ลักษณ์ จ.ศรีสะเกษ) จากการสำรวจ พบว่า ปัจจุบันช่องทางผ่านแดนเหล่านี้ยังเป็นเส้นทางไปมาหาสู่ระหว่างไทยและกัมพูชา ทั้งเพื่อการติดต่อค้าขาย การเคลื่อนย้ายแรงงาน เป็นต้น

1.1 สภาพแวดล้อมชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย

การตั้งถิ่นฐานของชาวเขมรถิ่นไทยในจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นที่ตั้งถิ่นฐานสำคัญของชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทยซึ่งมีประชากรมากที่สุด (ไม่นับรวมกลุ่มชาวลาวอีสาน) พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงในแอ่งโคราชมีเทือกเขาสูงทางทิศใต้คือเทือกเขาพนมดงรักและบางส่วนของเทือกเขาสันกำแพง พื้นที่ตอนกลางเป็นที่ราบสลับลอนลาดแบบลูกคลื่นและตอนเหนือเป็นที่ราบลุ่มน้ำมูล-ชี ความลาดเอียงไปยังทิศเหนือและทิศตะวันออกทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีลำห้วย หนอง คลอง และบึงอยู่มากมาย ลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวทำให้พื้นที่อีสานใต้เป็นพื้นที่เขตเงาฝน (Rain Shadow) หรือเขตอับลม (Leeward Side) เพราะมีเทือกเขาทั้งสองกั้นทำให้มีความชื้นน้อย สภาพอากาศมีสภาพอากาศแบบสวันนา (Tropical

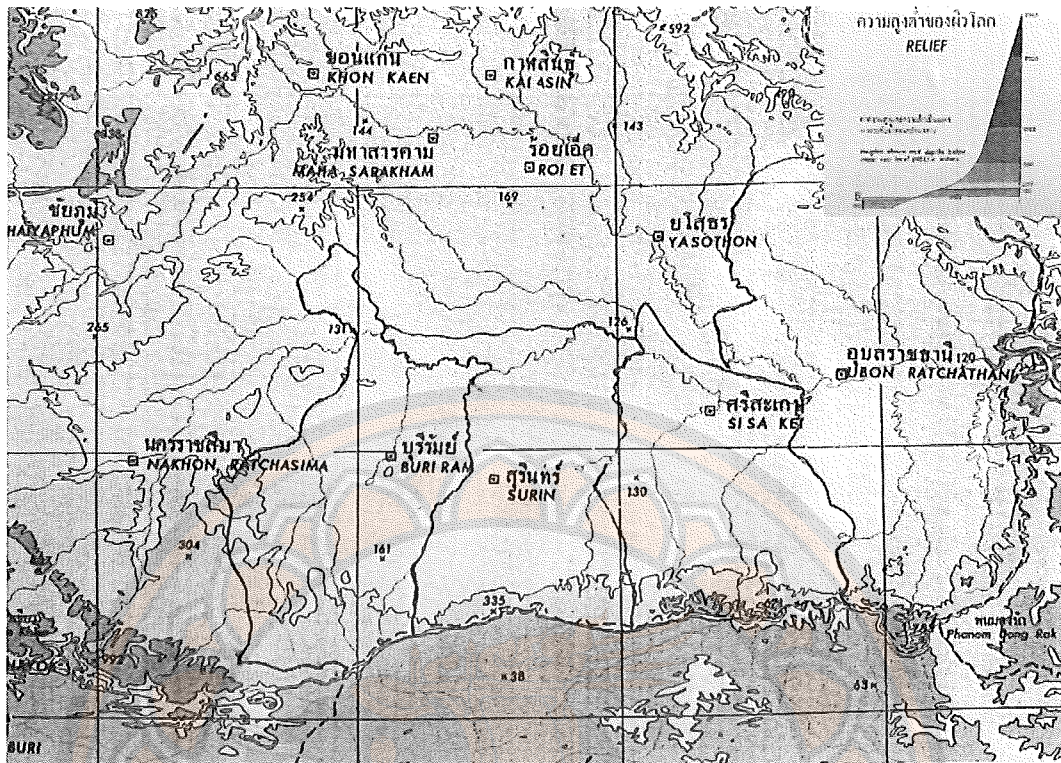
Savanna Climate) ซึ่งจะมีอากาศร้อนอุณหภูมิสูงตลอดปี โดยมีฤดูฝนสลับกับฤดูแล้ง ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม และฤดูแล้งเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนเมษายน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ก; 2544ข; 2544ค)

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ดังกล่าว สอดคล้องกับ ประกอบ ผลงาม (2538) ที่ระบุถึงสภาพแวดล้อมชุมชน คริวเรือนชาวเขมรถิ่นไทยในพื้นที่อีสานใต้ ว่ามีลักษณะการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบพึ่งพาฤดูกาลเป็นส่วนใหญ่ทั้งทำนา ทำสวน ปลูกพืชไร่ หอมแดง กระเทียม เป็นต้น นอกจากนี้แล้วชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขมรถิ่นไทยมีลักษณะคล้ายกับชีวิตและความเป็นอยู่ของคนไทยในชนบททั่วไป คือ ชาวเขมรถิ่นไทยประกอบอาชีพเกษตรกรรม เมื่อว่างจากฤดูกาลเกษตรก็จะเดินทางไปรับจ้างในตัวเมืองหรือในเมืองหลวงและจะเดินทางกลับเพื่อประกอบอาชีพหลักตามเดิม และลักษณะบางประการที่คล้ายกับชาวเขมรในประเทศกัมพูชา มาก เช่น ลักษณะของบ้านชั้นเดียวใต้ถุนสูง พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน การนับเวลา วัน เดือน ปี การเชื่อเรื่องโชคลาง ฤกษ์ยาม การรักษาโรคแบบพื้นบ้าน การประกอบอาชีพ การละเล่นต่างๆ ตลอดจนอุปนิสัยส่วนบุคคล เป็นต้น (ประกอบ ผลงาม, 2538, น.20-21)

จากลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมของพื้นที่อีสานใต้ข้างต้น พบว่าชุมชนกรณีศึกษาของชาวเขมรถิ่นไทยในพื้นที่ศึกษามีสภาพแวดล้อมแบบชุมชนชาวนา มีพื้นที่ทำกินร่วมกันล้อมรอบชุมชนเป็นที่ราบขนาดใหญ่ใกล้แหล่งน้ำ มีป่าไม้สลับกับทุ่งนา การตั้งชุมชนรวมกลุ่มบ้านเรือนบนที่สูง

1.2 สภาพแวดล้อมชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์กวย

สภาพแวดล้อมของกลุ่มชาติพันธุ์กวยในจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และจังหวัดบุรีรัมย์ มีลักษณะเช่นเดียวกับชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทยและกลุ่มชนอื่นๆ ในพื้นที่อีสานใต้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีพื้นฐานทางภูมิศาสตร์เดียวกัน คือ มีสภาพแวดล้อมแบบชุมชนชาวนามีพื้นที่ทำกินบนที่ราบขนาดใหญ่ล้อมรอบชุมชน และตั้งบ้านเรือนร่วมกันเป็นชุมชน ข้อสังเกตจากกรณีศึกษาชุมชนบ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ พบว่า ชุมชนบ้านตากกลางเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีกลุ่มชาวกวยเลี้ยงช้าง จึงมีการตั้งถิ่นฐานใกล้กับแม่น้ำและลำห้วย และพื้นที่ป่าเพื่อเป็นพื้นที่ของช้าง และจากการสัมภาษณ์ พบว่า การเลี้ยงช้างในอดีตไม่ได้ใช้ช้างเพื่อการทำนาเท่าใดนักแต่ใช้เพื่อการขนย้ายสิ่งของในการทำนา ซึ่งส่วนใหญ่ใช้วัว ควายในการทำนา เช่นเดียวกับกลุ่มชาวกวยที่ไม่ได้เลี้ยงช้างที่มีจำนวนมากกว่า ก็มีการทำนาในพื้นที่รอบๆ ชุมชนใกล้กับแหล่งน้ำ

ภาพ 25 ลักษณะพื้นฐานของพื้นที่อีสานใต้

ที่มา: กองวิชาการประวัติศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 2534

2. การตั้งถิ่นฐาน

จากการศึกษาภาคเอกสาร พบว่า กลุ่มชนที่อยู่ในแถบอีสานใต้ คือ จังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษและอุบลราชธานี (บางส่วน) กลุ่มแรก คือ กวย กูย หรือ ข่า ขมุ ลัวะ ละว้า เยอ ซึ่งเป็นพวกเดียวกัน (ตามสำเนียงภาษา) โดยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.4) เรียกกลุ่มชนนี้ว่า ส่วย ซึ่งมีข้อสันนิษฐานว่า กลุ่มชาวกูยเคลื่อนย้ายจากประเทศจีนเข้าสู่ประเทศพม่า และมาสู่ภาคอีสานของไทยราว 1,200 ปี ก่อนคริสตกาล อาศัยอยู่เป็นบริเวณกว้าง ตั้งแต่ภาคใต้ของลาว ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยและกัมพูชา พวกที่อพยพเข้ามาจะลอก 2 และ 3 คือ เขมรและลาว ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเป็นชนพื้นเมืองที่เข้ามาในพื้นที่อีสานใต้ในสมัยอาณาจักรขอมรุ่งเรือง ราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 เป็นต้นมา ภายหลังได้ผสมกลมกลืนกับชาวส่วย ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองเดิมอยู่มาก่อนหน้า และได้ชื่อเรียกว่า เขมรป่าดง (ข่า-เขมร) ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ลาวได้เริ่มอพยพเข้ามาในภาคอีสานเมื่อราว พุทธศักราชที่ 2257-2261 เป็นต้นมา (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544ข)

จากการศึกษาภาคสนามโดยการสังเกตลักษณะการใช้ภาษาพูดคุยในพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 จังหวัด พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก (เขมร กูย และเยอ) ในพื้นที่ศึกษาที่พูดภาษากลุ่มมอญ-เขมร อาศัยตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณตอนใต้ของจังหวัดศรีสะเกษ บริเวณอำเภอภูสิงห์ อำเภอกันทรลักษ์ อำเภอขุนหาญ อำเภอขุขันธ์ ตอนกลางของจังหวัดศรีสะเกษ บริเวณ อำเภอไพรบึง อำเภอปรางค์กู่ อำเภอศรีรัตนะ ไปจนถึงอำเภอวังหิน อำเภอห้วยทับทัน อำเภอพยุห์ ของจังหวัดศรีสะเกษ ส่วนในจังหวัดสุรินทร์จะมีการตั้งถิ่นฐานตอนใต้ของจังหวัดบริเวณอำเภอกาบเชิง อำเภอสังขะ อำเภอบัวเชด อำเภอพนมดงรัก ตอนกลางของจังหวัดบริเวณอำเภอปราสาท อำเภอลำดวน ไปจนถึงอำเภอศรีณรงค์ อำเภอศรีขรภูมิ อำเภอสำโรงทาบ และอำเภอเมืองสุรินทร์ ในส่วนจังหวัดบุรีรัมย์จะตั้งถิ่นฐานบริเวณตอนกลางไปถึงตอนใต้ไปจนถึงตะวันตก คือ อำเภอประโคนชัย อำเภอบ้านกรวด อำเภอกะสัง อำเภอพลับพลาชัย อำเภอห้วยราช ไปจนถึงอำเภอเมืองจังหวัดบุรีรัมย์

จากการสำรวจกรณีศึกษาระดับชุมชน โดยสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนตลอดจนผู้เฒ่าผู้แก่ พบว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกูยจะตั้งขึ้นตามลักษณะความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ ในช่วงแรกจะมาปักหลักอยู่อาศัยกันเพียง 1-3 ครอบครัว ก่อนจะมีผู้คนอพยพตามมา ที่ตั้งของบ้านเรือนจะอยู่รวมกันเป็นชุมชนบนที่สูงเป็นเนินหรือที่ดอน น้ำไม่ท่วมและบริเวณรอบๆ จะมีแหล่งน้ำอยู่ใกล้พื้นที่เกษตรกรรม เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง เป็นต้น มีทุ่งราบลุ่มเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา การเลี้ยงสัตว์ และการเพาะปลูก ชื่อเรียกหมู่บ้านเป็นสิ่งสะท้อนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยในอดีต ซึ่งเป็นลักษณะการตั้งชื่อชุมชนตามลักษณะภูมิศาสตร์หรือภูมินามของการตั้งถิ่นฐาน เช่น บ้านกะสัง บ้านลำดวน บ้านสะเดา เป็นต้น ซึ่งบ่งบอกลักษณะของการตั้งถิ่นฐานตามแหล่งทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้แล้วชาวเขมรถิ่นไทยในอดีตยังมีการอพยพย้ายถิ่นและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามผู้นำคนแรกซึ่งมีความเข้มแข็งและสามารถอยู่รวมกลุ่มปกป้องซึ่งกันและกัน (ผู้ใหญ่อุดุลย์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2562)

2.1 การตั้งถิ่นฐาน กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย

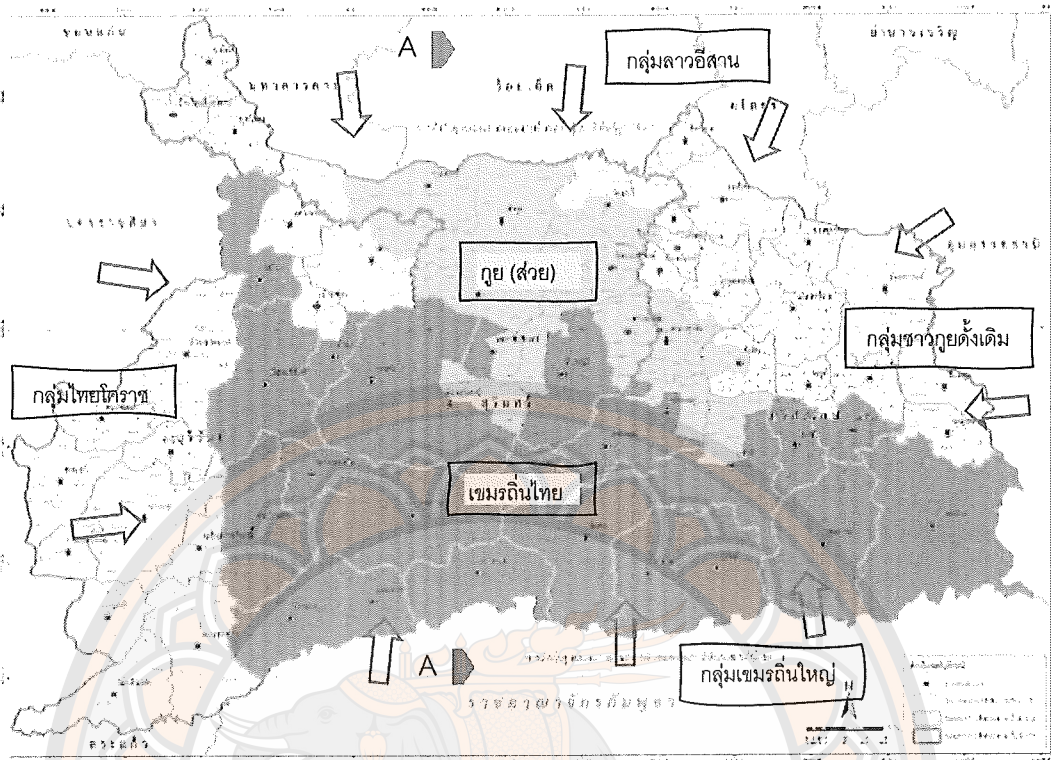
ชาวเขมรถิ่นไทยจะตั้งถิ่นฐานตอนใต้ลุ่มแม่น้ำมูลไปจรดเทือกเขาพนมดงรัก โดยพบว่า ชุมชนจะตั้งถิ่นฐานติดกับลำน้ำสาขาหลายแขนง ที่ไหลจากเทือกเขาพนมดงรักไปสู่แม่น้ำมูล ซึ่งลักษณะดังกล่าวทำให้ชุมชนขยายและกระจายตามแนวเหนือใต้ เช่น ชุมชนบ้านกันจวน ตั้งถิ่นฐานติดกับลำห้วยเหนือ ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของห้วยสำราญ ที่ไหลสู่แม่น้ำมูล หรือบ้านสนวนที่ตั้งอยู่ติดลำคลองราช สาขาหนึ่งของแม่น้ำมูล เป็นต้น (ภาพ 27) ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์เยอ พบว่า อาศัยอยู่พื้นที่ตอนกลางของจังหวัดศรีสะเกษบริเวณอำเภอเมืองศรีสะเกษ ไพรบึง อุทุมพรพิสัย และห้วยทับทัน

นอกจากนี้แล้วในอดีตกรณีศึกษาชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยในอำเภอซันธุ์ จังหวัด ศรีสะเกษ มีการติดต่อกับกลุ่มชาวเขมรในพื้นที่ประเทศกัมพูชา และมีการไปมาหาสู่กันอยู่ประจำ (แม่อรุณฯ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2562) รวมทั้งในชุมชนเขมรถิ่นไทยในอำเภอห้วยราช จังหวัด บุรีรัมย์ ที่มีการค้าขายแลกเปลี่ยนเกลือ (จากพื้นที่มหาสารคาม) นำไปแลกเปลี่ยนที่โดนเลสาบ ประเทศกัมพูชา (ยายเวียง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2562)

2.2 การตั้งถิ่นฐาน กลุ่มชาติพันธุ์กวย

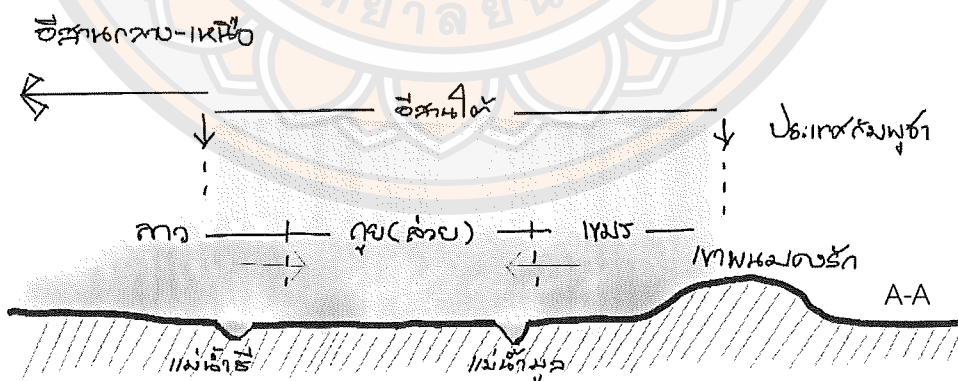
จากลักษณะการตั้งถิ่นฐานดังกล่าว พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์กวยจะตั้งชุมชนปะปน ผสมผสานกับกลุ่มชาติพันธุ์ลาวและเขมรถิ่นไทยโดยทั่วพื้นที่จนแทบแยกไม่ออก ทั้งจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ โดยมีพื้นที่วัฒนธรรมการตั้งชุมชนอยู่ทางตอนเหนือของพื้นที่อีสานใต้บริเวณ ตอนกลางของกลุ่มแม่น้ำมูลไปถึงพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี โดยการตั้งถิ่นฐานชุมชนจะเกาะเป็นกลุ่มใหญ่ ในบริเวณพื้นที่อีสานใต้ โดยกลุ่มชาติพันธุ์กวยจะตั้งถิ่นฐานบริเวณตอนกลางแม่น้ำมูลที่ไหลยาวจาก ตะวันออกไปสู่ตะวันตก

จากข้อมูลการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกวย พบว่า มีพื้นที่ตั้ง ถิ่นฐานส่วนใหญ่อยู่ตอนกลางของพื้นที่อีสานใต้ ตลอดแม่น้ำมูลและแม่น้ำชี โดยกลุ่มเขมรถิ่นไทย จะตั้งถิ่นฐานบริเวณตอนใต้ของแม่น้ำมูลไปจรดเทือกเขาพนมดงรักซึ่งเป็นเขตชายแดนของพื้นที่ ชาวเขมรถิ่นใหญ่ (ประเทศกัมพูชา) ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์กวยจะตั้งถิ่นฐานทางตอนกลางไปทางตอน เหนือบริเวณลุ่มแม่น้ำชี ซึ่งลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นพื้นที่ที่ถูกรายรอบด้วยอิทธิพลของกลุ่มชาติ พันธุ์ไท-ลาว จากภาคอีสานตอนกลางและเหนือ และกลุ่มไทยโคราชทางด้านตะวันตก ทำให้พื้นที่ อีสานใต้เป็นเสมือนพื้นที่ปะทะของกลุ่มชนที่หลากหลาย (ภาพ 26)

ภาพ 26 การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกูยในพื้นที่อีสานใต้

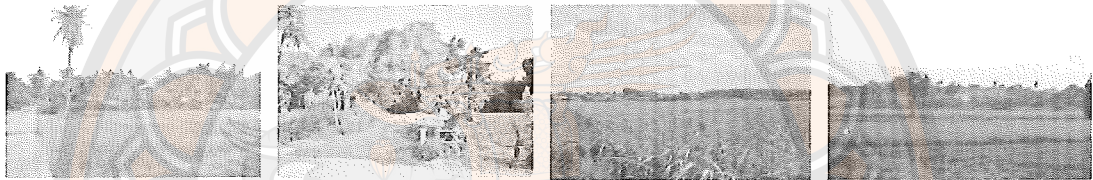
ที่มา: แผนพื้นฐานจาก อบจ.ศรีสะเกษ ปรับปรุงข้อมูลโดยผู้วิจัย

ภาพ 27 การกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกูยในพื้นที่อีสานใต้

ที่มา: ผู้วิจัย

จากการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวทำให้ลักษณะที่ว่างของชุมชนเป็นที่ลุ่มโดยรอบใช้เป็นที่นาหรือพื้นที่เกษตรกรรมอยู่ซึ่งมีลำห้วยหรือคลองผ่านบริเวณทำการเกษตร การรวมกลุ่มของเรือนพักอาศัยในละแวกเดียวกันตั้งเป็นชุมชนมักอยู่บริเวณที่สูงและเป็นเนิน ระบบโครงข่ายการสัญจรเป็นแบบระบบตารางแต่ยังคงปรากฏทางสัญจรเดิมในอดีต (ทางเกวียน) ที่ยังใช้ติดต่อไปมาหาสู่กันได้ ผังของชุมชนนั้นได้มีการแบ่งออกเป็นคุ่มโดยใช้แนวของถนนเป็นเขตแบ่ง เช่น คุ่มเหนือ คุ่มใต้ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วหากชุมชนใดมีจำนวนครัวเรือนมากจะแบ่งเป็นหมู่ตามการปกครองท้องถิ่น วัดยังเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อของชุมชนและใช้เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ นอกจากนี้แล้วศาลปู่ตาที่ชุมชนเชื่อว่าเป็นสิ่งที่คอยปกป้องรักษาคนในชุมชน ยังเป็นพื้นที่ทางความเชื่อของชุมชนที่สืบทอดมาจากอดีตและมีการเซ่นไหว้บูชาเป็นประจำทุกปี

ภาพ 28 สภาพบริบททั่วไปโดยรอบชุมชนในบริบทพื้นที่อีสานใต้

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ มีนาคม 2562

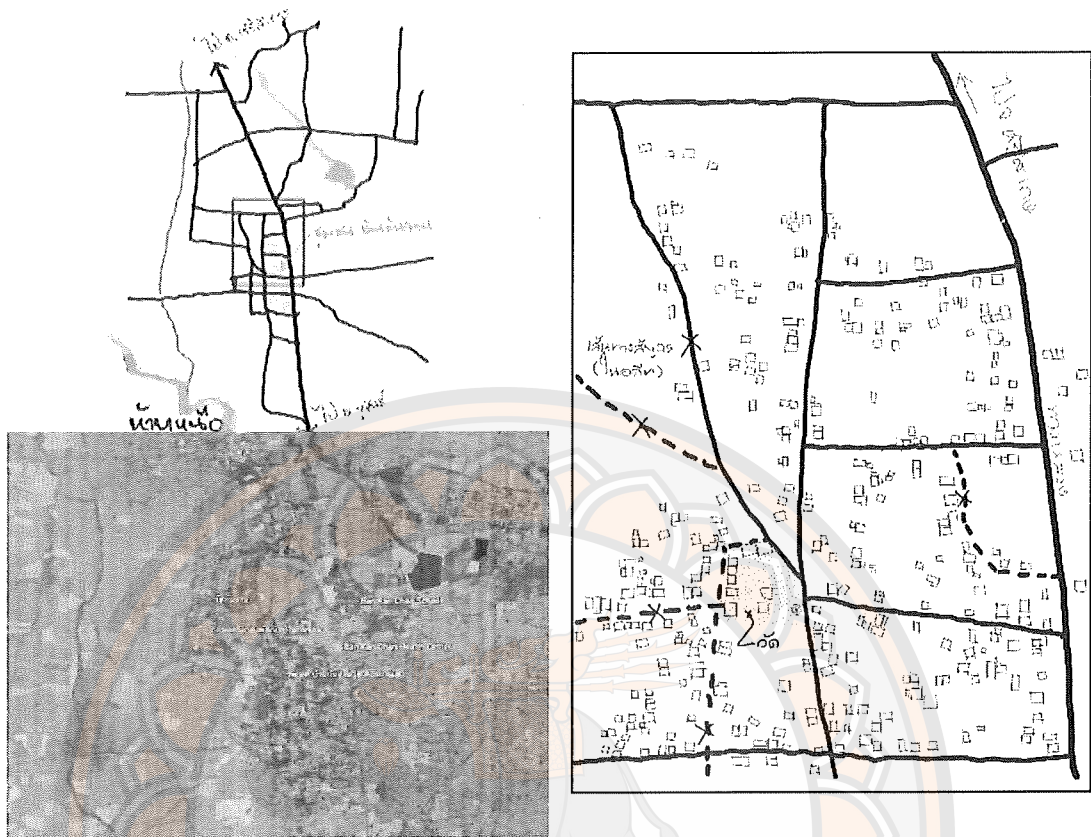
3. ผังชุมชน

ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ของชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูย โดยสำรวจภาคสนามในชุมชนบ้านกันจาน ชุมชนบ้านสนวน และชุมชนบ้านตากกลาง ในประเด็นของ การวางผังชุมชน และการวางผังองค์ประกอบในบริเวณบ้านเรือน มีข้อมูลดังนี้

3.1 ผังชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย

3.1.1 ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านกันจาน อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

จากการสัมภาษณ์ไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดว่าชุมชนก่อตั้งมาเมื่อใด แต่คาดว่าก่อตั้งมาแล้วไม่ต่ำกว่า 200 ปี ลักษณะผังชุมชนของบ้านกันจาน ยังคงปรากฏหลักฐานการตั้งถิ่นฐานบริเวณริมห้วยเหนือ เดิมเคยเป็นชุมชนเดียวกันก่อนแยกหมู่ในภายหลัง โดยมีวัดตั้งเดิม (วัดบ้านกันจาน) อยู่ติดบริเวณริมห้วยเหนือ มีบ้านเรือนโดยรอบวัดรวมเป็นชุมชน ในภายหลังมีการขยายตัวของชุมชนมายังบริเวณวัดบ้านบึง ซึ่งเป็นศูนย์รวมของชุมชนในภายหลัง และยังเป็นพื้นที่ใกล้กับถนนหลวง (หมายเลข 220) ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรระหว่างเมืองซุขันธ์และเมืองศรีสะเกษในปัจจุบัน

ภาพ 29 ผังชุมชนและภาพถ่ายดาวเทียม ชุมชนบ้านกันจวน อ.ชุนันธุ์ จ.ศรีสะเกษ

ที่มา: ผู้วิจัยโดยปรับปรุงจาก google earth, พฤษภาคม 2562

จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน เล่าว่าเดิมในอดีตเส้นทางสัญจรจากเมืองชุนันธุ์ไปยังเมืองศรีสะเกษจะต้องเดินทางผ่านหมู่บ้านกันจวน โดยยังปรากฏร่องรอยเส้นทางสัญจรในอดีต (เส้นทางเกวียน) แม้จะมีการปรับปรุงผิวถนนหลายครั้ง แต่ยังคงเค้าโครงของถนนดั้งเดิมที่วกไปตามลักษณะภูมิศาสตร์ เช่น การอ้อมป่า การเลาะไปตามแหล่งน้ำ เป็นต้น

ภาพ 30 บริบทโดยรอบชุมชน บ้านกันจวน อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

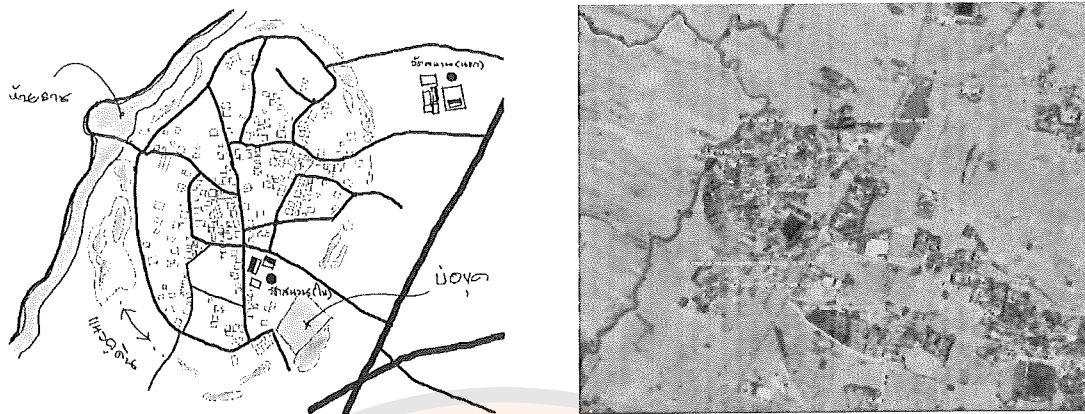
ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ มีนาคม 2562

3.1.2 ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ชุมชนบ้านสนวนเป็นชุมชนที่ก่อตั้งมาแล้วราว 200 ปี (ราว พ.ศ.2358) จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน พบว่า มีข้อสันนิษฐานคือ นายดำ มีอาชีพตีเหล็ก อพยพมาจากแถบจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นผู้บุกเบิกตั้งถิ่นฐานคนแรก โดยพื้นที่บ้านสนวน มีต้นไม้ชื้อ ต้นสนวนขึ้นอยู่มาก จึงตั้งชื่อตามต้นไม้สนวน ต่อมานายชำนาญ (หลวงชำนาญ) ได้ปกครองชุมชนต่อ เดิมพื้นที่บ้านสนวนเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีป่าไม้ และพื้นที่ราบเพื่อทำการเกษตร ลักษณะผังชุมชนเป็นแบบวงรีไม่สมมาตรมีเค้าโครงของคูกำแพงดินและแนวคูน้ำที่ล้อมรอบชุมชน โดยมีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี คือ มีแนวคูดิน 2 ชั้นและแนวคูน้ำเศษภาชนะโบราณ ไหโบราณบรรจุกระดูก หินทราย ชี้ตระกันจากการถลุงเหล็ก อิฐโบราณ

ลักษณะผังชุมชนของชุมชนบ้านสนวน มีลักษณะเป็นเมืองโบราณแบบมีคันคูดิน มีแนวถนนที่คดเคี้ยวไปตามกายภาพ (ภาพ 31) ยังพบว่า มีบ่อน้ำขนาดใหญ่ จากการสัมภาษณ์ พบว่า บ่อนี้เริ่มขุดขึ้นเมื่อเริ่มมีการก่อสร้างวัด เพื่อใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับใช้อุปโภคบริโภคสำหรับผู้คนในชุมชน ชาวบ้านในอดีตก็จะมาตักน้ำจากบริเวณนี้ไปใช้อีกด้วย

ชุมชนบ้านสนวนในปัจจุบันมี 150 ครัวเรือน ปัจจุบันได้มีการพัฒนาต่อยอดวิถีชีวิตดั้งเดิมจนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวคุณภาพ และได้รับการคัดเลือกให้เป็นต้นแบบแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน จากกระทรวงมหาดไทย และได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ จนชุมชนบ้านสนวนได้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว และแหล่งเรียนรู้วิถีชุมชน ทั้งงานศิลปหัตถกรรม การทอผ้าไหมพื้นเมือง มีวัดสนวนใน บ้านโบราณ เป็นต้น

ภาพ 31 ผังชุมชนและภาพถ่ายดาวเทียม ชุมชนบ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย โดยปรับปรุงจาก google earth, พฤษภาคม 2562

3.2 ผังชุมชนชาวกูย

ชุมชนชาวกูย บ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์

จากการสัมภาษณ์ไม่เป็นที่ทราบแน่ชัดว่าชุมชนบ้านตากกลางก่อตั้งมาเมื่อใด แต่คาดว่าก่อตั้งมาแล้วไม่ต่ำกว่า 150 ปี ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 สอดคล้องกับประวัติศาสตร์การปกครองของ อำเภوتاตูมซึ่งก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2456 ลักษณะผังชุมชนบ้านตากกลางจะตั้งอยู่พื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างแม่น้ำมูลกับห้วยลำชี ซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูกมีพื้นที่ทำนาขนาดใหญ่ โดยชุมชนจะตั้งอยู่บนที่ดอนห่างจากพื้นที่ราบน้ำท่วมถึง

จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ระบุว่า เดิมชาวกูยชุมชนบ้านตากกลางเลี้ยงช้างเพื่อใช้ในการเดินทางและขนส่งสินค้ารวมทั้งใช้ในการเกษตร โดยชาวกูยที่เลี้ยงช้างจะนับถือปะกำ ในอดีตพื้นที่ทำกินจะอยู่ห่างจากชุมชนการเดินทางด้วยช้าง วัว ความ ทำให้สะดวกมากขึ้น ชุมชนบ้านตากกลางในอดีตมีการเลี้ยงช้างกันแพร่หลาย ในปี พ.ศ. 2538 องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ได้จัดตั้งพื้นที่บางส่วนในชุมชนเพื่อจัดสรรให้กับช้าง โดยช้าง 1 เชือก จะได้พื้นที่ในการเลี้ยงดูราว 2 ไร่ (ตารุณ, การสัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2562) เพื่อบริหารจัดการแก้ไขปัญหาช้างเร่ร่อนและมีการสร้างบ้านเรือนรูปแบบดั้งเดิมของชาวกูยที่เลี้ยงช้าง โดยมีสวนยื่นทางหน้าเรือนเพื่อให้ช้างอยู่อาศัย (โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์) ซึ่งในปัจจุบันทำให้มีความผูกพันจากต่างพื้นที่นำช้างของตนเข้ามาอยู่อาศัยในบ้านตากกลางอีกด้วย

ปัจจุบันชุมชนบ้านตากกลาง ได้พัฒนาให้เป็นศูนย์การศึกษา และคชอาณาจักร เพื่อบริหารจัดการเลี้ยงดูแลช้าง ได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านช้างเลี้ยงใหญ่ที่สุดในโลก มีช้างขึ้นทะเบียน และช้างในการดูแลมากกว่า 200 เชือก พื้นที่ในชุมชนบางส่วนได้สงวนเป็นศูนย์เรียนรู้ และพื้นที่ท่องเที่ยวเกี่ยวกับช้าง รวมทั้งพื้นที่อนุรักษ์ไว้เพื่อเลี้ยงช้าง จากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์ ชาวบ้านในชุมชน พบว่า ชาวบ้านตากกลางบางหลังคาเรือนยังมีการเลี้ยงช้างไว้ในบ้าน แต่ปัจจุบันไม่ได้ใช้ช้างเพื่อการเกษตรเหมือนในอดีต แต่นำช้างมาฝึกเพื่อบริการด้านการท่องเที่ยวแทน

ภาพ 32 ผังชุมชนและภาพถ่ายดาวเทียม ชุมชนบ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์

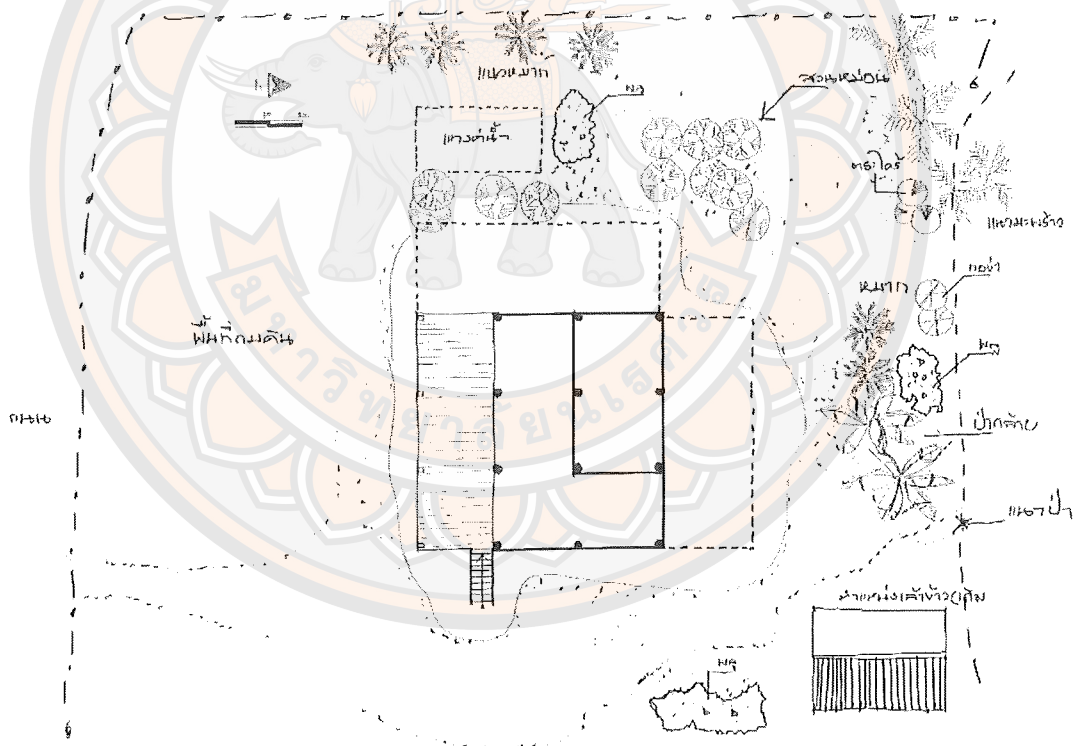
ที่มา: ผู้วิจัย โดยปรับปรุงจาก google earth, พฤษภาคม 2562

4. ผังบริเวณบ้านเรือน

จากการศึกษา สํารวจ สังเกตการณ์ ผังบริเวณบ้านเรือนในชุมชนกรณีศึกษาจำนวน 3 หลัง จากกลุ่มกรณีศึกษาระดับอาคารบ้านเรือน 16 หลัง โดยทำการเปรียบเทียบระหว่างบ้านเรือนแบบดั้งเดิมอายุมากกว่า 70 ปี บ้านเรือนแบบประยุกต์ อายุราว 50-70 ปี และเรือนสมัยใหม่อายุน้อยกว่า 50 ปี ที่มีความสมบูรณ์ของผังบริเวณไม่มีสิ่งปลูกสร้างสมัยใหม่อื่นๆ ในบริเวณมากนัก เพื่อทำการศึกษาลักษณะเฉพาะของการวางผังบริเวณ กลุ่มบ้านเรือน ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ถิ่นไทยและกวย รายละเอียดดังนี้

4.1 ผังบริเวณบ้านเรือน กลุ่มเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม

การสำรวจภาคสนามเกี่ยวกับผังบริเวณบ้านเรือนของชุมชนเขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวกูย พบว่า ชุมชน เรือนในกลุ่มดั้งเดิม (กลุ่มเรือนอายุมากกว่า 70 ปี) จะหันหน้าเรือนและทางขึ้นไปทางทิศตะวันออกทั้งหมด พื้นที่ในบริเวณบ้านประกอบไปด้วยกลุ่มอาคาร ได้แก่ เล้าข้าว ซึ่งจะหันหน้ามายังตัวเรือน ห้องน้ำจะแยกจากตัวเรือน อยู่บริเวณท้ายบริเวณบ้าน ปัจจุบันมีการสร้างใหม่ โรงเรือนเพื่อเก็บอุปกรณ์การเกษตร และใช้เก็บไม้พิน รวมทั้งใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ เป็ด เป็นต้น พื้นที่โดยรอบบริเวณบ้านเรือนจะมีการปลูกผักและพันธุ์ไม้ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้ในพิธีกรรม เช่น ต้นหมาก มะพร้าว ชิง ข่า ตะไคร้ กัลยวี พลุ ส่วนการปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหมเป็นสิ่งที่พบเห็นได้ทั่วไปในชุมชน เพราะปัจจุบันยังมีการทอผ้าไหมในชุมชน พื้นที่ปลูกหม่อนจะปลูกไว้เป็นป่าหลังบ้าน

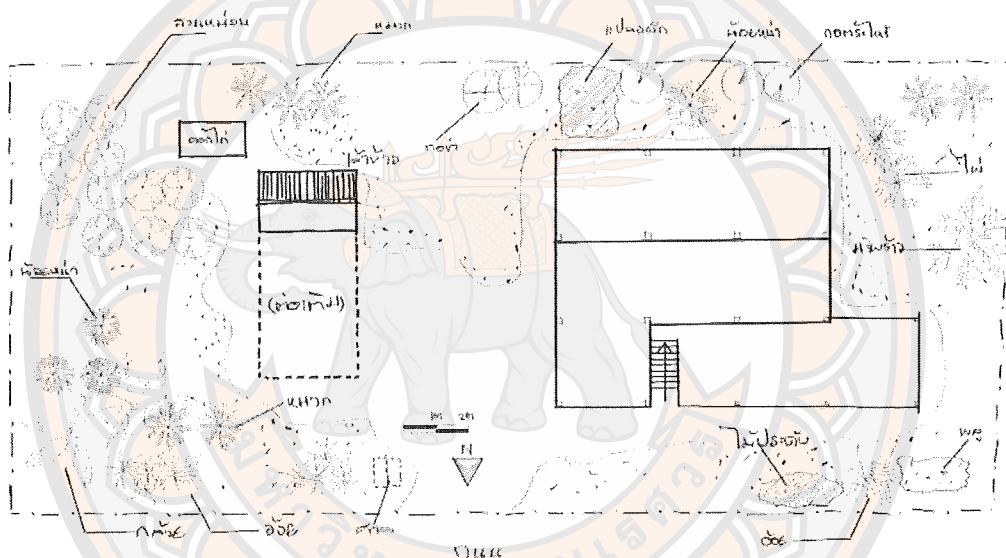

ภาพ 33 ผังบริเวณเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม (กรณีศึกษา 1K03 ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย)

ที่มา: ผู้วิจัย

4.2 ผังบริเวณบ้านเรือน กลุ่มเรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์

เรือนในกลุ่มประยุกต์จะหันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือหรือตะวันออกโดยส่วนใหญ่ พื้นที่ในบริเวณบ้านเรือนประกอบไปด้วยลำข้าว พื้นที่เลี้ยงสัตว์ ปัจจุบันมีการต่อเติมพื้นที่เก็บเครื่องมือเครื่องมือทำการเกษตรเพิ่มเติม พันธุ์ไม้ที่ปลูกในบริเวณบ้านประกอบไปด้วยไม้ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ต้นหมาก มะพร้าว ชิง ข่า ตะไคร้ กล้วย พลู มะเขือ รวมทั้งอ้อย น้อยหน่า ขนุน และไม้กินผลอื่นๆ อีกทั้งมีการปลูกผักสวนครัว และไม้ประดับในบริเวณบ้านอีกด้วย ส่วนพื้นที่ปลูกหม่อนจะแยกออกจากพันธุ์ไม้อื่นเป็นลักษณะของสวนหม่อน เป็นสัดส่วน เรือนบางหลังที่มีที่ดินมากและมีการทำใหม่ จะปลูกไว้เป็นแปลงใหญ่ในพื้นที่ข้างเคียง

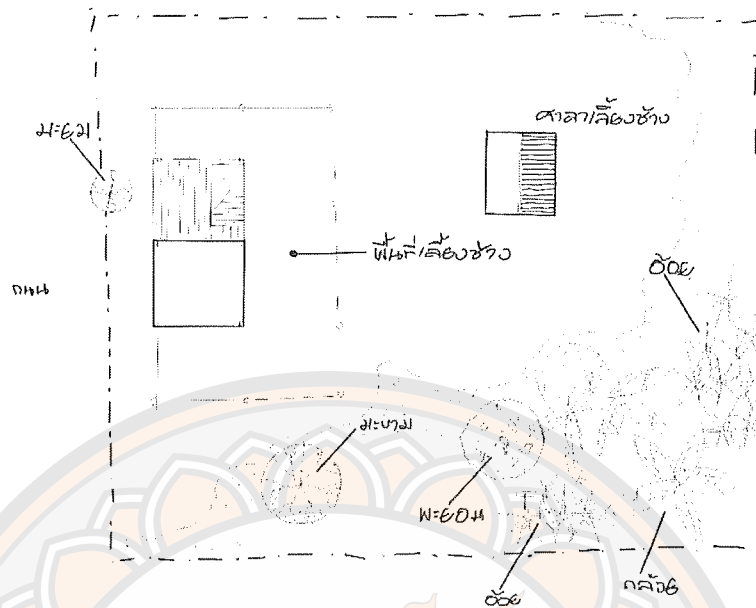

ภาพ 34 ผังบริเวณเรือนกลุ่มพื้นถิ่นประยุกต์ (กรณีศึกษา 2S01 ชุมชนชาวภูย)

ที่มา: ผู้วิจัย

4.3 ผังบริเวณบ้านเรือน กลุ่มเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่

เรือนในกลุ่มสมัยใหม่ไม่มีทิศทางการหันหน้าเรือนอย่างเป็นทางการ แต่จะหันหน้าเรือนไปตามโครงข่ายถนน เป็นส่วนใหญ่ ผังบริเวณจะแบ่งเป็นสองกลุ่มหลัก คือ กลุ่มที่ดินน้อย จะมีกลุ่มอาคารที่ปรากฏในผังบริเวณไม่มาก เนื่องจากพื้นที่ดินมีขนาดเล็กกว่ากลุ่มเรือนก่อนหน้า เช่น บางหลังมีเพียงลำข้าว ไร่เก็บผลผลิต ไม่มีเรือนหรือส่วนต่อขยายอื่นๆ ส่วนพันธุ์ไม้ที่ปลูกในเรือนสมัยใหม่ และกลุ่มที่มีที่ดินมาก เรือนกลุ่มสมัยใหม่ที่พอมีที่ดิน จะพบว่ามีการปลูกอาคารคล้ายกลับกลุ่มเรือนทั้งสองแบบก่อนหน้า คือ มีลำข้าว มีคอกสัตว์ มีแปลงผัก รวมทั้งไม้ยืนต้น และพันธุ์ไม้ในชีวิตประจำวัน เช่น กล้วย หมาก พลู ชิง ข่า ตะไคร้ เป็นต้น

ภาพ 35 ผังบริเวณเรือนกลุ่มชาวภูยเลี้ยงช้าง (กรณีศึกษา 3S01 ชุมชนชาวภูย)

ที่มา: ผู้วิจัย

4.4 ผังบริเวณบ้านเรือนชาวเขมรถิ่นไทย

จากกรณีศึกษาและข้อมูลภาพรวมในประเด็นผังบริเวณบ้านเรือนในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีลักษณะผังบริเวณบ้านเรือนเป็น 3 ลักษณะ คือ

4.4.1 ผังบริเวณบ้านเรือนรูปแบบดั้งเดิม มีลักษณะเป็นเรือนตั้งอยู่บนที่ดินขนาดใหญ่ บ้านเรือนจะหันหน้าเรือนไปทางทิศตะวันออกแทบทั้งหมด มีเล้าข้าวในบริเวณบ้าน ที่ดินบางแปลงที่มีบ้านเรือนหลายหลังที่สร้างขึ้นใหม่จะมีเล้าข้าวหลายหลังเรียงต่อกัน แสดงให้เห็นถึงลักษณะวิถีชีวิตการทำนาในอดีต ส่วนพืชพรรณที่ปลูกในบริเวณบ้านเรือนจะเป็นการปลูกผักสวนครัวและพันธุ์ไม้ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน รวมถึงไม้ที่ใช้ในพิธีกรรม ข้อสังเกตอีกประการคือชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยในพื้นที่บ้านสนวน ไม่ปรากฏว่ามีการตั้งศาลไว้ในบ้านที่เห็นเด่นชัด แตกต่างจากชุมชนบ้านกันจวนที่ปรากฏว่ามีศาลปะเตียบประจำบ้านให้พบเห็นได้หลายหลัง ซึ่งลักษณะดังกล่าวอาจจะสะท้อนการเปลี่ยนแปลงหรือการให้ความสำคัญกับคตินิยมในสิ่งเหนือธรรมชาติที่แตกต่างกันของแต่ละชุมชน

4.4.2 ผังบริเวณบ้านเรือนรูปแบบประยุกต์ มีลักษณะเป็นเรือนที่อยู่ในแปลงที่ดินที่มีขนาดไม่ใหญ่ อันเนื่องจากการแบ่งสรรที่ดินที่สืบทอดกันมา ทำให้บ้านเรือนในกลุ่มประยุกต์มักตั้งติดกับเรือนที่สร้างขึ้นใหม่ซึ่งเป็นของเครือญาติ แต่ข้อสังเกตจากการหันหน้าเรือนของเรือนรูปแบบประยุกต์ มีลักษณะการหันหน้าเรือนไปยังทิศตะวันออกและทิศเหนือเป็นส่วนใหญ่

4.4.3 ผังบริเวณบ้านเรือนสมัยใหม่ ในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นผังบริเวณสมัยใหม่ที่มีขนาดแปลงที่ดินขนาดเล็ก ซึ่งมีเรือนสร้างเต็มพื้นที่ แต่จากการสังเกตการณ์ พบว่า บ้านเรือนสมัยใหม่ที่ปลูกสร้างอยู่ติดๆ กันมักเป็นของญาติพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน ซึ่งลักษณะดังกล่าวเกิดจากการแบ่งที่ดินจากบรรพบุรุษให้แก่ลูกหลาน

4.5 ผังบริเวณบ้านเรือนชาวกูย

ผังบริเวณบ้านเรือนของชุมชนชาวกูยโดยทั่วไป และชุมชนบ้านตากกลางจะมีลักษณะคล้ายๆ กันกับชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่อีสานใต้ แต่แตกต่างกันตรงที่ บ้านเรือนที่นับถือปะกำจะมีพื้นที่สร้างศาลปะกำไว้ในบริเวณบ้าน ข้อสังเกตจากการศึกษาในประเด็นบ้านเรือนของชุมชนชาวกูยในพื้นที่ศึกษา จะไม่พบเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมในแบบเรือนจั่วคู่ของชาวกูย หรือเรือนดั้งเดิมก่อนหน้าใดๆ ซึ่งเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมส่วนใหญ่จะปรากฏเพียงเรือนจั่วเดี่ยว

ส่วนชาวกูยที่เลี้ยงช้าง พบว่า พื้นที่ในบริเวณบ้านจะมีการต่อเติมโรงเรือนเลี้ยงช้างเพิ่มเติมแยกออกจากตัวเรือน มีเล้าข้าว และมีสวนอ้อยที่ปลูกไว้เพื่อให้ช้างกิน และบ้านเรือนของชาวกูยเลี้ยงช้างที่สร้างขึ้นภายหลังราวปี พ.ศ. 2538 (ก่อตั้งศูนย์คชศึกษา) เป็นลักษณะการสร้างบ้านเรือนที่สืบทอดวิธีการเลี้ยงช้างโดยประยุกต์รูปแบบเรือนชาวกูยที่เลี้ยงช้างมาสร้างใหม่ โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นของจังหวัดสุรินทร์ รูปแบบผังบริเวณของเรือนที่มีช้างจะไม่ค่อยพบเห็นเด่นไม่มากนัก พื้นที่บริเวณส่วนใหญ่ถูกปล่อยให้เป็นที่ของช้าง พันธุ์ไม้ที่พบเห็นได้ในเรือนกลุ่มนี้ เช่น มะยม มะขาม ขนุน น้อยหน่า มะละกอ เป็นต้น ส่วนที่ปลูกกันมาก คือ อ้อยเพื่อใช้เป็นอาหารให้ช้าง

ข้อมูลด้านสถาปัตยกรรม

ข้อมูลด้านสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย รูปทรงอาคาร องค์ประกอบการใช้สอยของอาคาร และองค์ประกอบอาคาร โดยใช้วิธีสำรวจจริงวัด (measure survey) บันทึกภาพ และภาพร่าง รวมทั้งการสัมภาษณ์เชิงลึก (dept-interview) ร่วมกับการสำรวจสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (participation observation) โดยสำรวจพบเรือนกลุ่มที่ปลูกสร้างมาแล้วมากกว่า 70 ปี นำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน จำนวน 14 หลัง และใช้เป็นกรณีศึกษา 5 หลัง พบเรือนกลุ่มที่ปลูกสร้างมาแล้วราว 50-70 ปี นำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานจำนวน 16 หลัง ใช้เป็นกรณีศึกษาจำนวน 4 หลัง และพบว่าเรือนกลุ่มที่ปลูกสร้างมาแล้วไม่เกิน 50 ปี ปรากฏอยู่ทั่วพื้นที่โดยนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานจำนวน 16 หลัง และเป็นกรณีศึกษา 5 หลัง รวมกรณีศึกษาทั้งสิ้น 14 หลัง

การสืบค้นภาคเอกสาร พบว่า รูปแบบเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย ในปี พ.ศ. 2454 พื้นที่อำเภอรัตนบุรี จังหวัดศรีสะเกษ ปรากฏในลักษณะเรือนเดี่ยวยกใต้ถุนสูง มีเสา 8 ต้น ฝาไม้ตีนอน มีหน้าต่าง 2 บานด้านหน้า และด้านข้างทั้งสองด้าน หลังคาทรงปั้นหยา มุงด้วยหญ้า มีจั่วมุกยื่นด้านหน้าเรือนเป็นบันไดทางขึ้น ลักษณะดังกล่าวคล้ายกับเรือนเขมรในประเทศกัมพูชา แบบเรือนหลังคาปั้นหยา (Bid House) (ศรัญญา หล่อมณีรัตน์, 2552) ซึ่งมีความแตกต่างกันเพียงส่วนจั่วหน้ามุกเท่านั้น ดังภาพ 36

เรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมของชาวกูยรูปแบบก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 24 โดยจากการสืบค้นภาคเอกสาร ไม่ปรากฏรูปแบบก่อนหน้า แต่ปรากฏเพียงเรือนแบบจั่วเดี่ยวซึ่งมีอายุราว 90-120 ปี ซึ่งเป็นเรือนที่พบในพื้นที่ศึกษา นอกจากนี้ ชาวกูยที่เลี้ยงช้างมีลักษณะบ้านเรือนแบบเฉพาะ คือ เรือนเลี้ยงช้าง ที่มีหลังคายื่นปีกด้านข้างหรือด้านหน้าเรือนเพื่อใช้บังแดดฝนให้กับช้าง (ภาพ 33) แต่ก็ไม่ปรากฏรูปแบบดั้งเดิมหลงเหลืออยู่ ดังนั้นเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมของชาวกูยที่ปรากฏในชุมชนกรณีศึกษาจึงเป็นเรือนดั้งเดิมแบบมีจั่วเดี่ยวถือเป็นเรือนรูปแบบดั้งเดิมที่ปรากฏในพื้นที่ศึกษา เป็นส่วนใหญ่

เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของชาวเขมรในพื้นที่อำเภอรัตนบุรี จังหวัดศรีสะเกษ (พ.ศ. 2454)

แบบเรือนหลังคาปั้นหยา (Bid House) ชาวเขมรในกัมพูชา

ภาพ 36 เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของชาวเขมรในพื้นที่อำเภอรัตนบุรี จังหวัดศรีสะเกษ (พ.ศ. 2454) และแบบเรือนหลังคาปั้นหยา (Bid House) ชาวเขมรในกัมพูชา

ที่มา: Scarlett, n.d.; ศรัญญา หล่อมณีรัตน์, 2552

อย่างไรก็ตาม การสำรวจภาคสนามในภาพรวมของพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ทั้ง 3 จังหวัด พบว่า เรือนรูปแบบดั้งเดิมในกลุ่มที่ปลูกสร้างมาแล้วมากกว่า 70 ปี เป็นกลุ่มเรือนที่พบว่ามีลักษณะเก่าแก่ที่สุด โดยเรือนหลังที่มีอายุมากที่สุดคาดว่าก่อสร้างมาแล้วราว 100-150 ปี มีลักษณะเป็นเรือนในกลุ่มของเรือนเรือนจั่วคู่ และผลการสำรวจภาคสนามในประเด็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนพักอาศัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ในพื้นที่ศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ซึ่งเป็นบริเวณพื้นที่ตั้งถิ่นฐานและการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กวย พบว่า ลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนพักอาศัยสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ ดังหัวข้อต่อไปนี้

1. เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม

เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมปลูกสร้างมาแล้วมากกว่า 70 ปี เป็นบ้านเรือนกลุ่มที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดที่พบในพื้นที่การศึกษา ซึ่งผลการศึกษา พบว่า ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ เรือนรูปแบบดั้งเดิมปลูกสร้างมาแล้วมากกว่า 70 ปี เก่าที่สุดราว 100 ปี ปรากฏอยู่ในชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทยเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเรือนรูปแบบดั้งเดิมไม่ค่อยหลงเหลือให้เห็นในชุมชนที่เป็นชาติพันธุ์ไทยลาว และกวย มากนัก โดยพบเรือนกลุ่มนี้ได้ในชุมชนเก่าแก่ดั้งเดิมที่สืบทอดมายาวนานกับประวัติศาสตร์ของชุมชนตั้งแต่ช่วงแรกเริ่มก่อตั้งชุมชน จากการสำรวจสามารถจำแนกกลุ่มเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 70 ปี ได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเรือนจั่วคู่เป็นเรือนคู่กัน 2 หลัง และเรือนจั่วเดี่ยวเป็นเรือนหลังเดียวมีชานหลังคาคลุม โดยมีรายละเอียดกรณีศึกษา ดังนี้

1) เรือนจั่วคู่

เป็นเรือนที่พบในพื้นที่ศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดศรีสะเกษ พบมีจำนวน 7 หลัง (ภาพ 37) โดยมีลักษณะเป็นเรือนสองหลังมีจั่วชันคู่กัน พบทั้งขนาดหน้าจั่วเท่ากันและไม่เท่ากันมีเรือนใหญ่และเรือนเล็ก ในลักษณะเรือนโง่งตามแบบลักษณะเรือนภาคอีสาน สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง เดิมเจ้าของเรือนระบุว่าหลังคามุงด้วยแป้นไม้หรือหญ้าคา (ยายเวียง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2562) มีการใช้เทคนิคก่อสร้างแบบเข้าไม้ โดยเรือนจั่วคู่ทุกหลังจะใช้เสาไม้ในการก่อสร้าง มีเสาอะเส (ต้นนอก) ยาวถึงอะเส ในบางหลังพบว่ามีลักษณะเสาดั้ง (ต้นกลาง) ยาวจากคาน (ตง) จนถึงอกไก่หลังคา ผนังใช้ไม้ฝาตีแนวนอนทุกหลัง เรือนทุกหลังในกลุ่มช่วงอายุนี้เป็นเรือนมีใต้ถุน เพื่อใช้พักผ่อนทำกิจกรรม เช่น การทอผ้า เก็บเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรต่างๆ ส่วนการใช้ประโยชน์พื้นที่ชั้นบน พบว่า การใช้ที่ว่างไม่มีความซับซ้อนมาก โดยตรงกลางเรือนเป็นทางเดินจากหน้าเรือนไปถึงท้ายเรือนได้ มีการใช้ที่ว่างหลัก คือ ห้องนอน โถงเรือน ชาน และชานครัว ซึ่งการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่มีชานด้านหลังเพื่อใช้ทำห้องครัว มีเพียง 2 หลังที่มีชานด้านหน้า

การศึกษารูปแบบการใช้พื้นที่บริเวณบ้าน พบว่า การวางตัวเรือนของเรือนจั่วคู่ทุกหลังจะหันหน้าไปยังทิศตะวันออกทุกหลัง ผังบริเวณโดยรอบประกอบไปด้วย ยุ้งฉาง (เล้าข้าว) ในบริเวณบ้านบางหลังยังเป็นยุ้งฉางเดิมที่สร้างมาพร้อมๆ กับเรือนโดยใช้วัสดุไม้และเทคนิคก่อสร้างแบบเดียวกัน ห้องส้วมที่แยกจากรือนหลักไม่พบรูปแบบดั้งเดิม แต่เป็นการใช้ร่วมกับบ้านเรือนข้างเคียง (บ้านที่สร้างใหม่) หรือก่อสร้างห้องส้วมใหม่อย่างง่ายใกล้ๆ กับตัวเรือน

2) เรือนจั่วเดี่ยว

ในการศึกษาภาพรวมของเรือนพักอาศัยพื้นถิ่น พบว่า เรือนจั่วเดี่ยวมีจำนวน 7 หลัง (ภาพ 37) โดยมีลักษณะเป็นเรือนมีหน้าจั่วเดี่ยววงศาชั้น มีหลังคาต่อยื่นคลุมชานด้านข้าง โดยในเรือนกลุ่มนี้ พบว่า เป็นเรือนที่ปลูกสร้างมาแล้วมากกว่า 70 ปี เป็นเรือนที่อยู่อาศัยแบบครอบครัวเดี่ยว โดยมีลักษณะเป็นเรือนหลังเดี่ยว มีจั่วชั้น ในเรือนแบบเรือนเกยตามลักษณะเรือนภาคอีสาน สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง มีการใช้เทคนิคก่อสร้างแบบเข้าไม้โดยไม้ใช้ตะปู

การใช้ประโยชน์พื้นที่ชั้นบนเรือน พบว่า เป็นเรือนหลังเดี่ยวมีจั่วหลังคาคลุมตัวเรือนมีการแบ่งที่ว่างออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนโถงโถงเพื่อใช้นั่งเล่น หรือใช้รับแขก และส่วนที่ว่างเพื่อใช้หลับนอน ในบางหลังมีการกั้นห้องนอนเป็นสองห้อง ส่วนที่มีชานยื่นออกจากเรือนด้านข้างไว้ใช้เอนกประสงค์ทั้งใช้รับแขก นั่งเล่น หรือทำครัว และในบางหลังหรืออาจมีส่วนต่อชานด้านท้ายเรือน (ด้านสกัด) เพื่อทำครัวและซักล้าง

2.1 เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมชาวเขมรถิ่นไทย

จากผลการศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมปลูกสร้างมาแล้วมากกว่า 70 ปี ในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย ปรากฏทั้งเรือนรูปแบบจั่วคู่และเรือนจั่วเดี่ยว (หัวข้อ 2.1) ซึ่งเรือนรูปแบบดั้งเดิมเป็นเรือนเพื่อให้อยู่อาศัยของชาวเขมรถิ่นไทยมาแต่อดีต รูปแบบของเรือนดั้งเดิมของชาวเขมรถิ่นไทยมีลักษณะมีบันไดขึ้นทางหน้าเรือน ปัจจุบันมีหลังคาสังกะสีคลุมบันไดทางขึ้น โดยเรือนทุกหลังในกลุ่มเรือนดั้งเดิม ทั้งเรือนแบบจั่วคู่และแบบจั่วเดี่ยวทุกหลังหันหน้าเรือนไปยังทิศตะวันออก

2.2 เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมชาวกูย

เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมของชาวกูยที่ปลูกสร้างมาแล้วมากกว่า 70 ปี ไม่ปรากฏหลงเหลือเท่าใดนัก ซึ่งเรือนกลุ่มดั้งเดิมที่เก่าแก่ที่สุดที่พบในการศึกษาคั้งนี้เป็นเรือนดั้งเดิมแบบจั่วเดี่ยวที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับเรือนจั่วเดี่ยวของชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยในรูปแบบเรือนเกยของภาคอีสาน (หัวข้อ 2.2) ซึ่งลักษณะดังกล่าวบ่งบอกถึงลักษณะของการอยู่อาศัยที่มีความแตกต่างกันในอดีต และสะท้อนรูปแบบการเปลี่ยนแปลงในเรือนอยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่อีสานใต้

ภาพ 37 กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นอายุมากกว่า 70 ปีในพื้นที่ที่เสียหายได้

2. กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม

จากการศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมในชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูยในพื้นที่ 3 จังหวัด โดยเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมที่ปลูกสร้างมาแล้วไม่น้อยกว่า 70 ปี มาใช้เป็นกรณีศึกษา จำนวน 5 หลัง แบ่งเป็นเรือนประเภทจั่วคู่จำนวน 3 หลัง และเรือนจั่วเดี่ยวจำนวน 2 หลัง ทั้งนี้ในกลุ่มเรือนที่ปลูกสร้างมาแล้วไม่น้อยกว่า 70 ปี ไม่ปรากฏเรือนจั่วคู่ในชุมชนของชาวกูย แต่พบว่ามีปลูกสร้างเรือนแบบเรือนจั่วเดี่ยวเป็นส่วนใหญ่ โดยกรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมเป็นเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยจำนวน 4 หลัง และเป็นเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์กูยจำนวน 1 หลัง โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย

2.1.1 หลังที่ 1 รหัสสำรวจจ 1K01 เรือนจั่วคู่ ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านติม อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

เรือนหลังนี้สร้างมาแล้วราว 96 ปี (ราว พ.ศ. 2466) เดิมเคยอยู่อาศัยกัน 11 คน ดั้งเดิมเป็นครอบครัวที่ทำนาเป็นหลัก ก่อนจะแยกย้ายกันออกไปสร้างครอบครัวใหม่ทั้งในบริเวณเดิมและย้ายไปยังถิ่นฐานใหม่

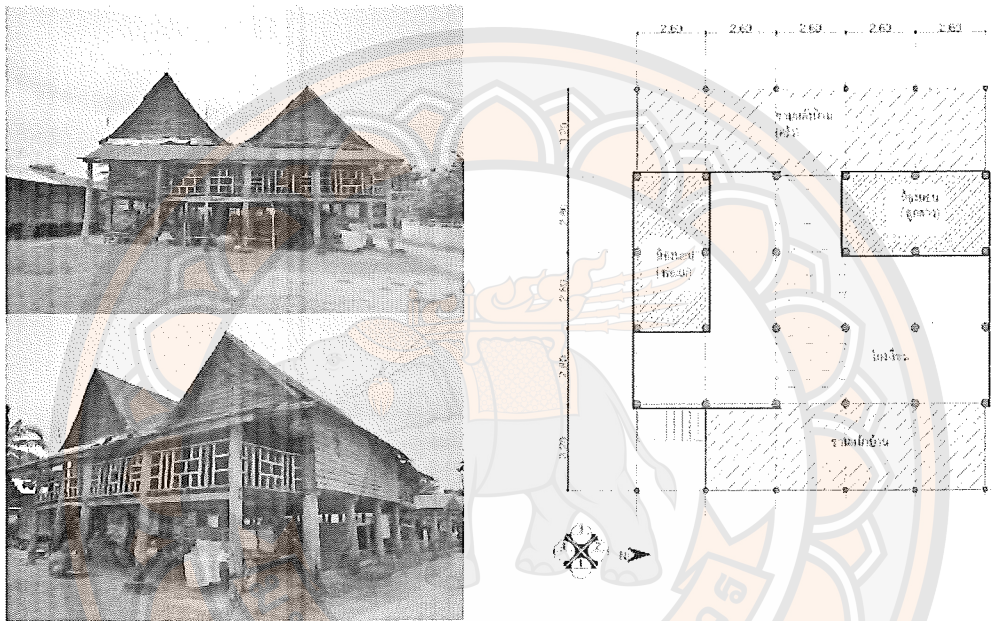
ทรงหลังคา มีลักษณะจั่วคู่ขนาดใกล้เคียงกัน มุงด้วยสังกะสี จากการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนพบว่าการเปลี่ยนแปลงจากเดิมมุงแป้นไม้มาแล้วราว 30 ปี โครงสร้างของจั่วจันทันเป็นไม้ที่มีลักษณะโค้งแอ่นคล้ายหลังคาเรือนทรงไทยในภาคกลาง (ปัจจุบันยังเห็นร่องที่ใช้วางแป มีการเปลี่ยนแปลงหลังคาใหม่เพื่อมุงสังกะสี) บริเวณสวนชายหลังคามารอบจับกันมีรางน้ำฝนลาดไปยังท้ายเรือน

ทรงอาคาร เรือนมีขนาดประมาณ 8.00 x 12.00 เมตร รูปทรงของอาคารเป็นเรือนใหญ่คู่กันสองหลัง ขนาดช่วงเสา 2.80 เมตร มีช่องทางเดินตรงกลาง กว้างประมาณ 1.5 เมตร ด้านหน้าและหลังของเรือน มีชานยื่นขนาดราว 3 เมตร ด้านหน้าเป็นชานพักผ่อนมีทางขึ้น ด้านหลังเป็นชานครัว มีหลังเพิงหลังค้ายื่นคลุมชานสูงราว 1.8 เมตร (ภาพ 36)

ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้สร้างด้วยระบบโครงสร้างแบบโครงคร่าวไม้ (Frame Structure) วางบนเสาหลักของเรือนจำนวน 16 ต้น ซึ่งเป็นเสาตากเรียบ 18 เหลี่ยม (เป็นทรงกลม) ขนาดราว 30 เซนติเมตร เสารับชานหน้า 8 ต้น เสารับชานหลัง 4 ต้น โครงคร่าวตีฝ้าวางนอน

ที่ว่าง จากผังเรือน (ภาพ 38) พื้นที่ใช้สอยของเรือนเป็นแบบอย่างง่าย ไม่ซับซ้อน ชั้นล่างยกใต้ถุนสูง มีแคร่ไม้ใช้เพื่อนั่งเล่น เก็บเครื่องใช้ อุปกรณ์ทอผ้า รวมทั้งอุปกรณ์การเกษตร การสัมภาษณ์เจ้าของเรือนพบว่าในอดีตเคยเลี้ยงควายไว้ใต้ถุนจำนวนมากแต่ภายหลัง

ไม่มีสัตว์เลี้ยงแล้ว ส่วนพื้นที่ชั้นบนแบ่งเป็นห้องนอน 2 ห้อง ห้องนอนใหญ่เป็นที่นอนของพ่อแม่ (เจ้าของเรือน) โดยเก็บพระและสิ่งของบูชาไว้ในห้องนี้ ส่วนห้องนอนเล็กเป็นของลูกสาว และมีส่วนพื้นที่โถงโล่งเพื่อใช้พักผ่อน รวมถึงมีชานกระเบื้องด้านหน้าเป็นบันไดทางขึ้น ส่วนด้านท้ายสุดของเรือนเป็นชานครัวเคยมีบันไดทางขึ้น แต่ปัจจุบันไม่ได้ใช้งานโดยได้รื้อบันไดครัวออกเพื่อความปลอดภัยในทรัพย์สิน เนื่องจากเรือนหลังนี้ไม่มีประตูเข้าออกที่สามารถล็อกได้

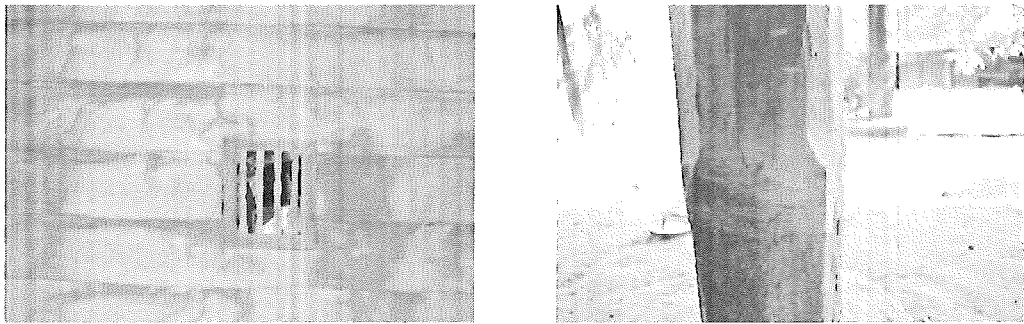

ภาพ 38 เรือนจั่วคู่ 1K01 บ้านติม อ.บุษนธ์ จ.ศรีสะเกษ

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ กรกฎาคม 2562

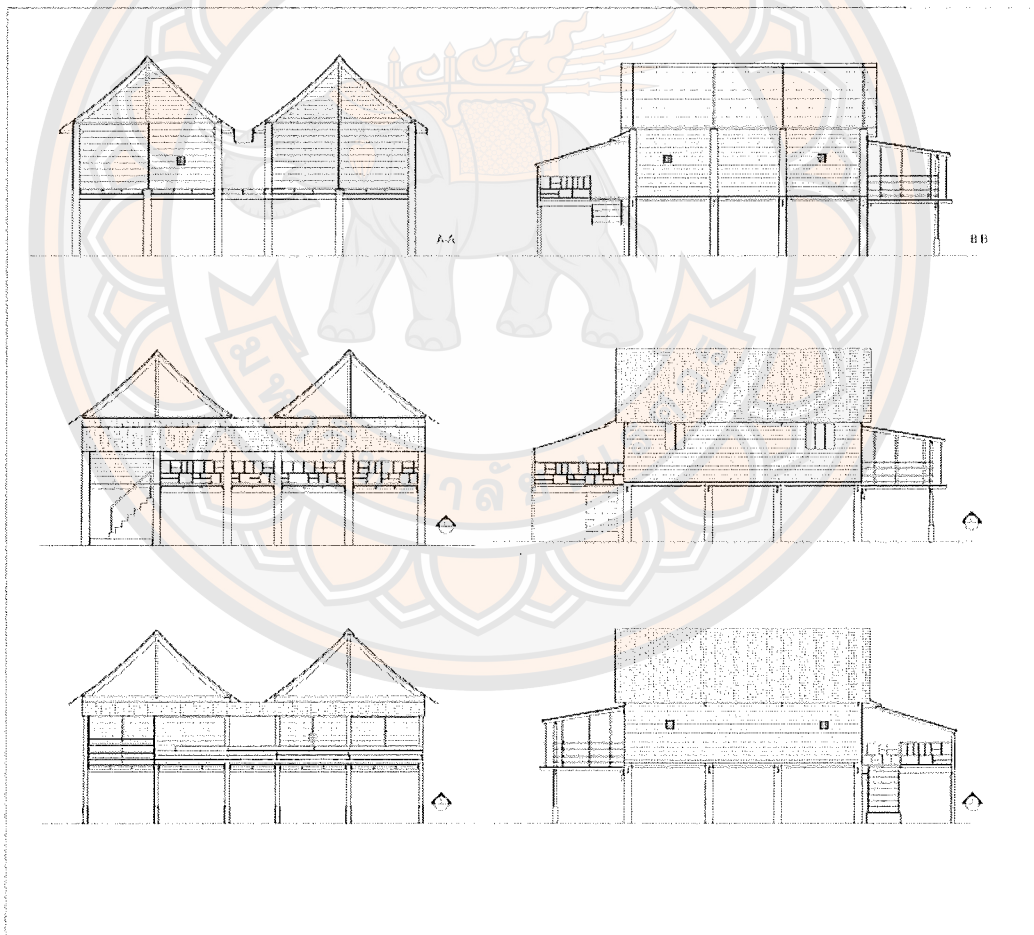
ส่วนประกอบอาคาร เรือนหลังนี้สร้างอย่างประณีต ส่วนประกอบอาคารที่เป็นเอกลักษณ์ของเรือนหลังนี้ พบว่า มีหน้าต่างขนาด 25×30 เซนติเมตร ที่เป็นลูกกมไม้ฉลุเป็นลายแนวตั้งจำนวน 3 ป่อง บริเวณห้องนอนและส่วนท้ายเรือนที่สามารถมองทะลุไปยังชานครัวได้ และบานหน้าต่างฝั่งทิศเหนือ 2 บาน (ภาพ 39 และภาพ 40) ในส่วนของประตูพบว่าไม่มีประตูเรือนภายนอก แต่เป็นบานประตูไม้ฉลุพิกภายในเรือน มีเพียง 2 บาน

การเปลี่ยนแปลง นอกจากการเปลี่ยนวัสดุจากบ้านมุงมาเป็นสังกะสี และการซ่อมแซมตามสภาพทั่วไปแล้ว การเปลี่ยนแปลงของเรือนหลังนี้ พบว่า มีการยกตัวเรือนให้สูงขึ้นและเสริมฐานรากด้วยการฝังเสาเรือนลงในท่อซีเมนต์ใหญ่เพื่อเสริมความแข็งแรง เนื่องจากมีการปรับปรุงถนนภายในชุมชนจากหน่วยงานท้องถิ่นทำให้ได้ถนนต่ำกว่าระดับถนนมาก (ภาพ 41)

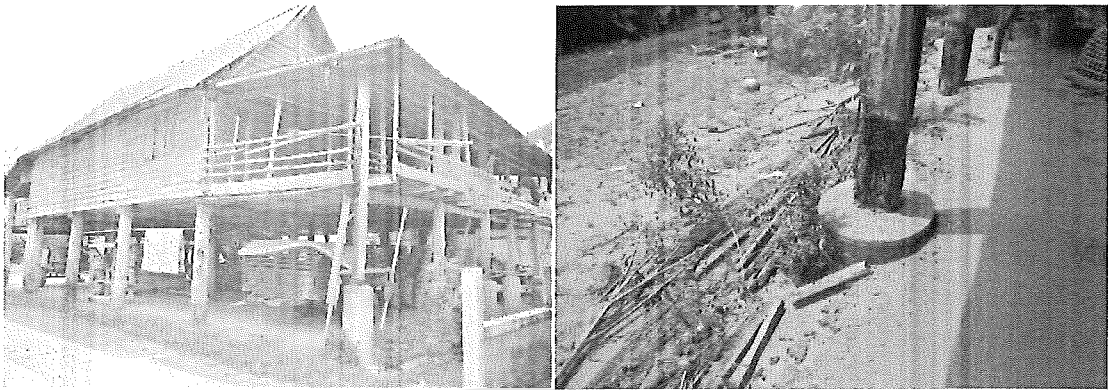
ภาพ 39 องค์ประกอบเรือน 1K01 บ้านติม อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ กรกฎาคม 2562

ภาพ 40 ลักษณะรูปแบบเรือนจั่วคู่ 1K01 บ้านติม อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

ที่มา: ผู้วิจัย

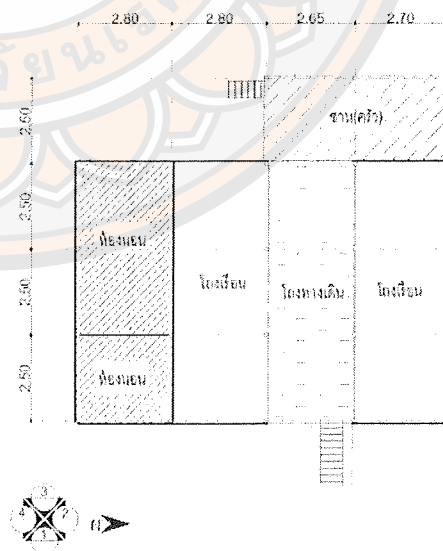

ภาพ 41 การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงเรือน 1K01 บ้านติม อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ กรกฎาคม 2562

2.1.2 หลังที่ 2 รหัสสำรวจ 1K02 เรือนจั่วคู่ ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

เรือนหลังนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2469 (ราว 95 ปี) เดิมเคยอยู่อาศัยกันราว 9 คน โดยเป็นมรดกตกทอดจากแม่สู่ลูกสาวคนเล็ก ปัจจุบันตกทอดมา 3 รุ่น (หลาน) โดยเรือนหลังนี้เป็นเรือนของครอบครัวชาวนา ที่ในอดีตทุกคนต่างทำนาในที่ดินทำกินของตนในบริเวณนอกหมู่บ้าน ก่อนจะออกเรือนไปพื้นที่หรือถิ่นฐานอื่น

ภาพ 42 เรือนจั่วคู่ 1K02 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

ทรงหลังคา เรือนหลังนี้เป็นเรือนทรงจั่วคู่ขนาดไม่เท่ากัน มีชานจั่วปีกนกบริเวณหน้าจั่ว มีรางน้ำฝนตรงกลาง จากการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนคนปัจจุบัน พบว่า โดยดั้งเดิมเรือนจะมุงหลังคาด้วยหญ้าคาและเมืองสาของหลังคาชันมากกว่าปัจจุบัน ก่อนจะมีการเปลี่ยนมามุงสังกะสีและลดความชันของหลังคาลง เมื่อราว 30 ปีก่อน

ทรงอาคาร ลักษณะรูปทรงของเรือนหลังนี้ เป็นเรือนยกใต้ถุนสูงราว 1.70 เมตรจากพื้นดิน มีมวลแบบลักษณะเรือนคู่โดยมีเรือนใหญ่ขนานกับเรือนหลังเล็กตามยาว (เรือนหัวลอยตามแบบลักษณะเรือนอีสาน) มีทางขึ้นมีหลังคาคลุมบันได และช่องทางเดินตรงกลางจากหน้าเรือนไปยังท้ายเรือนซึ่งเป็นชานครัว (ครัวไฟ) ตัวเรือนหลังใหญ่ขนาดราว 7.50 x 5.60 เมตร ด้านยาวแบ่งเป็นช่วงละ 2.50 เมตร ด้านสกัดกว้างประมาณ 2.80 เมตร ความสูงจากพื้นถึงหัวเสาประมาณ 2.50 เมตร ส่วนเรือนหลังเล็กมีขนาดประมาณ 7.50 x 5.35 เมตร ต่อพื้นที่ชานสำหรับทำครัวออกไปอีกช่วงเสามีหลังคาคลุม โดยมีบันไดทางเข้าด้านชานครัว

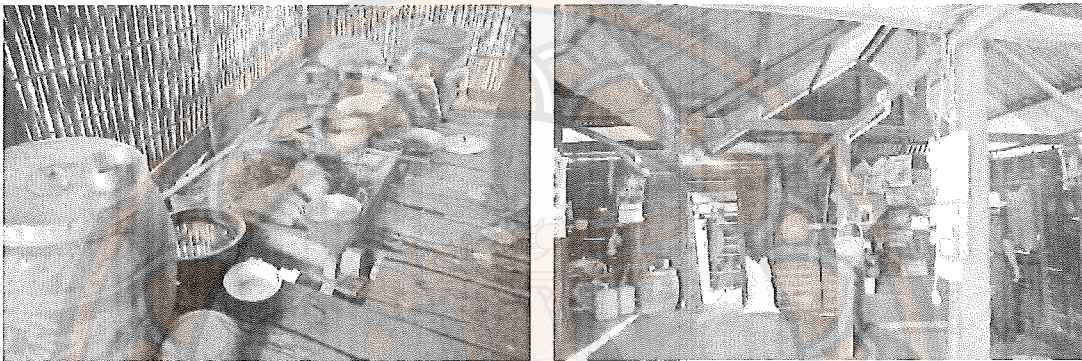
ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง ด้วยระบบโครงสร้างแบบโครงคร่าว วางบนเสาหลักของเรือนจำนวน 20 ต้น ซึ่งเป็นเสาไม้สี่เหลี่ยมขนาด 5 นิ้ว มีเสารับชานหลัง 3 ต้น พื้นเรือนชั้นบนปูด้วยไม้กระดานขนาดหน้า 6-10 นิ้ว ผนังเรือนวางโครงคร่าวแนวตั้ง (เช่น) ติ่ฝาไม้ขนาด 4 นิ้วแนวนอนโดยรอบเรือน จากการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนระบุว่าเดิมฝาเรือนเคยใช้ฝาไม้ไผ่ (ฝาไม้ฟาง/ฝาแอม)

ที่ว่าง จากผังเรือน (ภาพ 42) พบว่า พื้นที่ใช้สอยของเรือนแบ่งเป็นสามส่วน คือ พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่อเนกประสงค์ (นั่งเล่น พักผ่อน) และพื้นที่ครัว โดยเรือนหลังนี้มีห้องนอน 3 ห้อง คือ ห้องนอนพ่อแม่และห้องนอนลูก โดยห้องนอนท้ายสุดเป็นห้องพ่อแม่ ในอดีตถือเป็นห้องสำคัญไม่ค่อยอนุญาตให้เข้าไป และมีบริเวณหิ้งพระและสิ่งของบูชารวมทั้งเก็บสิ่งของมีค่า บริเวณหน้าห้องนอนมักเป็นโถงโถงเพื่อพักผ่อนยกสูงกว่าพื้นของเรือนเล็กเพื่อใช้ระบายลม ส่วนเรือนหลังเล็กเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ใช้เพื่อนั่งเล่นพักผ่อน รวมถึงเก็บข้าวของเครื่องใช้ โดยพื้นที่ตรงกลางเรือนจากบันไดหน้าถึงท้ายเรือนจะไม่มีสิ่งของกีดขวางเพื่อเป็นทางเดินไปยังชานครัวด้านท้ายเรือน ซึ่งปัจจุบันยังใช้งานสวนชานครัวนี้อยู่ จากข้อมูล คำบอกเล่า ระบุว่า บริเวณครัวจะมีเตาไฟทำด้วยไม้ตีเป็นสี่เหลี่ยมรองพื้นด้วยดิน โดยมีความเชื่อในการสร้างเตาไฟและยกเตาขึ้นเรือนตามวันที่เรียกว่า "วันปลอด" (ภาพ 43)

ส่วนประกอบอาคาร ส่วนประกอบอาคารที่สำคัญของเรือนหลังนี้มีไม่มาก เป็นเรือนสร้างอย่างง่ายด้วยไม้ทั้งหลัง มองเห็นเป็นลักษณะเรือนใหญ่และเรือนเล็กต่อชิดกัน มีหน้าต่างบานไม้ด้านข้างทั้งสองด้าน ด้านหน้ามีระแนงไม้ไผ่ (สร้างภายหลัง) บริเวณ

บันไดทางขึ้นที่ทำหลังคาคลุม สามารถทะลุไปยังท้ายเรือนที่เป็นชานครัว แบบเปิดโล่งผนังไม้ไผ่สาน และมีเตาไฟซึ่งยังใช้งานอยู่ในปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลง เรือนหลังมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงหลายครั้ง เจ้าของเรือนระบุว่าเดิมหลังคาเคยมีทรงสูงชันมากกว่านี้ เคยเปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาจากหญ้าคามมา ใช้สังกะสี และมีการต่อเสริมเสาให้เรือนสูงขึ้น รวมทั้งการเปลี่ยนฝาบ้านใหม่ทดแทนแผ่นไม้ที่ผุพังตามกาลเวลา

ภาพ 43 พื้นที่ชานครัว (ซ้าย) และพื้นที่ภายใน (ขวา) เรือนจั่วคู่ 1K02 บ้านสนวน
อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย, สัมภาษณ์เมื่อ พฤศจิกายน 2562

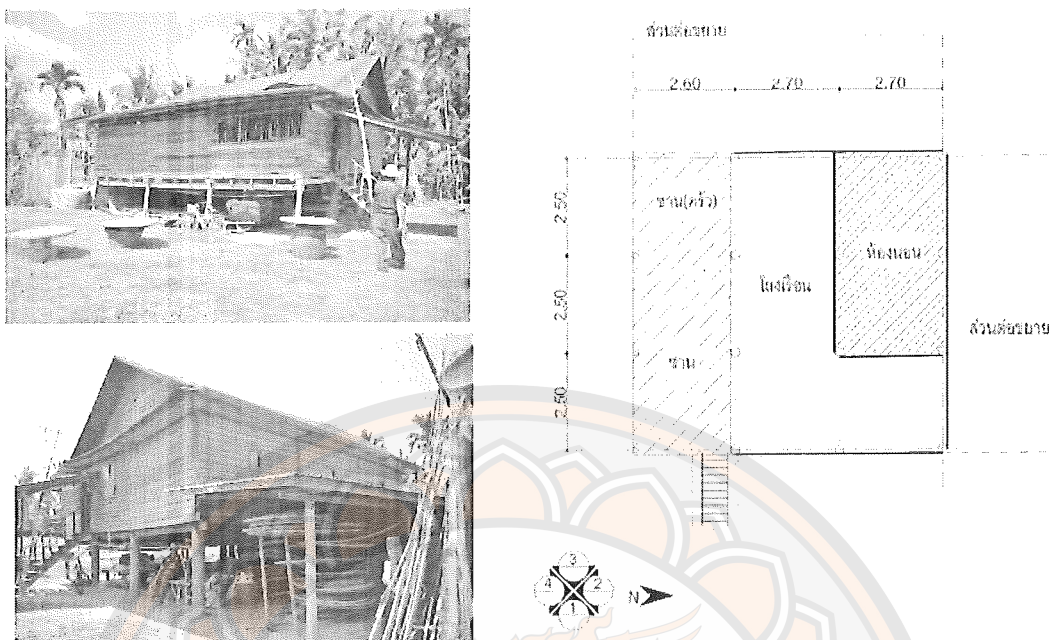
ภาพ 44 ลักษณะรูปแบบเรือนจั่วคู่ 1K02 บ้านสวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

2.1.3 หลังที่ 3 รหัสสำรวจ 1K03 เรือนจั่วเดี่ยว ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านสวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

เรือนหลังนี้คาดว่าสร้างมาแล้ว ราว 140 ปี เจ้าของคนปัจจุบันระบุว่าสร้างก่อนที่จะเกิดและได้รับมรดกจากพ่อแม่ (เจ้าของเรือนอายุ 80 ปี) เดิมเคยอยู่อาศัยกันราว 7 คน ซึ่งเป็นครอบครัวชานา ปัจจุบันอยู่อาศัยเพียงคนเดียว

ทรงหลังคา เรือนหลังนี้เป็นเรือนทรงจั่วเดี่ยว มีชานด้านข้างมีหลังคาลาดคลุม (ลักษณะเรือนยกตามแบบอีสาน) มีชานจั่ว จากการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนคนปัจจุบัน พบว่าโดยดั้งเดิมเป็นเรือนจั่วแฝดคู่กันสองหลังมุงด้วยแป้นไม้ แต่ได้มีการรื้อถอนเรือนออกไปหนึ่งหลังและต่อแยกออกด้านข้างเรือน เห็นได้จากเสาส่วนรับชานยกเป็นเสาสี่เหลี่ยมไม้สี่ให้ทรง

ภาพ 45 เรือนจั่วเดี่ยว 1K03 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย, สำรวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

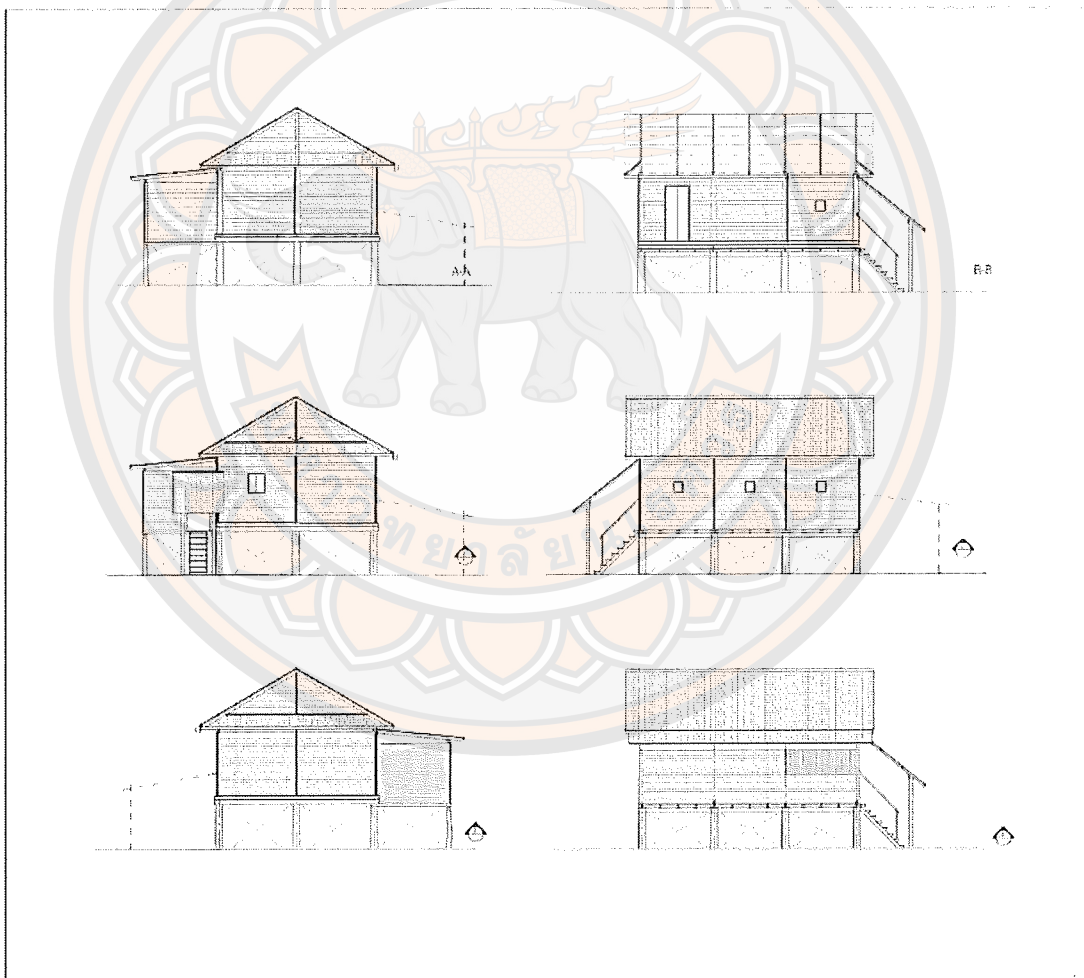
ทรงอาคาร ลักษณะรูปทรงของเรือนหลังนี้ เป็นเรือนยกใต้ถุนสูงราว 1.80 เมตรจากพื้นดิน มีลักษณะเรือนเดี่ยวมีชานเปิดที่ด้านหลัง ขนาดเรือนหลักประมาณ 7.50 x 3.40 เมตร ทางขึ้นที่มีหลังคาคลุมบันไดบริเวณชานซึ่งมีขนาดยาวเท่าตัวเรือนกว้างราว 2.60 เมตร ความสูงจากพื้นถึงหัวเสาชื่อประมาณ 2.50 เมตร

ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง วางบนเสาหลักของเรือนจำนวน 12 ต้น ซึ่งเป็นเสาไม้กิ่งกลมขนาด 8 นิ้วสอปปลายหัวเสา ยาวจากพื้นดินถึงชื่อส่วนเสารับชานได้นำเอาต้นไม้ที่มีลำต้นตรงมาใช้ค้ำชานแทนเสาเหลี่ยม พื้นเรือนชั้นบนปูด้วยไม้กระดานขนาดหน้า 6-10 นิ้ว ผนังเรือนวางโครงคร่าวแนวตั้ง (เซน) ตีฝ้าด้วยไม้ขนาด 4 นิ้วแนวนอนโดยรอบเรือน

ที่ว่าง จากผังเรือน (ภาพ 45) พบว่า พื้นที่ใช้สอยของเรือนไม่มีความซับซ้อน แบ่งเป็นสามส่วน คือ พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่เอนกประสงค์ (นั่งเล่น พักผ่อน) และพื้นที่ครัว โดยเรือนหลังนี้มีห้องนอน 1 ห้อง คือ มีบริเวณหิ้งพระและสิ่งของบูชารวมทั้งเก็บสิ่งของมีค่าในห้องนอน บริเวณหน้าห้องนอนเป็นโถงโถงเพื่อพักผ่อนยกสูงกว่าพื้นชานยกที่แบ่งพื้นที่ออกเป็นครัว

และพื้นที่หน้าทางขึ้น ปัจจุบันไม่ได้ใช้งานสวนชานครวนี้แล้ว โดยเจ้าของเรือนได้ต่อเติมสวนครวไว้
พื้นที่ชั้นล่างทำยเรือนและสร้างห้องน้ำแทนห้องน้ำเดิมที่เคยอยู่นอกเรือน

ส่วนประกอบอาคาร ส่วนประกอบอาคารที่มีเอกลักษณ์สำคัญของเรือน
หลังนี้ คือ ลักษณะเสากลมขนาดใหญ่ที่มีความยาวจากพื้นถึงระดับช่อ และส่วนประดับอาคาร คือ
บริเวณหน้าจั่วของเรือนมีการประดับไม้แกะสลักเป็นรูปดอกไม้ 4 กลีบ ชาวบ้านเรียกกันว่าลายดอก
จัน จากการสัมภาษณ์เจ้าของเรือนไม่ทราบถึงที่มาของความหมาย แต่บอกเล่าว่าคนสร้างเรือนซึ่ง
เป็นช่างทำเกวียนซึ่งเป็นผู้สร้างประดับไว้ คาดว่าน่าจะมีไว้เพื่อป้องกันอันตรายต่างๆ ไม่ให้เกิด
ขึ้นกับผู้อยู่อาศัย และยังพบอีกหนึ่งแห่งในชุมชนประดับบริเวณเล่าข่าว (ภาพ 47)

ภาพ 46 ลักษณะรูปแบบเรือนจั่วเดี่ยว 1K03 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย, สัมภาษณ์เมื่อ พฤศจิกายน 2562

การเปลี่ยนแปลง เรือนหลังนี้มีการรื้อถอนเรือนหลักออกไปหนึ่งหลัง และใช้พื้นที่ชานด้านข้างแทน ส่วนการเปลี่ยนหลังคานั้นมีการเปลี่ยนจากหลังคาแป้นมุงมาเป็น สังกะสีทดแทนแผ่นไม้ที่ผุพัง และการเปลี่ยนพื้นที่ครัวที่เคยใช้สอยบริเวณชานครัว มาก่อสร้าง ต่อเติมพื้นที่ห้องครัวและห้องน้ำ ด้วยการก่ออิฐฉาบปูน บริเวณใต้ถุนส่วนท้ายเรือน

ภาพ 47 ส่วนประดับอาคาร เรือนจั่วเดี่ยว 1K03 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

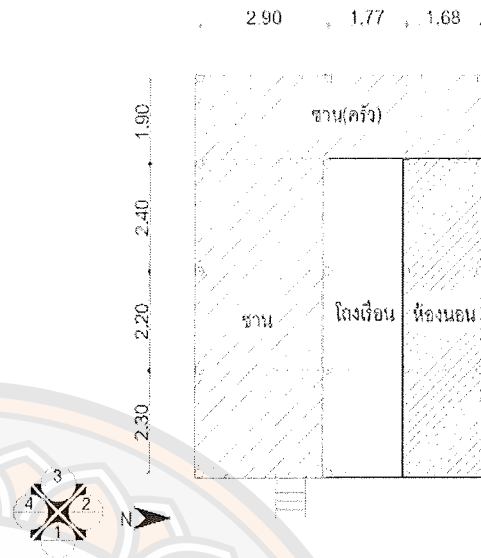
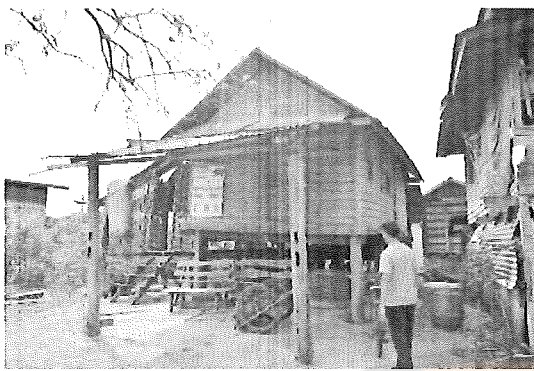
ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

2.1.4 หลังที่ 4 รหัสสำรวจ 1K04 เรือนจั่วเดี่ยว ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

เรือนหลังนี้สันนิษฐานว่าสร้างมาแล้วมากกว่า 100 ปี เดิมเป็นของ ครอบครัวเดี่ยวอยู่อาศัยเพียง 4 คน ปัจจุบันไม่มีผู้อยู่อาศัย ซึ่งเรือนหลังนี้มีอายุเก่าแก่ยังคง ลักษณะดั้งเดิมไว้แต่มีสภาพผุพังตามกาลเวลา

ทรงหลังคา เรือนหลังนี้เป็นเรือนทรงจั่วเดี่ยวมีชานจั่ว มีพื้นที่ชาน ด้านข้างปและหลังมีหลังคาลาดคลุม จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชน พบว่า โดยดั้งเดิมหลังคา เรือนอาจมุงด้วยแป้นมุง โดยมีองศาหลังคาชันชายคายื่นไม่มากนัก ส่วนพื้นที่ชานมีหลังคาคคลุม เป็นผืนเดียว (มีสันตะเฒ) ซึ่งแตกต่างจากเรือนเดี่ยวมีชานหลังอื่นๆ

ทรงอาคาร ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนเดี่ยวมีชานยกใต้ถุนสูงราว 1.00 เมตร จากพื้นดิน ในอดีตพื้นที่ชานเป็นแบบเปิดไม่มีผนัง ขนาดเรือนหลักประมาณ 7.00 x 3.40 เมตร มีชานด้านข้างและด้านหลังเป็นรูปตัวแอล (เกยรอบ) ทางขึ้นที่ไม่มีหลังคาคคลุม บันได (กะไต้ม้า) ความสูงจากพื้นถึงหัวเสาประมาณ 2.00 เมตร

ภาพ 48 เรือนจั่วเดี่ยว 1K04 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

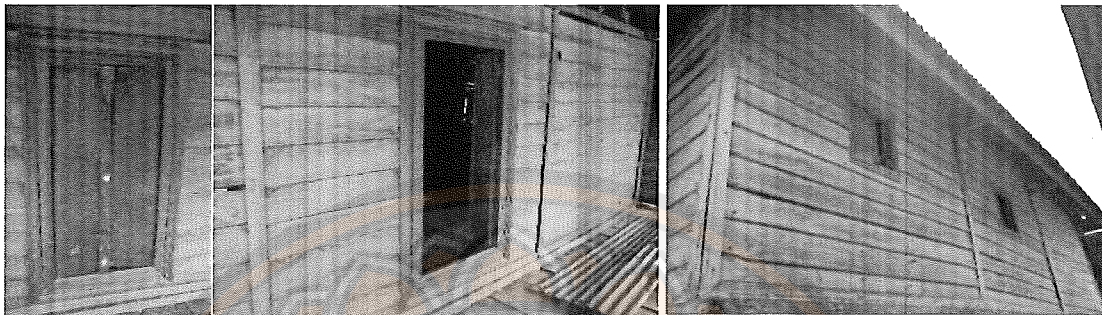
ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนสร้างด้วยไม้ทั้งหลังด้วยวิธีเข้าเดือยไม้ (เครื่องสับ) วางบนเสาหลักของเรือนเป็นเสาไม้กลมขนาดราว 6 นิ้ว จำนวน 8 ต้น ยาวจากพื้นดินถึงช่อ ตรงกลางเรือนไม่มีเสาแต่ใช้เสาดั้งสี่เหลี่ยมขนาด 4 นิ้วตั้งบนคานยาวไปรับแปดไม้ พื้นเรือนชั้นบนปูด้วยไม้กระดานขนาด 10 นิ้ว ผนังเรือนวางโครงเคร่าแนวตั้ง (เซน) ติฝ้าด้วยไม้ขนาด 6 นิ้วแนวนอนโดยรอบเรือน ซึ่งไม้ฝ้าของเรือนหลังนี้มีการลอบมุมไม้อย่างปราณีต

ที่ว่าง จากผนังเรือน (ภาพ 48) แสดงให้เห็น พื้นที่ใช้สอยของเรือนไม่มีความซับซ้อน แบ่งเป็นสามส่วน คือ พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่โถงชานนอกประสงค์ (นั่งเล่นพักผ่อน) และพื้นที่ชานครัว โดยเรือนหลังนี้มีห้องนอน 1 ห้อง จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลว่ามีบริเวณหิ้งพระและสิ่งของบูชาในห้องนอน บริเวณหน้าห้องนอนเป็นโถงโถงเพื่อพักผ่อน ตัวเรือนหลักยกสูงกว่าพื้นชานมาก ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเคยมีไม้เหยียบขึ้นหรือบันไดจากเกยขึ้นไปตัวเรือน ปัจจุบันไม่ได้ใช้งานเรือนหลังนี้แล้ว

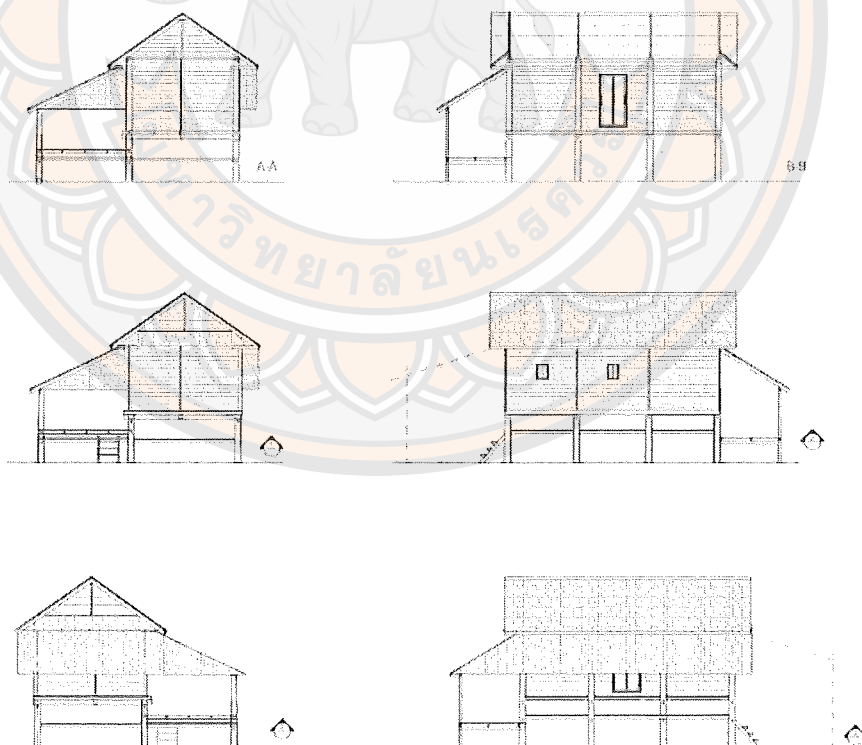
ส่วนประกอบอาคาร เรือนหลังนี้สร้างด้วยความปราณีตมีการเข้าไม้อย่างสวยงาม การลอบเหลี่ยมมุมไม้ และการใช้ไม้ปิดมุมตามเรือน ส่วนประกอบอาคารที่มีเอกลักษณ์สำคัญของเรือนหลังนี้ คือ ลักษณะเสากลมขนาดใหญ่ที่มีความยาวจากพื้นถึงระดับช่อ ส่วนประดับอาคารที่สำคัญ คือ หน้าต่างและประตูเรือน ซึ่งมีการปิดไม้บริเวณวงกบ และการประดับบานประตูด้วยการแกะสลักลายประดับด้วยแก้วบริเวณมือจับประตู (อกเลา) (ภาพ 49)

การเปลี่ยนแปลง เรือนหลังนี้มีการเปลี่ยนแปลง คือ การปิดฝาผนังชาน จากเดิมเคยเป็นแบบเปิดโล่งไม่มีฝา และมีการต่อเติมหลังคาคลุมด้านหน้าเรือน แต่ปัจจุบันไม่มี ผู้อยู่อาศัยจึงมีสภาพผุพัง

ภาพ 49 ส่วนประกอบอาคาร เรือนจั่วเดี่ยว 1K04 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

ภาพ 50 ลักษณะรูปแบบเรือนจั่วเดี่ยว 1K04 บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

2.2 กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมชุมชนชาวกูย

2.2.1 หลังที่ 1 รหัสสำรวจ 1S01 เรือนจั่วเดี่ยว ชุมชนชาวกูย บ้านเมืองที่

อ.เมือง จ.สุรินทร์

เรือนหลังนี้คาดว่าก่อสร้างมาแล้วไม่น้อยกว่า 80 ปี เดิมเคยอยู่อาศัยประมาณ 10 คน ปัจจุบันอาศัยอยู่เพียง 3 คน อาชีพหลักคือการทำนา การสร้างเรือนในอดีตจะช่วยกันสร้างโดยคนภายในครอบครัว

ภาพ 51 เรือนจั่วเดี่ยว 1S01 ชุมชนชาวกูย บ้านเมืองที่ อ.เมือง จ.สุรินทร์

ที่มา: ผู้วิจัย, สำรวจเมื่อ มีนาคม 2562

ทรงหลังคา เรือนหลังนี้เป็นเรือนทรงจั่วเดี่ยวมีชานจั่ว มีพื้นที่ชานด้านข้าง มีหลังคาลาดคลุม เจ้าของเรือนระบุว่าเรือนหลังนี้ได้มุงด้วยสังกะสีแต่แรกก่อสร้าง รูปทรงหลังคาเรือนหลังนี้ยังไม่มีเปลี่ยนแปลงซึ่งมีลักษณะชัดเจนแบบเรือนดั้งเดิม

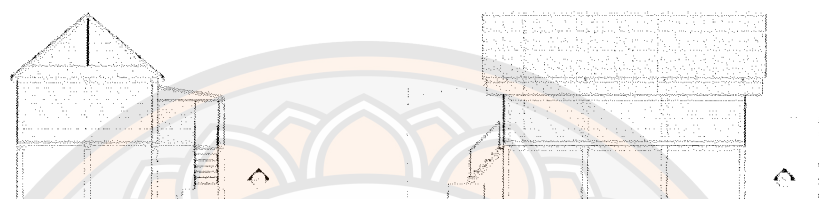
ทรงอาคาร ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนเดี่ยวมีชานยกใต้ถุนสูงราว 1.80 เมตรจากพื้นดิน ขนาดเรือนหลักประมาณ 7.80 x 4.60 เมตร มีชานด้านข้าง เดิมทางขึ้นที่ไม่มีหลังคาคลุมบันได ความสูงจากพื้นชั้นบนถึงหัวเสาประมาณ 2.40 เมตร

ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนสร้างด้วยไม้ทั้งหลังด้วยวิธีเข้าไม้ และมีการตอกตะปู เสากลางของเรือนซึ่งเป็นเสาไม้กลมขนาดราว 6 นิ้วและมีเสาเหลี่ยมสลักกัน 2 แถว จำนวน 16 ต้น เสาเรือนยาวจากพื้นดินถึงช่อ เสาตรงกลางเรือนใช้เสาดั้งสี่เหลี่ยมขนาด 4 นิ้วตั้งบนคานยาวไปรับแปดโก่ง พื้นเรือนชั้นบนปูด้วยไม้กระดานขนาด 8-10 นิ้ว ผนังเรือนวางโครงคร่าวแนวตั้งตีฝ้าด้วยไม้ขนาด 6 นิ้วแนวนอนโดยรอบเรือน

ที่ว่าง จากฝั่งเรือน (ภาพ 51) พบว่า พื้นที่ใช้สอยของเรือน แบ่งเป็นสาม ส่วน คือ พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่โถงชานนอกประสงค์ (นั่งเล่น พักผ่อน) และพื้นที่ชาน โดยเรือนหลังนี้มีห้องนอน 1 ห้อง จัดอยู่ด้านในสุดของเรือน บริเวณหน้าห้องนอนเป็นโถงโถงเพื่อพักผ่อน ตัวเรือนหลักยกสูงกว่าพื้นชานเล็กน้อย

ส่วนประกอบอาคาร เรือนหลังนี้ไม่มีช่องเปิดในปัจจุบัน (หน้าต่าง) แต่จากการสอบถามพบว่าเดิมเคยมีหน้าต่าง 3 บานบริเวณฝ้าฟังกิได้ซึ่งเป็นส่วนนอน และชานของเรือนไม่ได้ปิดทึบทั้งหมด แต่เปิดชานเป็นราวระเบียงโถงเพื่อรับอากาศ

การเปลี่ยนแปลง เรือนหลังนี้มีการเปลี่ยนแปลงคือการปิดฝ้าผนังชาน จากเคยเป็นแบบเปิดไม่มีฝ้า โดยหน่วยงานท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการซ่อมแซม เนื่องจากก่อนหน้านี้ เรือนหลังนี้มีสภาพเก่าผุพัง และมีการต่อเติมหลังคาคลุมด้านหน้าเรือนเพิ่มเติม

ภาพ 52 เรือนจั่วเดี่ยว 1S01 ชุมชนชาวกวย บ้านเมืองที่ อ.เมือง จ.สุรินทร์

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ มีนาคม 2562

3. เรือนพื้นถิ่นประยุกต์

จากการศึกษาภาพรวมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประเภทเรือนพักอาศัยในพื้นที่ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ พบว่า มีเรือนที่ปลูกสร้างมาแล้วในช่วงราว 50-70 ปี ซึ่งเป็นลักษณะเรือนพื้นถิ่นที่มีความต่อเนื่องจากเรือนในกลุ่มแรก มีการประยุกต์รูปแบบดั้งเดิม ทั้งรูปทรงและแบบแผนการใช้งานในตัวเรือน ซึ่งมีความสำคัญในเชิงสังคม ประวัติศาสตร์ และบริบทวัฒนธรรมของพื้นที่อีสานใต้ โดยมีรายละเอียดกรณีศึกษาดังนี้

1) เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม

เรือนกลุ่มสืบทอดลักษณะดั้งเดิม เป็นเรือนส่วนใหญ่ที่มีอายุเรือนในช่วงราว 70 ปี ลักษณะเป็นการสืบทอดทั้งรูปทรงและการใช้งานที่ว่าง จากเรือนในกลุ่มอายุมากกว่า 70 ปี ในลักษณะเป็นเรือนเดี่ยวมีพื้นที่ขานหรือระเบียง แต่มีลักษณะปิดทึบมากกว่าเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมแบบจั่วเดี่ยวแบบก่อนหน้า ซึ่งมักเป็นขานหรือระเบียงเปิดโล่ง เพื่อใช้พักผ่อนหรือนั่งเล่น รวมทั้งเก็บของเครื่องใช้ในครัวเรือน

2) เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก

เรือนในกลุ่มนี้เป็นเรือนที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมจากอิทธิพลนอกพื้นที่ ทั้งจากวัฒนธรรมไทยโคราช และวัฒนธรรมภาคกลาง โดยมีความหลากหลายของรูปแบบ จำแนกได้ คือ

เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังใหญ่มีส่วนต่อขยาย และหลังเดี่ยว ไม่มีส่วนต่อขยาย ทั้งสองลักษณะมีลักษณะผังหลังคาเป็นรูปตัวแอล (L) และทรงหลังคาเป็นแบบ ปันหย่า และมะนิลา มีลักษณะพิเศษ คือ การมีจั่วหน้ามุกด้านหน้าเรือน จากการสัมภาษณ์เจ้าของ เรือนกลุ่มนี้รวมทั้งชาวบ้านในชุมชน เรียกเรือนพักอาศัยรูปแบบนี้ว่า "เรือนปันหย่าหน้ามุก" หรือ "ปะเตี้ยะปัญญา" ในภาษาเขมร ซึ่งเรือนในกลุ่มนี้พบว่าเจ้าของเรือนมักเป็นคนมาจากต่างพื้นที่ที่ทั้ง ข้าราชการ (ครู) หรือผู้มีฐานะดี และชาวบ้านมีการสร้างตามแบบอย่างในภายหลังโดยส่วนใหญ่ ประยุกต์เป็นเรือนรูปตัวแอลแบบหลังเดี่ยวไม่มีส่วนต่อขยาย

เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลเมือง เป็นการประยุกต์รูปแบบจากลักษณะ สถาปัตยกรรมที่มีอยู่ในตัวเมือง ตัวอำเภอ หรือตัวจังหวัด เช่น รูปแบบจากแบบเรือนของเทศบาล (ฉนิทร์ สเดียรนาม, และนพดล ตั้งสกุล, 2557, น.1-16) เป็นบ้านเรือนที่ประยุกต์รูปแบบ สถาปัตยกรรมสมัยใหม่จากอาคารบ้านเรือนตามพื้นที่เมืองสำคัญๆ

3.1 เรือนพื้นดินประยุกต์ชาวเขมรถิ่นไทย

เรือนพื้นดินประยุกต์ของชาวเขมรถิ่นไทย ปรากฏหลายลักษณะ ได้แก่ เรือนพื้น ดินประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก และเรือนพื้นดินประยุกต์ จากอิทธิพลเมือง (หัวข้อ 4.1 หน้า 189) โดยเฉพาะในกลุ่มเรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพล ภายนอก ซึ่งเป็นเรือนที่พบได้ในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย ทั้งเรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพล ภายนอก ทั้งแบบหลังใหญ่และแบบหลังเดี่ยว ซึ่งรูปแบบเรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพล ภายนอก เป็นเรือนที่ถูกนำเข้ามาจากบุคคลนอกพื้นที่ซึ่งมีฐานะดี และนิยมสร้างตามกันในหมู่บ้านทั่วไป เป็นการเปิดรับรูปแบบบ้านเรือนที่แตกต่างจากแบบแผนดั้งเดิมของผู้คนในชุมชน

3.2 เรือนพื้นดินประยุกต์ชาวภูย

บ้านเรือนในชุมชนชาวภูยในพื้นที่ศึกษามีลักษณะเช่นเดียวกับเรือนพื้นดิน ประยุกต์ในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย แต่มีความแตกต่างที่ไม่ปรากฏพบเรือนพื้นดินประยุกต์จาก อิทธิพลภายนอกในแบบเรือนหลังใหญ่เช่นเดียวกับไม่ปรากฏเรือนดั้งเดิมแบบจั่วคู่ซึ่งเป็นเรือน ขนาดใหญ่ ซึ่งอาจไม่เป็นที่นิยมปลูกสร้างกันในหมู่ชาวภูยและเหมาะกับขนาดฐานะและครัวเรือน โดยเรือนพื้นดินประยุกต์ที่พบได้ในชุมชนชาวภูยเป็นเรือนพื้นดินประยุกต์แบบเรือนหลังเดี่ยวซึ่งมี ขนาดเล็กกว่า (หัวข้อ 4.2 หน้า 197) ซึ่งมีอายุราว 50-70 ปี

ภาพ 53 รูปแบบเรือนพินถิ่นประยุกตเ็นพินที่อิสานใต้

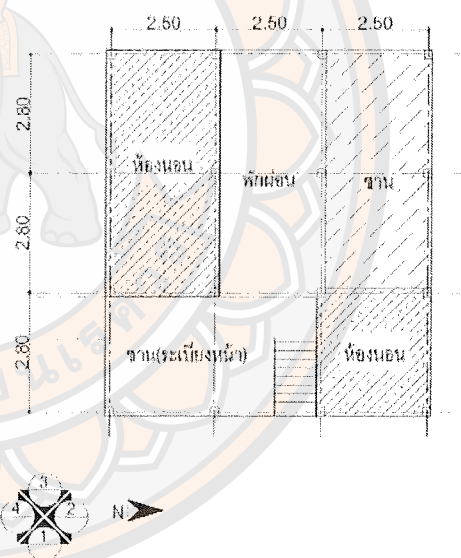
4. กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นประยุกต์

จากการศึกษาเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ในชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูยในพื้นที่ 3 จังหวัด โดยเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ที่ปลูกสร้างมาแล้วราว 50-70 ปี มาใช้เป็นกรณีศึกษา จำนวน 4 หลัง แบ่งเป็นเรือนประเภทเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม จำนวน 1 หลัง เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก 2 หลัง และเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบเมือง จำนวน 1 หลัง

4.1 กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ชาวเขมรถิ่นไทย

4.1.1 หลังที่ 1 รหัสสำรวจ 2K01 เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม
ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านกันจัน อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

เรือนหลังนี้สร้างมาแล้วราว 60 ปี โดยพื้นฐานของครอบครัวเป็นเกษตรกร มีการทำนาและปลูกหมาก เดิมเป็นครอบครัวใหญ่ ก่อนจะมีการแยกย้ายไปทำงานยังต่างพื้นที่ ปัจจุบันอาศัยเพียง 2 คน

ภาพ 54 เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม 2K01 บ้านกันจัน อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

ที่มา: ผู้วิจัย, สำรวจเมื่อ กันยายน 2562

ทรงหลังคา เรือนหลังนี้เป็นเรือนทรงจั่วเดี่ยวมุมสังกะสี มีความลาดชันน้อยกว่าเรือนในรูปแบบดั้งเดิม โดยมีชานด้านข้างและด้านหน้าเป็นรูปตัวแอลมีหลังคาคลุมโดยรอบ

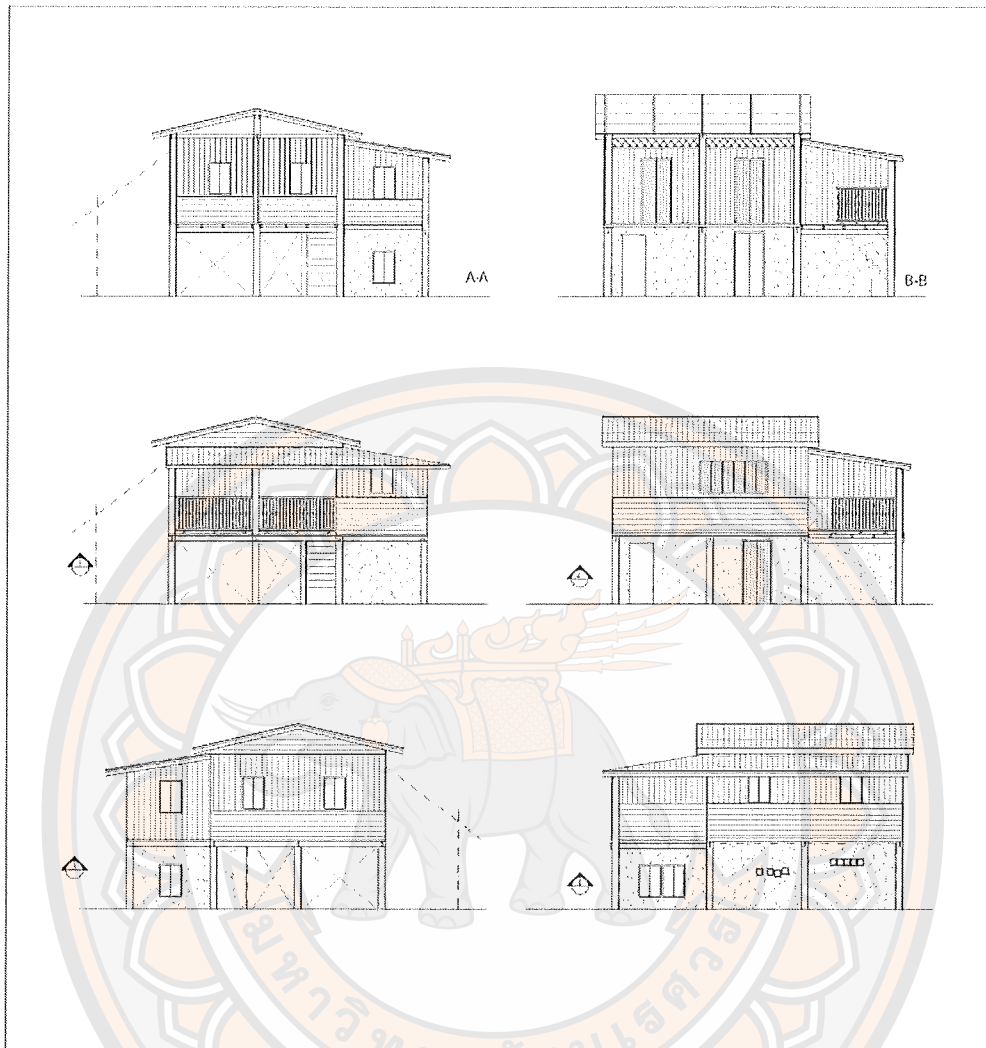
ทรงอาคาร ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนเดี่ยวหลังใหญ่ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ เรือนหลักและชานระเบียง ยกใต้ถุนสูงราว 2.20 เมตรจากพื้นดิน ขนาดเรือนหลักประมาณ 8.40 x 7.50 เมตร มีชานด้านข้างและด้านหลัง เดิมทางขึ้นอยู่ทางทิศใต้มีหลังคาคลุม ก่อนมีการสร้างบันไดใหม่ที่ขึ้นจากตัวเรือน ที่ไม่มีหลังคาคลุมบันได ความสูงจากพื้นชั้นบนถึงหัวเสาประมาณ 2.20 เมตร

ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนสร้างด้วยไม้ทั้งหลังด้วยวิธีเข้าไม้ และมีการตอกตะปู เสาหลักของเรือนซึ่งเป็นเสาไม้สี่เหลี่ยมขนาด 6 นิ้ว จำนวน 16 ต้น เสาเรือนยาวจากพื้นดินถึงช่อ เสาตรงกลางเรือนต่อไม้เป็นดั่ง พื้นเรือนชั้นบนปูด้วยไม้กระดานขนาด 6-8 นิ้ว ผึงเรือนดินนอนใต้วงกบและเหนือวงกบหน้าต่าง ตรงกลางตีฝาไม้ดั่ง

ที่ว่าง จากผังเรือน (ภาพ 54) พบว่า พื้นที่ใช้สอยของเรือน แบ่งเป็นสามส่วน คือ พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่โถงชานนอกประสงค์ (นั่งเล่น พักผ่อน) และพื้นที่ชาน โดยเรือนหลังนี้มีห้องนอน 2 ห้อง ห้องนอนใหญ่แบ่งบริเวณเพื่อเป็นที่ห้องพระและเก็บของรักษาตามแบบเขมรถิ่นไทย บริเวณหน้าห้องนอนเป็นโถงโล่งเพื่อพักผ่อน ตัวเรือนหลักยกสูงกว่าพื้นชานเล็กน้อย โดยชานมีลักษณะชานหน้าเป็นชานมีระเบียงลูกกรง และชานข้างปิดทึบ จากการสัมภาษณ์พบว่า พื้นที่ดินบนเคยใช้เป็นครัวมาก่อนในอดีต ก่อนจะย้ายพื้นที่ครัวลงมาด้านล่าง

ส่วนประกอบอาคาร เรือนหลังนี้มีหน้าต่างโดยรอบเรือน เป็นบานไม้ บริเวณห้องนอน เปิดชานเป็นราวระเบียงโล่งเพื่อรับอากาศ ลักษณะส่วนประกอบสำคัญของเรือนคือการมี คอสอง เป็นช่องไม้ระแนง

การเปลี่ยนแปลง เรือนหลังนี้มีการเปลี่ยนแปลง คือ เปลี่ยนตำแหน่งบันไดจากเคยขึ้นทางชานด้านหน้าเรือน มาขึ้นบริเวณใต้ถุนเรือนเพื่อความปลอดภัยในทรัพย์สิน และการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใต้ถุนเรือนโดยการก่ออิฐฉาบปูนเป็นห้องนอน ห้องครัว และห้องน้ำ

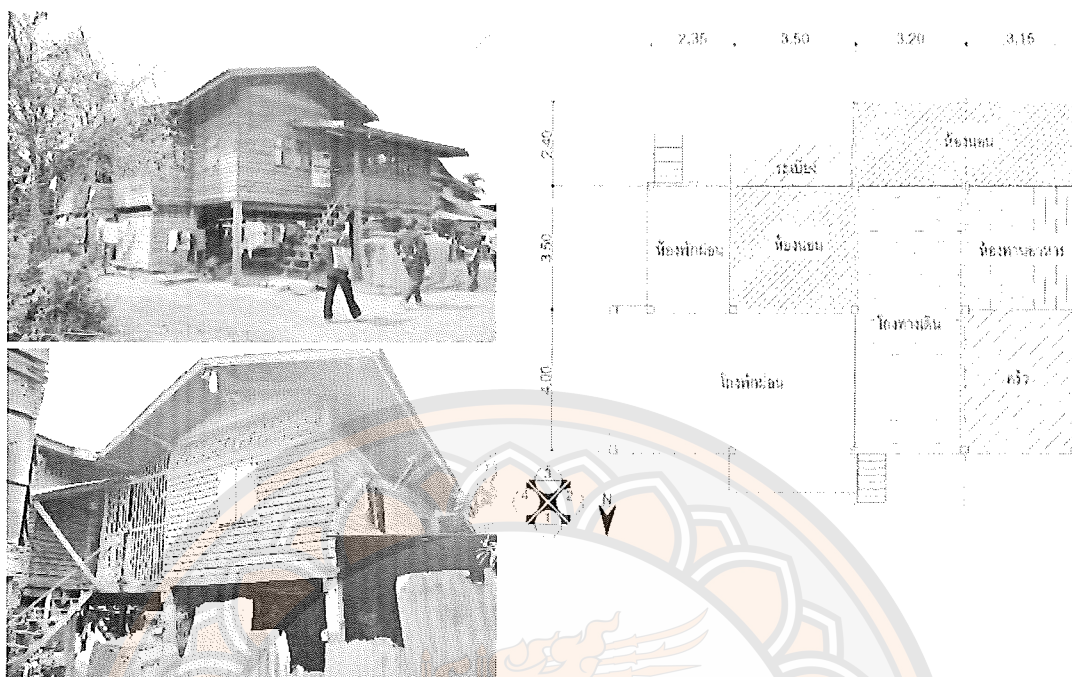

ภาพ 55 เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม 2K01 บ้านกันจาน อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ กันยายน 2562

4.1.2 หลังที่ 2 รหัสสำรวจ 2K02 รูปแบบเรือนพื้นถิ่นประยุกต์อิทธิพลภายนอก (หลังใหญ่) ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านสนวน อ.หัวยราช จ.บุรีรัมย์

เรือนหลังนี้สร้างมาแล้วราว 60 ปี (พ.ศ. 2503) อาชีพหลักของครอบครัวเป็นข้าราชการครู เดิมอยู่อาศัยกัน 5 คน โดยได้รับอิทธิพลจากบ้านเรือนของญาติที่เป็นรูปแบบเรือนตัวเอลที่สร้างมาก่อนหน้านี้ซึ่งเป็นคนต่างถิ่นมาจากนครราชสีมา เรือนรูปแบบนี้เรียกว่า ปะเตี้ยะ ปัญญา ในภาษาเขม

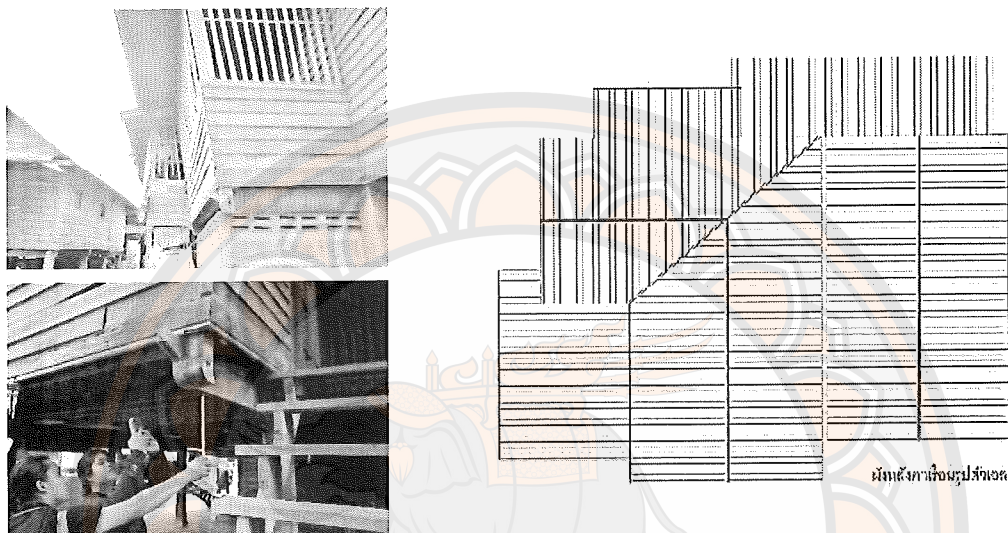
ภาพ 56 เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก (หลังใหญ่) 2K02 บ้านสวน
อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

ทรงหลังคา เรือนหลังนี้เป็นเรือนหลังคารูปตัวแอล มีหน้าจั่ว มีเรือนหลังคาจั่วข้างกันหนึ่งหลัง และมีส่วนยื่นหลังคาลาดด้านข้างเรือน เรือนหลังนี้มีหลังคาที่ซับซ้อนมากขึ้นจากเรือนในกลุ่มแรก โดยมีมุมตะเฒ่ และระดับหลังคาที่ซ้อนไปมาในรูปทรงหลังคาทำให้เป็นลักษณะเรือนที่โดดเด่นในชุมชนที่น่าสนใจ

ทรงอาคาร ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนหลังหลักขนานกับเรือนหลังเล็ก เรือนหลังใหญ่ขนาดราว 10.00 x 6.85 เมตร (2 ช่วงเสา) เรือนหลังเล็กมีขนาด 10.00 x 3.15 เมตร มีทางเชื่อมตรงกลางกว้าง 3.20 เมตร ชายหลังคามากับกันมีรางน้ำตรงกลาง (คล้ายเรือนจั่วคู่) ตัวเรือนหลักมีขนาดใหญหลังคาจึงเป็นตัวแอลคาดว่าเพื่อเป็นการลดทอนขนาดหลังคาลงไม่ให้มีโครงสร้างเป็นผืนใหญ่ มีพื้นที่ชานมีระแนงด้านหน้าเรือน พื้นที่ด้านข้างมีระเบียบห้องนอน มีลักษณะผายออกไปรับหลังคายื่น (ภาพ 56)

ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนที่สร้างด้วยไม้ทั้งหลังด้วยวิธีเข้าไม้ และมีการตอกตะปู เสาคหลักของเรือนซึ่งเป็นเสาไม้สี่เหลี่ยมขนาด 8 นิ้ว จำนวน 16 ต้น เสาเรือนยาวจากพื้นดินถึงช่อ เสาตรงกลางเรือนต่อตั้งไม้ พื้นเรือนชั้นบนปูด้วยไม้กระดานขนาด 6-8 นิ้ว ผนังเรือนตีแฉนวนอน ภายในและภายนอกเรือนมีช่องระแนงคอสองช่วยระบายอากาศ

ส่วนระเบียงระแนงที่ฝายออก (ซ้ายบน)
ส่วนปลายกะทอด (ซ้ายล่าง)

ผังหลังคารูปตัวแอล (ขวา)

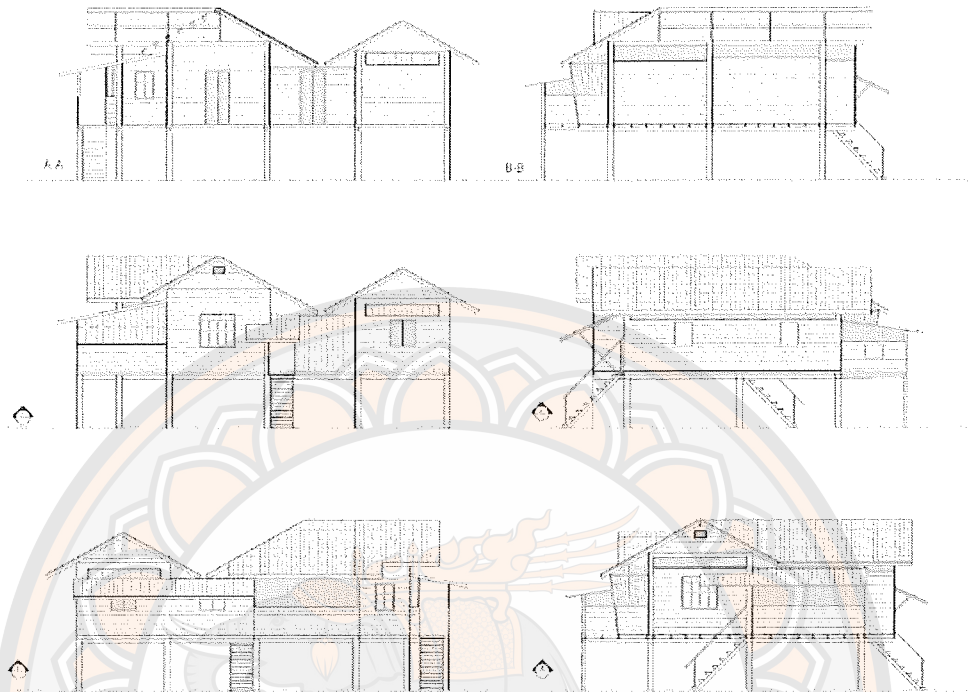
ภาพ 57 ส่วนประกอบอาคาร เรือนพื้นถิ่นประยุกต์อิทธิภายนอก (หลังใหญ่) 2K02

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

ที่ว่าง จากผังเรือน (ภาพ 57) พบว่า พื้นที่ใช้สอยของเรือนมีความซับซ้อนมากขึ้น มีการแบ่งสัดส่วนพื้นที่กันเป็นห้องอย่างชัดเจน ได้แก่ ห้องนอน ห้องพักผ่อน ห้องนั่งเล่น ห้องครัว และโถงเรือน มีโถงทางเดินเป็นพื้นที่เชื่อมระหว่างเรือนใหญ่และเรือนเล็ก ห้องนอนมีระเบียงและบริเวณหน้าห้องนอนเป็นโถงโถงเพื่อพักผ่อน

ส่วนประกอบอาคาร เรือนหลังนี้มีส่วนประกอบอาคารที่เป็นลักษณะเด่น ได้แก่ ระเบียงชานแบบผาย และส่วนคานสอดยื่นยาว (cantilever) บริเวณส่วนปลาย (กะทอด) มีการบากไม้เป็นปลายแหลมและลบบุมโค้ง (ภาพ 58)

การเปลี่ยนแปลง เรือนหลังนี้มีการเปลี่ยนแปลงน้อย มีเพียงการซ่อมแซมทั่วไป และการต่อเติมผนังกันชั้นล่างเพื่อเป็นห้องน้ำ และมีการถมดินบริเวณใต้ถุนเรือน

ภาพ 58 รูปแบบเรือนพื้นดินประยุกต์อิทธิภายนอก (หลังใหญ่) 2K02

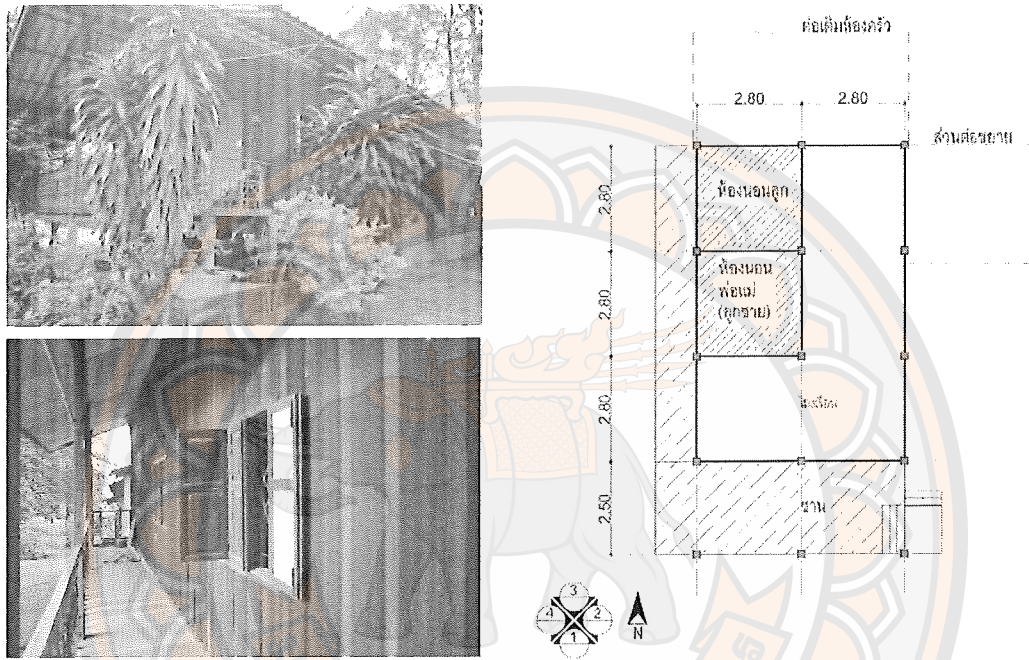
ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

4.1.3 หลังที่ 3 รหัสสำรวจ 2K04 เรือนพื้นดินประยุกต์รูปแบบเมือง ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านกันจวน อ.ซุซันธุ์ จ.ศรีสะเกษ

เรือนหลังนี้เป็นเรือนที่สร้างขึ้นมาแล้วราว 50 ปี โดยเป็นครอบครัวข้าราชการครู ลักษณะเรือนเป็นเรือนที่นำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเมืองมาใช้ คือ ระเบียงหน้าเรือน และระเบียงเปิดด้านข้าง

ทรงหลังคา เรือนหลังนี้เป็นเรือนจั่วเดี่ยวลาดชันราว 30 องศา มีหลังคาซ้อนชั้นเป็นมุกหน้ามีระเบียง เดิมเคยมุงสังกะสีก่อนจะมีการเปลี่ยนหลังคามุงกระเบื้องลอนคู่ในภายหลัง

ทรงบ้าน ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนหลังเตี้ยมีชานหน้า แบ่งเป็น 2 ส่วน คือเรือนหลักและชานระเบียง ยกใต้ถุนสูงราว 1.60 เมตรจากพื้นดิน จากการสอบถามเจ้าของเรือน พบว่ามีการถมดินและตัดต่อเสาซึ่งเดิมเรือนเคยสูงกว่านี้มาก ขนาดเรือนหลักประมาณ 11.40 x 5.60 เมตร มีชานด้านหน้า 3 ช่วงเสา กว้าง 2.80 พื้นชั้นบนถึงช่อหัวเสาสูง 2.80 เมตร

ภาพ 59 เรือนพื้นดินประยุกต์รูปแบบเมือง บ้านกันจวน อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ มิถุนายน 2562

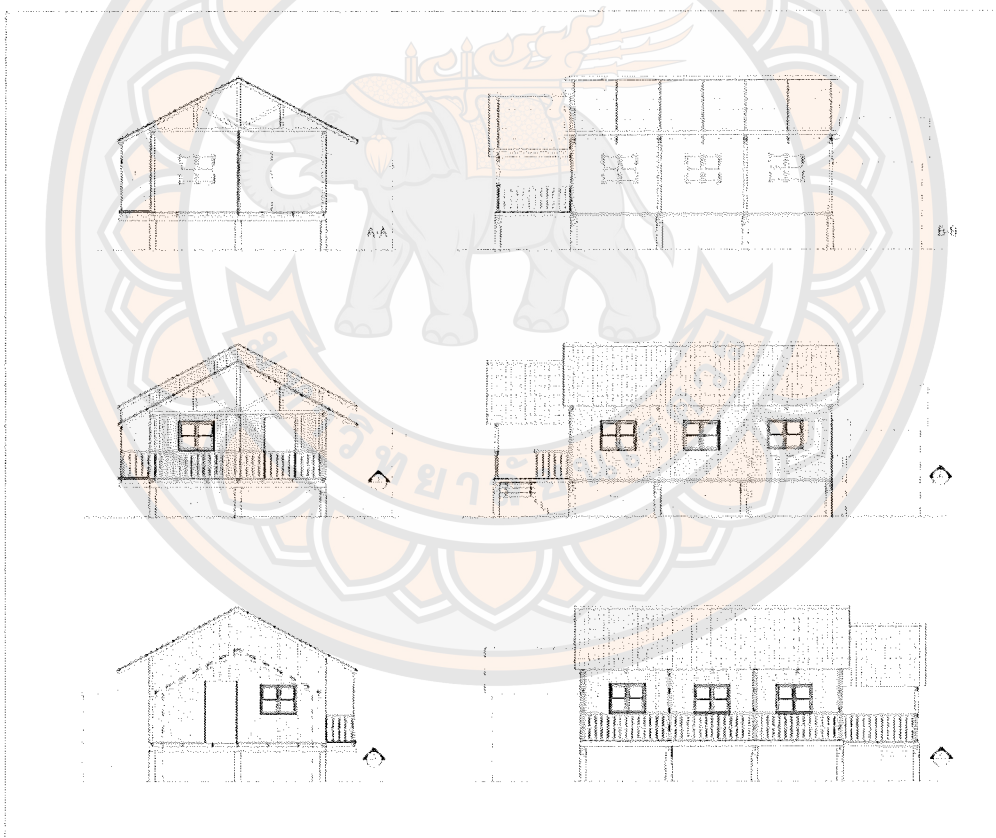
ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เดิมเป็นเรือนที่สร้างด้วยไม้ทั้งหลังด้วยวิธีเข้าไม้และมีการตอกตะปู เสาหลักของเรือนซึ่งเป็นเสาไม้สี่เหลี่ยมขนาด 8 นิ้ว จำนวน 12 ต้น พื้นเรือนปูด้วยแผ่นไม้ขนาด 8 นิ้ว มีการเข้ามุมไม้อย่างประณีต เสาเรือนเป็นเสาดันเดียวตั้งยาวจากพื้นถึงหัวเสาชื่อ

ที่ว่าง จากผังเรือน (ภาพ 59) พบว่า พื้นที่ใช้สอยของเรือน แบ่งเป็นสามส่วน คือ พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่โถงชานอนนกประสงค์ และพื้นที่ชาน โดยเรือนหลังนี้มีห้องนอน 2 ห้อง ห้องนอนด้านในสุดเป็นของพ่อแม่ แบ่งบริเวณเพื่อเป็นห้องพระและเก็บของศักดิ์สิทธิ์รักษา

และห้องนอนเล็กเป็นของลูกชาย บริเวณหน้าห้องนอนเป็นโถงโถงเพื่อพักผ่อน เก็บข้าวของ
ตัวเรือนหลักยกสูงกว่าพื้นชานเล็กน้อย โดยชานมีลักษณะชานหน้าเป็นชานมีระเบียงมีลูกกรงกึ่ง

ส่วนประกอบอาคาร เรือนหลังนี้มีส่วนประกอบสำคัญ คือ การมีระเบียง
ด้านข้างยาวตลอดตัวเรือน และมีชานมุกหน้า จากการสัมภาษณ์พบว่าเรือนหลังนี้ได้นำรูปแบบ
บ้านพักข้าราชการมาใช้ในการก่อสร้าง

การเปลี่ยนแปลง เรือนหลังนี้มีการเปลี่ยนแปลง คือ การเปลี่ยนเสาเรือน
ก่อนจะตัดเสาไม้และเสริมเสาปูนสำเร็จรูปแทนเสาเดิมที่ทรุดโทรมเนื่องจากเจ้าของต้องการถมดิน
ให้สูงเท่าระดับถนนที่ปรับปรุงใหม่ และมีการรื้อชานหลังบ้านที่เคยใช้เป็นครัว และทำการก่อผนัง
เป็นห้องน้ำและครัวแทน รวมทั้งมีการต่อเติมพื้นที่ด้านข้างเพื่อจอดรถ

ภาพ 60 เรือนพื้นถิ่นประยุกต์รูปแบบเมือง 2K04

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ มิถุนายน 2562

นอกจากเรือนพื้นดินประยุกต์รูปแบบเมือง ที่มีลักษณะเป็นเรือนหน้ามุก มีระเบียบ ข้อมูลการสำรวจภาพรวมเรือนพื้นดินประยุกต์จากรูปแบบเมืองสามารถจำแนกได้อีก 1 รูปแบบ คือ เรือนพื้นดินประยุกต์จากรูปแบบเมืองในแบบเรือนเทศบาล (ภาพ 61) ที่สร้างในช่วงเวลาเดียวกัน โดยเป็นรูปแบบเรือนที่ได้แบบมาจากเทศบาล (อิติ เสงษ์รัมย์, 2535; ธนิศน์ สเดียรนาม, และนพดลตั้งสกุล, 2557) โดยรูปแบบเรือนมีลักษณะเป็นเรือนประยุกต์รูปแบบเมืองแบบเทศบาล มีองศาหลังแบนลาด มองเห็นเป็นลักษณะเด่น ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนหลังเตี้ยมีมวลสีที่เรียบง่ายสมมาตร ยกได้สูงราว 2.50 เมตรจากพื้นดิน ขนาดเรือนประมาณ 7.00x7.00 เมตร สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง เสาหลักของเรือนซึ่งเป็นเสาไม้สีเหลี่ยมขนาด 5-6 นิ้ว จำนวน 9 ต้น ด้านบนเรือนปูด้วยแผ่นไม้ พื้นที่ใช้สอยของเรือน แบ่งเป็นสองส่วน คือ พื้นที่เพื่อหลบนอน พื้นที่โถงชานนอกประสงค์ พื้นที่ได้ถูกรื้อขึ้นเพื่อนั่งเล่น มีส่วนต่อเติมด้านข้างและด้านหลังใช้เป็นครัวและห้องน้ำ มีส่วนประกอบสำคัญ คือ การตีผนังเว้นช่องเป็นระแนงเพื่อระบายอากาศบนชั้นบน ไม้ฝาส่วนใต้วงกบหน้าต่างตีแนวนอนเหนือขึ้นไปตีแนวตั้ง บานหน้าต่างเป็นบานไม้สำเร็จรูป การเปลี่ยนแปลงขึ้นเป็นไปในลักษณะเดียวกันกับเรือนสมัยใหม่ คือ การยกตัวบ้านให้สูงขึ้นเพราะมีการสร้างถนนบริเวณหน้าบ้าน ทำให้ต้องถมที่ดินใหม่ให้สูงเท่าระดับถนนเพื่อป้องกันน้ำไหลเข้าบ้าน จึงเห็นเป็นเสาปูนด้านล่างต่อกับเสาไม้เดิม รวมทั้งการปรับปรุงไม้ฝาที่ชำรุดตามกาลเวลา

ภาพ 61 เรือนพื้นดินประยุกต์รูปแบบเมือง ใน จ.ศรีสะเกษ

ที่มา: ผู้วิจัย, สำรวจเมื่อ มิถุนายน 2562

4.2 กรณีศึกษาเรือนพื้นดินประยุกต์ชาวภูย

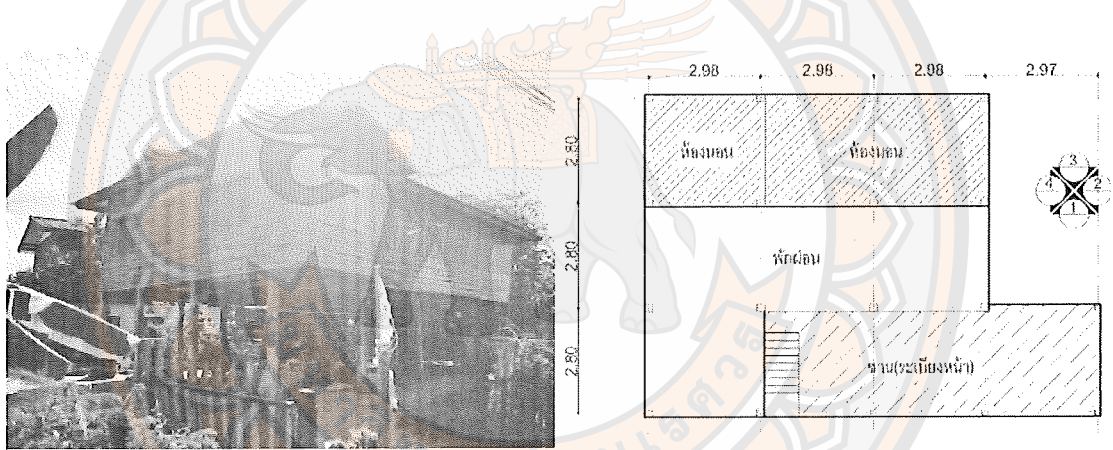
4.2.1 หลังที่ 1 รหัสสำรวจ 2S01 รูปแบบเรือนพื้นดินประยุกต์อิทธิภายนอก (หลังเตี้ย) ชุมชนชาวภูย บ้านตากแดด อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์

เรือนหลังนี้สร้างมาแล้วราว 50 ปี เป็นครอบครัวมีอาชีพทำนามาตั้งแต่ดั้งเดิม เดิมเคยอยู่อาศัยกัน 6 คน ปัจจุบันอยู่อาศัย 4 คน

ทรงหลังคา เรือนหลังนี้เป็นเรือนทรงมนิลามีหน้าจั่วมุกหน้า มุงสังกะสี มีหลังคาลาดบริเวณชานด้านหน้า

ทรงบ้าน ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนหลังใหญ่มีมวลตัวเอกรอบชานหน้า แบ่งเป็น 2 ส่วน คือเรือนหลักและชานระเบียง ยกได้ถุนสูงราว 2.80 เมตรจากพื้นดิน ขนาดเรือนหลักประมาณ 8.40 x 8.80 เมตร มีชานด้านหน้า 3 ช่วงเสา กว้าง 2.80 เมตร พื้นชั้นบนถึงช่อหัวเสาสูง 2.95 เมตร (ภาพ 63)

ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนสร้างด้วยไม้ทั้งหลังด้วยวิธีเข้าไม้ และมีการตอกตะปู เสาหลักของเรือนซึ่งเป็นเสาไม้สี่เหลี่ยมขนาด 8 นิ้ว จำนวน 13 ต้น บริเวณชานยื่นใช้เสาขนาด 4 นิ้ว เสาเรือนยาวจากพื้นดินถึงช่อ เสาตรงกลางเรือนต่อไม้เป็นดั่ง พื้นเรือนชั้นบนปูด้วยไม้กระดานขนาด 8 นิ้ว ผนังเรือนดินอ่อนได้วงกบและเหนือวงกบหน้าต่าง ตรงกลางตีฝ้าไม้ตั้ง

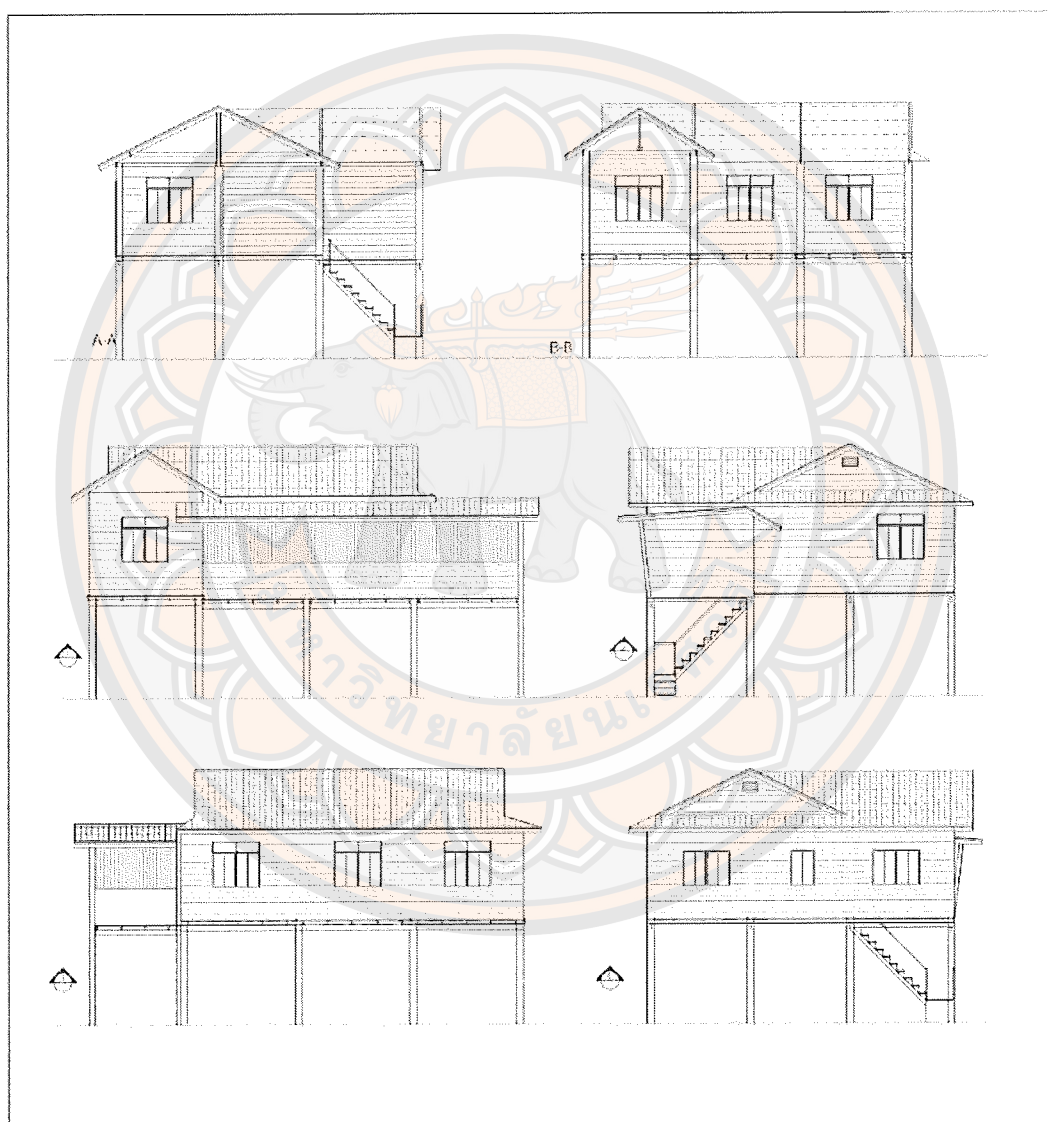
ภาพ 62 เรือนพื้นดินประยุกต์อิทธิภายนอก (หลังเตี้ย) 2S01 บ้านตากแดด
อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

ที่ว่าง จากผังเรือน (ภาพ 62) พบว่า พื้นที่ใช้สอยของเรือน แบ่งเป็นสามส่วน คือ พื้นที่เพื่อหลบนอน พื้นที่โถงชานนอกประสงค์ (นั่งเล่น พักผ่อน) และพื้นที่ชาน โดยเรือนหลังนี้มีห้องนอน 2 ห้อง ห้องนอนใหญ่แบ่งบริเวณเพื่อเป็นที่ห้องพระ และห้องนอนเล็กเป็นของลูกชาย บริเวณหน้าห้องนอนเป็นโถงโสังเพื่อพักผ่อน ตัวเรือนหลักยกสูงกว่าพื้นชานเล็กน้อย โดยชานมีลักษณะชานหน้าเป็นชานมีระเบียงระแนงลักษณะผายออก ไปรับหลังคา จากการสัมภาษณ์พบว่ามีพื้นที่ด้านบนเคยใช้เป็นครัวมาก่อนในอดีต แต่ได้รื้อชานครัวออกและย้ายพื้นที่ครัวมาไว้ใต้ถุน และก่อผนังกันเป็นห้องครัวและห้องน้ำ

ส่วนประกอบอาคาร เรือนหลังนี้มีส่วนประกอบสำคัญ คือ ส่วนระแนง
ชานด้านหน้าเรือนที่ผายออก

การเปลี่ยนแปลง เรือนหลังนี้มีการเปลี่ยนแปลง คือ เปลี่ยนหรือช่วงชานครัว
ออก และการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ใต้ถุนเรือนโดยการก่ออิฐฉาบปูนเป็น ห้องครัว และห้องน้ำ และเคย
มีการติดตัวบ้านให้สูงขึ้นเนื่องจากบริเวณถนนหน้าบ้านเป็นถนนหลักที่ถมสูงกว่าเรือนถึง 2 เมตร

ภาพ 63 รูปแบบเรือนพื้นถิ่นประยุกต์อิทธิภายนอก (หลังเดี่ยว) 2S01 บ้านตากแดด
อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

5. เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่

เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่เป็นบ้านเรือนที่ปลูกสร้างมาแล้วไม่เกิน 50 ปี ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมนอกพื้นที่ เริ่มมีการใช้วัสดุอุตสาหกรรมสมัยใหม่และมีพื้นที่ใช้สอยที่ซับซ้อนมากขึ้น โดยเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ แบ่งได้เป็น 4 ประเภท คือ

1) เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่

เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่ นิยมสร้างขึ้นใน 40-50 ที่ผ่านมา เป็นเรือนที่มีความซับซ้อนในรูปทรงและการใช้สอยที่มีความทันสมัยมากขึ้นจากเรือนรูปแบบดั้งเดิมก่อนหน้า โดยมีลักษณะย่อมุมชายคาด้านหน้าเรือน และคานปลายยื่นออกจากแนวเสา (cantilever) ช่วยเพิ่มพื้นที่ภายในเรือน ในภาษาเขมรถิ่นไทย เรียกว่า “ปะเตียทม” เป็นเรือนแบบยกใต้ถุนสูงหลังใหญ่ มีเสา 12 ต้นขึ้นไป สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง มีการใช้ตะปูในการก่อสร้าง หลังคามุงด้วยสังกะสีองศาหลังคาไม่ชันเหมือนในแบบก่อนหน้า มีช่องเสาบันไดทางขึ้นอยู่ด้านข้างเรือน พื้นที่ว่างใช้สอยบนเรือนพบว่าเรือนกลุ่มนี้มีชานด้านหลังเพื่อใช้ในการทำครัวและซักล้าง ห้องหลักในตัวเรือน คือ มีห้องนอน โตงโล่งเพื่อใช้นั่งเล่น พักผ่อนและรับแขก รวมทั้งพื้นที่รับประทานอาหาร

2) เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว

ส่วนเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบหลังเดี่ยว มีขนาดเล็กกว่าเรือนสมัยใหม่หลังใหญ่ มีเสา 9 ต้น มีบันไดทางขึ้นบริเวณใต้ถุนเรือน ผังชั้นบนมีความซับซ้อนน้อยกว่าเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่ ช่วงหลังคาย่อมุมด้านหน้าแต่มีลักษณะเป็นเรือนเดี่ยวชัดเจนมากกว่า

เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวนิยมสร้างขึ้นภายหลังเรือนในกลุ่มสมัยใหม่หลังใหญ่ โดยได้อิทธิพลจากเรือนรูปแบบเมืองที่แพร่กระจายมาจากพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทย ซึ่งเป็นเรือนหลังคาลาดต่ำ สามารถแบ่งเป็น 1) เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวแบบมีใต้ถุนสูง 2) เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวแบบมีชั้นล่าง คือ มีการก่ออิฐกั้นพื้นที่ชั้นล่างในลักษณะครึ่งไม้ครึ่งปูน และ 3) เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวแบบมีระเบียง คือ มีการประยุกต์รูปทรงจากเรือนหลังเดี่ยว แต่มีพื้นที่ระเบียงทางด้านหน้าหรือด้านข้างเรือนเพิ่มเติม

3) เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสากลนิยม

เรือนในกลุ่มนี้ พบว่า มีรูปแบบที่หลากหลาย โดยก่อสร้างตามแบบสื่อสิ่งพิมพ์ที่เผยแพร่ผ่านหนังสือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และการนำรูปแบบเรือนจากพื้นที่อื่นๆ มาก่อสร้างเป็นรูปแบบเรือนที่นิยมโดยทั่วไป มีทั้งลักษณะเป็นเรือนแบบมีหน้ามุก ซึ่งเป็นกลุ่มเรือนรุ่นสุดท้ายที่ยังปรากฏเค้าโครงความสืบเนื่องจากรูปพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม และเรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ นอกจากนี้แล้วยังปรากฏอาคารบ้านเรือน บ้านชั้นเดียว แบบบ้านจัดสรร และบ้านเรือนที่มีการออกแบบจากสถาปนิกในช่วงเวลาถัดมาซึ่งมีความหลากหลายมากขึ้น

4) เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์

จากการศึกษา พบว่า เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ เป็นเรือนที่สร้างมาแล้วราว 30 ปี พบในกลุ่มชาวภูยกุยที่เลี้ยงช้าง ทั้งนี้จากข้อสังเกตในการศึกษาไม่พบว่ามีเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมที่มีอายุมากกว่า 30 ปีในกลุ่มชาวภูยกุยเลี้ยงช้างปรากฏในพื้นที่ศึกษา โดยเรือนพื้นถิ่นของชาวภูยกุยเลี้ยงช้างที่พบในการศึกษาเป็นการประยุกต์เรือนรูปแบบดั้งเดิมของชาวภูยกุยที่ยื่นหลังคาเพื่อให้ช้างอยู่อาศัย พบในพื้นที่บ้านตากกลาง อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นอาคารบ้านเรือนที่สร้างขึ้นใหม่ให้เป็นรูปแบบวิถีที่สอดคล้องของกลุ่มชาวภูยกุยเลี้ยงช้าง

5.1 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ชาวเขมรถิ่นไทย

จากผลการศึกษาเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ในชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทย พบว่า ปรากฏรูปแบบเรือนสมัยใหม่ที่ปลูกสร้างมาแล้วราว 50 ปี คือ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสากลนิยม (หัวข้อ 6.1 หน้า 203) แต่ไม่ปรากฏว่าชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยในพื้นที่ศึกษามีการประยุกต์รูปแบบเรือนดั้งเดิมมาปลูกสร้างใหม่ในปัจจุบันทั้งการประยุกต์วิถีการใช้งานและการประยุกต์รูปแบบของบ้านเรือน

5.2 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ชาวภูยกุย

เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ในชุมชนชาวภูยกุยมีลักษณะแบบเดียวกับชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย แต่ชาวภูยกุยไม่ปรากฏว่ามีเรือนสมัยใหม่หลังใหญ่ (3K01) เหมือนเช่นในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย แต่เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ที่สร้างมาแล้วราว 30 ปี พบในกลุ่มชาวภูยกุยที่เลี้ยงช้าง ซึ่งนำรูปแบบเรือนดั้งเดิมเพื่อใช้ในการเลี้ยงช้างมาปลูกสร้างใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ยังเป็นเรือนที่สืบต่อมา (หัวข้อ 6.2 หน้า 212) ซึ่งเป็นเอกลักษณ์บ้านเรือนของกลุ่มชาวภูยกุยที่มีการเลี้ยงช้างในพื้นที่ศึกษา

ภาพ 64 รูปแบบเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ในพื้นที่อีสานใต้

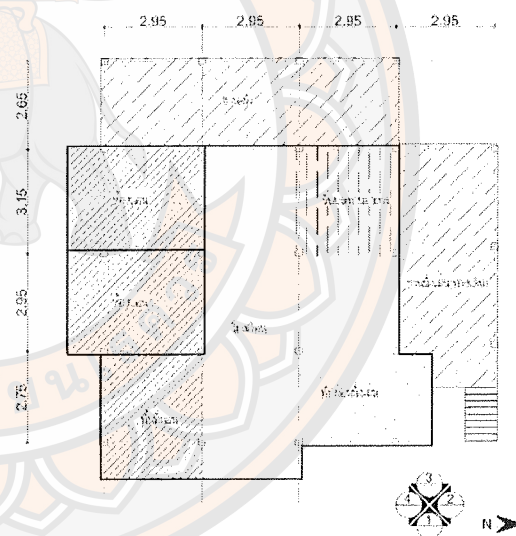
6. กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่

กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ ประกอบด้วยเรือนจำนวน 5 หลัง แบ่งเป็นเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่ จำนวน 1 หลัง เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวจำนวน 2 หลัง เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสากลนิยม จำนวน 1 หลัง และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ จำนวน 1 หลัง มีรายละเอียดกรณีศึกษา ดังต่อไปนี้

6.1 กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย

6.1.1 หลังที่ 1 รหัสสำรวจ 3K01 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่ ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

เรือนหลังนี้สร้างขึ้นมาแล้วราว 41 ปี เป็นเรือนที่สร้างการเองโดยคนในครอบครัว ลักษณะของเรือนหลังนี้มีลักษณะเป็นเรือนหลังคาผืนใหญ่คลุมอาคารทั้งหลัง มีห้องมุกด้านหน้าจั่วยื่นจากแนวเสา

ภาพ 65 ผังเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ 3K01 แบบหลังใหญ่ บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย, สำรวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

ทรงหลังคา เรือนหลังนี้เป็นเรือนทรงจั่วต่ำไม่สูงชัน เป็นผืนเดี่ยวมุงสังกะสี ด้านข้างยื่นยาวในระดับองค์เดียวกัน

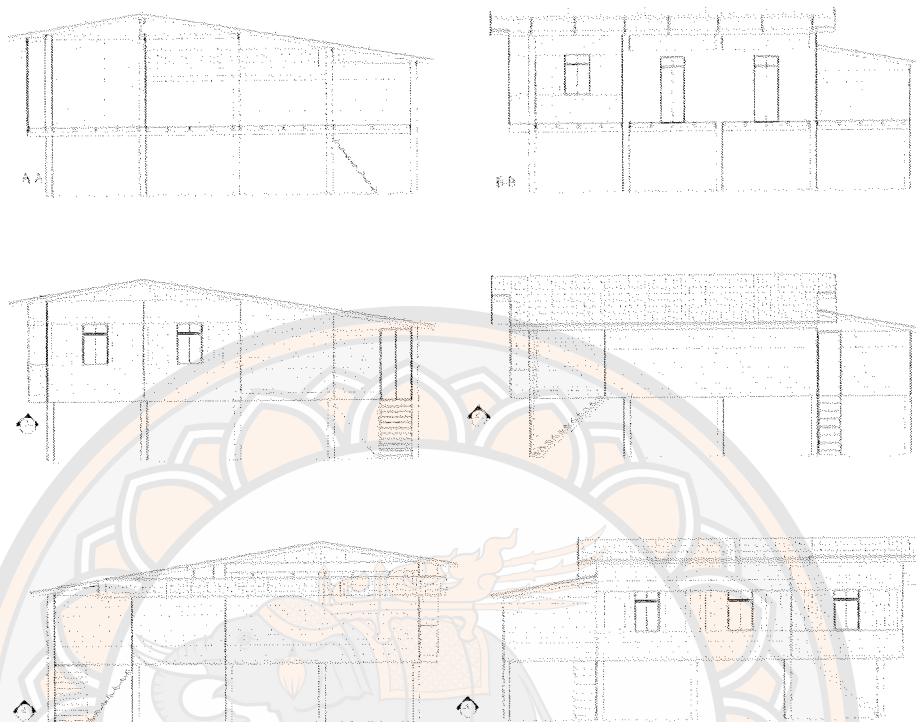
ทรงบ้าน ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนเดี่ยวหลังใหญ่ แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ เรือนหลัก และส่วนขยายเรือน ยกใต้ถุนสูงราว 1.80 เมตรจากพื้นดิน ขนาดตัวเรือนหลักประมาณ 19.60 x 11.80 เมตร มีพื้นที่ต่อชานด้านหลัง แยกหลังคาจากเรือนหลัก มวลของเรือนหลังนี้มีลักษณะปิดทึบ ไม่ค่อยมีระเบียงหรือชาน

ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนสร้างด้วยไม้ทั้งหลังด้วยวิธีเข้าไม้ และมีการตอกตะปู เสาคหลักของเรือนซึ่งเป็นเสาไม้สี่เหลี่ยมขนาด 8 นิ้ว จำนวน 19 ต้น ส่วนเสารับชานหลังเรือน 4 ต้น พื้นเรือนชั้นบนปูด้วยไม้กระดานขนาด 6-8 นิ้ว ผนังเรือนติดอนได้วงกบและเหนือวงกบหน้าต่าง ตรงกลางตีฝ้าไม้ตั้ง

ที่ว่าง จากผังเรือน (ภาพ 65) พบว่า พื้นที่ใช้สอยของเรือน แบ่งเป็น สามส่วน คือ พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่โถงชานอเนกประสงค์ นั่งเล่น พักผ่อนรวมทั้งมีการใช้สอยเพื่อรับประทานอาหาร และพื้นที่ชานทางขึ้น โดยเรือนหลังนี้มีห้องนอน 2 ห้อง และมีการใช้โถงเรือนเพื่อหลับนอน ห้องนอนใหญ่แบ่งบริเวณเพื่อเป็นที่ห้องพระ บริเวณหน้าห้องนอนเป็นโถงโถงเพื่อพักผ่อน ตัวเรือนหลักยกสูงกว่าพื้นชานทางขึ้น

ส่วนประกอบอาคาร เรือนหลังนี้หน้าต่างโดยรอบเรือน เป็นบานไม้ บริเวณห้องนอนมีช่องกระจกเหนือหน้าต่าง ลักษณะส่วนประกอบสำคัญของเรือน คือ มีคาสอดยื่นบากปลายคล้ายกับเรือนในกลุ่มเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังใหญ่ (กรณีศึกษา 2K02)

การเปลี่ยนแปลง เรือนหลังนี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ นอกจากการซ่อมแซมส่วนชำรุด ที่เกิดจากการใช้งานตามกาลเวลา โดยใช้วัสดุซ่อมแซมใหม่ คือ การเปลี่ยนไม้ฝาผนัง การเปลี่ยนประตู

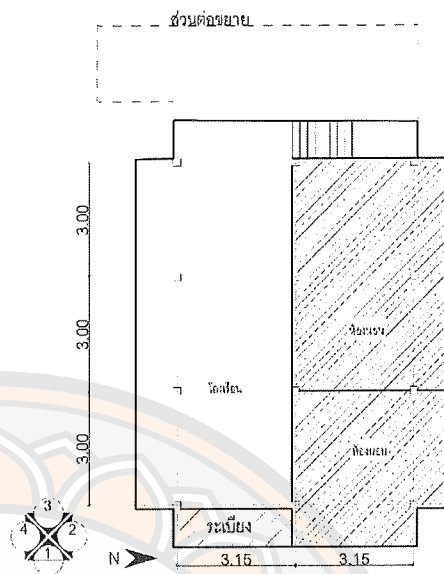
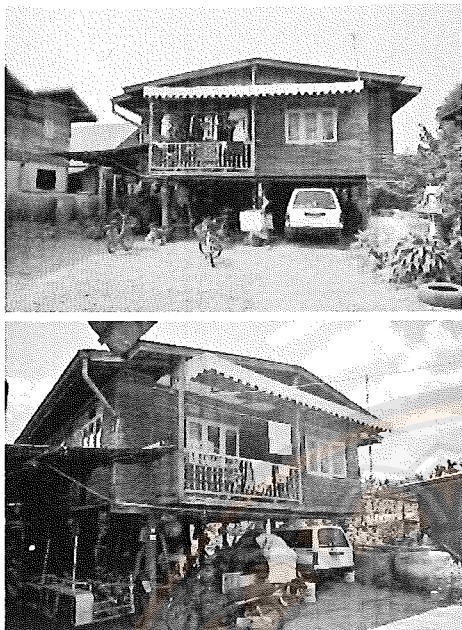
ภาพ 66 พื้นถิ่นสมัยใหม่ใต้ถุนสูง 3K01 แบบหลังใหญ่ บ้านสนวน
อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

6.1.2 หลังที่ 2 รหัสสำรวจ 3K02 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีใต้ถุน)
ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. 2524 มีอายุราว 38 ปี เดิมเคย
อยู่อาศัยกันเป็นครอบครัวใหญ่ 7 คน ก่อนที่จะย้ายไปมีครอบครัวใหม่ ปัจจุบันเรือนหลังนี้เป็น
มรดกตกทอด แก่ลูกสาวคนเล็ก

ทรงหลังคา เรือนหลังนี้เป็นเรือนทรงจั่วต่ำไม่สูงชันมาก เป็นพื้นเดี่ยวมุง
สังกะสีมีส่วนคนยื่นขยายพื้นที่ฝั่งชั้นบน รวมถึงพื้นที่ระเบียง มองเห็นเป็นเรือนแบบหลังคายุ่มุม
ทั้งสี่ด้านมีการใส่รางน้ำสังกะสีโดยรอยชายคา

ภาพ 67 เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีใต้ถุน) บ้านสวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์

ที่มา: ผู้วิจัย, สำรวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

ทรงอาคาร ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนเดี่ยว ยกใต้ถุนสูงราว 2.20 เมตรจากพื้นดิน ขนาดตัวเรือนหลักประมาณ 8.00 x 11.00 เมตร มวลของเรือนหลังนี้มีลักษณะเป็นเรือนเดี่ยวล้อม มีใต้ถุนโถง

ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนสร้างด้วยไม้ทั้งหลังด้วยวิธีเข้าไม้ และมีการตอกตะปู เสาลักของเรือนซึ่งเป็นเสาไม้สี่เหลี่ยมขนาด 6 นิ้ว จำนวน 12 ต้น พื้นเรือนชั้นบนปูด้วยไม้กระดาน ผนังเรือนแนวดินนอน

ที่ว่าง จากฝั่งเรือน (ภาพ 67) พบว่า พื้นที่ชั้นล่างเป็นใต้ถุนโถงมีการต่อเติมห้องครัวและห้องน้ำด้านส่วนท้ายของเรือน พื้นที่ใช้สอยของเรือนชั้นบน แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่โถงชานเป็นท่อนกประสงค์

ส่วนประกอบอาคาร เรือนหลังนี้หน้าต่างเป็นบานกระจกวงกบไม้ทำสีแบบสมัยใหม่ มีช่องกระจกเหนือหน้าต่าง ลักษณะส่วนประกอบสำคัญของเรือน คือ มีคานยื่นเพิ่มพื้นที่ตัวเรือนจากแนวเสาและล้อมชายคาตามส่วนยื่น

การเปลี่ยนแปลง เรือนหลังนี้เป็นเรือนที่สร้างต่อจากเรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิม ในแบบเรือนจั่วเดี่ยว ที่ผู้พัง เจ้าของจึงได้สร้างเรือนหลังนี้ทดแทน โดยการซื้อไม้ทั้งหลัง และสร้างขึ้นตามแบบบ้านเรือนที่พบเห็นมาจากมาจากพื้นที่ใกล้เคียง (บ้านโคกหัวช้าง อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์) เรือนหลังนี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ

นอกจากนี้แล้วยังพบว่าเรือนหลังนี้รวมทั้งเรือนสำรวจในภาพรวมในกลุ่มเรือนพื้นดินสมัยใหม่กลุ่มอายุเดียวกันและกลุ่มเรือนที่มีอายุมากกว่า ยังมีการผูกผ้ายันตีสีแดงไว้ตามหัวเสาในเวลาก่อสร้างบ้านตามความเชื่อของชาวเขมรในการเรื่องการปลูกสร้างบ้านอีกด้วย เมื่อสอบถามไปยังปราชญ์ชุมชน (น้ำลำนวน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2562) พบว่า ในกลุ่มชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยจะมีความเชื่อเรื่องผ้ายันตีสีแดงที่ใช้ติดตามหัวเสาเวลาปลูกเรือนโดยให้พระเป็นผู้ปลุกเสกผ้ายันต์และดูฤกษ์ยามในการเอามาติดบริเวณหัวเสา

ภาพ 68 การติดผ้ายันตีสีแดงในการปลูกสร้างบ้านเรือนของชาวเขมรถิ่นไทย (บ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์)

ที่มา: ผู้วิจัย, สำรวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

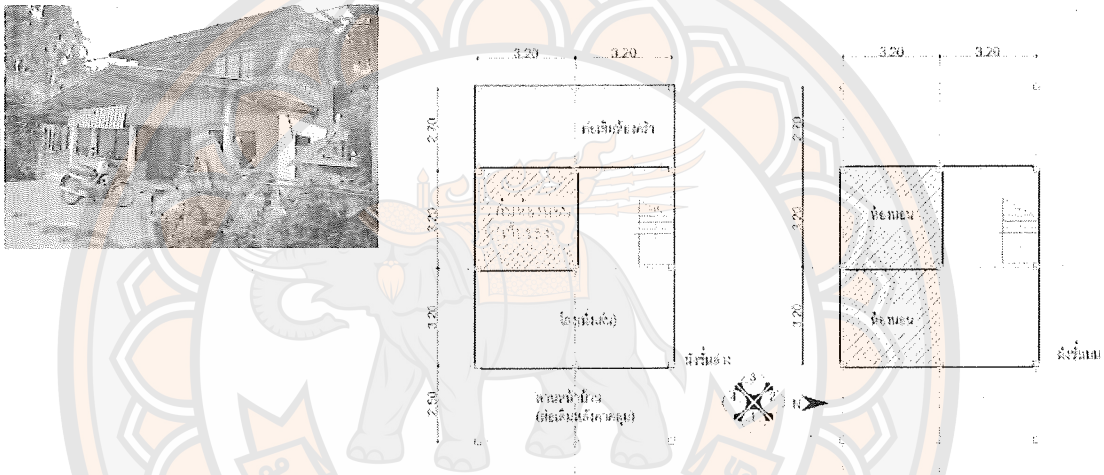
6.1.3 หลังที่ 3 รหัสสำรวจ 3K03 เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีชั้นล่าง) ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านกันจวน อ.ขุนันธุ์ จ.ศรีสะเกษ

เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีชั้นล่าง) หลังนี้ปลูกสร้างมาแล้วราว 30 ปีเป็นเรือนหลังเล็ก 2 ชั้น มีสวนชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูนกันเป็นห้อง ปัจจุบันอยู่อาศัยกัน 4 คน อาชีพหลักของครอบครัวคือการทำนา

ทรงหลังคา เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยวมีชั้นล่าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนทรงจั่วต่ำไม่สูงชันมากนักราว 30 องศา เป็นพื้นเดี่ยวมุงสังกะสี (ตั้งสูงราว 1.20-1.50 เมตร)

ทรงบ้าน ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนเดี่ยวหลังเล็ก 2 ชั้น มีส่วนชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูนกันเป็นห้อง แบ่งสัดส่วนชัดเจน ประกอบด้วยส่วนโถงเรือน ส่วนครัวและห้องน้ำ บางหลังมีส่วนกันเป็นห้องนอน พื้นที่ชั้นบน แบ่งเป็นส่วนนอน และโถง มวลของเรือนหลังนี้มีลักษณะสี่เหลี่ยม ทึบตัน ไม่มีระเบียงหรือชาน

ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนสร้างแบบกึ่งปูนกึ่งไม้ เสาหลักของเรือนเป็นลำเรื่อรูปสี่เหลี่ยมขนาด 4-8 นิ้ว จำนวน 9 ต้น พื้นเรือนชั้นบนปูด้วยไม้กระดานขนาด 4-6 นิ้ว ผนังเรือนดินนอน

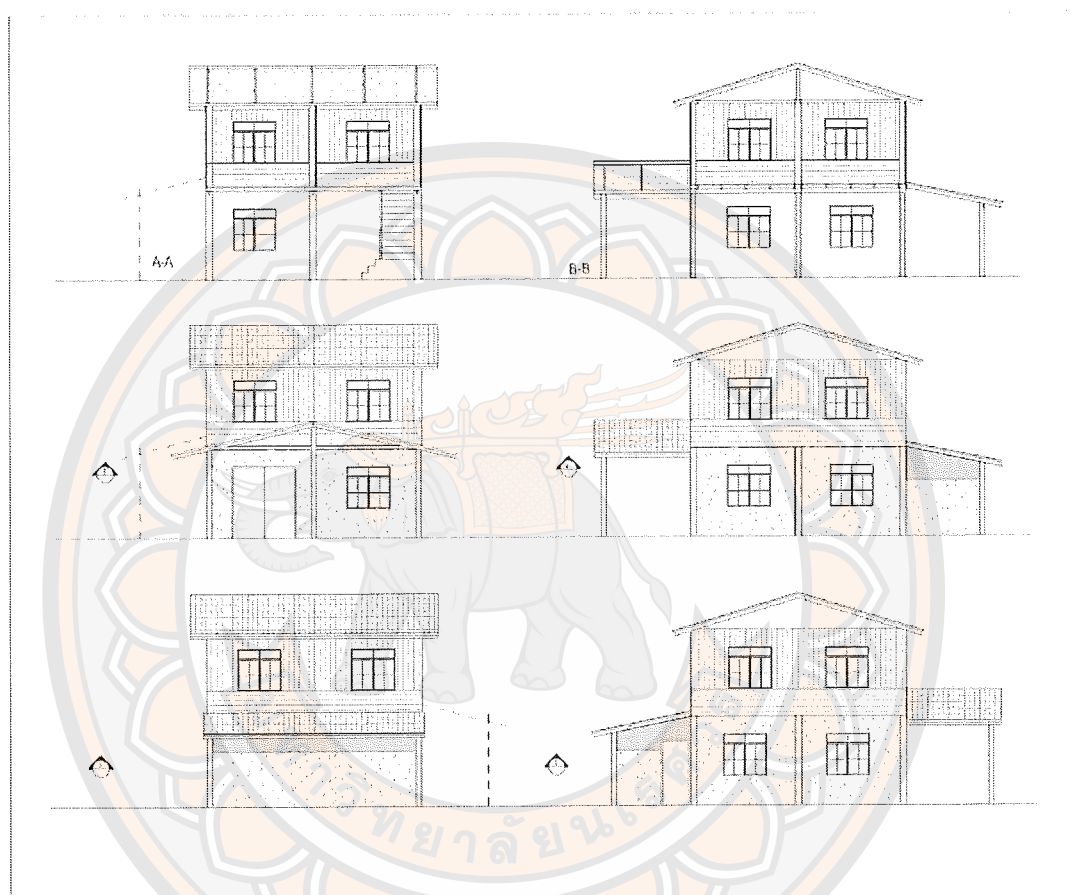
ภาพ 69 เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีชั้นล่าง) 3K03

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ กันยายน 2562

ที่ว่าง จากผังเรือน (ภาพ 69) พบว่า พื้นที่ชั้นล่างมีการกันห้องเป็นสัดส่วน ตั้งแต่เริ่มก่อสร้าง ซึ่งเป็นที่นิยมในช่วง 20-30 ปีมานี้ (ในการศึกษานี้จึงเรียกเรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยวมีชั้นล่างตามลักษณะที่ปรากฏ) แบ่งเป็นพื้นที่ โถงเรือนใช้สำหรับนั่งเล่น พักผ่อน และรับประทานอาหาร ส่วนท้ายเรือนเป็นพื้นที่ครัวและห้องน้ำ มีบันไดทางขึ้นในเรือน พื้นที่ใช้สอยของเรือนชั้นบน แบ่งเป็น พื้นที่เพื่อหลับนอน และพื้นที่โถงอเนกประสงค์

ส่วนประกอบอาคาร เรือนหลังนี้หน้าต่างโดยรอบเรือน เป็นบานกระจก มีช่องกระจกเหนือหน้าต่าง

การเปลี่ยนแปลง เรือนหลังนี้ก่อสร้างมาพร้อมกับการกั้นพื้นที่ชั้นล่าง และมีการต่อเติมส่วนที่เป็นห้องครัว ห้องน้ำ ด้านหลังเพิ่มเติม รวมทั้งมีการต่อเติมหลังคาคลุมด้าน ด้านหน้าเรือน และขยายพื้นที่ด้านข้างฝั่งทิศใต้เพื่อเป็นพื้นที่อเนกประสงค์

ภาพ 70 เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีชั้นล่าง) 3K03

ที่มา: ผู้วิจัย, การสำรวจ

นอกจากนี้แล้วการสำรวจภาพรวมในพื้นที่ศึกษา ยังพบว่า มีเรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยวแบบมีชั้นล่าง จำแนกได้อีก 2 แบบ คือ

1. เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยวแบบมีประตูทรงโค้งและหน้าต่างโค้ง ซึ่ง ธนิศน์ สเดียนาม และนพดล ตั้งสกุล (2557, น.1-16) ระบุว่าเป็นรูปแบบเรือนชาอุซุ ที่ได้รับความนิยมจากกลุ่มแรงงานที่ไปทำงานจากต่างประเทศและนำมาสร้างกันอยู่แพร่หลาย นอกจากนี้แล้วบริเวณหน้าจั่วจะมีช่องเก็ตรบายลม ใช้แผ่นยิปซัมหุ้มโครงสร้างหลังคาเพื่อความสวยงาม (ภาพ 71)

2. เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวมีชั้นล่างแบบมีระเบียง มีทรงหลังคาจั่วสองแบบคือแบบจั่วต่ำ และจั่วสูง เป็นผืนเดี่ยวมุงสังกะสี (ภาพ 72) ซึ่งขนาดตัวเรือนประมาณ 7.00 x 12.00 เมตร มีส่วนชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูนกันเป็นห้อง แบ่งสัดส่วนชัดเจน ประกอบด้วยส่วนโถงเรือน ส่วนครัวและห้องน้ำ ด้านหน้าเรือนนิยมต่อหลังคาคลุมเพื่อใช้จอดรถและนั่งเล่น พื้นที่ชั้นบนแบ่งเป็นส่วนนอน และโถง มวลของเรือนหลังนี้มีลักษณะสี่เหลี่ยมทึบตัน มีระเบียงด้านหน้า เรือนกลุ่มนี้มีส่วนประกอบอาคารที่สำคัญคือมีระเบียงในลักษณะของเรือนสมัยใหม่แบบสมัยนิยมประดับส่วนชั้มีระเบียงด้านหน้าเรือนเป็นแนวโค้ง

ภาพ 71 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวแบบมีชั้นล่าง

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ มิถุนายน 2562

ภาพ 72 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว แบบมีระเบียง

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจเมื่อ มิถุนายน 2562

6.1.4 หลังที่ 4 รหัสสำรวจ 3K04 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสากลนิยม
ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย บ้านกันจวน อ.ซูขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสากลนิยม เป็นรูปแบบเรือนที่นิยมสร้างขึ้นเมื่อ
30 ปีมาแล้ว โดยเจ้าของเรือนระบุว่า เป็นเรือนที่ให้ช่างเป็นผู้สร้างตามแบบที่พบเห็นมาจากนิตยสาร

ทรงหลังคา เรือนหลังนี้เป็นเรือนทรงจั่วชั้นราว 45 องศา เป็นผืนเดียวมุง
ด้วยกระเบื้องซีเมนต์ หรือกระเบื้องลอน

ทรงอาคาร ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนเดี่ยวมีส่วนหน้ามุกยื่นด้านหน้า
ขนาดเรือนประมาณ 8.00 x 14.00 เมตร มีพื้นที่ต่อเติมด้านหลังหรือด้านข้าง แยกหลังคาจาก
เรือนหลัก

ภาพ 73 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสากลนิยม 3K04

ที่มา: ผู้วิจัย, สำรวจเมื่อ มิถุนายน 2562

ระบบโครงสร้าง เรือนหลังนี้เป็นเรือนสร้างแบบกิ่งปูนกิ่งไม้ โดยเรือน
รูปแบบนี้ที่สร้างขึ้นภายหลัง เริ่มมีการใช้วัสดุอุตสาหกรรม เช่น แผ่นไม้สังเคราะห์ บานหน้าต่าง
สำเร็จรูป เสาหลักของเรือนเป็นเสาปูนสำเร็จรูปสี่เหลี่ยมขนาด 6-8 นิ้ว จำนวน 12 ต้น พื้นเรือนชั้น
บนปูด้วยไม้กระดานขนาด 4-6 นิ้ว ไม้ฝาใช้ไม้จริงที่ซื้อมาจากโรงเลื่อย นิยมทาสีไม้ฝาเรือน

ที่ว่าง การใช้ที่ว่าง พบว่า พื้นที่ชั้นล่างมีการกั้นห้องเป็นสัดส่วนตั้งแต่เริ่ม
ก่อสร้าง และกั้นผนังชั้นล่างภายหลัง แบ่งเป็นพื้นที่ โถงเรือนใช้สำหรับนั่งเล่น พักผ่อน และ
รับประทานอาหาร ส่วนท้ายเรือนเป็นพื้นที่ครัวและห้องน้ำ หรือต่อเติมมาทางด้านข้างของเรือน
มีบันไดทางขึ้นในเรือน พื้นที่ใช้สอยของเรือนชั้นบน แบ่งเป็น พื้นที่เพื่อหลับนอน และพื้นที่โถง
อเนกประสงค์ส่วนหน้ามุกชั้นบนใช้เป็นห้องนอนหรือห้องนั่งเล่น รวมถึงห้องพระด้วย

ส่วนประกอบอาคาร เรือนกลุ่มนี้เริ่มมีการใช้วัสดุสมัยใหม่ มาแทนการใช้ไม้และวัสดุท้องถิ่นที่ชัดเจนมากกว่าเรือนแบบอื่น ส่วนประกอบอาคารที่สำคัญ คือ การมีจั่วหน้ามุกยื่นจากตัวเรือนมองเห็นได้อย่างชัดเจน ใช้บ้านหน้าต่างกระจก บานประตูสำเร็จรูป ที่มีชายตามร้านวัสดุก่อสร้างในเขตเมือง (ภาพ 74)

การเปลี่ยนแปลง เรือนในกลุ่มเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสากลนิยม (แบบมีหน้ามุก) ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากเท่าใดนัก มีเพียงการต่อเติมพื้นที่ส่วนขยาย เช่น พื้นที่ด้านข้างเรือนเพื่อใช้จอดรถหรือใช้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์

6.2 กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ชุมชนชาวกูย

6.2.1. หลังที่ 1 รหัสสำรวจ 3S01 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ ชุมชนชาวกูย (เลี้ยงช้าง) บ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์

เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ เป็นบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์กูยที่มีวิถีเลี้ยงช้าง โดยตัวเรือนสร้างขึ้นมาใหม่ในรูปแบบวิถีดั้งเดิม คือ การมีพื้นที่เลี้ยงช้างภายในบริเวณบ้านเรือน โดยมีส่วนหลังคายื่นเพื่อให้ช้างอยู่อาศัยบริเวณด้านหน้าหรือด้านข้างเรือน

ภาพ 74 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ 3S01 ชาวกูย (เลี้ยงช้าง) บ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์

ที่มา: ผู้วิจัย, สำรวจเมื่อ พฤศจิกายน 2562

ทรงหลังคา เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ ตัวหลังคาเรือนหลักเป็นเรือนทรงจั่วชันราว 45 องศา เป็นผืนเดียวมุงด้วยสังกะสี มีส่วนหลังคายื่นคลุมพื้นที่เลี้ยงช้างมีองศาลาดชันน้อยเพื่อให้ยื่นออกไปได้ไกลมากขึ้น

ทรงอาคาร ลักษณะรูปทรงเป็นเรือนสร้างใหม่ตามแบบชาวญวณเลี้ยงช้างในอดีต คือ มีส่วนหลังคาสูงยื่นเพื่อเป็นที่หลบแดดฝนให้กับช้างความสูงประมาณ 6-8 เมตร ตัวเรือนมีขนาดราว 7.00 x 12.00 เมตร

ระบบโครงสร้าง เรือนสร้างแบบใต้ถุนสูง เสาหลักของเรือนเป็นเสาปูนสำเร็จรูปสี่เหลี่ยมขนาด 6-8 นิ้ว จำนวน 9 ต้น พื้นเรือนชั้นบนปูด้วยไม้กระดานขนาด 4-6 นิ้ว สร้างแบบประหยัด บางหลังมีการใช้เสา และไม้จากเรือนเดิมมาก่อสร้าง

ที่ว่าง การใช้ที่ว่าง พบว่า พื้นที่ชั้นล่างเป็นใต้ถุนสูงเพื่อใช้นั่งเล่น พักผ่อน และการเฝ้าดูช้าง ครัวและห้องน้ำแยกส่วนไว้ใกล้กับตัวเรือนใหญ่ หรือต่อเติมมาทางด้านข้างหรือหน้าของเรือน พื้นที่ใช้สอยของเรือนชั้นบน แบ่งเป็น พื้นที่เพื่อหลับนอน และพื้นที่โถงอเนกประสงค์

ส่วนประกอบอาคาร เรือนกลุ่มนี้เป็นเรือนที่สร้างประยุกต์ตามรูปแบบของเรือนดั้งเดิมชาวญวณเลี้ยงช้าง ที่ได้รับงบประมาณจัดสรรจากภาครัฐ เพื่อเป็นชุมชนของการอนุรักษ์ช้าง ส่วนประกอบของเรือนจึงมีลักษณะเป็นเรือนไม้ หน้าต่างบานไม้ ขนาดกะทัดรัด

การเปลี่ยนแปลง เรือนกลุ่มนี้ถูกสร้างขึ้นใหม่ราว 20 ปี มาแล้วจึงไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก

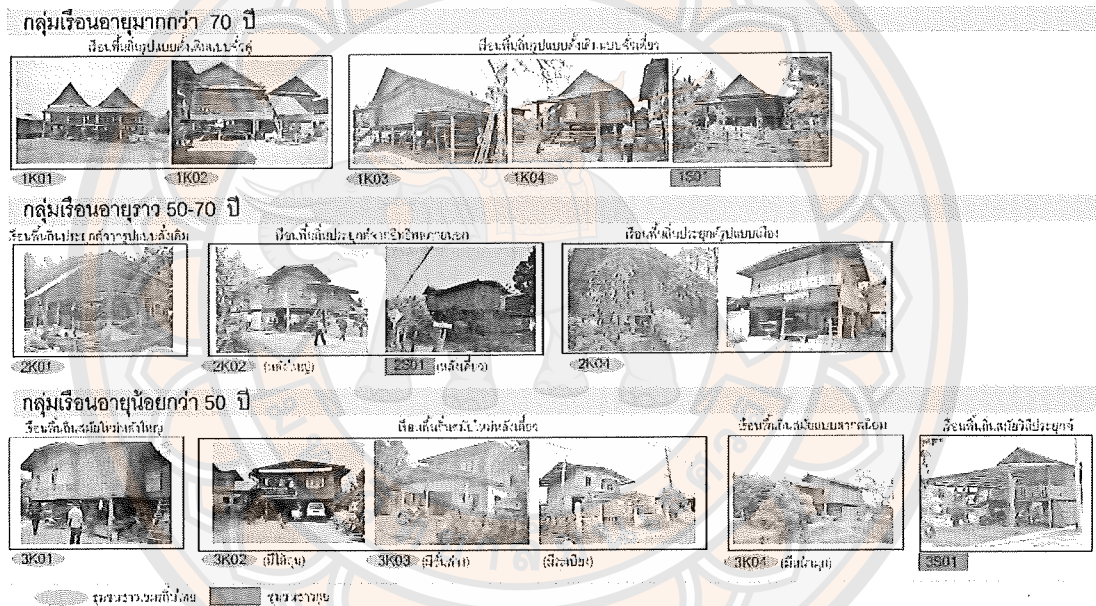
สรุปกรณีศึกษาระดับเรือนพื้นถิ่น

ชุมชนกรณีศึกษามีจำนวนทั้งสิ้น 3 ชุมชน เป็นชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทย 2 ชุมชน และเป็นชุมชนของชาวญวณ 1 ชุมชน กระจายตัวทุกจังหวัดในพื้นที่ศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ชุมชนละ 1 จังหวัด คือ ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยบ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์ ชุมชนชาวญวณบ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ และชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยบ้านกันจวน อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ

จากการศึกษาเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ โดยทำการสำรวจภาพรวมอาคารบ้านเรือนทั่วทั้งพื้นที่ศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ โดยวิธีสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์เบื้องต้น และนำมาเป็นข้อมูลอ้างอิงและใช้คัดเลือกกรณีศึกษาตามเกณฑ์ที่กำหนด มีจำนวน 46 หลัง และคัดเลือกกรณีศึกษา เรือนกลุ่มเรือนอายุมากกว่า 70 ปี จำนวน 5 หลัง กลุ่มเรือนอายุราว 50-70 ปี จำนวน 4 หลัง และกลุ่มเรือนอายุน้อยกว่า 50 ปี จำนวน 5 หลัง ครอบคลุมเนื้อหาที่ทำการศึกษา

โดยการศึกษากรณีศึกษาระดับเรือนพื้นถิ่น สามารถสรุปข้อมูลรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ จำแนกได้ 3 กลุ่มหลัก ตามอายุและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากการศึกษาในครั้งนี้ (ภาพ 75) ดังนี้

1. เรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิม เป็นกลุ่มเรือนอายุมากกว่า 70 ปี แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ เรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิมแบบจั่วคู่ และเรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิมแบบจั่วเดี่ยว
2. เรือนพื้นดินประยุกต์ เป็นกลุ่มเรือนอายุราว 50-70 ปี แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ เรือนพื้นดินประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก และเรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลเมือง
3. เรือนพื้นดินสมัยใหม่ เป็นกลุ่มเรือนอายุน้อยกว่า 50 ปี แบ่งเป็น 4 รูปแบบ คือ เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังใหญ่ เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว เรือนพื้นดินสมัยใหม่สากลนิยม และ เรือนพื้นดินสมัยใหม่วิถีประยุกต์

ภาพ 75 สรุปรณศึกษาระดับเรือนพื้นดิน

กรณีศึกษาเรือนพื้นดินของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย แบ่งเป็นกลุ่มเรือนพื้นดินดั้งเดิม จำนวน 4 หลัง กลุ่มเรือนพื้นดินประยุกต์ จำนวน 3 หลัง และกลุ่มเรือนสมัยใหม่จำนวน 4 หลัง รวมทั้งสิ้นจำนวน 11 หลัง พบว่า เรือนพื้นดินของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยมีปรากฏอยู่ทั้ง 3 กลุ่ม จำแนกตามอายุและรูปแบบ คือ 1) กลุ่มเรือนพื้นดินดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยมีปรากฏอยู่ทั้งลักษณะเป็นเรือนจั่วเดี่ยวและจั่วคู่ ซึ่งเป็นกลุ่มเรือนที่มีอายุมากกว่า 70 ปีขึ้นไป 2) เรือนพื้นดินประยุกต์ที่ปลูกสร้างมาแล้วราว 50-70 ปี ปรากฏเรือนพื้นดินประยุกต์ในชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทย 3 รูปแบบ ได้แก่ เรือนพื้นดินประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพล

ภายนอก และเรือนพื้นดินประยุกต์รูปแบบเมือง และ 3) เรือนพื้นดินสมัยใหม่ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยปรากฏ 3 รูปแบบ ได้แก่ เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังใหญ่ เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว และเรือนพื้นดินสมัยใหม่แบบสากลนิยม แต่ไม่ปรากฏเรือนพื้นดินสมัยใหม่ที่ประยุกต์วิธีดั้งเดิม (ภาพ 75)

กรณีศึกษาเรือนพื้นดินของกลุ่มชาติพันธุ์กวย แบ่งเป็นกลุ่มเรือนพื้นดินดั้งเดิม จำนวน 1 หลัง เรือนพื้นประยุกต์จำนวน 1 หลัง และเรือนสมัยใหม่วิธีประยุกต์จำนวน 1 หลัง ซึ่งเรือนพื้นดินของชาวกวยมีรูปแบบจากอดีตเช่นเดียวกับเรือนพื้นดินของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย แต่ที่ตากออกไปคือกรณีศึกษาระดับอาคารบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์กวยไม่ปรากฏเรือนแบบหลังใหญ่ ทั้งเรือนพื้นดินดั้งเดิมแบบจั่วคู่ เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก (เรือนหลังคาบ้านหย่าแบบหลังใหญ่) รวมถึงเรือนสมัยใหม่แบบหลังใหญ่ด้วย แต่ปรากฏเรือนพื้นดินสมัยใหม่ที่ประยุกต์วิธีดั้งเดิมในกลุ่มชาวกวยเลี้ยงช้าง (ภาพ 75)

จากผลการศึกษาในบทที่ 4 คือ ข้อมูลการศึกษาภาพรวมพื้นที่ศึกษา ข้อมูลองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม ข้อมูลด้านบริบทสภาพแวดล้อม ข้อมูลด้านสถาปัตยกรรม รวมทั้งข้อมูลจากกรณีศึกษาระดับชุมชนและกรณีศึกษาระดับอาคาร เป็นข้อมูลสำคัญเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และอภิปรายผลในประเด็นคุณลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และการส่งต่อจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ในบทที่ 5 ต่อไป

บทที่ 5

การวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา

จากผลการศึกษาประเด็นเนื้อหาสาระทั้ง 3 ประเด็น คือ ประเด็นคุณลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ประเด็นพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และประเด็นการส่งผ่านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรวมสมัย ภายใต้บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาแล้ว การสรุปผลการศึกษาก็จำเป็นต้องมีการวิเคราะห์เนื้อหาตามโจทย์วิจัย คือ 1) วิเคราะห์เชิงสัจฐาน คุณลักษณะทางกายภาพของชุมชนและสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น 2) การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบและการวิเคราะห์เชิงลำดับเหตุการณ์ โดยอาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ในการสืบค้นหาเหตุความเปลี่ยนแปลง พลวัตจากอดีตสู่ปัจจุบัน และ 3) การวิเคราะห์เชิงการตีความเพื่ออธิบาย ตามความสัมพันธ์ขององค์ประกอบการศึกษาทั้งองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และสถาปัตยกรรมเป็นรายประเด็นเนื้อหา ดังต่อไปนี้

ภาพรวมบริบทของพื้นที่ศึกษา

การศึกษาเอกสาร การสำรวจภาคสนาม และการสังเกตการณ์ ในภาพรวมของพื้นที่ศึกษาแสดงให้เห็นข้อมูลสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ลักษณะทางประชากรและกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่อีสานใต้

1.1 ลักษณะร่วมที่มีความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรมของพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 จังหวัด คือ วัฒนธรรมไท-ลาว (ล้านช้าง) วัฒนธรรมไทยโคราช (สยาม) วัฒนธรรมเขมร (ขอม) และวัฒนธรรมย่อยอื่นๆ เช่น กูย และเยอ เป็นต้น

1.2 ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์สายวัฒนธรรมอีสาน (ไท-ลาว) อยู่อาศัยกระจายทั่วพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัด ส่วนจำนวนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยมีจำนวนมากที่สุดรองลงมา (หากไม่นับรวมกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาไท-ลาว)

1.3 กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานและอาศัยอยู่ในจังหวัดบุรีรัมย์ และกลุ่มชาติพันธุ์กูยส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานและอาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ

2. ลักษณะทางภูมิศาสตร์

2.1 จังหวัดบุรีรัมย์ มีขนาดพื้นที่ใหญ่ที่สุดเมื่อเทียบกับทั้ง 3 จังหวัด

2.2 พื้นที่ศึกษาทั้ง 3 มีพื้นที่ชายแดนติดต่อกับประเทศกัมพูชา ตามแนวยาวตลอดเทือกเขาพนมดงรัก ทางตอนใต้ของพื้นที่ บริเวณตอนกลางของพื้นที่ศึกษาเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล และทางตอนเหนือมีแม่น้ำชีไหลผ่าน

2.3 พื้นที่ศึกษามีลักษณะการคมนาคมเชื่อมต่อถึงกันตามแนวตะวันตกไปยังตะวันออก ซึ่งอยู่กึ่งกลางระหว่างเมืองใหญ่ 2 เมือง คือ นครราชสีมาและอุบลราชธานี

3. ลักษณะทางสถาปัตยกรรม

3.1 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมในพื้นที่ศึกษาบริเวณเขตเมืองในปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่มีรูปแบบเป็นสากลนียมคล้ายคลึงกับพื้นที่อื่นๆ ในภาคอีสาน

3.2 การสร้างเอกลักษณ์เชิงพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม มักใช้แนวคิดของลักษณะขอม เช่น ในอาคารสาธารณะ อาคารราชการ หรือในงานศิลปะต่างๆ

3.3 ในชุมชนชนบทมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นดินที่หลากหลาย จำแนกได้ 3 กลุ่ม คือ สถาปัตยกรรมเรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิม รูปแบบประยุกต์ และรูปแบบสมัยใหม่

3.4 กลุ่มสถาปัตยกรรมเรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิม ที่มีความเก่าแก่มากที่สุดหลงเหลือในชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทยมากกว่าชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ส่วนใหญ่พบเห็นได้เพียงสถาปัตยกรรมพื้นดินรูปแบบสมัยใหม่

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงลักษณะภาพรวมของพื้นที่ศึกษา ทั้งในลักษณะทางประชากรและกลุ่มชาติพันธุ์ ลักษณะทางภูมิศาสตร์ และลักษณะทางสถาปัตยกรรม คือ

1. จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ เป็นพื้นที่อนุวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร ที่ยังมีความเด่นชัดมากที่สุดในประเทศไทย ทั้งในเรื่องของจำนวนประชากร ประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐานและการรวมกลุ่มทางวัฒนธรรมที่เด่นชัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และกลุ่มชาติพันธุ์กูย

2. การเป็นพื้นที่กึ่งกลางระหว่างเมืองสำคัญ เช่น นครราชสีมา (โคราช) และอุบลราชธานี (ลาวกาบ) และเป็นพื้นที่รอยต่อของนครวัด (กัมพูชา) แสดงถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่อีสานใต้ที่เป็นพื้นที่ปะทะทางวัฒนธรรม ระหว่างวัฒนธรรมโคราช (สยาม) วัฒนธรรมไท-ลาว (ล้านช้าง) และวัฒนธรรมเขมร (ขอม)

3. ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและการเคลื่อนย้ายของประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมาแต่อดีต คือ กลุ่มชาติพันธุ์กูยเป็นกลุ่มชนดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อีสานใต้ตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยเริ่มอพยพเคลื่อนย้ายและตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราวพุทธศตวรรษที่ 2330 ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรม

ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ส่งผลต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร
ถิ่นไทยและกวยในพื้นที่อีสานใต้ โดยกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานและอาศัยอยู่ใน
จังหวัดบุรีรัมย์ และกลุ่มชาติพันธุ์กวยส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานและอาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ

4. ลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ปรากฏทั้งในเขตเมืองและพื้นที่ชุมชนชนบท เป็นสิ่ง
สะท้อนให้เห็นรูปแบบการผสมผสานทางวัฒนธรรมระหว่างชาติพันธุ์ คือ วัฒนธรรมไท-ลาว
วัฒนธรรมสยาม และวัฒนธรรมเขมร

อภิปรายผลด้านคุณลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

จากกรอบแนวคิดในการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นซึ่งเป็นแนวคิดเชิงคุณค่าและ
ความหมาย มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายคุณลักษณะในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภายใต้บริบทพื้นที่
วัฒนธรรมอีสานใต้ โดยวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษาผ่านองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม
องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งสรุปได้จากการ
วิเคราะห์ผลการศึกษา ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม

1.1 วิถีชีวิต

จากการศึกษา พบว่า อาชีพหลักของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในชุมชนกรณีศึกษา โดย
ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่มีพื้นฐานอาชีพตั้งแต่ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน คือ การทำนา ซึ่งการทำ
เกษตรแบบพื้นบ้านเป็นวิถีชีวิตที่สำคัญของชุมชนมาแต่โบราณ แม้ปัจจุบันความก้าวหน้าทาง
เทคโนโลยี รวมทั้งการพัฒนาทางเศรษฐกิจจะเป็นตัวผลักดันให้การทำเกษตรแบบพื้นบ้าน
เปลี่ยนแปลงไปสู่การเกษตรแบบอุตสาหกรรม เช่น การมีรถไถนา มีรถเกี่ยวข้าว หรือการมีเครื่องมือ
ทันสมัยในการเพาะปลูก เป็นต้น แต่การทำนาก็ยังถือเป็นอาชีพหลักของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย
และกวย

นอกจาก อาชีพการทำนา การศึกษา ยัง พบว่า การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมในชุมชน
ของชาวเขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวกวย ยังพบเห็นได้ทั่วไป ซึ่งเป็นสิ่งยืนยันถึงลักษณะประกอบ
อาชีพชาวเขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวกวย เมื่อเว้นว่างจากฤดูกาลเกษตรก็จะประกอบอาชีพด้วยวิธี
อื่นๆ เสมอมา สะท้อนวิถีความเรียบง่ายแบบพื้นบ้าน และการพึ่งพาธรรมชาติ วงจรของการ
ประกอบเลี้ยงชีพในแบบ "วิถีชาวนา" เรื่อยมาจากในอดีตจนถึงปัจจุบัน

จากเหตุผลข้างต้น เป็นสิ่งสะท้อนวิถีชีวิต ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกวย
ในพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้ ที่มีลักษณะผสมผสานทางวัฒนธรรม เชื้อในสิ่งเหนือธรรมชาติและเป็น
ตัวกำหนดรูปแบบการดำเนินชีวิต ของตนเอง แนวการปฏิบัติร่วมของครัวเรือน และชุมชน คือ

การเคยเป็นสังคมเกษตรกรรมแบบพอเพียงพึ่งกัน ค่อยๆ ขยับขยายชุมชน ครัวเรือน จนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบเกษตรกรรมเชิงเศรษฐกิจ จนถึงปัจจุบัน

1.2 คติ ความเชื่อ

คติความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกวยในพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้ ยังมีความเข้มข้นมากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในพื้นที่ศึกษา เห็นได้จากคติความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะการนับถือผี ซึ่งมีทั้งผีดี ผีร้าย และผีทั่วไป เช่น เรื่องครูกำเนิด เรื่องบรรพบุรุษ ผีปอบ ผีกระสือ ฯลฯ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติในสภาพแวดล้อมของชุมชนกรณีศึกษา เป็นต้น ซึ่งลักษณะคติความเชื่อดังกล่าวส่งผลไปยังลักษณะทางกายภาพของชุมชน ผังบริเวณบ้านเรือน และรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและที่ว่างอีกด้วย

กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณวัฒนธรรมอีสานใต้ ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว เขมร กวย และกลุ่มอนุวัฒนธรรมอื่นๆ ต่างมีลักษณะร่วมกันในวิถีทำการเกษตรแบบพึ่งพาธรรมชาติ และการนับถือผี โดยข้อมูลกรณีศึกษาระดับชุมชนปรากฏให้เห็นการเช่นไหว้บูชา ยะจั่ว ของชาวกวย หรือการตั้ง กะตวมตา ไว้บริเวณพื้นที่ทำกินของตนของชาวเขมรถิ่นไทย ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นคติความเชื่อในการพึ่งพาสีงเหนือธรรมชาติตามสภาพแวดล้อมในการประกอบอาชีพ และยังคงถือสืบทอดปฏิบัติลักษณะดังกล่าวมาจนถึงปัจจุบัน

จากผลการศึกษาด้านองค์ประกอบด้านคติ ความเชื่อ ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และกวย แสดงให้เห็นคติความเชื่อเรื่องผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ (Super Nature) ซึ่งเป็นแนวคิดหลักที่เป็นแก่นในการกำหนดรูปแบบของการดำเนินชีวิตของชาวเขมรถิ่นไทย และชาวกวย และคติความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติยังเป็นสิ่งที่กำหนดแนวทางปฏิบัติของบุคคล ไปจนถึงแนวทางปฏิบัติของชุมชน และสังคม โดยคติความเชื่อในเรื่องผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ระดับ คือ

1. คติความเชื่อในระดับบุคคล คือ ปลิง (ขวัญ) ซึ่งในคติความเชื่อของชาวเขมรถิ่นไทยเป็นเสมือนตัวควบคุมจิตใจหรือการดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ ความสุขหรือทุกข์ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของการดำเนินชีวิตมีลักษณะเป็น "แก่น" ของแต่ละบุคคล โดยมีครู (ครู) เป็นผีหรือเทพในการกำหนดชีวิต หากประพฤติไม่เหมาะสมย่อมส่งผลร้ายต่อปลิงของบุคคลนั้นๆ แต่หากประพฤติดีครูก็จะส่งผลดีต่อบุคคลนั้นๆ ด้วย สิ่งที่สะท้อนให้เห็นคติความเชื่อในระดับบุคคล คือ ในบริเวณบ้านเรือนจะมีศาลขนาดเล็กที่เป็นพื้นที่สถิตของปลิง

2. คติความเชื่อในระบบครัวเรือน คือ บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วแต่ยังคงมีผลในคติความเชื่อของคนในครอบครัวในการกำหนดพฤติกรรมและแนวทางการดำเนินชีวิต โดยในสังคมของชาวเขมรถิ่นไทยให้ความสำคัญกับการเคารพนับถือต่อผีบรรพบุรุษสูงมากในแต่ละครอบครัว

เห็นได้จากการจัดพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษหรือที่เรียกว่า "แซนโฌนตา" ในชุมชนชาวเขมรในพื้นที่อีสานใต้ การมีพื้นที่ในบ้านเรือนเพื่อเก็บรักษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษ

3. คติความเชื่อในสภาพแวดล้อม ในชุมชนการณศึกษาศึกษาปรากฏความเชื่อในระดับสภาพแวดล้อมหรือจิตวิญญาณแวดล้อม คือ ความเชื่อในเรื่องผีหรือเทพซึ่งอาศัยอยู่ตามสภาพแวดล้อมต่างๆ ในชุมชนชาวของเขมรถิ่นไทย เช่น ลำแม่น้ำ ห้วย หนอง ต้นไม้ใหญ่ ทุ่งนา เป็นต้น ซึ่งผีหรือเทพดังกล่าวมีอำนาจเหนือธรรมชาติที่สามารถส่งผลต่อบุคคลได้ทั้งในเชิงบวกที่เป็นผลดีและผลในเชิงลบ ดังนั้น คติความเชื่อในชีวิตของชาวเขมรถิ่นไทยจึงมีลักษณะสัมพันธ์โดยตรงต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและส่งผลให้มีข้อจำกัดในการปฏิบัติต่อสภาพแวดล้อมนั้นๆ

1.3 ประเพณีวัฒนธรรม

จากผลการศึกษาด้านประเพณีวัฒนธรรม แสดงให้เห็นลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยภาษาถือเป็นส่วนหนึ่งของการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย และชุมชนชาวกูย ซึ่งภาษาอาจเป็นอาณาเขตสมมติของกลุ่มชาติพันธุ์ในอีสานใต้ได้ ภาษาจึงเป็นสิ่งบ่งชี้วัฒนธรรมในชุมชนได้อีกประการ โดยปรากฏมีชื่อเรียก เขมรส่วย ซึ่งสอดคล้องกับการสำรวจในชุมชนชาวกูย ที่พบว่า ชาวกูยบางคนสามารถพูดและสื่อสารภาษาเขมรได้เป็นอย่างดี รวมทั้งชาวเขมรถิ่นไทยในชุมชนบ้านกันจวน อ.ซุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ สามารถใช้ภาษาลาวได้ และอาจใช้เป็นภาษาหลักในการสื่อสารกับคนนอกชุมชน นอกจากนี้แล้วภาษาในการเรียกที่ว่างหรือการเรียกรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ยังเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ เช่น การเรียกบ้านรูปทรงหลังคาปั้นหย่า ว่า ปะเตี้ยะปัญญา ในภาษาเขมร การเรียกพื้นที่ห้องนอนว่า กะทง ในภาษากูย เป็นต้น แต่การสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนบ้านสนวน ระบุว่า ลูกหลานชาวบ้านสนวนในปัจจุบันไม่สามารถใช้ภาษาเขมรในการสื่อสารพูดคุยในครอบครัวแล้ว แต่ใช้ภาษาไทยภาคกลางแทนลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไท-ลาว กูย เขมร และไทย (ภาคกลาง) และยังแสดงให้เห็นถึงการแพร่กระจายวัฒนธรรมไทยสากลเข้าสู่ชุมชนอีกด้วย

จากลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมดังกล่าว ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และกูย มีลักษณะคล้ายคลึงกับชาวอีสานทั่วไป ซึ่งสามารถอ้างอิงจากวัฒนธรรมอีสานของกลุ่มชนไทยลาว คือ ฮีตสิบสอง ซึ่งเป็นประเพณีที่ดำเนินขึ้นในรอบ 12 เดือน แต่ชาวเขมรถิ่นไทยมีลักษณะเด่นทางวัฒนธรรม คือ ประเพณีแซนโฌนตา ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากคติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ชุมชนชาวกูยยังคงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีปะกำ ซึ่งลักษณะประเพณีวัฒนธรรมดังกล่าวเกิดจากคติความเชื่อในวิถีชีวิตสืบเนื่องจากคติความเชื่อในการนับถือผี ก่อนจะมีการส่งเสริมพุทธศาสนาให้เป็นแนวทางปฏิบัติอย่างแพร่หลายในช่วงต้นของรัตนโกสินทร์อันเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมซึ่งยังคงสืบทอดมาจนปัจจุบัน

นอกจากนี้แล้ว ผลการสำรวจภาคสนามในพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 จังหวัด แสดงให้เห็นว่า ลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นอนุวัฒนธรรมของภาคอีสาน อันได้แก่ กลุ่มที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก ทั้งกลุ่มเขมรถิ่นไทย กูย รวมทั้งเยอ ต่างมีวัฒนธรรมผสมผสานกับวัฒนธรรมไทยลาว และวัฒนธรรมไทยภาคกลาง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์แพร่กระจายวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) อันเป็นการแลกเปลี่ยน เลือกรับ จากวัฒนธรรมที่มีความก้าวหน้าและเข้มแข็งกว่า โดยเฉพาะในช่วงราว พุทธศตวรรษที่ 24 ครั้งเมื่อล้านช้างได้ตกเป็นประเทศราชของสยาม และมีการอพยพย้ายถิ่นของประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ลาว แต่ข้อสังเกตบางประการ พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กูย ยังคงสามารถรักษาวิถีขนบธรรมเนียม ประเพณีของตนไว้ได้ในระดับหนึ่งแม้เป็นกลุ่มอนุวัฒนธรรมส่วนน้อยที่มักกลืนไปกับวัฒนธรรมอื่นๆ ตามยุคสมัย แต่ยังคงมีประเพณีและวัฒนธรรมที่เด่นชัดของตนไว้

1.4 คุณลักษณะด้านสังคมวัฒนธรรมบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

ผลการศึกษาองค์ประกอบสังคมวัฒนธรรม แสดงถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กูย ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ซึ่งเป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของประชากรที่หลากหลาย ทั้งประชากรกลุ่มไท-ลาวมากที่สุด รองลงมาเป็นกลุ่มประชากรเขมรถิ่นไทย และกลุ่มประชากรกูย ตลอดจนกลุ่มประชากรชาติพันธุ์น้อยใหญ่อื่นๆ ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการเป็นพื้นที่ปะทะทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมไท-ลาว วัฒนธรรมสยาม และวัฒนธรรมเขมร ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ ณ พื้นที่อีสานใต้นั้นมีความหลากหลาย และมีวิถี ประเพณี และคติความเชื่อในลักษณะคล้ายคลึงกันแต่มีความแตกต่างในรายละเอียด โดยมีแกนทางสังคมวัฒนธรรมร่วม คือ ฮีตสิบสอง เป็นตัวกำหนด และแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้อีกมีรายละเอียดทางสังคมวัฒนธรรมที่แตกต่างออกไปเป็นของตน ในลักษณะของประเพณีหลักร่วมกัน และมีประเพณีรองซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของตน เช่น ประเพณีแซนโฎนตาของกลุ่มชาวเขมรถิ่นไทย การบูชาพระกำ การมีภาษาพูดในกลุ่มของตน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ในปัจจุบันยังคงมีการทำอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ เป็นหลัก อันเป็นผลสืบเนื่องจากอดีตที่สังคมชุมชนชนบทของพื้นที่ประเทศไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม ลักษณะดังกล่าวสะท้อนผ่านผลการศึกษา คือ ในอดีตกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่อีสานใต้ต่างทำการเกษตรแบบพึ่งพาธรรมชาติในแบบเกษตรพื้นบ้านพึ่งพาอาศัยกัน การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติจึงเป็นคติความเชื่อหลักของคนในพื้นที่อีสานใต้ โดยเฉพาะในคติความเชื่อเรื่องผีและบรรพบุรุษ แม้อาชีพการเกษตร การทำนา ทำไร่ ทำสวน จะไม่ได้เปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง แต่รูปแบบของอาชีพการทำเกษตรกรรมเหล่านั้นได้ผ่านเหตุการณ์

ทางสำคัญประวัติศาสตร์ไปสู่สังคมเกษตรสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลไปยังความเสื่อมถอยลดน้อยลงของคติความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติในครั้งนั้นด้วย

ผลการศึกษาจึงเป็นสิ่งอธิบายลักษณะองค์ประกอบสังคมวัฒนธรรมได้ 4 ประการ คือ ประการแรก คือ บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้เป็นพื้นที่ร่วมทางในลักษณะผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมระหว่างไท-ลาว วัฒนธรรมสยาม และวัฒนธรรมเขมร มาแต่อดีตจนปัจจุบัน ประการที่สอง คือ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และอยู่ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้มีคติความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในความเชื่อเรื่องผีที่เป็นตัวกำหนดแนวทางของชีวิต และการให้ความสำคัญกับบรรพบุรุษ ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นผลพวงมาจากประการที่สาม คือ ลักษณะวิถีของบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้เป็นวิถีชานาแบบพื้นบ้านที่พึ่งพาสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติมาแต่อดีต ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงเป็นพื้นฐานของการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของตน และประการที่สี่ คือ องค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย กลุ่มชาติพันธุ์กุ่ม ได้กลายกลืนเป็นแก่นวัฒนธรรมแบบฮีดอง ตามแบบวัฒนธรรมหลักของอีสานมาแต่อดีต แต่ยังคงสามารถรักษาวิถีชนบทรอบบ่ยม ประเพณีวัฒนธรรมของตนไว้ได้ในระดับหนึ่ง

2. องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม

ผลการศึกษาด้านองค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อมในพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ซึ่งประกอบด้วยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณ มีรายละเอียดดังนี้

2.1 สภาพแวดล้อมชุมชน

ผลการศึกษาประเด็นสภาพแวดล้อมชุมชน จากกรณีศึกษาระดับชุมชนซึ่งพบว่า ลักษณะสภาพแวดล้อมของชุมชนมีลักษณะเป็นกลุ่มบ้านเรือนรวมกันเป็นหมู่บ้าน มีพื้นที่ทำการเกษตรขนาดใหญ่อยู่รอบๆ ชุมชน ชุมชนส่วนใหญ่มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น ห้วย หนอง เพื่อใช้ในการเกษตรรวมทั้งอุปโภคบริโภค ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากที่ตั้งชุมชน จากลักษณะดังกล่าวเป็นพื้นฐานทางลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่อีสานใต้ คือ ตอนใต้เป็นเทือกเขาพนมดงรัก ตอนกลางและตอนเหนือเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำสลับสันดอนลาดแบบลูกคลื่น บางพื้นที่สามารถมองเห็นเนินสลับกับทุ่งนา หรือบางชุมชนก็ตั้งอยู่บนที่เนินหรือที่ดอน

จากเหตุผลดังกล่าว สะท้อนลักษณะสภาพแวดล้อมของชุมชน คือ การรวมกลุ่มของบ้านเรือนตั้งเป็นชุมชนอยู่บนที่สูง (ดอน) สภาพแวดล้อมโดยรอบชุมชนเดิมเคยเป็นป่าแต่ถูกแผ้วถางเป็นพื้นที่ทำกิน เปลี่ยนจากป่าไม้เป็นทุ่งนากว้างมองไปไกลสุดสายตา มียอมต้นไม้ขึ้น

ปะปายตามทุ่งนา ซึ่งลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นจากการแสวงหาพื้นที่ทำกินที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา

2.2 การตั้งถิ่นฐาน

จากข้อมูลการศึกษาด้านการตั้งถิ่นฐาน แสดงให้เห็นว่า การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้ ทั้งชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูย รวมทั้งกลุ่มชาติอื่นๆ ในอดีตมีตั้งถิ่นฐานตามลำน้ำและพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูลซึ่งแตกแขนงเป็นห้วยต่างๆ มากมาย โดยเป็นลำน้ำสาขาที่ไหลจากเทือกเขาพนมดงรัก เช่น ลำปลายมาศ ลำนางรอง ลำชี ลำพลับพลา ห้วยสำราญ ห้วยทับทัน ห้วยขยุง เป็นต้น ดังปรากฏให้เห็นว่า กรณีศึกษาระดับชุมชนมีการตั้งถิ่นฐานตามแหล่งน้ำต่างๆ เหล่านี้ คือ ชุมชนบ้านตากกลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ ตั้งชุมชนบริเวณห้วยลำชีเป็นบริเวณที่ลุ่มที่ลำห้วยไปบรรจบกับแม่น้ำมูล ทำให้เป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ทำการเกษตรได้ดี ชุมชนบ้านกันจวน อ.พุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ ตั้งถิ่นฐานติดกับลำห้วยเหนือสาขาหนึ่งบริเวณที่ลุ่มห้วยสำราญ และชุมชนบ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์ ตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ลุ่มห้วยราช เป็นต้น

ผลการศึกษาสอดคล้องกับ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2544) ที่ระบุว่า การตั้งถิ่นฐานชุมชนโบราณมักอยู่ห่างจากแหล่งน้ำประมาณ 1 กิโลเมตร คนโบราณจะตั้งถิ่นฐานโดยสัมพันธ์กับปัจจัยทางธรรมชาติ เช่น ที่ราบลุ่มแม่น้ำ แหล่งแร่ธาตุหรือบริเวณที่แม่น้ำมาบรรจบกัน การตั้งถิ่นฐานในระยะแรกอาจเริ่มต้นจากบ้านหลังเดียว หรือจำนวน 2-5 ครอบครัว จึงเริ่มมีการขยายถิ่นฐานและเริ่มเกาะกลุ่มการเป็นชุมชนขนาดใหญ่ขึ้น และมีการสร้างศูนย์กลางชุมชนร่วมกัน คือ ศาสนสถาน โดยพบว่าบริเวณที่ตั้งชุมชนโบราณจะมีปราสาทหรือปรางค์สร้างด้วยหินเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อทางศาสนาและประกอบพิธีกรรมร่วมกันของชุมชน

ปราสาทหินเป็นแหล่งตั้งชุมชนดั้งเดิมในยุคประวัติศาสตร์มีชุมชนสำคัญต่างๆ กระจายอยู่รอบปราสาทหิน (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2558) ชุมชนจึงปรากฏการตั้งถิ่นฐานเชื่อมโยงตามเส้นทางของปราสาทหินต่างๆ พื้นที่อีสานใต้มีปราสาทหินสำคัญ คือ ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินพนมวัน (จ.นครราชสีมา) ปราสาทหินพนมรุ้ง ปราสาทหินเมืองต่ำ (จ.บุรีรัมย์) ปราสาทหินศีขรภูมิ ปราสาทตาเมือน ปราสาทหินบ้านพลวง ปราสาทหินภูมิโปน (จ.สุรินทร์) ปราสาทหินสระกำแพงใหญ่ ปราสาทหินปรางค์ (จ.ศรีสะเกษ) รวมถึงปราสาทหินอื่นๆ ที่กระจายอยู่ทั่วพื้นที่อีสานใต้ รวมถึงปราสาทพระวิหารด้วย

ดังนั้น ผลของการศึกษาภาพรวมของพื้นที่อีสานใต้ กรณีศึกษาระดับชุมชน แสดงให้เห็นว่าลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูยนั้นมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1. เรื่องภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐานชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูยซึ่งมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนที่สำคัญ คือ ที่ตั้งของบ้านเรือนจะอยู่รวมกันเป็นชุมชนบนที่สูงเป็นเนินหรือที่ดอนน้ำไม่ท่วมและบริเวณรอบๆ จะมีแหล่งน้ำอยู่ใกล้พื้นที่เกษตรกรรม เช่น ห้วย หนอง คลอง บึง เป็นต้น มีทุ่งราบลุ่มเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำเกษตรกรรมโดยเฉพาะการทำนา การเลี้ยงสัตว์ และการเพาะปลูก ชื่อเรียกหมู่บ้านเป็นสิ่งสะท้อนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูยในอดีตซึ่งเป็นลักษณะการตั้งชื่อชุมชนตามลักษณะภูมิศาสตร์หรือภูมินามของการตั้งถิ่นฐาน เช่น บ้านกะสัง บ้านลำดวน บ้านสะเดา ซึ่งบ่งบอกลักษณะของการตั้งถิ่นฐานตามแหล่งทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสภาพแวดล้อมกับชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูยเป็นต้น

2. จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนบ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์ และชาวบ้านในชุมชนบ้านกันจวน อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ ตลอดจนผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้นำและปราชญ์ชุมชนพบว่า ชุมชนในอดีตยังมีการอพยพย้ายถิ่นและตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามผู้นำคนแรกซึ่งมีความเข้มแข็งและสามารถอยู่รวมกลุ่มปกป้องซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีการบุกเบิกของบุคคลซึ่งเป็นผู้นำคนแรก ลักษณะดังกล่าวสะท้อนลักษณะทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษและผู้นำชุมชนอีกด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวก็ปรากฏเช่นเดียวกับชุมชนของชาวกูย โดยการตั้งถิ่นฐานเดิมตามลักษณะสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์และมีการบุกเบิกจากกลุ่มคนในแรกเริ่มก่อนจะขยายเป็นชุมชนรวมกลุ่มบ้านเรือน

3. นอกจากลักษณะการตั้งถิ่นฐาน 2 ลักษณะข้างต้นแล้ว การปรากฏชื่อชุมชนตามภูมิศาสตร์ของที่ตั้งปราสาทหิน เช่น บ้านภูมิโปน บ้านภู บ้านพลวง แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานตามสถานที่สำคัญทางโบราณคดีหรือศาสนา สะท้อนให้เห็นถึงการมีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจของกลุ่มชาวเขมรถิ่นไทย แต่ในกลุ่มชาวกูยจะไม่ปรากฏการตั้งถิ่นฐานตามสถานที่ตั้งปราสาทหินเท่าใดนัก

2.3 ผังชุมชนและผังบริเวณ

จากข้อมูลการตั้งถิ่นฐานข้างต้น และพัฒนาการทางชุมชน แสดงให้เห็นว่า ชุมชนมักตั้งถิ่นฐานติดกับแหล่งน้ำและมีพื้นที่ราบลุ่มเพื่อทำการเกษตร จากการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวทำให้ลักษณะที่ว่างของชุมชนเป็นที่ลุ่มโดยรอบ ใช้เพื่อเป็นที่ทำนาหรือพื้นที่เกษตรกรรมอยู่ซึ่งมีลำห้วยหรือคลองผ่านบริเวณทำการเกษตร การรวมกลุ่มของเรือนพักอาศัยในละแวกเดียวกันตั้งเป็นชุมชนมักอยู่บริเวณที่สูงและเป็นเนิน รูปแบบแผนผังชุมชนในพื้นที่อีสานใต้จึงเป็นไปตามลักษณะทางกายภาพ หรือภูมิประเทศของบริเวณนั้นๆ จากการศึกษาแผนผังชุมชนกรณีศึกษา ทั้ง 3 ชุมชนสามารถจำแนกแผนผังชุมชนได้ 2 ลักษณะ คือ

1. ผังชุมชนแบบโบราณ ที่ปรากฏในลักษณะผังชุมชนแบบวงรี มีคันคูดิน เป็นกำแพง ซึ่งถือว่าเป็นผังแบบเก่าแก่ที่สุดที่พบในการศึกษา (ชุมชนบ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์) ลักษณะเส้นทางในชุมชนยังคงเป็นเส้นทางดั้งเดิมที่ตัดไปมาตามเส้นสัญจรของผู้คนในอดีต

2. ผังชุมชนร่วมสมัย ที่ปรากฏระบบโครงข่ายการสัญจรเป็นแบบระบบตารางสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานของหน่วยงานท้องถิ่น แต่ยังคงปรากฏทางสัญจรเดิมในอดีตที่ตัดไปมาตามเส้นสัญจร (ทางเกวียน) และยังใช้ติดต่อไปมาหาสู่กันได้ นอกจากนี้ ผังของชุมชนยังได้มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นคุ่มโดยใช้แนวของถนนเป็นเขตแบ่ง เช่น คุ่มเหนือ คุ่มใต้ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วหากชุมชนใดมีจำนวนครัวเรือนมากจะแบ่งเป็นหมู่ตามการปกครองท้องถิ่น วัดยังเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อของชุมชนและใช้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ รวมกันของคนในชุมชน นอกจากนี้แล้วศาลปู่ตาที่ชุมชนเชื่อว่าเป็นสิ่งที่คอยปกป้องรักษาคนในชุมชน ยังเป็นพื้นที่ทางความเชื่อของชุมชนที่สืบทอดมาจากอดีตและมีการเซ่นไหว้บูชาเป็นประจำทุกปี

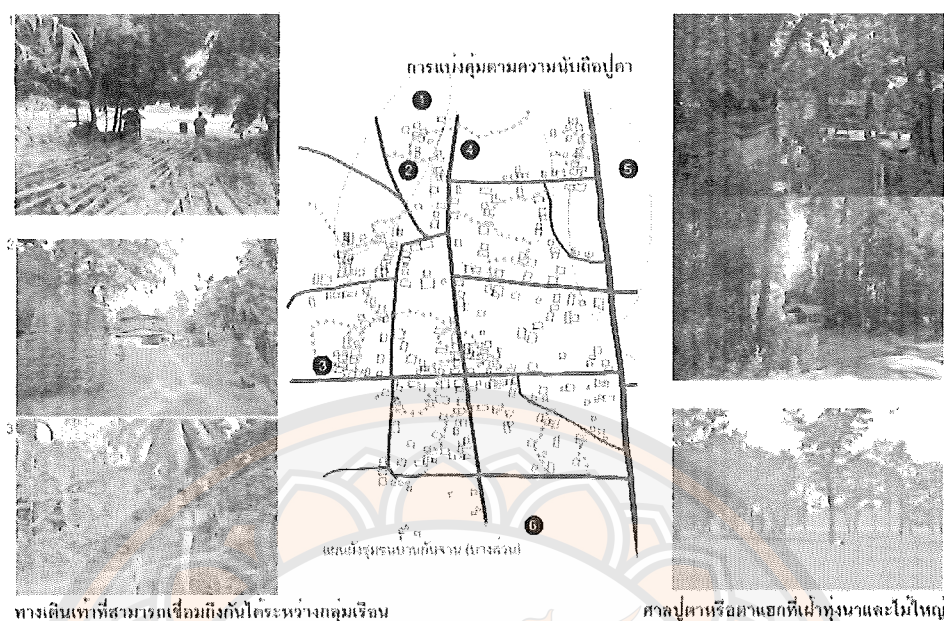
อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาลักษณะผังชุมชนของชาวภูย แม้จะไม่ปรากฏลักษณะผังชุมชนแบบโบราณแต่ก็ยังคงเค้าโครงผังชุมชนตามธรรมชาติที่มีเส้นทางสัญจรตัดไปมาตามลักษณะภูมิเทศของชุมชน ผสมผสานกับผังโครงสร้างสมัยใหม่ที่เป็นถนนตัดตรง ซึ่งสะท้อนพัฒนาการของผังชุมชนจากอดีตเช่นเดียวกับชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทย

นอกจากการแบ่งพื้นที่แผนผังชุมชนตามกายภาพแล้ว ผังชุมชนตามคติความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติของชาวเขมรถิ่นไทย (ชุมชนบ้านกันจวน อ.ชูนันท์ จ.วัดศรีสะเกษ) ที่เป็นสิ่งสะท้อนถึงที่ว่างทางกายภาพของชุมชน 2 ประการสำคัญ คือ

1. คติความเชื่อเรื่องผีในสภาพแวดล้อมที่อาศัยอยู่ตามธรรมชาติต่างๆ เช่น ในต้นไม้ใหญ่ ตามพื้นที่เกษตรกรรม และแหล่งน้ำสำคัญ ฯลฯ ต่างมีหน้าที่เพื่อคอยคุ้มครองปกป้องรักษาพื้นที่ต่างๆ เหล่านั้น ชาวเขมรถิ่นไทยจึงมีการสร้างศาลขึ้นเพื่อบ่งบอกว่าสถานที่เหล่านั้นมีผีหรือสิ่งเหนือธรรมชาติอาศัยอยู่ ก่อให้เกิดเป็นอาณาเขตสงวนตามความเชื่อและเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ข้อห้ามหรือแนวปฏิบัติ ทำให้บุคคลที่เข้ามาใช้พื้นที่บริเวณนั้นต้องระวังเรื่องการกระทำ เพราะหากประพฤติไม่ดีแล้ว อำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านั้นจะส่งผลร้ายต่อชีวิตและครอบครัวได้ คนในชุมชนจึงไม่ทำลายธรรมชาติ ไม่จับสัตว์น้ำ ไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ตามแหล่งที่มีศาลหรือผีอาศัยอยู่ เป็นต้น ส่งผลให้ยังมีต้นไม้ขนาดใหญ่ในพื้นที่ชุมชน มีหย่อมป่าไม้ปรากฏกระจายตามท้องนาและพื้นที่เกษตรกรรมโดยรอบของชุมชนก่อนเป็น “ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม” ที่สำคัญประการหนึ่งของชุมชนในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ซึ่งคติความเชื่อที่มีต่อสภาพแวดล้อมในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นตัวสะท้อนการเคารพต่อธรรมชาติและเป็นกฎกติกาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของคนในชุมชน

2. คติความเชื่อสำคัญอีกประการหนึ่ง ในเรื่องปู่ตายังส่งผลให้เกิดรูปแบบของผังชุมชนที่เป็นผังทางความเชื่อ โดยครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่มีศาลปู่ตาหรือครัวเรือนบริเวณใกล้เคียงจะอยู่รวมกลุ่มเป็นคุ้มเครือญาติเดียวกันแม้จะไม่ใช่ญาติโดยสายเลือดก็ตาม จากการสัมภาษณ์ แม่อรนุช, ผู้ใหญ่อุดุลย์ (3 กันยายน 2562) พบว่า เดิมในอดีตศาลปู่ตาจะตั้งอยู่ตามแหล่งสำคัญตามธรรมชาติต่างๆ มีผู้คนในชุมชนมาเช่นไหว้บูชา เคารพนับถือปู่ตาที่อยู่ในละแวกที่ดินของตนเอง มีลักษณะเป็นที่สาธารณะสามารถเข้าถึงได้โดยทั่วไป แต่เมื่อมีการแบ่งเขตโฉนดที่ดินเกิดขึ้น ศาลปู่ตาจึงอยู่ในเขตครอบครองกรรมสิทธิ์ที่ดินของเอกชนหรือครัวเรือนรายนั้นทำให้ผู้ที่เคยเคารพนับถือปู่ตาต้องขออนุญาตเจ้าของที่ดินก่อนการเช่นไหว้บูชา ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลต่อกายภาพหรือผังทางความเชื่อของชุมชน คติความเชื่อของคนในชุมชนในอดีตต่อปู่ตาที่สืบทอดต่อมาเมื่อผสมผสานระหว่างผังการปกครองและพัฒนาแบบท้องถิ่นสมัยใหม่ถึงแม้ว่าจะเป็นชุมชนเดียวกันทั้งหมด แต่กิจกรรมหรือความเชื่อที่มีต่อปู่ตายังสามารถแบ่งเขตการรวมกลุ่มของคนในชุมชนออกเป็นกลุ่มๆ ตามคุ้มปู่ตาที่ตนนับถือได้ (ภาพ 76)

นอกจากนี้ ผลการศึกษาผังบริเวณและกลุ่มบ้านเรือน (ชุมชนบ้านตากกลาง ชุมชนบ้านสนวน และชุมชนบ้านกันจวน) มีข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับอาคารในผังบริเวณ พบว่าเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นที่มีอายุมากกว่า 70 ปีทุกหลังจะหันหน้าเรือนหรือทางขึ้นไปยังทิศตะวันออก เรือนกลุ่มอายุน้อยถัดลงมาจะหันไปทางทิศเหนือหรือตะวันออก ส่วนเรือนสมัยใหม่ไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนแต่จะหันหน้าเรือนตามระบบโครงข่ายถนน แสดงถึงพลวัต การเปลี่ยนแปลงทางผังบริเวณและบ้านเรือนที่นำสนใจอีกประการ

ภาพ 76 ลักษณะการใช้ที่ว่างในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย (กรณีศึกษาชุมชนบ้านกันจัน อ.บุษันธุ์ จ.ศรีสะเกษ)

ที่มา: ผู้วิจัย โดยการสำรวจ (มิถุนายน-กันยายน 2562)

พัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมชุมชนยังสะท้อนมาสู่ผังบริเวณบ้านเรือนในชุมชนกรณีศึกษาชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวกูย โดยมีลักษณะสำคัญ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงขนาดที่ดิน แบ่งเป็น 2 ประการ คือ ประการแรกการเป็นมรดกตกทอดทำให้การแบ่งที่ดินให้กับลูกหลานจึงมีขนาดเล็กลง ดังเดิมในอดีตการแบ่งที่ดินให้กับลูกสาวคนแรกอาจไม่มีผลต่อการลดขนาดของผังบริเวณ แต่เมื่อสังคมเข้าสู่รุ่นถัดมาการแบ่งที่ดินอาจไม่ได้แบ่งให้กับลูกคนเล็กเหมือนเช่นเคย ประการที่สอง ราว ปี พ.ศ. 2444 การออกโฉนดที่ดินเป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงผังบริเวณบ้านเรือน ที่ดินเดียวกันขนาดใหญ่ที่ปลูกสร้างบ้านเรือนหลายหลังตามกลุ่มเครือญาติ การมีเล้าข้าวไว้เก็บผลผลิตในบริเวณเดียว ต่างแยกออกจากกัน รวมทั้งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนเคยใช้ร่วมกันก็ต่างตกไปอยู่ในเขตที่ดินมีกรรมสิทธิ์

2. องค์ประกอบในผังบริเวณ นอกจากขนาดที่ดินจะเล็กลงแล้ว มีการเปลี่ยนแปลงจากเรือนรูปแบบดั้งเดิม คือ ในผังบริเวณอาจมีเรือนหลายหลังในรูปแบบประยุกต์และแบบสมัยใหม่ มีเล้าข้าวในผังบริเวณหรือบางหลังอาจมีมากถึง 3-4 เล้าข้าว จากผลของการศึกษา

สอดคล้องกับลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากรูปแบบการทำนาแบบพื้นบ้านมาสู่การทำนาเพื่อผลผลิตเชิงเศรษฐกิจสมัยใหม่ ที่ไม่ใช่การทำนาเพื่อพึ่งพาอาศัยพออยู่พอกิน แต่เก็บข้าวเปลือกไว้ขาย ส่วนประกอบสำคัญที่มีการเปลี่ยนแปลง

3. การเปลี่ยนแปลงอีกประการ คือ การสร้างห้องน้ำไว้ในบริเวณเรือน ได้หายไปหรือสร้างใหม่ในบางหลัง การหายไปของห้องส้วมไปอยู่บริเวณใต้ถุนเรือนโดยก่อฝัง รวมทั้งการต่อเติมครัว เป็นต้น หรือในบ้านเรือนรูปแบบดั้งเดิม ต้องไปใช้ห้องน้ำห้องส้วมในบ้านเรือนของลูกหลานที่สร้างใหม่ด้านข้างเรือนเดิม เป็นต้น

เมื่อพิจารณากรณีศึกษาระดับอาคาร ในประเด็นผังบริเวณและกลุ่มบ้านเรือนของชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวกูย จากกลุ่มตัวอย่าง 3 กลุ่ม (หัวข้อ 4 หน้า 163) คือ กลุ่มผังบริเวณเรือนอายุมากกว่า 70 ปี ผังบริเวณเรือนอายุราว 50-70 ปี และผังบริเวณเรือนอายุน้อยกว่า 50 ปี สามารถแบ่ง รูปแบบผังบริเวณเรือนได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ผังบริเวณแบบดั้งเดิม มีลักษณะเรือนหลายหลังในที่ดินเดียวกัน ไม่มีรั้วรอบขอบชิด แสดงถึงลักษณะเครือญาติที่ยังสืบทอดมาแต่อดีต

2. ผังบริเวณใหญ่แต่มีเรือนน้อยหลัง เช่น มีเรือนเพียงหลังเดียว ซึ่งลักษณะดังกล่าว เกิดจากสาเหตุ คือ การแบ่งที่ดินอย่างเบ็ดเสร็จโดยเครือญาติ จะมีที่ดินอีกแปลงติดๆ กัน จึงไม่ปรากฏเรือนของครอบครัวอื่นในที่ดิน

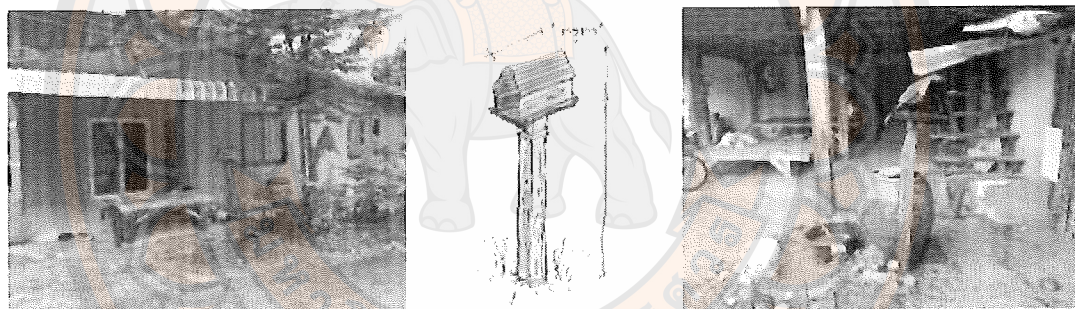
3. ผังบริเวณเล็ก สำหรับสร้างเรือนเพียงหนึ่งหลัง ผังบริเวณลักษณะนี้จะพบเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบัน โดยมีบ้านเรือนติดๆ กัน

นอกจากนี้แล้ว ผลการศึกษา ยังแสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของชาวเขมรถิ่นไทย (ชุมชนบ้านกันจาน อ.ชุนันท์ จ.ศรีสะเกษ) ในเรื่องผีบรรพบุรุษสามารถสะท้อนถึงรูปแบบผังบริเวณของเรือนและกลุ่มเรือนพื้นถิ่นในชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทยได้ 3 ประการ คือ

1. พันธุ์ไม้ในผังบริเวณ ซึ่งจากการศึกษา พบว่า ชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยนิยมปลูกต้นไม้ที่นอกจากจะใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันแล้วยังใช้ในพิธีกรรมสำคัญต่างๆ การจัดพันธุ์ไม้ในบริเวณบ้านเรือนของชาวเขมรถิ่นไทย ที่สำคัญได้แก่ การปลูกกล้วย หมาก และมะพร้าว ซึ่งเป็นพันธุ์ไม้ที่ใช้ประโยชน์ในพิธีแซนโฎนตาซึ่งเป็นพิธีเคารพบูชาผีบรรพบุรุษ เช่น การทำขนมข้าวต้มห่อด้วยใบมะพร้าวหรือใบข้าว การใช้หมากในเครื่องเซ่นไหว้ การทำกระทงจากใบกล้วย เป็นต้น พันธุ์ไม้สำคัญเหล่านี้นิยมปลูกไว้ตามแนวรั้วของบ้านหรือสำหรับครอบครัวที่มีขนาดที่ดินกว้างก็จะปลูกเป็นกลุ่มพันธุ์ไม้ในบริเวณหลังบ้านและรอบๆ ตัวเรือน ส่งผลให้เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทยในอีกลักษณะหนึ่ง

2. นอกจากพิธีกรรมเคารพบูชาผีบรรพบุรุษแล้ว ความเชื่อเรื่องปลิงหรือขั้วญ ประจำตัวของบุคคลยังปรากฏให้เห็นในผังบริเวณ คือ "ศาลปะเนียะปลิง" ซึ่งเป็นศาลที่ตั้งเพื่อเชิญผีบรรพบุรุษมาอยู่อาศัยในกรณีเมื่อมีทารกหรือเด็กมีอาการเจ็บป่วยหรือมีอาการผิดปกติชาวเขมรถิ่นไทยมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษต้องการมาอยู่อาศัยด้วยจึงสร้างศาลปะเนียะปลิงไว้ภายในบริเวณบ้านเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวคอยปกป้องรักษาให้บุคคลนั้นรอดปลอดภัยได้อีกด้วย (ภาพ 77)

3. ระบบเครือญาติยังสะท้อนให้เห็นถึงการจัดกลุ่มเรือนของชาวเขมรถิ่นไทย คือ บ้านเรือนในละแวกเครือญาติเดียวกันจะมีทางเดินหรือทางสัญจรขนาดเล็กที่สามารถลัดเลาะไปมาหาสู่กันได้แม้ปัจจุบันจะมีการแบ่งโฉนดที่ดินตามกรรมสิทธิ์แล้ว แต่ก็ยังปรากฏลักษณะของกลุ่มเรือนที่ปลูกสร้างในที่ดินแปลงใหญ่ที่เคยอยู่ร่วมกันเป็นคุ้มเครือญาติให้เห็นอยู่และมีการเช่นไหว้บูชาผีบรรพบุรุษร่วมกัน แสดงให้เห็นถึงโครงข่ายทางสังคมที่สะท้อนสู่ผังบริเวณของกลุ่มเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นได้เป็นอย่างดี

ภาพ 77 ศาลปะเนียะปลิงในผังบริเวณของเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย (ชุมชนบ้านกันจวน อ.ขุขันธ์ จ.ศรีสะเกษ)

ที่มา: ผู้วิจัย, สํารวจ, มิถุนายน-กันยายน 2562

คติความเชื่อของชาวกูยที่ปรากฏในผังบริเวณบ้านเรือน (ชุมชนบ้านตากกลาง) คือการให้ความสำคัญกับศาลปะกำที่ปรากฏในบริเวณด้านหน้าของบ้านเรือน เป็นสิ่งสะท้อนการให้ความสำคัญกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการนับถือบรรพบุรุษ นอกจากนี้แล้วการนับถือปะกำยังเป็นสิ่งสะท้อนการให้ความสำคัญกับหัวหน้าครอบครัว ซึ่งสตรีจะไม่ค่อยมีบทบาทหรือมีข้อห้ามเกี่ยวกับการปฏิบัติหรือการเคารพต่อศาลปะกำซึ่งแตกต่างจากบุรุษที่เป็นบุคคลหลัก เป็นต้น

2.4 คุณลักษณะด้านบริบทสภาพแวดล้อมบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

จากผลการศึกษาองค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม แสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบสภาพแวดล้อมของชุมชนในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้มีลักษณะที่สำคัญ สำคัญ ดังนี้

2.4.1 คุณลักษณะสภาพแวดล้อมชุมชนแบบชาวนา

ผลการศึกษา พบว่า ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่อีสานใต้เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำสลับลอนลูกคลื่น โดยทางตอนใต้เป็นแนวเขาพนมดงรัก ตอนกลางเป็นที่ลุ่มแม่น้ำมูล และตอนเหนือเป็นลุ่มแม่น้ำชี ลักษณะภูมิประเทศดังกล่าวส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ประกอบอาชีพทำนา โดยมีการรวมกลุ่มเป็นชุมชนตั้งบ้านเรือนบนที่สูงหรือที่เนิน บริเวณรอบชุมชนเป็นที่ราบลุ่มทำการเกษตรขนาดใหญ่ ซึ่งลักษณะดังกล่าวปรากฏให้เห็นทั้งชุมชนกรณีศึกษาทั้ง 3 ชุมชน

2.4.2 คุณลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

ผลการศึกษา ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกรณีศึกษา แสดงให้เห็น ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน 2 ลักษณะ คือ การตั้งถิ่นฐานตามการบุกเบิกของผู้นำ การตั้งถิ่นฐานตามสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ และการศึกษาภาพรวมของพื้นที่ศึกษา ยังพบว่า การตั้งถิ่นฐานในบริบทพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้ยังมีชุมชนที่รวมกลุ่มตั้งขึ้นตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญที่กระจายทั่วพื้นที่อีกด้วย ซึ่งลักษณะการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวเกิดขึ้น จากการแสวงหาพื้นที่ทำกิน การบุกเบิกตามสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ ที่เกิดขึ้นอย่างทั่วไปก่อนการปฏิรูปแบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล สะท้อนพลวัตการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ได้อีกประการ ส่วนการตั้งถิ่นฐานของการปฏิรูปการปกครองเป็นส่วนภูมิภาคแล้ว ทำให้เกิดการตั้งหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดขึ้นมาปกครอง ทำให้การบุกเบิกและแสวงหาพื้นที่ทำกินเป็นไปได้ยากมากขึ้น

2.4.3 คุณลักษณะผังชุมชนและผังบ้านเรือน

1) ผังชุมชนแบบโบราณ ที่ปรากฏในลักษณะผังชุมชนแบบวงรี มีคันคูดินเป็นกำแพง ซึ่งถือว่าเป็นผังแบบเก่าแก่ที่สุดที่พบในการศึกษา (ชุมชนบ้านสนวน อ.ห้วยราช จ.บุรีรัมย์) ลักษณะเส้นทางในชุมชนยังคงเป็นเส้นทางดั้งเดิมที่ตัดไปมาตามเส้นสัญจรของผู้คนในอดีต

2) ผังชุมชนร่วมสมัย ที่ปรากฏระบบโครงข่ายการสัญจรเป็นแบบระบบตารางสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานของหน่วยงานท้องถิ่น แต่ยังคงปรากฏทางสัญจรเดิมในอดีตที่ตัดไปมาตามเส้นสัญจร (ทางเกวียน) และยังใช้ติดต่อไปมาหาสู่กันได้ นอกจากนี้ผังของชุมชนยังได้มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นคุ่มโดยใช้แนวของถนนเป็นเขตแบ่ง เช่น

คุ้มเหนือ คุ้มใต้ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วหากชุมชนใดมีจำนวนครัวเรือนมากจะแบ่งเป็นหมู่ตามการปกครองท้องถิ่น วัดยังเป็นศูนย์กลางทางความเชื่อของชุมชนและใช้เป็นพื้นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันของคนในชุมชน นอกจากนี้แล้วศาลปู่ตาที่ชุมชนเชื่อว่าเป็นสิ่งที่คอยปกป้องรักษาคนในชุมชน ยังเป็นพื้นที่ทางความเชื่อของชุมชนที่สืบทอดมาจากอดีตและมีการเซ่นไหว้บูชาเป็นประจำทุกปี

จากผลการศึกษาในองค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม แสดงให้เห็นถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานบนบริบทสภาพแวดล้อมร่วมกัน คือ ลักษณะสภาพแวดล้อมชุมชนแบบชานนาบนพื้นที่ลุ่มแม่น้ำมูล ถึงแม้สภาพบริบททางวัฒนธรรมจะมีการกลายกลืนระหว่างกัน แต่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกวยยังมีพื้นที่การตั้งถิ่นฐานที่ชัดเจน คือ กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยตั้งถิ่นฐานทางใต้ของพื้นที่และกลุ่มชาติพันธุ์กวยมีการตั้งถิ่นฐานทางตอนเหนือของพื้นที่ รวมทั้งลักษณะของผังชุมชนและผังบริเวณบ้านเรือนที่สะท้อนถึงความเป็นอนุวัฒนธรรมของชาวกวยที่มีการเปลี่ยนแปลงสูงกว่า คือ ชาวกวยส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษามีผังบริเวณและบ้านเรือนที่ไม่ได้ตั้งอยู่ในแปลงที่ดินขนาดใหญ่ในลักษณะแบบเครือญาติเหมือนในอดีตเช่นเดียวกับกลุ่มชาวเขมรถิ่นไทย แต่มีลักษณะผังบริเวณที่ดินขนาดเล็ก มีเรือนหลังเดี่ยว มากกว่ามีกลุ่มเรือนหลายๆ หลังในแปลงที่ดินเดียวกัน

3. องค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม

ในอดีตก่อนหน้าผู้คนต่างอยู่อาศัยอย่างง่าย ปลูกสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ที่หาได้จากท้องถิ่น มุงหลังคาด้วยหญ้า (ทรงยศ วีระทวีมาศ และคณะ, 2548) จากการค้นคว้า พบว่า ไม่พบผลงานทางวิชาการ หรือหลักฐานที่ยืนยันลักษณะบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และกลุ่มชาติพันธุ์กวยในแผ่นดินไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 23 และอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย และกลุ่มชาติพันธุ์กวยต่างอยู่อาศัยอย่างเรียบง่าย ปลูกสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ที่หาได้จากท้องถิ่น มุงหลังคาด้วยหญ้าเช่นกัน หรืออาจมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามแบบอย่างเขมรในถิ่น ซึ่งอาจเกิดจากทั้งจากการอพยพย้ายถิ่น และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม แต่อาจไม่เป็นที่ยอมรับหลาย (ภาพ 36) และอาจสิ้นสุดลงเมื่ออาณาจักรขอมเริ่มเสื่อมสลายลง รูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้จึงเริ่มเข้าสู่การเป็นพื้นที่วัฒนธรรมผสมผสานร่วมระหว่างวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว วัฒนธรรมสยาม และวัฒนธรรมเขมร จนกระทั่งรูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนพักอาศัยสามารถอ้างอิงคุณลักษณะจากลักษณะเรือนอีสานทั่วไป คือ เรือนโขง เรือนแฝด และเรือนเกย อันเป็นผลจากการแพร่กระจายของวัฒนธรรมไท-ลาว และการอพยพกระจายตัวของคนกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ซึ่งถือเป็นจุดอ้างอิงเวลาเริ่มต้นการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ครั้งนี้

การอภิปรายผลด้านองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม ประกอบด้วยประเด็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับรูปทรง องค์ประกอบการใช้สอย และส่วนประกอบอาคาร ในพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ จากผลการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ สามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มหลักๆ ดังนี้

3.1 เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม

จากผลของการศึกษาเรื่องรูปแบบที่ปรากฏเด่นชัดของเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีสองลักษณะ คือ

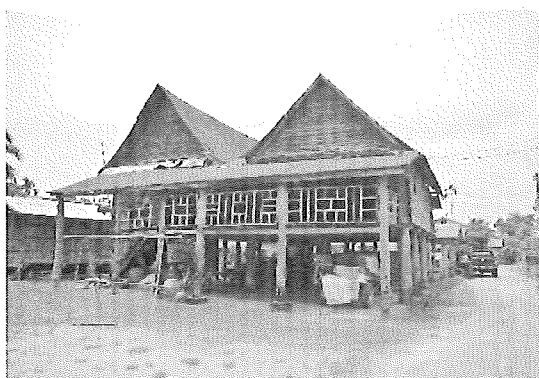
3.1.1 เรือนแบบจั่วคู่

ผลการศึกษาระดับอาคาร พบว่า เรือนจั่วคู่เป็นกลุ่มเรือนที่อยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ มีที่ดินทำกินมากกว่าคนอื่นๆ ในชุมชน สอดคล้องกับลักษณะการเริ่มตั้งถิ่นฐานชุมชนที่ต้องอาศัยแรงงานในการขยายพื้นที่ทำกิน ทำให้เรือนจั่วเดี่ยวเป็นเรือนของเครือญาติที่อาศัยอยู่ร่วมกันหลายครัวเรือนในอดีต ซึ่งเรือนกลุ่มนี้มีความนิยมกันแพร่หลายในช่วงจากอดีตจนถึงราวช่วง พ.ศ. 2433 ซึ่งเริ่มวัฒนธรรมหลวงเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีของพื้นที่อีสานใต้

ผลการศึกษาไม่ปรากฏเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมแบบจั่วคู่ในชุมชนชาวกูย ทั้งในชุมชนกรณีศึกษา (บ้านตากกลาง) และชุมชนชาวกูยอื่นๆ ในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นที่สังเกตในประเด็นของความนิยมในการสร้างเรือนขนาดใหญ่และระบบสังคมวัฒนธรรมรูปทรงของเรือนจั่วคู่ที่เป็นเอกลักษณ์ในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย คือ การมีจั่วคู่ มีทางขึ้นตรงกลางมีหลังคาคลุม โดยดั้งเดิมปลูกสร้างด้วยไม้ทั้งหลังทั้งวัสดุผนังและตัวเรือน ก่อนมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุเป็นสังกะสี

ผลการศึกษาที่ว่างและการใช้สอยภายในตัวเรือนของเรือนกรณีศึกษา (1K01 และ 1K02) แสดงให้เห็นว่า ที่ว่างภายในเรือนเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีพื้นที่ใช้สอยหลักได้แก่ พื้นที่ชั้นล่างมีถุนสูง มีแคร่ไม้ใช้เพื่อนั่งเล่น เก็บเครื่องใช้ อุปกรณ์ทอผ้า รวมทั้งอุปกรณ์การเกษตร ส่วนพื้นที่บนเรือน แบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่เอนกประสงค์ (นั่งเล่นพักผ่อน) และพื้นที่ครัว ที่ว่างสำคัญคือส่วนนอนเป็นที่เก็บของมีค่า หิ้งพระ และของรักษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ

ส่วนประกอบอาคารของกรณีศึกษา 1K01 และ 1K02 มีลักษณะสำคัญของส่วนองค์ประกอบอาคาร คือ อาจเคยมีป่องหน้าต่างขนาดเล็ก เป็นลูกทรงไม้ ก่อนพัฒนามาเป็นหน้าต่างแบบบ้านเปิดปิด ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่า

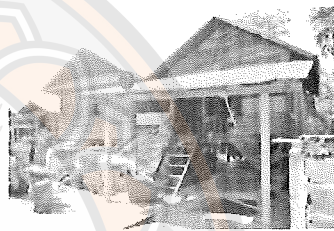
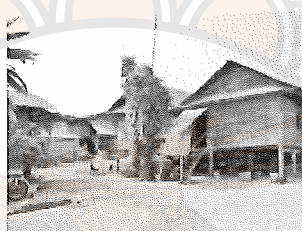

กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม 1K01 (ชาย)

กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม 1K02 (ขวา)

เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมในพื้นที่อีสานใต้ (ล่าง)

ภาพ 78 เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม (เรือนจั่วคู่) ในพื้นที่บริเวณวัฒนธรรมอีสานใต้

3.1.2 เรือนจั่วเดี่ยว

เรือนจั่วเดี่ยวเป็นกลุ่มเรือนหลังเล็ก ซึ่งมีลักษณะเป็นเรือนครึ่งหนึ่งของเรือนกลุ่มจั่วคู่ แต่มีการต่อชานยื่นมีหลังคาคลุมแทนการสร้างเรือนที่มีจั่วอีกหลัง ในลักษณะเรือนเกยตามแบบเรือนอีสาน เรือนกลุ่มนี้เป็นที่นิยมแพร่หลายในอดีตเนื่องจากไม่ซับซ้อนเหมือนเรือนในกลุ่มจั่วคู่ ซึ่งจากการศึกษา พบว่า มีเรือนจั่วเดี่ยวหลงเหลือให้เห็นมากกว่าเรือนจั่วคู่ ทั้งในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวกูย

รูปทรงของเรือนจั่วเดี่ยวที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กูย คือ การมีจั่วสูงชันหลังคามีสานจั่ว เสาเรือนหลักมีจำนวน 9 ต้น มีทางขึ้นตรงชานด้านหน้ามีหลังคาคลุม โดยดั้งเดิมปลูกสร้างด้วยไม้ทั้งหลังทั้งวัสดุผนังและตัวเรือน ก่อนมีการเปลี่ยนแปลงมาใช้สังกะสี ข้อสังเกตจากการศึกษาซึ่งเป็นที่น่าสนใจของเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมทั้งเรือนจั่วคู่และเรือนจั่วเดี่ยวในกลุ่มที่สร้างมาแล้วมากกว่า 90 ปี มักจะมีลักษณะเสากลม แต่เรือนที่มีอายุน้อยกว่าจะมีเสารูปเหลี่ยม

การใช้สอยภายในตัวเรือน ที่ว่างภายในเรือนเป็นไปอย่างเรียบง่าย พื้นที่
ใช้สอยหลัก ได้แก่ พื้นที่ชั้นล่างมีใต้ถุนสูง ใช้งานเหมือนเรือนแบบจั่วคู่ พื้นที่บนเรือน แบ่งเป็น
3 ส่วน พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่อเนกประสงค์หน้าสวนนอน (นั่งเล่น พักผ่อน) และพื้นที่ชานครัว
ที่ว่างสำคัญคือ สวนนอนเป็นที่เก็บของมีค่า หิ้งพระ และของรักษา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ
เช่นเดียวกันกับเรือจั่วคู่แต่มีที่ว่างขนาดเล็กกว่า

สวนประกอบอาคารของเรือนจั่วเดียวในชุมชนชาวภูยกุญโดยส่วนใหญ่ไม่มี
สวนประกอบอาคารที่มีลักษณะพิเศษหรือมีส่วนประดับประดา (กรณีศึกษา 1S01) แต่เป็น
บ้านเรือนที่สร้างอย่างเรียบง่าย แต่ในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยปรากฏมีลักษณะสำคัญของสวน
องค์ประกอบอาคาร คือ มีป้อมหน้าต่างขนาดเล็กเป็นบานเปิด และบานประตู (อกเลา) ซึ่งมี
ลักษณะตามแบบเรือนไทยในภาคกลาง ก่อนพัฒนามาเป็นหน้าต่างแบบบานเปิดปิดลูกฟักใน
ภายหลัง และบานแบบอื่นๆ ตามยุคสมัย นอกจากนี้แล้วผลการศึกษายังพบว่ามีลักษณะสวน
ประดับอาคาร คือ ดอกไม้ 4 กลีบบริเวณหน้าจั่ว และสวนฐานประตูเล่าข้าว สร้างด้วยช่างฝีมือ
ภายในชุมชน ซึ่งคาดว่าเป็นลักษณะพิเศษบางประการที่แสดงให้เห็นถึงการนำศิลปะสถาปัตยกรรม
แบบภาคกลางหรือแบบอย่างไทยโคราชมาใช้ คือ ลายดอกจัน เป็นการสลักลายไม้ คล้ายลายดอก
ประจำยาม (ลานหน้ากระดานในอาคารศาสนา) (กรณีศึกษา 1K03) หรือบานหน้าต่าง และ
นมบริณอกเลาบริเวณประตูรวมถึงการสลักกรอบชน (กรณีศึกษา 1K04) ซึ่งลักษณะการประดับ
เรือนด้วยการแกะสลักไม้และประดับสวนประกอบเรือนดังกล่าวนิยมแพร่หลายในช่วงสมัย
รัชกาลที่ 5-7 (น.ปากน้ำ) ซึ่งอาจเป็นอิทธิพลภาคกลางและไทยโคราชที่ได้เข้ามาอย่างแพร่หลาย
ในช่วงราว พ.ศ. 2443 ครั้งมีการสร้างรถไฟจากกรุงเทพมหานครถึงจังหวัดนครราชสีมา

กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม 1K03 (ซ้าย) กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม 1K04 (ขวา)
เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมในพื้นที่อีสานใต้ (ล่าง)

ภาพ 79 เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมลักษณะเรือนจั่วเดี่ยวในพื้นที่บริบท
วัฒนธรรมอีสานใต้

3.2 เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์

ผลการศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ มีลักษณะรูปทรงที่เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบดั้งเดิม โดยสามารถจำแนกได้ 3 รูปแบบ คือ เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก และเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลเมือง ซึ่งมีลักษณะพัฒนาการแบบต่อเนื่องจากรูปแบบดั้งเดิม และพัฒนาการแบบแยกขาดจากแบบแผนเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม มีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม

เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม เป็นกลุ่มบ้านเรือนที่พบได้ทั่วไปในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูย ซึ่งเป็นเรือนที่ประยุกต์รูปแบบจากรูปแบบดั้งเดิมมาใช้ โดยเรือนในกลุ่มนี้มีลักษณะสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ลักษณะการสืบทอดลักษณะการใช้งาน และการสืบทอดลักษณะรูปทรง จากระบบเรือนรูปแบบดั้งเดิมมาใช้ ซึ่งเป็นพัฒนาการที่ต่อเนื่องจากกลุ่มเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม ผลการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่เรือนกลุ่มนี้อายุราว 60-70 ปี เป็นเรือนกลุ่มที่สร้างขึ้นทดแทนเรือนจั่วคู่และเรือนจั่วเดี่ยว อันเนื่องมาจากปัจจัยอิทธิพลภายนอก

รูปทรงของเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม มีลักษณะเป็นเรือนหลังเดี่ยวขนาดใหญ่มีมากกว่า 12 เสา แบ่งเป็นสองลักษณะ คือ ลักษณะแรกมีลักษณะรูปทรงประยุกต์จากรูปแบบพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม โดยมีหลังคาจั่วชั้น มีชานแต่ปิดทึบมีฝ้าไม้ ส่วนลักษณะหลังมีลักษณะแบบคลี่คลายรูปทรงจากรูปแบบจั่วชั้นมาเป็นเรือนจั่วต่ำมุงด้วยสังกะสี แต่ยังคงลักษณะการใช้งานตามลักษณะเรือนรูปแบบพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม

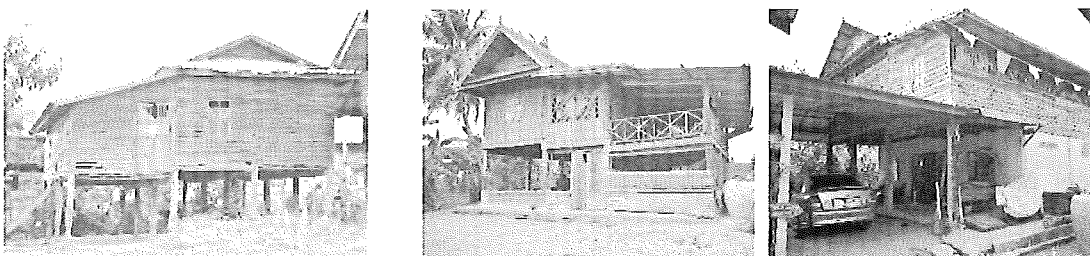
การใช้สอยภายในตัวเรือนของเรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม แสดงให้เห็นการใช้ที่ว่างภายในเรือนที่เป็นไปอย่างเรียบง่ายตามรูปแบบเรือนดั้งเดิม คือ มีพื้นที่ใช้สอยหลัก ได้แก่ พื้นที่ชั้นล่างมีถุนสูง ใช้งานเหมือนเรือนแบบจั่วเดี่ยวในลักษณะเรือนมีชานเกย พื้นที่บนเรือน แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่เอนกประสงค์หน้าสวนนอน (นั่งเล่น พักผ่อน) และพื้นที่ชานครัวด้านบน ภายหลังมีการเชื่อมต่อเติมได้ถุนเพื่อใช้แทนชานครัวด้านบน (ภาพ 80) ที่ว่างสำคัญ คือ สวนนอนเป็นที่เก็บของมีค่า หิ้งพระ และของรักษา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ เช่นเดียวกัน กับเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม

ลักษณะสำคัญของส่วนองค์ประกอบอาคารของเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม คือ มีลักษณะร่วมสมัยกับอิทธิพลภายนอกพื้นที่ คือ การมีส่วนประกอบเพิ่มเติมในอาคาร เช่น ลูกกระงะเบียง คอสอง และช่องเหนือหน้าต่าง เป็นต้น

กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม 2K01 (ซ้าย) การปรับปรุงพื้นที่ได้ถุน (ขวา)

เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิมในพื้นที่อีสานใต้ (ล่าง)

ภาพ 80 เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม ในพื้นที่บิรบัทฉนวนธรรมอีสานใต้

3.2.2 เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก

เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก เป็นลักษณะการนำเอารูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากคนภายนอกเข้ามาสู่พื้นที่อีสานใต้ โดยเรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก แบ่งเป็นสองลักษณะ คือ

1) ลักษณะแรก มีลักษณะเป็นเรือนหลังใหญ่ มีที่ว่างใช้สอยที่ซับซ้อนมากขึ้นจากเรือนประเภทก่อนหน้า แสดงให้เห็นถึงรูปแบบของคนต่างถิ่น ต่างอาชีพ โดยคนที่มีอิทธิพลต่อการรูปแบบนี้เข้ามาส่วนใหญ่มักเป็นข้าราชการโดยเฉพาะครู (กรณีศึกษา 2K02) ที่เข้ามามีบทบาทในชุมชนราว พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา โดยเรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก ลักษณะหลังใหญ่นี้ปรากฏในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยเป็นส่วนใหญ่ แต่ไม่ปรากฏในชุมชนชาวกูย

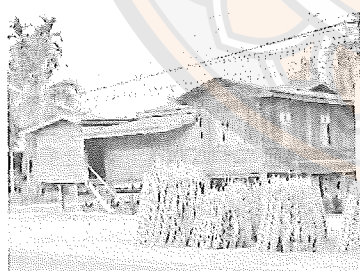

กรณีศึกษาเรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก 2K02 (ซ้าย)

รูปแบบระเบียงมีระแนง 2K02 (ขวา)

เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก ในพื้นที่อีสานใต้ (ล่าง)

ภาพ 81 เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังใหญ่ ในพื้นที่บริเวณวัฒนธรรมอีสานใต้

รูปทรงของเรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังใหญ่ มีลักษณะเป็นเรือนหลังเดี่ยวขนาดใหญ่ มีมากกว่า 12 เสา แต่เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบแล้ว พบว่าเป็นเรือนมีลักษณะเป็นเรือนคู่สองหลัง มีเรือนหลังใหญ่และเรือนขนาดเล็ก โดยหลังแรกเป็นเรือนหลักมีทรงหลังคาเป็นรูปตัวเอล และเรือนหลังเล็กเป็นมวอลสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีหลังคายื่นออกไปมาได้สัดส่วน

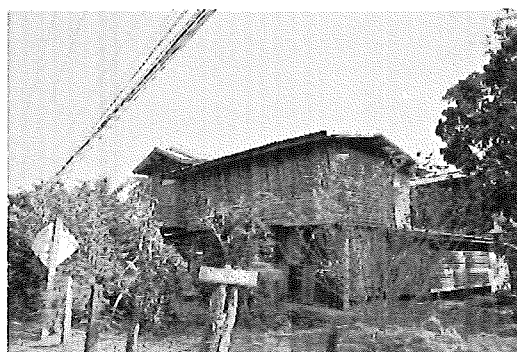
การใช้สอยภายในตัวเรือน มีลักษณะที่ว่างภายในเรือนคล้ายเรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิม คือ มีพื้นที่ใช้สอยหลัก ได้แก่ พื้นที่ชั้นล่างมีใต้ถุนสูง ใช้งานเหมือนเรือนแบบจั่วคู่ พื้นที่บนเรือน แบ่งเป็น 3 ส่วน คือพื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่อเนกประสงค์หน้าส่วนนอน (นั่งเล่นพักผ่อน) และพื้นที่ชานครัวด้านบน แต่ที่แตกต่าง คือ การมีพื้นที่ใช้สอยแบบสมัยใหม่มากขึ้น คือ พื้นที่ห้องนั่งเล่น ห้องรับประทานอาหาร หรือห้องที่กั้นเป็นครัว มีความเป็นสัดส่วนเพิ่มมากขึ้น

ส่วนประกอบอาคารของเรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังใหญ่ มีลักษณะสำคัญที่เป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่ไม่เคยมีในเรือนรูปแบบแบบดั้งเดิม เช่น ระเบียงที่มีผนังระแนงผายออกจากส่วนกระโถดไปรับหลังคายื่น และสวนปรางค์ในองค์ประกอบต่างๆ เช่น การบากไม้คาน การมีลานจอดรถหรือระแนงบริเวณคอสอง เป็นต้น

2) ลักษณะที่สอง มีลักษณะเป็นเรือนหลังเดี่ยว

เรือนพื้นดินในกลุ่มประยุกต์รูปแบบอิทธิพลภายนอกหลังเดี่ยว มีลักษณะเป็นเรือนที่มีหลังเล็กกว่า โดยมีเพียงส่วนเรือนหลักที่มีทรงหลังคาตัวเอล โดยไม่มีส่วนเรือนรอง รูปแบบแนวคิดคล้ายลักษณะการใช้งานของเรือนจั่วคู่และเรือนจั่วเดี่ยว (ภาพ 82)

เรือนพื้นดินในกลุ่มประยุกต์รูปแบบอิทธิพลภายนอก เป็นเรือนที่สะท้อนสังคม เป็นเรือนของผู้มีฐานะดี และเป็นผู้มีความรู้ โดยเรือนแบบนี้ถูกเรียกว่า ปะเตียปัญญา (น้ำลำนวน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 มกราคม 2563) ซึ่งหมายถึงเรือนของผู้มีความรู้ ชาวบ้านจึงนิยมนำมาเป็นแบบอย่างในการสร้างบ้านเรือนของตน ซึ่งเรือนพื้นดินในกลุ่มประยุกต์รูปแบบอิทธิพลภายนอก แบบหลังเดี่ยวปรากฏในทั้งชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูย ดังจะเห็นรูปแบบเรือนตัวเอลนี้แพร่กระจายทั่วพื้นที่ต่างๆ ในอีสานใต้

กรณีศึกษาเรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก
หลังเดี่ยว 2K02 (ซ้าย)

กรณีศึกษาเรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก
หลังเดี่ยว 2K02 (ขวา)

เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังเดี่ยว ในพื้นที่อีสานใต้ (ล่าง)

ภาพ 82 เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังเดี่ยว ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรม
อีสานใต้

3.2.3 เรือนพื้นดินประยุกต์จากอิทธิพลเมือง

เรือนกลุ่มนี้เป็นเรือนที่ประยุกต์รูปแบบความทันสมัยจากเมืองที่เริ่มมีการพัฒนาสู่ระบบสังคมเศรษฐกิจ และการปกครองสมัยใหม่ ที่มีอิทธิพลต่อชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวกูย แบ่งเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มแรก เรือนประยุกต์จากแบบเทศบาล (ธิตี เสงร์ศมี, 2535; ธนิศร์ เสถียรนาม, และนพดล ตั้งสกุล, 2558) ซึ่งเป็นรูปแบบบ้านเรือนที่สร้างในเขตเทศบาลและชาวบ้านในชนบทนิยมนำมาสร้างตาม และกลุ่มหลังเป็นเรือนกลุ่มประยุกต์บ้านเรือนจากแบบแผนอาคารสาธารณะ เช่น โรงเรียน บ้านพัก และสถานที่ราชการ ต่างๆ

เรือนรูปแบบเทศบาล นิยมสร้างขึ้นอย่างแพร่หลายในช่วงราว พ.ศ. 2476 ครั้งมีการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นและมีเทศบาลเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก (พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. 2476) ซึ่งเรือนรูปแบบนี้พบเห็นได้ในเขตเมือง อำเภอ หรือตัวจังหวัด ซึ่งเป็นบ้านเรือนของผู้คนในพื้นที่ค้าขาย ก่อนที่ชาวบ้านจะนำรูปแบบนี้มาสร้างตาม จึงปรากฏทั่วไปในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชาวกูยโดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้กับเขตเมือง

รูปทรงของเรือนพื้นถิ่นรูปแบบเทศบาล มีลักษณะเป็นเรือนหลังเดี่ยว มี 9 เสา สร้างด้วยรูปทรงอย่างง่าย หลังคาของศาลาดำมาก โครงสร้างทำด้วยไม้ ภายหลังเริ่มมีการใช้เสาสำเร็จรูปแทนเสาไม้ และมีการต่อเติมกันผนังพื้นที่ใต้ถุน รวมทั้งการปรับประยุกต์เป็นเรือนร้านค้ามีประตูเปิดเปิด

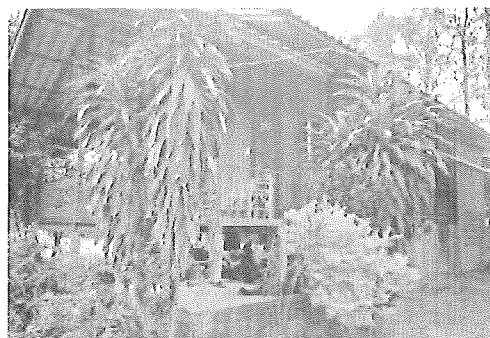
การใช้สอยภายในตัวเรือน ที่ว่างภายในเรือนมีรูปแบบอย่างง่ายสอดคล้องกับวิถีของคนในเมือง คือ แบ่งเป็น พื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่เอนกประสงค์หน้าส่วนนอน เท่านั้น ส่วนพื้นที่ครัวและห้องน้ำจะสร้างแยกจากตัวเรือน ส่วนพัฒนาการต่อมาจึงมีการต่อเติมพื้นที่ชั้นล่างให้ใช้เป็นครัวและห้องน้ำ

ส่วนประกอบอาคาร ลักษณะสำคัญของส่วนองค์ประกอบอาคารเรือนรูปแบบเทศบาล คือ มีหลังคาของศาลาจมนแลดูคล้ายเป็นหลังลาดตรง (Flat) และรูปแบบผนังเรือนที่ตีฝ้าส่วนใต้ถุนกบหน้าต่างเป็นฝ้าแนวนอนส่วนเหนือหน้าต่างเป็นฝ้าแนวตั้ง แสดงถึงรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมที่ทันสมัยมากขึ้น

ส่วนเรือนรูปแบบกลุ่มหลังเป็นเรือนกลุ่มประยุกต์บ้านเรือนจากแบบแผนอาคารสมัยใหม่ โดยการนำเอารูปแบบบ้านบังกะโล เรือนร้านค้าในเขตเมือง และอาคารสาธารณะมาใช้ในการก่อสร้าง คือ การมีพื้นที่ระเบียงยาวตลอดเรือน มีชานจั่วหน้าเรือน เป็นต้น

กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลเมือง
2K04 (ชาย)

กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลเมือง 2K04
(ขวา)

เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลเมือง (รูปแบบเทศบาล) ในพื้นที่อีสานใต้ (หน้าถัดไป)

ภาพ 83 เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลเมือง ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

3.3 เรือนพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่

เรือนพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่ เกิดขึ้นภายหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา รูปแบบเป็นการปรับประยุกต์วัสดุสมัยใหม่ที่เข้ามาแทนที่วัสดุท้องถิ่นที่หายากมากขึ้น มีทั้งรูปแบบสืบทอดลักษณะพื้นถิ่นดั้งเดิมและลักษณะการเปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงจากรูปแบบเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิม โดยมีทั้งการประยุกต์ใช้และการรับอิทธิพลจากภายนอกพื้นที่ โดยจำแนกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

3.3.1 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่

เรือนกลุ่มนี้มีการสืบทอดการใช้พื้นที่การใช้งานของเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมมาอย่างต่อเนื่องในลักษณะเป็นเรือนหลังเดี่ยวขนาดใหญ่ คล้ายกับเรือนมีชานหรือเรือนจั่วเดี่ยว โดยมีอายุเรือนที่ระบุว่าสร้างมาแล้วราว 30-40 ปี เรือนรูปแบบนี้ไม่ปรากฏในชุมชนของชาวกูย แต่ปรากฏในชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทยเป็นส่วนใหญ่

รูปทรงของเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ได้ถูกย่นย่อแบบหลังใหญ่ มีลักษณะคล้ายเป็นเรือนกลุ่มเรือนพื้นถิ่นประยุกต์กลุ่มสืบทอดลักษณะดั้งเดิม เพียงแต่มีผนังปิดล้อมทั่วตัวเรือน มีมากกว่า 12 เสา หลังคาคลุมตัวเรือนเป็นผืนเดียวมีการย่อมุมชายคาให้เข้ากับตัวบ้าน

การใช้สอยภายในตัวเรือน ที่ว่างภายในเรือนมีรูปแบบเรือนคล้ายเรือนดั้งเดิม คือ พื้นที่ใช้สอยหลัก ได้แก่ พื้นที่ยื่นล่างยกใต้ถุนสูง พื้นที่ยื่นบนเรือน แบ่งเป็น 3 ส่วน คือพื้นที่เพื่อหลับนอน พื้นที่เอนกประสงค์หน้าส่วนนอน (นั่งเล่น พักผ่อน) และพื้นที่ชานครัวด้านบน ข้อสังเกต คือ ตัวเรือนจะมีชานทางขึ้นแยกส่วนอย่างชัดเจน ที่และมีพื้นที่นั่งเล่นพัก พื้นที่ประทานอาหาร หรือห้องที่กั้นเป็นครัวเพิ่มเข้ามา เป็นต้น

ส่วนประกอบอาคาร ลักษณะสำคัญของส่วนองค์ประกอบเรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังใหญ่ คือ คานยื่นรับผนังที่เลยนอกแนวเสาดูเป็นลักษณะย่อมุมชายคา และหลังคาเป็นผืนใหญ่องศาเดียว ลาดยาวคลุมไปจนถึงด้านสกัดถึงพื้นที่ชานทางขึ้น

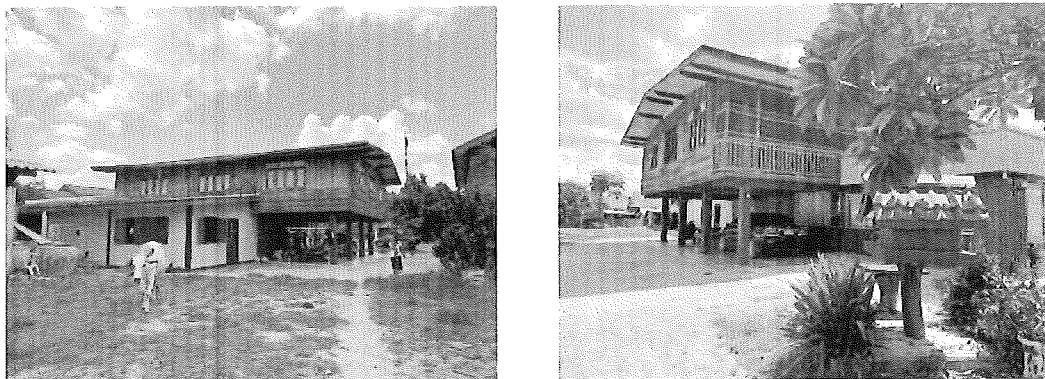
เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังใหญ่ กรณีศึกษา 1K01 (บน)

เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังใหญ่ ในพื้นที่อีสานใต้ (ล่าง)

ภาพ 84 เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังใหญ่ ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

นอกจากเรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังใหญ่ ในแบบข้างต้น ยังพบว่า ในพื้นที่ศึกษาอีสานใต้ยังปรากฏ เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังใหญ่ ที่สร้างเป็นเรือนขนาดใหญ่มีเสาด้านสกัด 4 แถว มีห้องนอนบนเรือนมากขึ้น เหมาะกับครอบครัวที่มีสมาชิกจำนวนมาก ซึ่งพบเห็นได้ตามพื้นที่ใกล้ตัวเมือง หรือบริเวณริมทางสัญจรหลัก ไม่นิยมสร้างในชุมชนชนบท (ภาพ 85)

ภาพ 85 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่ ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

3.3.2 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว

เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว เป็นบ้านเรือนในปัจจุบันที่ปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวกูย รวมถึงชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่อีสานใต้และภาคอีสาน ซึ่งเป็นการแพร่กระจายรูปแบบจากพื้นที่ต่างๆ สู่ชุมชนชนบท โดยมีลักษณะคล้ายกับเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่ เพียงแต่ตัดพื้นที่ใช้สอยส่วนขยายที่เป็นพื้นที่ชานทางขึ้นออกไปเหลือเพียงเรือนหลักหลังเดี่ยว และมีบันไดทางขึ้นทางบริเวณใต้ถุนเรือน พื้นที่ใช้สอยชั้นบนเรือนจะมีส่วนนอน และส่วนนอกประสงค์ ซึ่งเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวอาจมีลักษณะแตกต่างกันออกไป 3 รูปแบบ คือ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวมีใต้ถุน เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวสองชั้น และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวแบบมีระเบียง ดังต่อไปนี้ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีใต้ถุน)

เรือนในกลุ่มเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยวมีใต้ถุนสูงแบบย่อมุมชาย มักเป็นเรือนที่สร้างขึ้นใหม่บนที่ดินเดิม แทนกลุ่มเรือนจั่วเดี่ยวและจั่วคู่ในรูปแบบดั้งเดิม และเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ ซึ่งเป็นรูปแบบสมัยใหม่ที่แทนที่เรือนเก่าที่ผุพังหรือชำรุดทรุดโทรมตามกาลเวลา

กรณีศึกษาเรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีใต้ถุน) 2K02 (บน)
เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีใต้ถุน) ในพื้นที่อีสานใต้ (ล่าง)

ภาพ 86 เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีใต้ถุน) ในพื้นที่บริเวณวัฒนธรรมอีสานใต้

1) เรือนพื้นดินสมัยใหม่หลังเดี่ยว (สองชั้น)

เรือนพื้นดินสมัยใหม่แบบสองชั้น มีพัฒนาการและการต่อเติมพื้นที่ชั้นใต้ให้สามารถใช้งานได้ตั้งแต่เรือนพื้นดินประยุกต์รูปแบบเมืองในลักษณะกิ่งปูนกิ่งไม้ ในช่วงแรกปูน หรือวัสดุก่อมีราคาสูงเนื่องจากขนส่งลำบากชาวบ้านจึงไม่นิยมใช้มากเท่าใดนัก แต่ภายหลังเมื่อการคมนาคมขนส่งดีขึ้นชาวบ้านจึงเริ่มนิยมก่อสร้างด้วยผนังก่ออิฐถือปูน

เรือนพื้นดินสมัยใหม่แบบสองชั้น เริ่มมีการก่อสร้างเมื่อราว 20-30 ปีก่อน โดยโครงสร้างชั้นล่างใช้เสาปูนสำเร็จรูป มีทั้งแบบทึบใต้ถุนไว้ (รอต่อเติมภายหลัง) และแบบก่อสร้างชั้นล่างพร้อมกันทั้งเรือน ธนิศร์ เสถียรนาม และนพดล ตั้งสกุล (2558) ได้กล่าวถึงเรือนรูปแบบนี้ว่าเป็นเรือนที่มีช่างที่ไปทำงานในต่างประเทศ (ซาอุดีอาระเบีย) นำเอารูปแบบเรือนมาสร้างในชุมชน และมีชาวบ้านนิยมสร้างตามอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตามเรือนรูปแบบ เรือนพื้นดินสมัยใหม่แบบสองชั้น ถือว่าเป็นบ้านเรือนที่พบเห็นได้มากที่สุดทั่วไปในพื้นที่อีสานใต้ และภูมิภาคอีสาน รวมทั้งพื้นที่อื่นๆ ในประเทศไทย ซึ่งเรือนรูปแบบนี้มีลักษณะคล้ายกับเรือนรูปแบบที่นำมาจากเทศบาล แต่ลักษณะสำคัญของเรือนกลุ่มนี้ คือ การมีตั้งหลังคาสูงกว่าเรือนรูปแบบเทศบาลทำให้มีความชันหลังคา

มากกว่า (ธนินทร์ เสถียรนาม, และนพดล ตั้งสกุล, 2558) และรูปแบบของประตูหน้าต่างที่มีส่วนเส้นโค้งบริเวณด้านขอบวงกอบบน ซึ่งลักษณะประตูโค้งดังกล่าวอาจเป็นการหยิบยืมองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมมาจากกลุ่มวัฒนธรรมอื่นเข้ามาประยุกต์ใช้

รูปทรงของเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสองชั้น สร้างอย่างง่ายบนเสาปูนสำเร็จรูปจำนวน 9 ต้น ตัวเรือนด้านบนใช้โครงสร้างไม้ หลังคามุงด้วยกระเบื้องลอนเล็ก หรือสังกะสีทรงหลังคาชันราว 20 องศา มีเก็ระบายลมใต้หลังคา มีฝ้าภายในติดด้วยแผ่นซีเมนต์ หรือบางหลังไม่มีฝ้า การใช้ที่ว่างภายในเรือน ประกอบด้วยชั้นบนเป็นห้องนอน ห้องพระ ห้องเก็บของใช้สำคัญต่างๆ ส่วนพื้นที่ชั้นล่างใช้พักผ่อน นั่งเล่น รับแขก มีห้องครัวและห้องน้ำ ในบางหลังมีการต่อขยายพื้นที่ด้านหน้าและด้านข้างเพื่อใช้งาน รับแขกพบปะสังสรรค์ และนั่งพักผ่อน ส่วนประกอบสำคัญของเรือนในกลุ่มนี้ที่เป็นเอกลักษณ์ คือ การมีหน้าต่างกระจกแบบทรงโค้งมีช่องหน้าต่างด้านบน การครอบหัวแปและอกไก่บริเวณจั่วด้วยแผ่นซีเมนต์ และการมีเก็ระบายลมบริเวณหน้าจั่ว (ภาพ 87)

2) เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว (มีระเบียง)

นอกจากนี้แล้ว ผลการศึกษาภาพรวมพื้นที่ศึกษาอีสานใต้ ยังพบว่า เรือนในกลุ่มเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสองชั้นซึ่งมีความหลากหลายมากขึ้นจากเรือนพื้นถิ่นรูปแบบก่อนหน้า เกิดขึ้นการประยุกต์ของช่างชาวบ้านโดยการนำรูปแบบระเบียงมาใช้ คือ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่สองชั้นแบบมีระเบียง ซึ่งเป็นลักษณะการนำรูปแบบระเบียงมาใช้สำหรับบ้านเรือนจากอิทธิพลของเรือนสมัยใหม่ในเขตเมืองที่รับเอารูปแบบบ้านเรือนจากกรุงเทพมหานครและแบบเรือนจากภาคกลางมาสร้างในขณะนั้น (ภาพ 88)

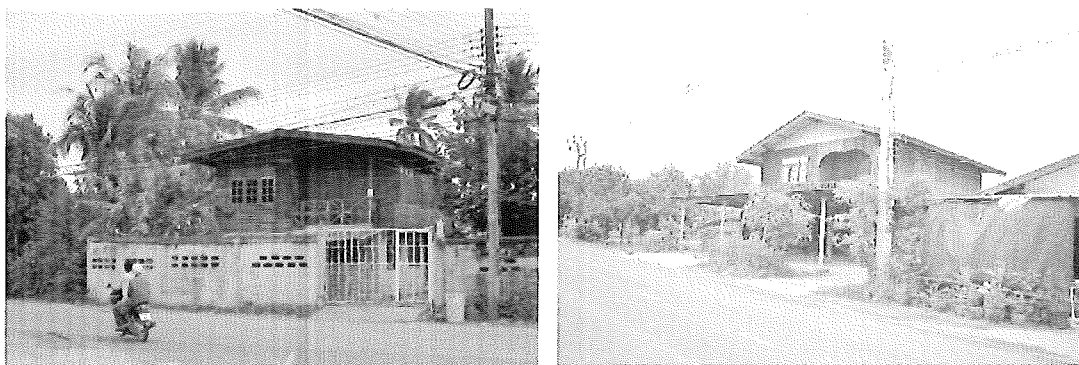

กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่สองชั้น 3K03 (ซ้าย)

เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่สองชั้น ในพื้นที่อีสานใต้ (ขวา)

ภาพ 87 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่สองชั้น ในพื้นที่บริเวณวัฒนธรรมอีสานใต้

ภาพ 88 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ (มีระเบียง) ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

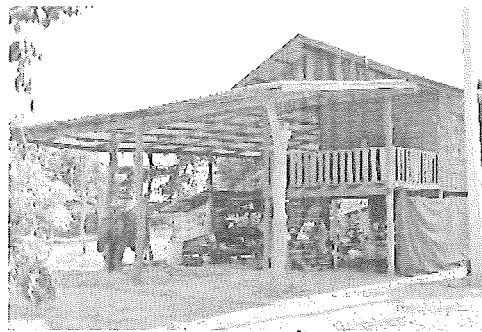
3.3.3 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์

ผลการศึกษา พบว่า ในพื้นที่อีสานใต้ไม่ปรากฏว่ามีเรือนรูปแบบเรือนดั้งเดิมของชาวกูยในพื้นที่ศึกษา (สำรวจ ณ กันยายน 2561- พฤศจิกายน 2562) โดยเรือนที่เก่าแก่ที่สุดของชาวกูย จัดเป็นเรือนจั่วเดี่ยว (ไม่ได้เลี้ยงช้าง) อายุราว 96 ปี และเรือนรูปแบบตัวเอลหลังเล็ก อายุราว 50 ปี แต่พบว่า มีเรือนพื้นถิ่นของชาวกูยที่เลี้ยงช้าง (กรณีศึกษา 3S01) ที่มีการสร้างขึ้น ราว พ.ศ. 2538 ภายในบริเวณศูนย์คชศึกษา จ. สุรินทร์ เพื่อเป็นบ้านเรือนสำหรับเลี้ยงช้าง โดยมีรูปแบบการสืบทอดลักษณะดั้งเดิมมาจากอดีต โดยกำหนดรูปแบบจากหน่วยงานภาครัฐ ซึ่งเป็นแนวทางการอนุรักษ์วิถีกลุ่มชาวกูยเลี้ยงช้าง ซึ่งเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ไม่ปรากฏมีการปลูกสร้างขึ้นในชุมชนของชาวเขมรถิ่นไทย

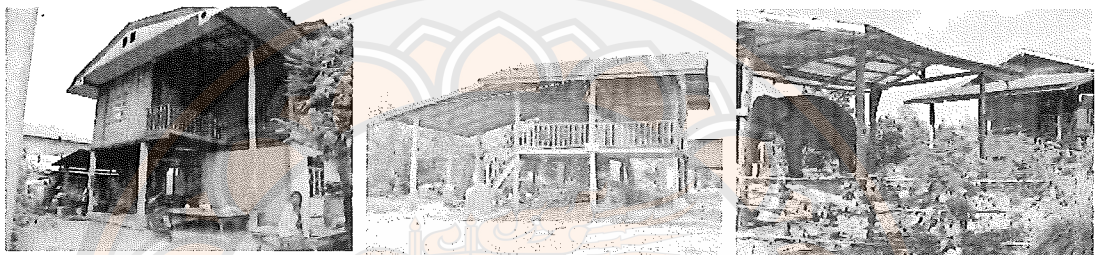
รูปทรงของเรือนกูดเลี้ยงช้าง เป็นแบบหลังคาจั่วเดี่ยวมีใต้ถุน มีชานด้านข้างหรือด้านหน้าเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ พักผ่อน นั่งเล่น ตัวเรือนจะมีหลังคายื่นเพื่อให้ช้างอยู่อาศัยมีทั้งแบบยื่นด้านหน้าเรือนและยื่นด้านข้างเรือน

การใช้ที่ว่างของเรือนร่วมสมัยวิถีประยุกต์ชาวกูยเลี้ยงช้าง มีห้องนอนด้านบนจำนวน 2 ห้อง มีชานด้านหน้าห้องนอน พื้นที่ใต้ถุนใช้เป็นพื้นที่พักผ่อน นั่งเล่น บริเวณใกล้กับตัวเรือนจะมีกระท่อมโครงสร้างไม้อย่างง่าย ใช้เพื่ออยู่อาศัย

นอกจากรูปทรงหลังยื่นที่เป็นเอกลักษณ์ของเรือนชาวกูยเลี้ยงช้างแล้ว บ้านเรือนในกลุ่มเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ (ชาวกูยเลี้ยงช้าง) เป็นเรือนที่สร้างขึ้นใหม่ด้วยวัสดุประสมที่เจาะจง และสอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่สมัยใหม่ และอาจมีข้อจำกัดอื่นๆ จึงไม่มีส่วนประดับประดาให้เห็น

เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ ชาวภูยเลียงช้าง กรณีศึกษา 3S05 (บน)
เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ชาวภูยเลียงช้าง ในพื้นที่อีสานใต้ (ล่าง)

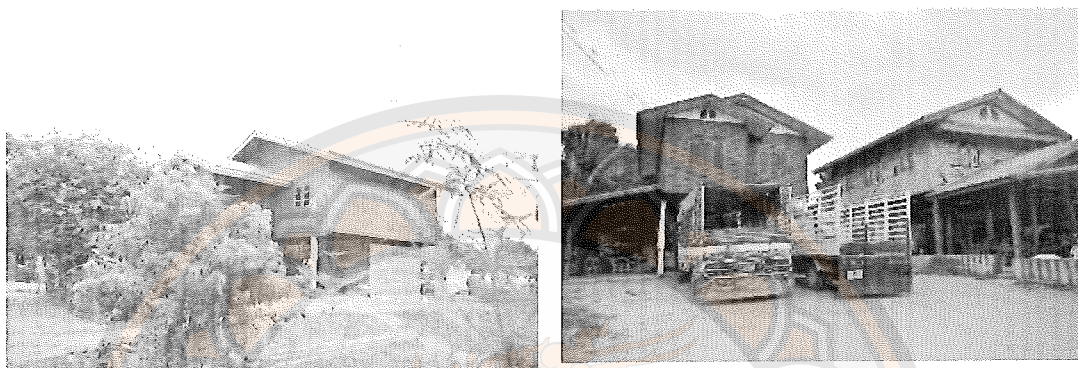
ภาพ 89 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ (ชาวภูยเลียงช้าง) ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

3.3.4 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสากลนิยม

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 รูปแบบบ้านเรือนในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ทั้งการหิบบนรูปแบบ การประยุกต์รูปแบบ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสากลนิยม เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ก่อสร้างขึ้น จากอิทธิพลสากล สังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งเรือนรูปแบบนี้ได้นำเอาแบบบ้านเรือนจากกรุงเทพมหานครมาสร้างโดยผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ (จิตติ เสงวีรัมย์, 2535) เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบสากลนิยมที่สร้างเมื่อราว 30 ปีมานี้ มีรูปแบบที่เห็นชัดและมีการนิยมก่อสร้างแพร่หลายในพื้นที่อีสานใต้ คือ เรือนแบบมีจั่วหน้ามุก ส่วนใหญ่เป็นเรือนของผู้มีฐานะเนื่องจากก่อสร้างด้วยวัสดุที่ต้องหาซื้อตามท้องตลาด เช่น เสาคอนกรีต สำเร็จรูป อิฐมอญ ปูน หลังคากระเบื้อง เป็นต้น

เรือนพื้นถิ่นร่วมสมัยสากลนิยมเป็นกลุ่มเรือนสมัยใหม่ที่พบได้ทั่วไปในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยและชุมชนชาวภูย รวมถึงชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่อีสานใต้และภาคอีสาน ซึ่งเป็นการนำรูปแบบบ้านเรือนสมัยสากลนิยมเข้ามาสู่พื้นที่ชุมชนชนบท โดยเรือนพื้นถิ่นร่วมสมัยสากลนิยม แบบมีหน้ามุกมี 2 รูปแบบที่ปรากฏในพื้นที่ศึกษา โดยแบบแรกสร้างแบบมีผนังชั้นล่างกั้นเป็นห้องมีสัดส่วน ทั้งห้องครัว ห้องน้ำ ห้องรับแขก รวมถึงมีห้องนอน ตามรูปแบบบ้านเรือน

สมัยใหม่ ส่วนแบบหลังชาวบ้านนิยมนำมาสร้างแบบมีใต้ถุน และค่อยต่อเติมพื้นที่กันห้อง ในภายหลังเมื่อมีทุนทรัพย์ จากรูปแบบเรือนพื้นดินสมัยใหม่แบบสากลนิยม (เรือนหน้ามุก) เป็นข้อที่น่าสังเกตว่ามีบ้านเรือนในปัจจุบันที่ชาวบ้านนิยมสร้างเป็นแบบชั้นเดียวติดพื้น จะมีลักษณะของการนำเอาส่วนชั้นบนของเรือนแบบมีหน้ามุกนี้มาสร้างเป็นนั่นเอง

ภาพ 90 เรือนพื้นดินสมัยใหม่สองชั้นหลังใหญ่และแบบมีระเบียง ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในบริบทภาพรวมในพื้นที่อีสานใต้ รวมทั้งกรณีศึกษาสิ้นสุดที่เรือนพื้นดินสมัยใหม่ที่สร้างเมื่อราว 30 มาปีนี้ ซึ่งพบว่า เรือนพื้นดินสมัยใหม่แบบสากลนิยม (เรือนหน้ามุก) เป็นเรือนที่มีความเด่นชัดที่มีความต่อเนื่องจากเรือนกรณีศึกษากลุ่มอื่นๆ ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้มากที่สุด อีกทั้งบ้านเรือนของชาวบ้านที่ปลูกสร้างหลังจากเรือนพื้นดินสมัยใหม่แบบสากลนิยม มีปัจจัยสาเหตุหลายมิติ เช่น มิติทางกฎหมายการควบคุมการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนของประชาชน มิติทางเศรษฐกิจ รวมทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นต้น

นอกจากเรือนพื้นดินสมัยใหม่แบบสากลนิยม (เรือนหน้ามุก) แล้วบ้านเรือนสมัยใหม่ที่นิยมปลูกสร้างภายหลังในเวลาต่อมา มีรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น มีทั้งลักษณะการให้ช่างผู้รับเหมาเป็นผู้ออกแบบ และเริ่มมีการอาศัยสถาปนิกในการออกแบบโดยได้อิทธิพลจากแบบบ้านเรือนสมัยใหม่ตามสื่อสมัยใหม่ รวมการไปพบเห็นในพื้นที่ต่างๆ เช่น บ้านในกรุงเทพมหานคร บ้านในเขตเมือง หรือแบบบ้านจัดสรร เป็นต้น (ภาพ 91)

ภาพ 91 รูปแบบเรือนสมัยใหม่

3.4 คุณลักษณะด้านสถาปัตยกรรม

จากการศึกษาภาพรวมของอาคารบ้านเรือนในพื้นที่บริเวณชนบทธรรมอีสานใต้ และการศึกษารณีศึกษาระดับเรือนพื้นถิ่น สามารถสรุป ข้อมูลรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริเวณชนบทธรรมอีสานใต้ ได้ 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

3.4.1 เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม เป็นกลุ่มเรือนอายุมากกว่า 70 ปี แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมแบบจั่วคู่ และเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมแบบจั่วเดี่ยว

3.4.2 เรือนพื้นถิ่นประยุกต์ เป็นกลุ่มเรือนอายุราว 50-70 ปี แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก และเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลเมือง

3.4.3 เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ เป็นกลุ่มเรือนอายุน้อยกว่า 50 ปี แบ่งเป็น 4 รูปแบบ คือ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่สากลนิยม และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์

จากผลการศึกษาเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกวยมีลักษณะคล้ายคลึงกันในการอยู่อาศัย แม้กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์กวย มีลักษณะบ้านเรือนคล้ายกันกับชาวเขมรถิ่นไทยในรูปแบบทั้ง 3 กลุ่มตามอายุและรูปแบบทางสถาปัตยกรรม แต่มีความแตกต่างจากเรือนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย 3 ประการ คือ 1) การศึกษาครั้งนี้ในชุมชนชาวกวยไม่ปรากฏเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมรูปแบบจั่วคู่หรือเรือนรูปแบบดั้งเดิมอื่นๆ รวมทั้งเรือนพื้นถิ่นประยุกต์อิทธิพลภายนอก (หลังใหญ่) 2) ไม่ปรากฏเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่ในชุมชนชาวกวย และ 3) ปรากฏเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ที่ราว 30 ปี ที่ประยุกต์รูปแบบวิถีดั้งเดิมในกลุ่มชาวกวยเลี้ยงช้าง แต่ไม่ปรากฏเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมก่อนหน้าของชาวกวยเลี้ยงช้าง ที่แสดงถึงความต่อเนื่องของเรือนจากอดีตที่มาจากอายุมากกว่า มากกว่า 30 ปี (ภาพ 75)

ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลง และความเชื่อมโยงทางลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน โดยกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยมีลักษณะความเชื่อมโยงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมมาสู่รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ได้แบบต่อเนื่องมากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์กึ่งที่มีความเชื่อมโยงทางรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ขาดตอนจากเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมมาสู่รูปแบบเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์ ถึงแม้ชุมชนชาวกูยมีลักษณะการให้ความสำคัญกับเครือญาติหรือมีครัวเรือนขนาดใหญ่เหมือนกลุ่มชาวเขมรถิ่นไทย แต่อาจสันนิษฐานได้ว่าลักษณะการไม่ปรากฏเรือนหลังใหญ่จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย สมถะ ในชุมชนชาวกูยที่อาจมีมากกว่ากลุ่มชนอื่นๆ มาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากผลการศึกษาและการอภิปรายผลการศึกษาในองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรมที่ปรากฏรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ 3 กลุ่มตามอายุและรูปแบบ แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมซึ่งมีทั้งลักษณะต่อเนื่อง เชื่อมโยงกับรูปแบบสถาปัตยกรรมรูปแบบดั้งเดิม การปรับเปลี่ยนรูปแบบจากอิทธิพลภายนอกพื้นที่ซึ่งเป็นกระแสหลัก รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากแบบแผนดั้งเดิมไปสู่รูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มีรูปแบบหลากหลายมากขึ้น โดยมีลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย ดังหัวข้อต่อไป

อภิปรายผลลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย

รูปแบบพลวัตและกระบวนการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีจุดเริ่มต้นการเข้าสู่สังคมสมัยใหม่นับแต่การเข้ามาสร้างอาณานิคมการเมืองการปกครองภายในพื้นที่อีสานใต้ของรัฐบาลสยาม ตั้งแต่ปลายธนบุรีและต้นรัตนโกสินทร์ จนถึงปลายรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา อันเป็นผลพวงจากการแผ่อิทธิพลของชาติตะวันตก การตัดทอนอิทธิพลดังกล่าวนั้น เป็นตัวเร่งการขยายวัฒนธรรมแบบเมืองหลวงของสยามเข้าสู่พื้นที่ต่างๆ มากขึ้น โดยจุดเปลี่ยนสำคัญ คือ การปฏิรูปการปกครองภาคอีสานออกเป็นมณฑลเพื่อการบริหารการปกครองและแสดงสิทธิในดินแดน เมืองสำคัญ อย่างเช่น บุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ต่างอยู่ใต้วัฒนธรรมการปกครองของสยามโดยมีศูนย์กลาง คือ นครราชสีมา จนถึงช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การก้าวสู่สังคมสมัยใหม่ ทำให้สภาพชุมชน และบ้านเรือนต่างก้าวสู่การเปลี่ยนแปลงตามรูปแบบสมัยสากลนิยมมากขึ้น โดยมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมร่วมสมัยดังต่อไปนี้

1. องค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรมร่วมสมัย

ผลการศึกษาศาสามารถอธิบายลักษณะขององค์ประกอบสังคมวัฒนธรรมในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ซึ่งเป็นพื้นที่ร่วมทางวัฒนธรรมในลักษณะผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมระหว่างไท-ลาว วัฒนธรรมสยาม และวัฒนธรรมเขมร มาแต่อดีตจนปัจจุบัน องค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย กลุ่มชาติพันธุ์กวย ได้กลายกลืนเป็นแก่นวัฒนธรรมแบบฮิตคองตามแบบวัฒนธรรมหลักของอีสานมาแต่อดีต แต่ก็ยังคงสามารถรักษาวิถีชนบทรอบนิยมประเพณีวัฒนธรรมของตนไว้ได้ในระดับหนึ่ง ลักษณะการส่งต่อทางสังคมวัฒนธรรมร่วมสมัยมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1.1 การมีวิถีชาวนาและวงจรการประกอบเลี้ยงชีพ คือ วิถีชีวิตแบบเกษตรและการพึ่งพาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและอาชีพทอผ้าหรืออาชีพเสริมอื่นๆ ระหว่างรอฤดูกาลเพาะปลูก ถือเป็นลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่เด่นชัดของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและชาวกวยมาแต่อดีต แม้ในปัจจุบันความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะมีมาก แต่วิถีชาวนายังมีการส่งต่อมาถึงปัจจุบัน

1.2 การเป็นสังคมวัฒนธรรมระบบเครือญาติ และบรรพบุรุษ เป็นสิ่งที่ส่งผ่านทางสังคมวัฒนธรรมอีกประการที่สำคัญจากอดีตมาสู่สังคมร่วมสมัย โดยในสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกวยยังปรากฏรากฐานของการให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติผ่านประเพณีการเช่นไหว้บรรพบุรุษ คือ พิธีเซ่นไหว้ตาของชาวเขมรถิ่นไทย และพิธีไหว้ปะกำของชาวกวย เป็นต้น

1.3 คติความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นรากฐานและเป็นลักษณะสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและชาวกวย ที่ปรากฏทั้งคติความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติในบุคคลในครัวเรือน และคติความเชื่อในสภาพแวดล้อม เช่น การมีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในบ้านเรือน การมีศาลในผังบริเวณ และการตั้งศาลไ้บริเวณทุ่งนา หนองน้ำ หรือบริเวณต้นไม้ใหญ่ เป็นสิ่งที่ปรากฏโดยทั่วไปในปัจจุบันโดยยังเป็นสิ่งที่สืบทอดส่งผ่านในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กวยมาแต่อดีต

2. องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อมร่วมสมัย

ผลการศึกษาขององค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยสภาพแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน และผังชุมชนและผังบริเวณบ้านเรือน ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและชาวกวยในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ แสดงให้เห็นถึงลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชนบริเวณที่ราบลุ่มตั้งแต่ตอนใต้ของแม่น้ำชีและตอนใต้ของแม่น้ำมูลไปจรดเทือกเขาพนมดงรัก อาชีพที่เหมาะสมจึงเป็นการทำนาปลูกข้าว องค์ประกอบทางบริบทสภาพแวดล้อมจึงมีลักษณะสำคัญ คือ

คุณลักษณะสภาพแวดล้อมชุมชนแบบชานา ลักษณะการตั้งถิ่นฐานจึงมีลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามการบุกเบิกของผู้นำเพื่อแสวงหาสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ในการทำนา คุณลักษณะผังชุมชนจึงปรากฏลักษณะสำคัญของผังชุมชนในลักษณะผังชุมชนร่วมสมัยที่ปรากฏระบบโครงข่ายการสัญจรเป็นแบบระบบตารางสมัยใหม่ที่ซ้อนทับกับผังชุมชนแบบโบราณ ซึ่งองค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อมร่วมสมัยดังกล่าวส่งผ่านมาจากอดีตสู่ปัจจุบัน สภาพแวดล้อมชุมชนแบบชานา โดยมีการรวมกลุ่มเป็นชุมชนตั้งบ้านเรือนบนที่สูงหรือที่เนิน บริเวณรอบชุมชนเป็นที่ราบลุ่มทำการเกษตรขนาดใหญ่ ซึ่งมีพัฒนาการแบบค่อยเป็นไปมาจากรูปแบบการทำเกษตรพื้นบ้านแบบพึ่งพาธรรมชาติ ผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบก้าวกระโดดที่เกิดจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นหลัง พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา

3. องค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

การศึกษากรณีศึกษาระดับอาคารแสดงให้เห็นถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ได้ 3 กลุ่ม คือ

3.1 กลุ่มเรือนอายุมากกว่า 70 ปี แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมแบบจั่วคู่ และเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมแบบจั่วเดี่ยว

3.2 กลุ่มเรือนอายุราว 50-70 ปี แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก และเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลเมือง และกลุ่มที่สาม

3.3 กลุ่มเรือนอายุน้อยกว่า 50 ปี แบ่งเป็น 4 รูปแบบ คือ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่สากลนิยม และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์

จากผลการศึกษาเรือนพื้นถิ่นทั้ง 3 กลุ่ม สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลง การคงอยู่ และการส่งต่อทางรูปแบบสถาปัตยกรรมจากเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่โดยมีลักษณะร่วมสมัย ดังนี้

1. การปรากฏอยู่ของหน้าเรือน คือ มีทางขึ้นด้านหน้าเรือนมีหลังคาคลุม หันหน้าเรือนไปทางทิศตะวันออก เป็นลักษณะสำคัญที่ปรากฏในเรือนรูปแบบดั้งเดิม แม้ปัจจุบันการให้ความสำคัญกับทิศหน้าเรือนจะมีน้อยลง แต่หน้าเรือนยังคงเป็นสิ่งสำคัญในการปลูกสร้าง และการบ่งบอกลักษณะของเรือนรูปแบบต่างๆ

2. ลักษณะเรือนใหญ่ และเรือนเดี่ยว เป็นลักษณะร่วมสำคัญของเรือนพักอาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่อีสานใต้ นับแต่เรือนรูปแบบดั้งเดิม เรือนรูปแบบประยุกต์ และเรือนรูปแบบ

สมัยใหม่ ซึ่งเรือนหลังใหญ่เหมาะสำหรับครอบครัวที่มีสมาชิกจำนวนมาก เรือนเดี่ยวเหมาะสำหรับครอบครัวเดียว นอกจากนี้ขนาดเรือนยังมีผลต่อคติความเชื่อเรื่องฐานะทางสังคมอีกด้วย (ภาพ 92)

3. ลักษณะร่วมในการใช้ที่ว่าง ประกอบด้วย พื้นที่สำคัญ 4 ส่วน คือ พื้นที่ส่วนนอน พื้นที่เอนกประสงค์ พื้นที่ชาน และพื้นที่ใต้ถุน โดยพื้นที่เหล่านี้นำหน้าที่เป็นพื้นที่ส่วนตัว พื้นที่สำหรับคนในครอบครัว และพื้นที่ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ซึ่งเป็นพื้นที่แสดงออกถึงลักษณะของเรือนมีชาน รวมทั้งการมีพื้นที่สำคัญในการเก็บรักษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ การใช้ที่ว่างเพื่อประกอบประเพณีตามแบบแผนของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการใช้ที่ว่างในเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ที่ส่งต่อมาถึงเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ในปัจจุบัน

เรือนหลังใหญ่

เรือนหลังเดี่ยว

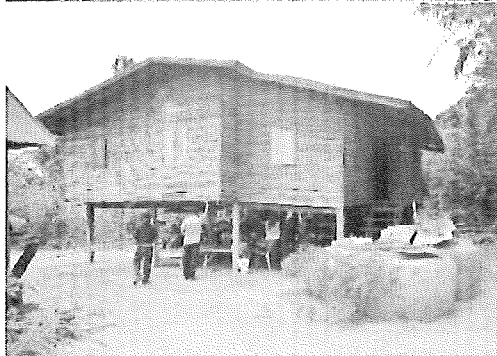
เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม

เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์

เรือนพื้นถิ่นรูปแบบสงวนใหม่

ภาพ 92 เปรียบเทียบลักษณะเรือนหลังใหญ่และเรือนหลังเดี่ยวกรณีศึกษา

4. คุณลักษณะสถาปัตยกรรมร่วมสมัย

จากองค์ประกอบร่วมสมัยที่ส่งต่อมาจากเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมมาสู่เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ต่างเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงการส่งต่อลักษณะร่วมของรูปแบบในองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม โดยสามารถสรุปในประเด็นเนื้อหาทางรูปธรรม และนามธรรม ดังนี้

4.1 เนื้อหาด้านรูปธรรม

รูปแบบเนื้อหาด้ำนนามธรรมเกี่ยวข้องกับความสะดวกล้ดงต่อบริบทสภาพแวดล้อม ได้แก่ สภาพแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณ ในพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ รวมทั้งองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม ได้แก่ องค์ประกอบด้านรูปทรง องค์ประกอบการใช้สอย และส่วนประกอบอาคาร ผลของการศึกษากรณีศึกษาด้านสถาปัตยกรรมร่วมสมัยในพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ สรุปเป็นเนื้อหาด้ำนรูปธรรม คือ

4.1.1 การมีหน้าเรือน

ผลการศึกษากรณีศึกษาระดับอาคาร พบว่า การมีหน้าเรือนหรือทางขึ้นเรือนปรากฏในแบบแผนดั้งเดิม คือ การหันหน้ามาทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นเลือกทิศที่ดีในการหันเรือน รูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบเรือนประยุกต์อาจยังปรากฏรูปแบบการเลือกทิศ แต่มีข้อจำกัดมากขึ้น คือ การไม่หันเรือนไปทิศไม่ดี คือ ทิศตะวันตก ส่วนเรือนรูปแบบสมัยใหม่นั้นมีข้อจำกัดในการปลูกสร้างการหันเรือนจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับรูปแบบแผนทางความเชื่อ

4.1.2 การเป็นเรือนหลังใหญ่และเรือนเดี่ยว

จากอดีตรูปแบบเรือนใหญ่ (จั่วคู่) และเรือนเดี่ยว (จั่วเดี่ยว) เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมรูปแบบหลักที่นิยมสร้างกันตามแบบแผนดั้งเดิม รูปแบบที่เปลี่ยนแปลงมาสู่เรือนรุ่นหลังในเรือนประยุกต์ก็ยังคงมีลักษณะของเรือนใหญ่ และเรือนเดี่ยว คือ เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังใหญ่ และเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังเดี่ยว ที่ชาวบ้านปรับสร้างขึ้นตามฐานะของตนเอง รวมทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ก็ยังคงปรากฏเรือนหลังใหญ่ คือ เรือนสามช่วงเสาที่มีเสามากกว่า 12 ต้น และเรือนเดี่ยวที่มีเสา 9 ต้น

4.1.3 การคงอยู่ของเรือนชาน

รูปแบบเรือนมีชานคือลักษณะเด่นของเรือนรูปแบบดั้งเดิมในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ แม้การเปลี่ยนแปลงรูปทรงและวัสดุของเรือนไป แต่รูปแบบเรือนชานยังปรากฏให้เห็น ผ่านส่วนต่อขยาย และระเบียง โดยปรากฏในผังการใช้สอยของเรือนในทุกรูปแบบ เพียงแต่เป็นย้ายตำแหน่งของพื้นที่ต่างๆ เหล่านั้น ให้สอดคล้องกับสภาพบริบทสังคม ที่เปลี่ยนแปลงไป การนำพื้นที่ใช้สอยด้านบนลงมาไว้ด้านล่างหรือการเอาพื้นที่ใต้ถุนที่เคยอยู่ด้านล่างมาไว้ด้านข้าง

4.2 เนื้อหาด้านนามธรรม

ประกอบด้วยเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเจตคติที่ปรากฏในงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ได้แก่ วิถีชีวิต คติความเชื่อ และประเพณีวัฒนธรรม ในพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีลักษณะร่วม สรุปเป็นเนื้อหาด้านรูปธรรม คือ

4.2.1 ลักษณะคติเชื่อบรรพชนในสภาพแวดล้อม

มีคติร่วมทางวัฒนธรรมที่ปรากฏสืบต่อจากรูปแบบสังคมดั้งเดิมสู่สมัยใหม่ คือ การนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติ จากผลการศึกษาสามารถสะท้อน วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยเรื่องคติความเชื่อสำคัญ เรื่องผี ที่ปรากฏในรูปแบบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในสภาพแวดล้อม ผังชุมชน และผังบริเวณบ้านเรือน การปรากฏอยู่ของศาลกะตวมตา ในทุ่งนา การมีศาลปู่ตาตามป่า หรือการมีศาลปะเนียะปลิงในบริเวณบ้าน ต่างเป็นส่งสะท้อนสังคมร่วมสมัยที่ยังของส่งต่อมาสู่สังคมสมัยใหม่

4.2.2 ค่านิยมในการแสดงฐานะที่ปรากฏในบ้านเรือน

เรือนจั่วแฝดเป็นสิ่งสะท้อนความมีฐานะของผู้คนในอดีต ในขณะที่พลวัตทางสังคม เศรษฐกิจ เปลี่ยนแปลงไป แบบแผนของเรือนรูปแบบดั้งเดิมไม่อาจตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น การคลี่คลายจากรูปแบบเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมราว พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมเริ่มถูกแทนที่ด้วยอิทธิพลภายนอกพื้นที่ทั้งจากเมืองหลวงและจากศูนย์กลางปกครองอย่างนครราชสีมา ดังปรากฏให้เห็นในรูปแบบเรือนพื้นถิ่นรูปตัวแอล เรื่อยมาจนปัจจุบัน ลักษณะทางเจตคติที่ปรากฏคือการตอบสนองสภาพทางสังคม โดยมีการปรับตัวอยู่ คือ การเข้ามาแทนที่ของเรือนพื้นถิ่นแบบประยุกต์ทั้ง การปรับประยุกต์รูปทรงและที่ว่างการใช้สอยให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปจากอิทธิพลจากภายนอกพื้นที่ ชาวบ้านต่างต้องการสร้างตามแบบอย่าง แต่สถานะทางสังคมไม่สามารถตอบสนองค่านิยมนั้นได้ จึงจำเป็นต้องหารูปแบบอื่นในการปลูกสร้าง การเข้ามาแทนที่ของรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ เป็นสิ่งหนึ่งที่สามารถสะท้อนฐานะทางสังคม บ้านเรือนรูปแบบใหม่ สอดคล้องกับวัสดุพื้นถิ่นที่หายาก ความคงทน รวมทั้งความปลอดภัยในการอยู่อาศัยในสังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่ ตลอดจนต้นทุนในการก่อสร้าง

4.2.3 คติในการดำเนินชีวิตที่ปรากฏในบ้านเรือน

จากผลการศึกษาที่ว่าบางบ้านเรือนไม่มีคติความเชื่อเรื่องผีหรือบรรพบุรุษลดน้อยลงหรือไม่หลงเหลืออยู่ แม้ว่าคติความเชื่อที่แฝงมาที่บ้านเรือนจะลดน้อยถอยลง จนไม่ใช่สิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องยึดถือตามแบบแผนดั้งเดิม แต่จากผลการศึกษาเรือนที่พักอาศัยพื้นถิ่นในชุมชนชาวเขมรถิ่นไทย พบว่า เรือนแต่ละประเภทต่างมีลักษณะร่วมของการใช้ที่ว่างซึ่งเป็นสิ่ง

สะท้อนความคิดเห็นที่สำคัญของชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยไม่ว่าจะเป็นที่ว่างในเรือนที่พักอาศัยพื้นถิ่น รูปแบบดั้งเดิม เรือนที่พักอาศัยพื้นถิ่นประยุกต์ และเรือนที่พักอาศัยพื้นถิ่นสมัยใหม่ โดยมีลักษณะร่วมของการใช้ที่ว่างสำคัญ 2 ส่วน คือ

1) บริเวณชานและโถงเรือน ซึ่งจากการศึกษาพบว่า บ้านเรือนพักอาศัยของชาวไทยเชื้อสายเขมรโดยส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นเรือนรูปแบบดั้งเดิมหรือเรือนที่สร้างใหม่มักจะมีบริเวณระเบียงหรือชานหรือที่ว่างด้านหน้าและมีห้องโถงเรือนอยู่ติดกัน ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวถูกใช้เพื่อการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวและเป็นพื้นที่รับรองแขกอยู่เป็นประจำ ซึ่งจะเห็นการใช้สอยของพื้นที่ดังกล่าวชัดเจนในวันที่มีพิธีกรรมสำคัญ เช่น แขนงวนตา งานแต่งงาน งานบุญ หรืองานพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น

2) นอกจากพื้นที่ระเบียงหรือชานด้านนอกและมีห้องโถงในเรือนแล้ว เรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของชุมชนชาวเขมรถิ่นไทยยังมีห้องสำคัญที่อยู่ติดกับห้องโถงในเรือนอยู่ด้วย โดยใช้เป็นพื้นที่เก็บรักษาสิ่งของศักดิ์สิทธิ์และสิ่งของสืบทอดจากบรรพบุรุษ เช่น อัฐิบรรพบุรุษ แม่มด (สิ่งของศักดิ์สิทธิ์เพื่อการเข้าทรงของชาวเขมรถิ่นไทยนิยมเล่นในสตรีและมีการเสี่ยงทายเพื่อสืบทอดเป็นมรดกจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน) หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ซึ่งห้องหรือที่ว่างดังกล่าวในอดีตเป็นพื้นที่หวงห้ามตามความคิดเห็นของชาวเขมรถิ่นไทยซึ่งบุคคลภายนอกจะถูกห้ามไม่ให้เข้าไปแต่ในปัจจุบันความสำคัญในข้อหวงห้ามนี้ได้ลดน้อยลงแล้วตามยุคสมัย

จากพลวัต การส่งต่อลักษณะทางรูปธรรม และนามธรรมของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยในปัจจุบัน สามารถสรุปได้ ดังตาราง 16

ตาราง 16 การส่งต่อลักษณะทางรูปธรรม และนามธรรมของงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย

ลักษณะร่วมและการส่งผ่าน	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่
รูปธรรม (Tangible Aspects)			
1.การมีหน้าเรือน	ทิศตะวันออก	เหนือและตะวันออก	ตามโครงสร้างถนน
2.การเป็นเรือนหลังใหญ่และเรือนเดี่ยว	การเป็นเรือนหลังใหญ่และเรือนเดี่ยว	การเป็นเรือนหลังใหญ่และเรือนเดี่ยว	การเป็นเรือนหลังใหญ่และเรือนเดี่ยว
3.การมีเรือนชาน	เรือนมีชาน โถง	มีชาน เริ่มปิดทับ	ย้ายตำแหน่งชานระเบียง

ตาราง 16 (ต่อ)

ลักษณะร่วมและการส่งผ่าน	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่
นามธรรม (Intangible Aspects)			
1. ลักษณะคติร่วมในสภาพแวดล้อม	การนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติสูง	การนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติน้อยลง	การนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติไม่มี ความสำคัญมากนัก
2. ค่านิยมในการแสดงฐานะที่ปรากฏในบ้านเรือน	เรือนจั่วคู่	เรือนประยุกต์หลังใหญ่	เรือนทันสมัย
3. คติในการดำเนินชีวิตที่ปรากฏในบ้านเรือน	ปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกและพื้นที่เก็บศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษสูง	ปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกและพื้นที่เก็บศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษน้อยลง	ปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกและพื้นที่เก็บศักดิ์สิทธิ์และบรรพบุรุษไม่ค่อยมีความสำคัญมากนัก

อภิปรายผลด้านพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

การอภิปรายผลด้านพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีกระบวนการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน หรือสูญหาย อันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและบริบทพลวัตทางสังคม โดยอธิบายการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบ (Pattern) เพื่ออธิบายถึงรูปแบบ พัฒนาการในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตามลักษณะที่เปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน หรือสูญหายไปขององค์ประกอบการศึกษา คือ องค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรมของพื้นที่ศึกษาตามช่วงเวลา และอธิบายปัจจัยและสาเหตุ ของการปรากฏรูปแบบ พัฒนาการในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย ซึ่งเป็นการศึกษาทางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์สำคัญของท้องถิ่น เพื่ออธิบายถึงเหตุผลของรูปแบบ พลวัตทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของพื้นที่ศึกษา โดยมีหัวข้อดังนี้

1. สาเหตุและปัจจัยความสัมพันธ์ในพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ผลการศึกษาภาคเอกสาร การสำรวจภาคสนาม และการศึกษากรณีศึกษา แสดงให้เห็นถึงสาเหตุและปัจจัยความสัมพันธ์ในพลวัตและการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม ในพื้นที่ศึกษาบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

การผสมผสานประชากรกลุ่มชาติพันธุ์และการผสมผสาน แลกเปลี่ยน เลือกรับ วัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนในพื้นที่อีสานใต้ เกิดขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ 23 และเริ่มมีการแพร่ขยายที่สำคัญในช่วงสมัยกรุงธนบุรีจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นกลไกการสร้างอิทธิพลต่อหัวเมืองต่างๆ เมื่อราว พ.ศ. 2310 และการเข้ามามีอำนาจปกครองดินแดนล้านช้างของสยาม พ.ศ. 2321 เป็นต้นมา ซึ่งการแพร่กระจายวัฒนธรรมจากกลุ่มชาติพันธุ์ลาวที่ภูมิภาคเป็นการแพร่กระจายชนบทรวม เนียนประเพณีและวัฒนธรรม ลักษณะการดำเนินชีวิต รวมทั้งลักษณะทางสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นด้วย พลวัตจากแบบแผนดั้งเดิม ก่อนพุทธศักราชที่ 2300-2390 ไม่ปรากฏรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในพื้นที่ศึกษาแน่ชัด โดยอาคารบ้านเรือนที่สำรวจพบในครั้งนี้มีอายุเก่าแก่ที่สุดราว 100 ปี โดยสาเหตุและปัจจัยความสัมพันธ์ในพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย มีลักษณะสำคัญสามารถสรุปได้ ดังนี้

1.1 ผลพวงจากโลกทัศน์ใหม่และวัฒนธรรมสยาม

การเปลี่ยนแปลงแบบแผนดั้งเดิมที่มีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 23 เกิดจากกระแสจักรวรรดินิยมที่เริ่มเข้ามามีอิทธิพลเหนือดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2329 จนถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ราว พ.ศ. 2390 แบบแผนดั้งเดิมที่เคยถือเป็นแนวปฏิบัติเปลี่ยนแปลงสู่โลกทัศน์และค่านิยมใหม่ การสร้างความสำเร็จตามแบบอย่างตะวันตก และการติดต่อกำขายกับต่างชาติ เป็นปัจจัยความสัมพันธ์ที่เริ่มก่อให้เกิดพลวัตเชิงรูปแบบการผลิตและการก่อรูปทางสถาปัตยกรรมแบบใหม่ การยอมรับและนิยมแบบอย่างวัฒนธรรมตะวันตกแพร่ขยายจากเมืองหลวง และค่อยขยายสู่พื้นที่ชนบท ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านบริบทสภาพแวดล้อม และด้านสถาปัตยกรรม มีลักษณะอย่างค่อยเป็นค่อยไป ตามสภาพทางการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจในขณะนั้น

1.2 การปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล

ก่อนพุทธศตวรรษที่ 23 การปกครองดินแดนหัวเมืองต่างๆ ไม่ได้มีรูปแบบการเข้าจัดการอย่างมีระบบในแบบอย่างรัฐ จนกระทั่งช่วงสมัยกรุงธนบุรีจึงเริ่มมีการขยายอิทธิพลการปกครองดินแดนอย่างมีระบบมากขึ้นเรื่อยมาจนเกิดการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. 2436 เป็นการแพร่ขยายอิทธิกรปกครองแบบใหม่ตามหัวเมืองของสยามในขณะนั้น ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในการพยายามด้านทานอำนาจจักรวรรดินิยมจากประเทศยุโรป คือ การนำรูปแบบการปกครองที่มีความเจริญทัดเทียมชาติตะวันตก มาใช้ปกครองภายในประเทศตามพื้นที่ต่างๆ รวมทั้งพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ด้วย คือ การการปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล โดยมีผลพวงที่สำคัญตามมาที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ดังนี้

1.2.1 ผลจากอิทธิพลการปกครองรูปแบบใหม่

1) กลุ่มชาติพันธุ์อนุวัฒนธรรมไทยในบังคับสยาม พ.ศ. 2442 กลุ่มอนุวัฒนธรรมชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติกบนเขตวัฒนธรรมล้านช้างใต้การปกครองของสยามสมัยใหม่ในขณะนั้น การทำให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพื้นที่ใต้ได้เป็น ไทยในบังคับสยาม ถือเป็นปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทางวัฒนธรรมสำคัญอีกประการ ในการหลอมรวมกลุ่มชาติพันธุ์วัฒนธรรมน้อยใหญ่ให้เป็นหนึ่งเดียวทางการปกครอง เป็นต้นมา

2) การออกโฉนดที่ดิน พ.ศ. 2444 เป็นอีกแนวทางหนึ่ง ในการลดปัญหาความขัดแย้งเรื่องที่ดิน ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม การขยายตัวชุมชน และการบุกเบิกพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินใหม่ รวมทั้งการแบ่งที่ดินเขตที่ดิน การให้กรรมสิทธิ์ที่ดินแก่ผู้คนเพื่อการทำไร่ ทำนา และทำสวน ทำให้ผู้คนออกไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ต่างๆ กระจายตัวกันมากขึ้น จนตั้งเป็นหมู่บ้านเรือนและหมู่บ้านในเวลาต่อมา

1.2.2 การพัฒนารถไฟ พ.ศ. 2443 (ถึงนครราชสีมา)

1) การคมนาคมเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมและพลวัตการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในอดีตการคมนาคมสู่พื้นที่อีสานใต้เป็นไปอย่างยากลำบาก มีเพียงการเดินทางด้วยเท้า เกวียน ม้า หรือช้าง หรือทางเรือ ภายหลังมีการสร้างเส้นทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือจากกรุงเทพมหานคร โดยปี พ.ศ. 2443 รถไฟสายแรกถึงนครราชสีมาเริ่มมาเปิดใช้งาน ทำให้การเดินทางระหว่างอีสานใต้สะดวกสบายและล่นระยะเวลาได้เป็นอย่างมาก เริ่มมีการขนถ่ายผู้คนและสินค้าต่างๆ จนกระทั่ง ในปี เส้นทางรถไฟมาถึงจังหวัดบุรีรัมย์แล้วเสร็จ พ.ศ. 2468 ถึงจังหวัดสุรินทร์ใน พ.ศ. 2469 ถึงจังหวัดศรีสะเกษใน พ.ศ. 2471 และ ถึงวารินชำราบ ใน พ.ศ. 2473 ทำให้การคมนาคมขนส่งทั้งผู้คนและสินค้าในพื้นที่อีสานตอนใต้เป็นไปด้วยความสะดวก การเคลื่อนย้ายประชากรทั้งเข้าและออกพื้นที่มีเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งวัสดุก่อสร้างบ้านเรือน ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนแปลงรูปทรงของอาคารบ้านเรือนที่สำคัญ

2) การเข้ามาของคนต่างถิ่น การปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลฯ ส่งผลต่อการเข้ามาของชนชั้นปกครอง ข้าราชการ กลุ่มคนมีฐานะ และผู้มีการศึกษาดี โดยเฉพาะในกลุ่มข้าราชการซึ่งถือเป็นกลุ่มคนสำคัญที่มีบทบาทและใกล้ชิด ที่เข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนมากกว่ากลุ่มคนต่างถิ่นอื่นๆ ดังปรากฏในเรือนพื้นถิ่นประยุกต์รูปแบบอิทธิพลภายนอกซึ่งส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนของข้าราชการครู

1.3 วัฒนธรรมหลังยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

พื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ นอกจากจะเป็นพื้นที่กึ่งกลางทางสังคมวัฒนธรรม คือ อยู่กึ่งกลางระหว่าง เมืองหลวง อีสานเหนือ และกัมพูชา ซึ่งเป็นพื้นที่ปะทะทางวัฒนธรรม ทั้งวัฒนธรรมไท-ลาว วัฒนธรรมไทย และวัฒนธรรมเขมร พื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ยังเป็นเส้นทางเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การขยายอิทธิพลทางการปกครองมีมาแต่สมัยธนบุรีจนถึงช่วงจักรวรรดินิยม การสร้างความเจริญให้ทัดเทียมชาติตะวันตก ดังปรากฏหลักฐานการสร้างทางรถไฟสู่จังหวัดอุบลราชธานี ตลอดจนการพัฒนาชาติหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ต่างมีความสำคัญเชื่อมโยงกับจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ตลอดจนชุมชนกรณีศึกษาในฐานะของการเป็นพื้นที่สำคัญระหว่างผืนขวาม่น้ำโขง (ประเทศลาว) และอิทธิพลตอนใต้ของเทือกเขาพนมดงรัก (ประเทศกัมพูชา)

การปฏิรูปตามแบบอย่างตะวันตกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5-6 เป็นการนำพาประเทศไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการปกครองแบบแผนเดิมสู่แบบแผนใหม่ จนเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงประเทศหลายประการ ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาชาติสู่โลกสังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่ ที่มีผลต่อการพลวัตทางสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อมชุมชน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทอีสานใต้สำคัญหลายประการ ดังนี้

1.3.1 การเป็นประเทศไทยและการให้สัญชาติไทย

การเปลี่ยนจากสยามเป็นประเทศไทย พ.ศ. 2482 และการให้สัญชาติไทยกับกลุ่มชาติพันธุ์ พ.ศ. 2484 เป็นต้นมา เป็นกระบวนการรวมวัฒนธรรมเดียว ต่อเนื่องมานับแต่ปลายรัชกาลที่ 3 การเปลี่ยนชื่อจากสยามเป็นประเทศไทยและการสัญชาติไทยเป็นอีกหนึ่งรูปแบบของการสร้างอิทธิพลการปกครองในประเทศให้มั่นคง ส่งผลต่อลักษณะประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่บริบทอีสานใต้ให้เป็นกลุ่มชนที่มีความสำคัญในประเทศมากกว่าในอดีตที่เป็นเพียงกลุ่มชนในบังคับ ซึ่งเป็นการหลอมรวมวัฒนธรรมให้เป็นหนึ่งเดียวอีกประการ

1.3.2 การกระจายอำนาจการบริหารท้องถิ่น

การก่อตั้งเทศบาลขึ้นปกครองท้องถิ่นเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2498 เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบประชาธิปไตย เป็นกระบวนการต่อเนื่องจากการที่เกิดขึ้นนับแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยการเข้ามาของคนต่างถิ่น ทั้งพ่อค้าชาวจีน กลุ่มผู้คนที่มิใช่ฐานะ และผู้บุกเบิกรายใหม่ เมืองเริ่มมีตึกย่านธุรกิจ ย่านตลาด ที่อยู่อาศัย และสถานที่ราชการ ตามจังหวัดต่างๆ ซึ่งการปกครองท้องถิ่นนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

1.4 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและกระบวนการพัฒนาชาติ

นับแต่ พ.ศ. 2504 ประเทศไทยเริ่มมีการสร้างแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมขึ้น เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และการพัฒนาการศึกษาให้กับประชาชน เช่น จัดตั้งมหาวิทยาลัยในส่วนภูมิภาค เป็นแนวทางสำคัญของแผนการพัฒนา ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น ดังนี้

1.4.1 การเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรสู่เศรษฐกิจการค้าและอุตสาหกรรม

การที่สังคมเข้าสู่การปฏิรูปทางเศรษฐกิจเพื่ออุตสาหกรรม คนต่างถิ่นต่างเข้าจับจองแผ้วถางพื้นที่ทำกิน การขยายตัวของชุมชนจากเริ่มก่อตั้งชุมชนที่มีครัวเรือนไม่กี่หลังมาสู่การมีครัวเรือนมากกว่า 100 หลังคาเรือนในแต่ละชุมชนแสดงให้เห็นถึงการลดบทบาทของระบบเครือญาติที่พึ่งพาอาศัยกัน สิ่งสะท้อนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบ้านเรือน คือ การเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะพิเศษของเรือนพื้นถิ่นที่ตอบสนองการดำรงอยู่กับสภาพแวดล้อม คือ ลักษณะโปร่ง โล่ง ระบายอากาศได้ดี เมื่อรูปแบบเรือนดั้งเดิมไม่สามารถตอบสนองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินได้ เนื่องจากมีผู้คนหลากหลายและการขยายตัวของชุมชน ทำให้บ้านเรือนต้องเปลี่ยนจากเรือนที่เดินขึ้นได้โดยไม่มีประตูล็อกกันจากหน้าเรือนไปถึงท้ายเรือน ชุมชนที่ไม่มีรั้วกันสามารถเดินผ่านไต่ถุนเรือนไปยังไต่ถุนเรือนอีกหลังได้ มาสู่พัฒนาการรูปแบบเรือนปิดทึบ เห็นได้จากเรือนในกลุ่มเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ที่มีการปรับปรุงเรือนชานให้ปิดกันไว้ หรือการย้ายตำแหน่งบันได เป็นต้น

1.4.2 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน

เริ่มมีการพัฒนาโครงข่ายถนนในภาคอีสานและเริ่มก่อสร้างทางหลวงเส้นแรก (ถนนมิตรภาพ) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญเกิดขึ้นราว พ.ศ. 2514 เป็นต้นมา มีกระจายความเจริญสู่ชนบทให้มากขึ้น และเน้นการกระจายรายได้ให้เป็นธรรม สิ่งปรากฏเป็นรูปธรรมคือการขยายเส้นทางสู่พื้นที่ต่างๆ รวมทั้งพื้นที่อีสานใต้ เช่น ทางหลวงหมายเลข 226 (ผ่านอำเภอเมือง) และ 24 (ถนนโชคชัย-เดชอุดม) ซึ่งเป็นถนนหลักที่ตัดผ่านพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติกในอีสานใต้ ในปัจจุบัน

1.4.3 การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติ

การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมนับแต่ต้นรัตนโกสินทร์ จนถึงราว พ.ศ. 2520 (แผนพัฒนา ฉบับที่ 4) ประเทศไทยเริ่มปรับปรุงสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลายอย่างมาก สิ่งส่งผลต่อรูปแบบบ้านเรือนพื้นถิ่นคือ การปิดสัมปทานป่าไม้ พ.ศ. 2532 ทำให้ป่าไม้ที่เป็นวัสดุหลักในปลูกสร้างบ้านเรือนเริ่มหาได้ยากขึ้น และ

เป็นจุดเปลี่ยนในการนำวัสดุสมัยใหม่มาทดแทน เช่น เสาปูนสำเร็จรูป แผ่นซีเมนต์ทดแทนไม้ฝา การใช้เหล็กหรือโลหะทดแทน เป็นต้น

สาเหตุและปัจจัยความสัมพันธ์ในพลวัตและกระบวนการเปลี่ยนแปลงในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ข้างต้น สามารถสรุปเป็นรายประเด็น คือ พลวัตองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม พลวัตด้านบริบทสภาพแวดล้อม และพลวัตด้านสถาปัตยกรรม รายละเอียดดังหัวข้อต่อไปนี้

2. พลวัตองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม

จากผลการศึกษาภาคสนาม และการศึกษาภาคเอกสาร เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุเหตุปัจจัย ของการเปลี่ยนแปลง พบว่า พลวัตองค์ประกอบสังคมวัฒนธรรมของบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ

2.1 การเปลี่ยนแปลงแบบแผนคตินิยมดั้งเดิมสู่คตินิยมจากความเป็นรัฐ

จากข้อมูลภาคเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กูย (ดูบทที่ 2 หน้า 47) เป็นสิ่งที่สะท้อนพลวัตเชิงสังคมวัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กูย คือ ความเป็นกลุ่มอนุวัฒนธรรมได้การปกครองซึ่งการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้มีมาตั้งแต่ในอดีต พื้นฐานคติความเชื่อเรื่องผีและบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานทางคตินิยมแบบดั้งเดิม ถูกเปลี่ยนเป็นลักษณะร่วมจากแนวคิดการรวมวัฒนธรรมเดียวของรัฐสยามเพื่อการปกครองพื้นที่และกลุ่มชนในช่วงการปฏิรูปมณฑลฯ รวมทั้งความนิยมทางพุทธศาสนาที่แพร่ขยายสู่สังคมชนบท การนับถือผีเริ่มลดบทบาทสู่ศูนย์กลางพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น การทำเกษตรพื้นบ้าน การปลูกข้าวแบบพอกินพอใช้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการขายกับต่างชาติ

2.2 การเปลี่ยนแปลงวิถีพื้นบ้านสู่สังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่

การพัฒนาทางเศรษฐกิจและกระบวนการสร้างชาติ ที่เกิดขึ้นราว พ.ศ. 2500 ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงแผนการดำเนินชีวิตจากพื้นฐานการทำเกษตรพื้นบ้านไปสู่สังคมเศรษฐกิจอุตสาหกรรม การปลูกข้าวแบบพอกินพอใช้ที่เคยเป็นวิถีพื้นบ้านมีมาแต่อดีตเริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชาวนาของชุมชนกรณีศึกษา สิ่งสะท้อนการเปลี่ยนแปลงนี้ที่เห็นได้ชัด คือ การมีเล้าข้าวในฝั่งบริเวณบ้านเรือน มากกว่า 1 หลัง เพื่อใช้เก็บผลผลิตไว้ขายมากกว่าไว้กินในครัวเรือน เป็นต้น

3. พลวัตองค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม

ชุมชนและการตั้งฐานของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและชาวกูยในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ อยู่อาศัยตั้งถิ่นฐานชุมชนบริเวณที่ราบลุ่มตอนใต้ของแม่น้ำมูลไปจรดเทือกเขาพนมดงรัก อาชีพที่เหมาะสมจึงเป็นการทำนาปลูกข้าว องค์ประกอบทางบริบทสภาพแวดล้อมจึงมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ดังนี้

3.1 การบุกเบิกสภาพแวดล้อมชุมชนแบบชาวนา

จากผลการศึกษาลักษณะสภาพแวดล้อม การรวมกลุ่มของบ้านเรือนตั้งเป็นชุมชนกรณีศึกษา มักรวมกลุ่มชุมชนอยู่บนที่สูง (ดอน) สภาพแวดล้อมโดยรอบชุมชนเดิมเคยเป็นป่าแต่ถูกแผ้วถางเป็นพื้นที่ทำกิน ทำให้มีสภาพพื้นที่ทำกินกว้างใหญ่ล้อมรอบชุมชน และมักอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร และการอุปโภคบริโภคของคนในชุมชนด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปจากการแสวงหาพื้นที่ทำกินที่เกิดขึ้นตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา จนเกิดการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบบุกเบิกแสวงหาความอุดมสมบูรณ์ไปสู่การบุกเบิกเพื่อเพิ่มผลผลิต อันเกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานไปสู่ชนบทอย่างกว้างขวาง ในราว พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา สิ่งที่สะท้อนรูปแบบการเปลี่ยนแปลงนั้นได้เป็นอย่างดี คือ วัสดุที่เคยใช้ปลูกสร้างบ้านเรือนในเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ ต่างใช้วัสดุจากไม้ที่หาได้ตามท้องถิ่น เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่ยาวถึงดั่งและอกไก่ มาเป็นการใช้เสาไม้สั้นหรือการเปลี่ยนไปใช้เสาคอนกรีตสำเร็จรูป เป็นต้น

3.2 ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่อีสานใต้สะท้อนการเป็นพื้นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูกแบบพึ่งพาฤดูกาล และเป็นพื้นที่ปกครองตามช่วงสมัยทางประวัติศาสตร์ โดยการตั้งถิ่นฐานชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกูยกรณีศึกษาในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ แบ่งเป็น 3 ลักษณะสำคัญ คือ 1) การตั้งถิ่นฐานตามผู้นำคนแรกที่ทำกรบุกเบิกพื้นที่เพื่อการทำกิน และสามารถตั้งเป็นชุมชนในเวลาต่อมา เป็นลักษณะสำคัญอีกประการของพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้ที่ปรากฏตามประวัติศาสตร์ของชุมชนกรณีศึกษาและชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่ศึกษา และก่อเกิดการให้ความสำคัญต่อบรรพบุรุษและผู้ก่อตั้งชุมชนนั้นๆ อีกด้วย 2) การตั้งถิ่นฐานตามสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ เป็นการแสวงหาพื้นที่แหล่งน้ำ ป่าไม้ หรือที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเพาะปลูก ชุมชนและการตั้งถิ่นฐานปรากฏตามลำน้ำสาขาของกลุ่มน้ำมูลจากพนมดงรักเป็นแนวเหนือใต้ และ 3) การตั้งถิ่นฐานตามสถานที่สำคัญ คือ การตั้งชุมชนรอบปราสาทหินซึ่งเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานชุมชนเดิมรวมทั้งการเข้าตั้งถิ่นฐานใหม่รอบพื้นที่ปราสาทซึ่งเป็นลักษณะบางประการที่เกิดขึ้นใน

3.3 ลักษณะผังชุมชนและผังบริเวณบ้านเรือน

สภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์เป็นศูนย์กลางในการตั้งชุมชนมาแต่อดีต สภาพแวดล้อมชุมชนของพื้นที่อีสานใต้จึงเป็นลักษณะแบบรวมกลุ่มตั้งหมู่บ้านมีพื้นที่ทำกินรายล้อม เค้ําโครงการตั้งถิ่นฐานปรากฏผ่านลักษณะผังชุมชนกรณีศึกษาที่สำคัญ คือ ผังชุมชนแบบผสมผสาน เป็นการผสมผสานผังชุมชนแบบดั้งเดิมและผังชุมชนสมัยใหม่ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังการความเจริญเข้าสู่ชนบท ถนนหนทางที่ตัดเป็นเส้นตรง บ้านเรือนจึงขยายไปตามแนวถนนนั้น มากกว่าการขยายไปตามภูมิประเทศที่เหมาะสม ปรากฏเป็นผังชุมชนสมัยใหม่ที่บนผังชุมชนแบบดั้งเดิม

คุณลักษณะผังบ้านเรือน คือ ผังบริเวณแบบดั้งเดิมที่มีลักษณะเรือนหลายหลังในที่ดินเดียวกัน ผังบริเวณใหญ่แต่มีเรือนน้อยหลัง และผังบริเวณเล็กซึ่งเป็นรูปแบบที่ดินสมัยใหม่ในปัจจุบัน

จากลักษณะสภาพแวดล้อมชุมชน ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณบ้านเรือน เป็นสิ่งสะท้อนพลวัตองค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม สรุปได้ 2 ประการ คือ

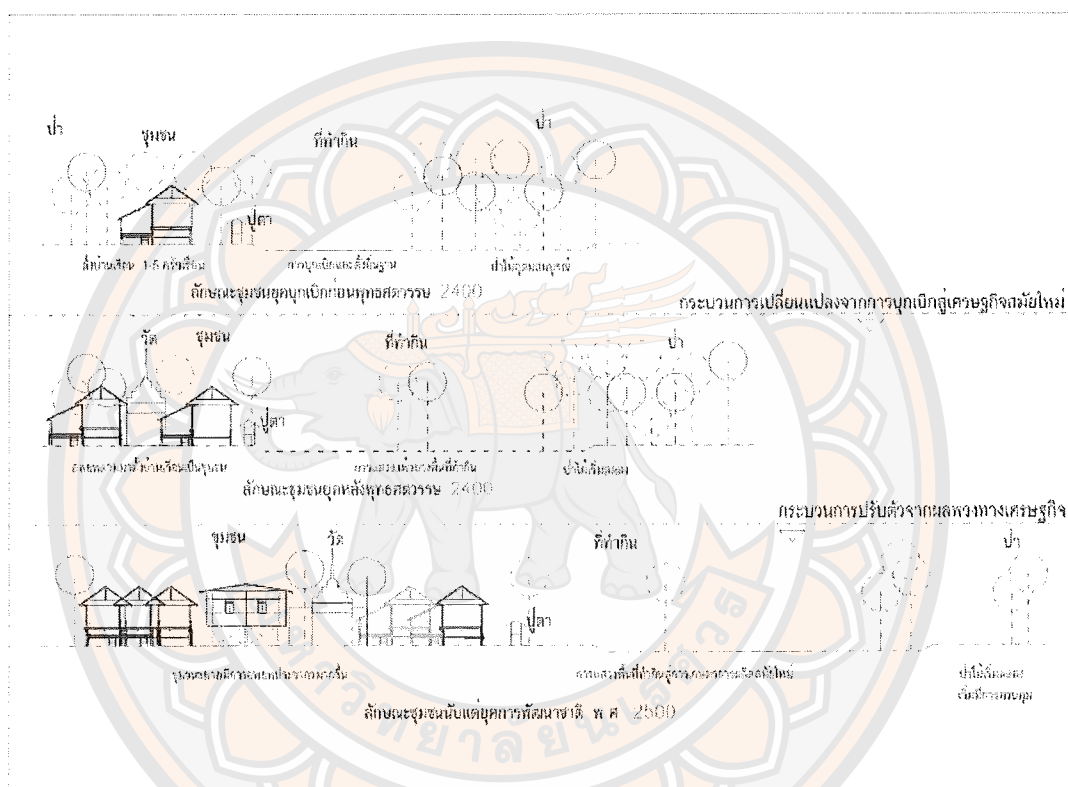
1. กระบวนการเปลี่ยนแปลงจากการบุกเบิกสู่เศรษฐกิจสมัยใหม่

ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานชุมชน ลักษณะการบุกเบิกตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเป็นสิ่งที่สะท้อนกระบวนการเปลี่ยนแปลงของบริบทสภาพแวดล้อมของกรณีศึกษาทั้งระดับชุมชนและบ้านเรือนในรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงจากการบุกเบิกเพื่อแสวงหาสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์เพื่อเข้าตั้งรกราก ก่อตั้งเป็นชุมชน ลักษณะความอุดมสมบูรณ์นั้นแสดงผ่านวัตถุประสงค์การสร้างบ้านเรือน ผังชุมชนแบบดั้งเดิมที่สร้างขึ้นตามสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ผังบริเวณบ้านเรือนที่สอดคล้องกับคติความเชื่อพื้นฐานของวิถีชาวนา ลักษณะดังกล่าวเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบการแสวงพื้นที่ใหม่เพื่อรองรับการขยายตัวจากการเพิ่มจำนวนของชุมชนและประชากร การเพิ่มพื้นที่ทำกินทั้งจากผล การเริ่มค้าขายกับต่างชาติในยุคจักรวรรดินิยม การพัฒนาระบบขนส่งที่สะดวกสบาย ทั้งระบบรถไฟและระบบถนนที่เข้ามายังพื้นที่ศึกษา ต่างเป็นตัวเร่งให้เกิดการขยายตัวของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงบริบทสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ไปสู่การแสวงหาอย่างกว้างขวาง (ภาพ 93)

2. กระบวนปรับตัวจากผลพวงการพัฒนาเศรษฐกิจฯ

กระบวนการเปลี่ยนแปลงหลังจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ พ.ศ. 2504 และผลพวงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสู่พื้นที่ชนบท ที่เกิดขึ้นกับสภาพบริบทแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน คือ การพยายามปรับตัวให้สอดคล้องกับรูปแบบการเปลี่ยนแปลงจากผลพวงการพัฒนาเศรษฐกิจฯ สิ่งสะท้อนรูปแบบการเปลี่ยนแปลง คือ การเปลี่ยนแปลงขนาดแปลงที่ดินที่เล็กลง การหันหน้าเรือนตามโครงสร้างพื้นฐานที่เกิดขึ้นตามรูปแบบการพัฒนาสมัยใหม่ บ้านเรือนที่เคยปลูกสร้าง

หันหน้าเรือนตามคติแบบแผนดั้งเดิมจำต้องหันหน้าเรือนสู่ถนนหนทาง ความเจริญทางเศรษฐกิจ และการค้าที่เกิดขึ้น ต่างล้วนส่งผลต่อรูปแบบบริบทสภาพแวดล้อมจากรูปแบบการบุกเบิกไปสู่ รูปแบบการบุกรุกสภาพแวดล้อม ดังปรากฏลักษณะที่โล่งทำการเกษตรขนาดใหญ่ล้อมรอบชุมชน สภาพป่าไม้ถูกแผ้วถางเพื่อใช้ขนาดพื้นที่ทำกินและการเกษตรแบบอุตสาหกรรมสมัยใหม่ใหม่ ป่าไม้เริ่มลดน้อยลงในช่วงเวลานี้ จนต้องมีมาตรการการควบคุมอย่างจริงจังจากภาครัฐ (ภาพ 93)

ภาพ 93 การเปลี่ยนแปลงชุมชนของพื้นที่อีสานใต้

4. พลวัตองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม

จากผลการศึกษาในองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม สามารถจำแนก เรือนพื้นถิ่นในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ คือ 1) เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมที่สร้างมาแล้วอายุมากกว่า 70 ปี 2) เรือนพื้นถิ่นประยุกต์ อายุราว 50-70 ปี และ 3) เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ อายุราว 30-50 ปี จากรูปแบบดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่มีทั้งความต่อเนื่อง ขาดช่วง และแยกส่วนเกิดขึ้นราวกว่า 100 ปีที่ผ่านมา มีกระบวนการเปลี่ยนแปลง ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 กระบวนการเปลี่ยนแปลงรูปทรง

จากผลการศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ จากเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ แสดงให้เห็น พลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

4.1.1 การเปลี่ยนผ่านรูปทรงจากแบบแผนดั้งเดิมสู่การประยุกต์

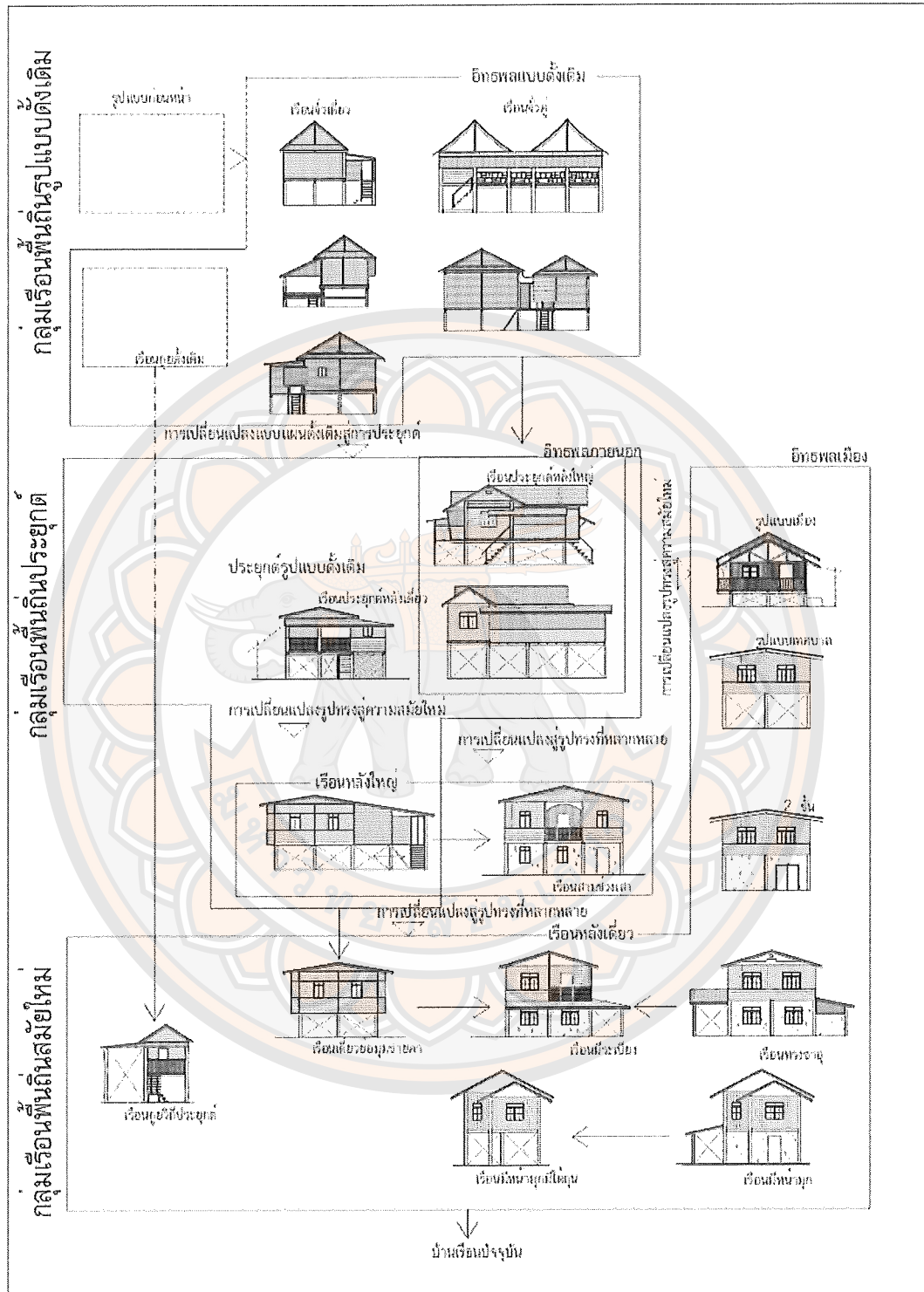
เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม ทั้งเรือนจั่วคู่และเรือนจั่วเดี่ยว เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นรูปแบบพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ การเปลี่ยนผ่านจากรูปทรงจากเรือนหลังคาชั้น ทั้งจั่วเดี่ยวและจั่วคู่ (กรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม หัวข้อ 2) ไปสู่รูปทรงการประยุกต์รูปแบบจากอิทธิพลภายนอก (ภาพ 94) เกิดขึ้นนับตั้งแต่ราว 125 ปีก่อน (การปฏิรูปมณฑลฯ พ.ศ. 2436) เป็นต้นมา คุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมไม่ได้เปลี่ยนแปลงทางรูปทรงอย่างสิ้นเชิง แต่เป็นการเปลี่ยนผ่านรูปทรงจากแบบแผนดั้งเดิมสู่การประยุกต์ใช้รูปแบบจากอิทธิพลภายนอก เป็นลักษณะบ้านเรือนร่วมสมัยเดียวกันกับเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมในแบบค่อยเป็นค่อยไปในชวงเวลายาวนาน ก่อนมีการแพร่ขยายการประยุกต์บ้านเรือนตามแบบอย่างอิทธิพลภายนอก ทั้งการเปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบการประยุกต์รูปแบบอิทธิพลภายนอกมาใช้กับรูปแบบดั้งเดิม การนำรูปแบบเรือนพื้นถิ่นจากอิทธิพลภายนอกมาใช้ในพื้นที่ เช่น เรือนประยุกต์หลังคาปั้นหย้า (รูปตัวเอส) เป็นต้น (ภาพ 94)

4.1.2 การเปลี่ยนแปลงรูปทรงสู่ความสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงรูปทรงสู่ความสมัยใหม่เริ่มปรากฏให้เห็นตั้งแต่เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลเมือง ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปทรงของทั้งเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมและเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ไปสู่รูปทรงที่ทันสมัยมากขึ้น (ภาพ 94) โดยปรากฏเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลเมือง ทั้งรูปแบบเรือนจากเทศบาล รูปแบบเรือนจากเขตเมือง รวมทั้งรูปแบบที่ประยุกต์จากวัสดุสมัยใหม่ เช่น หลังคาเริ่มลาดชันน้อยลงจากความนิยมในวัสดุสังกะสี (กรณีศึกษา 2K04)

4.1.3 การเปลี่ยนแปลงรูปทรงที่หลากหลาย

การเปลี่ยนแปลงรูปทรงจากเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ ไปสู่เรือนพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่ มีกระบวนการและแรงผลักดันที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาสั้น และเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เนื่องจากผลพวงจากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งเป็นตัวแรงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแบบพื้นบ้านไปสู่เศรษฐกิจสมัยใหม่ รวมทั้งการกระจายความเจริญที่เกิดขึ้นกับท้องถิ่น ทำให้รูปแบบบ้านเรือนมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายและรวดเร็ว เห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบ้านเรือนจากเรือนแบบประยุกต์ที่มีรูปแบบไม่มากไปสู่เรือนพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่ (กรณีศึกษา 3K01- 3K04 และ 3S01) ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงรูปทรงที่หลากหลาย ทั้งหลังคาที่ลาดชันน้อยลง การรับอิทธิพลจากเมืองหลวง เป็นต้น (ภาพ 94)

ภาพ 94 การเปลี่ยนแปลงรูปทรงเรือนพื้นดินในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

4.2 กระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบการใช้สอย

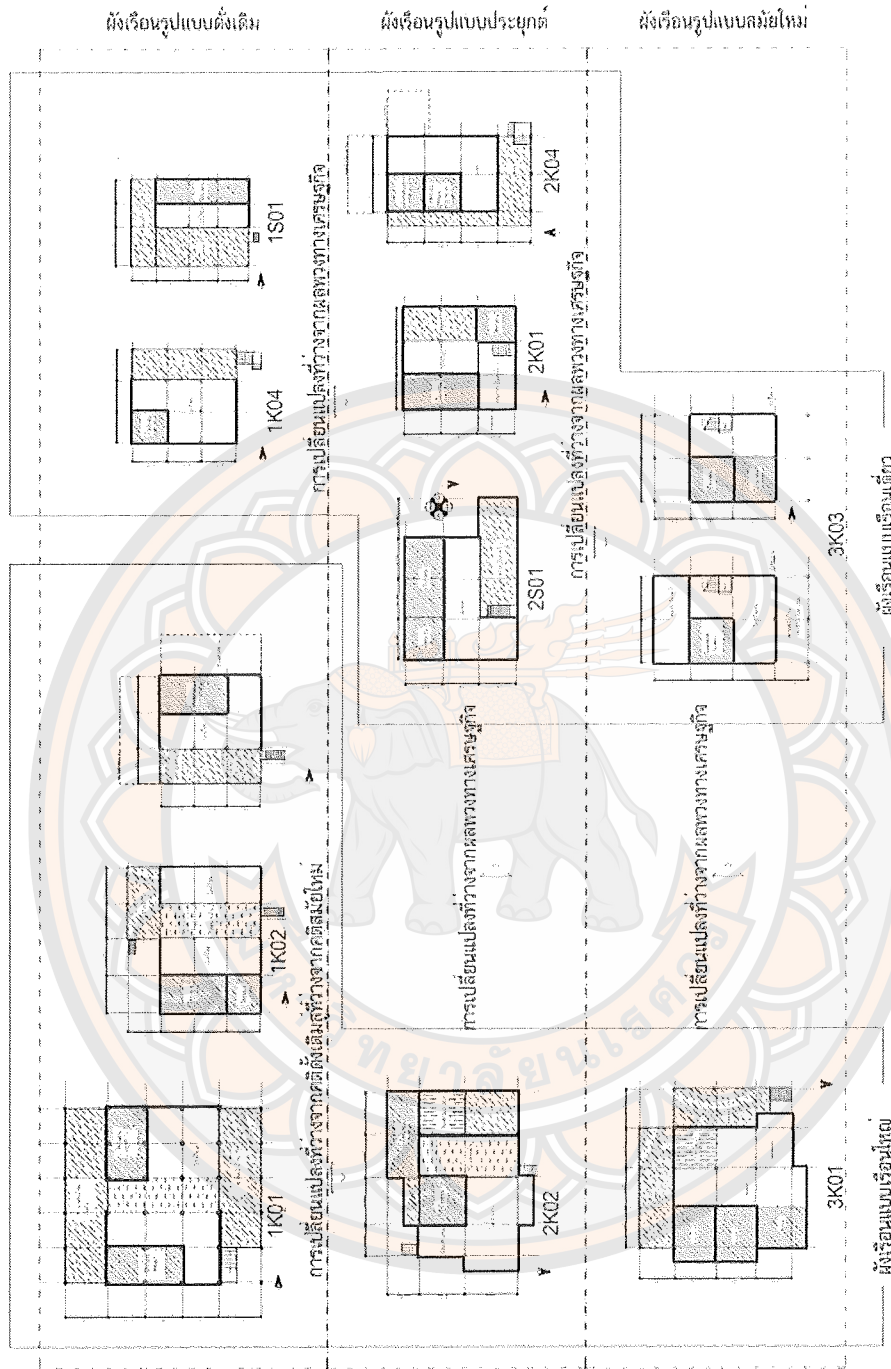
ผลการศึกษาที่ว่างของเรือนพื้นดินในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ สะท้อนถึงลักษณะการใช้สอยของที่อยู่อาศัยสำคัญ 4 ประเภท คือ พื้นที่ใต้ถุน พื้นที่ชาน พื้นที่หลังนอน และพื้นที่นอกประสงค์ การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบการใช้สอยของสถาปัตยกรรมพื้นดินในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีลักษณะ 2 ประเภท คือ

4.2.1 การเปลี่ยนแปลงที่ว่างจากอดีตดั้งเดิมสู่ที่ว่างจากค่านิยมสมัยใหม่

กรณีศึกษาเรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิมสะท้อนองค์ประกอบการใช้สอยที่เรียงรายสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวนาและระบบเครือญาติ การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบการใช้สอยจากรูปแบบดั้งเดิม สู่การมีพื้นที่ใช้สอยที่ซับซ้อนที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก ที่นำลักษณะองค์ประกอบการใช้สอยรูปแบบใหม่มาใช้ งาน สิ่งให้เห็นชัดเจน คือ การมีพื้นที่รับประทานอาหาร การมีพื้นที่ห้องครัว หรือห้องเล่นที่กั้นเป็นสัดส่วน (กรณีศึกษา 2K01 และ 2K02) แตกต่างจากเรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิมที่ใช้พื้นที่ผสมผสานของชาน (ภาพ 95) ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมในการใช้สอยที่ว่างที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลเมืองหลวงและผู้คนจากภายนอกพื้นที่ ที่เกิดกับชุมชนกรณีศึกษา

4.2.2 การเปลี่ยนแปลงที่ว่างจากผลพวงทางเศรษฐกิจ

จากองค์ประกอบการใช้สอยรูปแบบดั้งเดิมสู่การมีพื้นที่ใช้สอยที่ซับซ้อนที่เกิดขึ้นในเรือนพื้นดินรูปแบบประยุกต์ ที่นำลักษณะสถาปัตยกรรมจากอิทธิพลภายนอกมาใช้ ถึงแม้รูปแบบองค์ประกอบการใช้สอยจะมีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติม และมีความซับซ้อนของประโยชน์ใช้สอยที่มีมากขึ้น แต่ผลพวงจากเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ส่งผลให้รูปแบบองค์ประกอบการใช้สอยที่เกิดขึ้นในเรือนพื้นดินรูปแบบสมัยใหม่มากขึ้น (กรณีศึกษา 3K02, 3K03, 3K04 และ 3S01) ซึ่งแม้ว่าเรือนพื้นดินสมัยใหม่จะปลูกสร้างเมื่อไม่นานมานี้ แต่ไม่ได้มีพัฒนาการต่อเนื่องในองค์ประกอบการใช้สอยรูปแบบสมัยใหม่ที่ซับซ้อนมากขึ้นแต่อย่างใด แต่กลับมีองค์ประกอบการใช้สอยที่เรียบง่าย ตามสภาพเศรษฐกิจและสังคมขณะนั้น คือ มีเพียงการใช้ที่ว่างชั้นบนเรือน เพื่อสวมนอน สวมนิถุ และพื้นที่ต่อเติมเพื่อทำครัวและห้องน้ำบริเวณชั้นล่าง (ภาพ 95) ลักษณะดังกล่าวเป็นข้อสังเกตอีกประการในการหวนกลับมาใช้ที่ว่างแบบเรียบง่ายเหมือนในอดีต ซึ่งอาจเป็นเหตุผลมาจากผลพวงทางเศรษฐกิจในขณะนั้น

ภาพ 95 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบที่วางเรือนพื้นดินในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

4.3 กระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบอาคาร

ส่วนประกอบอาคารของเรือนพื้นดินในพื้นที่อีสานใต้ ไม่ค่อยมีส่วนประกอบหรือส่วนประดับประดาที่สำคัญเด่นชัดมากเท่าใดนัก ผลการศึกษาที่พบว่า มีการนำรูปแบบไม้แกะสลักหรือลายดอกจัน สันนิษฐานว่าการนำเอาส่วนประดับจากอาคารศาสนามาใช้นับแต่ต้นรัตนโกสินทร์ โดยการนำเข้ามาของช่างพื้นถิ่นจากพื้นที่เมืองหลวงและนครราชสีมา หรือตอนกลางของภาคอีสาน (กรณีศึกษา 2K02 และ 2K03)

การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบอาคารที่อีกประการ คือ ช่องเปิด ประตูหน้าต่าง ซึ่งมีพัฒนาจากป่องขนาดเล็กที่มีบานหน้าต่างหรือบานประตูเป็นไม้ขนาดหนา (อกเลาในแบบเรือนภาคกลาง) เปลี่ยนแปลงมาเป็นรูปแบบบานเปิดปิดที่มีรูปแบบสำเร็จรูปมากขึ้น ที่เด่นชัดที่สุด คือ การเปลี่ยนแปลงโดยการหิบบั้มเอารูปแบบหน้าต่างประตูแบบมีส่วนบนโค้งจากนอกพื้นที่มาใช้เป็นต้น

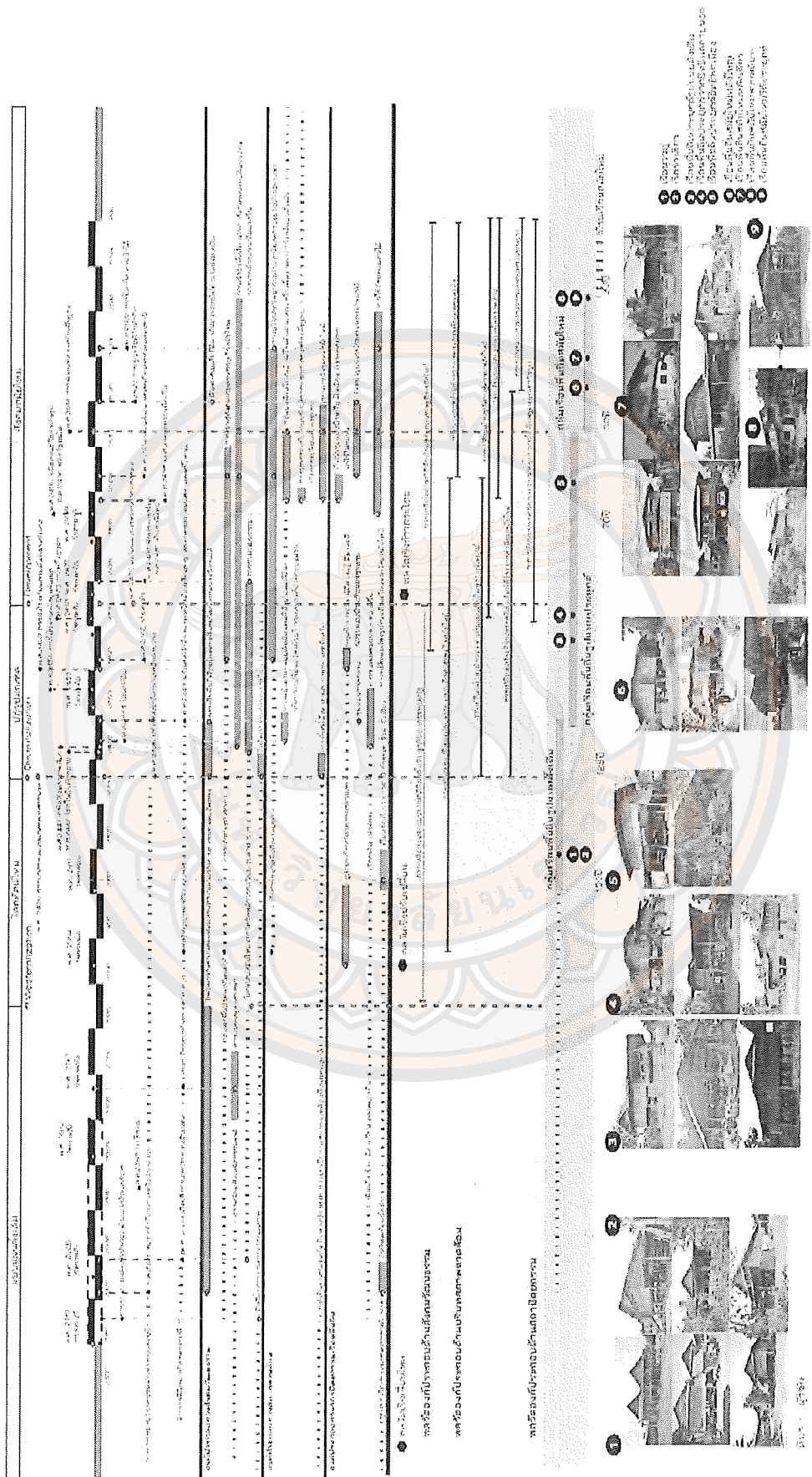
อย่างไรก็ตามแม้ผลการศึกษาจะไม่แสดงให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนด้านองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ทั้งส่วนประดับ ช่องเปิด ประตูหน้าต่าง หรือส่วนประดับตามผนังบ้านเรือนต่างๆ แต่ลักษณะดังกล่าวสะท้อนวิถีความเรียบง่ายตามแบบแผนของสังคมชนบท การผสมผสาน เลือกรับศิลปะบางประการจากอิทธิพลภายนอก และการประยุกต์ใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมตามยุคสมัยให้สอดคล้องกับฐานะและวิถีของตน เป็นต้น

ผลการศึกษาสามารถสรุปพลวัตองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ทั้งกระบวนการเปลี่ยนแปลงรูปทรง องค์ประกอบใช้สอย และองค์ประกอบอาคาร ได้ดังตาราง 17

ตาราง 17 สรุปพลวัตองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

รูปแบบ	รูปทรง	การใช้ที่ว่าง	ส่วนประกอบอาคาร
เรือนพื้นดินรูปแบบดั้งเดิม	- จั่วชั้น - มีบันไดหน้าเรือน - มีชานหลัง	- มีทางเดินทะลุถึงชานหลัง - ชาน อกเนกประสงค์ นอน - ใต้ถุน	- มีช่องหน้าต่างขนาดเล็ก - ติฝานอน - มีชานจั่ว
เรือนพื้นดินรูปแบบประยุกต์	- หลังคาแบนลาดลง	- ชานอกเนกประสงค์ นอน - ใต้ถุนเริ่มมีการกั้นห้อง - ทางเดินชั้นชันมากขึ้น	- มีส่วนประดับเหนือหน้าต่าง - ติฝาดั้งและนอน
เรือนพื้นดินรูปแบบสมัยใหม่	- หลังคาแบนลาดลง - นำรูปแบบต่างๆ มาใช้ - สร้างอย่างง่าย (เส้า 9-12 ต้น)	- การนำพื้นที่ด้านบนลงมาใช้ - ด้านล่าง การนำใต้ถุนไปไว้ - ด้านข้าง	- ส่วนประดับน้อยลง - รูปแบบประตูหน้าต่างหลากหลาย

การวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษาในบทที่ 5 แสดงให้เห็นถึง คุณลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ลักษณะการส่งต่อของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม รวมถึงการสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบ และพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่ ส่งต่อผ่านเรือนพื้นถิ่นจากรูปแบบดั้งเดิมในอดีตสู่เรือนพื้นถิ่นยุคสมัยในปัจจุบันผ่านองค์ประกอบ ทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ วิถีชีวิต คติ ความเชื่อ และประเพณี องค์ประกอบด้านบริบท สภาพแวดล้อม ได้แก่ สภาพแวดล้อมชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ผังชุมชนและผังบริเวณบ้านเรือน และ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ รูปทรง การใช้ที่ว่าง และองค์ประกอบอาคาร ซึ่งการ วิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา ลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย ทั้งการ ส่งต่อทางรูปธรรมและนามธรรมจากเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นประยุกต์ และเรือนพื้นถิ่น สมัยใหม่ ซึ่งมีสาเหตุความสัมพันธ์จากปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ในอดีต การปฏิรูป การเมืองการปกครอง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง รวมถึงผลพวงจากการพัฒนาเศรษฐกิจ สมัยใหม่ ต่างเป็นผลต่อพลวัตของสังคมวัฒนธรรม พลวัตทางบริบทสภาพแวดล้อม และพลวัตที่ เกิดกับสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น การวิเคราะห์และอภิปรายสรุปได้ดังภาพ 96 โดยสรุปไว้ในเนื้อหา ของบทสรุปต่อไป

ภาพ 96 การลำดับเหตุการณ์ความล้มเหลว สาเหตุ ปัจจัย การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและชุมชนการศึกษา

บทที่ 6

บทสรุป

การศึกษาเรื่อง จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีความสำคัญและที่มาของการศึกษา 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก คือ คุณค่าและความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในฐานะที่เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของประชาชน โดยเฉพาะในประเทศไทยซึ่งการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ต่างๆ นั้น ก่อให้เกิดความหลากหลายของวัฒนธรรมแบบพหุลักษณะทางวัฒนธรรม และยังเป็นสิ่งสะท้อนการดำรงอยู่ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นต่างๆ ประการที่สอง คือ ปัญหาการเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยน สูญหายไปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นซึ่งเป็นสิ่งผูกโยงกับวิถีชีวิต สังคมวัฒนธรรม และการดำรงอยู่กับสภาพแวดล้อมในพื้นที่ต่างๆ นั้น มีการเปลี่ยนแปลง หรืออาจสูญหายไป จึงจำเป็นต้องมีการศึกษา รวมทั้งเก็บรวบรวมข้อมูลที่สำคัญไว้เพื่อเป็นประโยชน์ทั้งทางวิชาการและวิชาชีพ และประการที่สาม คือ ช่องว่างและข้อจำกัดทางวิชาการ ซึ่งกระแสวิพากษ์วิจารณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเกิดขึ้นเมื่อราว 60 ปีก่อนหน้านี้ สำหรับในประเทศไทยนั้นการศึกษาทางวิชาการเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเริ่มมีความสำคัญในช่วงราว 40 ปีที่ผ่านมา และเริ่มมีงานวิชาการด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวข้องกับภาคอีสานตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา โดยเฉพาะผลงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้รวมทั้งสถาปัตยกรรมกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นอนุวัฒนธรรมนั้นยังมีอยู่อย่างจำกัด จึงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมทั้งในเนื้อหาทางคุณค่าและความหมาย รวมทั้งพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เกิดขึ้นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

จากความสำคัญและที่มาของการศึกษาจึงสามารถกำหนดวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ 1) เพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กูย ซึ่งเป็นกลุ่มอนุวัฒนธรรมในภาคอีสานที่นึ่งมีความเด่นชัดในด้านจำนวนประชากรและการคงอยู่ซึ่งวัฒนธรรมของตน และ 2) เพื่ออธิบายสภาพการณ์ รูปแบบพลวัตของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น รวมทั้งการอธิบายสาเหตุปัจจัยการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นจากอดีตสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทพื้นที่วัฒนธรรมอีสานใต้ในปัจจุบัน ซึ่งเกิดจากคำถามหลักในการวิจัย (Research Questions) ที่ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมพื้นถิ่นอีสานใต้มีพลวัต การเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยน

หรือการสูญหายไป อย่างไร และเพราะเหตุใด รวมทั้งคำถามรองอื่นๆ ซึ่งเป็นแนวทางการหาคำตอบในการวิจัย ได้แก่ รูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้มีลักษณะเฉพาะถิ่นอย่างไร รูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้มีลักษณะอย่างไร และการสืบทอด ส่งต่อรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิมสู่เรือนพื้นถิ่นร่วมสมัย มีลักษณะอย่างไร ในเชิงรูปธรรมและเชิงนามธรรม

การศึกษาครั้งนี้จึงอาศัยกรอบหลักการของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการศึกษาภาคเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการศึกษากรณีศึกษา (Case Study) ที่เป็นข้อมูลสำคัญ ทั้งกรณีศึกษาระดับชุมชนซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กูยรวมจำนวน 3 ชุมชน และกรณีศึกษาระดับอาคารทั้งเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมจำนวน 5 หลัง เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์จำนวน 4 หลัง และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่จำนวน 5 หลัง โดยเก็บข้อมูลภาคสนาม (Survey Research) ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ศึกษา (Field Survey) การรังวัด (Measure Survey) การสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในเชิงลึก (Depth-Interview) และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมของชุมชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Participation Observation) ในพื้นที่ศึกษาเป้าหมายครั้งนี้ คือ พื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ได้แก่ จ.บุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ซึ่งผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าและความหมาย พลวัต การปรับเปลี่ยน สูญหาย รวมทั้งปัจจัยสาเหตุของกระบวนการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นการเพิ่มเติมช่องว่างและข้อจำกัดทางวิชาการ โดยสามารถสรุปพลวัตจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ผ่านองค์ประกอบทางสังคม วัฒนธรรม องค์ประกอบทางบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม (ภาพ 97) รายละเอียดดังต่อไปนี้

สรุปผลการศึกษา

จากภาพ 97 แสดงผลสรุปของการศึกษาที่อาศัยองค์ประกอบด้านสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม โดยมีผลสรุปด้านคุณลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คุณลักษณะสถาปัตยกรรมร่วมสมัย และพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย โดยมีสาเหตุปัจจัยของกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน ทั้งมิติทางสังคมวัฒนธรรม มิติทางบริบทสภาพแวดล้อม และมิติทางสถาปัตยกรรม เป็นส่วนอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพลวัตจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย ผ่านเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

การศึกษาภาคเอกสารในประเด็น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น พลวัตในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย ผนวกกับการศึกษากرณีศึกษาชุมชนพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกลุ่มชาติพันธุ์กวย รวมทั้งกรณีศึกษาระดับอาคารทั้งเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ สามารถสะท้อนคุณลักษณะเฉพาะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ผ่านองค์ประกอบทางสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบทางบริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ได้ดังนี้

1. คุณลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและกวย เป็นกลุ่มอนุวัฒนธรรมในบริบทวัฒนธรรมใหญ่ที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไท-ลาว วัฒนธรรมสยาม และวัฒนธรรมเขมร สิ่งที่ปรากฏเป็นคุณลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่เด่นชัด 3 ประการ คือ ประการแรก คือ การเป็นสังคมวัฒนธรรมระบบเครือญาติ และบรรพบุรุษ ที่สะท้อนผ่านทางประเพณี พิธีกรรม รวมถึงองค์ประกอบการใช้ที่ว่างในบ้านเรือน ประการที่สอง คือ การมีวิถีชาวนาและวงจรการประกอบเลี้ยงชีพ วิถีชีวิตแบบเกษตรและการพึ่งพาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติถือเป็นลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่เด่นชัดของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและชาวกวย และประการที่สาม คือ คติความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นสิ่งที่ควบคู่มากับสังคมไทย และเป็นรากฐานและเป็นลักษณะสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและชาวกวย ปรากฏใน 3 ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับครัวเรือน และคติความเชื่อในระดับสภาพแวดล้อม

2. แม้ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้จะมีลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม แต่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและชาวกวย ยังคงมีประเพณีวัฒนธรรมที่เด่นชัดของตนเองไว้ได้ แม้ในยุคสมัยปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

3. คุณลักษณะทางบริบทสภาพแวดล้อม การตั้งฐานของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทยและชาวกวยในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ อยู่อาศัยตั้งถิ่นฐานชุมชนบริเวณที่ราบลุ่มตอนใต้ของแม่น้ำมูลไปจรดเทือกเขาพนมดงรัก อาชีพที่เหมาะสมจึงเป็นการทำนาปลูกข้าว องค์ประกอบทาง

บริบทสภาพแวดล้อมจึงมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก คือ คุณลักษณะสภาพแวดล้อมชุมชนแบบชานา ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่อีสานใต้เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำสลบลอนลูกคลื่น ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ประกอบอาชีพทำนา โดยมีการรวมกลุ่มเป็นชุมชนตั้งบ้านเรือนบนที่สูงหรือที่เนิน บริเวณรอบชุมชนเป็นที่ราบลุ่มทำการเกษตรขนาดใหญ่ ประการที่สอง คุณลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ผลการศึกษาปรากฏลักษณะการตั้งถิ่นฐาน 2 ลักษณะในชุมชนกรณีศึกษา คือ การตั้งถิ่นฐานตามการบุกเบิกของผู้นำ และการตั้งถิ่นฐานตามสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ยังปรากฏชุมชนที่รวมกลุ่มตั้งขึ้นตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญที่กระจายทั่วพื้นที่ศึกษาด้วย และประการที่สาม คือ คุณลักษณะผังชุมชน ปรากฏลักษณะสำคัญของผังชุมชน 2 ลักษณะ ได้แก่ ผังชุมชนแบบโบราณ ที่ปรากฏในลักษณะผังชุมชนที่สืบทอดการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในอดีต และผังชุมชนร่วมสมัย ที่ปรากฏระบบโครงข่ายการสัญจรเป็นแบบระบบตารางสมัยใหม่ที่ซ้อนทับกับผังชุมชนแบบโบราณ

นอกจากนี้การศึกษาด้านผังบริเวณและกลุ่มบ้านเรือนปรากฏลักษณะสำคัญ คือ ผังบริเวณแบบดั้งเดิมมีลักษณะเรือนหลายหลังในที่ดินเดียวกันสะท้อนลักษณะเครือญาติที่ยังสืบทอดมาแต่อดีต ผังบริเวณใหญ่แต่มีบ้านเรือนน้อยหลังซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่ดิน และผังบริเวณเล็กซึ่งเป็นผังบริเวณที่พบเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบัน

คุณลักษณะทางสถาปัตยกรรม การศึกษาภาพรวมของอาคารบ้านเรือนในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ และการศึกษารณีศึกษาระดับอาคารที่เป็นสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น สรุปรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ได้ 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มแรก เป็นกลุ่มเรือนอายุมากกว่า 70 ปี แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมแบบจั่วคู่ และเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมแบบจั่วเดี่ยว กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มเรือนอายุราว 50-70 ปี แบ่งเป็น 3 รูปแบบ คือ เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก และเรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลเมือง และกลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มเรือนอายุน้อยกว่า 50 ปี แบ่งเป็น 4 รูปแบบ คือ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังใหญ่ เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่หลังเดี่ยว เรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่สากลนิยม และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่วิถีประยุกต์

การเป็นพื้นที่ปะทะทางวัฒนธรรมทำให้คุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นการผสมผสานระหว่างรูปแบบ ซึ่งปรากฏเป็นคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก ลักษณะเรือนจั่วคู่ และเรือนจั่วเดี่ยว มีทางขึ้นด้านหน้าเรือนมีหลังคาคลุม หันหน้าเรือนไปทางทิศตะวันออก เป็นลักษณะสำคัญที่ปรากฏในเรือนรูปแบบดั้งเดิม ประการที่สอง คือ ลักษณะเรือนใหญ่ และเรือนเดี่ยว เป็นลักษณะร่วมสำคัญของเรือนพักอาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่อีสานใต้ นับแต่เรือนรูปแบบดั้งเดิม เรือนรูปแบบประยุกต์ และเรือนรูปแบบ

สมัยใหม่ และ ประการที่สาม คือ ลักษณะร่วมในการใช้ที่ว่าง ประกอบด้วย พื้นที่สำคัญ 4 ส่วน คือ พื้นที่ส่วนนอน พื้นที่อเนกประสงค์ พื้นที่ชาน และพื้นที่ใต้ถุน โดยพื้นที่เหล่านั้นทำหน้าที่เป็นพื้นที่ส่วนตัว พื้นที่สำหรับคนในครอบครัว และพื้นที่ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ นอกจากนี้คือการใช้ที่ว่างในเรือนที่สำคัญ คือ การมีพื้นที่สำคัญในการเก็บรักษาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ รวมทั้งการใช้ที่ว่างเพื่อประกอบประเพณีตามแบบแผนของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการใช้ที่ว่างในเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้อีกด้วย

จากคุณลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม คุณลักษณะทางบริบทสภาพแวดล้อม และคุณลักษณะทางสถาปัตยกรรม ผนวกกับการศึกษาภาคเอกสารในประเด็น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น พลวัตในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย สามารถสะท้อนได้ว่าพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้นั้นมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปในก่อนพุทธศตวรรษที่ 23 จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่รูปแบบการประยุกต์ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งมีการเปลี่ยนผ่านรูปแบบโลกทัศน์จากแบบแผนประเพณีดั้งเดิม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงรูปแบบสมัยใหม่จากผลพวงของความเจริญทางเศรษฐกิจนับแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ซึ่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงแต่ละช่วงสมัยนั้นมีสาเหตุและปัจจัยในพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ สรุปได้ 4 ปัจจัยสาเหตุสำคัญ คือ

1. ผลพวงจากโลกทัศน์ใหม่และวัฒนธรรมสยาม

การเปลี่ยนแปลงแบบแผนดั้งเดิมที่มีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 23 จนถึงปลายสมัยรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2390 เป็นแบบแผนดั้งเดิมที่เคยถือเป็นแนวปฏิบัติเปลี่ยนแปลงสู่โลกทัศน์และค่านิยมใหม่ การสร้างความเจริญตามแบบอย่างตะวันตก และการติดต่อกับต่างชาติ เป็นปัจจัยความสัมพันธที่เริ่มก่อให้เกิดพลวัตเชิงรูปแบบการผลิตสมัยใหม่ การยอมรับและนิยมแบบอย่างวัฒนธรรมตะวันตกแพร่ขยายจากเมืองหลวง และค่อยขยายสู่พื้นที่ชนบท

2. การปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล

การปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. 2436 เป็นการแพร่ขยายอิทธิกรปกครองสมัยใหม่ตามหัวเมืองของสยาม ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในการด้านทานอำนาจจักรวรรดินิยม คือ การนำรูปแบบการปกครองที่มีความเจริญทัดเทียมชาติตะวันตก โดยมีผลพวงที่สำคัญตามมาก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง สังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คือ รวบรวมกลุ่มชาติพันธุ์อนุวัฒนธรรมไทยในบังคับสยาม พ.ศ. 2442 การออกโฉนดที่ดิน พ.ศ. 2444 การพัฒนาหรือการเข้ามาของคนต่างถิ่น เป็นต้น

3. วัฒนธรรมหลังยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

การพัฒนาชาติหรือการพัฒนาเศรษฐกิจหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ต่างมีความสำคัญเชื่อมโยงกับจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ ตลอดจนชุมชนชนกรณีสึกษา ในฐานะของการเป็นพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจระหว่างเมืองสำคัญซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาชาติสู่สังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่ ที่มีผลต่อการพลวัตทางสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อมชุมชน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทอีสานใต้สำคัญ ได้แก่ การเป็นประเทศไทยและการให้สัญชาติไทย ซึ่งในอดีตที่เป็นเพียงกลุ่มชนในบังคับ และการกระจายอำนาจการบริหารท้องถิ่น ซึ่งการปกครองท้องถิ่นนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม

4. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและกระบวนการพัฒนาชาติ

นับแต่ พ.ศ. 2504 ประเทศไทยเริ่มมีการสร้างแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมขึ้น เพื่อให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรม และการพัฒนาการศึกษาให้กับประชาชน ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อม และสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่น คือ การเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรสู่เศรษฐกิจการค้าและอุตสาหกรรม การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติที่มีมากขึ้น จากเหตุผลสำคัญทั้ง 4 ปัจจัย ที่ส่งผลให้เกิดรูปแบบพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยตามองค์ประกอบ ได้แก่

1. รูปแบบพลวัตองค์ประกอบสังคมวัฒนธรรมของบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก คือ การเปลี่ยนแปลงแบบแผนคตินิยมดั้งเดิมสู่คตินิยมจากความเป็นรัฐ คือ ความเป็นกลุ่มอนุวัฒนธรรมใต้การปกครองซึ่งการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เปลี่ยนไปสู่ลักษณะร่วมจากแนวความคิดรวมวัฒนธรรมเดียวของรัฐ และประการที่สอง คือ การเปลี่ยนแปลงวิถีพื้นบ้านสู่สังคมเศรษฐกิจสมัยใหม่ จากการพัฒนาทางเศรษฐกิจและกระบวนการสร้างชาติ ที่เกิดขึ้นราว พ.ศ. 2500

2. รูปแบบพลวัตองค์ประกอบด้านบริบทสภาพแวดล้อม สรุปได้ 2 ประการสำคัญ คือ กระบวนการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบบุกเบิกสู่รูปแบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ ซึ่งเป็นรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงจากการบุกเบิกเพื่อแสวงหาสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์เพื่อเข้าตั้งรกราก ก่อตั้งเป็นชุมชน เปลี่ยนแปลงไปสู่รูปแบบการแสวงพื้นที่ใหม่เพื่อรองรับการขยายตัวจากการเพิ่มจำนวนของชุมชนและประชากร และกระบวนการปรับตัวจากผลพวงการพัฒนาเศรษฐกิจฯ พ.ศ. 2504 เป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับรูปแบบการเปลี่ยนแปลงจากผลพวงการพัฒนาเศรษฐกิจฯ ตามรูปแบบการ

พัฒนาสมัยใหม่ ความเจริญทางเศรษฐกิจและการค้าที่เกิดขึ้นทำให้ทรัพยากรที่เคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์เริ่มลดลงเป็นอย่างมาก

3. รูปแบบพลวัตองค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรม มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากอดีตถึงปัจจุบัน ที่สำคัญดังนี้

3.1 กระบวนการเปลี่ยนแปลงรูปทรง

เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ แสดงให้เห็นพลวัตของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ได้แก่ 1) การเปลี่ยนผ่านรูปทรงจากแบบแผนดั้งเดิมสู่การประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกในรูปแบบของการเล็กรับ เกิดขึ้นนับตั้งแต่ราว 125 ปีก่อนหน้านี้ 2) การเปลี่ยนแปลงรูปทรงสู่ความสมัยใหม่ซึ่งเกิดขึ้นจากการปฏิรูปแบบการปกครองภายใน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปทรงของทั้งเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมและเรือนพื้นถิ่นประยุกต์ ไปสู่รูปทรงที่ทันสมัยมากขึ้น 3) การเปลี่ยนแปลงรูปทรงที่หลากหลาย เป็นการเปลี่ยนแปลงไปสู่เรือนพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่ ที่มีกระบวนการและแรงผลักดันที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาสั้น และเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เนื่องจากผลพวงจากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย

3.2 กระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบการใช้สอย

เรือนพื้นถิ่นรูปแบบต่างๆ ในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ สะท้อนถึงลักษณะการใช้สอยของที่อยู่อาศัยสำคัญ 4 ส่วน คือ พื้นที่ใต้ถุน พื้นที่ชาน พื้นที่หลังนอน และพื้นที่เอนกประสงค์ กระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบการใช้สอยของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ มีลักษณะ 2 ประการ คือ 1) การเปลี่ยนแปลงที่ว่างจากคติดั้งเดิมสู่ที่ว่างจากค่านิยมสมัยใหม่ เป็นการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบการใช้สอยจากรูปแบบดั้งเดิม สู่การมีพื้นที่ใช้สอยที่ซับซ้อนที่เกิดขึ้นในเรือนรูปแบบประยุกต์จากอิทธิพลภายนอก 2) การเปลี่ยนแปลงที่ว่างจากผลพวงทางเศรษฐกิจ : ซึ่งผลพวงจากเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม ส่งผลให้รูปแบบองค์ประกอบการใช้สอยที่เกิดขึ้นในเรือนพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่ ที่มีองค์ประกอบการใช้สอยที่เรียบง่ายสมถะตามสภาพเศรษฐกิจและสังคม

3.3 กระบวนการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบอาคาร

ส่วนประกอบอาคารของเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่อีสานใต้ ไม่ค่อยมีส่วนประกอบหรือส่วนประดับประดาที่สำคัญเด่นชัดเท่าใดนัก ซึ่งอาจเป็นสิ่งสะท้อนวิถีความเรียบง่ายตามแบบแผนของสังคมชนบท ในลักษณะการผสมผสานเลือกรับศิลปะบางประการจากอิทธิพลภายนอก และการประยุกต์ใช้องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมตามยุคสมัยจากรูปแบบดั้งเดิมไปสู่รูปแบบอุตสาหกรรมแบบสำเร็จรูป

4. รูปแบบพลวัต รวมทั้งสาเหตุและปัจจัยความสัมพันธ์ในพลวัตและการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ แสดงให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยผ่านเรือนพื้นถิ่น โดยมี 3 ลักษณะสำคัญ คือ

4.1 พลวัตเชิงเลื่อนไหล

พลวัตเชิงเลื่อนไหลเกิดขึ้นก่อนการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑล (พ.ศ. 2436) ซึ่งมีกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ตามลักษณะสภาพการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจแบบประเพณีโบราณของภูมิภาค ซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อยู่ในฐานะกลุ่มคนภายใต้การปกครอง ลักษณะทางสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และสถาปัตยกรรม จึงมีพลวัตที่เป็นไปตามแบบแผนทางคติความเชื่อ การตอบสนองวิถีชีวิตแบบพึ่งพาธรรมชาติ และการอยู่อาศัยแบบเรียบง่าย การสืบทอดลักษณะเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมสู่การประยุกต์รูปแบบอิทธิพลภายนอกจึงมีรูปแบบการเปลี่ยนแปลงไม่มาก เห็นได้จากการเปลี่ยนรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจากเรือนจั่วคู่และเรือนจั่วเดี่ยวมาสู่เรือนประยุกต์แบบดั้งเดิมซึ่งไม่ได้เป็นการแยกขาดจากแบบแผนที่เคยมีมาก่อน ทั้งรูปแบบของการใช้ที่ว่างแบบเรือนมีชาน มีใต้ถุน มีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในเรือน ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงอย่างช้าแสดงการแลกเปลี่ยนเลือกรับแบบค่อยเป็นค่อยไป เลื่อนไหลไปตามลักษณะปัจจัยอิทธิพลในขณะนั้น

4.2 พลวัตเชิงปรับเปลี่ยน

พลวัตเชิงปรับเปลี่ยนเกิดจากผลกระทบโดยปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นผลพวงของการแผ่อิทธิพลการเมืองการปกครองภายในประเทศเอง เพื่อสร้างการตัดทอนการแผ่ขยายอิทธิพลของชาติตะวันตก อิทธิพลจากภายนอกพื้นที่ ทั้งอิทธิพลทางการเมืองการปกครอง การพัฒนาระบบรถไฟ (พ.ศ. 2443) ล้วนเป็นการเปิดประตูทางสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และความก้าวหน้าทางวัสดุ เป็นต้น กระบวนการการเปลี่ยนแปลงแบบปรับเปลี่ยน เลือกรับ การปรับประยุกต์ใช้ ปรากฏผ่านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ ทั้งรูปแบบประยุกต์รูปแบบดั้งเดิมที่เริ่มผสมผสานอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากภายนอกที่สอดคล้องกับรูปแบบดั้งเดิม รวมถึงการเลือกรับลักษณะทางสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่มาใช้ในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ เช่น การปรากฏเรือนหลังคาปั้นหยา ซึ่งเป็นรูปแบบที่นำมาจากนอกพื้นที่ การเริ่มก่อผนังปิดพื้นที่ใต้ถุนเรือน หรือการลดทอนความลาดชันหลังคาจากจั่วชันมาสู่จั่วลาดตามลักษณะความนิยมสังกะสี เป็นต้น

4.3 พลวัตเชิงก้าวกระโดด

รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ นับจากหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475) มีรูปแบบที่หลากหลายทั้งการเปลี่ยนแปลงรูปทรง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง การเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานที่ว่าง ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงวัสดุและอุปกรณ์ที่เป็นองค์ประกอบของอาคาร ซึ่งมีสาเหตุ ปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายและรวดเร็วในช่วงราว 50 ปีมานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเริ่มพัฒนาเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ชนบท ซึ่งนำมาสู่ความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือพลวัตเชิงก้าวกระโดดที่เกิดขึ้นกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในกลุ่มเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ที่มีรูปแบบที่หลากหลายทั้งเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่แบบหลังใหญ่ แบบหลังเดี่ยว แบบสากลนียม ที่มีการเลือกใช้วัสดุสำเร็จรูปสมัยใหม่ที่หลากหลาย รวมทั้งการใช้พื้นที่ซึ่งมีทั้งการปรับขยายต่อเติมพื้นที่ชั้นล่างเพื่อใช้งานที่สอดคล้องกับสภาพบริบทสังคมในปัจจุบัน

นอกจากนี้แล้ว รูปแบบพลวัต รวมทั้งสาเหตุและปัจจัยความสัมพันธ์ในพลวัตและการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ยังคงปรากฏสิ่งที่ยังคงเป็นลักษณะร่วมคงอยู่และสืบทอดจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ได้แก่

1. การสืบทอดส่งต่อด้านรูปธรรม คือ 1) การมีหน้าเรือน การมีหน้าเรือนหรือทางขึ้นเรือนปรากฏในแบบแผนดั้งเดิม คือ การหันหน้ามาทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นเลือกทิศที่ดีในการหันเรือน 2) การเป็นเรือนหลังใหญ่และเรือนเดี่ยว เป็นลักษณะร่วมของบ้านเรือนนับแต่เรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นประยุกต์ และเรือนพื้นถิ่นสมัยใหม่ และ 3) การคงอยู่ของเรือนชานปรากฏในผังการใช้สอยของเรือนในทุกรูปแบบ เพียงแต่เป็นย้ายตำแหน่งของที่ว่างต่างๆ เหล่านั้นให้สอดคล้องกับสภาพบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

2. การสืบทอดส่งต่อด้านนามธรรม คือ 1) ลักษณะคติเชื่อร่วมในสภาพแวดล้อม ปรากฏสืบต่อจากรูปแบบสังคมดั้งเดิมสู่สมัยใหม่ คือ การนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยมีคติความเชื่อสำคัญ เรื่องผี ที่ปรากฏในรูปแบบของภูมิทัศน์วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม ผังชุมชน และผังบริเวณบ้านเรือน ต่างเป็นสิ่งสะท้อนสังคมร่วมสมัยที่ยังคงส่งต่อมาสู่ปัจจุบัน 2) ค่านิยมในการแสดงฐานะที่ปรากฏในบ้านเรือน เรือนจั่วแฝดเป็นสิ่งสะท้อนความมีฐานะของผู้คนในอดีต เรือนพื้นถิ่นประยุกต์จากอิทธิพลภายนอกหลังใหญ่ เป็นสิ่งสะท้อนความเจริญก้าวหน้า มีความรู้ และมีฐานะในสังคม และเรือนพื้นถิ่นรูปแบบสมัยใหม่ เป็นสิ่งหนึ่งที่สามารสะท้อนฐานะทางสังคม

ในรูปแบบของความทันสมัย และ 3) คติในการดำเนินชีวิตที่ปรากฏในบ้านเรือน แม้ว่าคติความเชื่อที่แฝงมาที่บ้านเรือนจะลดน้อยถอยลงจนไม่ใช่สิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องยึดถือตามแบบแผนดั้งเดิม แต่เรือนแต่ละประเภทต่างมีลักษณะร่วมของการใช้ที่ว่างซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนคติความเชื่อที่สำคัญ 2 ส่วน คือ ส่วนบริเวณชานและโถงเรือน ถูกใช้เพื่อการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวและเป็นพื้นที่รับรองแขกอยู่เป็นประจำ ส่วนพื้นที่เก็บรักษาสิ่งของศักดิ์สิทธิ์และสิ่งของสืบทอดจากบรรพบุรุษ ยังคงปรากฏในเรือนพื้นถิ่นทุกรูปแบบ

จากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ เป็นกระบวนการศึกษาเชิงค้นหาและการศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มอนุวัฒนธรรมบนวัฒนธรรมใหญ่ ที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าและความหมายที่เปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน และการคงอยู่ผ่านพลวัตเชิงองค์ประกอบสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และตัวสถาปัตยกรรมเอง ซึ่งการดำรงอยู่กับสภาพแวดล้อมของผู้คนสะท้อนถึงความสามารถในเชิงภูมิปัญญาของมนุษย์ในการปรับตัว การสร้างสรรค์ผลงานทางสถาปัตยกรรมได้อย่างสอดคล้อง เรียบง่าย และตรงไปตรงมา (ฉัตร เสงวีรัมย์, 2530; พีระเดชจักรพันธ์ และคณะ, 2553; ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2556; วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2553ก, วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2553ข; วีระ อินพันทั้ง, 2550; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, 2530; อรศิริ ปาณินท์, 2539ข; อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2542ข)

บทสรุปของการศึกษาแสดงให้เห็นถึงกระบวนการทางสถาปัตยกรรมที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Multiple Relation System) ระหว่างปัจจัยหลายปัจจัย โดยการก่อรูป (Formative) ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีรากฐานจากสังคมวัฒนธรรม (Social Culture) ความเชื่อ (Ideology) และภูมิปัญญา (Intellectuals) ทำให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีลักษณะเฉพาะ (Endemic) (ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2556) ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นมีพลวัตด้วยสาเหตุปัจจัยความสัมพันธ์ต่างๆ ซึ่งช่วยให้เข้าใจสภาพทางสังคม เพราะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจะเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของประชาชน (วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2553ข) การอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ต่างๆ นั้นก่อให้เกิดความหลากหลายของวัฒนธรรมในลักษณะพหุลักษณะทางวัฒนธรรม พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาจปรับตัวตามเงื่อนไขที่หลากหลาย ในลักษณะพหุปัจจัยทั้งในแบบเงื่อนไขหรือสถานการณ์แบบปกติและแบบเฉพาะ (ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2560, น.1-16; ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2556) ชีวิตและสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มากับตัวสถาปัตยกรรมจึงเป็นปัจจัยที่กำหนดความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ทั้งความหลากหลายของรูปแบบ และความหลากหลายของอนุวัฒนธรรมที่อยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมหลักเดียวกันทำให้การศึกษาค้นคว้า

ด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีความน่าสนใจและต่อเนื่อง (อรศิริ ปาณินท์ และคณะ, 2542ข)
ดังปรากฏในการศึกษาจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสู่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย: เรือนพื้นถิ่นใน
บริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ครั้งนี้

ข้อจำกัดในการศึกษา

1. การศึกษาครั้งนี้มีข้อจำกัดด้านเอกสารทางวิชาการเดิมที่มีการค้นคว้าอยู่ไม่มากนัก
2. กรณีศึกษาทั้งกรณีศึกษาเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิม เรือนพื้นถิ่นรูปแบบประยุกต์ มีอยู่
อย่างจำกัด เนื่องจากปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยน สูญหายไปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
ไปอย่างมาก
3. การเข้าถึงข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล ทั้งเจ้าของอาคารบ้านเรือนไม่สามารถเข้าถึงได้
ทั้งหมด เนื่องจากสภาพสังคม วิถีชีวิต การประกอบอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไปของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ
 - 1.1 การศึกษาครั้งนี้ได้ดำเนินการโดยใช้กระบวนการวิธีการศึกษาผ่านองค์ประกอบ
ทางสังคมวัฒนธรรม องค์ประกอบทางสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม ที่ให้
ความสำคัญกับหลักการทางคุณค่าของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้
ซึ่งสามารถนำกระบวนการและวิธีการไปใช้ในพื้นที่กรณีศึกษาอื่นๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ภูมิภาค
และระดับนานาชาติ รวมทั้งการเชื่อมโยงสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์
ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอื่น รวมถึงสถาปัตยกรรมประเภทอื่นๆ
 - 1.2 การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบเจาะจงไปยังสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยพื้น
ถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่บริบทอนุวัฒนธรรม ซึ่งไม่ได้เป็นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบคุณลักษณะ
ทางสถาปัตยกรรมกับพื้นที่ข้างเคียงมากเท่าใดนัก จึงควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบทั้งในองค์รวม
ของภูมิภาคและในรายละเอียดเชิงลึกต่อไป รวมทั้งการเชื่อมโยงสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย
พื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่บริบทวัฒนธรรมอื่น รวมถึงสถาปัตยกรรมประเภทอื่นๆ
 - 1.3 กลุ่มเจ้าของเรือนแบบดั้งเดิม โดยส่วนใหญ่มีความต้องการอนุรักษ์บ้านเรือนของ
ตนไว้มากกว่าการรื้อแล้วสร้างใหม่ ดังนั้นควรมีการศึกษาถึงแนวทางการอนุรักษ์ส่งเสริม
สถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นให้สอดคล้องกับการใช้งานในยุคสมัยปัจจุบันเพิ่มเติม
 - 1.4 องค์ความรู้ที่ได้ จากการศึกษาครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งและส่วนขยายขององค์ความรู้
ด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยเฉพาะชุดข้อมูลทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ได้จากการศึกษา มิติของ

พลวัตและการเปลี่ยนแปลงในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และลักษณะการส่งต่อสู่สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้

2. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาชีพ

การศึกษานี้เป็นองค์ความรู้ ที่เกิดจากการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ผ่านองค์ประกอบ และคุณค่าของสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นในบริบทวัฒนธรรมอีสานใต้ ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปสู่การอนุรักษ์ ส่งเสริม และต่อยอด รวมทั้งการสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในรูปแบบต่างๆ เช่น การอนุรักษ์ฟื้นฟูสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นรูปแบบดั้งเดิมในแบบเรือนจั่วเดี่ยวและเรือนจั่วคู่ การส่งเสริมคุณลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมร่วมสมัยในเรือนพื้นถิ่นผ่านพลวัตทางองค์ประกอบสังคมวัฒนธรรม บริบทสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม รวมถึงการต่อยอดเพื่อการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ผ่านคุณลักษณะทางรูปธรรมและนามธรรมที่ปรากฏสืบทอด ส่งต่อจากเรือนพื้นถิ่นดั้งเดิม ต่อไป

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์

บรรณานุกรม

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (ม.ป.ป.). แผนแม่บทการพัฒนากลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย (พ.ศ.2558-2560). ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- กระทรวงพลังงาน. (ม.ป.ป.). หลังคากระเบื้องอนุรักษ์พลังงาน. ม.ป.ป. มปท.
- กฤษฎา ศุภวรรณกุล. (2556). จากเรือปั้นถึงรถไฟ บนเส้นทางของปูนซีเมนต์ไทย ใน รัชตพร ปัทมะศิริ (บรรณาธิการ), *SCG Delight* (น.14-19). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- กิตต์ มัถการุณ. (2542). *สถาปัตยกรรมอีสานร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กิตติปกรณ์ อัมเถื่อน. (2551). *การอนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาทัศนศาสตร์ท้องถิ่นในการปลูกสร้างเรือนอีสาน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชมชาติ เทพไชย. (บรรณาธิการ). (2557). *จากความคิดสู่รูปธรรม. ใน เส้นศิลป์พื้นถิ่น ศิลปินร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544ก). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา: จังหวัดบุรีรัมย์*. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544ข). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา: จังหวัดสุรินทร์*. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544ค). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา: จังหวัดศรีสะเกษ*. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และกรมศิลปากร.
- จตุพล อังศุเวช. (2555). *เข้านอกออกในเรือนไท-ลาว*. กรุงเทพฯ: พี.บี.การพิมพ์และบรรจุภัณฑ์.
- เฉลิมชัย เกรียงชัย. (2550). *การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนครสวรรค์: กรณีศึกษาอาคารประเภทวัดและบ้าน. ใน สถาปัตยกรรมปาฐะ: การประชุมวิชาการนานาชาติสถาปัตยกรรมในดินแดนสุวรรณภูมิ ครั้งที่ 4*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- เฉลิมชัย เจรัมย์ชัย. (2543). การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดพิษณุโลก: กรณีศึกษา หมู่บ้าน
ไม้ขอน้ำ อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ชาติรี ประกิตนันทการ. (2548). คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์การเมืองหลัง 2547
ผ่านสถาปัตยกรรม อำนาจ. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชำนาญ บุญญาพุทธิพงศ์. (2553). ความเปลี่ยนแปลงของเขื่อนอีสาน. กรุงเทพฯ: พลัสเพรส.
- ชูวิทย์ สุขฉายา. (2552). การอนุรักษ์เมือง. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ณรงพน ไส้ประกอบทรัพย์. (2558). ประวัติศาสตร์และวิวัฒนาการสถาปัตยกรรมตะวันตก:
ตั้งแต่ยุคคริสเตียนเริ่มแรกถึงยุคหลังนวยุค. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เดชณรงค์ วนสันเทียะ. (2549). การศึกษาเรือนอีสาน-เขมร ตำบลหัวเหน่ อําเภอยุชชิน
จังหวัดศรีสะเกษ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต). กรุงเทพฯ: สถาบันเทคโนโลยี
พระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- ติก แสนบุญ. (2560). ลักษณะของมโนในเชิงช่างไทยอีสานร่วมสมัย. สืบค้น 25 กันยายน 2561, จาก
https://www.silpa-mag.com/club/art-and-culture/article_8380
- ทรงยศ วีระทวีมาศ. (2548). สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่นไท-ลาวในภาคอีสานของ
ประเทศไทยและใน สปป.ลาว. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่นและมหาวิทยาลัยรังสิต.
- ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์. (2547ก). จิตวิทยาสถาปัตยกรรม มนุษย์ปฏิสัมพันธ์. กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนานนท์ ลาโพธิ์ และจันทนีร์ จิรัตนัฐ. (2558). ความเชื่อกับการก่อรูปหมู่บ้านและเรือนชาวภูย.
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 14(2), 27-41.
- ธนิศร์ เสถียรนาม และนพดล ตั้งสกุล. (2557). 6 กระบวนทัศน์ในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น.
วารสารหน้าจั่ว, 28, 265-265.
- ธาดา สุทธิธรรม. (2549). รูปแบบแผนผังชุมชนอีสานสายวัฒนธรรมไท. ขอนแก่น: โรงพิมพ์
คลังนานาวิทยา.
- ธาดา สุทธิธรรม. (2554). หลักการอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรม และการอนุรักษ์มรดก
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานในแนวทางการมีส่วนร่วม. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.

- ธิตี เสงฆ์ศรี, ธนู พลวัฒน์, และธาดา สุทธิธรรม. (2534-2535ก). *การศึกษารวบรวมรูปแบบบ้านพักอาศัยในชนบทอีสานแถบลุ่มน้ำชี*. ขอนแก่น: สนับสนุนโครงการวิจัยโดย CIDA และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธิตี เสงฆ์ศรี, ธนู พลวัฒน์, และธาดา สุทธิธรรม. (2534-2535ข). *การพัฒนา รูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านพักอาศัยในชนบทอีสาน แถบลุ่มน้ำชี*. ขอนแก่น: สนับสนุนโครงการวิจัยโดย CIDA และสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธิตี เสงฆ์ศรี. (2530). *สถาปัตยกรรมในอีสาน. ใน สัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสานงานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมอีสานสัญจร*. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม.
- ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น. (2558). *ร้อยเรื่องเมืองลำปาง. ใน รวมบทความประกอบภาพถ่ายเส้น สีน้ำ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธินิยม ปัทมะเสวี.
- น. ณ ปากน้ำ. (2555). *แบบแผนบ้านเรือนในสยาม (พิมพ์ครั้งที่ 6)*. กรุงเทพฯ: ด้านสถาปนิกพิมพ์.
- นพดล ตั้งสกุล. (2546). *แนวคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เพื่อการสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่น. วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 1(2), 13-22.*
- บำเพ็ญ ณ อุบล, และคณินดิษฐ์ จันทบุตร (บรรณาธิการ). (2535). *ประวัติอุบลราชธานียุคต้น (พ.ศ.2329-2432). ใน อุบลราชธานี 200 ปี (หน้า 30)*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- ปกรณ์ พัฒนานุโรจน์. (2557). *การอนุรักษ์อาคารพื้นถิ่นในย่านเมืองเก่าสกลนคร. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 2(10), 181-196.*
- ปธาน สุวรรณมงคล. (2537). *เกณฑ์พิจารณาจัดตั้งและยกฐานะหน่วยงานปกครองท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: โครงการวิทยาลัยการเมือง มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ประกอบ ผลงาม. (2538). *เขมรถิ่นไทย. ใน ลักษณะ ดารวดีนหงษ์ และคณะ (บรรณาธิการ), สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ประกิจ ลัดคนผจง. (2552). *สถาปัตยกรรมไทย: การสร้างสรรค์จากมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่น. วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย, 6, 201-222.*
- ม.ล. ประทีป มาลากุล. (2542). *ประวัติสถาปัตยกรรมสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรานอม ต้นสุขานันท์. (2556). *การอนุรักษ์ชุมชนเมือง*. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนันธุ์. (2552). *การอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมและชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- ไพฑูริย์ ภูษา. (2554). *ความเป็นมาคนอีสาน ในเหตุการณ์สำคัญของประวัติศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: เอเชียเอนเตอร์ไพรส์.
- ผู้สดี ทิพพัส. (2539ก). *สถาปนิกสยาม: พื้นฐาน บทบาท ผลงาน และแนวคิด* (พ.ศ.2475-2537). กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม.
- ผู้สดี ทิพพัส. (ม.ป.ป.). *สถาปัตยกรรมหลัง พ.ศ. 2540 วิฤตการณ์และทางเลือกของสถาปนิกไทย*. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม.
- พรธนพฤกษา จะระ, และจันท์นีย์ จิรันธนันฐ์. (2559). ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความถี่กับ เรือนเขมรจังหวัดสุรินทร์. *วารสารหน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และ สภาพแวดล้อม*, 30, 194-213.
- พีระเดช จักรพันธ์ และคณะ. (2553). *ภูมิปัญญา ชาวบ้านสูงงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น*. กรุงเทพฯ: พลัสเพรส.
- ไพฑูริย์ มีกุล (บรรณารักษ์). (2533). *วัฒนธรรมแม่น้ำมูลเชิงชาติพันธุ์วิทยาและประวัติศาสตร์: กรณีการผสมผสานกลมกลืนของกลุ่มชาติพันธุ์กวย เขมร และลาว*. สุรินทร์: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาค อีสาน: เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 สารานุกรมวัฒนธรรมไทย (เล่ม 1)*. กรุงเทพฯ: สยามเพรส เมเนจเม้นท์.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาค อีสาน: เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 สารานุกรมวัฒนธรรมไทย (เล่ม 2)*. กรุงเทพฯ: สยามเพรส เมเนจเม้นท์.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาค อีสาน: เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 สารานุกรมวัฒนธรรมไทย (เล่ม 12)*. กรุงเทพฯ: สยามเพรส เมเนจเม้นท์.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2544). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาค อีสาน: เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 สารานุกรมวัฒนธรรมไทย (เล่ม 8)*. กรุงเทพฯ: สยามเพรส เมเนจเม้นท์.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2544). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาค อีสาน: เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542 สารานุกรมวัฒนธรรมไทย (เล่ม 13)*. กรุงเทพฯ: สยามเพรส เมเนจเม้นท์.

- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2544). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน: เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทย (เล่ม 11). กรุงเทพฯ: สยามเพรส เมเนจเม้นท์.
- ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี. (2556). *รูปแบบบ้านเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ในอุษาคเนย์*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี. (2560). พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีศึกษากลุ่มไทใหญ่ในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนและกลุ่มกะเหรี่ยงในพื้นที่พักพิงชั่วคราวแม่หละ จังหวัดตาก. *วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวิจัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 1(16), 1-16.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2558). *ทวารวดีในอีสาน*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ภิญญพันธ์ พจนะลาวัณย์ (2558). *กำเนิด "ประเทศไทย" ภายใต้เผด็จการ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เลอสม สถาปิตานนท์. (2551). *มิตินสถาปัตยกรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฤทัย จงใจรัก. (2539). *เรือนไทยเดิม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์.
- วนิดา อินทรอำนวย. (2560). *กฎหมายว่าด้วยสวนป่าฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (พ.ร.บ.สวนป่า (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2558)*. กรุงเทพฯ: กลุ่มงานพัฒนากฎหมาย สำนักกฎหมาย สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- วลัยลักษณ์ ทงศิริ. (2556). *นิเวศวัฒนธรรมในความเปลี่ยนแปลง*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์.
- วัชรินทร์ จินต์วุฒิ. (2547). *เอกสารสรุปโครงการ: อนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ จังหวัดพิษณุโลก*. พิษณุโลก: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- วัชรินทร์ จินต์วุฒิ, และศุภกิจ ยิ้มสรวล. (2554). *สถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ 9 ภาคเหนือตอนล่าง กรณีศึกษา: เรือนลาหู่ เรือนลาวโซ่ง และเรือนไทยสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- วันดี พิณีจวรสิน. (2555). *สองสถาน บ้าน-เรือนลาวเวียง*. ใน *โครงการการศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- วันดี พิณีจวรสิน, และเพกา เสนาะเมือง. (2550). *การฟื้นฟูอัตลักษณ์และจิตวิญญาณตลาดศาลเจ้าโรงทอง*. ใน *สถาปัตยกรรมในดินแดนสุวรรณภูมิ เอกสารประกอบการประชุมวิชาการนานาชาติ 3-4 สิงหาคม 2549*. กรุงเทพฯ: โรงแรมรอยัลริเวอร์.

- วิโรฒ ศรีสุโร. (2541). สิมอีसान. *วารสารวิจัย มข.*, 3(1), 92-95.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2543). สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้น สำคัญไฉน?. ใน *การประชุมวิชาการ ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิจิต คลังบุญครอง, และไพโรจน์ เพชรสังหาร. (2530). เอือนอีसान. ใน *การสัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน*. ขอนแก่น: กรมการสถาปนิกอีสาน.
- วิญญู อาจารย์ภา. (2558). *สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ภายใต้โลกาภิวัตน์และท้องถิ่นภิวัตน์: โครงการการสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. (2548). ภูมิปัญญาพื้นถิ่นทางสถาปัตยกรรมเพื่อความสบายในอาคารในชุมชนของเชียงใหม่และหลวงพระบาง. *Journal of Architecture/Planning Research and Studies (JARS)*, 3(2005), 51-68.
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. (2558). *รายงานฉบับสมบูรณ์: โครงการการสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, วีระ อินพันทัง, และสันติ ฉันทวิลาสวงศ์. (2544). *สถานภาพผลงานทางวิชาการสาขาสถาปัตยกรรมในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. (2530). สังเขปความการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ในภาคอีสาน. ใน *การสัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน*. ขอนแก่น: กรมการสถาปนิกอีสาน.
- วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. (2543). *สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทย: ฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมกับการออกแบบปัจจุบันและความหมายของที่อยู่อาศัยตามโลกทัศน์ล้านนาโบราณ*. ใน *การประชุมวิชาการ ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. (2553ก). *เรือนพักอาศัย: รูปแบบสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น*. กรุงเทพฯ: พลัสเพรส.
- วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. (2553ข-b). *แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น*. กรุงเทพฯ: พลัสเพรส.
- วีระ อินพันทัง. (2550). *ปลูกเรือนค้ำยตามผืนดิน บักถิ่นค้ำยตามสายน้ำ*. กรุงเทพฯ: กีเลนการพิมพ์.
- วีระ อินพันทัง. (2554). การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ที่อยู่อาศัยและย่านชุมชน. *วารสารธนาคารอาคารสงเคราะห์*, 66(17), 9-11.

- ศรัญญา หล่อมณีรัตน์. (2552). การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นเพื่อศึกษาคติความเชื่อเกี่ยวกับการปลูก
เรือนเขมร. สืบค้น 17 สิงหาคม 2562, จาก [www.land"arch"chula/ac/th](http://www.land)
- ศรัญญ์ สมันตรัฐ. (2556). พลัดถิ่นที่ย้อนแย้ง. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2538). ค้นหาอดีต เมืองโบราณ. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธการพิมพ์.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2555). พัฒนาการทางสังคม-วัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธการพิมพ์.
- ศรุติ โพธิ์ไทร, และชวาพร ศักดิ์ศรี. (2555). การแปรเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมลาวโขงหนองปรง: ที่
ว่างอันเกี่ยวเนื่องกับประเพณี. กรุงเทพฯ: พี.พี.การพิมพ์และบรรจกรรณพ์.
- ศุภกิจ ยัมสรวล. (2547). คุณลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จังหวัดพิษณุโลก: โครงการสำรวจ
รังวัดกลุ่มอาคารไม้ ในเขตสังฆาวาส วัดไร่ขื่อน้ำ ต.มะตูม อ.พรหมพิราม. จ.พิษณุโลก.
พิษณุโลก: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สถาบันศิลปะสถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ. (2559). พระราชกรณียกิจด้านสถาปัตยกรรม
ไทยร่วมสมัย. สืบค้น 17 สิงหาคม 2562, จาก <http://www.thai-arch.su.ac.th/>
- สมทรง บุรุษพัฒน์. (2538). สารานุกรมชนชาติไทย. ใน โสฬส ศิริไส & คณะ (บรรณาธิการ), สารนุ
กรมกลุ่มชาติพันธุ์. นครปฐม: โรงพิมพ์สถาบันการสาธารณสุขอาเซียน
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมมาตร ผลเกิด (บรรณาธิการ). (ม.ป.ป.). ท่องเที่ยว อีสานใต้สู่อารยธรรมขอมในประเทศไทย.
ใน สมบัติอีสานใต้(ฉบับพิเศษ) (น.150-168). บุรีรัมย์: วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.
- สมหมาย ชินนาค. (2556). พลวัตสังคมและวัฒนธรรมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: มุมมองจาก
นักมานุษยวิทยาชายขอบ. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- สัทธา อริยะธกัณฑ์ (บรรณาธิการ). (ม.ป.ป.). กรณีศึกษาภาคอีสานใต้. ใน สมบัติอีสานใต้
(ฉบับพิเศษ) (น.106). บุรีรัมย์: วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.
- สันต์ สุวัจจราภินันท์. (2559). เชียงใหม่- ใหม่: สถาปัตยกรรมสมัยใหม่แห่งเมืองเชียงใหม่ ระหว่าง
ปี พ.ศ.2427-2518. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สันต์ สุวัจจราภินันท์, และอภิญา เพ็องฟูสกุล. (2555). ปรากฎการณวิทยา: ทบทวนการใช้
รากเหง้าและอัตลักษณ์ในวาทกรรมของสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัย. ปทุมธานี:
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สันติ ฉันทวิลาสวงศ์. (2548). ลักษณะการอยู่อาศัยของชาวเขาทางตอนเหนือของประเทศไทย.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สำนักปลัดกระทรวงมหาดไทย.ชาติรี ประภิตนนทการ. (2547). *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัยไทยประยุกต์ชาตินิยม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สำนักบริหารยุทธศาสตร์กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง 2. (2553-2556). *แผนพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง 2*. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.
- สุทัศน์ เขียมวัฒนา, และกรรชชา ชุ่นไพร. (2552). *การปรับสู่สภาวะน่าสบายด้วยวิถีธรรมชาติ ของเรือนพักอาศัยพื้นถิ่น กรณีศึกษา: เรือนพักอาศัยในหมู่บ้านไผ่ขอน้ำ อ.พรหมพิราม จ.พิษณุโลก*. พิษณุโลก: กองทุนสนับสนุนงานวิจัย มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สุทัศน์ กองทรัพย์. (2555). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสานใต้ ระหว่าง พ.ศ.2302-2450*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- สุธิดา สัตยากร และพุดตาน จันทร์างกูร. (2555). *ย่าง เยือน เอือน ครั้ง: การปรับตัวในการใช้ประโยชน์ที่ว่างที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวลาวครั้ง*. กรุงเทพฯ: บี.บี.การพิมพ์และบรรจกรรณธ์.
- สุพจน์ ด้านตระกูล. (2545). *ไทย หรือ สยาม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- สุภาวดี เชื้อพราหมณ์, และอรศิริ ปาณินท์. (2556). "การอ่าน" ความเปลี่ยนแปลงและหลากหลายของชุมชนและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*, 1(9), 131-154.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2547). *แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุวิทย์ จิระมณี. (2543). *สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสาน (สายวัฒนธรรมไทย-ลาว)*. ใน *การประชุมวิชาการ ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุวิทย์ วิบูลผลประเสริฐ (บรรณาธิการ). (2550). *การสาธารณสุขไทย พ.ศ.2548-2550* (น.59). กรุงเทพฯ: กระทรวงสาธารณสุข.
- อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2528). *แผนภาพตัวแบบการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในไทย*. *วารสารน้ำจ้ว*, 5(2528), 43-54.
- อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2530). *จุดเด่นในงานสถาปัตยกรรมอีสาน*. *วารสารน้ำจ้ว*, 7(2530), 21-48.

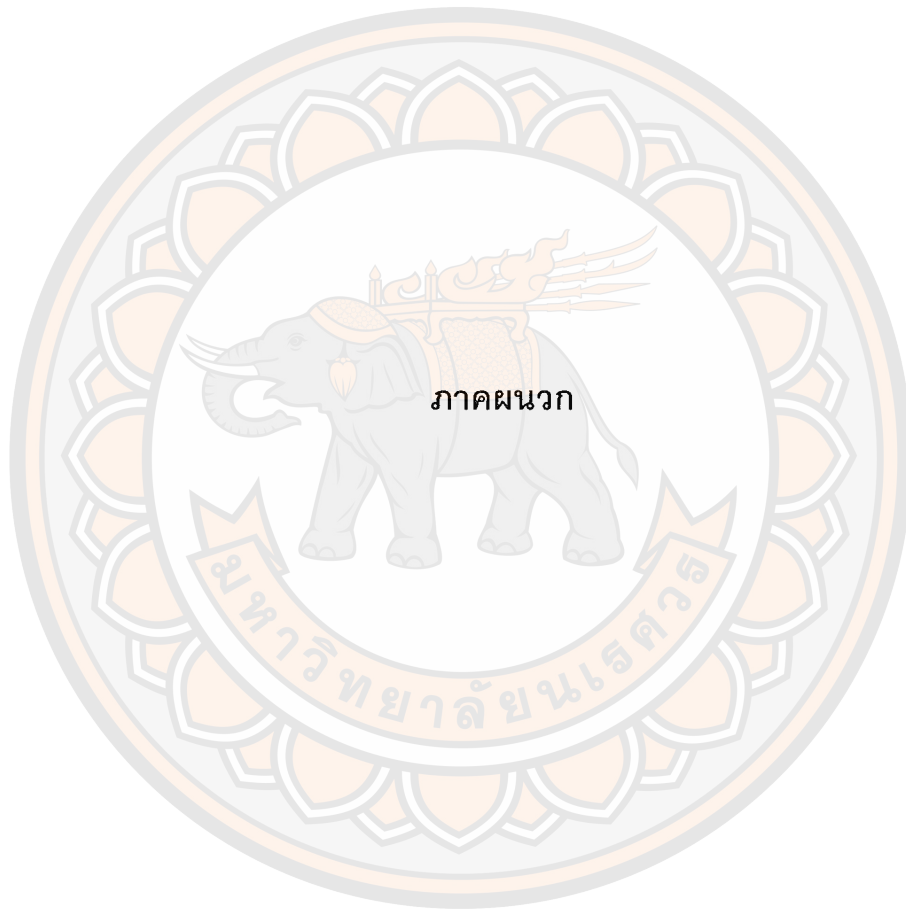
- อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. (2543). เล่าเรื่องการสำรวจหมู่บ้านปรางค์กู๋ อำเภอปรางค์กู๋ จังหวัดศรีสะเกษ พ.ศ. 2517-18. ใน *การประชุมวิชาการ ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, และวิวัฒน์ เตมีย์พันธ์. (2539). *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์.
- อรศิริ ปาณินท์. (2539ก). *การศึกษาบ้าน หมูบ้าน และเทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้านจีนฮ่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรศิริ ปาณินท์. (2539ข). *บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อรศิริ ปาณินท์. (2542ก). *เรือนพื้นถิ่นละแวกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาสูญสิ้นไปแล้วหรือยัง?* ใน *การประชุมวิชาการสถาปัตยกรรมและศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- อรศิริ ปาณินท์. (2544). *ความแปรเปลี่ยนของเรือนและสภาพแวดล้อมพื้นถิ่น*. ใน *สารศาสตร์: การประชุมวิชาการประจำปีสถาปัตยกรรมและศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ครั้งที่ 4*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรศิริ ปาณินท์. (2546ก). *ภูมิปัญญาชาวบ้านในเรือนพื้นถิ่นไทพวนในประเทศไทย: การนำไปสู่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใหม่บนฐานของภูมิปัญญาและเทคโนโลยีท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรศิริ ปาณินท์. (2551). *เรือนพื้นถิ่นไทย-ไท*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อรศิริ ปาณินท์. (2554). *ความแปรเปลี่ยนของเรือนและสภาพแวดล้อมพื้นถิ่น*. ใน *สารศาสตร์: การประชุมวิชาการประจำปีสถาปัตยกรรมและศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ครั้งที่ 4*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- อรศิริ ปาณินท์. (2555). *บ้านและเรือนพวนบางปลาหมอ: จากเชียงขวางสู่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทย*. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- อรศิริ ปาณินท์. (2542ข). *เรือนพื้นบ้านไทย-มอญ*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรศิริ ปาณินท์. (บรรณาธิการ). (2547). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรือน ชุมชน และนิเวศวิทยาวัฒนธรรม การอยู่อาศัยที่ยั่งยืนของคนไทยในภาคตะวันตก*. ใน *โครงการย่อยที่ 1: ภูมิปัญญาท้องถิ่นในระบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมการอยู่อาศัยของคนไทย*. มหาวิทยาลัยศิลปากร: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- อรศิริ ปาณินท์. (2555). *โครงการการศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อรศิริ ปาณินท์. (2546ข). หมู่บ้านลอยน้ำของไทย. ใน *สถาปัตยกรรมและการประชุมวิชาการนานาชาติสถาปัตยกรรมในดินแดนสุวรรณภูมิ 2545*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อริยะ ทรงประไพ, และธนาพร ทศานนท์. (2553). *การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นลาวไซ่ง*. กรุงเทพฯ: พลัสเพรส.
- อิสริชัย บุรณะอรจัน, และเกรียงไกร เกิดศิริ. (2558). องค์รวมของการตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัยในลุ่มน้ำโตนเลสาบ จังหวัดเสียมเรียบ ราชอาณาจักรกัมพูชา. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 14(2), 13-25.
- อำนาจ ไกรสงคราม. (2556). *เอกสารการจัดการความรู้เรื่อง "การจัดทำแผนที่การเสียดินแดนของไทย 14 ครั้ง"*. สืบค้น 25 กุมภาพันธ์ 2561, จาก http://kmls.crma.ac.th/kmnew/wp-content/uploads/2018/05/km56_14.pdf
- Alonso, A., Arzo, I., & Ursua, N. (1996). Reflections on architecture: vernacular and academic modes in architecture and town planning. *Society for Philosophy and Technology Quarterly Electronic Journal*, 2(1), 3-10. doi: 10.5840/techne1996212
- Asquith, L., & Vellinga, M. (Eds.). (2005). *Vernacular architecture in the twenty-first century*. London, NY.: Taylor & Francis.
- Brunskill, R. W. (1978). *Illustrated handbook of vernacular architecture*. London: Faber and Faber.
- Clark, R. H., & Pause, M. (2005). *Precedents in architecture: analytic diagrams, formative ideas, and partis*. Hoboken, NJ.: John Wiley & Sons.
- Feilden, Bernard M. (2003). *Conservation of Historic Building*. Oxford, UK.: Lonely Planet.

- Lurenenc, Peter L. (2014). *Modern (or Contemporary) Architecture circa 1959*. England: Ashgate.
- Oliver, Paul. (1997). *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World*. UK: Cambridge University Press.
- Oliver, Paul. (2006). *Built to meet need: Cultural Issues in Vernacular Architecture*. UK.: Elsevier.
- Ozkan, Suha. (1985, December 17-22). Introduction: Regionalism with Modernism. In *Regionalism in Architecture, edited by Robert Powell*. Singapore: Dhaka, Bangladesh.
- Özkan, S., Turan, M., & Üstüncök, O. (1979). Institutionalised Architecture, Vernacular Architecture and Vernacularism in Historical Perspective. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 5, 127-56.
- Pinijvarasin, W. (2003). Changes in Thai Vernacular Housing Compounds. *NAJUA: Architecture, Design and Built Environment*, 19, 74-74.
- Punpairoj, P. (2013). *The Changing Use of Materials in Construction of the Vernacular Thai House* (Doctoral dissertation). England: University of Bath.
- Rapoport, Amos. (1969). *House Form and Culture*. New Jersey, USA.: Prentice-Hall, Inc.
- Rashid, M., & Ara, D. R. (2015). Modernity in tradition: Reflections on building design and technology in the Asian vernacular. *Frontiers of Architectural Research*, 4(1), 46-55. doi: 10.1016/j.foar.2014.11.001
- Rudofsky, Bernard. (1964). *Architecture without Architect*. New York, USA.: Doubleday & Company.
- Shannon, Kelly. (2014). Modern (or Contemporary) Architecture circa 1959. In (Eds.), *A Critical History of Contemporary Architecture 1960-2010* (pp359-378). England: Ashgate Publishing Limited.
- Sharr, Adam. (2007). *Heidegger for Architects*. Oxon, UK.: Taylor & Francis e-Library.
- Steward, Julian H. (1979). *Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution*. Urbana and Chicago, USA.: University of Illinois Press.

Sthapitanonda, Nithi, & Mertens, Brain (2005). *Architecture of Thailand: A guide to traditional and contemporary forms*. Bangkok, Thailand: Asia Book.

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยรัตนโกสินทร์

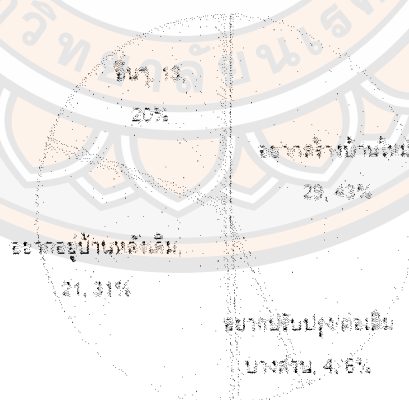
ภาคผนวก ค ความต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบ้านเรือน

ข้อมูลความต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในบ้านพักอาศัยในอนาคต

ความต้องการ	จำนวน(หลัง)
อยากสร้างบ้านใหม่	29
อยากปรับปรุง/ต่อเติมบางส่วน	4
อยากอยู่บ้านหลังเดิม	21
อื่นๆ	13
รวม	67

ที่มา: ธิติ เสงฆ์รัมย์ และคณะ. (2534-2535ก). การศึกษารวบรวมรูปแบบบ้านพักอาศัยในชนบท
อีสานแถบลุ่มน้ำชี. มปท.: สนับสนุนโครงการวิจัยโดย CIDA และสถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

แผนภูมิแสดงอัตราส่วนความต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในบ้านพักอาศัยในอนาคต

ภาคผนวก ง แบบสำรวจบันทึกอาคาร

ส่วนที่ 4 แบบสำรวจอาคารกรณีศึกษา (ส่วนสำรวจ)

รหัสสำรวจ.....เลขที่สำรวจ.....หมายเลขใบแผนที่.....

รหัสที่ตั้ง.....รหัสชุมชน.....

5.1 รูปทรง

หลังคา

วัสดุหลังคา

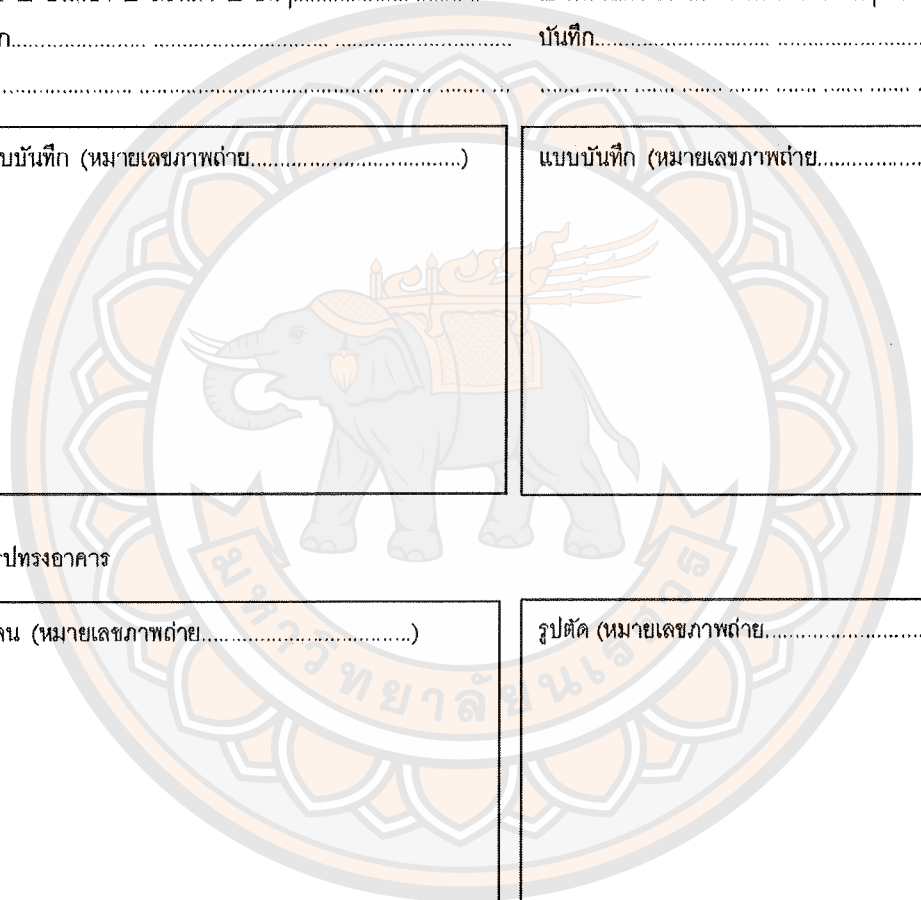
จั่ว บ้านหมา มะนิลา อื่นๆ.....

กระเบื้อง ไม้ สังกะสี อื่นๆ.....

บันทึก.....

บันทึก.....

แบบบันทึก (หมายเลขภาพถ่าย.....)

แบบบันทึก (หมายเลขภาพถ่าย.....)

5.2 รูปทรงอาคาร

แปลน (หมายเลขภาพถ่าย.....)

รูปตัด (หมายเลขภาพถ่าย.....)

5.3 ระบบโครงสร้างและวัสดุ

ระบบเสา (หมายเลขภาพถ่าย)

ระบบโครงสร้างหลัง (หมายเลขภาพถ่าย)

วัสดุ (หมายเลขภาพถ่าย)

ลักษณะสำคัญอื่นๆ (หมายเลขภาพถ่าย)

5.4 องค์ประกอบได้สอย และ 5.5 ทาสีปูน

ตัวบริเวณ

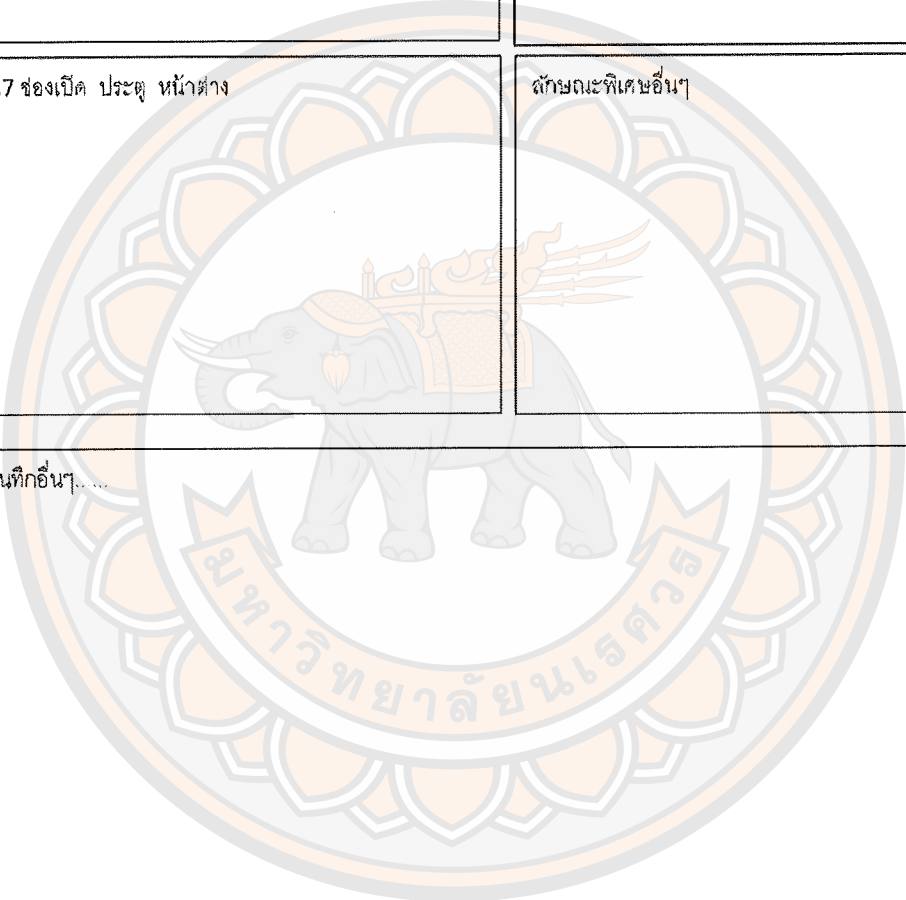
เส้นทาสีปูน

ที่ว่างและพื้นที่ใช้สอย

ชั้นล่าง

ชั้นบน

ส่วนประกอบอาคารที่สำคัญ

5.6 ส่วนประดับ	5.8 ผนัง
5.7 ช่องเปิด ประตู หน้าต่าง	ลักษณะพิเศษอื่นๆ
บันทึกอื่นๆ..... 	

ภาคผนวก จ แบบบันทึกสังเกตการณ์

วันที่สำรวจ

แบบบันทึกสังเกตการณ์ (RECORD CARD)

หมายเลข

ที่ตั้ง

หมายเลขในแผนที่

หมายเลขภาพถ่าย

คำอธิบาย

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
A	๑										
	๒										
B	๑										
	๒										
C	๑										
	๒										
	๓										
	๔										
D	๑										
	๒										
	๓										
	๔										
E	๑										
	๒										
	๓										
	๔										
F	๑										
	๒										
G	๑										
	๒										
H	๑										
	๒										

ภาพถ่าย

แผนภาพอธิบายแบบบ้านที่สังเกตการณ์

	1	2	3	4	5	6	7	อื่น ๆ	อื่น ๆ
A. ผนัง (Walling)	กล่อฐ 	กล่อฐฉาบปูน 	ฝาไม้ 	ฝาไม้ 	ฉาบตะ 	ฉาบดินผสมขี้วัว 	ฉาบเหนียว 		
	อ. ชั้นบน บ. ชั้นล่าง								
B. ทรงหลังคา (Roof Shape)	จั่ว 	จั่วปีกนก 	จอมแห 	ปั้นเขี้ยว 	แปด 				
C. วัสดุบนหลังคา (Roof Material)	หญ้า 	แปงรอง 	ดินสอด 	สังกะสี 	กระเบื้องลอนคู่ 	คอนกรีต 			
D. หน้าต่าง (Window)									
	อ. ไม้ บ. กระดาษ ค. โลหะ ด. อื่นๆ								
	อ. ไม้ บ. กระดาษ ค. โลหะ ด. อื่นๆ								
F. มวลอาคาร (Mass)									
G. ประเภท (Type)	แบบเดี่ยว 	แฝด(ข้าง) 	แฝด(หลัง) 	โคกขุนสูง 	โถง 	ปูน-ไม้ 	สมัยใหม่ 		
H. ผังเสา (Grid)	 3x2	 3x3	 3x4						
I. องศา (Degree)									

ภาคผนวก จ แบบสัมภาษณ์เจ้าของเรือน

พื้นที่ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ

หมายเลขแบบสัมภาษณ์..... วันที่..... สถานที่.....

เลขที่.....

ส่วนที่ 1 ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ-สกุล..... (เต็มชื่อ).....

อายุ..... เชื้อสาย เขมรพื้นโพธิ์ กูย เขมร อื่นๆ.....

อาชีพ.....

ความเกี่ยวข้องกับอาคาร เจ้าของ ญาติ อื่นๆ.....

ส่วนที่ 2 ข้อมูลสภาพการอยู่อาศัย

จำนวนผู้อยู่อาศัย..... (เมื่อสร้างหลังเสร็จ) จำนวนผู้อยู่อาศัย..... (ปัจจุบัน)

สัตว์เลี้ยง..... พาหนะ.....

น้ำดื่ม ประปา น้ำฝน หนอง แหล่งน้ำธรรมชาติ บาดาล

น้ำใช้ ประปา น้ำฝน แหล่งน้ำธรรมชาติ บาดาล

ส่วนที่ 3 คุณภาพเชื้อ/ประเพณี

ความเชื่อหลัก (ระบุ)..... ประเพณีหลัก (ระบุ).....

ความเชื่อรอง (ระบุ)..... ประเพณีรอง (ระบุ).....

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอาคาร.....

ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับอาคาร (ระบุ).....

ส่วนที่ 3 ข้อมูลอาคาร

อายุอาคาร มากกว่า 70 ปี ระหว่าง 70-30 น้อยกว่า 30 ปี : เติมเลข (ปีที่สร้างเสร็จ).....

ประเภทอาคาร เรือนทรง เรือนแฝด เรือนโถง เรือนปั้นทอย เรือนร้านค้าและเรือนมีระเบียงหน้า

เรือนประตูล้อม เรือนคยี่ไข่มุก อื่นๆ.....

ผู้ออกแบบ.....

วิธีก่อสร้าง ข้างรับหมา ข้างขวาด้าน ซ่วมกันสร้าง อื่นๆ.....

ส่วนที่ 4 การเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงนับแต่ก่อสร้าง..... ครั้ง (ระบุ).....

(ระบุ).....

(ระบุ).....

ความถี่ของการในอาคาร รั้ว-สร้างใหม่ (ระบุ).....

สอเพิ่มเติมส่วน (ระบุ).....

อื่นๆ (ระบุ).....